

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Херсонський державний
аграрний університет
Кафедра філософії і соціально-
гуманітарних дисциплін

Житомирський державний
технологічний університет
Кафедра гуманітарних і
соціальних наук

Одеський національний
політехнічний університет
Кафедра культурології,
мистецтвознавства і філософії
культури

Інститут вивчення освіти
Опольського університету
(Польща)
Uniwersytet Opolski
Instytut Studiów Edukacyjnych

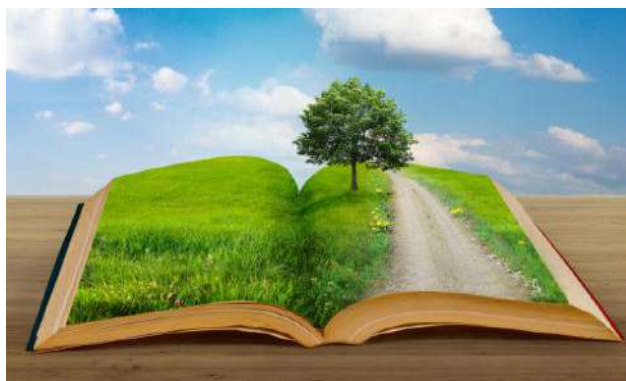
ЗБІРНИК

статей, тез і доповідей

V Міжнародної науково-практичної
конференції

ФІЛОСОФСЬКІ ОБРІЇ СЬОГОДЕННЯ
(до Всесвітнього дня філософії)

16 листопада 2017 року

Херсон-Житомир-Одеса-Ополе – 2017

Редакційна колегія:

Андрушкевич Ф., доктор педагогічних наук, професор (Польща);
Берегова Г.Д., доктор філософських наук, професор (Україна);
Герасимова Е.М., доктор філософських наук, професор (Україна);
Муляр В.І., доктор філософських наук, професор (Україна);
Розова Т.В., доктор філософських наук, професор (Україна);
Бак М., доктор філософських наук (Польща);
Влох С., доктор педагогічних наук (Польща);
Лень Т.В., кандидат філософських наук, доцент (Україна);
Герасименко М.В., кандидат філософських наук, ст.викладач (Україна);
Черемісін О.В., кандидат історичних наук, доцент (Україна);
Рупташ Н.В., старший викладач (Україна).

Збірник статей, тез і доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Філософські обрії сьогодення» / за заг. ред. Берегової Г.Д., Рупташ Н.В. – Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2017. – 359 с.

У збірнику вміщено статті та тези доповідей учасників V Міжнародної науково-практичної конференції «Філософські обрії сьогодення».

У матеріалах авторів акцентовано увагу на філософському осмисленні сучасного соціо-культурного простору, проблемах пізнання й освіти у вимірах філософського аналізу, філософській рефлексії особистості та інших актуальних філософських проблемах сучасності.

Збірник адресовано науковцям, викладачам, студентам, усім зацікавленим філософськими дослідженнями.

За виклад, зміст, достовірність і грамотність опублікованих матеріалів відповідають автори.

Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»,
2017 р.

ЗМІСТ	
Бак М. ROZWÓJ TOŻSAMOŚCI JEDNOSTKI W OTOCZENIU MEDIÓW SPOŁECZNOŚCIOWYCH	7
Берегова Г.Д. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ДИСКУС ЗМІСТОВОГО НАПОВНЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ У ВИЩІЙ АГАРАНІЙ ШКОЛІ	14
Березіна В.В. КОМПЛЕКСНА ПРИРОДА ФЕНОМЕНУ «ДУША-ТІЛО». ЗАВДАННЯ ПСИХОСОМАТИКИ	21
Благініна С.В. ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	25
Бова А.А. ПРОТЕСТНІ НАСТРОЇ ТА УЧАСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В ЄВРОМАЙДАНІ: СПРОБА СОЦІОСТРУКТУРНОГО АНАЛІЗУ	29
Бокшань Г. І. КОСМОГОНІЯ У РОМАНІ «НЕПРО́СТІ» ТАРАСА ПРОХАСЬКА	42
Боліла С.Ю. ІНФОРМАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ДЛЯ МЕНЕДЖЕРА ЯК СКЛАДОВА САМООСВІТИ ПРОТЯГОМ ЖИТТЯ	45
Волошина В.М. ЕКОЛОГІЧНІ КАТАСТРОФИ ЯК ІНДИКАТОР КРИЗИ ДУХОВНОСТІ	49
Ганаба С.О. ПОТЕНЦІАЛ ОСВІТИ У РОЗВИТКУ ДУХОВНО-ЕМОЦІЙНОЇ КОМПОНЕНТИ СУЧАСНОСТІ	61
Герасименко М.В. ОНТОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ІДЕЙ В ОСМИСЛЕННІ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ	63
Горбань О.В. ФЕНОМЕН ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ	71
Горбенко К.П. ЧИ МОЖЛИВЕ ІСНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІВ?	75
Горбова Н.А., Лисенко Д.М. ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ СОКРАТА В СУЧАСНИХ ОСВІТЯНСЬКИХ ТЕХНОЛОГІЯХ	79
Горбова Н.А., Шрамко Є.О. МОБІЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	81
Гречишкіна Т.А. ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ МІСЦЯ ЯКІСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ	85
Дашевська Л.М. THE ISSUE OF TEACHING INTERCULTURAL COMMUNICATION	88
Додонов Р.О. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ	95
Смельяненко Г. Д. ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ ІДЕЙ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІСТІВ У СУСПІЛЬСТВІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	98
Смельяненко Г. Д. ЕКЗИСТЕНЦІАЛІСТСЬКА МОДЕРНІЗАЦІЯ РОЗУМУ В ТЕОЛОГІЇ ХХ-ХХІ СТ.	104

Зінченко В.В. ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ПЕРЕДУМОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ СУСПІЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	107
Качмар Н.В. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ СТИМУЛЮВАННЯ ТА МОТИВАЦІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ПРАВОВИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	113
Кізь В.О., Кізь Л.В. СМАРТ-ОСВІТА ЯК ФАКТОР ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА	118
Киселевич І. В. ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ТЕРМІНА ТА ЙОГО ОЗНАКИ	121
Книш І.В., Кочубей Н.В. АПГРЕЙД КІБЕРНЕТИКИ: КЛАСИКА, НЕКЛАСИКА, ПОСТНЕКЛАСИКА	124
Колотило М.О. СУЧАСНА МІЖНАРОДНА ОСВІТА В УМОВАХ «НЕОЛІБЕРАЛЬНОГО ПОВОРОТУ»	129
Корсак К.В., Корсак Ю.К. ГЛОБАЛЬНО-КОГНІТИВНІ ПРОЦЕСИ У МОВАХ ТА КУЛЬТУРИ ЗА УЧАСТЮ УКРАЇНЦІВ: МИНУЛЕ І МАЙБУТНЄ	132
Костючков С.К. СВОБОДА ЛЮДИНИ ЯК БУТТЯ ГІДНОСТІ: БІОФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ	136
Кубко В. П. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ЦІННОСТЕЙ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ	140
Кучер А.В. ТРЕНІНГ ЯК ФОРМА ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ПРОЕКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ	144
Лебідь О. М., Лебедева Н. А. ДІАЛЕКТИЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК САКРАЛЬНОГО, ПРИРОДИ, КУЛЬТУРИ ТА ЕТНОСУ	148
Лень Т.В. РОЛЬ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	161
Литвинчук О. В. ФЕНОМЕН УКРАЇНСТВА	163
Лишевська В.М. ФІЛОСОФІЯ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ	166
Лишевська В.М., Смірнова І.М. ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ	173
Ляшенко Л.М. АНГЛІЙСЬКА І НАЦІОНАЛЬНІ МОВИ У МИНУЛОМУ Ц У ХХІ СТОЛІТТІ	176
Maksimenko E. V. HERMENEUTICS OF THE SUBJECT. THE PROCESS OF SELF-KNOWLEDGE	180
Makukhina S. V. TRADITIONAL AND MODERN FOREIGN LANGUAGE TEACHING METHODS	184
Мартич Р. В. ІДЕЇ «ЖИВОГО» В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ	191
Мельник А.С. ВИМІРИ КОНЦЕПТУ «СОЛОДКОСТІ ЖИТТЯ» У ФІЛОСОФІЇ ЕПІКУРА ТА ФРАНЧЕСКА ПЕТРАРКИ	194

Мирошникова М.С. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	198
Михайліченко М.В. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТОМ: ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ	201
Михайлов В.С. ВІЙНА У СУЧАСНИХ УМОВАХ: СПРОБА ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ	204
Муляр В. І. ГАРМОНІЯ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ДОСЛІДЖЕННЯ В КУЛЬТУРІ СХОДУ	208
Нестерова М.О. КОЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ КОГНІТИВІСТИКИ В ОСВІТІ	213
Орищенко О. В. ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ДІЛОВОЇ (РОЛЬОВОЇ) ГРИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО- КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ	215
Осадчук І.В., Боліла С.Ю. ПРАВИЛА ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА МАРКЕТИНГУ (З ДОСВІДУ РОБОТИ)	223
Остапчук Г.О. КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ УМБЕРТО ЕКО	226
Пасечко Д.-В. Д. ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ СТУДЕНТІВ ДВНЗ «ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО АГРАНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»	229
Похресник А.К. ПРО ВИКОРИСТАННЯ РЕЙТИНГІВ У СТРАТЕГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ	234
Пренько Я.О. ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ	238
Руденко І.М. ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНІЙ ВИЩОЇ ОСВІТИ	242
Rudenko S.I. ENHANCING STUDENTS' LANGUAGE SKILLS THROUGH BLENDED LEARNING	249
Рупташ Н.В. АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО НОВОГО ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	252
Рябуха А.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН	259
Свістяк Б.Р. КОНФЛІКТ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	267
Середенко Л.В. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ (ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ)	269
Степанова І.В. ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН СТУДЕНТАМ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ	275
Субботін В.М. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ «ГЛОБАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА» У КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМИ ПОСТМОДЕРНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ ТРАНСФОРМАЦІЙ ІНСТИТУТІВ ОСВІТИ І СИСТЕМИ ЗНАНЬ	282

Тараненко Г.Г., Губар Д.І. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ОСВІТНІХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА КАНАДИ	286
Тараненко Г.Г., Кольцова О.Т. ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНІХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА ФІНЛЯНДІЇ	289
Тимченко В. М. КАМІНЬ ЯК РЕАЛЬНІСТЬ І НАКЛЕП ЧИСТОГО РОЗУМУ	293
Ходанич Ю.М. СВІТСЬКИЙ ТА РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІРИ ФЕНОМЕНУ МИЛОСЕРДЯ	305
Чеканович В.Г. РОЛЬ І ЗАВДАННЯ СТУДЕНТА У АВТОНОМНОМУ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	308
Шаповал С. І. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУС (ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ)	311
Шлєіна Л.І. СУТНІСТЬ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ВИЩІЙ ОСВІТІ	315
Щербакова Н.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ	317
Щербакова Н.В., Кужелева В.В. РЕЛІГІЯ - ЦЕ МІРИЛО МОРАЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА АБО ОПІУМ ДЛЯ НАРОДУ	327
Щербакова Н.В., Люта Є.Г. ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ З ТОЧКИ ЗОРУ ЕТИКИ ТА ЕСТЕТИКИ	330
Щербакова Н.В., Вишняк Л.М. БЕЗРОБІТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУСПІЛЬСТВА	332
Щербакова Н.В., Кльонова А.О. СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ДИСЦИПЛІНИ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	335
Юськів К.В. ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	338
Юськів К.В., Юськів С.М. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВНЗ	347
Ящук О. В. ЗАКОНОМІРНОСТІ ЯК СКЛАДНИКИ ТЕОРЕТИЧНОЇ ОСНОВИ НАВЧАЛЬНО- ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	350
Тарасов О. ВЛАСТИВОСТІ РОБОЧИХ ГІПОТЕЗ	353
Тарасов О. ФІЛОСОФІЯ НАУКИ Ф. ХОЙЛА	356

БАК М.
доктор філософських наук,
Інститут вивчення освіти
Опольського університету
м. Ополь, Польща

ROZWÓJ TOŻSAMOŚCI JEDNOSTKI W OTOCZENIU MEDIÓW SPOŁECZNOŚCIOWYCH

Streszczenie:

Światowa gospodarka w coraz większym stopniu zależy od wiedzy cyfrowej, informacji i komunikacji. Przełom w systemie technologii informacyjnej i komunikacyjnej powoduje głębokie zmiany we wszystkich sferach aktywności zawodowej i społecznej. Nowe możliwości mediów społecznościowych oraz szybko rozwijająca się tzw. rozszerzona rzeczywistość, poprawiająca istniejącą rzeczywistość na lepiej przyswajalną, ewoluuje się z dnia na dzień. Zaawansowany postęp technologiczny wkracza we wszystkie sfery ludzkiego życia i tworzy nowe rodzaje interakcji między jednostką a społeczeństwem. Wzajemne komunikowanie się jednostek zmieniło się radykalnie i ma wielki wpływ na ich tożsamość. Według powszechnie uznawanej koncepcji J. Habermasa w rozwoju tożsamości indywidualnej istotny jest proces nabywania kompetencji komunikacyjnej. Jego teoria skupia się zasadniczo na wpływie kompetencji językowych na ten proces. Gwałtowna zmiana w sposobach komunikacji między osobami nie może zatem pozostać bez wpływu na rozwój tożsamości. Może to prowadzić na przykład do utraty pewnej części podmiotowości, a nawet sprawności umysłowej. W pracy omówiono wybrane aspekty tego procesu i ich wpływ na indywidualną tożsamość i związane z tym interakcje w kształceniu. Jednostka powinna mieć też odpowiednią wiedzę i wpływ na zakres, w jakim stopniu jest w stanie spożytkować wytwarzane przez te urządzenia dane do usprawnienia swojego życia. Aktywne uczestnictwo obywateli w życiu społecznym stawia nowe zadania w systemie edukacyjnym i wymaga nabycia nowych kompetencji medialnych.

1. Wstęp

Procesy społeczne i przemiany cywilizacyjne wpływające na jednostki bądź grupy społeczne ulegają coraz większej intensyfikacji. Dynamika tych zjawisk jest w głównej mierze pochodną procesów spowodowanych przez czynniki technologiczne, ekonomiczne, kulturowe i polityczne, określanych umownie jako globalizacja. Mimo, że procesy te zostały zapoczątkowane przez czynniki ekonomiczne takie jak fuzje międzynarodowych korporacji, zmniejszenie protekcjonizmu w handlu międzynarodowym czy też inne trendy integracji gospodarczej to za najważniejsze należy uznać czynniki technologiczne szczególnie te związane z łącznością satelitarną, komputeryzacją, powszechnym dostępem do sieci Internet, telefonem komórkowym wyposażonym w funkcje komputera.

Szczególne silny wpływ na te procesy ma rozwój sieci komputerowej Internet i jej usług, na co zwrócił uwagę jeszcze 1998 roku hiszpański socjolog, M. Castells [1], gdy rozpatrywał problematykę zmian społecznych spowodowanych rewolucją technologiczną, w kontekście procesów tworzenia się sieciowych struktur społecznych (tzw. *Network Society*). Powszechne wykorzystanie komputerów osobistych z dostępem do sieci Internet przyczyniło się znacząco do unifikacji konsumpcji, wszechobecnej standaryzacji, umiędzynarodowienia środowiska pracy powodując przenoszenie się między krajami wzorców kulturowych, zwyczajów i

aspiracji obywateli. Doprowadziło to do redukcji przestrzeni społecznej, ekspansji kultury uniwersalnej, zanikania narodowego charakteru państw.

Pojawienie się i upowszechnienie po 2004 roku urządzeń przenośnych takich jak PDA¹, tablety, smartfony spowodowało poszerzenie dotychczasowego oprogramowania sieciowego² o nowe funkcje i powstanie wielu propozycji ich wykorzystania. Jedną z nich była koncepcja *WEB 2.0* zmieniająca paradygmat interakcji między właścicielami serwisu a jego użytkownikami. Rozpropagowana przez T. O'Reilly [2] sprawiła, że nowe narzędzia sieciowe zyskały olbrzymi potencjał wpływający istotnie na wszystkie sfery ludzkiej aktywności zawodowej i społecznej. Ich użytkownicy generują większość treści, w odróżnieniu do poprzednich rozwiązań (określanych później jako Web 1.0), gdzie użytkownicy byli jedynie treści odbiorcami. Filozofia ta umożliwiła rozbudowę sieci społecznych „online” przez łącznie profili użytkownika z profilami innych osób lub grup co skutkowało powstaniem tzw. mediów społecznościowych SNS³. Wpływ tych serwisów wzrósł jeszcze wraz z ich udostępnieniem w telefonach i innych urządzeniach mobilnych. Ilość osób korzystających ze „*smartfonów*” i innych mobilnych urządzeń typu PDA jest w Polsce porównywalna z liczbą obywateli w wieku produkcyjnym (w 2016 r. ok. 20,8 mln wobec 23,7 mln). Przedsiębiorstwa chętnie zwracają się ku mediom społecznościowym jako mediom ułatwiającym dotarcie do konsumenta. Powszechnie występujące zmieszanie technologii z interakcją społeczną w SNS dla współtworzenia wartości przedsiębiorstwa, prowadzenie w nich kampanii marketingowych, wzmacnia ich społeczne oddziaływanie. Prefiks *SMART* oznacza dla systemów i urządzeń możliwość połączenia z aplikacjami sieci Internet i ich interaktywnego wykorzystania w celu „*poszerzenia inteligencji*”, co w praktyce oznacza możliwość zbierania informacji i na ich podstawie automatycznego podejmowania działań niezależnie od czasu i miejsca. Elastyczność rozwiązań sieciowych pozwala zidentyfikować ok. 72 grupy produktów i usług wdrażanych smart technologii. Nowe możliwości mediów społecznościowych oraz szybko rozwijająca się tzw. rozszerzona rzeczywistość, która w założeniach marketingowych, poprawia istniejącą rzeczywistość na lepiej przyswajalną, ewoluuje bardzo intensywnie. Według szacunków *International Data Corporation* w roku 2014 na globalnym rynku było 10,3 mld smart-przedmiotów dysponujących autonomicznym dostępem do sieci, a już obecnie w ramach Projektu *Songdo*, Korea Południowa realizuje organizację przestrzeni miejskiej z wykorzystaniem tych urządzeń tzw. Smart City. Wzajemne komunikowanie się jednostek zmieniło się radykalnie i ma wielki wpływ na ich tożsamość.

2. Tożsamość jednostki w kontekście kompetencji komunikacyjnej

Aktywność jednostki społecznej funkcjonującej w rzeczywistości obwarowanej przepisami prawa, systemem norm społecznych i kulturowych zwyczajów wymaga, z jednej strony działań zgodnych z kanonami społecznymi i zasadami współżycia, a z drugiej strony na indywidualny wybór celów umożliwiający samorealizację. Wybór, według własnego systemu wartości, według własnego

¹ PDA - (j.ang.) Personal Digital Assistant

² na przykład takiego jak XHTML, SOAP, AJAX, RDF, XUL.

³ SNS - (j.ang.) Social Networking Service

rozumienia dobra, swoich potencjalnych zdolności i zgromadzonej wiedzy na temat sposobów osiągnięcia wyznaczonych przez siebie celów. Wybór zależy od tożsamości jednostki, która związana jest z potrzebą poczucia własnej odrębności, z mniej lub bardziej uświadamianym związkiem podmiotu z jego własną psychofizyczną i moralną kondycją, przejawiający się w przyjmowanych postawach wobec zbioru wartości.

Pojęcie tożsamości funkcjonuje wieloznacznie i zwykle jest definiowane w zależności od przedmiotu rozważań. Badając relacje pomiędzy poszczególnymi osobami, kategoriami społecznymi, organizacjami socjologia w ujęciu holistycznym orientuje się w tym zakresie na przypisanie jednostki do ról pełnionych w społeczeństwie i na mechanizmach psychologicznych, które ją kształtują dzięki własnej aktywności. Według teorii interakcjonizmu symbolicznego istotą życia społecznego są przede wszystkim permanentne interakcje, jakie zachodzą między jednostkami podejmującymi wspólne działanie. Kształtowanie się osobowości jednostki i funkcjonowanie grup społecznych jest skutkiem wzajemnych oddziaływań, pojmowanych jako wymiana i ewolucja symbolicznych znaczeń [3].

Socjologia eksponuje również przekonanie o tworzeniu przez jednostkę wiedzy o samym sobie na podstawie tego czego dowiaduje się od innych. Koncepcja „lustrzanego odbicia” C.H. Cooley’a [4] stanowi fundament socjologicznych teorii socjalizacji. Według tej koncepcji podmiot buduje swoje wyobrażenia o tym jak jest postrzegany przez innych oraz o tym jakiego osądu w odbiorze jego osoby dokonują inni i na podstawie tego osądu podstawie tworzy wyobrażenie odczuć innej osoby. Odbywa się to nieintencjonalnie i nie ma w tym procesie elementów stałych, wszystkie ulegają zmianie.

Problem tożsamości, w aspekcie filozoficznym zasadza się na pytaniu, co czyni jednostkę jedną i tą samą osobą i jest ściśle powiązana ze świadomością osobniczą, z jej ego. Opierając się na ich subiektywnych odczuciach, tożsamość zapewnia jednostkom zdolność doświadczenia kim one są, zdolność do postępowania zgodnego z tymi odczuciami w sposób jednakowy i ciągły. Najbardziej wpływowy teoretyk w tej dziedzinie, E.H. Erikson [5] zakłada społeczny wpływ na kształtowanie tożsamości jednostki i przedstawia tożsamość jednostki w kontekście zachowania ciągłości jej bytu. Postrzega on tożsamość jednostki jako rozciągniętą w czasie umiejętność syntezy „własnego ja” z różnych jaźni do wewnątrz spójnego ego, służącą do ochrony osoby w obliczu zmian sytuacyjnych albo osobistych [6]. Według niego tożsamość to nie tylko wyobrażenie podmiotu o samym sobie, ale poprzez jego uczestnictwo w procesie komunikacji wykreowane afiliacje ze środowiskiem społecznym. Społeczny wpływ na kształtowanie tożsamości jednostki, zdaniem Eriksona dokonuje się głównie poprzez powiązania rozwoju tożsamości z pojawiającymi się w każdej fazie życia kryzysami.

Nawiązując do teorii psychoanalitycznej Freuda, za szczególnie istotne uznaje on doświadczenia z dzieciństwa. Ponieważ wraz z następującymi kryzysami pojawiają się konflikty i wewnętrzne sprzeczności to tożsamość ulega nieustannym zmianom. Przykładowo, kryzys okresu dojrzewania powoduje zakwestionowanie uprzednich doświadczeń i w procesie komunikowania się z otoczeniem

wytworzenie nowych wzorców. W wyniku podjętych prób, w końcowym stadium powinno pojawić się przekonanie o integracji osobowości z otaczającą jednostkę społeczną rzeczywistością.

Opierając się na psychoanalitycznej koncepcji kryzysów rozwojowych w swojej teorii osądu moralnego L. Kohlberg wyróżnia etapy z których końcowe określane są jako tzw. *moralność konwencjonalna*, w których młody człowiek jest przekonany o korzyściach jakie wynikają z przestrzegania norm i zasad społecznych. Po nich następują stadium tzw. *moralności postkonwencjonalnej*, kiedy jednostka porównuje zgodność tych zasad ze swoim systemem zasad moralnych i etycznych. Jego zdaniem etap moralności postkonwencjonalnej, kiedy jednostka porównuje zgodność tych zasad ze swoim systemem zasad moralnych i etycznych osiąga niewielu ludzi. Fakt ten J. Habermans łączy z nieustannie prowadzonym dyskursem i występującą w nim ułomnością kompetencji komunikacyjnej. Argumentuje on [7, s. 58]: „... to etyka dyskursu wprowadza bowiem jednostkę ludzką w świat uniwersalnych zasad etycznych”. Konstruuąc swoją, powszechnie uznaną, teorię rozwoju tożsamości językowo aktywnego podmiotu zasadniczo ogranicza on kompetencję komunikacyjną do umiejętności językowych i pomija inne formy komunikacji. Wydaje się, że nie należy ograniczać problemu kompetencji komunikacyjnej wyłącznie do umiejętności językowych.

3. Media społecznościowe, a procesy dyskursywne

Gwałtowna zmiana w sposobach komunikacji jaka zaistniała między innymi w wyniku przebywania w środowisku urządzeń SMART oraz powszechnego uczestnictwa w mediach społecznościowych, nie może pozostać bez wpływu na rozwój tożsamości jednostki. Zmiany nie dotyczą bowiem wyłącznie formy, ale głównie sposobu i zasad komunikowania się. W obszarze mediów społecznościowych trudno jest mówić na przykład o prowadzeniu dyskursu zarówno w jego słownikowym, jak i zwyczajowym rozumieniu.

Współczesne sieci społecznościowe poprzedziła popularna do dziś, chociaż sukcesywnie wypierana, usługa pozwalająca organizować grupy dyskusyjne nazwana Usenet⁴. W usłudze tej użytkownicy po zapisaniu się do interesującej ich grupy dyskusyjnej wysyłają do serwerów wiadomości nazywane *postami*. Serwery tej usługi, zwane hostami, spięte są w sieć P2P⁵ automatycznie wymieniają posty między sobą. W sieciach P2P wszystkie hosty pełnią równorzędną rolę w procesie wymiany danych i mogą jednocześnie pełnić rolę serwera i klienta usługi, a więc znaczenie instytucji i przedsiębiorstw w dystrybucji tej usługi nie ma takiego znaczenia jak w sieciach o architekturze zcentralizowanej klient-serwer. Ważną cechą odróżniającą Usenet od innych tego rodzaju usług jest umiejętne połączenie swobody uczestnictwa w grupach dyskusyjnych z ewolucyjnymi mechanizmami eliminowania niepożądanych treści i sabotujących pracę uczestników. Swobodę dołączania własnego serwera usług, zestawiono bowiem z wymogiem przestrzegania nieskodyfikowanego, intuicyjnego i powszechnie akceptowanego zbioru zasad zwanego *netykietą*, a zakładanie i kasowanie grup w określonym

---

⁴ USENET - (j.ang.) User Network

⁵ P2P – (j.ang) Peer-to-Peer to model komunikacji w sieci komputerowej zapewniający wszystkim hostom te same uprawnienia, w odróżnieniu od np. architektury zcentralizowanej klient-serwer

miejscu hierarchii odbywa się drogą głosowania i zależnie od tego miejsca wymaga akceptacji określonej liczby aktywnych uczestników. Grupy znajdujące się wysoko w hierarchii lub dbające o rzetelność, są *moderowane*. Moderowanie polega głównie na sprawdzaniu przed publikacją czy zamieszczane posty mieszczą się w interesującym grupę zakresie tematycznym i są zgodne z netykietą. W praktyce rozwiązania te wystarczają kompetentnym administratorom lub moderatorom do jednoczesnego zachowania swobody wypowiedzi oraz kultury i merytorycznej dyscypliny. Pojawia się tu również przynależny do dyskursu pierwiastek krytyczny ubrany w ramy formalnej, słownej wypowiedzi, mający na celu porządkowanie wiedzy związanej z poruszonym tematem. W pewnym sensie posty, nierzadko obszerne, mogą być traktowane jako „teksty” w rozumieniu P. Ricoeura [8], czyli „dyskurs utrwalony w piśmie” – odbywający się w określonym czasie, zindywidualizowany proces słownej komunikacji, zawierający w sobie odniesienie do zewnętrznych warunków zewnętrznych. Większość portali informacyjnych prowadzi obecnie forum dyskusyjne, czyli formę grupy dyskusyjnej przeniesionej do struktury witryny internetowej.

Zupełnie odmienną formę, dziennika sieciowego, posiada blog zawierający chronologiczne, obszerne często ilustrowane wpisy o określonej tematyce oraz mikroblog zbudowany z krótkich wiadomości tekstowych (*tweets*). Inną jeszcze formę zakładka społecznościowa, która gromadzi znaczniki (*tagi*) porządkujące informacje na określony temat okazjonalnej grupy ludzi. Usługi SNS zwykle są łączone i oferowane jako ogólnodostępne serwisy na platformach programowych zarządzanych przez prywatne międzynarodowe korporacje⁶.

Media społecznościowe zostały szybko zauważone jako doskonałe narzędzie w marketingu i promocji [9]. Stosunkowo niska cena, połączona z powszechną dostępnością publikowanych treści, przy równoczesnej możliwości szybszego dotarcia do dużej grupy odbiorców, a wreszcie możliwość kreowania postaw społecznych zgodnie ze swoimi komercyjnymi celami sprawiają, że stały się one dominującym narzędziem do budowania i utrzymywania więzi z klientami⁷. Generując samodzielnie treści użytkownicy skuteczniej dobierają ich formę i są dla siebie bardziej wiarygodni. Specyficzny sposób kategoryzacji treści, z wykorzystaniem słów kluczowych, związany z „tagowaniem”, lepiej oddaje praktykę porządkowania informacji w niezhierarchizowanych, spontanicznie tworzonych grupach. Przyczyniło się to do powstania nieformalnego, uproszczonego, ale istotnego społecznie sposobu klasyfikacji treści, określanego terminem *folksonomia*. Można nawet spotkać opinie [10], że sama koncepcja Web 2.0 jest swoistym „chwytym marketingowym”. Dominacja komercyjnego wykorzystania nowych mediów społecznościowych ma wiele niepożądanych konsekwencji, przykładowo stosowanie netykiety ma bardzo ograniczony i niezobowiązujący charakter. Folksonomia, w odróżnieniu od *taksonomii*, opiera się na społecznych przekonaniach i emocjach, a nie na paradygmatach. Zatem, nie

---

⁶ na przykład, Facebook jest korporacją pro-profit notowaną od maja 2012 roku na nowojorskiej giełdzie NASDAQ

⁷ np. tzw. permission marketing S. Godin’a
http://sethgodin.typepad.com/seths_blog/2008/01/permission-mark.html

mieści się w ramach szablonowego pojęcia dyskursu od którego oczekuje się konstruktywnej, kreatywnej, ale również poprawnej logicznie roli w porządkowaniu obszarów wiedzy i powiązanych z nimi społecznych praktyk.

Komunikacja w mediach społecznościowych opiera się na intuicyjnych interfejsach, a dostęp do nich jest łatwy i niekosztowny. Każdy aktywny uczestnik stosujący się do przyjętych kanonów prowadzi obserwację tzw. „wartościowych profili” i przekazuje treści dalej, zwykle bez pogłębionej weryfikacji (tzw. *rewriting*). Dodawanie modnych tagów (np. *hashtagów* w usłudze *Twitter*) wzmacnia efekt lawinowego rozprzestrzeniania się informacji w sieci. Jednocześnie udział w zbyt wielu serwisach informacyjnych, wspomniana już wcześniej powierzchowność argumentacji spowodowana lakonicznością (np. do 140 znaków) wielu sprzecznych komunikatów i ogólny natłok informacji powoduje zespół przeciążenia informacyjnego⁸ oraz powszechną akceptację stereotypów wynikłą z wykorzystania tzw. efektu potwierdzenia. Ta, tak zwana strategia konfirmacyjna opierająca się na preferowaniu przez uczestników SNS informacji, które potwierdzają wcześniejsze oczekiwania, niezależnie od ich prawdziwości w połączeniu z przeciążeniem informacyjnym jest również jedną z głównych przyczyn efektu polaryzacji przekonań. Jak wiadomo polaryzacja przekonań jest jednym z podstawowych czynników powodującym podział na zantagonizowane grupy [11, s. 110]. Ponieważ zarządzający lub prowadzący SNS mogą te efekty istotnie wzmacniać (np. poprzez regulamin, powielanie lub blokowanie postów, itp.) to zaufanie do ich polityki informacyjnej ma fundamentalne znaczenie. Tymczasem rozwijane w sieci, nieetyczne strategie marketingowe, takie jak na przykład „*astroturfing*” lub „*wspieranie milczenia*”, wykorzystujące wspomniane zjawiska i nabrały dużego znaczenia politycznego i gospodarczego.

4. Podsumowanie i wnioski

Entuzjazm i brak krytycyzmu jaki obecnie towarzyszy propozycjom wykorzystania internetowych mediów społecznościowych w edukacji przypomina ten jaki łączono na początku lat dziewięćdziesiątych z wykorzystaniem w edukacji multimediiów. Wytworzona tam wiedza grupowa, może co prawda twórczo inspirować lub skłaniać do wykorzystania zalet tzw. kolektywnej inteligencji [12], ale na przykład cele wychowawcze kształcenia mogą być realizowane jedynie w ograniczony sposób. Cechy mediów społecznościowych sprawiają bowiem, że nadają się one bardziej do działań stricte promocyjnych niż edukacyjnych. Wielu neuropsychologów [13] zwraca uwagę na fakt generowania szkód i ryzyka mogącego wpłynąć niekorzystnie na kształtowanie się mózgu i osobowości, określanych umownie jako *cyfrowa demencja*. Wyraźnie zarysowuje się również tendencja zawężania, a czasami przejmowania części przestrzeni decyzyjnej człowieka, ograniczająca część jego podmiotowości. Odbierana jest przy tym motywacja do pogłębiania tej części wiedzy, która stoi u podstaw decyzji. Aby nie ograniczać swojej podmiotowości, sprawności intelektualnej, itd., jednostka powinna posiadać odpowiedni wpływ na zakres oraz wiedzę, w jakim stopniu jest w stanie spożytkować wytwarzane przez urządzenia dane, służące w założeniu do

---

⁸ przeciążenie informacyjne - *information overload* (j. ang.)

usprawnienia jej życia. Ingarden R. [14, s. 73] pisze: „Pozostać zaś przy sobie to znaczy nie tylko zwiększać samowiedzę własnego Ja w różnych jego kolejach, lecz nadto mieć we władzy swojej i w starciu z przeciwnościami losu, z sobą, z zagadnieniami życia budować siebie samego jako wciąż wzmagającą się moc zewnętrzną”.

W kreowaniu tożsamości jednostki, społeczno-kulturowy proces uczenia się i wychowanie odgrywa kluczową rolę. Dlatego aktywne uczestnictwo obywateli w życiu społecznym, w którym interakcje odbywają się za pośrednictwem sieci, stawia nowe zadania przed systemem edukacyjnym, istotnie przesuując akcenty w kształceniu na logikę, wnioskowanie, wyszukiwanie i weryfikowanie informacji, chwytów erystyczne itp.. W wielu krajach czas poświęcony mediom elektronicznym przewyższał ten spędzony w szkole niemal dwukrotnie [15]. Stąd niezwykle istotne przekonanie jednostki o integracji osobowości ze społeczną rzeczywistością wymaga nabycia przez nią nowych kompetencji medialnych również poprzez przekroczenie w procesie kształcenia ram edukacji instytucjonalnej.

Literatura

- [1] Castells M.: *The Rise of the Network Society*, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. I. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell (1996).
- [2] O'Reilly T.: *What Is Web 2.0.*, Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software. <http://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html>.
- [3] Por. Krzysztof T. Konecki, Anna Kacperczyk, red. *Procesy Tożsamościowe. Symboliczno - interakcyjny wymiar konstruowania ładu i nieładu społecznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.
- [4] Cooley S.H.: *On Self and Social Organization*, edit by H.J. Schubert Univ. of Chicago Press, 1988.
- [5] Erickson E. H.: *Identity, Youth and Crisis*, New York: W.W. Norton & Co., 1968.
- [6] Levesque R. J. R. (Ed.): *Encyclopedia of Adolescence*, New York Springer, 2011, p. 813-814.
- [7] Habermans J.: *Pojęcia działania komunikacyjnego*, [w:] *Kultura i Społeczeń.* nr 3, 1987.
- [8] Por. Ricoeur P., *Task of hermeneutics*, [w:] *Hermeneutics and the human sciences*, [ed.] J.B. Thompson, Cambridge University Press, Cambridge 1981;
- [9] Evens D. McKee J., 2010, *Social media marketing: the next generation of business engagement*, Willey Publishing, Inc.
- [10] Shaw R., *Web 2.0.? It doesn't exist*, <http://blogs.zdnet.com/ip-telephony/?p=805>, [dostępne: 12.11.2006]
- [11] Risen J., et al.: *Critical Thinking in Psychology*, Cambridge University Press, 2007, s. 110.
- [12] Pierre Levy, *Collective Intelligence: Mankind's Emerging World in Cyberspace* (Cambridge: Perseus, 1997)
- [13] Carr N.: *Płytki umysł: jak Internet wpływa na nasz mózg*, Helion, Gliwice 2012.
- [14] Ingarden R.: *Książeczka o człowieku*, WL, Kraków 1973, s.73.
- [15] Spitzer M.: *Cyfrowa demencja*, Wyd. Dobra Literatura, Słupsk 2015, s.15.

Берегова Г.Д.
*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського державного аграрного університету
м. Херсон, Україна*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ДИСКУРС ЗМІСТОВОГО НАПОВНЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ У ВИЩІЙ АГРАРНІЙ ШКОЛІ

Чому потрібне сучасному студенту філософське осмислення світу

Переконавання в тому, що саме філософське осмислення світу дає потужний поштовх розвитку самій людині, людству й цивілізації, актуалізує дослідження теоретико-методичного аспекту засвоєння філософських знань у вищій аграрній школі. Саме філософське знання розширює місткість свідомості окремої людини та підвищує рівень її духовності, а отже, і всього людства.

Питання духовності нині є стратегічним для людства з позиції необхідності його виживання. Зрештою, від розуміння духовності залежить те, якою буде людина та яким буде людське суспільство.

За допомогою філософії усвідомлюється передусім матриця життя людини, на основі якої може вибудовуватися інтелектуальна та змістова сфера філософського знання у вищій школі – як основа вироблення курсу на свідоме виживання людства.

У цій роботі йтиметься про те, засвоєння яких філософських знань про природу може наштовхнути людину (людство) обирати шлях свідомого виживання – знання про загальні закони Всесвіту, енергообмін, свідомість і духовність як основу життя.

Що треба знати про загальні закони всесвіту

Загально визнаним є факт, що у всесвіті діють єдині закони, дія яких розповсюджується на всі без винятку процеси живої і неживої природи. «Загальні закони – це те, що сприяло створенню Всесвіту, з усім його наповненням, і визначає його існування від створення до смерті», - стверджує В. Уваров, виділяючи них передусім рух, енергообмін, загальну взаємодію, логічність, всеєдність, а також пов'язані з ними закони критичної маси, неповторності й невизначеності [2].

Безумовно, все існуюче у всесвіті перебуває в постійному русі, починаючи від енергії й кінчаючи живою природою, у різних формах. Припиненням руху є смерть – розпад, зникнення будь-якого об'єкта, незалежно від того великий він або малий, на складові його частини й повернення звільненої в ньому енергії в загальне енергетичне поле Всесвіту.

З рухом тісно пов'язаний енергообмін, оскільки основою всього сущого у Всесвіті є енергія, а утворення всього цього сущого відбулося завдяки існуванню енергообміну. По суті, енергообмін «створив» життя як таке; він лежить у сутності поняття час (саме енергообмін визначає його хід. Енергообмін – всеохоплююче явище, адже немає в природі нічого такого, де б не працював енергообмін.

Процес створення суцього в природі йде безупинно під впливом закону загальної взаємодії. Однак кожний новотвір є індивідуальністю, у природі не можна одержати стабільного, однакового впливу зовнішнього світу, тому кожна травина, кожний кущ, дерево, як і людина, завжди індивідуальні, іноді навіть нерозрізнявані.

Окрім того, у природі все побудоване логічно: все закономірно впливає з одне з одного. Все, що створено природою, - не випадкове, а визначене ходом всіх життєвих процесів природи. Пізнаючи природу, можна передбачати її творення, визначати параметри природних явищ, а також змінювати та спрямовувати хід цих процесів.

Єдність всіх життєвих процесів ґрунтується на тому, що все вийшло з енергії енергополя й усе повертається в нього, а проміжок між зародженням природного об'єкта в надрах енергополя та його остаточним розкладанням на енергію й воду і є життям.

Однак будь-яка існуюча в нашій світобудові речовина не може бути енергетично замкнутою сама на собі, у неї завжди існує якийсь надлишок енергії – вільна енергія, що використовується речовиною для взаємодії з навколишнім світом. Загальновідомо, величина критичної маси речовини обернено пропорційна її здатності втримувати в собі вільну енергію: чим більше речовина здатна утримати в собі вільної енергії, тим меншою є її критична маса, і навпаки – чим меншою є її здатність утримувати вільну енергію, тим більшою є її критична маса. Процес зниження енергонасиченості речовини може здійснюється двома шляхами: вибухом і поступово, у вигляді певних форм горіння й розкладання.

Окрім того, закон невизначеності диктує, що в природі немає явища чи процесу, дати та параметри яких можна було б точно розрахувати: результат завжди буде відмінний від очікуваного на більшу чи меншу величину, і це відбувається в об'єктах і явищах як живої, так і неживої природи, оскільки вся природа завжди перебуває в стані постійного руху під впливом процесів взаємовпливу, взаємозалежності, взаємозумовленості тощо [2].

Отже, загальні закони всесвіту – рух, енергообмін, загальна взаємодія, логічність, всеєдність, критичність маси, неповторність і невизначеність – визначають існування нашої світобудови від народження й до повернення в єдине енергетичне поле.

Засвоєння знань про загальні закони всесвіту й усвідомлення сутності їхніх виявів необхідні майбутнім фахівцям (особливо аграрної галузі) для розуміння місця будь-якого явища в загальній картині процесів світобудови та його післядії в загальному ланцюзі явищ.

Чому освіта поєднує енергообмін, свідомість і духовність

Енергообмін, свідомість, духовність – спільна дія цих факторів за умови постійної їхньої взаємодії визначає існування життя, а отже, й соціалізацію особистості через навчання-учіння-виховання.

Енергообмін – це вияв розвитку матерії; він є первинним явищем у природі, котре визначає й забезпечує існування всього суцього в навколишньому світі. Якби не існував енергообмін, у цьому нескінченному просторі не було б нічого – панувала б абсолютна порожнеча. Тому

енергообмін і є основою усіх існуючих світів і всього, що в них перебуває, і, закономірно, основою всіх існуючих загальносвітових законів.

Спілкування освітньо-виховного характеру теж має у своїй основі енергообмін: між викладачем і студентом/студентами, міжгрупові комунікації студентів, між професійне спілкування викладачів тощо.

Свідомість – відчуття свого існування, навколишнього середовища, що з'являється разом з початком енергообміну й обміну речовиною у першоклітині. «Свідомість – загальна властивість будь-якої живої природи, якою б вона не була й де б вона не перебувала, на Землі чи в просторах Світобудови. Вона одна для всіх. Відмінність у свідомості всіляких живих організмів полягає тільки в ступені їх розвитку й вияву, зумовленого навколишнім середовищем, особливостями організації живого організму, форм його існування, способами взаємодії з іншими істотами й т.д.», - стверджує В. Уваров [2].

Свідомість є загальною властивістю будь-якої живої істоти, можна говорити й про форми виявлення свідомості у живій природі: індивідуальну й колективну.

Створюване на основі свідомості мислення також виявляється у двох формах: мислення образне й мислення абстрактне.

Корінною формою мислення у всіх живих організмів є мислення образне, тобто мислення, засноване на сприйнятті інформації у відповідних образах минаючого процесу або явища. Абстрактним мисленням передусім володіють тільки високорозвинені живі організми, що мають високий ступінь розвитку свідомості, що дозволяє їм відволікатися від конкретних предметів, взяти в них найбільш загальні риси й на основі цього створити абстрактне поняття, або знак, що позначає цей і всі інші подібні предмети. Людство не знає, які ще живі організми здатні абстрагуватися від дійсності, крім людини. У людини образне й абстрактне мислення діють одночасно, спільно. Таке об'єднання обох форм мислення завжди дає високий результат у пізнанні природи, тому що тільки образне мислення дозволяє створити подумки картину досліджуваного процесу, але воно не здатне відволікатися від конкретного й створювати загальні поняття, абстрактні поняття.

Духовність, на відміну від енергообміну й свідомості, не матеріальна, є необ'єктивною реальністю, але це зовсім не означає, що вона надматеріальна. Духовність – це функція свідомості, що визначає якісний стан свідомості, рівень її розвитку. Однак, не дивлячись на свою абстрагованість від реальності, духовність відіграє суттєву роль у житті й розвитку всього живого світу. Поняття «духовність» бере свою назву від слів «душа», «дух». Душа, як довели спеціальні дослідження, виявилася цілком реальною й матеріальною. Учені навіть зважили її (американський лікар Дункан Мак-Дугалл ще на початку ХХ ст. зареєстрував її вагу – від 12 до 45 грамів). А от дух – це явище, якого начебто й немає, і в той же час воно є та дуже впливає на розвиток, існування всього суцього у всесвіті. Так само, як енергообмін – який є й без якого нічого не може бути, який у вигляді матеріальної сутності не можна виділити й подивитися. Тоді виходить, що духовність як складова

основи життя не має реального фізичного вираження, але, будучи функцією, відіграє таку велику роль, що без неї нічого не може бути.

Це наштовхує на проведення аналогії з Трійцею в християнському вченні (матеріальні складові Трійці – Бог-Син і Бог-Батько, нематеріальна складова – Святий Дух), яке точно повторює вищезгадані складові триєдиної основи життя (матеріальні складові основи життя – енергообмін і свідомість, нематеріальна – духовність). Але цей дискурс є спірним.

Отже, духовність – явище, властиве свідомості; точніше, не властивість свідомості, але її функція, що визначає якісний стан свідомості, тобто духовність є ні що інше, як міра якості свідомості. Духовністю володіє все те, що має свідомість. Духовність утворюється, виникає, створюється в момент створення свідомості: свідомість і духовність нероздільні.

Коли ми говоримо про духовність, маємо на увазі передусім духовність особистості, хоча про її сутність, розвиток, стан людство поки що знає мало (і зовсім не знає нічого про духовність тварин, рослинний світ і інших живих істот на Землі). Духовність людини (й людства), безумовно, різною мірою стосується всього живого світу, всієї живої природи.

Рівень свідомості у кожної людини свій, що залежить від особливостей будови й складу людини, розвитку її організму й досконалості її органів. Рівень початкової свідомості людини і є первинним рівнем розвитку її духовності. Відносини між свідомістю і її духовністю носять прямо пропорційний характер – чим вище розвинена свідомість, тим вища її духовність. Духовність росте мірою вдосконалювання людської свідомості, її наповнення досвідом, певною сумою знань і подальшого розширення кругозору людини – розширення її свідомості. З розширенням свідомості у людини з'являються певні погляди на навколишню природу, на себе, оточуючих; виробляються певні відносини з навколишнім світом і моральні принципи, які загалом і визначають її духовний образ.

У східній філософії існує теорія: істота тим більше духовна, чим тоншою є субстанція, з якої вона складається. Однак це не зовсім так. У процесі пізнання навколишнього світу, що містить у собі як безпосередній досвід суб'єкта, що володіє свідомістю, так і оволодіння всією сумою знань, досягнутих даною популяцією розумних істот і одержаний при контактуванні з іншими популяціями їхній досвід і знання (культура, наука, філософія, релігія, мистецтво тощо), людина розширює свою свідомість, збільшує її місткість, тобто збільшує його здатність охоплювати й сприймати все нові й нові знання, усе глибше й далі проникати в сутність навколишнього світу. Мірою розширення свідомості відбувається поступова зміна й удосконалювання людського організму у бік стоншення всіх його доданків. От і сходяться між собою ці дві особливості духовності – чим вищим є рівень свідомості, тим тоншою субстанція, що несе ця свідомість. І, навпаки – груба матерія не може нести тонку свідомість. У фізичному плані таке стоншення субстанції тіла з підвищенням рівня духовності не суперечить можливостям організму. (Відомо, що наш організм повністю обновлює свої клітини кожні сім років.)

Отже, духовність є не що інше, як якісний показник свідомості, адже чим вищою є свідомість, чим ширше й глибше вона охоплює процеси, що відбуваються у світі, тим власник свідомості повніше починає відчувати себе єдиною, невідривною частиною навколишнього світу, тісно пов'язаною з ним процесами взаємозалежності та взаємозумовленості. Кожна зміна в навколишньому світі – це зміна й у ньому самому, кожна зміна в ньому самому – це зміна в навколишньому світі, кожний біль світу – це і його біль, кожний його біль – це біль світу. А тому висока духовність визначається як високі почуття, відчуття єдності з навколишнім світом, сприйняття болю, страждань і радощів цього світу як своїх, співпереживанням.

Духовність людини не залежить ні від яких атрибутів, що відзначають досягнення людини в житті. Все залежить від *місткості свідомості*, від її постійного розширення. Тому високодуховною може бути людина без офіційної освіти, у той же час людина з безліччю дипломів може бути суб'єктом з дуже низьким виявом духовності.

Не можна ототожнювати розум з духовністю, адже розум є функцією мозку, він здатний мислити, логічно міркувати, узагальнювати, аналізувати, оцінювати, абстрагувати тощо – в основі його лежить холодний розрахунок, і він не може почувати, співпереживати, співчувати й інше. Повторимо: духовність – це функція свідомості. А тому наявність високого розуму ніяк не визначає наявність високої свідомості: людина з великим розумом може бути бездушною чи піти на злочин, адже відсутність у неї істинної свідомості звільняє її від совісті. Людина високої духовності на злочини не здатна, тому що вона відчуває світ і є частиною цього світу, йти на злочин проти цього світу для неї означає вчиняти злочин проти самої себе. Мірилом учинків високодуховної людини є кредо «жити й працювати в ім'я загального добра». Рівень духовності людини завжди відповідає її совісті; рівень духовності народу, відповідно, визначається рівнем культури.

Поняття духовності є одним з основних понять людської цивілізації. Окрім того, духовність є одним з основних всекосмічних понять, що постає єдиним для усіх світів нескінченного Всесвіту. Для людства визначитись із сутністю духовності – означає визначитись зі шляхами й термінами його входження у всекосмічне співтовариство. Отже, найбільш важливим завданням для людей є усвідомлення сутності духовності й визначення критеріїв її досягнення, оскільки ці критерії і є тими дорогами, якими у найближчому майбутньому потрібно йти людству та які визначені йому космічною еволюцією.

Однак, якщо розглядати життя як спільну та безперервну взаємодію енергообміну, свідомості й духовності, то на цій основі можна вибудувати матрицю життя як окремої людини, так і всього Всесвіту, що може наштовхнути людину на усвідомлення смислу свого існування та накреслення людством курсу на свідоме виживання.

Єдина матриця життя відбита усередині людини на всіх рівнях: від клітини до мікросмосу. Всі релігійні й духовні практики є «інструментами» настроювання матриці життя; важливим «інструментом» є

свідомість, що дозволяє пізнати й скорегувати матрицю будь-якого рівня, а також відчуття, що свідчить про стан організму загалом і його частини.

Про змістове наповнення філософського знання

Філософія, маючи методологічне спрямування і володіючи чіткою категоріальною системою, може постати в ролі смислової матриці для формування підходів і теорій у педагогіці вищої школи. У результаті застосування значеннєвої матриці філософії до педагогіки теорії останньої повинні бути дедуктивним розгортанням філософських теорій на основі парадигм філософських інтерпретацій у термінах педагогіки.

Смислова матриця філософії, у найпершому й грубому наближенні, збігається з основними розділами філософії: онтологія, гносеологія, аксіологія, праксеологія, філософська антропологія, соціальна філософія, філософія освіти, мораль і етика й т.д. [3, с. 290].

Сучасна освітня система має широкі можливості для виховання майбутніх поколінь через філософське знання. Якщо врахувати те, що а) людина є «системою» не механічною, а органічною; вона сама в собі добудовує свої органи, яких бракує їй до повноти цілісності, б) виховання – це насамперед самовиховання. Тоді можемо міркувати далі: людина система самовідтворювальна та самоорганізуюча, а, отже, сама «вбере» в себе необхідні для успішної життєдіяльності як суму знань, так і систему світоглядних установок.

Виховання ж може здійснюватися через засвоєння різноманітних знань. Однак, оскільки ми говоримо про філософське знання, то, враховуючи різноголосся духовних і релігійних учень, стверджуємо необхідність побудови смислової матриці філософського знання про природу у вищій школі, зокрема аграрній, призначену для свідомого виживання людства та збереження цивілізації.

З цією метою доцільним вбачаємо формування світогляду сучасної особистості на ґрунті філософських вчень про одухотвореність світу й одухотвореність матерії, світову душу. Тоді смислова матриця філософського знання для майбутніх фахівців орієнтовно може виглядати так.

Всезагальні закони Всесвіту

рух, енергообмін, взаємодія, всеєдність, логіка природи, критична маса, неповторюваність, невизначеність

Філософія природи

натурфілософія; пантеїзм; панпсихізм: анімістичні уявлення первісних культур, гілозоїзм у давньогрецькій філософії, вчення про душу як психічну реальність і справжню сутність світу (монадологія Г. В. Лейбніца, філософські ідеї Г. Т. Фехнера, К. Г. Юнга та ін.).

Антропокосмізм як гармонічна єдність людини та Всесвіту

філософська антропологія (М. Шелера);
космізм і ноосферизм (В. Вернадського, Т. де Шардена);
філософія всеєдності та гармонія (В. Сагатовського) й ін..

Філософський енергетизм

соціальна енергетика С. Подолинського;

сміслова енергія релігійної філософії А. Лосєва;
пізнання як взаємодія енергій (П.Флоренський);
езотеричний енергетизм (Жива Етика);
енергетична взаємодії людини, природи, суспільства й ін.

Тоді, як бачимо, інтелектуальний дискурс змістового наповнення філософського знання у вищій аграрній школі може набувати багатьох варіантів, залежно від того, який ми хочемо мати соціальний і педагогічний результат, тобто кого, навіщо та за допомогою чого ми хочемо виховати.

Якщо спиратися на запропоновану вище орієнтовну зміслову матрицю філософського знання, то тоді відповідні змістові блоки можуть бути основою для вибіркового дисциплін в аграрних закладах освіти, а саме:

- Механізм формування нового світогляду особистості базується на всезагальних законах: рух, енергообмін, взаємодія, вседність, а також логіка природи, критична маса, неповторюваність, невизначеність.
- Матриця філософського знання для успішної дії механізму формування свідомості майбутніх фахівців з метою спрямування людства на шлях свідомого виживання спирається на триєдину основу життя: енергообмін, свідомість, духовність.
- Свідоме ж використання закону енергообміну (виховання особистості) здійснюється через засвоєння філософських знань і усвідомлення сутності філософії природи у межах натурфілософії, пантеїзму й панпсихізму.
- Найбільш повне уявлення про енергообмін через розуміння всезагальної одухотвореності природи криється у панпсихізмі, що дають анімістичні уявлення первісних культур, гілозоїзм давньогрецькій філософії та вчення про душу та психічну реальність як сутність світу (монадологія Г. В. Лейбніца, філософські ідеї Г. Т. Фехнера, К. Г. Юнга та ін.).
- Комплексне уявлення про енергообмін як основу існування й про гармонічну єдність людини та всесвіту надає антропокосмізм, що ґрунтується на метафізичному розумінні буття й охоплює, наприклад: філософську антропологію (М.Шелера); філософію життя; космізм і ноосферизм (В. Вернадського, Т. де Шардена); філософію вседності та розвитку гармонії В. Сагатовського тощо.
- Енергетичний підхід до взаємодії людини й природи доцільно розкрити через концепцію соціальної енергетики С. Подолинського, вчення про зміслову енергію релігійної філософії А. Лосєва, пізнання як взаємодію енергій П.Флоренського, езотеричність енергетизму в постулатах Живої Етики, що в сукупності допоможе сформувати узагальнене розуміння природи як феномену життя.

Висновки

Такий відбір філософських знань визначається, по-перше, метою – формування нового, сучасного світогляду особистості майбутнього фахівця аграрної галузі засобами філософії. По-друге, зміслова матриця філософського знання знаходить відповідне осмислення й методично-методологічне вирішення з огляду на те, що студенти-аграрники – це майбутні агрономи, тваринники, технологи й переробники

сільськогосподарської продукції, рибоводи, екологи, гідромеліоратори, будівельники, картографи, землевпорядники, що працюватимуть із земельними й енергетичними ресурсами країни й планети (земля, вода, повітря, сонячна енергія), і від їхньої професійної компетенції та ціннісних орієнтацій безпосередньо залежить повноцінне життя (його якість) людства: природні цінності – чисте повітря, вода, корисні копалини, родючі ґрунти, ліси; біологічні, вітальні цінності – здоровий стан організму; психічні цінності – відчуття комфорту, піднесеності, закоханості, радості, щастя та ін.; соціальні й духовні цінності – зайнятість населення, злагода в суспільстві, мир, ідеали.

Насамкінець слід додати, що тема змістового наповнення філософського знання у вищій аграрній школі є відкритою для досліджень і дискусій.

Література

1. Берегова Г.Д. Освітньо-виховний потенціал філософських знань у системі вищої аграрної освіти в Україні; [монографія] / Г.Д.Берегова. – Херсон: Айлант, 2012. – 312 с.
2. Beregova G. D. Natural philosophy in the system of ideological orientations of personality / Beregova Galyna, Gawdzik Andrzej. – Poland, Uniwersytet Śląski w Katowicach, – 2016: http://www.woiz.polsl.pl/znwoiz/z98/Bergerowa_Art.1.pdf.
3. Отделенцев Е. Смысловая матрица философии как парадигмальный метод формирования категориального аппарата и теорий глобалистики / Е. Отделенцев // Український науковий журнал «Освіта регіону: Політологія. Психологія. Комунікації». – К.: ВАПН. – №4. – 2011. – С. 289-301.
4. Уваров В. Философские основы живой природы; [интернет-ресурс] / Валентин Уваров. – 2010. – Режим доступа: <http://www.proza.ru/avtor/valuvarov>.

Березіна В.В.

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика м.Київ, Україна

КОМПЛЕКСНА ПРИРОДА ФЕНОМЕНУ «ДУША-ТІЛО». ЗАВДАННЯ ПСИХОСОМАТИКИ

У протиріччі між тілом, яке описують, і живим тілом лежить одна з центральних труднощів у виробленні спільної мови для медицини і психології. Будучи стільки років розділеними, ці дві області знання страждають від взаємних передсудів, які заважають обом. Навіть психосоматика – молодша дочка цієї пари – страждає від того ж неврозу, намагаючись звести патологію до причинно-наслідкової психології, використовуючи редукціоністський біомедичний підхід, який коротко можна

сформулювати так: тіло – це машина, яка має бути проаналізована і зведена до своїх окремих частин. Психіка і тіло мають причинні і детерміністські відношення і їх можна об'єктивно розділити. Здоров'я можна визначити як відсутність хвороби, яка, в свою чергу, визначена як погане функціонування біологічних і/або психологічних механізмів. Про це зокрема багато пишуть Б. Любан-Плоцца та В. Пельдінгер у своїх посібниках з психосоматичної медицини для лікарів. Вони говорять про хибність розподілу захворювань на «органічні» та «функціональні» [2].

У медицині і психології термін «психосоматика» традиційно використовується для позначення хвороби з діагнозом, коли «органічні причини» виключені. Психосоматичні хворі сприймаються як «емоційно порушені» пацієнти, яким може допомогти лише психолог. Деніс Рамос говорить про психологізм 1970-х, який привів до того, що пацієнтів оголосили відповідальними за їхній біль і страждання. Таким чином, крім тривоги через хворобу, пацієнтам доводилося звинувачувати себе за сум, домінування поганого настрою, за те, що у них є ті чи інші особистісні риси або хронічна депресія. В той же час поширеним психологічним штампом типу «бажання смерті», відсутність волі до життя» та іншим була протиставлена ефективність хірургічних та лікарських засобів. Психологічні теорії також мало сприяли розумінню феномену душі-тіло, у якому вони або залишалися на поверховому поведінковому рівні, або психодинамічно зводили феномен до досвіду дитячої травми з мізерними терапевтичними можливостями [3, с. 8].

За Мелло та ін. (1992), психосоматика пройшла в розвитку три фази:

(а) початкову або психоаналітичну з переважанням досліджень, зокрема, несвідомого генезу захворювань, теорій регресу і вторинних вигод бути хворим;

(б) проміжну, або біхевіористську, яка намагається задати загальну структуру знахідкам у світлі точної науки і надання значення дослідженням стресу;

(в) сучасну або міждисциплінарну, у якій в середовищі професіоналів здоров'я наголошується важливість соціального і психосоматичного погляду як активної взаємодії [3, с. 35].

Як бачимо, сучасне застосування терміну «психосоматика» змінилося і походить зі знання фундаментальної взаємозалежності між духом і тілом на всіх стадіях хвороби і здоров'я. Було б редуціонізмом вважати, що є хвороби, викликані лише психологічними або лише органічними факторами. Завжди є багато змінних, задіяних у будь-якому явищі. Ми маємо розглядати усі захворювання як психосоматичні настільки, наскільки вони передбачають постійні зв'язки між тілом і розумом у їх походженні, розвитку і лікуванні.

ЛеШан (1992) описав три принципи, які лежать в основі сучасної психосоматичної медицини. Перший стверджує, що індивід існує на багатьох рівнях або сферах однакової важливості. Розділяти їх на тіло, розум і дух властиво для західної традиції, однак можна застосовувати і поділ на інші рівні. Другий принцип: кожна особистість може бути розглянута як унікальна

і заслуговує відповідного ставлення. І третій: пацієнта слід надихати на те, щоб він діставав вигоду від своєї автономії в процесі лікування.

Дотримуючись цих трьох принципів, ми можемо допомагати розвивати середовище, у якому здатності індивідів лікувати себе з більшою ймовірністю вийдуть на поверхню в допомогу алопатичній медичній програмі. З іншого боку, ми можемо сказати, що ці принципи прагнуть викликати вищий рівень активності в процесах і структурах, які ми відносимо до «імунної системи» [3, с. 39].

З 1980-х років біомедична психосоматична модель почала втрачати силу і була в деяких областях замінена так званою холистичною психосоматичною моделлю. Вона частково наслідує романтичну модель, має паралелі з розвитком сучасної науки і включає в себе бачення екологічного всеохопного світу, в якому всесвіт бачать як живу систему взаємозв'язків. Досі не встановлено ніяких концептуальних або інституціональних теоретичних рамок, які могли б помістити проблему здоров'я і хвороби в нову парадигму.

Нещодавнє введення в обіг таких термінів як «психокардіологія», «психоонкологія», «психонейроімунологія» і «психоендокринологія» дозволяють уникати терміну «психосоматика» і при цьому сприяти стиранню меж між областями дослідження. Однак також воно все-таки відображає поділ тіла і веде проти загальної тенденції нашого часу, коли все більше розкривається взаємозв'язок між різними системами. Наприклад, неможливо говорити про психокардіологію без вивчення психоендокринології.

Сьогодні ми бачимо великий прогрес, особливо в області нейронаук – багатообіцяючому джерелу відношень між нервовою системою, мозком і свідомістю. Крім того, в психології накопичено багато експериментальних даних, які хоча і викликають велику полеміку, все ж підтверджують вплив психосоціальних змінних на походження і розвиток так званих органічних захворювань.

Квантова фізика навчила нас, що матерія і енергія – це два різних аспекти однієї реальності і що їх фізичні характеристики можуть бути поміченими лише як статистична ймовірність. Ця невизначеність насправді є функцією відношень матерії та енергії в уявленні експериментатора. Таким чином, квантова теорія ставить під питання принципи причинності і детермінізму і веде до глибоких змін і в гуманітарних, і в біологічних науках. У цій парадигмі будь-яка природня сила (така, як гравітація, наприклад) не може бути зрозумілою редуктивно. Ми можемо назвати її ефекти, але не сутність, яка не-унаочнювана.

Отож прогрес в молекулярній медицині, нейробіології, генетиці і застосування квантової теорії до біології розширили наш спосіб бачити відношення «розум-тіло» і привели до нових роздумів про здоров'я і хворобу. Якщо молекулярний рівень корисний для вивчення фізіологічних явищ, то на квантовому рівні матерія і психіка змішуються. Сучасна наука тим самим припускає проблематичну природу знання. Ласло (1993) стверджує, що наука перебуває на порозі нової «революції», яка обіцяє бути масштабнішою, ніж коперніканська, і вона може розгортатися лише міждисциплінарно як більш холистичний, системний підхід, як космологічна

революція в тому сенсі, в якому космологія завжди була наукою про реальність в цілому [3, с. 38].

Резюмуючи попередні концепції, практики, методи і техніки, холістична модель намагається інтегрувати їх у сучасний світ. Але навіть у авторів, які використовують новий підхід, можна помітити відсутність концептуальної моделі. Техніки застосовуються і апробуються, в цілому з хорошими результатами, але у формі, яка винятково емпірична. В фундаментальній праці «Людина та її душа» говориться про зародковий стан наших знань про взаємодію між емоційними факторами та основними органічними функціями організму, водночас зазначається їхня величезна потенційна цінність, оскільки емоційні фактори задіяні у будь-якому захворюванні [1, с. 570]. Цей новий підхід вже повністю описаний в аналітичній психології, як це переконливо показує Д. Рамос в своїй книзі «Душа тіла».

Аналітичний психолог Зіглер (1983) у своїй роботі «Архетипічна медицина» зокрема пише, що розуміння хвороби буде повноцінним лише тоді, коли ми покинемо твердий ґрунт емпіричної медицини, так як, на його думку, досвід показує, що категоризація патологій відповідно до сутності хвороб не дозволяє оцінити взаємну динаміку здоров'я і хвороби. Слід говорити про образ хвороби, а не про емпіричні конструкти, в яких симптоми більше або менше довільно зібрані разом на базі статистичної частоти. За Зіглером, соматизація – це обмеження, яке накладає природа в ситуації, коли спостерігається надлишок односторонньо спрямованої енергії. Природа урівноважує цю тенденцію через тіло так, ніби вона намагається більш ефективно досягти своїх цілей. За його словами, наші хвороби визначаються нашою нечутливістю до здоров'я. Наша переконаність і увага не можуть вийти за встановлені межі. Тут причинні фактори – генетичні або соціальні, наприклад, – розглядаються в якості інструментів, за допомогою яких діє компенсаторний механізм. Алергічна реакція, наприклад, на якусь речовину на роботі може викривати підвищену гіперчутливість до цієї роботи, виражену через алергію. Ця «соматизація» тоді може бути зрозумілою як форма компенсації, яка веде захворілу людину до корекції її надмірно однобоких стосунків з її оточенням. [3, с. 60-61].

Однак важливо підкреслити, що сенс захворювання не дається від самого початку, це ймовірнісний результат процесу рефлексії та усвідомлення. Примусове визначення сенсу кожного захворювання привело б нас до іншого сорту редуccionізму. Послання рідко буває виразним, може бути багато варіантів. Якщо цілісність розуміти як здоров'я плюс хвороба, то хвороба – невід'ємна частина процесу індивідуації, коли ми з ним зіштовхуємося. При цьому хвороба не обов'язково пов'язана з психопатологічним процесом, вона може вказувати на новий символ. Введення поняття захворювання як символу руйнує світську дихотомію «душа-тіло»; вона стимулює рефлексію про перевизначення кордонів психологічного і біологічного, психології і медицини – ті рефлексію і перевизначення, які вже існують в клінічній практиці.

Отже, в холістичній моделі психосоматики, яку містить аналітична психологія, органічне захворювання може мати ціль і сенс. Інколи значення

захворювання слід розуміти символічно. Розуміння і інтеграція цього символу у свідомість веде до покращення загалом стану здоров'я пацієнта. У цьому і полягає завдання психосоматики.

Література

1. *Александр Ф., Селесник Ш. Психосоматический подход в медицине // Александр Ф., Селесник Ш. Человек и его душа: познание и врачевание от древности и до наших дней – М.: Прогресс, 1995. – С. 552-571.*
2. *Любан-Плоцца Б., Пельдингер В., Креггер Ф. Психосоматический больной на приеме у врача. – СПб.: НИПИ им. В.М. Бехтерева, 1994. – 245с.*
3. *Рамос Д. Душа тела. Юнгианский подход к психосоматике – М.: «Добросвет», ИД «Городец», 2016. – 192 с.*

Благініна С.В.

*заступник декана факультету іноземних мов
Ніжинського національного університету імені Миколи Гоголя,
кандидат педагогічних наук, доцент*

ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Якщо сконцентрувати увагу на освітніх справах і не витратити час на перелік екологічних, політичних, конфесіональних та інших проблем і негараздів, то легко прийти до двох доволі несподіваних висновків: 1) у найуспішніших в усіх аспектах великих і малих державах, які не ведуть активних бойових дій, загальний обсяг витрат фінансових, кадрових та інших ресурсів на діяльність всієї освітньо-наукової сфери ще з кінця ХХ ст. розпочав перевищувати те, що йшло на армію, авіацію і флот; 2) підвищення суспільного значення пріоритетного споживача ресурсів мало наслідком тотальну цікавість до іменника «якість», який у минулому узагалі практично не застосовувався до середніх і вищих шкіл (вони у ті часи слухняно «виконували накази і нормативи»). Ми це можемо пояснити не тільки бажанням мати вищі результати від обмеженої кількості ресурсів, а й вимушеним постійним порівнянням свого і зарубіжного у сучасному глобалізованому світі, що все глибше занурюється у глибини «економіки знань», де практично кожний новий продукт складається з фрагментів, частин і частинок, які виготовляються не в одній, а в усе *більшій і більшій кількості держав*. Зауважимо, що цей аспект якось лишається поза увагою тих дослідників, які так успішно описують інформаційну революцію, модернізацію виробничого обладнання й перехід до автоматизованих центрів, особливості співпраці новітньої робочої сили та ін. (прикладом ми вважаємо багато нових творів, подібних до [2; 3; 5]).

Метою цих тез є виклад частини наших порівняльних досліджень теми «якість освітньо-наукового комплексу» у Німеччині та Україні, проведених заради поширення нової інформації серед освітян і науковців та пропозицій щодо засобів модернізації нашої освіти і науки.

Одразу ж відмовимося від поглибленого лінгвістичного, філософського і педагогічного аналізу появи і складного еволюційного розвитку понять «якість

освіти» і «якість наукових досліджень». Та скорочувати виклад «до нуля» не можна, тому вимушено нагадаємо про те, що на теренах України ніколи не було хоча б короткого періоду дії не московських, а голландських законів і звичаїв. Скоро виповниться аж два століття з моменту, коли громадяни Нідерландів, маючи досить негативу від втручання в освітні справи своїх і чужих «рішучих керівників» чи «кризових менеджерів», спромоглися через Конституцію віддати всі важливі освітні справи у компетенцію об'єднань фахівців-педагогів і всього зацікавленого в освіті власних дітей населення. Там «Держава» – у нашому розумінні цього слова – не має права втручатися у визначення цілей, змісту, тривалості і методів навчання та всіх видів професійної підготовки. Урядові інстанції зайняті контролем та вирішенням великих і малих поточних питань – дотриманням тих рішень, які через парламент сформулювали майстри-професіонали і замовники-споживачі. Висловимо припущення такого змісту: голландське освітньо-законодавче досягнення є результатом протестантського варіанту християнства, діяльності Я.А. Коменського та інших інтелектуалів його часів, а також концентрацією всього населення на розвитку технологій, ремісництва, мореплавства, міжнародної торгівлі.

Читачі не згірше автора обізнані в тому, хто, коли і як саме визначав всі характеристики освіти (включаючи й мову викладання та зміст всіх історичних наук) на теренах, де розташована сучасна Україна. Термін «якість освіти» в його сучасному широкому значенні був недоречним, а його застосування розпочалося наприкінці існування Радянського Союзу, коли наукова дисципліна «Порівняльна педагогіка» з сектору критики систем освіти капіталістичних країн поступово виходила з пропагандистського на справжній науковий рівень. У подальшому вся ця тематика швидко розвивалась, а питання якості освіти актуалізувалося паралельно до формування загального суспільного бажання досягти услід за нашими найближчими західними сусідами приєднання до Європейського Союзу.

На наш погляд, своєрідність розвитку освітньої сфери Німеччини і рух до високих якісних показників зумовлена дією тих же чинників, які ми вказали для Нідерландів. Нагадаємо, що у даний момент Німеччина (Bundesrepublik Deutschland) є визнаним лідером Європейського Союзу не стільки за населенням (майже 81 млн. чол. у 2014 р.), скільки за валовим національним продуктом і вартими повних задрощів обсягом, вартістю і характеристиками експорту. Історія ж формування її системи освіти виключно складна і примхлива, оскільки тривалий час німці мали не одну об'єднану державу, а багато князівств. Тому можна вважати, що мережа німецьких університетів виникла ще у Середньовіччі не для обслуговування потреб виробництва і життєзабезпечення потужної і централізованої країни, а для виконання наказів Церкви і «державки», що зазвичай була невеликим князівством, населення якого століттями (як у Кельні чи Ульмі) вперто будувало усього один грандіозний готичний собор. Сучасна земельно-федеративна побудова Німеччини та її освітніх й інших систем – один з найбільш помітних наслідків цієї феодальної роздробленості.

На момент появи перших університетів (м. Гейдельберг, 1385 р., м. Кельн, 1388 р.) у більш теплих місцях Європи вже існували вищі навчальні заклади (Італія, Франція та ін.), тому німці могли скористатися «зарубіжними зразками»,

обравши не болонський взірець університету-республіки, а вертикально інтегровану паризьку модель. Остання більш пасувала до державного устрою німецьких князівств, адже вона передбачає, що імператор чи папа надавали корпорації викладачів і студентів право викладати і вивчати теологію, право, медицину і філософію на латинській мові. Та після серії європейських війн на початку XIX ст. німцям, у певному сенсі, довелося «стартувати з нуля». Саме тому після усвідомлення ними необхідності єднання і початку підготовки до створення у 1815 р. Німецького союзу керівнику міністерства освіти Пруссії і відомому в той час філологу і філософу Вільгельму фон Гумбольдту порівняно легко вдалося переконати «вищі влади» у тому, що настав час створити цілком нову вищу освіту, відмовившись і від попередніх парадигм (у наш час це означає «зміна місії закладів»), і від засад управління. Нові ідеї були сконцентровані в Берлінському університеті, в основу діяльності якого він поклав кілька непорушних і до сьогодні принципів: «широка автономія при державному фінансуванні, самоуправління групи керівників кафедр (ординарійів), наголос на вільних дослідженнях без вузького практичного спрямування, відмінність університетської освіти від шкільної та від суто професійної підготовки. Усе це стало основою свободи викладання для професорів і поєднання науки й навчання для студентів» [4, с.135]. Нагадаємо – в Російській імперії подібний заклад у принципі не міг бути створеним, адже свобода жорстко каралася і раніше, а ще більше – зараз (у сучасній Росії найбільш вигідним є войовничий патріотизм і посіпацтво щодо «Держави» у формі, що ближча не до сталінізму, а до гітлеризму).

Потреби промисловості вимагали також прикладних досліджень і підготовки інженерів якомога вищої кваліфікації, тому Вільгельм фон Гумбольдт запропонував доручити цю справу мережі зовсім інших закладів, для створення яких обрав французьку модель «політехнічної школи». На цій основі в Німеччині вирости, фактично, політехнічні університети у такому вигляді, який став нам звичним і в Україні.

Рамки статті виключають більш детальний аналіз еволюції освітньої системи Німеччини після цих так званих «неогуманістичних» реформ, але важливо вказати, що задум Гумбольдта був настільки вдалим і своєчасним, а «німецьке» впровадження – повним і довершеним, що усього за кілька десятків років Німеччина стала світовим науково-освітнім лідером, а Берлінський університет – кращим закладом на планеті. Російська імперія та Радянський Союз запозичили в освіті багато німецьких інновацій. Однак, через брак ресурсів та інші причини у нас відсутня німецька система якісної професійної підготовки молоді.

Важливо наголосити на тому, що німці безперервно узгоджували мережу закладів і програм з потребами високо індустріалізованого ринку праці Німеччини, своєчасно відгукуючись на технічні та інші інновації, що зумовлювали зникнення одних фахів і появу нових. Ми не можемо вказати прикладів стратегічних помилок, які вели б до підготовки значної надлишкової кількості фахівців якогось профілю – співаків, адвокатів, товаровознавців, менеджерів чи маркетологів. Вказана профілізація освіти і підготовка великої кількості компетентних виконавців ремісничих чи подібних фахів зумовлює

виразну «дуальність» всього навчально-виховного процесу сучасної Німеччини – у системі базової і середньої професійної підготовки та сучасного ремісництва перебуває практично стільки ж молоді, як у системі традиційної для нашого часу вищої освіти.

Орієнтоване на практичну діяльність шкільне навчання великих когорт молоді просто примусило німців створити і розширити специфічну вищу освіту, яку у даний момент називають «професіоналізованою» і за Міжнародною стандартною класифікацією освіти 1997 р. та її поліпшеним варіантом від 2011 року відносять до групи «В», у межах якої присуджують специфічні дипломи, які також позначаються літерою «В». Тенденція професіоналізації вищої освіти продовжується у Німеччині й зараз, але все більше зустрічається з труднощами: кількість закладів поступово зростає, а контингент практично устabilізувався біля позначки «450 тис. чол.». Причиною не можна вважати небажання молоді отримувати цей вид підготовки – він насправді хороший і приваблює ще більше, як класичні університети [1]. До переваг відносять високу скерованість на потреби ринку праці, відносно малу тривалість навчання (вона на 2-3 роки менша, як в університетах), хорошу якість дипломів та їх міжнародне визнання тощо. У середньому рік триває безпосередня підготовка на місці праці. Для всієї держави та її бюджету не менш важливий той факт, що підготовка одного студента у вищій фаховій школі коштує набагато дешевше, як в університеті (для більшості спеціальностей – у два-три рази).

Якщо поглянути на уявлення громадян Німеччини про якість діяльності свого освітньо-наукового комплексу, то окрім небажання говорити про інтервал часу 1920-1945 роки ми виявимо впевненість у тому, що професіонали з Німеччини належать до найкращих у світі, отже, слова «німецька освіта» означають щось успішне і якісне.

У заключних висновках до цих тез ми б хотіли відзначити виважену і спокійну реакцію німців на результати тих чи інших міжнародних вимірів і порівнянь, на появу різних міжнародних проектів і програм – Болонського процесу, Лісабонської стратегії (2000 р.), проекту Горизонт-2020 тощо. Повагу до реалій життя і намагання втілювати у життя тільки корисне для себе, а не рекомендоване з лівого чи правого боку, ми вважаємо дуже характерною рисою німецького архетипу поведінки і наслідком упевненості в собі. Саме цю особливість діяльності освітньо-наукового комплексу Німеччини ми вважаємо найбільш доцільною для вивчення і, можливо, запозичення в Україні.

Література

1. Абашкіна Н.В. *Рушійні сили розвитку вищої професійної освіти в зарубіжних країнах // Наукові записки Ніжинського держ.пед.ун-ту імені М.Гоголя. Псих.-пед. науки. – №4, Част.1. – 2002. – С. 45-48.*
2. Бріньолфссон Ерік, Макафі Ендрю *Друга епоха машин: робота, прогрес та процвітання в часи надзвичайних технологій / Е. Бріньолфссон, Е. Макафі. – Київ : Фенікс. 2016. – 236 с*
3. Вагнер, Тоні. *Створення інноваторів: [як виховати молодь, яка змінить світ] [Текст] : [пер. з англ.] / Тоні Вагнер. – Київ : K.FUND, 2015. – 223 с.*

4. Корсак К.В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів: Монографія. – К.: МАУП-МКА, 1997. – 208 с.

5. Форд, Мартін. Пришестя роботів. Техніка і загроза майбутнього безробіття / пер. з англ. Володимир Горбатько. – К. : Наш формат, 2016. – 400 с.

Бова А.А.

*кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідного відділу Державного науково-дослідного інституту МВС України
м. Київ, Україна*

ПРОТЕСТНІ НАСТРОЇ ТА УЧАСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В ЄВРОМАЙДАНІ: СПРОБА СОЦІОСТРУКТУРНОГО АНАЛІЗУ

В Україні протягом усього періоду незалежності виникали різного роду соціальні протести, серед яких найбільш відомі – Революція на граніті (2 – 17 жовтня 1990 року), Помаранчева революція (22 листопада 2004 року – січень 2005 року), Революція Гідності (21 листопада 2013 року – 22 лютого 2014 року). Наслідки цих суспільно значущих подій вплинули на життєдіяльність населення країни, відіграли суттєву роль у зміні конфігурації політико-економічних груп, політичного дискурсу і, зокрема, геополітичних орієнтацій. Вибори влади часто передували гострі соціальні збурення: Леонід Кравчук обирався після проголошення незалежності країни у 1991 році; Леонід Кучма – отримав перемогу на дострокових виборах у 1994 році, призначення яких зумовили масові страйки шахтарів та працівників промисловості; Віктор Ющенко – в результаті переоголосування другого туру, що відбувся у 2004 році під впливом подій Помаранчевої революції; Петро Порошенко – на дочасних (позачергових) виборах 2014 року після Революції Гідності. Соціальна революція як така, крім внутрішньої організації, тактики, стратегії та послідовних етапів розгортання, спирається на широку підтримку окремих соціальних груп.

Для вітчизняної соціології набуває актуальності виявлення факторів активізації протестних настроїв, особливостей політичних поглядів і цінностей громадських активістів, ставлення населення до соціальних збурень. Одне з перших соціологічних опитувань, в якому містився ряд запитань щодо ставлення населення до різних форм протестної активності, припустимості використання сили або зброї щодо учасників мітингів та демонстрацій, здійснено Інститутом соціології АН України в 1990 та 1991 роках у м. Києві [3]. Фактори підтримки населенням протестів проаналізовані Наталією Паніною на даних всеукраїнських соціологічних опитувань, проведених у січні та листопаді 1991 року [6].

Ряд запитань щодо виміру соціальної напруженості містить інструментарій соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України, Європейського дослідження цінностей, Всесвітнього дослідження

цінностей, Європейського соціального дослідження. Ґрунтуючись на емпіричних даних цих проектів, підготовлено низку публікацій, в яких представлено соціологічні індекси, що комплексно відбивають протестні наміри [5] та їхню динаміку [2, 8, с.19–20], а також багатовимірні статистичні моделі, які пояснюють різні види декларативної й реальної громадсько-політичної активності (Марк Бейсінґер, Олена Владико, Джошуа Даброу, Олександр Резнік, Юрій Савельєв та ін.). При цьому, предикторами виступали різноманітні політичні орієнтації, соціально-демографічні змінні, належність до соціальних мереж тощо. Зазначимо, що відбір найбільш інформативної системи факторів та подальша змістовна інтерпретація, точність і стійкість результатів моделювання загалом залежать як від питань, які закладені до того чи іншого опитувальника, так й від обраного статистичного методу, способів перетворення змінних, врахування суттєвої взаємодії між ними тощо.

Завдяки регулярним соціологічним замірам вдалося виявити структурні характеристики учасників Помаранчевої революції та Революції Гідності [7], описати соціально-психологічні особливості осіб, які позитивно та негативно ставилися до Євромайдану [5]. Результати соціологічних опитувань, що проведені серед учасників українського Майдану грудня 2013 – лютого 2014 року, представлені в публікаціях Ірини Бекешкіної, Святослава Святненка та Олександра Виноградова, Олексія Шестаковського.

Мета цієї статті полягає у встановленні співвідношення між протестними настроями (декларацією) та протестною участю, окреслені соціальної основи протестної активності, визначенні змін, що відбулися у протестній громадській думці. Соціоструктурний аналіз включає такі виміри, як групова ідентичність, політичні погляди, професійна та соціально-демографічна диференціація. Емпіричною базою слугували дані проекту «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін», що проводить Інститут соціології НАН України (n = 1800). У червні – липні 2013 року соціологічне опитування здійснено в усіх регіонах України, а в липні 2014 року – в регіонах країни без врахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, а також непідконтрольних українській державі територій Донецької та Луганської областей. Соціологічний інструментарій містив як блоки запитань, що мають моніторинговий характер, так і запитання, які включаються до опитувальника один раз на кілька років. Зокрема, в 2013 році анкету доповнено низкою запитань щодо суспільних проблеми, цінностей респондентів, їхньої інтернет-активності тощо. У 2014 році фіксація проявів масової політичної свідомості та відповідних ідеологічних маркерів відбувалася вже після зміни влади в країні та початку російсько-українського конфлікту. Отже, в силу зазначених вище обставин, аналіз різниці в рівнях протестного потенціалу соціальних груп є описовим.

Для виявлення закономірностей громадської думки використано зіставлення часток у таблицях сполучення та кореляційний аналіз, результати яких є інтуїтивно-зрозумілими широкому загалу науковців у галузі суспільних наук. При цьому вважаємо, що сукупність близьких за змістом

індикаторів забезпечує більшу однозначність виявлених закономірностей. Анкета Інституту соціології НАН України містила кілька запитань, які стосуються вимірювання протестних настроїв, зокрема, учасникам опитування потрібно було спочатку оцінити ймовірність виникнення масових виступів (мітингів, демонстрацій) населення проти падіння рівня життя, на захист своїх прав, а потім визначитися щодо особистої участі у таких заходах [1]. У наведених нижче таблицях сполучення залежними змінними виступали ствердні відповіді на два запитання: «Якщо такі мітинги, демонстрації протесту відбудуться, Ви особисто братимете в них участь чи ні?» із можливими варіантами відповіді: «скоріше за все, ні; важко сказати; скоріше за все, так» та «Чи брали Ви участь в акціях протесту проти влади в грудні 2013 – лютому 2014 року» зі шкалою із сумісними альтернативами: «брав участь в акціях в Києві; брав участь в акціях в іншому місті; допомагав мітингувальникам (продуктами, речами, грошима); не брав участі».

Інтенсивність протестних намірів досягала свого максимуму в 1998 та 2005 році (відповідно 35,3% та 35,2% опитаних). У 2012 році, зокрема, 26,9% респондентів заявили, що вони готові особисто брати участь у мітингах, демонстраціях протесту, у 2013 році аналогічної думки дотримувалося 22,1%, а у 2014 році – 29,6% опитаних. У соціологічному опитуванні 2014 року, за власними висловлюваннями респондентів, 4,2% брали участь в акціях протесту проти влади в м. Києві, 5,3% – брали участь у таких акціях в іншому місті, 9,4% – допомагали мітингувальникам різними ресурсами. При об'єднанні зазначених пунктів шкали загальна частка осіб, які брали участь в акціях протесту в столиці чи інших населених пунктах України або допомагали мітингувальникам, становила 17,2%. Надалі саме ця, у широкому розумінні слова, категорія учасників революції була включена до подальшого статистичного аналізу. Матеріальна та моральна (наприклад, у соціальних мережах) підтримка безпосередніх учасників протестних акцій іншими співгромадянами, які не змогли приєднатися до них в силу географічної віддаленості, віку, характеру зайнятості або інших причин, зіграла свою роль у перемозі Повстання Гідності. Значна чисельність населення виявляла прихильність до майданного протестного руху. Так, 41,3% респондентів заявили, що вони підтримували з самого початку вимоги учасників акцій протесту на Євромайдані, 6,8% – з початку не підтримували, а влітку 2014 року вже підтримували, 8,4% – спочатку підтримували, а на час проведення опитування вже не підтримували, 28,0% – не підтримували і не змінили своєї думки (15,6% опитаних вагалися з відповіддю). Підтримували вимоги учасників протестів на Антимайдані 6,5% співгромадян. Переважна більшість виборців, що прийшли на дільниці, віддала свій голос за промайданівські партії.

Розглянемо групи респондентів, що вирізнялися певною ідентичністю, політичними поглядами та геополітичними орієнтаціями, серед яких найбільшою мірою проявилася схильність до протестів. Як видно з таблиці 1, декларована та реальна протестна активність притаманна особам, які усвідомлювали свою належність до громадянства України чи свого етносу,

отоотожнювали свою нормативно-ціннісну систему з традиціями, нормами, цінностями країн Західної Європи.

Таблиця 1

Протестні настрої та участь населення в Євромайдані залежно від самоідентифікації, %

Серед осіб, які...	Готовність до участі у протестах (2013)	Участь в акціях протесту чи допомога мітингувальникам (2013–2014)	Готовність до участі у протестах (2014)
... вважають себе громадянином України	23,2	21,2 (a ₁ , e ₁)	32,5 (a ₁)
... вважають себе представником свого етносу	25,0	24,3 (a ₁ , e ₁)	47,4 (a ₁)
... вважають себе громадянином Європи	36,4	40,0 (a ₁ , b ₁ , e ₁)	45,0
... вважають близькими до своїх традицій, норми, цінності країн Західної Європи	39,2 (c ₂ , d ₂ , e ₂)	37,7 (c ₂ , d ₂ , e ₂)	45,5 (c ₂ , d ₂ , e ₂)
... вважають близькими до своїх традицій, норми, цінності скоріше країн Західної Європи, ніж східнослов'янських	25,5	34,6 (c ₂ , d ₂ , e ₂)	39,5 (c ₂ , d ₂ , e ₂)
<i>В цілому за вибіркою</i>	<i>22,1</i>	<i>17,2</i>	<i>29,6</i>

Примітки. У комірках таблиць 1–5 в дужках позначено статистично значущу різницю ($\alpha = 0,05$) більших часток, що відбивають протестні настрої та участь в Євромайдані чи допомогу мітингувальникам, з меншими частками категорій:

«a₁ – мешканцем села, району чи міста, в якому Ви живете; b₁ – мешканцем регіону (області чи кількох областей), де Ви живете; e₁ – громадянином колишнього Радянського Союзу» запитання «Ким Ви себе передусім вважаєте?».

«c₂ – важко відповісти; d₂ – скоріше східнослов'янських країн, ніж країн Західної Європи; e₂ – східнослов'янських країн» запитання «Скажіть, будь ласка, традиції, цінності та норми поведінки громадян яких країн найбільш близькі до Ваших?».

Кількість об'єктів, що менше ніж п'ять, позначено як «(<5)».

Значною мірою поведінка людини в суспільстві зумовлена комплексом соціальних почуттів – соціальної справедливості, патріотизму, соціальних страхів, гніву тощо. Емоційна та часто неусвідомлена реакція на реальну чи удавану загрозу буває суб'єктивно важливішою, ніж зважена інтелектуальна рефлексія. Так, у 2013 році серед осіб, які найбільше боялися розпаду України як держави, частка потенційних учасників протестів складала 35,8% опитаних, встановлення диктатури в країні – 33,3%, нападу зовнішнього ворога – 32,7%, холоду в квартирі – 31,2%, масових вуличних безпорядків – 28,3%. У 2014 році вже серед тих, хто боявся повернення до старих порядків часів застою, частка готових вдатися до протестів становила 40,7%, серед тих, боявся розпаду України як держави, – 35,9% опитаних.

Готовність вдатися до протестів більшою мірою висловлювали особи, які тією чи іншою мірою залучені до політичної участі. У сучасному світі важливу роль у формуванні громадської думки, об'єднанні людей за певними потребами та інтересами відіграють ЗМІ («четверта влада») та інтернет, соціальні мережі («п'ята влада»). У 2013 році, за моніторинговими даними

Інституту соціології НАН України, 57,4% дорослого населення України користувалися вдома, на роботі або іншому місці інтернетом. Часто, аби одержати підтримку власним політичним поглядам, респонденти вдаються до пошуку інформації на відповідних ресурсах, прислухаються до думок блогерів, лідерів громадської думки, що викладається з емоційним забарвленням. У 2013 році серед осіб, які цікавились політикою, були готові приєднатися до протестів 46,9% опитаних, котрі проявляли активність у мережі Інтернет, читаючи блоги, сторінки політиків, громадських діячів – 54,7%, які висловлювали свої думки, пропозиції, зауваження в блогах політиків, громадських діячів, на сайтах державних установ, партій – 52,2% респондентів. Крім інтересу до політики, готовність брати участь у мітингах пов'язана з певними уявленнями про політичні сили, яким можливо було б довірити владу (таблиця 2). Протестній думці сприяє наявність політичних лідерів, контреліти, дієвої опозиції владі, що готова вести за собою широкі маси населення та брати відповідальність за це.

Таблиця 2

Протестні настрої та участь населення в Євромайдані залежно від політичних поглядів, %

Серед осіб, які ...	Готовність до участі в протестах (2013)	Участь в акціях протесту чи допомога мітингувальникам (2013–2014)	Готовність до участі в протестах (2014)
... дуже цікавляться політикою	46,9 (a ₃ , b ₃)	28,5 (a ₃ , b ₃)	43,7 (a ₃ , b ₃)
... вважають, що серед наявних на теперішній час в Україні політичних партій і рухів є такі, яким можна довірити владу	31,7 (a ₄ , b ₄)	32,4 (a ₄)	42,1 (a ₄ , b ₄)
... є прихильниками націоналістичної течії	52,3 (a ₅ , b ₅ , c ₅ , j ₅ , k ₅ , l ₅)	49,4 (a ₅ , b ₅ , c ₅ , j ₅ , k ₅ , l ₅)	60 (a ₅ , b ₅ , c ₅ , f ₅ , j ₅ , k ₅ , l ₅)
... є прихильниками національно-демократичної течії	39,9 (a ₅ , c ₅ , j ₅ , k ₅ , l ₅)	39,3 (a ₅ , b ₅ , c ₅ , j ₅ , k ₅ , l ₅)	48,8 (a ₅ , b ₅ , j ₅ , k ₅ , l ₅)
... є прихильниками ліберальної течії	29,0	43,2 (a ₅ , b ₅ , c ₅ , j ₅ , k ₅ , l ₅)	35,6 (b ₅)
... виступають проти надання російській мові статусу офіційної в Україні	30,1 (b ₆ , c ₆)	28,3 (b ₆ , c ₆)	38,6 (b ₆ , c ₆)
... вважають, що при управлінні державою економікою треба мінімізувати участь держави, – все регулює ринок	27,6 (d ₇)	34,8 (b ₇ , c ₇ , d ₇)	35,8 (d ₇)

Примітка. Категорії: «a₃ – певною мірою цікавить; b₃ – зовсім не цікавить» запитання «Якою мірою Вас цікавить політика?».

«a₄ – ні; b₄ – важко сказати» запитання «Чи є серед наявних на теперішній час в Україні політичних партій і рухів такі, яким можна довірити владу?».

«a₅ – комуністична; b₅ – соціалістична; c₅ – соціал-демократична; f₅ – християнсько-демократична; j₅ – жодна взагалі, k₅ – ще остаточно не визначив своєї позиції; l₅ – я не розуміюся на цих течіях» запитання *«У політичному спектрі зазвичай вирізняються окремі, більш або менш самостійні течії. Нижче наведено декілька таких течій. Виберіть, будь ласка, одну з них, яка найближча Вам?»*.

«b₆ – важко сказати; c₆ – так» запитання *«Чи вважаєте Ви за необхідне надати російській мові статусу офіційної в Україні?»*.

«b₇ – треба поєднати державне управління і ринкові методи; c₇ – треба повернутися до планової економіки на основі повного державного обліку і контролю; d₇ – важко сказати» запитання *«Яким чином, на Вашу думку, держава має брати участь в управлінні економікою?»*.

На готовність приєднатися до мітингів та демонстрацій впливає і минулий досвід громадсько-політичної активності. У соціологічному опитуванні 2013 року отримані відповіді респондентів щодо участі у різноманітних громадсько-політичних заходах протягом останніх 12 місяців. Виявилось, що хоча б в одній з шістнадцяти акцій, як то переконання друзів, близьких, знайомих у правоті своїх політичних поглядів, відмова від купівлі товарів з політичних міркувань, участь у законних мітингах і демонстраціях, контактування з активістами політичних партій тощо, брало участь 19,9% респондентів. Серед цієї категорії опитаних 38% висловили готовність приєднатися до мітингів і демонстрацій, що суттєво більше, ніж за вибіркою в цілому.

Соціальні зв'язки, зокрема членство респондента у громадських організаціях, об'єднаннях чи рухах (наприклад, політичній партії, студентському молодіжному товаристві, спортивному клубі, релігійній організації, церковній громаді тощо), сприяють готовності до протестів (відповідна частка у 2013 році становила – 34,8%, а у 2014 році – 45,5%). Історія української революції засвідчила, що представники політичних партій, громадських і релігійних організацій, неформальних груп та соціальних мереж були неодноразово помічені в акціях протесту в 2013 – 2014 роках. Не стояли осторонь цих подій і футбольні уболівальники та особи, які мали спортивну підготовку. Серед людей, котрі вважають дуже важливою роль громадських організацій в житті сучасного українського суспільства, 41,5% опитаних виказувало готовність приєднатися до мітингів і демонстрацій.

Більш високі оцінки ймовірності масових виступів населення проти падіння рівня життя, на захист своїх прав сприяють вибору ствердливих відповідей щодо свого приєднання до мітингів та демонстрацій протесту (у 2013 році – 41,4%, у 2014 році – 45,8% опитаних). За вибором таких альтернатив може стояти очікування, що за допомогою протестів, щось потрібно і можна змінити на краще. Створення відповідних інформаційних привидів у суспільстві, перманентна підтримка емоційного градусу повідомлень, широке висвітлювання компанії щодо зміни влади у ЗМІ та на веб-сайтах сприяє сплаву індивідуальної протестної поведінки у колективний протестний рух. Загалом, після революційних подій зростає як оцінка

ймовірності виникнення масових акцій, так і готовність населення приєднатися до них.

Більш критичне ставлення до влади, невдоволення результатами її діяльності підвищує готовність виходити на вулиці з протестами і демонстраціями. Так, зокрема, у 2013 році серед осіб, які вважали, що тодішня влада зовсім не вирішує проблему відстоювання національних інтересів, готових приєднатися до протестів виявилось 27,2% опитаних, зовсім не вирішує проблему укріплення загальноукраїнської злагоди-єдності – 26,3%, зовсім не вирішує проблему підвищення добробуту населення, зменшення нерівності – 27,3%.

Протестні настрої більшою мірою поширені серед категорії людей з відчуттям особистої відповідальності та готовності вдатися до захисту своїх прав. Серед тих, хто визнає свою часткову відповідальність за стан справ в Україні, готові приєднатися до протестів 31,1%, часткову відповідальність за стан справ у своєму місті чи селі – 31,8% (за даними 2013 року), серед тих, хто вважає, що міг би щось зробити проти рішення уряду, яке утискає законні права та інтереси респондента – 58,4%, серед тих, хто вважає, що міг би щось зробити проти аналогічного рішення місцевої влади, – 56% опитаних (за даними 2014 року).

У 2013 році сильні протестні настрої були поширені й серед категорії респондентів, які часто були вимушені впродовж останніх 12 місяців перед опитуванням давати гроші, подарунки, надавати послуги посадовим особам, від яких залежало вирішення невідкладних питань. Так, 45,2% респондентів, котрі натрапляли на факти корупції, були частіше готові вдатися до протестів.

Політичні погляди, поєднуючись з національною ідентичністю, конкретизуються у відповідних політичних уподобаннях. У 2013–2014 роках протестною активністю вирізнялися прихильники націоналістичної, національно-демократичної або ліберальної течії (таблиця 2). Найбільша частка осіб, яка вказала на можливість своєї участі у мітингах та демонстраціях, спостерігалася у 2013 році серед електорату Всеукраїнського об'єднання «Свобода» (О. Тягнибок) – 46,6% та Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» (А. Яценюк) – 32,7% респондентів. Варто зауважити, що за кілька місяців до початку Євромайдану протестні настрої були поширені не лише у середовищі національно свідомих громадян, а й серед осіб, які підтримували автономізацію своєї області (31,9%).

Вияв протестних настроїв у 2013 році був статистично пов'язаний ($\alpha = 0,01$) з більш низькими балами оцінки (за 10-ти бальною шкалою) діяльності Віктора Януковича на посаді Президента України (коефіцієнт Кендела $\tau_V = -0,14$) та недовірою до Президента ($\tau_V = -0,15$), а у 2014 році навпаки – з вибором більш високих балів оцінки діяльності Петра Порошенка на посаді Президента України ($\tau_V = 0,1$) та довірою до Президента ($\tau_V = 0,12$) (при кореляційному аналізі змінна, що відбиває протестні настрої, була піддана дихотомізації, з такими альтернативами: «0 – скоріше за все, ні або важко сказати; 1 – скоріше за все, так»). Так само і при оцінці ситуації в країні відбулася зміна громадської думки щодо протестних дій: у 2013 році серед

осіб, які вважали, що терпіти тяжке становище вже неможливо, 33,5% були готові приєднатися до протестів, а у 2014 році вже серед зовсім іншої категорії, котра зазначила, що усе не так погано і жити можна, виказували бажання протестувати 33,3% опитаних. У 2014 році виявилось, що протестні настрої були поширені серед осіб, які також позитивно оцінювали своє майбутнє (40,2%) та майбутнє України (39,5%).

На рішучість вийти з протестами в 2014 році вплинула й позитивна оцінка Євромайдану. Серед тих, хто підтримував з самого початку вимоги учасників акції протесту, 43,9% були готові приєднатися до протестів, хто вважав масові протести в Києві та регіонах у грудні 2013 – лютому 2014 року народним повстанням проти влади – 40%, революцією – 36,9% опитаних.

Поряд з респондентами, які дотримувалися національних устремлінь та відчували належність до західних норм і цінностей, протестні наміри були більшою мірою поширені серед осіб з ліберально-економічними поглядами (таблиця 2). Інформація про більш високу якість життя у країнах Заходу розповсюджується ЗМІ, а також отримується завдяки власному досвіду чи досвіду найближчого оточення. Дедалі більші контакти з європейськими країнами пов'язані з налагодженням торгівлі, пошуком роботи, відпочинком, навчанням та ін. У 2012 році серед категорії осіб, які мали у сім'ї когось із досвідом тимчасової роботи за кордоном, готові були приєднатися до протестів 46,4%, у 2014 році – 36,9% опитаних.

Протестні настрої були поширені й серед респондентів, які прагнули інтеграції з Євросоюзом та вступу до НАТО, негативно ставилися до ідеї можливого союзу України з Росією та Білоруссю. Зазначимо, що протестну думку зумовлювали не лише погляди на сучасність або майбутній розвиток країни, а й ставлення до історичного минулого. Так, серед осіб, котрі у 2013 році вважали, що розпад СРСР був неминучим, 28,4% респондентів були готові приєднатися до протестного руху. У 2014 році збільшилися протестні настрої серед осіб, які вбачають головним союзником України у найближчі п'ять років США (таблиця 3). Схожість тенденцій громадської думки обумовлюється помірним кореляційним зв'язком між відповідними геополітичними орієнтаціями.

Таблиця 3

Протестні настрої та участь населення в Євромайдані залежно від геополітичних орієнтацій, %

Серед осіб, які ...	Готовність до участі у протестах (2013)	Участь в акціях протесту чи допомога мітингувальникам (2013–2014)	Готовність до участі у протестах (2014)
... вбачають головним союзником України у найближчі 5 років ЄС	34,5 (a ₈ , f ₈)	27,3 (a ₈ , f ₈)	38,9 (a ₈ , f ₈)
... вбачають головним союзником України у найближчі 5 років США	17,1	30,7 (a ₈ , f ₈)	38,7 (a ₈ , f ₈)
... позитивно ставляться до вступу до НАТО	37,1 (a ₉ , b ₉)	32,6 (a ₉ , b ₉)	44,7 (a ₉ , b ₉)
... позитивно ставляться до вступу	31,3	28,1	40,2

Серед осіб, які ...	Готовність до участі у протестах (2013)	Участь в акціях протесту чи допомога мітингувальникам (2013–2014)	Готовність до участі у протестах (2014)
України до ЄС	(a ₁₀ , b ₁₀)	(a ₁₀ , b ₁₀)	(a ₁₀ , b ₁₀)
... негативно ставляться до ідеї приєднання України до союзу Росії та Білорусі	34,1 (b ₁₁ , c ₁₁)	26,7 (b ₁₁ , c ₁₁)	38,0 (b ₁₁ , c ₁₁)

Примітка. Категорії: «a₈ – Росію та країни СНД; f₈ – важко відповісти» запитання «Кого Ви бачите головним союзником України у найближчі п'ять років?».

«a₉ – скоріше негативно, b₉ – важко сказати» запитання «Як Ви ставитесь до вступу України до НАТО?».

«a₁₀ – скоріше негативно; b₁₀ – важко сказати» запитання «Як Ви ставитесь до вступу України до Європейського Союзу?».

«b₁₁ – важко сказати; c₁₁ – скоріше позитивно» запитання «Як Ви ставитесь до ідеї приєднання України до союзу Росії та Білорусі?».

Отже, до початку акцій громадянської непокори в українському суспільстві існували групи, котрі вирізнялися політизованою національною ідентичністю, певними політичними поглядами та уявленнями про геополітичний вектор розвитку країни, що були готові вдатися до протестів та надалі взяли участь у протестному русі. Гасла Майдану 2013–2014 року знайшли підґрунтя у вже наявних національних і прозахідних орієнтаціях окремих груп населення.

Аналізуючи накопичення соціального напруження у різних соціальних групах (таблиці 4), слід констатувати статистично значущу різницю у відповідях чоловіків і жінок. Суттєвої різниці у декларації протестів серед різних вікових груп не спостерігається, крім цілком природного зменшення політичної участі у протестних формах серед літніх людей. Кожен четвертий респондент з вікової категорії 40–49-річних брав участь в масових акціях громадянської непокори або надавав матеріальну підтримку мітингувальникам. Можливе пояснення цьому може полягати в певному поколінському розриві, коли більш молоді люди, що народилися ще у Радянському Союзі в 1960–1970-х роках, не поділяють багатьох цінностей більш старшого покоління. Серед україномовних респондентів частка протестних настроїв, а також подальших протестних дій переважає аналогічні частки російськомовних респондентів. При цьому найбільша частка готових вдатися до протестів серед україномовних громадян спостерігалася, зокрема, у 2005 (43% респондентів), 2013 (28,5%) та 2014 (40,5% респондентів) роках.

У 2014 році серед мешканців різних типів населених пунктів не зафіксовано статистично значущої різниці між відповідями респондентів щодо декларованої участі у мітингах та демонстраціях протесту. Виключенням є підвищення протестних настроїв у сільській місцевості, що відбулося після Євромайдану.

Зважаючи на особливості поселенської структури, серед мешканців західних та центральних областей було мобілізовано на акції протесту більше осіб, ніж за вибіркою в цілому. Оскільки вирішальні події революції (як і більшості інших революцій) розгорталися у столиці, 42,9% опитаних киян у тій чи іншій формі долучалася до акцій протесту.

Таблиця 4

Протестні настрої та участь населення в Євромайдані залежно від соціально-демографічних категорій, %

Серед осіб, які розрізняються ...	Готовність до участі у протестах (2013)	Участь в акціях Євромайдану чи допомога мітингувальникам (2013–2014)	Готовність до участі у протестах (2014)
<i>За статтю</i>			
Чоловіча (a)	25,3 (b)	20,3 (b)	33,9 (b)
Жіноча (b)	19,4	14,6	26,2
<i>За віком</i>			
18–29 (a)	24,1(f)	20,5 (f)	33,2 (f)
30–39 (b)	23,3 (f)	16,0	31,7 (f)
40–49 (c)	26,2 (f)	25,8 (b, d, e, f)	33,5 (f)
50–59 (d)	24,9 (f)	15,8	29,8 (f)
60–69 (e)	15,6 (f)	13,6	25,4
70 та сарше (f)	12,0	7,1	15,5
<i>За мовою заповнення анкети</i>			
Українська (a)	28,5 (b)	24,0 (b)	40,5 (b)
Російська (b)	16,6	11,5	20,7
<i>За місцем проживання</i>			
Київ (a)	19,6	42,9 (b, c, d)	31,0
Місто з населенням понад 250 тис. осіб (b)	19,7	12,8	23,7
Невелике місто (c)	20,3	15,1	25,9
Село (d)	26,1	17,5	38,7 (b, c)
<i>За макрорегіоном проживання*</i>			
Західний (a)	33,1 (b, d, e)	40,3 (b, c, d, e)	50,7 (b, c, d, e)
Центральний (b)	24,2 (d, e)	20,7 (c, d, e)	33,0 (c, e)
Південний (c)	24,0 (e)	7,1	18,5
Східний (d)	13,8	4,7	24,1 (e)
Донбас (e)	10,7	2,2	12,5
Крим (f)	18,7	-	-

* *Примітка.* Розподіл регіонів за макрорегіонами здійснений так: Захід – Закарпатська, Львівська, Волинська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька, Рівненська області; Центр – м. Київ, Київська, Черкаська, Вінницька, Хмельницька, Кіровоградська, Полтавська, Житомирська, Сумська, Чернігівська області; Південь – Запорізька, Миколаївська, Херсонська, Одеська області; Схід – Дніпропетровська та Харківська області; Донбас – Донецька та Луганська області (у 2014 році – крім зони проведення АТО), Крим – АР Крим.

Особливості соціально-класової структури відігравали значну роль у класичних, а також в «оксамитових» та «кольорових» революціях. Зокрема, на початку ХХ сторіччя рушійна сила у зміні влади відводилася робітничому класу та люмпен-пролетаріату, у 1960-х – студентству, наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років – студентству та інтелігенції у союзі з робітничим рухом. В Україні в 2013 році в групі осіб, котрі не мали постійного місця роботи, але підробляли у різних місцях, готовність до протестів декларували 35,8% респондентів, серед осіб, які не працювали і не мали жодних джерел доходу, відповідно 28,1%, серед учнів, курсантів, студентів, аспірантів – 28,8%, різноробів, підсобних робітників – 27,7%, а серед нечисельної групи керівників (заступників керівників) підприємств та установ – 39,8% опитаних. У 2014 році відбулися деякі зміни щодо інтенсивності протестних настроїв в контексті професійної диференціації. Зокрема, серед працівників сільськогосподарських підприємств виказувало наміри вдатися до протестів 51,9% опитаних, підприємців, залучених до великого або середнього бізнесу, – 50%, осіб, котрі не мали постійного місця роботи, але підробляли у різних місцях – 45,8%, учнів, курсантів, студентів, аспірантів – 44,4%, керівників (заступників керівників) підприємств та установ – 42,1%, осіб, які займалися дрібним бізнесом, індивідуальним підприємництвом – 39,4% респондентів.

З деяких професійних груп було рекрутовано більше учасників Повстання Гідності. Так, серед соціальної групи підприємців, які займалися дрібним бізнесом, підтримувало акції громадянської непокорі або надавало підтримку громадським активістам – 34,8% опитаних, підприємців, залучених до великого або середнього бізнесу, – 33,3%, службовців держапарату – 30,0%, спеціалістів у галузі науки, культури, охорони здоров'я, освіти, дошкільного виховання (з вищою або середньою спеціальною освітою) – 25,2%, спеціалістів технічного профілю (з вищою або середньою спеціальною освітою) – 24,8%, осіб, які не працювали і не мали жодних джерел доходу, – 23,0% опитаних.

Зважаючи на статус зайнятості на робочому місці, самозайняті (індивідуальна трудова діяльність, представники вільної професії) були найбільшою мірою рішуче налаштовані на політичну участь у протестних формах. У 2013 році серед цієї соціальної категорії 27,1% респондентів зазначили, що особисто братимуть участь у мітингах та демонстраціях, а у 2014 році такої думки дотримувалося 39,6% опитаних. Серед самозайнятих виходило на масові заходи протесту або надавало відповідну допомогу протестувальникам 31,9% респондентів.

Зауважимо, що серед осіб, які брали участь в Революції Гідності або допомагали мітингувальникам ($n = 306$), влітку 2014 року 62,1% респондентів були готові знову вдатися до мітингів та демонстрацій проти падіння рівня життя, на захист своїх прав. Натомість серед тих, хто не брав

участі в Євромайдані або не допомагав активістам, лише 23,2% опитаних задекларували можливе приєднання до таких акцій. Інтенсивність протестних настроїв серед різних соціально-демографічних груп, які брали або не брали участі в Майдані 2013–2014 року, представлено в таблиці 5.

Таблиця 5

Протестні настрої серед учасників і не учасників Євромайдану залежно від соціально-демографічних категорій, %

Серед осіб, які розрізняються ...	Готовність до участі у протестах серед не учасників Євромайдану (2014)	Готовність до участі у протестах серед учасників Євромайдану (2014)
<i>За статтю</i>		
Чоловіча (a)	26,6 (b)	63,4
Жіноча (b)	20,6	60,7
<i>За віком</i>		
18-29 (a)	23,0	72,2
30-39 (b)	27,9 (f)	52,4
40-49 (c)	24,9	58,7
50-59 (d)	24,7 (f)	59,4
60-69 (e)	19,0	70,6
70 та старше (f)	12,2	60,0
<i>За мовою заповнення анкети</i>		
Українська (a)	31,2 (b)	70,1 (b)
Російська (b)	17,4	48,2
<i>За місцем проживання</i>		
Київ (a)	22,2	42,6
Місто з населенням понад 250 тис. осіб (b)	18,2	63,5
Невелике місто (c)	18,7	68,1 (a)
Село (d)	33,0 (b, c)	66,3 (a)
<i>За макрорегіоном проживання</i>		
Західний (a)	38,3 (b, c, d, e)	69,1 (c)
Центральний (b)	26,7 (e)	57,4
Південний (c)	17,9	31,6
Східний (d)	20,5	92,3 (c)
Донбас (e)	12,4	33,3 (<5)
<i>В цілому за вибіркою</i>	23,2	62,1

В результаті проведеного аналізу нам вдалося визначити співвідношення між декларацією та реальною протестною участю представників різних соціально-демографічних груп, а також носіїв певних політичних поглядів, що стали рушійними силами Революції Гідності. Звісно, ми не можемо точно встановити чисельність осіб, котра висловлювала наміри приєднатися до мітингів і демонстрацій та надалі вдалася до них, однак в цілому за вибіркою частка опитаних, котрі декларували протестні наміри приблизно у 1,3 рази перевищувала частку осіб, які брали безпосередню участь у масових заходах суспільно-політичного характеру чи матеріальній підтримці громадських активістів.

Більшим розривом між декларацією та реальною участю вирізнялися респонденти старших вікових груп та опитані, які мешкають у селі.

Найбільшою мірою протестні настрої та протестна поведінка була притаманна особам, які залучені у різні форми політичного життя країни, поділяли націоналістичну або національно-демократичну ідеологію, вирізнялися ліберальними поглядами, орієнтувалися на європейські традиції, норми, цінності, економічну та військово-політичну інтеграцію із країнами Заходу та відповідно виражали незгоду щодо підвищення статусу російської мови до офіційної й тісної співпраці, в межах союзу, з Росією, прагнули покращення державного управління. На підвищення протестних настроїв впливає і прихильність до громадянського активізму в організованих формах, досвід участі у громадсько-політичних заходах або акціях протесту, позитивне ставлення до Євромайдану. Таким чином, чуття групової ідентичності, що має культурно-етнічне забарвлення, єднання для досягнення значущих для спільноти цілей породжує колективну протестну дію.

Зважаючи на соціально-демографічні характеристики учасників знакових суспільно-політичних подій кінця 2013 – початку 2014 року, вони стали, насамперед, справою чоловіків, покоління сорокарічних (які більшою мірою брали участь в акціях протесту та надавали підтримку активістам), мешканців Західної та Центральної України (зокрема, м. Києва). Значну роль в акціях протесту відіграли соціальні групи, які фінансово не залежать від влади (підприємці, самозайняті). Дієву підтримку Євромайдану надала також гуманітарна і технічна інтелігенція. Зазначені соціальні категорії включають частину офісних службовців й так званого «креативного класу» Серед україномовних громадян зафіксовано більше, ніж за вибіркою в цілому, учасників Повстання Гідності, що мало переважно націоцентричну спрямованість (разом із сподіваннями на розв'язання нагальних соціальних питань).

Більшим розривом між декларацією та реальною участю вирізняються респонденти старших вікових груп та опитані, які мешкають у сільській місцевості. Громадська думка щодо готовності вдатися до протестів має реактивний характер. Збільшення протестних настроїв у 2014 році може обумовлюватися різними соціально-економічними та політичними причинами у тому числі і «синдромом Майдану», адже учасники цих подій виявляли суттєво більшу готовність до участі в мітингах та демонстраціях.

Новітня історія України багата як на масштабні суспільно-політичні протести, так й на різноманітні локальні виступи населення з економічними, побутовими, екологічними та іншими вимогами (профспілкові протести, мовний, податковий, тарифний Майдани, мітинги вкладників, мітинги щодо оцінки подій минулого, мітинги проти забудов тощо). Для запобігання соціальним вибухам та знаходження загальнонаціонального консенсусу важливого значення набуває проведення соціологічних опитувань, спрямованих на визначення емпіричних референтів смислів (символів), що об'єднують та роз'єднують співгромадян, виявлення явних та латентних соціальних конфліктів, відстеження радикалізації представників соціальних

груп, котрі вирізняються різними життєвими цінностями та полярними політичними поглядами.

Література

1. Бова А.А. Протестні настрої в Україні як прояви масової політичної свідомості: динаміка змін / Сучасна гуманітаристика : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 13 жовтня 2017 р. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.), 2017. – Вип. 3. – С. 140–145.

2. Головаха Є., Жуленьова О. Соціальна напруженість і потенціал протесту в українському суспільстві: сучасний стан і динаміка // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 2 (16) / Головні редактори д.екон.н. В.М.Ворона, д.соціол.н. М.О.Шульга. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2015. – С. 193–202.

3. Головаха Є. Соціальний цинізм і аномія в українському суспільстві: загальна динаміка і останні зміни. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. К. : Інститут соціології НАН України, 2014. Вип. 1 (15). – Т. 1. – С. 49–56.

4. Головаха Е.И., Панина Н.В. Потенциал протеста украинского общества // Социологические исследования. – 1999. – № 10. – С. 31–40.

5. Головаха Е., Панина Н., Чурилов Н. Киев 1990–1991: Социологические репортажи. – Київ: Наука, 1992. – 138 с.

6. Панина Н. Готовність населення до соціального протесту // Політологічні читання. – 1992. – № 2. – С. 28–38.

7. Резнік О. Структурні виміри участі в Помаранчевій революції та Революції гідності. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. К.: Інститут соціології НАН України, 2014. – Вип. 1 (15). – Т. 1. – С. 64–74.

8. Vassallo F. The Impact of the Economic Recession on Protest Participation in Europe. Presented in session: «Protest and the Great Depression». At the 3rd International ESS Conference, 13-15th July 2016, Lausanne, Switzerland. – 25 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : goo.gl/Su7HhC.

Бокшань Г. І.

старший викладач кафедри іноземних мов
Херсонського державного аграрного університету
м. Херсон, Україна

КОСМОГОНІЯ У РОМАНІ «НЕПРÓСТІ» ТАРАСА ПРОХАСЬКА

Модель космогонічного міфу різноманітно візуалізується у містифікованих топосах, репрезентованих у прозі сучасних митців. На думку Я. Погребної, «у неоміфологізмі початкового статусу першопричини набуває творча свідомість, що пропонує альтернативний варіант космогонії, тобто альтернативний варіант світу» [4]. З часу появи роману «Непрóсті» за Т. Прохаськом закріпився літературний статус «міфотворця Ялівця». Сам письменник позиціонує цей твір як «альтернативну міфологію Карпат» [7]. Н. Ткачик висловлює слушну думку, що «Ялівець, у якому відбуваються

родинні метаморфози Франца, Себастьяна та кількох Анн, виступає пупом Землі – центральною космологічною точкою. <...> Відповідно історія роду, котрий тут мешкає, набуває вимірів позаісторичності і позачасовості – ознак священного місця» [8, с. 177]. Відтак, створений Т. Прохаськом Ялівець є художньою проекцією космогонічного міфу, реалізованого у площині вигаданого галицького топосу.

В одному з інтерв'ю письменник зізнається, що прагне, «як у первісні часи, розпочати власний світ» [2]. Отже, він засвідчує космогонічні інтенції творчості, акцентуючи неоміфологічну домінанту своєї прози. Прагнення до розбудови власного простору Т. Прохасько пояснює тим, що «для гуцульської психології близькі й зрозумілі такі речі, як утеча, відхід від більшого скупчення людей, потяг до автономності, де можна побудувати життя на свій лад» [2]. Письменник стверджує, що «віртуальний Ялівець – ще й своєрідна втеча від такого агресивного травматизму», спричиненого нецивілізованістю сучасної урбаністичної культури [2]. Жителі Ялівця – «хімерні», «очуднені», «у них нетипові погляди на життя» [2]. Саме дивакуватістю та вразливістю своїх персонажів автор пояснює потребу створення для них комфортного середовища – міста, «в якому можна жити трошки інакше, не бути постійно під пресом нерозуміння» [2]. Міфічний Ялівець і простір, що його оточує, наділений терапевтичними властивостями утопічних топосів: Себастьян «придумував прекрасну країну навколо Ялівця, в якій би не було сміття, всі би знали мови один одного» [5, с. 123].

У «Непрóстих» Т. Прохаська образ дому також постає утіленням космогонічного міфу: «Коли дім збудований, він стає мудрішим від усіх пророків і віжлунів – він завжди скаже, що тобі робити далі. <...> Дім дає той дрібний простір, в якому можна встигнути зробити красу власними силами» [5, с. 31–32].

Персонажі роману Т. Прохаська наділені деміургічними властивостями та здатністю підтримувати баланс і гармонію у створеному ними світі. У словнику «Гуцульська міфологія» Н. Хобзей відзначено амбівалентний характер непрóстих: «людина, яка відрізняється з-посеред інших своїми знаннями та вміннями, унаслідок чого може заподіювати шкоду чи приносити користь людям» [10, с. 131]. До них відносять примівників, віщунів, знахарів, опирів, відьом, вовкунів, ворожбитів. Непрóстих Т. Прохасько трактує як «носіїв народної екології», «універсальну творчу команду, якій притаманні всі ті ворожбитські спеціальності» [2].

Р. Харчук зауважує, що Т. Прохасько «відмовляється від гомо- й егоцентризму, пропонуючи визнати рівноправність різних видів, оскільки поряд з людиною існують абсолютно довершені істоти, які бездоганно виконують своє призначення» [9, с. 170]. Його герої чутливі до первозданного космічного порядку, зокрема Франциск «з'ясував для себе, що зачарованість дивом природної симетрії є першим дитячим кроком до усвідомленого відтворення краси світового ладу» [5, с. 28].

Т. Прохасько підкреслює універсальний характер свого письма: «Мене цікавлять загальнолюдські речі, які можуть відбуватися з кожним, не залежно від країни, часу, віку» [2]. Його не обходять гендерні відмінності, коли

йдеться про одвічні питання добра і зла. На думку Р. Свято, Анна з «Непрóстих» «втілює ідею найвищої єдності чоловічого й жіночого начал. Це та жінка, яка досконало заповнює собою всі лакуни у спільному просторі, що потребують заповнення; самодостатня і сильна, вона при цьому вмiє дарувати чоловікові (такому ж самодостатньому) відчуття власної винятковості» [6]. М. Еліаде вказує, що в міфах андрогiнність поширюється не тільки на чоловічі, а й на жіночі божества: «Це означає, що андрогiнність стала загальною формулою вираження автономiї, сили, цілiсностi» [11]. Отже, в романі Т. Прохаська андрогiнність як «гендерний iдеал» є втіленням гармонiї архетипів Аніми й Анімуса в образі Анни.

О. Кулик акцентує увагу на «рослинній філософiї» Т. Прохаська [3]. «Рослинна філософiя» автора позначилася на його симпатiї до зеленої барви, що є однією з двох основних у Ялівці. Називання кольорів для Франциска стало «очевидним втіленням ідеї творення свiту і порозумiння» [5, с. 33]. В інтерв'ю та есеях письменник часто зізнається у любові до лісу й природи. У «метамістичній» [1, с. 10] прозі Т. Прохаська простежується глибинний зв'язок з усім живим, тому йому близьке вчення Франциска Асизького. Прикметно, що одного з головних героїв «Непрóстих» звати Франциском: «Роками Франц дивився на звірів і рисував їхні звички» [5, с. 23]. Особливим даром спілкування з природою наділена і його донька Анна, яка «так умiла розуміти тварин, що могла ставати такою, як вони, і жити, з тим чи іншим звіром, не викликаючи в нього неспокiйного відчуття iншостi» [5, с. 24]. Старий Беда розказував Анні про Франциска Асизького. Ми поділяємо думку Р. Харчук про те, що етична напрямна міфотворчості Т. Прохаська «подiбна до моралі жебрацьких орденів, зокрема францисканців, які сповiдують аскетизм» [9, с. 174].

Особливе значення у художній космогонiї Т. Прохаська відіграють першостихiї та їх взаємозв'язок: «У Ялівці всі дихали етеристими смолами ялівців і пили ялівцівку, в яку ялівець потрапляв тричі. Бо вода, в якій бродили солодкі ягоди, сама спочатку роками переливалася з неба в землю, обмиваючи ялівець, натираючи ним і запам'ятовуючи його, а потім ще й нагрівалася на вогні з ялівцевих полiн» [5, с. 34]. Для Анни «початкова краса – це квіти, рослини і те, з чого вони починаються і у що виростають: вода, просторе повітря, світло і трохи тепла і прохолоди» [5, с. 89].

Таким чином, у романі «Непрóсті» Т. Прохаська потужна міфоцентричність виявляється на всіх рівнях поетики і реалізується найбільш переконливо через символіку космогонічного міфу. Специфіка міфомислення письменника виявляється в моделюванні художнього мікрокосму за законами Вселенського Ладу.

Література

1. *Іздрик Ю...Про...За...Про / Ю.Іздрик // Прохасько Т. Лексикон таємних знань. – Львів : Кальварія, 2006. – С. 7–11.*
2. *Інтерв'ю з Тарасом Прохасько про місто Ялівець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sumno.com/article/intervyu-z-tarasom-prohaskom-pro-misto-yalivets/>*

3. Кулик О. Гносеологічні, онтологічні та етичні конструкти у творах Тараса Прохаська / О. Кулик // *Філософія і соціологія в контексті сучасної культури: збірник наукових праць*. – Дніпропетровськ : Пороги, 2009. – С. 98–103.
4. Погребная Я. Актуальные вопросы современной мифопоэтики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://royallib.com/book/pogrebnaaya_yana/aktualnie_problemi_sovremennoy_mifopoetiki.html
5. Прохасько Т. Непрості / Т. Прохасько. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2006. – 140 с.
6. Свято Р. Непростий бай Тараса Прохаська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2011/11/22/neprostyj-baj-tarasa-prohaska/>
7. Тарас Прохасько: «Як розкажеш собі про життя, так і буде»: інтерв'ю зі С. Пиркало. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/story/2006/01/060104_books_prohasko_sp.shtml
8. Ткачик Н. Мифопоетичний континуум метаісторії роду: типологічне зіставлення романів Т. Прохаська, В. Шевчука, Г. Маркеса / Н. Ткачик // *Волинь-Житомиричина: історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. – Вип. 20. Житомир, 2010. – С. 176–183.
9. Харчук Р. Сучасна українська проза: постмодерний період: навч. посіб. / Р. Харчук. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 248 с.
10. Хобзей Н. Гуцульська міфологія: етнолінгвістичний словник / Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. – 216 с.
11. Элиаде М. Мифы, сновидения, мистерии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://royallib.ru/book/eliade_mircha/mifi_snovideniya_misterii.html

Боліла С.Ю.

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри менеджменту організації
Херсонського державного аграрного університету
м.Херсон, Україна

ІНФОРМАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ДЛЯ МЕНЕДЖЕРА ЯК СКЛАДОВА САМООСВІТИ ПРОТЯГОМ ЖИТТЯ

Соціальні тенденції розвитку країни в контексті її інноваційної політики призвели до необхідності розгортання інноваційної діяльності в освітній практиці, яка характеризується пошуком нових чи вдосконалених концепцій, принципів, підходів в освіті, змісті та формах її реалізації; орієнтацією на індивідуалізацію навчання, на навчання протягом усього життя [1].

Для досягнення в процесі навчання бажаного рівня студента викладач має організувати цілеспрямовану роботу. На основі теоретичних пошуків у сфері розвивального навчання виникла нова методика, призначена для розвитку найважливішої характеристики людини – інтелекту. Суть концепції полягає у створенні умов, коли розвиток особистості перетворюється на головне завдання як для викладача, так і для самого студента. Ця технологія сприяє розвитку мислення і пізнавальної діяльності, що дозволяє студенту самому вирішити проблему. Важлива умова – наявність бази знань із поставленої проблеми [2].

Реалізація технологічності навчання передбачає: варіативність освіти дорослих та випереджальний характер програм додаткової освіти; відповідність змісту освітніх програм потребам розвитку нових і новітніх технологій; гнучкість освітніх програм, що забезпечують індивідуалізацію навчання та оперативну переорієнтацію у професійній діяльності; упровадження інформаційних технологій і поступове формування єдиного інформаційно-освітнього простору галузі; розробку та впровадження спеціальних тренінгів (алгоритмів) з опрацювання цілей, завдань, прогнозів компетентних рішень у професійній діяльності індивіда (ситуативне навчання); наявність у різноманітних освітніх програмах спеціальних освітніх блоків соціально-психологічних знань, що сприяють адаптації дорослих учнів до сучасних соціальних явищ.

Формування міцних базових знань – одна з найважливіших складових навчального процесу. Тому при організації процесу розвитку технічного мислення ми виділяємо етап формування базових знань – теоретичних, які студент отримує на лекціях.

Інформатизація суспільства – це перспективний шлях до економічного, соціального та освітнього розвитку. Інформатизація освіти спрямовується на формування та розвиток інтелектуального потенціалу нації, удосконалення форм і змісту навчального процесу, впровадження комп'ютерних методів навчання та комп'ютерного тестування, що надає можливість вирішувати проблеми освіти на вищому рівні з урахуванням світових вимог [3].

Одним з основних завдань на всіх етапах неперервної освіти є пошук та реалізація оптимальних шляхів розвитку особистості, готовності до самоактуалізації, активної соціальної позиції та багаторічного трудового життя.

У системі освіти спостерігається прагнення формувати такі знання, вміння та навички, що дадуть змогу випускникові: адаптуватися у швидкоплинних життєвих умовах, самостійно здобувати необхідні нові знання, застосовувати їх на практиці; критично ставитися до реалій життя, передбачати перешкоди та шукати раціональні шляхи для їх подолання, використовуючи при цьому сучасні технології та засоби, усвідомлювати сферу застосування набутих знань, креативно мислити та створювати нове; вміти шукати необхідний матеріал для розв'язування певних ситуативних задач, аналізувати його, висувати гіпотези, робити узагальнення, зіставлення, встановлювати закономірності, формулювати висновки та

підкріплювати їх аргументами; спілкуватися з різними соціальними групами, уміти працювати в колективі; займатися самоосвітою та самовдосконаленням протягом усього життя.

Отже, сучасними світовими тенденціями розвитку інформатизації освіти є: створення єдиного освітнього простору; активне запровадження нових засобів та методів навчання, що орієнтовані на використання інформаційних технологій; синтез засобів та методів традиційного та комп'ютерного навчання; створення системи випереджаючої освіти, виникнення нового напрямку діяльності викладача – розробка інформаційних технологій навчання та програмно-методичних комплексів; зміна змісту діяльності викладача: з репродуктора знань до розробника нової технології (що з одного боку, підвищує його творчу активність, а з іншого – потребує високого рівня технологічної та методичної підготовки); формування системи безперервного навчання як універсальної форми діяльності, що спрямована на постійний розвиток особистості протягом всього життя.

Інформаційно-орієнтоване навчання характеризується наступними рисами: можливістю навчатися в зручний для студента час, у зручному місці й темпі, використовуючи доступні інформаційні ресурси; можливістю комплексного використання різноманітних інноваційних технологій навчання: презентації, фреймові структури, використання методів проекту, евристичних питань, ігрових методів; технологій веб-квестів тощо; можливістю із переліку незалежних освітніх ресурсів самостійно формувати план навчання, який орієнтується на особистість студента, та можливістю працювати за індивідуальною траєкторією.

Використання комп'ютерних навчальних програм дозволяє студентам краще засвоїти прояви проблеми, яка розглядається на практичному занятті, а також зменшує залежність від «тематики» стаціонару. Скорочується час «додаткових коментарів», а студент звільняється від ролі «тематичного макету», що у свою чергу значно поліпшує емоційне забарвлення спілкування. Основними інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ) для підтримки професійної діяльності викладача є готові програмні засоби (електронні підручники, енциклопедії, посібники, словники тощо); програми MS Office (Word, PowerPoint, Microsoft Publisher, Excel); Інтернет-ресурси; соціальні сервіси Інтернету; програмно-апаратний комплекс «Інтерактивна дошка».

Розглянемо їх детальніше. Особливу увагу слід приділити освітнім інформаційним ресурсам Інтернету: веб-сайти, присвячені окремим сферам освіти, конкретній предметній галузі; веб-сайти – інформаційні представництва навчальних закладів, освітніх організацій, видавництв, виробників комп'ютерних засобів навчання. Мультимедійний супровід заняття може досягти максимального навчального ефекту, якщо він постане осмисленим цілісним продуктом, а не випадковим набором слайдів. Певний перелік усної, наочної, текстової інформації перетворює слайд у навчальний епізод (НЕ).

Розробник повинен прагнути перетворити кожний з епізодів на самостійну дидактичну одиницю. Кількість слайдів повинна приблизно відповідати кількості запланованих навчальних епізодів. Кожен з епізодів повинен перетворитись на самостійну дидактичну одиницю. Дидактична одиниця складається з одного або декількох фреймів. Фрейм у мультимедійному супроводі – мінімальний опис явища, факту, об'єкта, при видаленні з будь-якої складової частини. Метою навчання за допомогою фреймового підходу є здатність студента швидко знаходити відповідні для даної ситуації фрейми в пам'яті. Фреймовий підхід дозволяє встановити оптимальне поєднання теоретичного навчання та практичних навичок.

Таким чином, поєднання традиційних методів навчання з інноваційними є необхідними для сучасного студента-менеджера. Сучасні технології мають допомогти як викладачеві, так і студенту, проте замінити наставника неможливо, оскільки лише у процесі живого спілкування здійснюється раціональне використання часу, правильне планування, оптимальне засвоєння та повний контроль. У контексті інформаційно-орієнтованого навчання викладач, визначаючи студентам тему для самостійного опрацювання, одночасно орієнтує на використання інформаційних ресурсів, на паперових (підручники, посібники, наукові журнали, збірники) та електронних носіях, орієнтуючи студента на усвідомлення того, що навчання впродовж життя – це самоорганізація, самоосвіта, саморозвиток.

Література

1. Кононец Н. В. Педагогічні інновації вищої школи: ресурсно-орієнтоване навчання / Н. Кононец // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Полтава, 2012. – Вип. 54. – С. 76–80.
2. Соснова М. А. Інформаційно-комунікаційні технології як складова сучасного інтерактивного навчання / М.А. Соснова // Вища освіта України. – Том 2. – Серія: Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – Київ-Кіровоград, 2014. – С. 93-9.
3. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / А.І. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. –486 с.

ЕКОЛОГІЧНІ КАТАСТРОФИ ЯК ІНДИКАТОР КРИЗИ ДУХОВНОСТІ

Ніхто, власне, не знає, котра саме з безлічі небезпек і проблем — далеко не всі з яких ми вже встигли відчутти й усвідомити — розпочне ту ланцюгову реакцію, що поставить людство на коліна... (А. Печчеї).

В історії Землі кризи духовності неодноразово були наслідком виникнення різних природних ситуацій, раптових істотних змін умов існування, різких змін фізичних, хімічних чи біологічних факторів, як окремих, так і разом узятих, що спричиняло погіршення стану або загибель окремих живих істот, популяцій і навіть цілих екосистем. Такі надзвичайні кризові екологічні ситуації називаються катастрофами. Залежно від причин виникнення катастрофи бувають природні й антропогенні, а залежно від розмірів заподіяної шкоди й кількості негативних наслідків, тобто від масштабів скоєного лиха, — локальні, регіональні чи глобальні. Своєю чергою, як природні, так і антропогенні катастрофи залежно від фактора-збудника поділяються на космічні, ендегенні, тектонічні, екзогенні, метеорологічні, хімічні, фізичні та ін.

Раніше переважали природні катастрофи. За нашого часу кількість таких катастроф практично не змінилась, однак внаслідок людської діяльності зросла їхня потужність, що дедалі істотніше позначається на стані екосистем, окремих ландшафтів, регіонів, континентів і біосфери в цілому.

До зовнішніх сил природи здатних до катастрофічних наслідків для екосистем належать: зміни магнітного, електричного, гравітаційного полів і радіаційного поясу, спричинені явищами, що відбуваються в космічному просторі (спалахи наднових зірок, проходження поблизу Землі великих космічних тіл); падіння на Землю великих метеоритів; урагани; повені; цунамі; сильні посухи; страшні зливи; зсуви; осипи; селі; обвали. Внутрішніми силами Землі викликаються надзвичайні екологічні ситуації: виверження вулканів; землетруси; переміщення велетенських мас гірських порід через утворення в земній корі великих розломів тощо.

У літературі є багато описів грізних явищ природи: вивержень вулканів Везувію, Кракатау й Мон-Пеле; землетрусів у Сан-Франциско, Мехіко, пустелі Гобі, Спітаку; ураганів і тайфунів у Японії та Центральній Америці; торнадо в США та ін.

Наслідками найбільших катастроф були регіональні або глобальні кліматичні зміни, загибель багатьох живих істот, зміни розвитку різних видів, популяцій і родів, мутації організмів. Палеонтологам і палеогеографам добре відомі такі «критичні епохи» в розвитку біосфери — на початку й наприкінці палеозойської ери, на межі мезозою й кайнозою та ін.

Впровадження у виробництво найновіших досягнень науки і техніки, поява нових технологій, енергоджерел і матеріалів призвели до революційних змін у житті суспільства. Людство вступило в епоху науково-технічної революції, що посилило антропогенний вплив на природу. Цей вплив має суперечливий характер. У ньому переплітаються позитивні й негативні явища. З одного боку, вдосконалення технологій і зростання виробництва сприяють більш повному задоволенню потреб людей, раціональному користуванню природними ресурсами, збільшенню виробництва продуктів харчування. З іншого — забруднюється природне середовище, знищуються ліси, посилюється ерозія ґрунтів, випадають кислотні дощі, зменшується озоновий шар землі, погіршується стан здоров'я людей тощо. Зростаючі потреби суспільства і виробництва обумовлюють подальше прискорення темпів науково-технічного прогресу. Цілком зрозуміло, що чим вищий історичний етап розвитку суспільства, тим більшою мірою стан природного середовища детермінується цілепокладаючою людською діяльністю. Поглиблення і розширення масштабів такої діяльності можуть призвести до глобальних суперечностей у розвитку цивілізації, які можна подолати лише шляхом проведення докорінних змін у рамках розвитку самого суспільства. Науково-технічна революція змінює стосунки людини з природою, створює нові умови її існування, помітно впливає на спосіб її життя і праці. Використовуючи сучасні засоби виробництва, людство впливає на природу в планетарному масштабі. Різке збільшення масштабів такого впливу загостило проблему передбачення наслідків людської діяльності. Екологічне прогнозування стало необхідною умовою оптимізації процесу взаємодії суспільства і природи. Тому важливо мати еколого-економічну оцінку науково-технічного прогресу. Ця суперечливість пов'язана з нерівномірністю розвитку різних галузей виробництва, науки і техніки. Подальше вдосконалення техніки має здійснюватись із врахуванням її негативного впливу на стан природного середовища. В умовах структурної перебудови економіки України, заміни застарілої техніки і технології новими відкриваються широкі можливості для помітного зменшення негативного впливу виробничої діяльності на природу [7].

Друга половина ХХ ст. – це своєрідний поріг, переступивши який людство на основі збільшення кількості населення, урбанізації і зростання виробництва, все більше порушує природну рівновагу. Забруднення довкілля становить сьогодні глобальну проблему. Техногенна діяльність людини призводить до включення в природний кругообіг планети сотні мільярдів тонн чужорідних елементів. Постійно зростає промислове та сільськогосподарське виробництво, пов'язане з новими можливостями транспортування, що спричиняють виникнення техногенної міграції матерії в об'ємах, які дуже небезпечні як для всієї природи, так, зокрема, і для людини.

У ХХ ст., як і нині, виникнення більшості надзвичайних екологічних ситуацій — катастроф — пов'язане з людською діяльністю й, на жаль, вони дедалі частішають. Перше місце належить катастрофам, пов'язаним із військовою діяльністю, війнами, масштабними випробуваннями ядерної зброї та військовими навчаннями, випробуваннями хімічної й

бактеріологічної зброї. Війни за всіх часів завдавали величезної шкоди довкіллю, сучасні ж війни — це справжні екологічні катастрофи. На відміну від будь-яких звірів, людина здатна з неймовірною жорстокістю вбивати подібних до себе. Світова термоядерна війна може в лічені секунди знищити все людство й більшість живих істот планети. Підраховано: накопичених ядерними державами боєголовок, кількість яких перевищує 60 тис. штук, а їхня сумарна потужність становить 20 000 МТ, достатньо для того, щоб 70 разів поспіль знищити всі великі й малі міста планети! Війни — це не лише геноцид, а й екоцид, прикладів чого в історії людства дуже багато.

Важливим питанням є те що, природа вже не встигає інтегрувати та знешкоджувати відходи життєдіяльності людини, відновлюватись і репродукувати свої ресурси. Більшість екологічних систем перебувають в кризовому становищі чи вже зазнали незворотної шкоди. Вся планета страждає від антропогенного впливу, який полягає в постійному забрудненні природи, виснаженні природних ресурсів і деградації екологічних систем.

Стає все очевиднішим, що науково-технічний прогрес, який не бере до уваги екологічні наслідки життя і діяльності суспільства, є руйнівним не тільки для природи, але також і для людини, на благо якої був задуманий. Руйнування динамічної природної рівноваги нашої планети, знищення біосфери і забруднення довкілля вже сьогодні, за принципом бумерангу, повертається проти людини, шкодить її здоров'ю, а часто становить небезпеку і для її життя.

Особливу небезпеку для природного середовища, а також і для людини, становлять так звані “ризикотехнології”. Приклад таких технологій – використання сили атому для виробництва електроенергії. Аварія на Чорнобильській атомній електростанції зробила очевидним велетенський руйнівний потенціал атомної енергії, який щомиті може актуалізуватися у вигляді трагедії для мільйонів. Чорнобильська катастрофа спричинила найбільшу техногенну соціально-екологічну трагедію в історію людства. Її жертвами стали 7 млн. людей. Тільки на території колишнього Радянського Союзу радіоактивне забруднення становить 150 тис. км². На цій землі майже сім мільйонів жителів, які зазнали негативного впливу радіації. Сотні тисяч людей вимушено покинули свої домівки, де були вилучені з використання в лісовому та сільському господарстві мільйони гектарів лісів та сільськогосподарських угідь; де економічні втрати становлять сотні мільярдів американських доларів; де майже 3 млн. жителів були на урядовому рівні визнані як жертви чорнобильської катастрофи, які мають право на окрему допомогу та сприяння зі сторони держави. З 800 тис. ліквідаторів наслідків чорнобильської трагедії на кінець 2000 р. померли 55. Майже 150 тис. стали інвалідами.

На жаль, чорнобильська катастрофа далеко не єдиний трагічний випадок, який актуалізує ризики сучасних технологій. Аварії на підприємствах нафтопереробної, хімічної та військової промисловості, а також при транспортуванні продуктів, їх виробництва, часто забирають

багато людських життів, вже не говорячи про наслідки для здоров'я і вплив на довкілля.

Парадокс сучасної техногенної цивілізації у тому, що наука і техніка, які покликані полегшити фізичну працю людини і гуманізувати світ, часто ставлять під загрозу життя людини та її природне середовище. З ростом і все новими спробами досягнень в сфері високо складних технологій, ростуть також і ризики, які несуть ці технології для людини і її довкілля. Тому разом із можливостями та ризиками, пов'язаними із науково-технічним прогресом, мають зростати і вимоги відповідальної поведінки щодо впровадження та експлуатації новітніх технологій і різноманітних втручань людини в природу.

Драматичне погіршення стану довкілля впродовж ХХ ст. внаслідок нераціонального і надмірного антропогенного впливу, а також небезпека глобальної екологічної кризи спричинили необхідність об'єднання різних наукових знань і галузей практичної діяльності на загальній науковій основі. Як результат, екологію трансформували в комплексну міждисциплінарну науку, структура якої нараховує сьогодні близько 90 розділів і підрозділів, які сформували в часі останніх десятиліть. Сьогодні екологію все більше формують як системну науку, яка має багатоступеневу конструкцію, кожен ступень якої ґрунтується на різних (традиційних) науках, сфера зацікавлення яких настільки широка, що сягає від біології і геології через соціологію і культурологію і аж до етики та богослов'я. Сучасна екологія стає своєрідною філософією виживання людства.

Таким чином, екологічні кризи можуть викликати небажані наслідки в житті суспільства. Причин виникнення екологічної кризи є чимало. Але у всіх цих причин одне походження – людина: її нестримне бажання підкорювати, забирати, ігнорувати майбутні загрози тощо. Ускладнення екологічних проблем – це і духовна криза суспільства. Дослідження науковці свідчать про те, що одна з причин розвитку глобальної екологічної кризи в наш час – це криза людського духу. До проявів кризи людського духу відносять деградацію особистості в різних її проявах, зниження культурного й духовного рівня, зростання корупції, проявів некомпетентності й непрофесіоналізму у вирішенні національних і міжнародних питань, зростання аморальності, злочинності, тотальної легковажності, жадоби швидкої наживи тощо.

Багато екологічних криз мали місце до виникнення людини в біосфері і зрозуміло, ніяк не впливали на неї. Низка ж екологічних криз, які спостерігаються нині і які є згубними для екосистем (деградація степових ценозів унаслідок розорювання, трансформація річкових екосистем через зарегулювання їхнього стоку тощо), на перший погляд, істотного впливу на життєдіяльність людей не справляють, хоча й мають відчутний ефект у пліні часу. Не можна також всі суспільні негаразди відносити на рахунок екологічних криз, оскільки, як це відомо, кризи та катастрофи у спільнотах частіше спричиняються суто соціальними чинниками: війнами, невдалим політичним чи державним управлінням, відсутністю порозуміння між різними верствами суспільства тощо. Тому у кожному конкретному випадку

слід відокремлювати екологічну складову суспільного буття, не забуваючи, що саме воно і за детермінацією, і за своїми проявами є значно багатшим і змістовнішим [2].

Разом з ростом науково-технічного прогресу постійно зростає кількість і масштабність соціально-екологічних катастроф. Від 1960 до 1970 було зареєстровано 14 великих техногенних катастроф, а впродовж одного тільки 1989 р. вже сталось 1 773 великі аварії з викидом у довкілля нафти та різних токсичних елементів. Щороку людство спалює близько 10 млрд. тонн умовного палива, що спричиняє викидання в повітря понад 1 млрд. тонн різних хімічних елементів, більшість з яких шкідливі для здоров'я, знижують імунітет та спричинюють багато захворювань. Сьогодні наука нараховує декілька тисяч хімічних мутагенних сполук, які появились завдяки людині. Багато цих сполук циркулюють в повітрі, призводячи до мутацій біоорганізмів. Зростає також і небезпека глобальної екологічної катастрофи, що засвідчує, що “чисте знання” і “технічна всесильність” дуже двозначні в руках людини. Тому доконечний новий світогляд, новий спосіб думання, радикальна переміна погляду на себе самого і на свою роль і відповідальність в довкіллі. У цьому екологія, «як жодна інша наука сьогодні не є настільки пов'язана з моральною вимогою своєрідного навернення цілої нашої культури і не претендує на функцію основної орієнтації», – констатує німецький богослов-мораліст, фахівець у сфері екологічної етики Маркус Фогт. Екологія ХХІ ст. покликана віднайти оптимальні форми співіснування людини і природи, через діалог етики і науки, через поєднання потенціалу природничих наук з соціогуманітарним знанням.

Сьогодні в світі до 60% захворювань спричинені забрудненням атмосфери. Попри висвітлення негативних наслідків забруднення атмосфери для здоров'я та життя, фахівці попереджують про небезпеку явища парникового ефекту та пов'язаного з ним глобального потепління, свідками якого дедалі більше стаємо вже ми, а також таких явищ, як наприклад, кислотні дощі та озонові діри, які натомість знову спричинюють низку негативних екологічних та соціально-економічних наслідків.

Промислові викиди пошкоджують також шар озону, який захищає все живе на Землі від надмірного ультрафіолетового випромінювання. Зменшення та зникнення озону стимулює розвиток раку шкіри, катаракти, дефіцит імунітету людей, а також негативно впливає на біоорганізми різних екологічних систем, і на морські також.

Велику шкоду спричиняють кислотні дощі, які випадають внаслідок поєднання атмосферної вологи з продуктами неповного згорання палива в теплових електростанціях, промислових підприємствах і автомобілях. Наслідки вагомі, оскільки знищують ліси, садові насадження, і навіть живі організми, руйнують будівлі, знижують урожайність. Економічна шкода від кислотних дощів понад 4% внутрішнього валового продукту людства.

У світі нині дедалі чіткіше проявляється поєднання кількох криз: економічної, соціальної, екологічної та духовної. Важливою передумовою виведення суспільства з депресії є поєднання різних заходів, пов'язаних

інтегрованим проникненням усіх рівнів розвитку духовною складовою. Намагання людства подолати економічну кризу, наразі вже названу «великою рецесією», засобами збільшення тиску на ресурсну природну складову є хибним і згубним для людини та підвищує ймовірність ризиків екологічного характеру.

Гостро стоїть питання усвідомлення вичерпаності ресурсів розвитку та негативних наслідків господарської діяльності. Невпинне зростання технологічних досягнень людства, збільшення обсягів промислового і сільськогосподарського виробництва, охоплення дедалі більших територій простору мегалополісами, розширення мережі транспортних систем, зростання енергетичних потенціалів, розвиток інших напрямів діяльності людини супроводжується загостренням протиріч між Людиною і Природою, насамперед внаслідок інтенсифікації техногенного навантаження на Природу.

Результатом такого навантаження є зміна екологічних властивостей компонентів природи, розрив взаємозв'язків і порушення рівноваги в екосистемах, а також аварії і катастрофи у техносфері, що виникають останнім часом досить регулярно і призводять до надзвичайних ситуацій, які супроводжуються значними матеріальними, соціальними й екологічними втратами для людини.

У антропогенно змінених геосистемах виникають техногенні екологічні ризики, сумарний вплив яких еквівалентний чи навіть перевищує дію природних екологічних небезпек. Наприклад, великі аварії на високотехнологічних об'єктах, таких як атомні електростанції, хімічні комбінати, нафто- і газопроводи, що при проектуванні розглядаються як малоімовірні, у наш час трапляються дедалі частіше. За ймовірнісним аналізом безпеки, ризик аварії на атомному реакторі оцінюється як 10 тобто виходячи із загальної кількості діючих АЕС у світі, це одна аварія на мільйон років. Однак, за останні тридцять два роки таких аварій відбулося вже три - Три-Майл-Айленд (США, 1979 р.), Чорнобиль (СРСР, 1986 р.), Фукусіма-1 (Японія, 2011 р.) Останнім часом відбулися десятки аварій на бурових платформах, а їх ймовірність при проектуванні оцінюється як 10 на рік. Господарський розвиток регіонів світу призвів не тільки до збільшення кількості та масштабів надзвичайних ситуацій, до фізичного впливу на компоненти природи (постійно відбувається інтенсивне використання і навіть зникнення тих природних ресурсів, які раніше вважалися невичерпними), а й до промислового і сільськогосподарського хімічного забруднення. Серед факторів техногенних екологічних ризиків в Україні варто згадати наявність у різних місцях величезної кількості небезпечних відходів [1].

Для ефективного подолання негативних наслідків криз важливо чітко усвідомлювати, саме з якого роду кризами ми маємо справу, чи коректно осмислено сам феномен негативних змін. Ця обставина має принципове значення, оскільки досить часто навіть у науковій літературі, не кажучи вже про публіцистику чи побутовий рівень свідомості, ведуть мову про

екологічні кризи в суспільстві, духовності, культурі й т.п. Тим самим підмінюються поняття, акцентується увага на зовнішніх явищах.

Отже, екологічна криза є наслідком сумісної дії таких факторів, як неконтрольований демографічний вибух, виснаження природних ресурсів і активне зростання забруднень повітря, води й ґрунтів, які природа сама вже не в змозі знешкодити. *Сутність екологічних криз полягає в тому, що це такі загрозові для автентичності системи (об'єкту) процеси, котрі протікають в екосистемах, включаючи біосферу.* Тобто, кризові явища є параметричними характеристиками цих природних утворень, так само, скажімо, як загрозовий стан зоряних систем можна позначити як астрофізичні кризи і т. д. Стосовно людини такі кризи призводять до подвійних наслідків, залежно від ступеня включеності її в такі системи.

Але якщо проаналізувати питання глибше, то виявиться, що є інша, серйозніша причина екологічної кризи: це занепад духовності, надзвичайно низький рівень екологічної культури у цілих народів і націй, низький рівень екологічної освіти більшості урядовців та керівників практично в усіх країнах світу, загальний спад морального рівня протягом останніх десятиліть.

Загалом криза довкілля – це наслідок духовної деградації і девальвації моральних цінностей. Намагаючись вижити, людина не має часу подумати про духовний розвиток, моральність своєї поведінки. Піде до церкви, помолиться і на цьому закінчується її духовне життя. Проблему довкілля сьогодні мусимо розглядати не з позиції вузького розуміння завдань охорони навколишнього середовища, а в цілому комплексі соціальних, політичних, економічних та духовних проблем. Вона в ряді нагайних проблем, пов'язаних із поняттям сталого розвитку. Світова громадськість, наукова думка, політики 179 країн у Ріо - де - Женеїро 1992 р. прийняли фундаментальний документ «Програма дій. Порядок денний на ХХ ст.»[6]. Там особливо наголошено на тому, що ця проблематика має розглядати комплексно і системно питання охорони навколишнього природного середовища, охорони здоров'я людини, здорової економіки для всіх людей на планеті. Тому, сьогодні питання охорони не можемо розглядати суто галузево, профільно, а в тісному зв'язку зі всім комплексом виробничої діяльності. На перше місце я б поставив питання свідомості, освіченості, культури і духовності. Як документи з питань охорони навколишнього середовища, так і праці відомих науковців, наприклад, Германа Дейлі, наголошують, що проблема довкілля спровокована значною мірою економістами, але не щоб її підняти, а щоб затушувати. Бо їхня перша мета – є прибуток, ефективність виробництва. Домінує думка, що ресурси планети невичерпні, що їх можна далі експлуатувати і вести політику економічного зростання, а не розвитку, який мав би передбачати раціональне використання ресурсів і повну їх переробку у виробництві, щоб не руйнувати навколишнє середовище.

Дослідження сучасних соціологів і психологів переконливо свідчать про те, що одна з причин розвитку глобальної екологічної кризи — це криза людського духу. До її проявів належать:

- ❖ сплеск анти суспільних настроїв, егоїзму, нігілізму, локальних і регіональних збурень у суспільстві;
- ❖ планетарна епідемія аморальності, злочинності, наркоманії, проституції, тотальної легковажності, бездумності й жадоби швидкої наживи;
- ❖ деградація особистості в різних її проявах;
- ❖ зниження культурного й духовного рівня;
- ❖ зростання корупції, проявів некомпетентності й непрофесіоналізму у вирішенні національних і міжнародних питань.

Перша і найбільша відповідальність у сфері охорони природи, у сфері раціонального використання природних ресурсів і виховання освічених людей лежить на інтелігенції. Бо інтелігенція – це люди, які мають освіту, які глибоко розуміють основні питання життя, які є фахівцями й усвідомлюють проблему системно. Це та інтелігенція, яка має визначати, кого виберуть у керівні органи. Це люди, які мають виходити не з міркувань якнайбільше накопичити для себе, але, як народні обранці, повинні думати про те, що треба зробити для народу.⁶

Про страшний занепад моралі, людського духу попереджали видатні релігійні діячі сучасності — Папа Римський Іоан Павло II, Далай-лама, священник Олександр Мень та інші, справедливо вважаючи однією з причин кризи людського духу — занурення в матеріальне, поклоніння не Богові, а Мамоні, відрив від Матері-Природи, нехтування її правилами й законами.

Стає дедалі зрозумілішим, що ступінь розвитку цивілізації визначається не кількістю кіловат, які виробляються енергетичними об'єктами, а низкою моральних і духовних критеріїв, мудрістю людей, особливо тих із них, котрі рухають уперед цю цивілізацію. Подальший прогрес людського суспільства неможливий без розвитку культури й етики, підвищення духовності й моралі. Тому найкращі представники науки й культури всіх країн світу сьогодні закликають звернутися до тих життєвих цінностей, які людство виробило протягом тисячоліть, цінностей, закріплених у біблійних заповідях і настановах усіх релігій. Людство мусить переглянути свої життєві позиції й принципи, знову відчутися себе невід'ємною частиною Природи й зрозуміти, що духовне здоров'я людини невіддільне від здоров'я Природи. Інакше, як застерігав німецький письменник З. Ленц, може трапитися так, що на надгробному пам'ятнику нашій цивілізації буде написано: «Кожен хотів кращого — для себе» [4].

Нині наука екологія має набути статусу нової релігії. Лише такий глибокий переворот у свідомості людей допоможе вберегти цивілізацію від деградації й загибелі! Сьогодні людина не вписується у знівечене власними руками довкілля. Лише зрозумівши природу, людина зрозуміє саму себе. Екологічна етика, що бере до уваги все наше довкілля, стала необхідністю.

Цінності духовної сфери життєдіяльності суспільства є вищим рівнем регуляції соціальних процесів. Як основа первинних сенсів суспільного буття вони формують усталену систему суспільних відносин, зміцнюють соціум. На переконання авторитетних науковців, однією з причин, що ведуть суспільство

до реальної загрози самознищення, – є втрата людством універсальної ціннісної системи, що спирається на вищі духовні та моральні абсолюти. Кризовий стан духовності, вважає І. Степаненко, призводить до того, що людське буття втрачає свої суттєві антропологічні параметри – людинодостеменність, одуховленість, універсальність. Тому формування якісно нового стану духовності з новими ціннісно-смысловими засадами і об'рями стає однією з головних передумов уникнення антропологічної катастрофи. На думку В. Хесле, сучасна філософія не змогла відповісти на виклик часу, зокрема на потребу всеохоплюючих людських моральних цінностей і розумних засад індивідуальної та соціальної дії. У доповіді ООН про розвиток людства за 2004 р. підкреслюється, що в умовах глобального зіткнення цивілізацій набувають значення питання про те, як згладжувати, долати конфлікти на мовному, релігійному, культурному і національному ґрунті.

Суть людського розвитку полягає в тому, щоб надати людям можливість вести спосіб життя, який вони самі виберуть, та надати їм засоби і можливості для такого вибору. Тому одним із шляхів виходу людства з глобальної кризи і умовою формування суспільства сталого розвитку є передусім розв'язання актуальної практичної проблеми, що полягає в зміні свідомості суспільства, переорієнтації його з утилітарних, споживацьких орієнтацій на вищі ціннісні основи, актуалізації екологічних імперативів і повернення до духовних витоків. Розв'язання цього складного питання потребує вирішення низки теоретичних та практичних завдань [3].

Відомий російський учений-еколог, академік М. М. Мойсеєв наголошує, що сучасні стереотипи поведінки й мислення людей неодмінно призведуть до катастрофи. Один із таких стереотипів сформульований у відомому гаслі: «Ми не можемо чекати милостей від природи, взяти їх у неї — наше завдання!» І брали, брали силоміць, не замислюючись про наслідки, будували «світле майбутнє», а тих, хто був незгодний із такими методами будівництва, «перевиховували» або знищували.

Глибокі роздуми великих філософів-космістів М. Ф. Федорова, В. І. Вернадського, П. О. Флоренського про важливість гармонійного розвитку неподільної системи Космос—Земля—Людина підтверджуються в наші дні. Людина тисячі років боролася за своє існування, виживала в епідеміях, голодоморах, у п'ятнадцяти тисячах воєн, які сама ж і розв'язувала, виживала й вірила в краще майбутнє. Заради цього вона розвивала науку, культуру, медицину, формувала нові соціальні системи. І ось через свої хибні моральні принципи, духовне зубожіння, деградацію екологічної свідомості й совісті люди знову опинилися на порозі нового, можливо, найжахливішого етапу напруженої боротьби за своє виживання.

Сучасна людина фактично обожнила саму себе. Та вона — фальшиве божество. Створене нею на Землі — не рай, а кошмар, до якого вона сама адаптується дедалі меншою мірою й який уже не може задовольнити її соціальних, психологічних, духовних і естетичних запитів. (Е. Голдсміт, американський публіцист).

Знову історія нагадала про нерозривні зв'язки між мораллю й соціальним розвитком, про те, що неможливо навіть найкращі соціальні ідеї втілити в життя за допомогою насильства, не звертаючись до розуму, совісті й мудрих порад Природи, що духовна роз'єднаність, аморальність навіть за найвищих досягнень науки й техніки все одно призведуть до кризи, що сьогоднішній комфорт створюється за рахунок майбутнього планети. Нині суть понять «екологічна мораль» та «екологічна етика» змінилася: аби передбачити наслідки нашої поведінки для довкілля, недостатньо лише інтуїції — потрібна висока компетентність [4].

Одна з найнебезпечніших помилок людини — віддання переваги одномоментній вигоді на шкоду довкіллю. Тому до найважливіших завдань сучасності належить необхідність зміни пріоритетів серед загальнолюдських цінностей. Майбутні покоління не мають права на аморальні рішення та дії стосовно природи. Доцільно запам'ятати девіз усесвітньо відомої екологічної організації «Грінпіс: «Ми не отримали Землю в спадок від батьків, ми взяли її в борг у наших дітей!». Наше покоління повинне залишити по собі, для своїх онуків і правнуків, не мертві пустелі й отруєні поля, моря, річки й підземні води, а квітучу Землю, континенти й океани, що вирують життям.

Моральність, моральні принципи покликані стати тим могутнім засобом, що дасть нам змогу подолати людську роз'єднаність, духовну відчуженість і тим самим згуртує нас як братів і сестер для побудови щасливого майбутнього для нас і наших нащадків... Зневажливе, хижацьке ставлення до природи — прямий наслідок егоїзму, нездорового стану людської душі. (Патріарх Московський і вся Русі Алексій) [5].

Очевидно, що стиль сучасного людського буття хибний, і його неодмінно треба змінити, якщо ми хочемо зберегти біосферу й вижити. А оскільки стиль життя визначається мораллю, якої дотримується суспільство, то настав час установити нові моральні принципи й критерії, що відповідають сучасним вимогам до взаємовідносин Природи й світового співтовариства людей, і керуватися ними в своїх діях у XXI ст.

Люди повинні зрозуміти, що хоч би яким був варіант стратегії виживання, вони мусять узяти на себе надскладні зобов'язання перед собою, перед своїми близькими, розробити й поступово реалізовувати цілий ланцюжок самообмежень. Ці потрібні обмеження, що мають утверджуватися в нашому житті, вплинуть на формування нового характеру майбутньої цивілізації, на структуру відносин між окремими людьми, цілими народами й країнами. Ця нова — назвемо її екологічною — філософія так глибоко відрізнятиметься від нашої сучасної філософії, як мораль первісних племен від моралі суспільства XX ст.

Підвалинами нової моралі, нової екологічної філософії мають бути:

- ідея розумного співіснування біосфери й техносфери;
- планетарний, загальнолюдський підхід до вирішення земних соціально-економічних (передусім енергетичних) та екологічних проблем;
- ідея універсалізму — глобальної і космічної взаємозалежності всіх процесів;

– ідея необхідності самообмежень, підказаних екологічними законами й досвідом попереднього розвитку;

– ідея оптимального використання всіх ресурсів Землі на основі впровадження нових ресурсозберігаючих і маловідходних технологій та міжнародної глобальної експертної оцінки цих ресурсів;

– ідея збереження й примноження біорізноманітності;

– консолідація людства під прапором об'єктивного знання, перетворення науки, особливо екології, на керівний інструмент;

– тотальна екологізація життя людей, перехід від сервотехнології (небезпечної для довкілля) до екотехнології.

Важливими факторами для суспільства майбутнього мають стати: зміцнення демократичних основ, самоуправління; залучення широких мас населення для прийняття рішень; загальна глибока екологічна освіта суспільства. Нова — екологічна — філософія має згуртувати, об'єднати не лише «зелених» у різних куточках планети, а й усіх людей Землі для подолання нашого спільного лиха — глобальної екологічної кризи. Ця філософія має допомогти формуванню нового планетарного братства, здатного до самообмежень, самодисципліни, співробітництва, взаєморозуміння та взаємодопомоги.

Природа була й завжди буде сильнішою за людину, бо вона її породила. Людина — невід'ємна частина, «деталь» Природи, Всесвіту, й у своєму житті вона повинна керуватись їхніми Законами, зважати на всі елементи довкілля. Всі живі істоти біосфери — рівноправні мешканці нашої спільної домівки — Землі. Ми маємо розумно співпрацювати з Природою, поважати її Закони.

Дотримуватися в нашому житті правил поведінки й найкращих традицій, що їх виробило людство, йти за біблійними заповідями — не обов'язково. Висока мораль — не головне, мета виправдовує засоби.

Нові технології допоможуть нам вирішити всі проблеми. Екологізація техніки допоможе подолати екологічні проблеми. Тисяча автомобілів не дадуть ковтка повітря тому, хто задихається; померти під купою досягнень технічного прогресу — доля убогих духом, жадібних і дурних.

Тільки розумно поєднуючи нові технології із зусиллями кожної людини у вирішенні природоохоронних проблем можна вийти з кризи. Застосовувані нині основні способи екологізації техніки (спорудження очисних об'єктів, які нейтралізують забруднення, тощо) — екологічно неефективні й економічно недоцільні.

Отже, можемо зробити висновок, що всім нам, мешканцям невеликої, прекрасної, але вкрай переобтяженої «плодами» людської діяльності планети, біосфера якої вже опинилася на останній межі, необхідно почати діяти. Мусимо активно рятувати природне середовище, зберігати й «ремонтувати» свій дім, що колись був чудовий, а нині почав розвалюватися з нашої вини. Але це — надзвичайно складне, важке й важливе завдання. І ефект може бути досягнутий лише в тому разі, якщо підходити до його вирішення старанно, з душею й серцем, а головне — професійно, грамотно, з

урахуванням правил і законів, згідно з якими живе й розвивається Природа: народжується, набирає сили, квітне, старіє й умирає, передаючи протягом тисячоліть гени від покоління до покоління, від виду до виду у вічному кругообізі речовин, енергії та інформації, в тісному взаємозв'язку всього живого й неживого, земного й космічного.

Людина своєю діяльністю порушила еволюційно встановлений ритм і відпрацьовані напрями процесів біосфери — надскладної природної системи. Озброївшись новою — екологічною — філософією, ми повинні в XXI ст. спрямувати всю силу свого інтелекту на глибоке, всебічне вивчення біосфери, всіх складових природного середовища, обстежити завдані їй рани й віднайти засоби її лікування та відновлення.

Поставлене завдання може бути вирішене лише за однієї умови — всі люди зобов'язані глибоко оволодіти комплексною інтегральною наукою про довкілля — новою філософією нашого виживання й подальшого збалансованого розвитку цивілізації [5].

Моральність, моральні принципи покликані стати могутнім засобом, що дають нам змогу подолати людську кризу духу, духовну відчуженість і тим самим згуртує людей для побудови щасливого майбутнього для нас і наших нащадків. Зневажливе, хижацьке ставлення до природи – прямий наслідок егоїзму, нездорового стану людської душі.

Очевидно, що стиль сучасного людського життя хибний і його необхідно змінювати. Це потрібно починати з себе. І не завтра, а вже сьогодні, зараз. Щогодинно, щохвилино [7].

Література

1. Дронова О.Л. *Аналіз домінуючих системних понять стосовно поступу суспільства до збалансованого розвитку.*

2.http://geoknigi.com/book_view.php?id=1173.

3.Степаненко І.В. *Духовність: філософські конструкти і соціокультурні репрезентації: Автореф. Дис. докт. філос. наук / Ін т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 2004.*

4.<http://www.eco-live.com.ua/content/book/14-dukhovna-kriza>.

5.http://studopedia.com.ua/1_181157_duhovna-kriza.html.

6.<http://www.xic.com.ua/z-zhyttja/11-intervju/39-myhajlo-golubec-lkryza-dovkillja-naslidok-duhovnoji-degradaciji-i-devalvaciji-moralnyh-cinnostejr>.

7.<https://ukrreferat.com/chapters/ekologiya/kriza-lyudskogo-duhu-referat-1.html>.

Ганаба С.О.
*доктор філософських наук, доцент
кафедри філософських дисциплін
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ПОТЕНЦІАЛ ОСВІТИ У РОЗВИТКУ ДУХОВНО-ЕМОЦІЙНОЇ КОМПОНЕНТИ СУЧАСНОСТІ

Сучасні соціокультурні реалії суттєво впливають на буття та природу людини. Стрімкий розвиток інформаційних, комп'ютерних, мережевих та інших технологій засвідчує небувалі зміни не лише в усіх сферах суспільного життя, а й стосується безпосередньо самої людини – її способу життя, цінностей, пріоритетів, світоглядних орієнтирів тощо. У житті людини технічні та технологічні новації постають у вигляді дволикого Януса, який однією рукою пропонує їй низку надлюдських здібностей, можливостей, відчуттів, а іншою – спричиняє нищення звичного «грунту» її існування, створює напруженість у стосунках з природою, соціумом та з самою собою, поширює моральну нестабільність, ціннісний нігілізм тощо. Життя вибудовується всупереч тим усталеним соціальним структурам, світоглядним орієнтирам і цінностям, правилам життя, які були до цього часу визначальними.

Сьогодні ми спостерігаємо швидко зміну («обертання») цінностей упродовж одного покоління. Системи як загальних, так і особистих цінностей просто не встигають консолідуватися й зумовлюють моральну деградацію. Сучасні технології створюють моральний вакуум, який, за твердженням З. Баумана та Л. Донскіса, знайшов відображення у нових проявах зла, а саме нечутливості до людських страждань та бажання захопити приватне життя, відбираючи особисті таємниці, те, про що ніколи не можна говорити й робити публічним [1, с.12]. У соціальних мережах людина виставляє на огляд фрагменти свого приватного життя в очікуванні, що у такий спосіб вона приверне увагу й отримає визнання соціуму. Ці самотні, відчайдушні пошуки людиною свого місця, своєї значимості у часи моральної евтаназії, байдужого споглядання й рутинної діяльності є боротьбою людини за присутність у світі. Таке зло є неявним, воно приховане у дрібницях, а тому сповнене більших небезпек. «Диявол ховається радше там, де ми зазвичай вбачаємо норму чи навіть тривіальність і банальність буденного життя, а не у відхиленнях від норми, патології, викривленнях тощо», - стверджують дослідники [1, с.48].

Факт відставання духовно-моральної компоненти стратегії розвитку людства від його науково-технічної складової стає поштовхом до пошуку та

створення проектів власного виживання на основі нових культурних парадигм, реалізації їх у соціально-культурних сферах життя, зокрема в освіті. Як може освітній ресурс сприяти розвитку духовно-емоційної компоненти в умовах сучасних реалій?

Насамперед, науковці радять спрямувати зусилля на подолання активізму [2], [3], [4]. Активна діяльність у пізнанні світу не дозволяє людині повною мірою їх осмислити, пережити й прожити, а отже, відчутти, переосмислити, долучити до свого внутрішнього світу. Відмова від активізму як методологічної засади у змісті освітніх теорій і практичних моделей передбачає відхід від наддіяльнісного підходу, у якому людина розуміється як активний володар і творець світу та відомостей про нього. Активність людини у пошуку та здобутті нових знань має компенсуватися когнітивними та духовними практиками в освіті. У гонитві за новими знаннями, використовуючи інформаційні пристрої та комп'ютерні технології, сучасна людина не встигає їх «проживати», «переживати», тобто недостатньо використовує свій духовно-емоційний потенціал, певною мірою ігноруючи здивування, захоплення, гнів, роздратування, розпач тощо. Стан спокою та споглядання розуміється як не менш продуктивний спосіб ставлення та осмислення світу та людини у ньому. Така освіта розуміється як практика свободи людини, розуміння себе не як «віддзеркалення» світу, а як унікальної його частини, свобода вибору та творення себе.

По-друге, виникає необхідність орієнтації освітнього процесу на необхідність пошуку та творення людиною спів вимірних суспільним запитам ідентичних та культурних форм. Йдеться про відкидання небезпечної ідеї, що лише дитина знаходиться у центрі освітнього процесу. Таке заперечення є важливим, оскільки плекає не паритетність і, відповідно, непродуктивність навчальних практик та відносин у їх процесі. Кантівський заклик ставитися до «людини як мети» втрачає своє смислове наповнення з огляду на те, що за цим закликком неминуче приховується ставлення до людини як до засобу. Як наголошує О. Нестеров, у культурах, у яких людина не розглядається як вища мета, вона не може розглядатися і як лише засіб. Йдеться про те, що якщо людину проголошують метою, то задля якоїсь вищої мети, у досягненні якої вона буде лише засобом [4, с.87]. Відхід від антропоцентризму в освіті передбачає перегляд основних засад соціальної онтології. Дбаючи про людину як окремий вид в умовах технізованого, інформаційного суспільства, ми маємо при цьому не погіршувати становище інших живих істот, виявляти людяність не лише стосовно людини, а й усього живого. Подолання антропоцентричної парадигми культури в практиках освіти дозволяє спрямувати освітню діяльність у світлі екологічних викликів.

Таким чином, освітня діяльність дедалі більше концентрується на розвитку здатності до навчання. Вона розглядається як процес самопізнання,

само вибудовування середовища та людини. В освітньому просторі складається нова ідентичність людини – людини, яка творить себе.

Література

1. Бауман З. *Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності / пер. з англ. О. Буценка / Зігмунд Бауман, Леонідас Донскіс. – К.: Дух і літера, 2014. – 280с.*

2. Беляетдинов Р.Р. *Человек трансгуманистического периода: новые концепции человека в эпоху биотехнологий / Р. Р. Беляетдинов // Глобальное будущее 2045. Конвергентные технологии (НБИКС) и трансгуманистическая эволюция. Под ред. проф. Д.И. Дубровского. – М.ООО «Изд-во МБА», 2013. – С. 228-236.*

3. Дубровский Д. И. *Природа человека, антропологический кризис и кибернетическое бессмертие / Д. И. Дубровский // Глобальное будущее 2045. Конвергентные технологии (НБИКС) и трансгуманистическая эволюция. Под ред. проф. Д.И. Дубровского. – М.ООО «Изд-во МБА», 2013. – С. 237-252.*

4. Нестеров А. Ю. *Проблема человека в свете идеологии эволюционного трансгуманизма / А.Ю. Нестеров // Глобальное будущее 2045. Конвергентные технологии (НБИКС) и трансгуманистическая эволюция. Под ред. проф. Д.И. Дубровского. – М.ООО «Изд-во МБА», 2013. – С. 183-192.*

Герасименко М.В.

*кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії і
соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського державного аграрного університету
м.Херсон, Україна*

ОНТОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ІДЕЙ В ОСМИСЛЕННІ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Екскурс в історію філософії засвідчує, що феномен ідей привернув увагу мислителів ще з давніх часів. Так, саме слово «ідея» має завдячувати філософським статусом давньогрецькому мудрецю Демокриту, який називав ідеями атоми – неподільні осяжні розумом форми.

У Платона ідея (ейдос) – це змоглядна і вічна сутність на противагу чуттєвій і мінливій явленості. Вона віддзеркалює змістовні імперативи, субстанцію не окремої речі, а цілого виду речей. Ідеї утворюють особливий ідеальний світ (царство ідей), який і є достеменною реальністю, трансцендентним світом справжнього буття.

Для стоїків ідеї – це загальноприйнятні, консенсусні поняття людського розуму.

У ранньому християнстві та в схоластиці ідеї відрекомендовувалися прообразами речей, які існують у розумі Бога.

Для епохи Нового часу ідея – це насамперед засіб пізнання дійсності. Проблемне поле тієї епохи оперувало різними аспектами походження і пізнавальної цінності ідей, співвідношенням ідей з об'єктивною дійсністю: якщо емпірики вважали джерелом ідей відчуття і сприйняття, які лише узагальнюються на рівні ідей, то раціоналісти наполягали, що першовитоком ідейної сфери є спонтанна діяльність мислення, що ідеї вроджені (апріорні) й лише частково детерміновані досвідом. Зокрема, цей концептуальний підхід був притаманний Р. Декарту.

Дж. Локк виходив із розширювальної інтерпретації, відповідно до якої ідея – це все, що є продуктом розуму і думки. Д. Юм протиставляв сприйняття та ідеї: останні відтворюють сприйняття завдяки розуму. Для І. Канта ідея – це поняття розуму, для якого відсутній відповідник-предмета на рівні чуттєвості. І. Фіхте виходив з того, що ідеї – це іманентні цілі, відповідно до яких «Я» творить світ. Для Г. Гегеля ідея є об'єктивною істиною, сутнісним збігом суб'єкта та об'єкта.

Німецький ідеалізм поклав початок динамічній інтерпретації ідеї – як прообразу досконалості, що слугує цілепокладаючим орієнтиром.

Для марксистської концептуалістики ключовим є акцент про пізнання як віддзеркалення дійсності та ідею як специфічну форму такого відображення. В. Ленін інтерпретував ідею найвищою формою теоретичного освоєння дійсності, якій (у дусі Г. Гегеля) притаманний сутнісний збіг змісту думки з об'єктивною реальністю. Дотримуючись ленінських світоглядних акцентів, марксизм радянського зразка виходив з того, що ідея – це форма уявного осягнення явищ об'єктивної реальності, всебічне знання дійсності, що включає усвідомлення цільових орієнтирів практичного перетворення світу.

В епоху домінування масової свідомості проблему співвідношення ідейно-світоглядної та соціокультурної сфер аналізували чимало мислителів: Г. Лебон, Х. Ортега-і-Гассет, Е. Кассіер, П. Сорокін, Т. Адорно та інші.

Провідні західні філософи ХХ століття акцентували увагу на кризовості, яка супроводжує розвиток європейської культури: М. Гайдеггер («забуття буття»), Г. Марсель («кінець людини»), Т. Адорно («поразка західної культури»). У сучасній філософії і культурології ці уявлення мають статус базових світоглядних координат глобальної кризи людства загалом і його ідейно-світоглядної сфери зокрема й насамперед.

На відміну від вічного і незмінного «світу ідей» Платона, «Третій світ» К. Поппера створений людиною і підпадає під принцип розвитку, зазнає змін. Він концептуально відрізняється і від «Абсолютного духу» Г. Гегеля, який існує поза індивідом і лише проявляється в його мисленні, пізнанні. Цей теоретичний підхід К. Поппер розвинув у доповіді із симптоматичною назвою – «Теорія пізнання без пізнаючого суб'єкта». Згідно з його версією, Перший світ є дійсністю фізичних об'єктів і фізичних станів; Другий світ – це стан свідомості, думок і ментальності, який спонукає до певних дій; Третій світ постає сферою культурної спадкоємності, яку утворюють ідеї, філософія, наука, мистецтво, етика, вірування, релігія і загалом світ

об'єктивного змісту мислення, який не залежить від суб'єктивного сприйняття.

Загалом, сучасні дослідження ідейної буттєвості характеризуються надзвичайною різноманітністю і потребують певного узагальнення поглядів на сутнісні аспекти ідей, їх місце в практиці суспільного життя. Саме на це, на аналіз напружень науковців в осмисленні онтологічних аспектів ідей орієтована дана наукова розвідка. Тим більше, з позиції ХХІ ст. майже ні в кого не викликає зауваження теза Огюста Конта про те, що «ідеї керують світом і визначають його спрямованість».

Слід зазначити, що адекватне й ефективне застосування будь-якого концепту нерозривно пов'язане з осмисленням його ідеї. Власне, термін «ідея» (з грец. – «вигляд, образ начало») в філософії позначає форму духовно-пізнавального відображення закономірних зв'язків і відношень зовнішнього світу, спрямовану на його перетворення [1].

Особливістю ідеї є її здатність виявляти найбільш суттєві, визначальні риси об'єктивних процесів і явищ, створювати цілісний, еталонний образ предмета у пізнанні та творчості. Ідея відображає уявлення про ідеальну форму й зміст явищ і тенденцій, віддзеркалює загальне уявлення про предмет розгляду, визначає його зміст і сутність, основні принципи і місію, підкреслює його роль і місце в розвитку продуктивних сил суспільства.

Можна цілком погодитися з тезою, відповідно до якої «ідея – це універсальна форма, яка характеризує практику, спекулятивний дискурс і науковий пошук. На відміну від неї принцип не характерний для практичного інтелекту і діє здебільшого у сфері теоретичної думки. Основна своєрідність принципу (лат. – *principium* – основа) зводиться до того, що він конститується в якості початкового засновку, на якому будується решта змісту концептуальної системи. Це положення робить принцип такою когніцією, яка позбавлена логічного обґрунтування у вигляді виведення з чого-небудь. Вкоріненість принципів античної геометрії розумною вірою виразилася в тому, що вчені називали їх аксіомами і постулатами. Втім, як і будь-який принцип, вони містили специфічну раціональність. Принцип будується у вигляді чіткого судження і отримує виразне формулювання. Відтак, принцип підлягає суду розуму з точки зору законів логіки і правил граматики. Крім того, якщо у своїй теоретичній системі принцип закритий для критичної оцінки, то по відношенню до інших теорій він відкритий» [2].

Як аргументовано доводить В. Юлов, «ідея апріорі покликана виконувати функцію інструмента розв'язання тих чи інших теоретико-праксеологічних проблем. У науці доволі часто практикується своєрідний розподіл праці. Одні вчені виробляють загальні твердження (відображально-істиннісний аспект), інші прагнуть «отримати користь з принципу» (П. Ферма), тобто перетворюють їх на ефективні знаряддя (активна функція). Якщо Г. Лоренц отримав поняття локального (місцевого) часу, нові перетворення координат і ввів їх в електродинаміку, то плідні висновки з них продукував А. Ейнштейн. Ось чому «значення наукової ідеї часто полягає не в істинності її змісту, а в її цінності» (М. Планк). Дж. Дьюї влучно підмітив головну трудність такого процесу – на знаннях немає ярлика, який би

вказував: «користуйтеся мною в такій-то ситуації». Мислителю залишається лише здогадуватися і з великим ризиком помилки вибирати якийсь фрагмент, оцінивши його в якості можливої і успішної ідеї. Народження ідеї завжди передбачає якусь форму творчості» [2].

Важко не погодитися з В. Віндельбандом: «Своєю багатоманітністю і великою кількістю форм філософсько-історичний процес зобов'язаний насамперед і в основному тій обставині, що розвиток ідей і логічне вираження загальних переконань здійснюється виключно завдяки мисленню окремих індивідів, яке – наскільки б тісно воно не було пов'язане зі світоглядом історичної групи і як би воно не поглиналося останнім – все ж містить дещо особливе, суб'єктивне та виразно індивідуальне. Залежність розробки філософських проблем від суб'єктивних умов життя окремих особистостей справляє ще більший вплив, ніж умови часу, національності й т. ін. Нема жодної філософської системи, яка виявилася б цілковито вільною від цього впливу особистості свого творця. Тому всі філософські системи є продуктами індивідуальної творчості. В цьому відношенні вони мають очевидну схожість із творами мистецтва» [3, с. 20].

Н. Бор наполегливо рекомендував теоретикам «орієнтуватися на розробку «божевільних» ідей. Тут слід враховувати той момент, що з точки зору раціональних побудов принципово нова гіпотеза повинна оцінюватися як щось суперечливе, ірраціональне. Таким чином, цілком очевидно в стиль сучасного наукового мислення закладається конструктивність ірраціональних сил свідомості. До традиційно ірраціонального зазвичай відносять міфи, езотеричне, знання на кшталт магії, алхімії тощо, тобто всю герметичну культуру. Позитивістське ігнорування впливу герметичної традиції на природознавство суперечить його реальній історії. Чимало наукових дисциплін мають свої окультно-магічні прообрази: геомантия – геометрія, астрологія – астрономія, алхімії – хімія» [2]. Істотне гносеологічне значення має осмислення ідеї як ідеації – себто бачення ідеї немов зсередини, як її оформлення, структурування, надання рельєфності її сутнісним аспектам.

З давніх-давен функцію «ідеювання» виконували сакральні й загалом величні архітектурні споруди, ритуали та обряди. Л. Мемфорд ґрунтовно дослідив цей феномен у праці «Міф машини». Як слушно зазначають І. Мейжис та Л. Почебут, «можна тільки дивуватися завбачливості стародавніх інтелектуалів, які запропонували споруджувати єгипетські піраміди, Вавилонську вежу, Велику Китайську стіну. Будови такого типу стали важливою метою і головною ідеєю існування індивіда й суспільства, а активна участь у їх реалізації обумовлювала згуртування народу» [4, с. 50].

Важливим теоретико-методологічним завданням є розмежування, демаркація зовнішнього контексту (соціокультурного, історичного, аксіологічного, цілепокладаючого) та внутрішньої логіки ідей. Якщо перший аспект формує уявлення про буттєву диспозицію і екзистенційну атмосферу ідей, то другий аспект з'ясовує їх інваріантну обґрунтованість «по той бік» конкретно-історичного місця і часу.

Принагідно зауважимо, що, за версією Г. Гегеля, історія філософії якраз постає логічним розгортанням ідеї: кожна наступна стадія розвитку є продовженням попередньої – так само, як зернина породжує паросток, паросток – стебло, а стебло – колосок. Такий концептуальний підхід має назву філіація ідей (від лат. *filius* – зв'язок, наступність, спадкоємність). Відповідно до цього підходу, філософські ідеї розвиваються завдяки своїй внутрішній логіці незалежно від зовнішніх чинників.

Велике значення впливу домінуючих ідей на соціокультурні тенденції розвитку приділяв Ф. Ніцше. Він зауважив, що англійці з їх глибокою посередністю виявилися причиною загального зниження розумового рівня Європи: мовляв, усе те, що називають «новітніми ідеями», або «ідеями XVIII століття», або також «французькими ідеями», все, проти чого повстав німецький дух, було суто англійського походження. Що стосується французів, то вони лише мавпували англійські ідеї і були своєрідними акторами по втіленню в життя англійської світоглядної драматургії.

Аналогічним чином нині сприймається і теза С. Сігеле: «Оскільки точка зору більшості є, по суті, думкою великих людей, яка повільно проникла в масу, то деспотизм більшості де-факто перетворюється на деспотизм геніальних ідей, коли останні вже визріли і коли пропозиція їх виявилася своєчасною» [5, с. 116].

Ідея завжди, скрізь і в усьому передує практичним діям людини. Саме великі ідеї спонукають до дій (мотивують) великі маси людей. Це твердження не потребує доведення з огляду на свою аксіоматичність. Чим була б історія людства без грона ідей? – пустоцвітом, переливанням з пустого в порожнє. Не випадково Г. Лебон проголошував: «Знімемо ж капелюха перед силою ідей! Коли вона досягла певного періоду свого розвитку, то нема вже ні суперечок, ні доказів, які могли б її перемогти. Для того, щоб народи змогли звільнитися з-під тиску якоїсь ідеї, необхідні століття і насильницькі революції, а іноді як те, так і інше» [6, с. 123]. При цьому, слід зауважити, що силу такого впливу мають лише ті ідеї, які «усвідомлені, сприйняті індивідуальною та суспільною свідомістю, узгоджені й умонтовані в динаміку реалізації інтересів і потреб людей» [7, с. 10].

Е. Дюркгейм у «Методі соціології» зазначав, що будь-яке соціальне явище – це результат здійснення певних ідей; воно завжди існує спочатку в ідеях, а згодом – завдяки ідеям як першовитокам генерування і структурування кожної суспільної дійсності. Дещо раніше подібна теза була концептуально розгорнута Г. Лебоном: «Більшість історичних народів Європи перебувають на стадії формування. Лише сучасний англієць являє собою майже остаточно сформовану расу. В ньому сплелися з метою утворення однорідного типу древній бретонець, англосакс і норман. У Франції, навпаки, провансалець дуже відрізняється від бретонця, овернця і нормана. Однак, якщо досі не існує типу середнього француза, то, принаймні, існують середні типи регіонів. Ці типи ще істотно відрізняються за своїм характером і домінантними ідеями» [6, с. 121].

Водночас, як зазначає К. Ясперс, «не дивлячись на те, що ідея складає смисл будь-якого планування, вона ніколи повністю не співпадає ні з

передбаченням можливої реальності, ні з самою реальністю» [8, с. 225]. Крім того, «ідея частини, яка розуміється як ідея цілого, завжди спотворює ідею цілого» [9, с. 94]. Зрештою, не варто скидати з рахунку і вислів А. Камю: «Втрата себе у повсякденних ілюзіях або в якійсь «ідеї», – це та ширма, яка прикриває абсурд» [10, с. 286].

Згідно з теорією мемів, яка набула популярності завдяки книгам Р. Докінза («Бог як ілюзія», «Егоїстичний ген») і Д. Денета («Руйнуючи чари: релігія як природний феномен»), ідеї постають своєрідними паразитами, «вірусами мозку», котрі відтворюють себе не лише незалежно, а й часто всупереч інтересам їх носіїв – людей.

Д. Белл констатував: ми є свідками кінця буржуазної ідеї – того погляду на дії людини та суспільні відносини, який формував сучасну епоху протягом двох попередніх століть. Ми досягли кінця творчого імпульсу та ідеологічного впливу модернізму. Водночас ми є свідками кінця марксистської ідеї, яка взагалі «не розгледіла» людини в непримиренній боротьбі економічних класів.

Втім, суспільні менеджери «можуть реалізувати лише те, що міститься у мисленні епохи. Інструмент, на якому їм належить грати, виготовлений не ними – вони просто користуються ним. Музика, що виконується, також твориться не ними – їм пропонують уже готові ноти. Вони також нічого не можуть змінити у запропонованій п'єсі, оскільки їхнє завдання полягає в тому, щоб більш-менш уміло відтворити її. Якщо п'єса позбавлена смислу, вони не в змозі її істотно покращити; якщо ж вона добротна, їм не до снаги значно погіршити її» [11, с. 71-72].

Генеалогічні особливості ідеї об'єктивно й закономірно ставлять її в один асоціативний ряд з утопією, утопізмом, утопічним типом мислення. Як зазначав Г. Плеханов, утопістом виявляється кожен, хто прагне вибудувати досконалу соціальну систему, виходячи з деякого абстрактного принципу, яким може бути ідея справедливості, витлумачена поза зв'язком з конкретно-історичними умовами, абстрактна ідея людської природи, відповідно до якої має бути організоване ідеальне суспільство, ідея рівності всіх перед Богом тощо.

Вкрай важливим є аспект з'ясування меж утопії, її суб'єктів і носіїв утопічного мислення. Суб'єкт утопії може бути: а) творцем утопії, б) носієм утопічних ідей, в) суб'єктом утопічних дій, г) може об'єднувати в собі всі перераховані характеристики. Це залежить від специфіки співвідношення когнітивної, афективної та поведінкової компонент соціальних настанов, пріоритетів і преференцій суб'єкта.

Поява утопії зумовлена певною соціокультурною ситуацією. Утопія є необхідною складовою духовного життя людства, оскільки виконує важливу ціннісно-орієнтаційну функцію: вона постає способом конструювання соціальної реальності, котрий залежить від: а) соціокультурних умов епохи, що її породила, б) позиції в соціальному просторі її авторів і носіїв утопічних ідей. Безперечним є перетворюючий вплив утопії на соціум, масштаб і глибина якого зумовлені сукупною дією багатьох соціокультурних факторів.

Однією з форм теорії, її проблемно-спонукальним засновком, першоосновою та інтенцією є ідеал, а «її змістом постає деякий елемент узагальненої інформації. Це може бути емпіричне уявлення, наукове поняття, закон науки, художній образ, філософська категорія тощо. Ч. Пірс підкреслював таку ознаку ідеї, як її ясність. Тут мається на увазі змістовний аспект: неясність того, про що говорить ідея, різко знижує її шанси стати плідним початком. Когнітивний зміст ідеї повинен бути виразним і осмисленим резюме попередньо проведеного дослідження» [2].

У часи Платона смислові параметри понять ідея та ідеал співпадали абсолютно. Згодом відбулося їх понятійне розмежування, яке з часом набувало все більш рельєфних рис. На сучасну пору вже стереотипічною вважається теза К. Хорні: «На відміну від справжніх ідеалів ідеалізований образ статичний. Це – не мета, яку намагається досягти людина, а фіксована ідея, яка виконує функції об'єкта обожнення. Ідеалам притаманна динамічна властивість: вони породжують прагнення наблизитися до них, слугують тією силою, котра необхідна для будь-якого зростання й розвитку. Ідеалізований образ – навпаки – є безперечною перешкодою для зростання, оскільки він або директивно заперечує недоліки, або нерелекційно засуджує їх» [12, с. 73].

Історична колізія повторного синтезу ідеї та ідеалу відбулася на етапі формування національних ідей – ідеальних образів буття нації, способів його самовдосконалення, світоглядних основ національного становлення в часі й просторі, особливої форми світобачення крізь призму національних цінностей та ідеалів. Як зазначає Л. Нагорна, «в ідеалі національна ідея містить в узагальненому вигляді відповіді на запитання, заради чого живе нація, яким ціннісним орієнтирам віддає перевагу, як реалізує свій творчий потенціал в оточенні інших спільнот? Вона спроможна виконувати різноманітні функції: етнотворчу, інтегруючу, ідентифікуючу, аксіологічну, державотворчу, футурологічну та інші. В процесі своєї об'єктивізації національна ідея проходить кілька стадій – від етнічної самоідентифікації людини через самовизначення окремих етнічних спільнот до усвідомлення цілісності соціуму і політичної значущості злагоджених зусиль» [13, с. 22].

Креативний потенціал ідеї створює об'єктивні передумови для перетворення ремесла на творчість, надання тут-і-тепер даності статусу осяжної перспективи. Функціонально-інструментальне значення ідей полягає в тому, що вони «синтезують знання конкретної людини про світ у цілісну картину й систему, слугують теоретичною моделлю під час пояснення й осмислення різноманітних процесів, виконують функцію активних евристичних принципів у пізнанні людиною світу, орієнтують науково-практичні пошуки гіпотетичного майбутнього. Більше того, ідеї, вплетені в практичну діяльність людей, стають їх метою, тому так чи інакше впливають на перебіг соціальних процесів».

Більшість теорій об'єктивного духу – від В. Дільтея і до Т. Літта і Х. Фрейера – виходили з примату активного духу, «світу як продукту людського духу». На противагу цьому концептуальному підходу, К. Поппер наполягав на первинності світу порівняно з духом. Він наголошував на необхідності розмежування експліцитних смислів (об'єктів третього світу), які знайшли

своє вираження в різних феноменах, тенденціях і матеріальних об'єктах, та імпліцитні смислів, які ще не «відкриті» людиною, поки не знайшли об'єктивності з матеріального світу. Саме ці імпліцитні смисли, які ще не отримали матеріального оформлення, є доказом та індикатором ступеня незалежності світу від об'єктивного духу.

П. Копнін уподібнював ідею гносеологічному ідеалу, формі людського пізнання закономірностей руху об'єктивного світу, притаманній лише людській свідомості. Він зазначав, що особливість ідеї як форми знання полягає в тому, що в ній втілено дві ключові особливості: по-перше, генерований теорією ідеальний об'єкт, по-друге, план, спрямований на його реалізацію. Так ідея набуває ознак гносеологічного ідеалу, а будь-яке знання для самоствердження на рівні об'єктивної дійсності має попередньо закріпитись у функціональному статусі ідеї.

За версією Ф. Анкерсмита, «під «ідеями» ми звикли розуміти думки та ідеали, які панували над массами і мали найбільше історичне значення для певної епохи, чому вони вважалися найбільш значущими компонентами культурної своєрідності. Між «ідеями» в розумінні практичної або теоретичної спрямованості та «ідеєю» в сенсі конструйованого нами в якості понятійного допоміжного засобу ідеального типу епохи існує істотний зв'язок: ідеальний тип суспільства набуває ознак або практичного ідеалу, до якого слід прагнути, або максими, котра регулює соціальні зв'язки [14, с. 585].

Пропонований огляд сучасних соціально-філософських досліджень ідейної буттєвості засвідчує, що ідейна проблематика залишається в центрі уваги мислителів і на порозі XXI ст. Разом з тим простежується нестача ґрунтовних досліджень, які стосуються взаємодії суспільства та ідейної сфери. Дослідження цих аспектів сприятиме проясненню причин і наслідків світоглядного роздоріжжя, притаманного суспільству сучасного формату, надасть необхідні теоретико-методологічні засоби для подолання кризових явищ на рівні як ініціації, генерування ідей, так і втілення їх на практиці суспільної життєдіяльності. Це вкрай актуально для сучасного українського суспільства, духовне буття якого позначене амбівалентністю, а в багатьох випадках навіть несумісністю ідейних пріоритетів.

Література:

1. *Ідея*; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
2. Юлов В.Ф. *Научное мышление. Монография.* – Киров: 2007. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/>.
3. Виндельбанд В. *Прелюдии.* – М. : Кучково поле, Гиперборея, 2007. – 400 с.
4. Мейжис І., Почебут Л. *Індивідуалізм чи колективізм? Соціально-психологічний погляд на історію і політичну культуру України // Соціальна психологія.* – 2006. – №6. – С. 47–59.
5. Сигеле С. *Преступная толпа.* – М.: Институт психологии РАН, Издательство «КСП+», 1998. – 320 с.

6. Лебон Г. *Психология народов и масс // Западно-европейская социология XIX – начала XX веков.* – М.: Изд-во Ивана Лимбаха, 1996. – С. 95–145.
7. Самчук З. *Нудьга чи втома? Ціннісно-сміслові перехрестя постсучасності // VERSUS, 2015. - №2(6).* – С. 9-16.
8. Ясперс К. *Смысл и назначение истории.* – М. : Республика, 1994. – 452 с.
9. Гумплович Л. *Основания социологии.* – СПб.: Изд-во В. Павленкова, 1899. – 288 с.
10. Камю А. *Миф о Сизифе. Эссе об абсурде // Сумерки богов.* – М.: Политиздат, 1989. – С. 222–319.
11. Швейцер А. *Благоговение перед жизнью.* – М. : Прогресс, 1992. – 576 с.
12. Хорни К. *Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза // Психоанализ и культура.* – М. : Юрист, 1995. – 623 с.
13. Нагорна Л. *Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі // Політичний менеджмент.* – 2002. – №2. – С. 18–26.
14. Анкерсмит Ф.Р. *Возвышенный исторический опыт / Ф.Р. Анкерсмит; пер. с англ. И.В. Борисова, Е.Э. Лямина, М.С. Неклюдова, А.А. Олейников, Н.Н. Сосна.* – М.: Европа, 2007. – 612 с.

Горбань О.В.

*доктор філософських наук, професор
кафедри філософії Київського університету
імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

ФЕНОМЕН ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Сучасний період становлення та розвитку українського суспільства характеризується прагненням до реформування засадничих принципів існування України як держави. Намагання приєднатися до єдиного Європейського цивілізаційного простору позначаються докорінним зломом всього існуючого державного та суспільного устрою, диктують нагальну необхідність запровадження основ правової держави та громадянського суспільства [1, с. 3-5]. Така ситуація загострює не тільки суспільно-політичну кризу, але й породжує активну наукову дискусію з приводу запровадження чітких орієнтирів, які б дозволили як звичайній людині, так і основним державним та суспільним інститутам визначитися з вектором своєї діяльності. Базовою основою таких орієнтирів виступає суспільна ідеологія як сукупність системно впорядкованих поглядів на основі якої усвідомлюються та оцінюються відношення людей до соціальної дійсності та виробляються алгоритми активних індивідуальних та колективних дій. В

цьому сенсі пильної уваги заслуговують системоутворюючі чинники ідеології, особливо ті, які мають в своїй основі моральні засадничі принципи, засновані на почутті обов'язку перед Батьківщиною, внутрішньої відповідальності за свій вклад в суспільне життя, а також глибоке моральне переконання в корелюванні власної долі з долею власного народу, держави, рідного краю. Сукупність таких поглядів, принципів, переконань прийнято вважати патріотичною свідомістю, де патріотизм виступає важливим чинником формування соборності українства, усвідомлення єдиної і спільної справи – розбудови незалежної демократичної правової держави та формування громадянського суспільства

Тема патріотичної свідомості є настільки ж актуальною, як і дискусійною. Вивчення шляхів її формування розкриває надзвичайно широкий спектр проблем різних галузей гуманітарного знання. Традиційними напрямками досліджень в цій сфері прийнято вважати соціально-політичний, де дискусії підлягають політичні форми прояву національної ідеології та соціально-психологічний, в якому вирізняється моральна проблематика формування культури патріотизму. Разом з тим, на наш погляд, досить недооціненим є соціально-філософський підхід в дослідженні патріотизму, який фокусує своє дослідницьке поле на проблемі суб'єкту формування патріотичної ідеології та пошуку тих засадничих світоглядних начал, які здатні відтворити ці елементи на вітчизняному підґрунті.

За походженням термін патріотизм часто співвідносять з грецькими словами «patris» (в перекладі – Батьківщина, Вітчизна) та «patriotes» (співвітчизник). В цьому сенсі, патріотизм розуміється як провідний духовний принцип національного буття людини. Патріотичною свідомістю в такому сенсі буде суспільна та індивідуальна свідомість, що включає в себе етичний та політичний компоненти, змістом яких є почуття морального обов'язку перед народом та Батьківщиною, відданість їм, здатність стати на захист інтересів людини та держави.

Як нами вже відзначалося, на сьогодні «проблемна ситуація полягає в тому, що стара шкала ціннісних орієнтирів вже не працює, а нова ще не сформувалася» [2, с. 6]. Ситуацію ускладнюють зовнішні процеси, пов'язані з факторами глобалізації світу, становленням інформаційного суспільства, спробами формування «нової ідеології», виробленням на цій основі нової патріотичної ідеї. Активно популяризується думка про необхідність виявлення суб'єкту, здатного відповісти на виклики сучасності та продукувати таке нове мислення: «У пошуках реального суб'єкта такого мислення дослідники звертаються до проблеми інтелігенції. Знову актуалізуються питання про потенціал інтелігенції, про її призначення або покликання» [3, с. 3-9].

Отже, на порядку денному соціально-філософського пошуку є дослідження феномену інтелігенції як складової частини суспільства, здатної розробляти необхідні ідеї і здійснювати світоглядний вплив та реалізовувати ідеї патріотизму через освіту і виховання в повсякденному житті людини, результатом яких постає патріотична свідомість.

В своїх попередніх дослідженнях ми відмічали, що «проблема інтелігенції сьогодні актуальна не стільки сама по собі, скільки з приводу її можливості бути і стати ідеологом та вдохновителем патріотичної ідеї в житті суспільства. Традиційно вважається, що саме інтелігенція є духовним наставником, «поводирем», ідеологом тієї частини суспільства, яка здатна, з одного боку - до формування суспільних відносин на виховання якостей патріотизму у людини, а, з іншого - до динамічного розвитку сучасного суспільства на основі вільного вибору людиною свого місця в суспільстві на основі конкуренції та законності в напрямку трансформації його в суспільство громадянське» [6, с. 26].

Дослідницька практика різних дискурсів запропонувала цілу палітру роздумів про те, що таке інтелігенція, який її потенціал і наскільки інтелігенції посильне завдання вирішення заявленої проблеми формування нової ідеології патріотизму в умовах сучасного транзитивного суспільства, де історичні виклики чекають своїх гідних відповідей. При цьому, як правило, залишалося відкритим питання про дієздатність інтелігенції. Аналізуючи накопичений досвід, можна зробити висновок про те, що дослідницька практика зіткнулася з феноменом, про який вже склалися різні уявлення при відсутності стійкого поняття з претензією на визначеність, обумовленість і цілісність образу сутності інтелігенції.

Основні підходи, що склалися у вітчизняній філософії з приводу осмислення феномена інтелігенції дозволяють виділити два напрямки в розумінні «інтелігенції»: функціональний і ціннісний [4, с.17]. Більш поширений, функціональний підхід має в своєму підґрунті соціально-економічну складову визначення феномену. Він базується на уявленні інтелігенції як певної сукупності людей, пов'язаних створенням, збереженням і поширенням ідеальних об'єктів або з професійним заняттям розумовою працею, в тому числі як ідеологів суспільства. Ціннісний підхід включає в себе дослідження проявів феномену інтелігенції не тільки через пізнавальні процеси, а й через глибоке осмислення, і внутрішнє переживання моральних цінностей, рефлексивність, здатність бути «совістю нації», еталоном патріотичного служіння Батьківщині.

Виходячи з даних підходів, можемо вважати, що «Функцією інтелігенції є внесення раціональності в соціальне і духовне життя суспільства. Ціннісна складова інтелігенції – це ставлення до патріотизму, як до головної цінності і, на цій основі, спроба перебудувати суспільство на основі раціональних уявлень про ідеальне суспільство, або прагнення до синтезу нових знань і традиційного укладу життя» [5, с. 32].

Головні якості інтелігента ми зустрічаємо в якості завдань з формування національного патріотизму у Державній національній програмі «Освіта» ("Україна XXI століття"), Законі України «Про освіту», «Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності», де, як стратегічні, визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника розвитку культурного і творчого

потенціалу нашого народу. Виходячи з текстів офіційних документів, можемо зробити висновок, що «Формування патріотичної свідомості й самосвідомості у громадян України має бути одним з головних завдань їх громадянського і національного виховання» [6, с. 29].

Природно, що ідеологія патріотизму має пройти певний шлях формування. Як уже зазначалося нами в попередніх дослідженнях: «Головне в сучасній парадигмі формування патріотизму полягає в розумінні, що дане явище зароджується і формується як відчуття, пов'язане з світобаченням рідного краю, ближнього оточення, своєї мови в ранньому дитячому віці, що щільно пов'язане із чуттєвою сферою дитини, яка дозволяє інтегрувати патріотичний феномен на чуттєвому рівні. У зрілому віці це відчуття соціалізується, підноситься і все більш усвідомлюється, рефлексується, особливо в процесі здійснення конкретних видів суспільно-корисної діяльності» [6, с. 32].

Отже, патріотичне виховання, яким власне і переймається вітчизняна патріотично налаштована інтелігенція, має здійснюватись як єдиний дворівневий процес: на психологічному рівні як процес формування почуттів, уявлень, звичок, настроїв, прагнень, норм патріотизму, вольових якостей людини, та на ідеологічно-світоглядному рівні як процес формування патріотичної свідомості, ідей, поглядів, та переконань.

Таким чином, патріотично сформовану особистість можна вважати вищим рівнем розвитку особи, на якому вона ідентифікує себе з Батьківщиною, коли її особистісні переконання виявляють себе в єднанні відчуттів, цінностей, поглядів, норм, ідеалів, цілей, дій і вчинків інших осіб, інтегральним моментом яких виступають вищі інтереси суспільства, активна реалізація ідеї служіння Вітчизні.

Ідеологія сучасного патріотизму має корелювати з певними підходами, що дозволять сформувати її як одну найбільш значущих цінностей, властиву всім сферам життя суспільства і держави. На нашу думку, при формуванні зазначеної ідеології слід мати на увазі, що патріотизм «По-перше, є найважливішим духовним надбанням особистості, характеризує вищий рівень її розвитку і виявляється в її активно-діяльній самореалізації на благо Вітчизни. По-друге, нова ідеологія патріотизму постає певним фундаментом сучасної суспільної і державної архітектури, методологічною опорою його життєздатності, однією з першоосновних умов ефективного функціонування системи соціальних і державних інститутів. По-третє, завданням вітчизняної інтелігенції є відтворення в історичному плані патріотизму як джерела духовних і етичних сил і здоров'я суспільства, його життєстійкості і сили, яка особливо могутньо і нестримно виявляється на переломних етапах розвитку, під час великих, історично значущих подій, у роки важких соціальних випробувань» [6, с. 33].

При цьому, виключного значення набувають такі якості інтелігента як чесність, порядність і принциповість, обумовлені не мораллю суспільства, а тією моральною відповідальністю людини в суспільстві, яка складається в процесі виховання і освіти через залучення до напрацьованого історичного досвіду, основу якого складають загальнолюдські гуманістичні цінності.

Література:

1. Горбань А.В. Гражданское общество: идея и ее осуществление: [монография] / А.В. Горбань. – Симферополь: ИТ АРИАЛ, 2011. – 396 с.
2. Гражданское общество в эпоху тотальной глобализации: [коллективная монография] / [А.В. Горбань, А.А. Чемшист, Ю.С. Коноплин и др.]; научн. ред. И.И. Кальной, А.В. Горбань. – Симферополь: ИТ АРИАЛ, 2011. – 846 с.
3. Роль интеллигенции в формировании идеологии среднего класса. Монография / Науч.ред. И.И. Кальной, А.В. Горбань – Симферополь: Синтагма, 2010. – 460 с.
4. Веселов В.Р. О противоречиях нравственно-этического подхода к истории интеллигенции / В.Р. Веселов // Нравственный императив интеллигенции. Прошлое, настоящее, будущее. - Иваново, 1995. – С. 17-20.
5. Горбань А.В. Интеллигенция как структурообразующий элемент гражданского общества: [монография] / А.В. Горбань. - Симферополь: ИТ АРИАЛ, 2010. – 280 с.
6. Горбань О.В. Вітчизняна інтелігенція як ідеолог національного патріотизму / О.В. Горбань // Вісник Черкаського університету. Серія Філософія. – 2016. - № 2. – С. 25-34.

Горбенко К.П.

аспірант кафедри філософії Донецького
національного університету
імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

ЧИ МОЖЛИВЕ ІСНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІВ?

Однім з дискусійних питань сучасної соціальної філософії є питання про статус екзистенціалів. Чи позначає цей концепт суто індивідуальні переживання людини, чи все ж таки можливий вихід на рівень колективних, ширше – соціальних переживань? Інакше кажучи, чи можливе існування соціальних екзистенціалів?

Як відомо, поняття екзистенціалу з'являється в філософії завдяки текстам М. Гайдеггера, який використовував його для наповнення логіко-термінологічного апарату власної феноменологічної онтології. Понятійне відтворення втраченої цілісності буття – ось функція, яку мали виконати «екзистенційні поняття» або екзистенціали. Вони вказували на особливі, базові конститутивні моменти людського буття, виокремлені в «екзистенційному устрої присутності».

Людина занурена у драму буття, в його граничні значення і сенси, вона дійсно «присутня» в світі. Екзистенціалісти виокремлюють істинне та неістинне існування людини, відмовляючи суспільству в праві гарантувати світле майбутнє. В їхніх працях лунає стоїчна віра в можливість індивіда протистояти будь-яким формам соціальних маніпуляцій і насилля та,

наділяючи смыслом зовнішні обставини і власне існування, затверджувати в світі порядок екзистенції. «Розуміння людиною фундаментальної специфічності свого місця, статусу і значення в універсумі (екзистенційне забезпечення зв'язків і відносин світу, ситуацій, історичних подій), усвідомлення нею своєї участі в бутті, визнання своєї смертності, крихкості, свободи і відповідальності поєднані з відчуттям «тривоги», «страху», «турботи» [1, с.104.].

На жаль, М. Гайдеггер не надає чіткої дефініції неологізму «екзистенціал». «Усі есплікати, що виникають з аналітики присутності, викликані до уваги к структурі його екзистенції. Оскільки вони визначаються із екзистенціальності, ми називаємо буттєві риси присутності екзистенціалами. Їх необхідно чітко відрізнити від буттєвих визначень неприсутностірозмірного суцього, яке ми іменуємо категоріями... Екзистенціали і категорії суть дві основоможливості буттєвих рис. Відповідне ним суще потребує завжди різного способу первичного опитування: суще є хто (екзистенція) або що (наявність у найширшому смислі). Про взаємозв'язок цих двох модусів рис буття можна казати лише <виходячи> з вже проясненого горизонту буттєвого питання» [2]. Як бачимо, М. Гайдеггер використовує термін «екзистенціал» у випадках, коли необхідно підкреслити щось неявне, емоційно переживаєме, але раціонально не визначене. Можливо, тому ми не знайдемо у нього ані конкретної дефініції поняття, ані розрізнення концептів «екзистенція» та «екзистенціал», ані специфіки значення «екзистенціалів» та «екзистенціальних понять» [3].

Більш того, навіть такі фрагментарні спроби окреслити перелік екзистенціалів викликали критичні зауваження з боку К. Ясперса та його однодумців, які негативно ставилися до намірів М. Гайдеггера побудувати якусь систему, вбачаючи протиріччя між цим прагненням і занадто складною, ірраціональною структурою реальності, яка принципово не піддається систематизації. «Гайдеггер сам незабаром відмовився від цієї задачі: у пізніх роботах він не використовував більше поняття екзистенціал» [4, с. 538].

«Під рубрикою «екзистенціал», – зазначає Ю. Разінов, – Гайдеггер виводить такі визначеності буття присутності, як: «люди» (das Man), «буття-в», розташування, розуміння, мова, турбота, смерть, совість, час тощо. За аналогією з аристотелівським визначенням складу суцього, про будь-яку присутність можна сказати, що в обрії своїх буттєвих можливостей вона є людиною (Man), має онтологічну структуру буття-в (завдяки чому може бути онтично визначена як «де» – наприклад, у Лікеї), час, (завдяки якому може бути онтично визначена як «коли» – наприклад, учора), стурбованість, відчуває поклик сумління, заступає в смерть, розуміє, розташована, говорить тощо» [3].

Отже, екзистенційна традиція зосереджується на індивідуальному бутті людини. Водночас, в межах соціальної філософії екзистенціали тлумачаться не як іманентно властиві екзистенції риси, а як певні канони, стереотипи, правила існування людини в повсякденному житті, як життєві реалізації тут-буття індивідів в якості спільного буття, буття як загальної справи.

Наприклад, В. Легуновський риторично запитує – а чи мав екзистенціали Робінзон Крузо? Вочевидь, основним екзистенціалом для нього слід вважати самотність. «Але парадокс полягає в тому, що сама самотність неможлива без певної співучасті інших людей. «Співмісність» Робінзона Крузо виявилася насамперед в його самотньому існуванні за тими самими уявленнями, які він мав до того, як потрапив на острів. Саме в силу нашої фундаментальної співбуттєвості, співмірності ми здатні миттєво розуміти один одного» [5]. Інакше кажучи, навіть у своїх крайніх проявах індивідуальний характер людського буття не заперечує, а передбачає соціальність. Саме як соціальний феномен розглядає самотність Т.Ю. Денисова в своїй дисертації «Самотність як екзистенціально-соціальний феномен» [6].

«Людське буття, – пояснює А.В. Корольов, – не може бути усвідомлене без аналізу соціальності, інтерсуб'єктивності. Сартр вважає, що ніякої суспільної свідомості не існує, бо вона складається з сукупності свідомості окремих особистостей. Що стосується відношень людини до людини, то, за Сартром, єдиний зв'язок, можливий між двома індивідами, між двома свідомостями – це зв'язок взаємного заперечення. Стосовно «іншого Я» індивідуальні свідомість виступає в модусі буття для Іншого» [1, с.30]. І тут видатний екзистенціаліст впадає у невинуватий крайність, адже буття-для-Іншого не є онтологічною структурою свідомості, а зведена до «Ніщо» суб'єктивність не містить в собі ніяких ресурсів для продукування позитивного зв'язку з чимось зовнішнім. Людське суспільство, за Сартром, є нічим іншим, ніж боротьбою Я за панування над іншим Я («Пекло – це інші»).

З такою радикально-індивідуалістичною позицією погоджуються далеко не всі філософи навіть екзистенціалістського спрямування. Наприклад, М. Гайдеггер постійно нагадував, що людина не є одинокою, вона існує у світі разом з іншими, а тому висловлював сумніви в тому, що «хто-присутність» обмежується лише Я. Категорія «хто-присутність» розгортається Гайдеггером через категорії «спів-буття» та «спів-присутності» [2, с.84]. Та й сам Ж.-П. Сартр відчував обмеженість власної позиції, внаслідок чого вважав за потрібне висловити міркування про соціальну природу людини у «Критиці діалектичного розуму». Але в цілому, екзистенціалісти розуміють екзистенціали як первинні атрибути людської природи, що жодним чином не обумовлюються соціумом і є певною опозицією до нього.

Проте, це жодним чином не означає, що соціальні екзистенціали, які б містили колективні переживання більш менш великих людських спільнот, принципово не можуть існувати. Оскільки ми визнаємо поряд з індивідуальною свідомістю наявність свідомості суспільної, остільки ми маємо визнати в структурі останньої існування певних дорефлексивних структур – соціальних екзистенціалів.

Інтерпретація змісту останніх дещо нагадує ситуацію з усвідомленням природи архетипів колективного безсвідомого. Початково суб'єктом безсвідомого вважалася винятково індивідуальна психіка, а його зміст тлумачилися у підкреслено асоціальному, навіть біологізаторському контексті. Згодом його учні та колеги З. Фрейда піддали критиці тотальний пансексуалізм, і

той був вимушений переглянути основні положення своєї теорії. До ефекту Ерос був доданий ефект Танатос, а зміст безсвідомого розумівся не як апіорні та вроджені сигнали, а як колишні елементи змісту свідомості, що були забуті, «викреслені» психікою особистості. Водночас, Фройд вказував на величезну роль архаїчно-міфологічних символів, що виходять за межі суто індивідуальної психіки. Продовжуючи цю логіку, залишався лише один крок до визнання соціальної детермінованості безсвідомого – і він був зроблений К.Г. Юнгом, який запропонував розширити можливості психоаналізу за рахунок соціокультурних чинників. «Хворіє особистість, – писав він, – яку, на відміну від організму, можна зрозуміти лише через врахування її соціально-культурного оточення, яке сформувало цінності, смаки, ідеали, настанови... Для усвідомлення норми і патології необхідно вийти на мікропроцеси культури, духовної історії людства, в яку включається і яку інтеріоризує індивід» [7, с.13]. Відповідно, змінюється і носій безсвідомого. «Зміст цього колективного безсвідомого – писав К.Г. Юнг, – є не особистим, але колективним, іншими словами, належить не одній будь-якій особистості, а щонайменше цілій групі осіб; звичайно він суть приналежність цілого народу або, нарешті, всього людства. Зміст колективного безсвідомого не набуває протягом життя однієї людини, він суть природжені інстинкти і первісні форми осягнення – так звані архетипи, або ідеї». Гіпотеза колективного безсвідомого належить до тих понять, що спочатку здаються дивними, але потім перетворюються у звичний інструментарій, без якого важко уявити собі соціальну психологію.

Щось подібне, на наш погляд, відбувається й з поняттям «соціальний екзистенціал». Сучасна філософія виплекала поняття екзистенціал у колісці феноменолого-індивідуалістичного екзистенціалізму М. Гайдеггера і Ж.-П. Сартра, але згодом визнає, по-перше, його соціальну обумовленість, і, по-друге, можливість колективного суб'єкту екзистенціалів. Як зазначає В. Глебкін, екзистенціали не виступають атрибутами індивідуально-особистісного, але, навпаки, «простір екзистенціалів є вторинним по відношенню до соціального простору» [8, с. 42].

Дійсно, унікальне і неповторне індивідуальне буття особистості багато в чому, якщо не цілком, обумовлене соціальним оточенням, в якому відбувався процес соціалізації цієї особистості. «Моє життя», «моя робота», «мої ідеї» – це все є нічим іншим, як посиленням на індивідуальну участь в інтерсуб'єктивних стосунках і зв'язках соціального світу. Моє життя – співучасть у цій інтерсуб'єктивності, співпричетність до неї [1, с.181].

Таким чином, будь-яка структуризація екзистенціалів уможлиблюється лише за умов визнання їх соціальної природи. При всій персональності буття людина не може існувати без осягнення буття Іншого. Адже в умовах, коли класики екзистенціалізму свідомо не залишили нам чітких дефініцій, теоретичний вакуум, що виник, з необхідністю заповнюється чисельними тлумаченнями терміну, у тому числі – й такими, що допускають існування соціальних екзистенціалів (Див.: [9]).

Література

1. Королев А.В. *Личностное бытие: экзистенциально-феноменологический анализ: диссертация ... кан. филос. наук: 09.00.01 / Александр Валерьевич Королев. – Иваново: Ивановский гос. ун-т, 2008. – 204 с.*
2. Хайдеггер М. *Бытие и время / Мартин Хайдеггер. Пер. с нем. В.В. Бибихина. – М.: Ad marginem, 1997. – 452 с.*
3. Разинов Ю.А. *Понятие категории и экзистенциала в философии М. Хайдеггера / Ю.А. Разинов // Вестник Самарского государственного университета. – 1999. – № 1 (11). – С. 57-67.*
4. Гайденок П.П. *Экзистенциал / П.П. Гайденок // Философская энциклопедия. В 5-х т. Под редакцией Ф. В. Константинова. – М.: Советская энциклопедия, 1960-1970. – Т. 5. – С. 538.*
5. Летуновский В.В. *Экзистенциальный анализ: история, теория и методология практики. Дис. ... канд. психол. наук. – М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2001. – 239 с.*
6. Денисова Т.Ю. *Одиночество как экзистенциально-социальный феномен: диссертация ... кан. филос. наук: 09.00.11 / Татьяна Юрьевна Денисова. – Новосибирск: Новосибирский гос. техн. ун-т, 2008. – 197 с.].*
7. Юнг К.Г. *Архетип и символ / К.Г. Юнг. – М.: Ренессанс, 1991. – 300 с.*
8. Глебкин В. *Ритуал в советской культуре / В. Глебкин. – М., 1998. – С. 42.*
9. Горбенко К.П. *Соціальні екзистенціали східноукраїнського соціуму / К.П. Горбенко // Схід. Вип. 2(134), лютий 2015. – С.137-140.*

Горбова Н.А.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
суспільно-гуманітарних наук*

Таврійського державного агротехнологічного університету

Лисенко Д.М.

*магістрант Таврійського державного агротехнологічного університету
м. Мелітополь, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ СОКРАТА В СУЧАСНИХ ОСВІТЯНСЬКИХ ТЕХНОЛОГІЯХ

Людина – істота соціальна, яка постійно розвивається. Всі фактори, які впливають на неї на різних етапах життя формують певні особистісні якості, вміння, вподобання. Одним з найважливіших факторів подібного розвитку є освіта. Освіта допомагає людині зрозуміти ким вона є і визначити свою роль у світі, а також дає можливість налагодити відносини з оточенням, допомагає в формуванні світогляду, характеру та фізичних здібностей. Це найважливіша і невіддільна частина життя кожного.

Для того щоб зрозуміти, що таке освітній процес і як він функціонує, автор пропонує розглянути основні методи навчання, в яких і ховається специфіка цього процесу.

У цьому дослідженні пропонується розглянути 3 методи навчання: пасивний метод, активний метод, а також ынтерактивний метод [1].

Активний метод є формою навчання при якій відбувається взаємодія між студентом і педагогом, а при їх спілкуванні переважає демократичний стиль.

Ще найбільш цікавим є Інтерактивний метод, який представляє собою форму навчання у вигляді бесіди між студентами і педагогом або між самими студентами шляхом взаємодії. Характерною рисою інтерактивного навчання є високий рівень знань направлений на активну взаємодію суб'єктів та їх емоційно-духовне єднання. Інтерактивне навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій за допомогою таких методів: ділова гра, метод рольових ігор, кейс-метод (метод випадків і ситуацій), метод мозкового штурму, круглий стіл, клінічні розбори та інші.

Метод "мозкового штурму" (*stormbrain*) який був вперше застосований у корпорації "Bell" на початку 50-х рр. XX століття. Він представляє собою методику пошуку нетрадиційних, нерутинних варіантів рішення тих або інших проблем.

Ділова гра - є методом підготовки і адаптації до трудової діяльності у спеціально створеній проблемній ситуації. У навчальному процесі ділову гру використовують з метою закріплення знань, які студент здобуває у процесі лекційних і семінарських занять, самостійної роботи [7].

Кейс-метод - це опис конкретної ситуації, яка реально відбулася в певній сфері діяльності і яку автор описав для того, щоб спровокувати дискусію в навчальній аудиторії підштовхнувши студентів до обговорення та прийняття рішень [6].

Пасивний метод навчання - це форма взаємодії студентів та викладача, в якій викладач є основною дійовою особою, який керує ходом заняття, а студенти виступають у ролі пасивних слухачів, підпорядкованих директивам викладача. Лекція є найпоширенішим видом пасивного заняття в ВНЗ.

Автор пропонує більш детально розглянути пасивний метод, бо він широко використовуються в навчальних закладах.

Плюсами пасивного методу є те, що викладачеві зручно перевіряти та давати інформацію у великих кількостях, а також в обмежені строки часу. Є один чималоважливий фактор, що цей метод використовується для дорослих людей які мають чіткі цілі. Але для формування цих цілей потрібно утворити відповідне мислення, яке в зв'язку з використанням тривалий час у ВНЗ пасивного методу навчання спочатку спотворилося, тому що студенти побачили, що потрібно не самому осмислено приходити до істини при цьому аналізуючи ситуацію, а отримувати вже готові знання, не розуміючи навіщо і чому вони їм потрібні.

Робимо висновок, що пасивний метод не дає учасникам навчального процесу можливості самим мислити й зароджувати нові ідеї.

З метою трансформації пасивного методу я пропоную використовувати метод Сократа.

Метод Сократа це спосіб виведення знань з «незнання», який ґрунтується на діалозі між двома індивідами (в даному випадку викладачем та студентом) для яких істина і знання не отримані в готовому вигляді, а являтимуть собою пошук і проблему. Він дозволяє співрозмовникам

самостійно підходити до постановки та вирішення проблеми. При цьому стираються поняття про лекції, самостійну роботу, семінари.

Першим етапом цього методу є приведення опонента до суперечностей з самим з собою. Майстерно вживаними питаннями він заводиться в смисловий глухий кут, який змушує людину визнати свою безграмотність (в кращому випадку) або обмеженість навчальних можливостей людини взагалі (в гіршому випадку) Тільки так можна змусити людину відмовитися добровільно від стереотипів мислення, в нашому випадку від стереотипу пасивного методу.

У другому етапі ми долаємо ці суперечності, імітуємо реальний процес, що включає створення проблемної ситуації і управління дослідженням вирішення поставленої проблеми з метою пошуку істини.

Проблемна ситуація (від грец. Problema – завдання) при якій у людини виникає інтелектуальне утруднення, коли вона не може досягти мети відомими їй засобами й способами та виникає суб'єктивна потреба в нових знаннях. (4) У висновку у людини виникає пізнавальна здатність що розвиває інформативні та професійні інтереси.

Сократ бачив найбільш вірний шлях прояву здібностей людини в самопізнанні: "Хто знає себе, той знає, що для нього корисно, і ясно розуміє, що він може і чого він не може» [5]. Тобто людина може самостійно конкретизувати свої проблеми, а також правильно вибирати вірні шляхи для їх вирішення, а за допомогою розуміння їх пріоритетності можна правильно планувати свій час і правильно розставляти свої задачі.

Сократ власне не навчав істини, він вчив людину приймати «пологи у своєї душі», так би мовити народжувати нові ідеї споглядаючи на світ та розмірковуючи про нього, а потім доводити їх до кінця [2, с.3].

Так довго копаючись в самому собі та задаючи собі конкретні запитання, ми можемо зрозуміти, що нам потрібно, і для чого ми це робимо.

Так використовуючи цей метод в освіті можна покращити осмислення і засвоєння матеріалу в наслідок діалогу між студентом і педагогом. Тому що при аналізі матеріалу питаючи в себе педагог може засумніватися в своїх знаннях, що наštтовхне його до роздумів та переосмислення своїх знань. А щодо учня то він зможе спокійно відкрити свої здібності та швидше стати більш осмисленою людиною зі своїм поглядом на речі та життя. Все це призведе до того що і в педагога і в студента з'являтимуться нові ідеї та поняття істини.

Всі ці роздуми та аналіз двох методів приводять нас до того, якщо в сучасній освіті використовувати Сократівський метод тому, як він відкриває кращу здатність розуміння сутності речей, явищ, процесів, розкриття їх пояснювального принципу до рівня знання про універсальні.

Література

- 1.[(<http://jak.valiko.in.ua/articles/pro-pedagogici-sokratastudopedija.html>)]
- 2.[(http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:CjZR6A7p_5IJ:repo.knmu.edu.Ua/bitstream/123456789/8425/1/Використання_інтерактивних_методів_навчання.docx+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.)]
3. <http://www.dianalyz.ru/old/Prax/Forms/discus2.html>

4. <http://didacts.ru/termin/problemnaja-situacija.html>
5. <http://bet-select.ru/uchenie-i-metod-sokrata/>
6. <https://pedkab.wordpress.com/2013/01/28/%D0%BA%D0%B5%D0%B9%D1%81-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4/>
7. http://pidruchniki.com/16850303/pedagogika/dilovi_igri

Горбова Н.А.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
суспільно-гуманітарних наук*

Таврійського державного агротехнологічного університету

Шрамко Є.О.

*магістрант Таврійського державного агротехнологічного університету
м. Мелітополь, Україна*

МОБІЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Можливість навчатися в будь-який час і в будь-якому місці є головною тенденцією людини в сучасному інформаційному суспільстві. Ця можливість забезпечується використанням сучасних мобільних технологій. Використання мобільних технологій дозволяє застосовувати нові можливості для навчання, заснованої на використанні мобільних технологій, технологій бездротового зв'язку комп'ютерного навчання. У світі запроваджені та широко використовуються такі мобільні та дистанційні програми навчання.

Сучасні тенденції навчання являють собою комбінацію, яка складається як з аудиторних, лекційних, так і самостійною дистанційною роботою для покращення ефективності та зацікавленості студентів у навчанні. Тому вузам нашої країни треба брати приклад із закордонних вузів, оскільки в них мобільні і дистанційні технології широко застосовуються протягом довгого часу.

Використання мобільних технологій дозволяє вести мову про перспективне мобільне навчання завжди і всюди.

Особливості, які варто виділити:

- Можливість в будь-якому місці, в будь-який час отримувати будь-яку необхідну інформацію.
- Доступність – це важлива складова, тому що вона забезпечує доступ до навчальних ресурсів через будь-яку мережу.
- Комфортність – в мобільних пристроях зберігаються всі необхідні дані та навчальні матеріали, до них завжди є доступ, завдяки цьому використання значно спрощується [3, с. 4].

Мобільна та дистанційна освіта є новим та прогресивним видом навчання, що з'явився через інформаційний розвиток і внаслідок новітніх поглядів на освіту.

Мобільні технології тісно пов'язані технологіями навчання, оскільки студенти можуть навчатися без обмежень в часі та просторі. Наявність

доступу до початкових матеріалів і курсів за допомогою мобільних засобів дозволяє викладачу здійснювати контроль стану учбових матеріалів курсу, учбової діяльності студентів, а також звіти по виконаних індивідуальних завданнях та лабораторних роботах, звіти про пройдені тестові завдання, а студент, в свою чергу, може вільно переглядати навчальні матеріали, лекції, новини курсу та може листуватися з викладачем та іншими студентами.

Мобільні технології в сучасному світі значно спрощують та прискорюють вирішення питань, які виникають як під час навчання, так і під час практичного застосування знань, отриманих через мобільні ресурси.

Тенденції розвитку мобільних технологій спонукають навчальні заклади та сільськогосподарські установи впроваджувати нові мобільні технології для покращення діагностування, що виникають при експлуатації техніки та дозволяє значною мірою збільшити швидкість пошуку та вирішення несправностей, які можуть виникнути в ході використання машино-тракторного агрегату чи будь-якої іншої техніки.

Провідні компанії, виробники сільськогосподарської техніки, запроваджують дистанційне навчання, он-лайн тренінги, щодо експлуатації техніки, що дозволяє значно спростити та пришвидшити навчання як студентів, так і безпосередньо працівників сільського господарства.

З усього вище переліченого можна зробити короткий аналіз готовності сучасної людини до мобільного навчання.

Таким чином широкі технічні і функціональні можливості мобільних телефонів для освітніх цілей використовуються так:

- Можливість онлайн так SMS консультацій
- Можливість миттєво передавати файли та необхідні документи
- Онлайн тестування дозволяє контролювати успішність
- Електронні посібники дозволяють на мобільному пристрої отримувати інформацію незалежно від часу та місця
- Можливість програвання звукових, графічних і відеофайлів, дає можливість розширити знання, зацікавити незвичайними методами навчання

Впровадження мобільних технологій в освіту:

- дозволяє учасникам освітнього процесу вільно переміщатися;
- розширює рамки навчального процесу за межі стін навчального закладу;
- дає можливість вчитися людям з обмеженими можливостями;
- не вимагає придбання персонального комп'ютера і паперової навчальної літератури, тобто економічно виправдано;
- навчальні матеріали легко розповсюджуються між користувачами завдяки сучасним технологіям (WAP, GPRS, EDGE, Bluetooth, Wi-Fi);
- інформація у мультимедійному форматі сприяє кращому засвоєнню і запам'ятовуванню матеріалу, підвищуючи інтерес до освітнього процесу. Таким чином, очевидна доцільність використання цих сучасних засобів комунікації у навчанні [5, с.3].

Звичайно мобільне навчання не може обійтися без ряду недоліків таких як:

- Залежність від терміну дії батареї та необхідність мережі для підзарядки
- Необхідність пристосовувати навчальних матеріалів для зручного відображення на мобільному пристрої.
- Відсутність інтернету в деяких місцях. Мобільне навчання спрямоване на отримання інформації будь де і в будь яких час, але сучасній Україні не завжди можна зайти до мережі, і це спричиняє деякі обмеження для мобільного навчання.

В майбутньому, викладачі та студенти більше не повинні бути обмежені можливістю вчити і вчитися в певному місці та часі. Мобільні пристрої і бездротові технології стануть в найближчому майбутньому повсякденною частиною навчання, як всередині, так і поза аудиторій.

Більшість сучасних студентів технічно і психологічно готові до використання мобільних технологій в освіті, і необхідно розглядати нові можливості для більш ефективного використання потенціалу мобільного навчання. Рішення цієї задачі вимагає організаційної зусиль з боку керівників освіти, дослідницької та методичної роботи вчених і викладачів щодо впровадження стратегій, форм і методів мобільного навчання у навчальний процес вищих навчальних закладів [5, с. 2].

На основі мобільних технологій навчання можна забезпечити доступ до інформаційних ресурсів, від допомоги у виконанні роботи до незалежних курсів навчання. Відкритість та доступність технологій мобільного навчання сприяє їх широкому використанню у всіх видах навчання як студентів, так і викладачів.

Література

1. *Бабичев Н.В., Водостоева Е.Н., Масленикова О.Н., Соколова Н.Ю. Роль и значение интерактивных наглядных пособий в системе современного биологического образования.*
2. <http://e-drofa.ru/aboutnavigator/40> (дата обращения 17.01.2011)
3. http://ifets.ieee.org/russian/depository/v14_i1/html/1.htm
4. <https://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=34208>
5. https://ru.wikipedia.org/wiki/Мобильное_обучение
6. <https://nauchforum.ru/conf/psy/v/18590>

ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ МІСЦЯ ЯКІСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

Українське суспільство переживає складний період переходу до цінностей нової епохи, і пошук цей здебільшого опирається на старі парадигми мислення. Якісна вища освіта постає глобальною цінністю та умовою конкурентного стратегічного розвитку суспільства.

Цінність – це «соціально-філософська категорія, що відображає один із найбільш суттєвих аспектів взаємодії людини й навколишньої дійсності - позитивне чи негативне значення матеріальних і духовних явищ і предметів для людини, соціальної групи, народу і людства» [4, с.6]. Людина завжди бажала перебувати в комфортному середовищі позитивного ставлення до самої себе і водночас хотіла, щоб це середовище змінювалось, розвивалось у деякому напрямку, з деякою заданістю, за деякими принципами. Цінності якраз і відігравали роль певного стабілізатора та охоронця на шляху пошуку нових парадигм життя. Кризи поставали в час втрати цінностей, їх духовного забуття або в транзитний період переходу від однієї до іншої системи цінностей.

Україна нарешті зробила свій вибір, європейський, - ринковість економіки, демократичні свободи, відповідальність. Цей вибір був зумовлений високою якістю життя (в країнах Євросоюзу) - основною цінністю та ідеалом сучасного українця, таким собі переробленим варіантом мрії про комуністичне ельдорадо епохи «розвинутого соціалізму» [1, с.275].

З-поміж низки інваріантних цінностей (життя, любов, гідність, справедливість і т.д.) окремо можна виділити свободу, яка споконвіку вкарбована в глибинах людської підсвідомості. Прагнення свободи шукає підкріплення, духовної та матеріальної основи. Такою основою сьогодні повсюдно визнається освіта - основний стратегічний гарант якості життя, - яка є «не просто одна із підсистем людського існування, а освіченість - це супутній результат імовірного нашого сходження до вершин національного та загальнолюдського духу» [7, с.111].

Вища освіта все частіше називається локомотивом усіх суспільних змін новітнього часу. Більше того, їй «може бути повідомлено нову властивість - випереджувальний характер, що передхоплює еволюцію суспільства» [5, с.39]. Довгостроковий прогресивний розвиток суспільства бачиться лише у зв'язку із розвитком вищої освіти, підвищенням її якості та ролі, адже інформація та знання, якими володіє людина, є джерелом зростання національного добробуту.

Вищий навчальний заклад сьогодні можна вважати центром освітньої «піраміди» з погляду принципу безперервності освіти впродовж життя. Саме тому паралельно з загальноосвітніми тенденціями збільшення контингенту

студентів зростають вимоги до ВНЗ як з боку тих, хто в них навчається, так і з боку держави чи інвесторів; гостріше постає потреба мобільності студентів, що в свою чергу прискорює процеси кооперації та інтеграції систем вищої освіти. Усе чіткіші обриси «спільного європейського дому» виокремлюються і в контексті реформ вищої школи, все гостріше відчувається потреба прийняти і таку цінність освітнього простору Європи, як якість вищої освіти.

«У широкому сенсі якість освіти розуміють як збалансовану відповідність процесу, результату і самої освітньої системи цілям, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти [2, с.18]. В. Вікторов виділяє в структурі поняття «якість освіти» такі складові, як якість учбово-методичної бази; якість педагогічних кадрів та професорсько-викладацького складу; якість об'єкта навчання [1, с.49].

Зупинимось детальніше на третій складовій. Об'єктом навчання є, зрозуміло, знання та вміння. Та перш ніж підбирати формальні параметри вимірювання глибини отримуваних студентами знань, міцність фіксації умінь та навиків, логічно поставити питання в ширшому філософському ключі: носієм інформації, знань чи мудрості має бути сучасна доросла людина? Відповідь на це запитання хоч і видається на перший погляд очевидною, все ж потребує додаткових роздумів. Основою знань є інформація (відомості про досвід), яка після інтелектуального опрацювання перетворюється у знання, з яких освіта формує життєві компетенції.

Перехід від накопичення інформації до оволодіння знаннями методологічно дуже складний. Складнішим є процес набуття мудрості, адже вона «не просто знання, а знання особливе, знання добродетності, знання про благо, або, як нині говорять, осягнення вищих ціннісних смислів буття». Саме «ціннісні смисли буття» поряд з актуалізуючим началом знань, підкріплених достовірною інформацією, повинні стати пріоритетом вищої освіти, інакше процеси системних перетворень, що відбуваються в усіх галузях життя, стануть неконтрольованими, а отже, непередбачувано небезпечними [6, с. 472].

Глобалізація, що характеризується лавинним прогресуванням засобів зв'язку, всезростаючими обсягами експорту та міжнародного банківського кредитування, збільшенням прямих іноземних інвестицій та обігу на валютних ринках, зростанням обсягів міжнародної міграції трудових ресурсів і т.п., сьогодні все більше виявляє ознаки незбалансованого, нерівноправного, подекуди агресивно несправедливого розподілу продуктів прогресу. Такі непрості умови щільної конкуренції змушують Україну продовжувати шлях реформ, шукати нові підходи до виховання і використання усього потенціалу людського ресурсу, основою якого є розумна і мудра особистість. Зростає цінність категорії якості у вищій освіті, яку можна справедливо зіставити з поняттям адекватності.

У Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI століття говориться, що адекватність «вищої освіти слід оцінювати з точки зору того, наскільки діяльність вищих навчальних закладів відповідає очікуванням суспільства. В кінцевому результаті метою вищої освіти повинно бути створення нового суспільства, яке не знає насилля та експлуатації, члени якого високо і

всєбічно розвинуті, горять ентузіазмом, керуються любов'ю до людини і мудрістю» [3, с.23].

Створення в Україні нового суспільства має проходити на засадах різновекторності, толерування полікультурності, відходу від будь-яких монополій, але із збереженням іманентних для українця ознак духовно-морального плану. Якість вищої освіти має виражатись у спроможності досягнення балансу між універсальними глобальними цінностями та специфічними особливостями окремої культури. Уся «трагедія вибору» полягає у визначенні і гармонійному поєднанні бажаних цінностей у систему. Про системність цінностей можна говорити лише на підґрунті соціологічних та антропологічних досліджень, які, можливо, доведуть, що створення нового суспільства іде в ногу з формуванням людини нової природи і які можуть розкрити сутність цієї нової природи людини. Для України актуальним залишається запозичення і осмислення досвіду з провадження процедур та розвитку культури якості вищої освіти в країнах Євросони, участь в Болонському процесі, оцінка власного надбання з даної проблеми. Вища освіта вже не може залишатися монополією держави, а відтак на часі створення незалежних агентств з гарантування (чи оцінки) якості освітніх послуг, програм, навчальних дисциплін, знань і т.д.

Таким чином, українське суспільство переживає складний період переходу до цінностей нової епохи, і пошук цей здебільшого опирається на старі парадигми мислення, українське суспільство переосмислює систему загальнолюдських цінностей, відбувається притирання, віднаходяться точки «співдотику». Якісна вища освіта постає глобальною цінністю та умовою конкурентного стратегічного розвитку суспільства.

Література

1. Вікторов В.Г. *Управління якістю освіти (соціально-філософський аналіз): Монографія.* - Дніпропетровськ: „Пороги“, 2005. - 286 с.
2. Вікторов Віктор. *Проблема управління якістю освіти (соціально-філософський аналіз) // Вища освіта України.* - 2005. - 4 (14). - С. 16-24.
3. *Высшее образование в XXI веке. Подходы и практические меры / Всемирная конференция по высшему образованию. ЮНЕСКО, Париж, 5-9 октября 1998 г.*
4. Кострюков С. В. *Формування демократичних цінностей студентської молоді в трансформаційний період: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.10 / Інститут вищої освіти АПН України.* - К., 2004. - 17с.
5. Селезнева Н.А. *Размышления о качестве образования: международный аспект // Высшее образование сегодня.* - 2004. - №4. - С. 35-44.
6. Скотний В.Г. *Філософія: історичний і систематичний курс.* - К.: Знання України, 2005. - 576с.
7. Терещенко Ю.І. *Світ обертається довкола творців нових цінностей (Освіта як екзистенційний пріоритет України) // Віче.* - 2001. - №6 (111). - С. 108-125.

THE ISSUE OF TEACHING INTERCULTURAL COMMUNICATION

Topicality. What does a language mean for a person and how does it reflect his customs and culture? The famous linguist V.A. Maslova regards language as a cultural phenomenon, as an expression of a special national mentality. Language is closely connected with culture: it grows into it, develops in it, and expresses it.

Obviously, effective communication with representatives of other cultures requires not only knowledge of a foreign language, but also practical skills in intercultural communication. Along with mastering a foreign language, it is also important to understand the unwritten rules of everyday life, the rules of courtesy or the large number of small nonverbal signals that ensure the functioning of coexistence of people. They are the key to successful communication for students travelling abroad for a certain time to study or work as an au pair, or to communicate with foreigners coming to the country.

What is normal and polite in one country, in another country can be perceived quite differently. For example, the Germans are known for their greediness when giving tips in restaurants and cafes, while in the US the tips are actually the earnings of the staff. In Kazakhstan, for example, it is not customary to tip, as the service is already included in the amount of 10-15% of the total amount of the bill, and those who still give tips to the staff are considered wasteful. On the other hand, in contrast to other countries, it is not accepted to bargain because of the cost of apples, potatoes or tomatoes in Germany markets.

When interpreting gestures and facial expressions, difficulties often arise in another country. As an example, let's look at the gestures of greeting: a kiss on the cheek at a meeting is common in many countries, including Great Britain, Ukraine and Kazakhstan, however, this gesture towards the Japanese is regarded as gross rudeness. On the other hand, British, Ukrainians, Kazakhs find it difficult to bow at the time of greeting or farewell, which is common for Japanese.

The purpose of the study. Teaching cultural aspects, focusing on the realities, norms and rules of everyday life is as important as teaching, in fact, a foreign language. Therefore aspects of everyday culture should become an integral part of foreign language classes, as well as grammar and vocabulary. In order to avoid misunderstandings, it is necessary not only to master a foreign language, but also to know, as much as possible, the unwritten rules of the everyday life of the studied language country.

The results of the study. Each lesson of a foreign language is a crossroads of cultures. This is the practice of intercultural communication, because every foreign word reflects a foreign world and a foreign culture: the concept of the world conditioned by the national consciousness stands behind each word. Intercultural communication is an important factor in today's globalized world. People travel and they need to communicate, in most cases it is out of one's

culture. Culture is combining with each other gradually. Sharing information with people belonging to different cultures is known as intercultural communication or cross-cultural communication. People who have to deal with other cultures, face a problem of intercultural communication. Even though they take language classes and learn to speak local languages fluently, intercultural communication is not just that. It is one's understanding of the culture, the social interactions and cultural accommodation.

Culture is not only intellectual happenings like arts, festivals, traditional foods, heritages or literature, but refers to daily lifestyle of general population or a group of people or an individual. It also describes family life and social life.

It can be tangible or in-tangible and are ever-changing. Not every aspect of cultural pattern is noticeable. As of which it is compared with an ice-berg whose 7/8th part cannot be seen and is hidden from view.

Culture is created by humans and can be different from place to place. It creates a human environment with shared meanings within a society through beliefs, values, norms, etc. and are a learned behaviour.

Culture defines how a person behaves, interacts and gives meaning to actions. People identify themselves with their culture and tend to behave differently in different cultures. This is due to the different perception of people, on world, from different cultures.

Intercultural communication is the study and application of knowledge on “cultural perceptions and symbol systems” of people belonging to different cultures.

The intended meaning of any message differs when encoded by a person of a certain culture and decoded by someone of the other. The different meanings of symbols in different culture also vary making the interpretation difficult.

While applying inter-cultural communication, it refers to making people aware and able to adopt others' cultures when they communicate with them and thus have a meaningful communication.

Types of Intercultural Communication

There are basically two types of intercultural communication: Verbal communication and non-verbal communication.

Verbal communication consists of words used to communicate messages whereas non-verbal communication is gestures that give out messages.

Spoken and written languages are parts of verbal communication which must be considered highly while in intercultural communication. Cultural factors affect verbal communication as people can sometimes not be able to speak or write in the language of the receiver. Use of words, dialects, accents, slang, etc. can also be different according to their own cultures.

Similarly, non-verbal cues consist of communication that occurs without words like facial expressions, hand and body movements, eye contact, use of objects, clothing, etc. They help in making message clear or can give different message as well.

Examples of Intercultural Communication

Language difference makes international business companies difficult to adjust in local environment and culture. For instance, Coca-Cola Company once

tried to find a phonetic equivalent of their brand to be used in China and thought of using KeKou-KeLa. But the meaning of the terms made them change their decision as the direct translation of those words would be “bite the wax tadpole” or “female horse stuffed with wax”.

Similarly, direct translations of one language to another can cause problems like the ad of General Motors “Body by Fisher” could be translated into “Corpse by Fisher” in Flemish language. Another example is an advertisement of wine translated into Swiss from English which said “our wines leave you nothing to hope for”.

In non-verbal communication also these kinds of problems might arise. For instance, “thumbs up” sign is taken as a symbol to say okay in most cultures but it has offending meanings in Iran, Latin America and some other cultures.

Similarly, eating with hands is considered to be an accepted way to eat in Indian culture but is taken as manner-less in many other cultures.

Importance of Intercultural Communication

Lacking in intercultural communication can lead to insult of the culture and people involved. Especially for business people or people providing services on the areas out of their culture. People interpret messages based on their culture, so what you mean might not be what the other person understands. Your intentions might not be met as their attribution towards you might be telling them something else about you.

Intercultural differences also cause lack of trust between people as the meaning of trust itself can be different. Non-verbal communication difference can also increase trust issues between people.

Material culture and its use are also different between cultures like the use of spoons and chopsticks for eating. Other things like architecture, clothing, cosmetics, etc. differ culture-wise and if you do not have knowledge on it, your communication fails or is not effective.

Managing Intercultural Communication

One needs to manage and prepare oneself with enough information in order to communicate with people from different cultures. Some of the ways you can manage intercultural communications are:

- Be culturally sensitive and aware.

- Gain knowledge on the culture you have to adapt.

- Think of what the other person will interpret before saying.

- Be aware of non-verbal cues you are giving.

- Listen, encode and decode carefully.

- Use pictures if you don't know words to describe it.

- Avoid slang and local language.

- Get a feedback.

- Be observant.

- Be open-minded and tolerant.

- Respect others culture and people.

- Be resourceful.

- Don't be ethnocentric and bigotry.

However, the teaching of intercultural communication in foreign language classes should not be considered as training for "correct behaviour". Intercultural communication is designed to promote better orientation in a foreign country. Politeness, greeting rituals, behavior at the table are decisive not only in professional communication, but also in private communication. In the classroom, the following aspects of daily life should be discussed: Are personal compliments appropriate for the conversation? Can I ask questions about personal life? Can I look directly into the eyes of my interlocutor? This will prevent possible embarrassing situations in the future communication with foreigners.

In accordance with this, it is recommended to play various kinds of situations in which the differences between cultures are visually represented at the lessons of a foreign language.

For example, the following situations could serve as possible situations in the study of the English language. They are important in a meeting and in a personal conversation: punctuality, politeness, efficiency, restraint and a direct look (in the eyes of the interlocutor):

1. You are looking for a new prospective job and submitted a resume to various foreign firms. And finally, you were invited to an interview with a British firm.

2. You work under contract in Great Britain. Your boss invited you to a party in honor of his birthday.

3. You live and work in Great Britain for a short time. You agreed with your colleague to meet for dinner at the restaurant at 8 p.m.

Preliminary participants are given role cards with the appropriate guidance-recommendations for the desired behaviour. For example, a role-playing card for situation No. 1 may look like this: You are invited to an interview at 4 p.m. But since you are badly organized, you are late for an interview. In addition, at the moment your financial affairs are in extremely poor condition, so you start your conversation with the issue of payment. Moreover, you noticed that your future boss is younger than you, and you decide to start informal communication.

After playing out the situations, the mistakes made by the participants are discussed and the options are offered to achieve success.

An important role in teaching intercultural communication is a creative group work. In this respect, associative collage is very common. Trainees are divided into groups, each representing a particular nation, and they receive various general concepts, such as, for example, Cafe, Friends, Family, Pub (for those who learn English). Their task is to compose an associative collage to one of the proposed concepts from the point of view of the nation they represent. It is obvious that different people and nations have completely different associations when mentioning the same word. So after the presentation of the results of group work, the differences at the associative level will immediately catch sight of the students. This type of work contributes to the strengthening of mutual understanding and tolerance in a multinational state (Kazakhstan, Ukraine, Great Britain, the United States of America, etc.), as well as in view of globalization and integration into the world community.

A computer, the Internet and program-translators have occupied a solid place in the daily life of every student of a foreign language. Therefore, their use has become more than logical in a foreign language classroom. Various translation programs and their versions, such as Prompt, ABBYY Lingvo 12, Sokrat, MGOODDY and others also contribute to the teaching of intercultural communication. Students are increasingly attracted by search and comparative work, and especially work in on-line mode, when they can independently find the equivalents of certain words and expressions in any language. Trainees can be divided into small groups of 2-3 people and as a task offer them stable cliches and expressions of the native language used in certain communicative situations. Learners need to find appropriate equivalents to the proposed expressions and compare them, and then discuss differences or similarities in the use of certain cliches and expressions.

There is a widespread tendency to ignore or reduce diversity when we look at other cultures. It is often easy to talk about 'French' culture, 'Arab' culture, 'Japanese' culture or 'African' culture but such cultures, if it is truly possible to identify them, are so complex and vast that it is easy to use stereotypes to describe those culture. So although there is something recognisably 'British' about the British and 'Japanese' about the Japanese, it is extremely important to recognise diversity within those cultures or we risk saying:

Absolutely everyone in a particular culture is the same; and this culture can be described with only a small set of characteristics.

Have you heard or made the following statements? Guilty or not?

The British are cold and unsmiling.

The British don't care about their parents, they always put their mothers and fathers in nursing homes.

Americans are loud and noisy and ask stupid questions about our country.

Americans are friendly. I met a nice couple once and they asked me to visit them.

Indian people always lie, they never tell the truth.

The Germans are so efficient and organized.

The Spanish are so friendly and relaxed but they never get any work done.

The Chinese are so nosy, they're always asking personal questions.

Western women have no morals.

Muslim women have no freedom.

How should we react to such statements? Do we react with anger, with explanation with understanding? Should we ignore such half truths, stereotypic judgements and over simplifications? Before taking any of the above actions let us consider what can be learned from each of those statements. The speaker appears to be concerned about families and the workplace. He or she is apt to form opinions on limited data (friendliness), given to forming harsh and unwarranted generalisations (Muslim women and freedom), has a low opinion of the British culture and a high opinion of the German culture, and is angered by the ignorance of others.

It is impossible to remove all forms of stereotypes but if we are aware of what we do when we stereotype it will help us expand our interpretation of an individual and help us recognise the diversity and complexity of what we see.

ICT tools in intercultural communication.

In order to develop the knowledge, skills and the right attitude towards other cultures, trainers of intercultural communication ought to create opportunities for learners to become self-motivated in their discovery of other cultures, to interact with foreigners and to acquire the public virtues and values of a global, transcultural citizen. Such a citizen can navigate “the waves of culture” so as to become more open, flexible, autonomous, transparent and sensitive in his or her communication.

For trainers, an invaluable resource is the Moodle platform. Moodle allows teachers to design courses which give students/trainees access to materials uploaded by the teacher or by other students, to access links that are relevant to the topics suggested for discussion, and to input their own contribution. The trainer has more flexibility to facilitate learning not only by providing several alternative sources of information but also by creating simulations and scenarios and by enabling students to create their own learning path, according to their creativity, style of learning and type of intelligence.

The platform can be used in a blended-learning approach where students work on the computer individually or in groups, at home and/or in the classroom/training room. Moodle and other similar platforms such as eCurs and Blackboard are effective ways of developing learners’ competences of written intercultural communication, as well as their positive attitude and tolerance towards other cultures.

Competences in oral intercultural communication, on the other hand, can be trained by creating opportunities for learners to interact in real time, using the voice call function in Skype or yahoo messenger. To increase intercultural interaction, trainers can capitalize on learners’ familiarity with Facebook and yahoo to create multinational groups in which students learn from each other. This implies that, in the context of a provider of formal education, there are prior agreements with trainers in different countries to collaborate in e-twinning projects.

Another useful tool is youtube, which functions as both a source for intercultural learning, when learners watch videos and comment on them, and as a venue for the dissemination of cultural knowledge produced by students who make videos. The videos can be watched directly on youtube or imbedded on other webpages. By resorting to simple film making software such as Windows Movie Maker and user-friendly sound-processing software such as Audacity, learners can create videos that express the values of their own culture or of other cultures, which they can then upload on youtube, or embed on other sides. It is always a good idea to tag videos so as to facilitate the search for them. The labelling of videos can be done as a student collaborative activity, which increases their group consciousness of the issues that they find the most relevant content-wise, and allows them to learn how to structure and organize their learning process.

The advantage of using learner-made videos is that the very process of making them motivates students, stimulates their creativity, allows them to understand their own culture or the culture that they make a film about, and to present it in a way that is intelligible and appealing for others.

In order to access a culture, language is the key. You cannot fully understand a culture without speaking its language. This is because the values and worldview of a particular cultural group are embedded within their language use. For example, highly

individualistic cultures often use "I" statements, while collectivistic cultures would use "we" and "our" more frequently.

Intercultural scholars have posited two worldviews that divide Western and non-Western cultures. These are the linear worldview and the relational worldview. In a linear worldview, rational or analytic thinking based in objective reality is valued. In a relational worldview, holistic, or connected, thinking is valued as stemming from a contextual reality.

In a linear worldview language system, facts and figures or models and theories are emphasized and the root of an argument. Two common reasoning patterns predominate: inductive and deductive. The difference lies in the organization of the argument. In an inductive style, facts and figures are presented first, leading up to proving a claim. This is the style of argumentation practiced in the U.S. court system, for example.

In deductive reasoning, the claim is made at the beginning of the argument, with the remainder of the presentation backing up that claim. Some European (e.g. France) and Eastern European (e.g. Russia) reasoning systems rely on this pattern.

In a relational worldview, the importance of concerns about relational loyalty and trust, extended family connections, and ingroup member dignity and honor predominate reasoning processes. Also, the idea of the spiral reasoning style is common. This style can be dramatic or subtle. For example, many Arabic cultures use a dramatic reasoning style, replete with effusive metaphors, stories, parables, and a variety of flowery adjectives to make and support a point. Image is often emphasized over digital content and form over function within conversation.

Conversely, many Asian and Native American cultures may prefer the understated spiral reasoning style, which includes subtlety, implication, reservation, and tactful nonverbal cues to convey an intended meaning.

There are additional reasons why language is the key to accessing a culture. Much research has concluded that language shapes our thinking – not only what we think, but how we think. It shapes ideas. Cultures without certain words in their lexicons are also lacking that concept in their minds. Further, language is an emblem of group identity and solidarity. On pure linguistic principles, all languages and all language varieties are created equal. But social hierarchies are often constructed and reinforced through the language, and variety of that language, one speaks.

Additionally, social change is reflected in linguistic evolution. Aside from the jargon the digital age has brought with it, social change is reflected in the move away from use of certain racialized and gendered terms in common prose and speech. In these ways as well, language reflects culture, and culture shapes language and its use.

Conclusions and prospects for further research. Thus, if we analyze the changes in the teaching of foreign languages over the past 10 years, we can state that the foreign language classes are considered in a socio-cultural context. Acquaintance with the peculiarities of the linguistic and behavioral culture of the foreign language speakers gives not only students pleasure and the desire to learn something new and interesting, but also contributes to a significant increase in motivation of learning foreign languages. Therefore, intercultural communication should study in foreign language classes.

References

1. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. *Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов. /Под ред. А.П. Садохина//*. - М.:ЮНИТИ-ДАНА - 2002.
2. Маслова В.А. *Лингвокультурология. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений*. - М.: Издательский центр «Академия» - 2001.
3. Садохин А.П. *Введение в теории межкультурной коммуникации: Учебное пособие*. – М.: Изд-во «Высшая школа» - 2005.
4. Тер-Минасова С.Г. *Язык и межкультурная коммуникация. Учебное пособие*. – М.: Изд-во «Слово/SLOVO» - 2000.
5. Byram, M. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. - 1997.
6. *Mit Sprache. Das Magazin für Fremdsprachen in der Erwachsenenbildung. Ausgabe Nr.18. – Cornelsen.*- 2007.
7. Renate Schuhmacher. *Japan. Liebe auf den zweiten Blick*. – Verlag der Nation Berlin - 1989.
8. Trompenaars, F., & Humpden-Turner, *Riding the Waves of Culture: Understanding Diversity in Global Business*. New York: McGraw-Hill. - 2012.

Додонов Р.О.

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії*

*Київського університету імені Бориса Грінченка
м.Київ, Україна*

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

Гібридна агресій Росії проти України продемонструвала цілковиту незахищеність українського ціннісного простору від зовнішніх втручань і водночас актуалізувала теоретичні дослідження низки концептів, що мають сприяти напрацюванню системи гуманітарної безпеки. Йдеться про концепти історичної свідомості, національної ідентичності, ціннісної свідомості, культурної спадщини, дискурсивного управління, конструювання конфлікту, історичної справедливості, історичної пам'яті тощо.

Як продемонстрували події в Криму та на Донбасі, історія не перестала бути значущим фактором для більшості наших співгромадян, виконуючи мобілізаційні функції у передконфліктних ситуаціях. Із царини історичної науки, де, власно кажучи, і сформувався напрямок дослідження пам'яті (memoria studies), відповідна проблематика перекочувала до соціальної філософії, соціальної психології, культурології, політології, соціології. Починаючи з М. Альбракса, який започаткував вивчення соціальної пам'яті, та П. Нора, який запропонував концепцію «місць пам'яті», історичні пам'яті вивчали А. Ассман, Х. Вельцер, П. Гірі, Б. Гені, Е. Гобсбаум, Ф. Гребнер, О. Еткінд, Г. Касьянов, Р.Дж. Коллінгвуд, П. Коннертон, Н. Копосов, А. Міллер, А. Новак, А. Портнов, Т. Рейнджер, Д. Робінсон, І. Рюзен,

Е. Тульвінг, К. Уайк, Д. Фентресс, Д. Шнапер. Дана проблематика перебуває в полі уваги таких українських вчених як Я. Грицак, В. Горобець, С. Єсельчик, Ю. Зерній, С. Когут, С. Кульчицький, Л. Нагорна, О. Штоквиш, Н. Яковенко тощо.

Історична пам'ять тлумачиться, насамперед, в контексті реконструкції минулого. Соціальна група вибудовує образ минулого на потребу сьогоденню і за його правилами. Соціальні зрушення тягнуть за собою зміну «соціальних рамок» пам'яті, а потім неминуче призводять до її реконфігурації. Аналізуючи властивості колективної пам'яті, М. Альбвакс встановлює її тісний зв'язок з традицією, розкриває її ірраціональну, зокрема, міфологічну природу.

Свій внесок у дослідження історичної пам'яті зробили представники школи «Анналів», звернув увагу на способи, за допомогою яких люди минулого наділяли смислами свої вчинки; на мотиви, якими вони керувалися у своїх діях. Починається активний пошук джерел, через які вчений може проникнути в свідомість індивіда, віддаленого від нього в часі. Міф, епос, спогади як елементи людської пам'яті стають об'єктом дослідження історика, неоціненним джерелом інформації про минуле. Поля пам'яті та історії починають все більше перетинатися.

З розвитком інформаційних і комунікативних технологій історична пам'ять перетворюється в інструмент політичної дії. «Політики пам'яті» стають невід'ємною складовою політичного менеджменту, засобом впливу на масову свідомість та ідентичність, джерелом легітимації державних і наддержавних інституцій. Це, в свою чергу, формує запит на дослідження прикладного характеру, предметом яких є способи моделювання колективних уявлень про минуле. Інтерес до проблем історичної пам'яті виходить за межі наукових досліджень і професійних видань. Авторами величезного масиву публікацій з даної тематики стають журналісти і літератори, громадські та політичні діячі.

Слід визнати, що історична пам'ять є дуже нестійким елементом історичної свідомості. Статичної, раз і назавжди заданої пам'яті не існує. Будь-які суспільно-політичні зміни з необхідністю призводять до перекомбінації історичних знань, пам'яті, уявлень. Образ минулого ніколи не застигає. Він постійно змінюється, деякі риси стираються, а інші спливають, в залежності від актуалізації проблем, що стоять на порядку денному нашого часу. Отже, якщо статичної пам'яті бути не може, соціум має корегувати своє ставлення до подій і постатей минулого для того, щоб мати можливість спиратися на нього в рішенні практичних завдань сучасності або реалізації проектів на майбутнє. Тому історична пам'ять не менше живиться теперішнім, ніж минулим. Як зазначає М. Ферретті, пам'яті, самої по собі, так само як і минулого, не існує. Це завжди конструкція, результат безперервної та нечутною активності, часом свідомої, а часом несвідомої взаємодії численних людей і різноспрямованих сил, які знов і знову тчуть повітряне покривало минулого. В суспільстві існує стільки ж видів пам'яті, скільки індивідуумів, сімей, соціальних груп, кланів. Пам'ять множинна, і часто різні її прояви розділені і конфліктують між собою [1].

Саме ці властивості пам'яті і перетворюють її в об'єкт державної політики. Потужним імпульсом для зростання популярності *memoria studies* стали утворення в країнах Центрально-Східної Європи різноманітних державних інституцій, що опікуються передусім практичними питаннями з цієї проблематики. В нашій країні також створено Український інститут національної пам'яті, який покликаний займатися реалізацією державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті. Крім того, такі науково-дослідні установи як Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, Міжнародний Інститут соціології НАН України, Інститут історії України НАН України, активно використовують концепт історичної пам'яті у своїх теоретичній діяльності.

Таким чином, потенціал пам'яті використовується для рішення таких масштабних соціально-політичних завдань, як реалізація національного проекту, становлення політичної нації, формування національної ідентичності, інтеграція в ту чи іншу наддержавне утворення тощо. Популярним мотивом стимулювання протестних дій є апеляція до історичної пам'яті, до реальних і вигаданих фактів порушення історичної справедливості. Історична пам'ять фіксує випадки порушення історичної справедливості, включаючи територіальні спори, расову, конфесійну, мовну дискримінацію, масові порушення прав людини, вимоги компенсації матеріального збитку або простого визнання історичної правди. Адже забуття також є одним з елементів політики пам'яті.

Оцінюючи місце історичної справедливості в структурі історичної пам'яті та історичної свідомості, сучасні дослідники вказують на її релятивний характер. Зокрема, за визначенням М. Клименюка, «історична справедливість – це... певний інтелектуально-ментальний конструкт, який може змінюватися в залежності від того чи іншого періоду, від того чи іншого контексту тієї чи іншої епохи. Те, як ми сьогодні говоримо про історичну справедливість, абсолютно не конгруентно тому, що говорили про неї років 40-50 назад. Це дуже рухливий термін, тому він не має ані великого сенсу, ані суто історичного дискурсу». Саме тому він назвав історичну справедливість «ефемерною матерією», «порожнім звуком і фантомом». М. Урнов, навпаки, вказує, що «це зовсім не фантом, а цілком реальна категорія, і не просто категорія, а елемент культури, в якій ми живемо», і який не можна не враховувати. І саме цей елемент культури є дуже впливовим чинником збудження масової свідомості, особливо чутливої у кризовий період [2].

Ми всі є свідками того, як потенціал історичної пам'яті був використаний для руйнації територіальної цілісності України. Вміло спекулюючи на суспільних почуттях з приводу досягнень і перемог, поразок і недоліків радянського минулого, політтехнологи проводили на виборах до влади ту чи іншу політичну силу. Але при цьому запустили схизмогенетичний процес, який – при активному втручання зовнішньої сили – призвів до анексії Криму та збройного конфлікту на Сході України.

Специфікою гібридної війни є перевага, принаймні, на початковому етапі, невійськових впливів над військовими, які можуть бути навіть відсутні. До їх числа відносяться інформаційно-пропагандистські, політико-дипломатичні, енергетичні, інфраструктурні, торговельно-економічні заходи лобістського та корупційного плану. На території противника штучно організуються приводи для незадоволення населення політикою влади, результатом яких, в ідеалі, є масові заворушення. Такими приводами-подразниками стали відношення влади до історичних травм українців, таких як масові жертви під час обох світових війн, Голодомора, політичних репресій 20-40 років ХХ ст. тощо.

Література:

1. Ферретти М. *Непримиримая память: Россия и война. Заметки на полях спора на жгучую тему* / М. Ферретти // *Неприкосновенный запас*. – 2005. – № 2-3(40-41).

2. *Историческая справедливость – это вредная химера* / Н. Асадов, Н. Клименюк, М. Калужский, А. Носик, М. Урнов, Л. Кацис [Электронный ресурс] // *Режим доступа: http://publicpost.ru/theme/id/3671/istoricheskaya_spravedlivost__eto_vrednaya_himera*.

Ємельяненко Г. Д.

*кандидат філософських наук, доцент
кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слав'янськ, Україна*

ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ ІДЕЙ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІСТІВ У СУСПІЛЬСТВІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Стаття присвячена формуванню знань про шляхи впливу основних ідей екзистенціалістів на гуманізацію суспільства, які, на думку вчених, повинні пробуджувати у людей інтерес до усвідомлення себе повноправними суб'єктами і стимулювати процес індивідуального розвитку в сучасному суспільстві.

Метою статті є проведення ґрунтовного філософського аналізу ідей і концепцій представників екзистенціальної філософії та визначення їхнього значення в контексті трансформації і відродження духовності сучасної людини. У статті застосовувалися методи історико-філософської компаративістики, розроблені в рамках феноменології та герменевтики. Трансформована методологія класичного екзистенціалізму використовується в сфері вирішення і дослідження антропологічних проблем. Комплексне дослідження дозволить довести, що у сучасній трансперсональній метафізиці та близьких до неї течіях спостерігається тенденція змикання постнекласичного дискурсу з антропологічними ідеями. «Однак, тематика екзистенціалістських концепцій сама по собі іще далеко не свідчила про

унікальність, непересічність екзистенціалістського способу розуміння реальності людського буття» [5, с. 5].

Епоха інформації і наукових знань - XXI століття, потребує нагального переосмислення з позицій сучасності усіх попередніх ціннісних передпозицій, що рухаються від уявлень про абстрактне громадянське суспільство, необмежений лібералізм та ринкову стихію до все більш соціально орієнтованої і державно регульованої ринкової економіки, «організованої демократії» та подальшої гуманізації громадянського суспільства.

Навіть в Україні ми також маємо сьогодні історично особливий період трансформації суспільства, який торкається й зачіпає усі суттєві ціннісні передпозиції й постулювання. Надзвичайний ступінь соціального розмежування різних верств населення з огляду на особливості отримання й перерозподілу прибутків суспільного виробництва, тіньова економіка, монополізація влади, корупція та інші негаразди й суперечності суспільного розвитку всебічно посилюють вплив та подовжують існування у громадянському суспільстві ціннісних пріоритетів минулого, зокрема, й ідеологем авторитарного соціалізму, заснованих на ошуканій вірі людей щодо ліквідації експлуатації, соціального рівноправ'я та справедливості. В реальності і дійсно існує проблема обізнаності широкого філософського загалу з сутністю екзистенціалістсько-феноменологічної традиції, з тими змінами та інноваціями, що у цій традиції спостерігаються протягом останніх десятиліть. І це також проблема недослідженості цих процесів.

З приводу того, що відбувається з класично екзистенціалістськими та феноменологічними ідеями, дійсно існують різнополярні думки. Одні вважають, що термін «постекзистенціалізм», по аналогії, скажімо, з таким самим терміном, що позначав відомі зміни у структуралізмі («постструктуралізм») не варто вживати, оскільки сьогодні не існує реальних продовжувачів філософії класичного екзистенціалізму у його «концептуальному» вигляді. І до певної міри це справедливо. Адже у випадку новітнього розвитку класичноекзистенціалістських ідей ми замість концептуально завершених інновацій фіксуємо унікальні процеси імплантації екзистенціалістських кліше у найрізноманітніші галузі філософського знання та гуманітарні дисципліни, які, тим не менше, за своєю вагомістю та роллю у цьому знанні претендують не лише на визначення постекзистенціалістських.

Саме криза європейського раціоналізму й класичної метафізики призводять до необхідності усвідомлення кардинальної зміни філософсько-світоглядної позиції. Сучасна філософія Заходу переповнена констатаціями зростаючої несвободи людини, описом нових форм її відчуження, її покинутості, приреченості. Навіть Е. Фромм у своїх роботах відзначав: «Насправді більше дивує не те, що серед людей так багато невротиків, а те, що більшість людей все таки є відносно здоровими, попри значну кількість шкідливих впливів, яких вони зазнають» [8, с. 309].

Найрадикальніші й вкрай песимістичні оцінки сучасної людської екзистенції не супроводжуються визначенням недоцільності її подальшого дослідження. Навпаки, чимало філософських авторитетів сучасності

вважають за конче потрібне активізувати розробку феноменів людської екзистенції, застосовуючи різноманітні інноваційні засоби. На цьому тлі стає зрозумілою екзистенціальна психологія як феномен постекзистенціалістського мислення. Евристичною знахідкою екзистенціалізму, особливо феноменологічної його версії, є постульована теза про наявність у людини інтенційних актів свідомості, які безпосередньо виражають одвічно закладені в особі життєво-практичні визначальні імпульси: свобода, проєктивність, відкритість. Ідея інтенціональності є досить плідною, оскільки допомагає змалювати об'єктивно значущі характеристики психічної сфери особистості. Екзистенціали, що виступають основними категоріями в екзистенціальній філософії, визначаються тим, що мають особливу інтенціональну спрямованість, яка засвідчує належність даної соціокультурної, або духовної активності людини.

Щодо розрізнення свідомості й мислення, то тут треба звернутися до дослідження сучасного вченого Райди К.Ю., який у своїй монографії з дослідження постекзистенціалістського мислення у розділі, присвяченому дослідженню екзистенціального з позицій раціоналістичної методології та виокремлення екзистенціального в особливий вимір філософського мислення та свідомості, проводить дефініцію як між мисленням і свідомістю, так і між мисленням, свідомістю та духовним досвідом індивіду. Зокрема, автор дає таке розрізнення цим трьом вимірам: «Досвід свідомості – це завжди змінність, несхожість з огляду на особливості психоемоційної та духовно-ідеальної конституалізації живої істоти в різні історичні періоди її життя. Постійність досягається тут лише завдяки історично подібним і суспільно однаковим елементам індивідуального. Досвід мислення – це завжди сталість упредметненого змісту й набутоків логіко-теоретичної форми самого мислення. Досвід духовний, параметри його сталості або змінності визначаються його відношенням до цінності, до того, чи є він вагомим з огляду на спрямування конкретного індивідуального існування або тієї чи іншої політичної, суспільної системи, в культурі якої він актуалізується» [4, с. 136-137].

Ці екзистенціали є первісними, дорефлексивними і неусвідомленими. Вони виражають глибинний пласт людського буття. На їх основі можна немовби побудувати «феноменологічну отологію» людського існування (Ж. П. Сартр). Екзистенціалістська концепція Сартра пропонує нам позицію відокремленого індивіда, котрий має мужньо й послідовно відкидати від себе заклики та звабливості світу, обстоюючи своє право на безосновний, нічим не детермінований вибір. Згідно з цим вибором, людина має діяти спонтанно, у відповідності з первинними проєктами існування, по-різному виявляючи внутрішню «самість».

Пошук справжнього існування - визначальна ідея екзистенціалізму, що зорієнтована на пошук ідентичності. Наприклад, екзистенціальна психологія здійснює спробу побудувати на цій основі систему індивідуального самовизначення, спрямувати смислове ядро екзистенції, крім того екзистенційна психологія ставить питання про розбіжність людини між тим, чим вона є, і тим, чим вона може стати. Зрештою йдеться про певну

інтеграцію, цілісність людського існування. Екзистенціальна психологія не тільки акцентує увагу на самотності й унікальності індивіда і що потрібно й далі досліджувати проблему вибору, відповідальності, автономності, але й ставить проблему зв'язку між людьми, не дивлячись на те, що кожна людина є унікальною. Вона досліджує глибину природи людини. Бажаною виступає для кожного індивіду та ціль, яка водночас є й спільною для всіх, й суто індивідуальною для кожного – пошук свого власного «Я». Карл Роджерс, представник психології особистості в одній із своїх праць так розпочинає свій розгляд: «Мета, якої понад усе хоче досягти людина, та мета, яку вона свідомо чи несвідомо переслідує, полягає в тому, щоби стати самим собою» [6, с. 335].

Іняс Лепп - представник екзистенціалізму й психоаналізу, котрий обов'язковість поступу й росту зумовлює наступним чином: «Досконалість екзистенції проявляється в інтенсивності її становлення. ...становлення є настільки суттєвим для людського положення, що й сама смерть не зможе йому покласти край, і що навіть блаженне життя буде прекрасним і постійним просуванням уперед» [1, с. 32].

У соціальної людини інстинктивне начало, як правило, придушується. Однак внутрішня природа має свою динамічну силу і прагне вирватися назовні. Але якщо ця внутрішня природа людини пройшла через розчарування, пригнічення, деградацію, то це викликає хворобу як явну, так і приховану, коли людина втрачає здатність до розвитку, самоактуалізації, повноцінного життя. Хоча здається, що в самовиявленні, коли індивід стає справжньою особистістю немає нічого складного, на практиці воно трапляється дуже рідко. Рух вперед вимагає від індивіда відваги, сили, людина інколи відчуває щось схоже на смерть, яка передає новому народженню. Потрібна також певна система цінностей, яка б могла зорієнтувати індивіда в той час, коли ззовні задані системи цінностей дискредитували себе. Навряд чи ми помилимося, якщо сформулюємо цю проблему як екзистенційну кризу самоідентифікації – нині ця проблема, будучи вкрай актуальною та нагальною, цілком справедливо привертає увагу багатьох вітчизняних та західних дослідників.

Проте, якщо кожній концепції класичного екзистенціалізму передувала специфічна метафізична позиція, яка і визначала принципи, зміст і розуміння досліджуваного феномену, то для постекзистенціалістського мислення характерне принципове не збігання у метафізичних засадах, координаційне розмежування з традиційним раціоналізмом і ствердження єдності суб'єкта та світу, зовнішнього та внутрішнього, екзистенціального та об'єктивізованого, суб'єктивного й об'єктивного. М. Мерло Понті стверджує, що світ, у якому ми існуємо, вже є конструктивний. Проте, він не буває таким остаточно. В першому відношенні ми є задіяні світом, а в другому – ми відкриті безлічі можливостей. Ми ж існуємо у цих відношеннях одночасно. Тому ніколи немає детермінізму, немає й абсолютного вибору.

Сьогодні люди, як і кожне інше покоління, живуть у доволі специфічному культурно-історичному контексті, де зміна культурних парадигм є водночас і зміною смислових парадигм. У цьому контексті «загальнолюдські цінності

стають такими через збагачення ідеєю особистості, а не як наслідок звернення особистості до загальнолюдських предметів.

Взаємність хаосу й гармонії, перехрещення різних часових векторів, активна культуротворча діяльність особи, споглядання як внутрішній план смислотворчості, розкриття людиною своєї самототожності на межі культур і можливостей, антропоцентризму та космоцентризму, гіперактивізму та гіпоактивізму – ця інтуїція духовної культури, як стверджував у своїх статтях Табачковський В.Г., рефлексується у філософії як метафізичний факт сучасного буття людини. «Науковій громадськості України та далеко за її межами добре відомі новаторські ідеї Табачковського В.Г., щодо феноменів співвідношення та практики, людської природи, її неоднозначності, позитивного та негативного в людському естві та, відповідно, у світі людини. Низька його фундаментальних праць, зокрема кілька десятків розділів колективних монографій та індивідуальної монографії: «Криза буржуазного раціоналізму і проблема людської особистості» (1973 р.), «Критика ідеалістичних інтерпретацій практики» (1976 р.), «Людина. Екзистенція. Історія» (1986 р.), «Людське співвідношення: даність чи проблема» (1993 р.)» [7, с. 4-5].

Як стверджують автори «Академічного релігієзнавства» новий вимір людини в аксіологічному плані означає деідеологізацію цінностей. Людина перестає оцінювати себе, свої вчинки та їх мотиви за загальними (часто регламентованими) мірками. Цінності стали предметом вільного вибору, відносними в контексті їх співіснування. Сучасна людина втратила віру в безумовну цінність ідеалів, що їх формувала (чи формує) ідеологія. Така ситуація порушує душевний спокій людини, котра жила в межах ідеологічних стереотипів, і штовхає її на пошук нових смисложиттєвих цінностей і світоглядних орієнтирів.

У цій ситуації екзистенціальний зміст філософії класичного екзистенціалізму та постекзистенціалістського мислення є надзвичайно вагомим як для кожного конкретного індивіда у практиці його духовного самоздійснення та самоактуалізації, так і для гуманітарної науки загалом, оскільки саме цей аспект екзистенціалістської спадщини спрямовує філософію та гуманітарне мислення на новий синтез, на об'єднання з правдивістю, вірогідністю і справедливістю їхніх істин.

Що стосується концепції новітньої постекзистенціалістської «екзистенціальної аксіології», то навіть у найпершому уявленні її не слід ототожнювати з аксіологічними, або етичними поглядами створювачів філософії класичного екзистенціалізму. Коли йдеться про екзистенціальну антропологію, або екзистенціальну теологію, або екзистенціальну соціологію у різноманітних дискусіях насамперед починають говорити або про антропологічні, або про теологічні, релігійні, або про соціологічні погляди.

С. К'єркегор, для якого стати собою можна тільки через віру у своїх роботах відзначав: «Віра – це завжди ризик, і чим більша віра – тим більший ризик» [2, с. 276]. Відповідно, для того щоби спробувати стати собою, чи насмілитися на це, потрібні, як мінімум наснага, сміливість та мужність: «Насмілитися по суті бути самим собою, насмілитися реалізувати індивіда... ось у чому полягає християнський героїзм, і варто визнати його вірогідну рідкість»

[2, с. 251]. Стосовно ж екзистенціалізму, взятого в особі його основоположника С. К'єркегора, К. Ю. Райда резюмує таким чином: «С. К'єркегор почав ставати великим С. К'єркегором саме тоді, коли, як і Ф. Ніцше, усвідомив, що життя, яке оточує його, є вкрай бездуховним, неусвідомленим і позбавленим суто «людського» й «людяного» змісту» [4, с. 151].

Теоретичну спадщину С. К'єркегора повсякчасно зі зростаючими зусиллями досліджують і продовжують різноаспектно вивчати у всесвітньо відомих наукових центрах, привідкриваючи усе нові й нові грані, особливості та значущість його ідей. І теологічний ракурс цих досліджень займає далеко не останнє місце. Сьогодні С.К'єркегора називають навіть засновником сучасного богослов'я, як це робить, наприклад, відомий американський теолог Томас Альтицер. Загальний інтелектуальний фон, на якому відбувалося формування ідей С.К'єркегора, визначався у теології ліберальними ідеями автономії людини у пізнанні, знеціненням постулату одкровення, ствердженням принципу свободи у застосуванні та продовженні лютеранської традиції по звільненню Євангелія від пут старої догматики, традиції та обрядовості. На тлі промислової революції домінував й принцип розвитку, еволюції, який не оминув й ліберальне богослов'я: усе, що відбувається в світі, сприймалося тут у якості процесу. Істина – у якості процесу виявлення, релігія – у якості процесу переходу до її більш удосконалених, високих форм, людина - в процесі само здійснення тощо.

Абсолютно спірним є й приписування ідейній спадщині С. К'єркегора занепадницького характеру; таким є й твердження про те, що він, начебто, є проповідником та оспівувачем страху, відчаю, зневіри, хвороби тощо. Якщо поверхово підходити до розуміння його текстів, й лише за зовнішніми ознаками сприйняття назв та категорій його теологічно-філософської системи називати його ідеї теологією кризи, то з таким же успіхом можна стверджувати й зворотне, наприклад, те, що його теологія є теологією боротьби та оспівування радості. Антропо-теологічний каркас мислення С. К'єркегора також містить у собі площину унікального онтологічного аналізу становлення людської самосвідомості, у якій психоемоційний (екзистенціальний) контекст та психоемоційна складова людської свідомості слугує моделлю демонстрації категоріальної структуризації самої цієї свідомості: виникнення та формування в свідомості категоріальних взаємозв'язків поміж миттєвістю та вічністю, причинністю та наслідковістю, часом і простором і т.і., людські бажання та почуття виступають своєрідним показником та невід'ємним чинником того способу, у якій людська істота живе своїм внутрішнім духовним та психоемоційним життям, а через категорії, що уособлюють такі почуття, або, точніше, через усвідомлення їхнього змісту, також при відкривається й «сенса духовного руху особі логіки дій індивіда, який саме в такий спосіб духовного самоздійснення, що відповідає цьому духовному рухові, і стверджує своє існування в світі».

Отже, можна зробити висновок, що постмодернізація розвинених суспільств передбачає відмову від акценту на економічну ефективність та науковий раціоналізм і знаменує перехід до гуманнішого суспільства, у якому більший простір надається самостійності, різноманіттю, духовним

вимірам та самовиразу особистості. Праксеологічне значення розкриття проблеми полягає у більш глибокому розумінні резервів духовних і моральних витоків у всій діяльності людини, в життєвій необхідності набуття людиною гармонії з навколишнім світом, в усвідомленні небезпеки маніпулятивного застосування містичного досвіду, технік і методик регуляції суб'єктивних процесів тілесності і свідомості.

Література

1. Лепп Іняс. *Християнська філософія екзистенції*. – Київ, 2004.
2. Кьеркегор С. *Страх и трепет*. – М., 1993.
3. Мозговий Л.І. *Антропомістичні константи в структурі світогляду: Монографія. Вид. 3-тє, перероб. і доп. / Л.І. Мозговий*. – Слов'янськ: Видавництво «Друкарський двір», 2013. – 280 с.
4. Райда К.Ю. *Історико-філософське дослідження постекзистенціалістського мислення*. – Київ, 1998.
5. Райда К.Ю. *Екзистенціальна філософія. Традиція і перспективи*. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2009. – 328 с.
6. Роджерс К. *К науке о личности // История зарубежной психологии. Тексты*. – М., 1986.
7. *Філософська антропология та сучасність (пам'яті В.Г. Табачковського) // Філософсько-антропологічні студії 2008*. – К.: Стило, 2008. – 529 с.
8. Фромм Э. *Бегство от свободы. Человек для себя*. – М., 2004.
9. Хайдегер М. *Бытие и время*. – М., 1993.
10. Ємельяненко Г.Д., Райда К.Ю., Шевченко С.Л. *Цінності та постекзистенціалістське мислення*. – К.-П.-С.: Видавництво ПАРАПАН, 2012. – 150 с.

Ємельяненко Г. Д.

кандидат філософських наук, доцент
кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слав'янськ, Україна

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІСТСЬКА МОДЕРНІЗАЦІЯ РОЗУМУ В ТЕОЛОГІЇ ХХ-ХХІ СТ.

В класичній теології було усталеним те, що вченню про одкровення передують вчення про Бога, і про людину, і про Христа, а епістемологічна «преамбула» у будь-якому випадку залежить від теологічної системи загалом. Тому для теолога, який розпочинає міркування з епістемологічної частини (вчення про Розум і Одкровення), завжди існує необхідність чітко вказати на те, що він попередньо думає про розум, і про Одкровення. Звідси і впливало намагання П. Тілліха визначити різницю поміж «суб'єктивним» і «об'єктивним» розумом, розібратися у спроможності розумного опанування реальності, визначитися зі структурою раціональності у свідомості людської

істоти, з глибиною та силою людського пізнання (що, до речі, загалом було далеко не показовим для наукових варіантів епістемології). Він прагнув збагнути обмеженість дії розуму, можливу амбівалентність пізнання, абсолютизму, релятивізму та формалізму у гносеологічних практиках. Саме так й сформувалася епістемологічна концепція, або ж епістемологічне вчення у межах тілліхової систематичної теології, яке відрізнялося своєю оригінальністю, повнокровністю й «екзистенційновимірністю» своїх постулатів.

«Суб'єктивний» і «об'єктивний» розум в теології П. Тілліха було пов'язане з поняттями «онтологічного» і «технічного» розуму. Онтологічний розум мислитель визначав як структуру свідомості, яка наділяє людину здатністю опановувати реальність та відповідним чином змінювати, формувати її. Адже ще з часів Парменіда спільною позицією для всіх філософів було те, що логос (тобто, слово, яке опановує реальність і згодом трансформує її) спроможний це робити лише тому, що і реальність має логічну структуру. Існували багато в чому різні пояснення взаємозв'язку між логічною структурою певного опановуючого «Я» (суб'єкта пізнання у сучасній термінології), і логічною структурою опановуваного світу, як стверджував П. Тілліх. У класичних описах того способу, яким співвідносяться між собою суб'єктивний розум і розум об'єктивний (раціональна структура свідомості і раціональна структура реальності), П. Тілліх виокремив чотири головні типи. У першому типі такого пояснення суб'єктивний розум вважався результатом впливу усієї повноти реальності на ту її частину, якою і була свідомість людини. При цьому передбачалося, що саме реальність має силу створювати «розумну свідомість», за допомогою якої вона здатна і опанувати себе, і, водночас, сприймати і формувати саму реальність. Реалізм (або наївний, або критичний, чи догматичний) сприйняв цю установку, навіть не усвідомлюючи її базових положень. У відповідності до другого типу такого пояснення, об'єктивний розум вважався витвором суб'єктивного розуму, здійснюваного на основі тієї неструктурованої матерії, у якій він себе, зрештою, й актуалізує. Ідеалізм (або в обмежених формах античної філософії, або у довільних формах філософії сучасної) сприйняв це твердження поза поясненням того факту, що матерія сама є доволі сприйнятливою до структурируючої сили та можливостей розуму. Третій тип розуміння відносин поміж суб'єктивним і об'єктивним розумом розбудовувався на ствердженні онтологічної незалежності і функційній взаємопов'язаності суб'єктивного і об'єктивного розуму, до того ж у даному випадку наголошувалося й на тому, що вони обопільно себе актуалізують. І дуалізм, і плюралізм (і метафізичний, і епістемологічний) таку позицію, зазвичай, приймали навіть поза висвітленням того підґрунтя, що знаходиться в основі їхньої єдності. І четвертий тип розуміння стверджував те, що таку основу складає тотожність, що й уособлює раціональну структуру реальності. Теолог, як це зауважив П. Тілліх, зовсім не зобов'язаний оцінювати рівень істинності кожного з цих чотирьох типів пояснення взаємозалежності поміж розумом суб'єктивним і розумом об'єктивним. Однак, він, користуючись цими поняттями, повинен оцінити їхні загальні

передумови. І імпліцитно теологи робили це завжди. Вони наголошували або ж на творінні за допомогою Логосу, або ж на духовній присутності Бога у всьому реальному. Вони прирівнювали людину до Бога, наділяли її Божою подобою і в силу властивої раціональної структури вимагали й від людини опановувати світ. Поняття «опановувати» і «формуванати» у даному контексті П. Тіллїх пояснював тим, що суб'єктивний розум є завжди актуалізованим у деякому певному індивідуальному «Я», яке пов'язане зі своїм середовищем і зі своїм світом у термінах сприйняття і відповідної реакції на цей світ. Свідомість і дійсно насамперед сприймає світ, а потім реагує на нього. Сприймаючи цей світ розумно, вона опановує його, реагуючи розумно – вона цей світ формує.

Мислення і висновки П. Тіллїха в епістемологічній та гносеологічній сферах були доволі діалектичними. Розмежовуючи «опанування» та «перетворення», «формування» світу він аж ніяк не стверджував їхньої взаємовинятковості. У кожний акт розумного сприйняття, зазначав цей мислитель, звичайно ж включений і акт відповідного формування, а кожний акт розумного реагування містить у собі і акт відповідного сприйняття. Адже людська істота перетворює реальність у відповідності до того образу, який вона бачить, і який сама створює внаслідок сприйняття, а бачить реальність - відповідно до того, як її і перетворює. Оволодіння світом і формування його, зазначав П. Тіллїх є взаємозалежними. Подібна взаємозалежність була цілком зрозуміло, на його думку, виражена і у Четвертому Євангелії, де говориться про пізнання істини через її виконання (Іоан. 3: 21).

Суб'єктивний розум є раціональною структурою свідомості, тоді як об'єктивний розум є тією раціональною структурою реальності, яку свідомість може опанувати і надалі її змінити, П. Тіллїх запропонував й певну форму теологічної «раціоналістичної подвійності». Розум філософа і теолога у його вченні був наділений здатністю опановувати розум у природі, розум митця - опановувати зміст речей, розум законодавця – здатністю формувати суспільство у відповідності до структур соціальної рівноваги тощо. Суб'єктивний розум, на його глибоке переконання, може бути раціональним у тому випадку, коли він, приймаючи участь у двоскладовому процесі сприйняття і реагування, й відтворює власне раціональну структуру реальності. І оскільки таке відношення (незалежно від того, описується воно в онтологічних або в епістемологічних термінах) не є статичним, то подібно до само-буття, розум, на думку мислителя, завжди є об'єднуючим щодо динамічного і статичного елементів реальності.

У теологічному вченні П. Тіллїха була дуже оригінально і «онтологічно» представлена історія формування концепції обмеженості раціонального (розумного) пізнання реальності. П. Тіллїх досліджуючи поняття розуму змінює методологічний модус аналізу, залучаючи у його площину ще й суспільно-політичну проблематику. Стверджуючи те, що розум у своїй сутності об'єднує статичний і динамічний елементи, де статичний елемент оберігає розум від втрати його тотожності з життєвим процесом, а динамічний елемент сприяє раціональній актуалізації розуму у ньому, він зазначає, що у реальному житті обидва ці елементи, як правило,

відірвані один від одного, а часом й один одному протистоять. У сфері ж суспільних відносин, як стверджував надалі П. Тілліх, зазвичай вихвалялись місцеві традиції, а їхні різні аспекти, зокрема, й негативні, сприймалися поза критичними нормами.

Література

1. *Лифинцева Т. П. Философия и теология Пауля Тиллиха / Т. П. Лифинцева // М.: «Канон+», РООИ «Реабилитация», 2009. – 288 с.*

2. *Райда К. Ю. Историко-философське дослідження постекзистенціалістського мислення / К. Ю. Райда // К.: Український Центр духовної культури, 1998. – 216 с.*

3. *Тилліх П. Систематическая теология / П. Тилліх // [пер.с англ. Т. Лифинцева (том I), О. Р. Газизова, В. М. Ошеров, В. В. Рынкевич (том II); отв. ред. О. Р. Газизова]. – М.; СПб.: Университетская книга, 2000. – 463 с.*

Зінченко В.В.

*доктор філософських наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту вищої освіти НАПН України
м.Київ, Україна*

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ПЕРЕДУМОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ СУСПІЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Метою статті є показати, що громадянське суспільство є правовим утворенням, що процес становлення громадянського суспільства складний і суперечливий, аналіз його потребує конкретно-історичного підходу. Аналіз структурних елементів громадянського суспільства в умовах розвитку суспільних інститутів дає можливість глибше зрозуміти їх природу на юридично-правовому рівні.

Розбудова громадянського суспільства, демократизація всіх сфер суспільного життя — стратегічна мета нашої держави, що набуває особливого значення на шляху просування України у європейський та світовий простір, наближення до європейських стандартів демократії. Про актуальність названої проблеми свідчить гостра дискусія, що розгорнулася у наукових виданнях та на сторінках преси. Останнім часом ідея громадянського суспільства широко досліджується не тільки в Україні, а й у Європі та США. Особливо гостро обговорюються питання про взаємозв'язок громадянського суспільства й держави, про вказане суспільство як демократичне середовище реалізації громадянських цінностей: свободи, справедливості тощо.

У вітчизняній і зарубіжній науковій та публіцистичній літературі є низка наукових досліджень щодо розбудови громадянського суспільства взагалі і в Україні, зокрема. У той же час стан розбудови українського суспільства недостатньо досліджений. У даній публікації ставиться мета

проаналізувати зазначене суспільство на сучасному етапі його розвитку, розглянути окремі проблеми останнього, які потребують першочергового розв'язання: взаємодія громадянського суспільства і правової держави, забезпечення прав і свобод людини.

Сьогодні серед вчених-юристів та політологів існують найпротилежніші погляди на громадянське суспільство як соціальний інститут і демократичне середовище життєдіяльності людини [1;2;9]. Одні вчені скептично оцінюють ідею такого суспільства як конкретної моделі демократичного функціонування суспільства (хоча і певним чином визнають його привабливість як політичного гасла у наш час); інші – навпаки, вважають: вирішення сучасних проблем людства залежить виключно від розбудови громадянського суспільства, особливо в умовах глобалізації..

Більшість вчених вважають, що у світі не існує єдиної моделі громадянського суспільства, однаково придатної для всіх країн, а є конкретно-історичні моделі, що залежать від специфіки окремих культур та цивілізацій: німецька, американська, французька тощо. Широко дискутується питання щодо розбудови «світового громадянського суспільства». І тому немає необхідності вести мову про громадянське суспільство загалом, а тільки про цілком визначене, конкретне суспільство, його характерні ознаки та параметри, які визначають динаміку і характер розвитку інститутів та цінностей останнього. Саме тому в дослідженні важливо враховувати, що кожне громадянське суспільство завжди з'являється на базі інститутів і принципів співжиття, які склалися протягом багатьох віків конкретного історичного розвитку кожного народу.

У науковій літературі існує широкий діапазон думок з приводу сутності громадянського суспільства. Одні дослідники розглядають його як сукупність неполітичних відносин. Інші визначають назване суспільство як відносини, не опосередковані державою. Треті – державу як визначальний інститут громадянського суспільства. Як певне теоретичне узагальнення воно може бути лише теоретичною абстракцією, поняттям, яке дійсно має свою сутнісну природу, але залежно від конкретних історичних умов різноманітну форму, що потребує постійного оновлення уявлення про це соціальне явище. Сутнісною характеристикою громадянського суспільства є відносна автономність неполітичних відносин в ньому, особливо у сфері економічного, духовного життя від держави.

У даній роботі громадянське суспільство розглядається, зокрема й як система суспільних відносин, де юридично самостійні індивіди (приватні фізичні особи) та організації (юридичні особи), що ними законно створюються, пов'язані між собою обопільними економічними та іншими інтересами і мають можливість вільно діяти відповідно до останніх та за своїм розсудом, але не порушуючи при цьому законних інтересів інших осіб і суспільства в цілому, які покликані забезпечувати, зокрема, захищати держава [Див.:3]. Воно охоплює систему економічних, духовних, культурних, релігійних та інших відносин окремих індивідів, що добровільно об'єдналися в асоціації, корпорації для задоволення своїх духовних і матеріальних потреб.

Сьогодні в Україні та більшості інших країн колишнього Радянського Союзу здебільшого пропагується ліберально-демократичний варіант розбудови громадянського суспільства в його індивідуалістичній інтерпретації, що ґрунтується на зниженні колективної солідарності на користь автономії індивіда від суспільства, повної свободи інститутів останнього. Будь-які спроби з боку держави обмежити сферу їх діяльності розцінюються як її свавілля та замах на конституційні основи.

Але гасло ліберально-демократичного громадянського суспільства з його автономною особистістю, що дбає лише про власні інтереси, не повністю відповідає концепції розбудови сучасного українського суспільства. Індивідуалізм західного зразка фактично не відповідає діючим регулятивним соціальним інститутам, способу поведінки, яка формувалася протягом тривалого історичного часу та котра, по суті, інтегрувала суспільство [2,59]. У сучасних умовах індивідуалізм безпосередньо призводить до деградації соціальної матерії суспільства та до руйнування, навіть, тієї кооперації людей, яка існувала в СРСР.

Україна завжди була країною пограниччя у геополітичному сенсі, розташованою на перехресті двох світів і мала вплив різних культур – східної і західної. Тому, розглядаючи особливості розвитку громадянського суспільства в Україні, потрібно враховувати вплив західних та східних культур та особливості власного історичного досвіду. Це означає, що суспільство, яке перебуває у стані трансформації, має формувати власну модель громадянських відносин, громадянського суспільства в цілому відповідно до власних традицій, цінностей, культурних стереотипів. Такий підхід дає можливість не допустити буквального повторення класичної західноєвропейської моделі, а також збудувати власне громадянське суспільство з урахуванням місцевих традиційних умов, соціокультурних традицій країни дещо інакше, ніж на Заході та Сході.

Це не суперечить стратегічному завданню нашої держави, її європейському вибору. Концепція побудови єдиної Європи передбачає не уніфікацію всіх народів, не одноманітність їх культур, а консолідацію різних культур та народів, що живуть за єдиними демократичними стандартами життя.

Перспективи входження України у європейський простір зобов'язують визнавати права людини провідним ціннісним орієнтиром у розбудові українського громадянського суспільства. Вони виступають системоутворюючою складовою такого суспільства та правової держави і є нормативною формою вираження міри свободи індивіда. По суті, природні права людини – це безумовні домагання індивіда на вільне волевиявлення, самореалізацію у суспільстві і державі.

В українському суспільстві права людини – важливий ціннісний еталон. Він хоча і закріплений у Конституції України, але його поки що важко втілити у життя. І причина не тільки в історичних традиціях українського суспільства, у якому права людини не займали гідного місця ні у суспільній свідомості, ні у практиці діяльності держави, а у нестабільній ситуації перехідного періоду, невисокій правосвідомості громадян,

відсутності можливостей покращити добробут людей. До того ж, державні бюрократичні структури поки що не зацікавлені у задоволенні прав людини. Занепокоєння про власні інтереси затуляє від них конституційні вимоги, згідно з якими дотримання і захист прав людини – обов'язок держави.

Особливо важливою проблемою у розбудові українського громадянського суспільства, яка потребує постійної уваги та негайного вирішення, є взаємодія цього суспільства з державою. Розмежування їх повноважень, яке має місце у будь-якому суспільстві, не означає їх протистояння, протиборства, хоча часто таке буває, навіть, у демократичних державах. Воно окреслює різні способи організації людського співіснування, заснованого на зіткненні, узгодженні та гармонізації інтересів індивідів.

Порівнюючи генезу нашого суспільства як громадянського із західноєвропейським суспільством з його провідними інституціями й системою цінностей, можна побачити між ними значну відмінність, особливо щодо взаємозв'язку громадянського суспільства та держави.

У ліберальній теорії громадянське суспільство відповідно до традицій лібералізму розглядає суспільство та державу як відносно незалежні сфери приватних і публічних інтересів.

Громадянське суспільство – це сфера вільної активності, у якій діють індивідуальні та колективні суб'єкти, що переслідують приватні інтереси та цілі [7,167]. У цьому контексті держава виступає як сфера публічно-владних інтересів, у яких носії владних повноважень, що складають апарат держави, зобов'язані керуватися загальними інтересами. Держава – це сфера загальних справ вказаних суб'єктів, які щодо громадянського суспільства є приватними особами. Громадянське суспільство – дозріла стадія історичного розвитку суспільства.

Західна модель громадянського суспільства формувалася у процесі історичного розвитку європейської цивілізації як незалежна від держави форма самодіяльності громадян. Воно завжди прагне самозбереження, відносної автономії. В Україні громадянське суспільство найчастіше розглядають як антитезу державі, як її «ворожий» інститут. Такий підхід був виправданий лише у часи руйнування тоталітарної держави та розбудови демократичної правової держави. Так, між державою і громадянським суспільством можуть бути взаємовідносини антагонізму, взаємної підтримки, взаємного доповнення, перехідного стану від одного до іншого і, навпаки.

У пострадянський період важливим напрямом розвитку України повинно бути поновлення дієздатності інститутів громадянського суспільства з обмеженим втручанням держави у життєдіяльність громадян. Для української держави цей шлях відповідає її власним історичним і соціокультурним традиціям. І у той час, поки формуються первинні інститути громадянського суспільства, існує необхідність втручання держави у сферу життєдіяльності останнього, спрямованої на подолання стихії непередбачуваності у поведінці певних політиків та громадян. У подальшому, по мірі зрілості громадян й інститутів громадянського суспільства, вплив держави на становлення такого суспільства повинен бути обмеженим.

Вже сьогодні, навіть у демократичних суспільствах, вирішується питання не тільки про створення сприятливих умов для розвитку інститутів громадянського суспільства, а й про подолання агресивної та асоціальної діяльності деяких з них. Звичайно, йдеться не про легітимні організації й інститути громадянського суспільства, які борються за суспільне благо: права людини, захист оточуючого середовища, рівність жінок тощо, а про такі об'єднання, що мають агресивний та руйнівний характер: «бригади», об'єднання терористичних угруповань тощо. Зокрема, на діяльність вказаних нелегітимних інститутів звернули увагу дослідники й кваліфікували її як проблему «оскаженілої демократії» [3,216]. Вони показали деструктивну руйнівну роль окремих інститутів громадянського суспільства й зробили висновок, що, навіть, у сучасних суспільствах з розвиненою демократією такі інститути та організації значною мірою прямо чи опосередковано перешкоджають становленню законності і правопорядку в країні.

І держава у вказаних умовах повинна виступати не як конфронтуюча громадянському суспільству соціальна структура, а як необхідний інститут суспільного життя, що попереджує чи обмежує появу названих організацій громадян, у яких групові, приватні інтереси різко протистоять суспільним, а їх діяльність має соціально небезпечний характер. І тільки визнання засадницького значення цінності права дозволяє громадянському суспільству не перетворитися на руйнівний та деструктивний чинник, а демократії бути не просто добіркою юридичних норм, а реальною формою державного управління [Див.:4;5].

Розглядаючи фундаментальну проблему взаємозв'язку українського громадянського суспільства та держави у перехідний період, необхідно констатувати не послаблення та скорочення ролі держави, як це здебільшого декларується та пропагується сьогодні, а, навпаки, посилення її впливу на суспільне життя в сучасних умовах. Сьогодні у демократичних суспільствах держава через свої інститути активно втручається у простір громадянського суспільства, забезпечуючи вирішення багатьох соціально важливих проблем. Це свідчить, що система «держава – громадянське суспільство» сьогодні вийшла на новий, дещо відмінний від відповідної західноєвропейської моделі розвитку громадянського суспільства шлях. Його можна розглядати не як протистояння, а як взаємодію та взаємопроникнення, як взаємне переростання.

У більшості наукових праць зазначається, що сьогодні в Україні громадянське суспільство ще не розвинене, багато його інститутів й елементів або зовсім слабкі, або ж мають асоціальний характер. На думку переважної більшості спеціалістів, у нашій країні тільки розпочинається формування зазначеного суспільства, його інституційних основ. Але стан розвитку громадянського суспільства в Україні в межах вікової норми. Дійсно, громадянське суспільство (українське не є винятком) не виникає ні за одну ніч, ні за той термін, протягом якого можна створити демократичну конституцію чи, навіть, закласти основи ринкової економіки.

Деякі вчені вважають, що в Україні та Росії ще немає громадянського суспільства, а існує модель «негромадянського суспільства», яка

характеризується такими ознаками, як: відчуження більшої частини суспільства від влади [9,195]; підпорядкування громадян правилам, нормам, що регулюють їх приватне життя і поряд з цим свавільне, безконтрольне здійснення державною владою своїх повноважень; відсутність системи реальних гарантій офіційно задекларованих прав людини і громадянина з боку державно-владних інститутів; повна відсутність дійових юридичних підвалин захисту індивіда від чиновництва; тіньове привласнення, перерозподіл власності при домінуванні на всіх рівнях владної ієрархії тіньових, неформальних, кланітарних відносин, зрощування корумпованої політичної влади з тіньовою економікою кримінального світу тощо. В цілому – це сумна картина стану розвитку громадянського суспільства в Україні (та й на усьому просторі країн колишнього СРСР). Але такі висновки поки що дійсно мають під собою певні підстави.

Сьогодні в країнах колишнього СРСР існують труднощі становлення громадянського суспільства. Воно криміналізоване, корумповане не менше, ніж державна бюрократія. І значно більше, ніж держава, атомізовано і не згуртоване, розрізнене. Тому на шляху його розбудови потрібно враховувати певні застороги. По-перше, є небезпека перетворитися в інститут обслуговування індивідуальних та групових інтересів. По-друге, їх завжди буде намагатися прибрати до рук влада бюрократичного апарату. І, нарешті, структури громадянського суспільства можуть бути або дуже рихлі, не здатні приймати конструктивні рішення, або ж занадто організовані, у яких окремі члени асоціацій не зможуть проявити свою самостійність.

Ці труднощі обумовлені не тільки радянським минулим з його квазідемократичними інститутами й цінностями, а й прорахунками у проведенні окремих реформ у часи розбудови незалежної України.

Таким чином, можна зробити наступні висновки:

1. При розбудові українського громадянського суспільства потрібно враховувати вплив не тільки західної та східної моделей розвитку зазначеного суспільства, а й власний, позитивний та негативний досвід, обумовлений власними традиціями, культурою, менталітетом, рівнем правової культури та правосвідомості громадян.

2. Не зважаючи на особливий шлях становлення українського громадянського суспільства, в цілому магістральний напрям його розвитку пролягає у руслі західноєвропейської цивілізації, у контексті поступової еволюції до стандартів європейської демократії.

3. Тільки у демократичній країні з розвиненим громадянським суспільством може бути досягнута гармонія у взаємовідносинах держави і суспільства, влади і громадян. Лише правова держава може створювати громадянське суспільство [6,342], а демократичне таке суспільство здатне підтримати розбудову правової держави. Держава може сприяти становленню громадянського суспільства, а може й гальмувати його розвиток.

4. Розбудова громадянського суспільства сприяє закріпленню стабілізаційного розвитку суспільства, створює умови для розвитку людини, захисту її прав і свобод.

Тому Україна та інші країни-спадкоємці колишнього Радянського Союзу ще мають пройти довгий та нелегкий шлях формування власного громадянського суспільства і відповідної йому демократичної, правової соціальної держави [7,165].

Література

1. Достанко Е.А. Генезис теорій європейської інтеграції//Європейська інтеграція: процеси углублення і розширення. - 1999. - №1. – С. 7-41.
2. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. Дослідження категорії громадське суспільство. – Львів: Літопис, 2000. – 506 с.
3. Зінченко В.В. Громадянське суспільство: шляхи, форми та перспективи. Монографія. – К.:КАРПУК;МАУП, 2007.– 468 с.
4. Конституції держав Європейского Союзу. - М.: Инфра-М-Норма, 2015. - 802 с.
5. Лейнхарт А. Многосоставные общества и демократические режимы //Полис.- 1992.- № 1-2. С. 217-225.
6. Opeskin B.R. The Architecture of Public Health Law Reform: Harmonisation of Law in a Federal System.- Melbourne: University Law Review. - 2008.-№ 22.- P. 337-369.
7. Sintschenko V. Sozial Wirtschaft und die Entwicklung der Zivilgesellschaft [Text]/V.Sintschenko//Soziale Wirtschaft №5/2010.– Berlin:CB-Verlag Carl-Boldt.– S.161-183.
8. Zinchenko V. Institutional Aspects of Globalization and Regionalization in the Context of the Transformation of Society// Journal of Social Sciences and Humanities. – Vol. 1, No. 4, 2015. – P. 415-421.
9. Zimmerman J.F. Contemporary Federalism//The Growth of National Power. London: Leicester University Press, 2012. - P. 197-201.

Качмар Н.В.

викладач кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського факультету Одеського державного
університету внутрішніх справ
м. Херсон, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ СТИМУЛЮВАННЯ ТА МОТИВАЦІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ПРАВОВИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Першочерговим завданням вищого навчального закладу є підготовка фахівців, які були б конкурентоспроможними та успішними у своїй професійній діяльності, а також формування в них позитивної мотивації до майбутньої професії, чого не можливо досягнути без стійкої мотивації до навчально-пізнавальної діяльності.

У психології поняття «мотив» означає конкретне спонукання, причину, що вимагає дії, вчинків, тому мотиви навчання визначають як ставлення того, хто навчається, до предмета діяльності, спрямованість на цю діяльність.

Залежно від ставлення до навчальної діяльності та її змісту мотиви навчання поділяють на внутрішні і зовнішні. *Внутрішні мотиви* пов'язані зі змістом навчальної діяльності та її процесом (пізнавальний інтерес, потреба в інтелектуальній активності, прагнення досягти кращого результату тощо). *Зовнішні мотиви* характеризують взаємодію особистості із зовнішнім середовищем (вимоги, натяки, вказівки тощо). На думку В.М. Тимошенко, провідними в структурі навчальної мотивації є комунікативні, пізнавальні та соціальні мотиви, найбільш дієвим серед яких є мотив досягнення – прагнення до успіху в професійній діяльності [5, 11].

Знання іноземної мови сприяє розвитку розумового потенціалу, розширенню світогляду, професійному зростанню, повазі й визнанню серед друзів та одногрупників. До найбільш мотивуючих факторів, які спонукають молодь вивчати мови, можна віднести:

1) Можливість навчатися за кордоном. Знаючи мову, можна спробувати свої сили і вступити до іноземного університету або ж пройти стажування за своєю спеціальністю за кордоном, що, у свою чергу, відкриває перспективи кар'єрного росту.

2) Необмежений доступ до інформації. Знання іноземної мови значно розширює спектр пошуку відомостей у всесвітній мережі. Крім того, більшість міжнародних конференцій, форумів, семінарів, у яких можуть брати участь студенти, проводяться англійською мовою.

3) Задоволення власних амбіцій і прагнення до саморозвитку. Успішне оволодіння іноземною мовою – це чудова можливість продемонструвати наполегливість у досягненні поставленої мети, а також власні інтелектуальні здібності.

4) Відсутність мовного бар'єра під час подорожей. Відомо, що англійська мова використовується в усіх готелях та ресторанах світу, аеропортах, на вокзалах, та інших громадських місцях, тому її знання автоматично вирішує численні проблеми, з якими може зіштовхнутися турист під час подорожі.

5) Наявність родичів або друзів за кордоном є чудовою мотивацією для вивчення іноземної мови, адже це дозволяє не втрачати родинні та дружні зв'язки. Крім того, наявність у сім'ї іноземця сприяє вивченню культури та традицій його країни, а зробити це без знання мови практично неможливо.

6) Можливість насолоджуватися творами мистецтва в оригіналі, адже відомо, що під час перекладу іншою мовою текст може зазнати іншої інтерпретації. А перегляд фільмів мовою оригіналу дозволяє у повній мірі оцінити картину та її сюжет, а також отримати задоволення від гри акторів.

Мотивація діяльності тісно пов'язана з її стимулюванням. Як і мотив, стимул означає рушійну силу людини до активної діяльності. Древньогрецьким словом «стимулус» колись називали довгу загострену

палку, якою поганяли биків та мулів. «Стимулювати» в сучасному розумінні значить «підштовхувати, спонукати людину до чого-небудь».

В.М. Вергасов запропонував наступну класифікацію стимулів:

- збуджувальні (довіра, інтерес, пріоритет, важливість, професія);
- динамічні (час, швидкість);
- загрозливі (контроль, оцінка, відповідальність, складність);
- організаційні (позбавлення стипендії, виключення з навчального закладу) [1, 49].

Слід зазначити, що дія під впливом стимулу є вимушеною і часто триває доти, доки діє стимул. Отже, відмінність у поняттях «мотив» і «стимул» полягає в тому, що стимул є зовнішнім спонуканням до дії, тоді як мотив означає внутрішній потяг людини до діяльності. Створення системи мотивів є одним із шляхів формування позитивного ставлення студентів до навчання взагалі і вивчення іноземної мови зокрема.

Для того щоб досягти максимальної ефективності педагогічного процесу, необхідно докласти ряд зусиль, пов'язаних із свідомим подоланням спонук, що протистоять одна одній. Це дуже важкий процес, з яким не завжди може впоратися і зріла людина, а тим більше молодь. Одного лише розуміння того, як треба діяти, далеко не досить. Нерідко стається так, що розум поступається емоційним переживанням. Непорозуміння з викладачем, конфлікти з одногрупниками, нерозділене кохання, сімейні проблеми та багато інших факторів викликають небажання вчитися. У такому випадку студент шукає і знаходить виправдання для вибору більш привабливої лінії поведінки, а отже, навчання відступає на другий план. Вирішити цю проблему можна завдяки правильно підібраним стимулам.

Методи стимулювання – методи, спрямовані на формування позитивних мотивів учіння, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють збагаченню студентів навчальною інформацією. До них належать методи формування пізнавальних інтересів та методи стимулювання обов'язку й відповідальності у навчанні.

Методи формування пізнавальних інтересів

Метод навчальної дискусії – суперечка, обговорення будь-якого питання, що стосується матеріалу, який вивчається. Цей метод ґрунтується на обміні думками між студентами, а також викладачами і студентами, розвиває уміння самостійно мислити, аналізувати факти, аргументувати власну позицію. Під час дискусії студенти збагачують один одного навчальною інформацією. Крім того, цей метод сприяє вихованню поваги до думки інших та толерантного ставлення до тих, хто висловлюється. У процесі викладання іноземної мови цей метод є досить ефективним, оскільки він розвиває також навички діалогічного мовлення. Під час засвоєння лексики на правознавчу тематику доречним буде проведення таких дискусій, як “Capital punishment: for and against” («Смертна кара: за і проти»), або “Should the drugs be forbidden?” («Чи наркотики мають бути заборонені?»).

Метод забезпечення успіху передбачає допомогу педагога студентові, який має проблеми з навчанням, пробудження інтересу до пізнавальної

діяльності, прагнення закріпити успіх. Важливим є бачити успіхи і не помічати невдачі. Адже невдача веде до розчарування – розчарування веде до браку мотивації – брак мотивації веде до прямої відмови зробити ще одну спробу. І навпаки, успіх веде до перемоги – перемога веде до мотивації – мотивація веде до бажання перемагати – і до нових успіхів. Використання цього методу є ефективним за умови зміцнення віри студентів у власні сили та позитивного налаштування викладача.

Метод пізнавальних ігор – спеціально створена захоплююча розважальна діяльність, яка благотворно впливає на засвоєння студентами знань, набуття умінь і навичок. Гра у навчальному процесі забезпечує емоційну атмосферу відтворення навчального матеріалу, полегшує його засвоєння, створює сприятливий для пізнавального процесу настрій, заохочує до дослідницької роботи, нівелює втому, перевантаження.

На думку А.А.Тюкова, при проведенні гри повинні виконуватися наступні вимоги:

1) Цілісність імітації професійної сфери. Гра повинна мати загальний сюжет або тему, які визначаються типом професійної діяльності і задачами, що стоять перед учасниками.

2) Спрямованість на самоорганізацію. Оскільки кожний учасник гри має свої індивідуальні особливості, виникає необхідність спільної організації їх дій і рефлексії.

3) Проблемність навчання. В організаційно-діяльнісних іграх формування способів дій здійснюється в процесі рішення виникаючих по ходу гри проблемних ситуацій. В ході гри зіткнення точок зору, конфлікти, суперечності повинні бути представлені свідомості учасників у вигляді змістовних проблем (на противагу міжособистісним конфліктам) [2, 103].

Яскравим прикладом такої ділової гри є метод кейса. Він полягає у тому, що студенти і викладачі беруть участь у безпосередньому обговоренні ділових чи ситуативних задач. Ці кейси, зазвичай, підготовлені в письмовій формі і складені на основі досвіду реальних людей, що працюють у тій чи іншій сфері. Використання цього методу є досить продуктивним під час вивчення таких тем, як “Legal professions” («Юридичні професії»), “In court” («У суді»), “At the crime scene” («На місці злочину»), “At the police station” («У поліцейському відділку»), “Under arrest” («Під вартою»), передбачених навчальною програмою з іноземної мови за професійним спрямуванням для спеціальностей «Право» та «Правоохоронна діяльність».

Метод опори на життєвий досвід полягає у тому, що вивчення нового матеріалу базується на закономірностях явищ, процесів, подій, які студенти спостерігають у повсякденному житті. Цей метод має свої переваги, оскільки ті, хто навчається, усвідомлюють практичне значення матеріалу, а отже, сприймають його з підвищеною цікавістю. Під час вивчення іноземної мови варто наголосити студентам на тому, що в будь-який момент може виникнути необхідність застосувати свої мовні знання та навички. Це може бути розмова з іноземним перехожим, який запитує, як йому дістатися до того чи іншого місця, або постраждалим, якому потрібно надати допомогу і т.д.

Методи стимулювання обов’язку й відповідальності у навчанні

Ці методи передбачають пояснення студентам суспільної та особистої значущості навчання; висування вимог, дотримання яких означає виконання ними свого обов'язку; заохочення до сумлінного виконання обов'язків; оперативний контроль за виконанням вимог і, за необхідності, – вказівки на недоліки, зауваження.

Висунення навчальних вимог є необхідною умовою для формування відповідального ставлення до навчання, оскільки студенти повинні мати чітке уявлення про те, що і протягом якого терміну вони повинні виконати. В іншому випадку може мати місце відставання у засвоєнні знань, і, відповідно, зниження мотивації навчальної діяльності.

Методи усного та письмового контролю відіграють важливу роль у стимулюванні обов'язку тих, хто навчається. Це стосується також вивчення іноземних мов, оскільки лише після того, як студенти успішно опанують лексичний та граматичний матеріал однієї теми, вони можуть переходити до опрацювання іншої, забезпечуючи принцип послідовності навчання і не втрачаючи зацікавленості у предметі.

Отже, враховуючи те, що для більшої частини студентів пріоритетною є позитивна мотивація навчальної діяльності, педагогам необхідно постійно підтримувати та підсилювати її, шукаючи найбільш ефективні методи та застосовуючи відповідні стимули навчання.

Література

1. *Вергасов В.М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе.* — К.: Вища школа, 1985.
2. *Гилюн О.В. Освітні мотивації студентської молоді / О. В. Гилюн // Грані: наук.- теорет. і громад.-політ. альманах / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара; Центр соц.- політ. дослідж. – Д., 2012. – № 1 (81). – С. 102–104.*
3. *Михайличенко В.Є. Роль мотивації навчально-пізнавальної діяльності у формуванні професійної спрямованості студентів/ В. Є. Михайличенко, В. В. Полянська // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – Вип.17 (70). – С. 320–327.*
4. *Тарнопольський О. Студент у функції викладача англійської мови як іноземної: вплив на ставлення до навчання та навчальну мотивацію (мовний ВНЗ) / О. Тарнопольський, Ю. Дегтярьова // Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень і методика викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі : зб. наук. пр. : в 2 ч. / за ред. В. Т. Сулими, С. Н. Денисенко. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – Ч. 2. – С. 37–40.*
5. *Тимошенко В.М. Психологічні особливості формування мотивації досягнення майбутніх учителів (на матеріалі вивчення іноземної мови): Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2001. – 21с.*

Кізь В.О.
*завідувач бурового відділення,
викладач бурових дисциплін
Полтавського коледжу нафти і газу Полтавського
національного технічного університету імені Юрія Кондратюка*

Кізь Л.В.
*викладач математики циклової комісії
природничо-математичних дисциплін
Полтавського коледжу нафти і газу Полтавського
національного технічного університету імені Юрія Кондратюка
м.Полтава, Україна*

SMART-ОСВІТА ЯК ФАКТОР ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Одним із засобів адаптації людини до сучасного життя є освіта як організований педагогічний процес пізнання, розвитку, спілкування і творчості. В освіті, як в цілому в країні, відбуваються значні зміни. Зберігаючи кращі здобутки вітчизняної педагогіки, українська освіта продовжує набувати нових інноваційних рис. Інноваційна освіта орієнтована на вироблення у студентів самостійного підходу до наукової, соціальної, технічної чи життєвої проблеми, формування у них глибокого розуміння та аналізу цих проблем. Сучасне суспільство нерозривно пов'язане з процесом інформатизації та змушує нас активно використовувати інформаційні технології в освітньому процесі. При цьому один із пріоритетних напрямків процесу інформатизації сучасного суспільства – впровадження засобів нових інформаційних технологій в систему освіти [3].

Основне завдання педагога в процесі інформатизації освіти зводиться до регуляції процесу розвитку особистості студентів, їх творчого пошуку, організації спільної роботи. У цих умовах неминучий перегляд інтерактивних форм навчальної роботи, збільшення самостійної, індивідуальної та групової роботи, відхід від традиційного навчання, зростання обсягу практичних робіт пошукового і дослідницького характеру.

Різні аспекти впровадження інформаційних комп'ютерних технологій в навчальний процес розглянуті в роботах багатьох вітчизняних та закордонних авторів (М. Жалдака, С. Семерікова, А. Анісімова та інших), проте, питання використання SMART-технологій у вищій школі вивчено недостатньо.

Освітні технології, що відповідають застарілим технологічним критеріям та індустріальному суспільству, базуються на так званій академічній системі освіти, в межах якої знання передаються на заняттях, а викладач виконує одночасно функції передачі знань та контролю/оцінки результатів освітнього процесу. Така система не здатна задовольнити вимоги сучасності, тому відповіддю їй стала розумна (Smart) освіта і, як продовження та логічний результат, широкого застосування, Smart-суспільство.

Основою формування Smart-філософії став розвиток технологій Web 2.0, таких як Facebook, YouTube, Twitter, блоги, які дозволяють створювати власний інтернет-контент. Становлення Smart-суспільства можна назвати глобальною тенденцією. Smart – це здатність об’єкта, що характеризує інтеграцію у ньому двох чи більше елементів, які раніше не могли бути поєднані, за допомогою Інтернет. Наприклад, Smart-TV, Smart-Home, Smart-Phone. Smart-технології приведуть до розширення трудової мобільності в освіті, державній службі, інших сферах зайнятості [5].

Сама аббревіатура SMART несе подвійне змістовне навантаження: окрім дослівного перекладу з англійської, її можна розшифрувати як «Self-directed», «Motivated», «Adaptive», «Resource-enriched», «Technology embedded» – тобто навчання самостійне, мотивоване, адаптивне, збагачене ресурсами, з вбудованими технологіями.

Smart-освіта – це навчання в інтерактивному освітньому просторі за допомогою світового контенту, який знаходиться у вільному доступі. Головне у цьому процесі – це максимальна доступність знань. Smart-освіта є неформальним об’єднанням навчальних закладів для здійснення спільної освітньої діяльності в мережі Інтернет на основі загальних стандартів, угод та технологій. Вона реалізується з використанням інноваційних технологій та мережі Інтернет, які надають студентам можливість засвоєння професійних компетенцій на основі вивчення дисциплін з урахуванням їх багатоаспектності та постійного оновлення змісту [4].

Використання smart-технологій створює нові можливості для системи освіти, що полягають у:

- інтеграції освітніх закладів у міжнародний освітній простір;
- охопленні додаткових категорій студентів, в тому числі й іноземних;
- застосуванні нових засобів та інноваційних освітніх технологій;
- створенні нових орієнтирів для викладачів, навчання та оцінки знань;
- посиленні наукових досліджень;
- впровадженні ефективніших моделей адміністрування та управління

[1].

Інфраструктурно Smart-освіта базується на використанні дата центрів на платформі хмарних технологій, інтерактивних дошок, планшетів, проекторів, відповідного програмного забезпечення, інших засобів. Це дає змогу отримати спеціальність, реалізувати творчий та інтелектуальний потенціал людям з особливими освітніми потребами.

Smart-освіта змінює концепцію навчання, стає каталізатором підвищення якості людських ресурсів. Студентам не потрібно знаходитись поруч з викладачем, який перестає бути основним джерелом інформації. Це дозволяє викладачеві бути координатором та керівником навчального процесу і приділити кожному студенту рівноцінну увагу. Навчання може проходити де і коли завгодно, студенти мають можливість доступу до контенту в будь-який час. Такий підхід до навчання дозволяє кожній людині навчатися протягом всього життя.

Сучасний освітній курс для Smart-коледжу має відрізнятись від традиційних текстових посібників гнучкістю, інтегрованістю, здатністю

розвиватись самостійно за рахунок зовнішніх джерел. Аналогічні завдання стоять і перед розробниками Smart-підручників. Впровадження Smart-технологій у вищу освіту дасть можливість покращити не тільки систему заочного навчання, але й організувати якісну та ефективну самостійну роботу студентів денної форми, набуття ними професійних компетенцій на основі системного багатовимірного вивчення дисциплін з урахуванням їх взаємозв'язків, стимулювати наукову діяльність [2].

Smart технології використовуються для реалізації освітніх програм, які полягають не лише в інструментальних технологіях ведення навчального процесу, але і в інноваційних навчальних планах і дисциплінах. Саме Smart-технології дозволяють розробляти революційні навчально-методичні матеріали, а також формувати індивідуальні траєкторії навчання для студентів.

Наприклад, при проведенні практичних, лабораторних або семінарських занять, застосування спеціальних функцій smart-дошки дозволяє проводити розрахунки показників на базі наведеної інформації, будувати графіки, діаграми, що сприяє візуальному сприйняттю і розумінню студентами навчального матеріалу. Окрім того, подібна аудиторна групова робота орієнтує студентів на виконання дослідження, яке має не абстрактний, а конкретний професійний характер, що підвищує мотивацію виконання завдань і формує спеціальні знання майбутнього фахівця нафтогазового профілю. Аналогічні завдання на основі smart-технологій студенти можуть виконувати самостійно у позааудиторний час. Це всі види самостійної роботи, виконання індивідуальних проектів, курсових та дипломних робіт. Викладач має можливість консультувати студентів як безпосередньо, так і дистанційно.

Отже, широкий доступ до електронних навчальних матеріалів через smart-технології та засоби ІТ, спрямовує студента на самостійне здобуття професійних компетенцій. Навчання студентів набуває більшої персоналізації, що стає підґрунтям розробки персональних освітніх програм, зорієнтованих на інтелект, творчість та креативність майбутніх фахівців.

Література

1. *Smart-технології в Україні і світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodi.in.ua/smart-tehnolohiji/>.*
2. *Корсунська Л.М. Кореїська концепція smart-освіти: загальне навчання, цифрові підручники і smart-школи. [Електронний ресурс] - режим доступу: [Fib:///D /install/ortos 2013_11_17 pdf](Fib:///D/install/ortos%2013_11_17.pdf)*
3. *Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс].–Режим доступу:<http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.*
4. *Первая международная конференция по применению smart-технологий в образовании «Смарт-образование» 2014. [Електронний ресурс] - режим доступу:[http //stet – 14.Kesinternational.org](http://stet-14.Kesinternational.org).*
5. *Тихомиров В.П. Тихомиров Н.В. Smart-education: новый поход к развитию образования. [Електронний ресурс] - режим доступу: <http://www.elearningpro.ru/forum/topics/smart-education>.*

Киселевич І. В.
*старший викладач кафедри
загальноправових та соціально-гуманітарних
дисциплін Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Херсон, Україна*

ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ТЕРМІНА ТА ЙОГО ОЗНАКИ

У комунікативному, культурному й історичному аспектах юридична термінологія є важливою лексичною підсистемою, яка швидко поширюється й оновлюється, що пояснюється високим рівнем розвитку юридичної науки [6, с. 47]. У наш час юридичну термінологію активно вивчають як юристи так і лінгвісти. Для юристів інтерес до мови права визначено її функціональною специфікою та необхідністю вдосконалювати мовні форми нормативних актів з метою максимально адекватного висловлення законодавчої думки. Для лінгвістів мова права є цікавою з точки зору метамови відповідної предметної галузі, лексичний склад якої вони вивчають з позиції термінологічності. Проблеми термінології є зумовленими практичними потребами "... оскільки термінологія є одним з найбільших шарів словникового складу сучасних мов. Терміни є такими одиницями мови, які допомагають їй виконувати одну з основних функцій - пізнавально-інформативну" [9, с.23].

Юридична термінологія – це шар лексики, яка обслуговує правознавство і пов'язана з ним як з наукою, фахом, як сферою професійної діяльності. Особливість юридичної термінології полягає у власних словотворчих моделях, у характерних для неї структурних і лексико-семантичних відносинах, у специфічному становленні та розвитку [11, с.142]. Юридичну термінологію утворюють слова та словосполучення, які вживаються у законодавстві та є назвами юридичних понять, мають точний і визначений зміст та відрізняються значеннєвою однозначністю та функціональною стійкістю [5, с.16]. Юридична термінологія також охоплює назви предметів, дій, явищ, осіб, безпосередньо пов'язаних з юриспруденцією та її функціонуванням у суспільстві.

На сучасному етапі виокремлюють наступні ознаки юридичного терміна.

1) *Дефінітивність*, за допомогою якої можна встановити абсолютну відповідність між компактним словесним вираженням юридичного поняття та його розгорнутим науковим визначенням або дефініцією.

2) *Однозначність* свідчить про те, що термін повинен означати тільки одне наукове поняття, якому, в свою чергу, повинен відповідати тільки один термін [7, с.144]. Такий принцип реалізується за допомогою поняття *термінологічне поле*, тобто сфери існування терміна, всередині якої він має властивості, притаманні й іншим термінам, з якими він перебуває в деякій кореляції в межах даної підмови. Термінологічне поле замінює термінові контекст [8, с.50]. У своєму термінологічному полі термін-слово набуває

точності та однозначності, а поза його межами, зазнаючи детермінологізації або транстермінологізації, може означати інші поняття. Детермінологізація - явище постійне й активне для сучасної лексики - це втрата властивих термінові наукових рис та ... "вихід термінологічного значення поза межі чіткої системи, його усталення у загальноновживаній лексиці та здатність у своїй морфологічній формі приєднатися до синтаксичного оточення нетермінологічного контексту, сприяючи виникненню відтінків, часом, навіть, протилежних термінологічному" [1, с.91]. У мові існують чіткі синтаксичні структури, до яких належить детермінологізований термін, які, таким чином, відображають постійний процес взаємодії термінологічної та загальноновживаної лексики [4, с.202]. Транстермінологізація розглядається як перенесення терміна з однієї галузі науки до іншої з повним або частковим усвідомленням взаємодії термінологічної та загальноновживаної лексики. Однозначність - бажана, але не обов'язкова ознака терміна [10, с.157]. Існує безліч прикладів неоднозначності термінів у будь-якій галузі науки, зокрема юридичній: *judge* (суддя, арбітр, експерт, оцінювач, знавець) або *presumption* (самовпевненість, припущення, ймовірність, презумпція); ці багатозначні терміни вживаються не лише в юриспруденції.

3) *Системність*: значення юридичного терміна фіксується у системі й підтримується її параметрами. Загальна тенденція слів мови до системності у словотворенні особливо помітна серед термінів: системність понять, якщо це можливо, передбачає системність у повній структурі терміна. Явища одного порядку повинні знайти аналогічні позначення у термінологічних рядах [59, с.145]. Наприклад, суфікс *-ment* утворює в англійській мові велику кількість юридичних термінів: *judgment* (судове рішення, вирок); *punishment* (покарання); *endamagement* (збитки, пошкодження); *disbarment* (позбавлення звання адвоката).

4) *Умотивованість* сприяє запам'ятовуванню терміна, полегшує його зв'язок з іншими термінами і робить його становище більш сталим [11, с.146]. Умотивований термін, як особливе слово, визначає дві екстралінгвістичні сутності: поняття, яке мотивує, та вмотивоване поняття. Створений таким чином термін розпочинає своє самостійне життя у термінологічному полі. Існує два способи вмотивованості термінів: *метафора* та *метонімія*. В основі метафоризації загальноновживаного слова, що стає терміном юриспруденції, є схожість між предметами, ознаками, місцями: *colonize* (тимчасово переселяти виборців до іншого виборчого округу з метою незаконного голосування від *colonize* "колонізувати"; *resort* (злодійське кубло від *resort* "курорт") [2, с.9]. В основі метонімії - реальний зв'язок між процесом, місцем або предметом: *record* (запис судової справи; відомості про судимість); *Roman law* (римське право); *succession* (процес успадкування і майно, яке переходить у спадок).

5) *Лінгвістична правильність*: точність терміна є забезпеченою правильним використанням словотворчих засобів. Бажано, щоб терміни, які належать до певних частин мови, утворювалися б так само, принаймні, у межах одного термінологічного поля: *appropriate* (привласнити) - *disappropriate* (позбавити права власності); *imprison* (ув'язнити) - *disimprison*

(звільнити від ув'язнення); *inherit* (успадкувати) - *disinherit* (позбавити спадщини) [2, с.11].

б) *Точність*: довжина терміна має бути достатньою для позначення кожного поняття і для виокремлення його з низки схожих або подібних. Короткі терміни легше запам'ятати та часто вживати: юридичний термін *law* (закон, право) є коротким та абсолютно точним. У той самий час, багатослівні терміни *merchant shipping law* (морське право); *international convention law* (міжнародне договірне право); *executively inspired law* (законопроект, внесений за ініціативою виконавчої влади) точно вказують на місце поняття, яке вони позначають, серед інших понять даної галузі [3, с.70].

7) *Термінологічна укоріненість або специфічність вживання* є дуже важливою ознакою. Під час юридичних рекомендацій, перевага надається більш поширеному термінові, який можна почути у мові кількох поколінь фахівців, оскільки заміна давно укоріненних термінів на більш вдалі чи сучасні може призвести до руйнування старої системи і непотрібного вивчення [11, с.37]. Широко вживаний термін *nil debet* (лат. відсутність боргу, тобто заперечення відповідача за позовом) можна охарактеризувати як елемент фіксованої субмови, що вживається тільки в її межах і зустрічається частіше ніж сучасний термін з аналогічним значенням *rejoinder* [12, с.88].

8) *Мовна орієнтація*: за наявності термінів-конкурентів, створених на основі власної або чужих мов, слід надавати перевагу тим чи іншим термінам, зважаючи на ситуацію. Надмірне і не завжди виправдане захоплення іншомовними запозиченнями неминує призводить до відокремлення термінології та робить її практично недоступною для нефахівців. Однак, для юридичної термінології сучасної англійської мови це не є справедливим, оскільки вона, протягом тривалого часу, користується латинськими запозиченнями, які ніяк не перешкоджають ефективному спілкуванню фахівців у даній галузі: *nolo prosequi* (заява про відмову у подальшому судовому переслідуванні); *nil habet* (той, хто не має майна, яке можна було б конфіскувати) [11, с.148].

Таким чином, у лінгвістичній літературі існують різні думки стосовно ознак юридичного терміна. На сьогодні релевантними залишаються такі: 1) дефінітивність; 2) системність; 3) ступінь термінологічності та 4) специфічність вживання, які, поряд з іншими, вже було проаналізовано.

Література

1. Гальперин И. Р. *Стилистика английского языка*. - М.: Просвещение, 1971. - 118 с.
2. Дерді Е. Т. *Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів: Автореферат. дис. канд. філол. наук*: - К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2003. - 19 с.
3. Лейчик В. М. *Оптимальная длина и оптимальная структура термина // Вопросы языкознания, 1981. - №2. - С. 63-73.*
4. Мостовий М. І. *Лексикологія англійської мови*. Харків: Основа, 1993. - 253 с.
5. Пиголкин А. С. *Язык закона*. - М.: Юридическая литература, 1990. - 192 с.

6. Пряшников Е. А. Терминология уголовно-процессуального законодательства // *Правоведение*, 1968, №4. - С. 47-50.
7. Реформатский А. А. *Введение в языковедение*. - М.: Просвещение, 1967. - 542 с.
8. Реформатский А. А. *Что такое термин и терминология // Вопросы терминологии*. - М.: Просвещение, 1961. - С. 47-52.
9. Симоненко Л. О., Соколова С. О., Коропенко І. В. та ін. *Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах*. К.: Наукова думка, 1993. - 235 с.
10. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. и др. *Общая терминология: вопросы теории*. - М.: Наука, 1989. - 243 с.
11. Толста С. А. *Основні класифікації правничих термінів // Проблеми культури професійної мови фахівця: теорія та практика. Матеріали VI міжвузівської науково-методичної конференції*. - Донецьк: Вид-во Донецьк.юридичного інституту про ДонНУ, 2006. - С.142-149.
12. Циткина Ф. А. *Терминология и перевод*. - Львов: Вища школа. - Изд-во Львов. гос. ун-та, 1988. - 156 с.

Книш І. В.

*кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри менеджменту та інноваційних
технологій соціокультурної діяльності
Київського національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова*

Кочубей Н. В.

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та інноваційних
технологій соціокультурної
діяльності Київського національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

**АПГРЕЙД КІБЕРНЕТИКИ: КЛАСИКА, НЕКЛАСИКА,
ПОСТНЕКЛАСИКА**

Упровадження штучних машин і механізмів, ІКТ, а також їх надшвидкісне залучення в усі сфери життєдіяльності кожної людини, призвело до виокремлення дослідження цих процесів у окрему галузь науки – кібернетику (яка виникла у 40-х рр. ХХ ст.). При цьому ще за часів появи перших штучних пристроїв та механізмів (машин, автоматів) перед людиною поставали питання щодо їх використання та застосування, говорячи іншими словами – управління. Саме тому ми вважаємо за доречне розглянути періодизацію її розвитку, застосовуючи періодизацію розвитку науки, яку запропонував В. Стьопін [13]. Виділення цих стадій ґрунтується на положенні та значенні суб'єкта – спостерігача. При цьому спостерігаються процеси апгрейду (*модернізація, оновлення у тому числі програмного забезпечення, апаратури*) кібернетики занадто швидкими темпами (*подібно*

до закону Мура: щільність транзисторів в мікропроцесорах подвоюється кожні 18-24 місяці [14]): у гіфпросторі.

Класичний період розвитку науки характеризується тим, що базовими об'єктами цієї раціональності та парадигми «суб'єкт-об'єкт» виступають системи (прості та складні). При цьому сумарні властивості їх частин визначають властивості цілого, а зв'язки, які при цьому виникають, зводяться до лапласівського детермінізму. Вони гомеостатичні і у них є програма функціонування, яка створює команди управління і корегує поведінку системи на основі зворотніх зв'язків [8, с. 29-35]. У сучасному науковому дискурсі стосовно кібернетики першого порядку зазначається, що вона мала справу з проблемами управління системами, що саморегулюються, але підходи щодо їх вивчення були ще лінійними. На це, зокрема вказує Н. Кочубей, зауважуючи що підґрунтя кібернетики першого порядку складало лінійне механістичне мислення [7, с. 45]. На цю ж особливість вказує Л. Бевзенко: «Класичну кібернетику можна вважати одним з останніх оплотів сцієнтистського мислення, орієнтованого на суб'єкт-об'єктні відносини людини зі світом, на підкорення природи, яке уявлялося незворотним наслідком науково-технічного прогресу» [1, с. 40-41]. Тобто **кібернетика першого порядку** обмежувалася дослідженнями базових об'єктів класичної наукової раціональності з лінійними підходами щодо їх вивчення та парадигмою «суб'єкт-об'єктних» відносин у межах систем, а також потрактовувалася як наука про загальні закономірності процесів управління і накопичення, зберігання та передачі інформації у машинах, живих організмах та суспільстві. Але це все не задовільняло вимоги некласичної наукової раціональності. Тобто відбувався своєрідний апгрейд кібернетики від кібернетики систем, які ми можемо спостерігати (парадигми «суб'єкт-об'єкт», до спостережних систем (парадигми «суб'єкт-суб'єкт»).

Некласичний період розвитку науки враховує зв'язки між знаннями про об'єкт і характер засобів та операцій діяльності при переході від парадигми «суб'єкт-об'єкт» до парадигми «суб'єкт-суб'єкт» (що привело до появи уявлень про нові види управління: активними системами [2], інформаційне [5], рефлексивне [12]), а також проблема «засоби задають об'єкт» [10; 12]. Доповнюючи вищезазначене, ми вважаємо за потрібне більш детально розглянути концепцію В. Лефевра. У книзі «Структури, що конфліктують» він виокремив особливий клас об'єктів, які назвав «об'єктами, що їх можна порівняти з дослідженнями щодо досконалості» [11, с. 9-10]. Дослідник має відобразити їх «внутрішній світ» і оволодіти спеціальними засобами – *рефлексивними*. При цьому розмивається межа відмінностей між об'єктом та дослідником (а також стороннім спостерігачем). Таким чином, для **кібернетики** не першого, а саме **другого порядку** стало узвичаєним поняття «само-об'єктивізації» [11, с. 9-10]. Відмінності між об'єктом і дослідником зникають, адже об'єкт сам стає дослідником (водночас виникають труднощі щодо розгляду дослідника з позиції об'єкта!). У подальшому ці ідеї було розвинено у монографії «Алгебра совісті» [9], у вихідних положеннях соціальної кібернетики S. Umpleby [15] та ін. Гайнц фон Ферстер, австрійський й американський

фізик, у статті «Кібернетика кібернетики» («Cybernetics of Cybernetics», 1974), зазначив, що кібернетика **першого порядку** – це кібернетика систем, які ми можемо спостерігати, а **другого** – спостережних систем, межа між суб'єктом і об'єктом управління та, як наслідок, між сукупністю суб'єктів і середовищем як цілим [16]. Таким чином для неklasичного типу наукової раціональності і базової «суб'єкт-суб'єктної» парадигми управління важливою властивістю об'єктів є їх активність. При цьому причинність для даного типу об'єктів не зводиться до лапласівського детермінізму а доповнюється ідеями «цільової причинності», які можна віднести до розряду активних (тих, що самі розвиваються) систем. Обмеженість «суб'єкт-об'єктних» відносин при активізації об'єкта-дослідника призвела до визнання обмеженості цих відносин та спрямувала увагу дослідників до парадигми «суб'єкт-суб'єктних» відносин, а також становлення активних систем як базового типу об'єктів управління наперед визначило розвиток кібернетики другого порядку. При цьому базовим підходом постає міждисциплінарний підхід. Але, у подальшому, з виникненням такого утворення як кіберпростір, парадигма «суб'єкт-суб'єктних» відносин вже стала не задовільняти потреби дослідників щодо пояснення процесів, які відбуваються у цьому середовищі, що призвело до появи постнеklasичної наукової раціональності. У кібернетиці відбувається подальший апгрейд – поява кіберпростору (узгодженої галюцинації суб'єктів, які перебувають у світі комп'ютерних мереж) та у подальшому і мережі Internet (поява спостерігачів-номад). Тобто, як ми бачимо, подальший розвиток кібернетики відбувається від пізнання людино-машинних систем до утворень, в яких «присутність людини, її воля та цілепокладання є невід'ємною частиною [7, с. 55]». Таким чином в кібернетиці вищих порядків ми маємо спостерігати саме ці процеси.

Постнеklasичний період розвитку кібернетики як науки пов'язаний з уявленням про кіберпростір, який у останні часи підлягає сильним видозмінам. Кіберпростір – це узгоджена галюцинація суб'єктів, які перебувають у світі комп'ютерних мереж у якості суб'єктів пізнання – суб'єкт-полісуб'єкне середовище. Цей кіберпростір вивчається кібернетикою третього порядку. Відмінною рисою між попередніми рівнями розвитку кібернетики є те, що предметом розгляду кібернетики третього порядку вже є не системи, а мережі. Як зазначає Н. Кочубей, система і мережа – це різні речі. Для системи характерні такі ознаки: структурованість, ієрархічність, певна якісна і просторова визначеність. Для мережі: складність, нелінійність, самоорганізаційність, саморефентність, змінність. Остання існує тільки при наявності користувачів – суб'єктів пізнання. Основними функціями мережі є передача, зберігання та обробка інформації. При цьому потрібно констатувати, що у мережі важлива не стільки цілісність, яка отримана з елементів, а те, що вони породжують у результаті взаємодії. Виникає дещо, що не тотожне самій мережі, а є продуктом її функціонування, часто випадковим і не прогнозованим. У мережах важливі не тільки і не скільки самі спостерігачі та їх якісна визначеність, а те, що саме породжується, становиться, самоорганізується завдяки їх участі та взаємній комунікації.

Тобто продукти, які породжені мережею, віртуальні, вони можуть існувати відносно самостійно [6, с. 448-449, 453].

На цю особливість мережі вказують і Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі у праці «Ризома»: сам по собі комп'ютер, якщо розглядати його як автономний модуль, поза зв'язками з іншими, не може бути ризоматичним утворенням, оскільки він спроектований як специфічна ієрархічна структура, де «вся влада належить пам'яті або центральному блоку» [3, с. 16]. Що ж стосується **кібернетики третього порядку**, то вона має справу не з системами, а з нелінійним відкритим утворенням – мережею спостережних систем. Але останнім часом ця мережа також зазнає змін – кіберпростір, який можна було трактувати як ризому, видозмінюється. Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі прообраз ризоматичної множинності, яка має горизонтальні (міжвидові) та площинні зв'язки вбачають у обмежених мережах автоматів, зв'язок у яких здійснюється від одного суб'єкта до іншого. Маршрути наперед не задані, а всі учасники взаємозамінні, завдяки чому координація локальних операцій і синхронізація кінцевого, загального результату досягається без центрального органу [3, с. 17], що характерно, як ми вважаємо, для «радікса» [4, с. 159]. Ми вбачаємо метафоричну невідповідність: для ризоми (кореневища) не характерне поєднання однієї частини з іншою, вона має один вихідний пункт розвитку, саме лінії зв'язку і перехресні посилення (комунікації) роблять мережу глобальним гіфікованим простором, а не локально (як кореневища ризоми) розрізною групою комп'ютерів. Цими лініями зв'язку є не кореневища ризоми, як вважають Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі, а саме гіфа, тому що зазначені атрибути властиві тільки для неї.

Таким чином, кібернетика третього порядку перетворюється на кібернетику **четвертого порядку**, тому що розглядає кіберпростір, як складову **гіфпростору** (англ. *hyphspace*). Ця метафорична абстракція, може бути використана в філософії, у комп'ютерних технологіях. Вона являє собою віртуальну реальність, яка є складовою Ноосфери Це світ іншої природи який породжується комп'ютерними мережами із активним залученням користувачів, які самоспостерігають за собою та за іншими користувачами, мандруючи сайтами. Вони, не змінюючи положення тіла, постійно перебувають у русі по сайтах Internet-у, тому їх можна назвати номадами. Отже, мережа Internet – це номадичне гіфіковане нестале децентралізоване утворення, що постійно розвивається як у горизонтальній, так і у вертикальній площині, яким ніхто не управляє. Ця мережа самозародилася, і продовжує саморозвиватися як інформаційно-комунікаційне номадичне середовище, яке існує лише при наявності користувачів - номад у якості суб'єктів пізнання.

Висновки. Розглянувши кібернетику на сучасному етапі її розвитку, ми показали апгрейд, який при цьому відбувається: кібернетика першого порядку вивчала спостерегаючі системи, кібернетика другого порядку мала справу із самими спостерігачами, тобто спостережними системами. Кібернетика третього порядку вивчала процеси, які відбуваються у суб'єкт-полісуб'єктному середовищі, а кібернетика четвертого порядку заснована на

гіфпросторі, який є номадичним утворенням, що існує у середині комп'ютерних мереж.

Література

1. Бевзенко Л. Н. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л. Д. Бевзенко. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437 с.
2. Бурков В.Н., Кондратьев В.В. Механизмы функционирования организационных систем. М.: Наука, 1981. – 384с.
3. Делез Ж. *Rhizoma* //Ж. Делез, Ф. Гваттари ; в переводе Я. Свирского, с ил. М. Нгуи – 35 с. – Режим доступа : https://vk.com/doc184482549_189854454?hash=fad6578b6e212adfe0&dl=98694f379ecda7539e – Загл. с экрана.
4. Книш І. В. Філософський дискурс: *rhizoma vs radix vs hyrhe* / І. В. Книш // Філософія і політологія в контексті сучасної культури: наук. журн. – Вип. 6 (15). – Дніпро, 2016. – С. 157-164. – Електронний ресурс – Режим доступу: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/835>
5. Кононов Д.А. Информационное управление: принципы моделирования и области использования / Д. А. Кононов, В. В. Кульба, А. Н. Шубин //Труды ИПУ РАН. Т. XXIII. – М.: ИПУ РАН. 2004. С. 5-29.
6. Кочубей Н.В. *Сеть как пространство постнеклассических практик / Постнеклассические практики: опыт концептуализации: Коллективная монография / Под общ. ред. В. И. Аршинова и О. Н. Астафьевой. – СПб.: Издательский дом «Миръ», 2012. – С. 447-456.*
7. Кочубей Н. Синергетические концепты в нелинейных контекстах: сети, управление, образование / Н. В. Кочубей – Saarbrücken, Deutschland : Palmarium Academic Publishing, 2013. – 260 с.
8. Лепский В. Е. Рефлексивные аспекты в эволюции представлений об управлении / В. Е. Лепский // Рефлексивные процессы и управление. – Международный научно-практический междисциплинарный журнал. – № 1-2. – Т. 12. – М.: Изд-во «Когито-Центр», 2012. – С. 26-59.
9. Лефевр В. А. Алгебра совести / В. А. Лефевр ; пер. со 2-го англ. изд. с доп. – М.: Когито-Центр, 2003. – 426 с.
10. Лефевр В. А. «Естественное» и «искусственное» в семиотических системах / В. А. Лефевр, Г. П. Щедровицкий, Э. Г. Юдин // Проблемы исследования систем и структур. Материалы к конференции : СПб. – М.: АН СССР, 1965. – С. 141-149.
11. Лефевр В. А. Конфликтующие структуры / В. А. Лефевр. - М.: Сов. радио, 1973. – 158с.
12. Лефевр В. А. О самоорганизующихся и саморефлексивных системах и их исследовании / В. А. Лефевр // Проблемы исследования систем и структур. Материалы к конференции : СПб. – М.: АН СССР, 1965. – С. 61-68. http://www.reflexion.ru/Library/J2005_1.pdf
13. Степин В.С. Саморазвивающиеся системы и постнеклассическая рациональность // Вопросы философии, 2003. – № 8. – С. 5–17.
14. Moore G. E. Cramming more components onto integrated circuits / G. E. Moore. – Electronics Magazine, 1965. – с. 4.

ftp://download.intel.com/museum/Moores_Law/Articles-Press_Releases/Gordon_Moore_1965_Article.pdf

15. Umpleby S. *Reviving the American Society for Cybernetics, 1980-1982* – Режим доступу: https://www2.gwu.edu/~umpleby/recent_papers/2016/2016%20CHK%20Reviving%20ASC%20in%201980s.pdf. – Загл. с екрана.

16. Von Foerster H. *Cybernetics of Cybernetics / H. Von Foerster // Communication and Control in Society / ed. K.rippendorff. – New York: Gordon and Breach, 1979.* – Режим доступу: http://www.uboeschenstein.ch/texte/foerster_cybernetics%20of%20cybernetics.pdf

Колотило М.О.

кандидат філософських наук, викладач
кафедри філософії Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна

СУЧАСНА МІЖНАРОДНА ОСВІТА В УМОВАХ «НЕОЛІБЕРАЛЬНОГО ПОВОРОТУ»

Система освіти у міжнародному аспекті здійснила власний еволюційний поступ, витoki якого сягають часів заснування перших середньовічних європейських університетів. Так, останні, роблячи акцент на розширення академічної та студентської мобільності, своє завдання вбачали насамперед у навчанні та вихованні інтелектуальних еліт тогочасних держав, не в останню чергу з метою підтримання ідеалу вченого мужа-мандрівника. У наступні історичні епохи міжнародний аспект вищої освіти розвивався за рахунок того, що більш розвинені держави, доволі часто власники колоній, сприяли менш розвиненим країнам, надаючи можливість громадянам останніх отримати вищу освіту та підтримуючи розвиток їх університетів.

Сучасна міжнародна освіта являє собою висококонкурентне та комерціалізоване середовище, в якому домінують ринковий дискурс та орієнтація на університетські рейтинги. Значна частина дослідників, в числі яких Ф. Альтбах, П. Скот, К. Калхун, Л. Альтюссер, М. Квієк однією з причин такого порядку денного для університетської освіти називають «неоліберальний поворот», що «...зумовив відхід від ідей соціальної держави та соціально орієнтованого ринку, і став відповіддю на рецесію, спад ділової активності, фінансові кризи і світовий економічний занепад» [1, с. 20].

Поява неолібералізму як цілісної та завершеної соціально-економічної теорії датується 1947 роком, оскільки саме в означений історичний час було засновано «Товариство Мон Пелерін», назване в честь курорту в Швейцарії, де проходили зустрічі теоретиків та прихильників ідей австрійської економічної школи. Доречно зазначити, що ідейним фундаментом заснування останньої виступило вчення відомого австрійського політичного

філософа Ф. фон Гаєка, а до числа теоретиків школи увійшли такі визначні інтелектуали свого часу як Л. фон Мізес, М. Фрідман та К. Поппер.

За своїм змістом теорія неолібералізму передбачає абсолютизацію ринкових механізмів та конкуренції як факторів суспільного розвитку; делегування частини економічного суверенітету країн міжнародним організаціям на кшталт СОТ, МВФ тощо; приватизація соціальної сфери, зокрема таких галузей як охорона здоров'я, інфраструктура, освіта. У контексті останньої тези доцільно вказати, що нині ми є свідками проникнення неоліберальної практики до соціальної реальності через трансформацію усіх сфер суспільного життя.

Новий політичний, економічний та соціальний світ навколо нас приносить з собою незрівнянну за характером і розмахом революцію у вищій освіті. За словами польського дослідника освіти М. Квієка, «...традиційним вищим навчальним закладам по всьому світу кидають виклик нові навчальні й наукові установи, котрі намагаються надавати ті самі послуги краще, дешевше й без державних витрат: корпоративні університети, підприємницькі університети, он-лайн університети, франчайзингові установи та ін.» [2, с. 59-60].

Найпомітніші зміни відбуваються у країнах, що найактивніше заохочують глобалізацію, сповна користуючись її вигодами (США, Великобританія) та в країнах, на які потужним чином вплинула глобалізація внаслідок їхньої незахищеності (країни перехідного типу та країни, що розвиваються). Державна вища освіта більшості країн перехідного типу вже зараз вимушена існувати у висококонкурентному, зорієнтованому на ринок оточенні, де зростає кількість приватних вищих навчальних закладів, а кількість студентів у приватному секторі в окремих країнах сягає 40%.

У цьому контексті логічним продовженням розвитку буде масштабна приватизація державних університетів – продаж освітніх продуктів, партнерство з корпораціями, а також зростання плати за навчання. Нинішня модель функціонування університету виглядає бізнесовою і корпоративною, з властивою для неї маркетинговою, підприємливістю, корпоративізацією. Недаремно, галуззю освіти активним чином цікавиться Світова організація торгівлі (СОТ), в намірах якої є безперешкодний імпорт та експорт вищої освіти в рамках правового регулювання її протоколів. По суті, колосальні економічні наслідки глобалізації штовхають освітні політики різних держав в тенета ідей, котрі вимагають скорочення державного сектору, заохочення ринкових підходів до вибору закладів освіти, дерегуляції, для приваблення нових постачальників освітніх послуг.

З даного приводу, британський фахівець у галузі освіти Пітер Скот зазначає, що на зміну попереднім ідеалам міжнародної освіти, а саме солідарності, розвитку, взаєморозуміння, прийшли вимоги ринку, описувані категоріями «матеріального збагачення», «економічного зростання» та «конкуренції». Саме тому, можливим стало ствердження того, що властиві попередньому століттю ідеали, з якими асоціювалася масова вища освіта (соціальна справедливість, демократія, особистісне вдосконалення), були заміщені цінностями неолібералізму [1, с. 20].

Неоліберальний поворот в освіті включає в себе цілу низку ідей, що мають як відданих фанатів, так і поміркованих прихильників. До числа перших слід віднести тих освітян, що розглядають лібералізм як провідну силу в розвитку вищої освіти, в той час як інші – низки неминучих обставин,

до яких необхідно адаптуватися. У будь-якім разі, виходячи з контрверсійної природи самої категорії, «неоліберальний поворот» слід розглядати виключно крізь призму факторів його впливу на освітню галузь.

Перший фактор ознаменував собою перехід від ідеї соціальної держави до держави з ринковою економікою, що виразилося насамперед у збільшенні об'ємів державних позик, скороченні оподаткування для приватних осіб, а також переоцінці ролі держави з певного суспільного блага на регулятора і замовника освітніх продуктів.

Наступний фактор – глобалізаційний, котрий на черговому історичному витку визначив можливість та необхідність говорити про освітні послуги як про визначений комерційний товар. Існуюча тривалий час дискусія щодо включення системи вищої освіти до Генеральної угоди з торгівлі послугами на даний час призупинена, проте може бути відновлена в контексті обговорення Трансатлантичного торгівельно-інвестиційного партнерства та дотичної до нього Тихоокеанської згоди про торгівлю.

Третій фактор, інституційно пов'язаний з революційним розвитком засобів масової інформації та комунікативної культури в цілому, передбачає інтенсивне зростання числа соціальних мереж та масштабів їх впливу на освітню діяльність, медіатизацію освітньої сфери в цілому, появу віртуальних освітньо-наукових співтовариств тощо.

Зазначений характер «неоліберального повороту» визначає політичний, соціальний, економічний та культурний контексти, у межах яких існує вища освіта, у тому числі і в міжнародному аспекті. З однієї сторони, перед студентами відкрилися нові можливості для крос-культурного навчання та отримання бажаної міжнародної освіти. Очевидним є бурхливий розвиток масових відкритих онлайн-курсів, поширення інформаційних технологій для адаптації системи вищої освіти до потреб студентів, розвиток електронних форм навчання тощо. Набули свого поширення відкриті інформаційні ресурси, де можливо опублікуватися оперативно та без значних фінансових витрат, а відтак зросли й можливості по формуванню глобальних дослідницьких мереж та налагодження зв'язків з «кінцевими споживачами» освітньо-наукового продукту. Разом з тим, глобалізований світ актуалізував появу нових бар'єрів, в числі яких інтенсифікація втрати частиною держав найбільш талановитих студентів, нерівномірний розвиток національних освітніх систем тощо.

Література

1. Скотт П. *Международное высшее образование и «неолиберальный разворот»* / П. Скотт // *Международное высшее образование*. 2016. Вып. 84. С. 20-21.

2. Квієк М. *Університет і держава. Вивчення глобальних трансформацій* / М. Квієк. Київ: Таксон, 2009. 372 с.

Корсак К.В.

*доктор філософських наук, професор
Чернігівського національного університету ім. Т.Шевченка
м. Чернігів, Україна*

Корсак Ю.К.

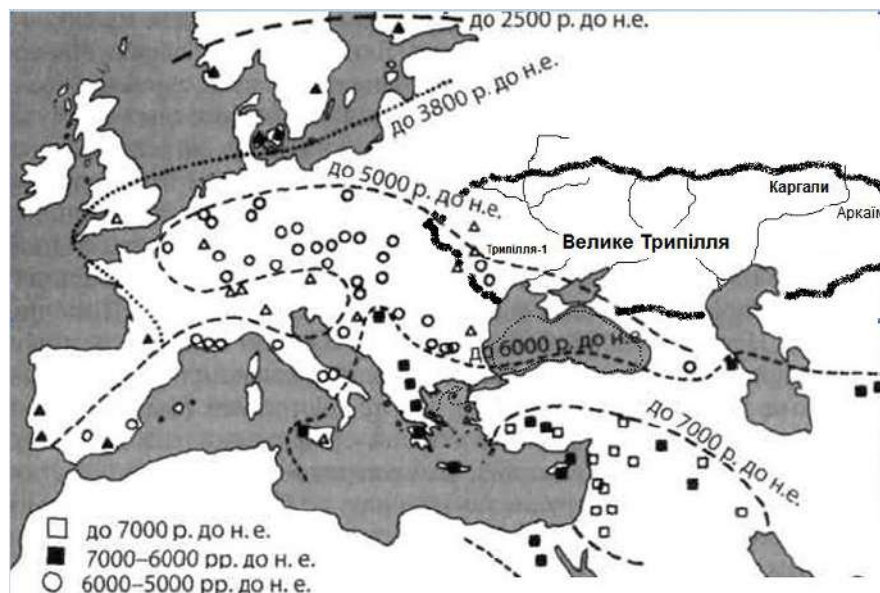
*кандидат філософських наук, ст.н.співр.
Інституту вищої освіти НАПН України
м. Київ, Україна*

ГЛОБАЛЬНО-КОГНІТИВНІ ПРОЦЕСИ У МОВАХ ТА КУЛЬТУРІ ЗА УЧАСТЮ УКРАЇНЦІВ: МИНУЛЕ І МАЙБУТНЄ

Досягнення синергетики засвідчують, що людство у даний момент проходить точку біфуркації й зазнаватиме впливу чинників форсмажорного рівня. У цих тезах ми доведемо, що серед них центральну роль уже розпочали відігравати мудрі та екологічно нешкідливі виробництва та дії, для яких ми пропонуємо інтегральний термін «*ноотехнології*» (його пояснення і десятки споріднених термінів – ноонауки, ноомислення, ноофілософія та ін. – наведено у [2]). Одну з цих наук – нооісторію – застосуємо для нового висвітлення долітописної історії українців та їх вирішального внеску в формування індоєвропейського світу та понад 400 споріднених мов.

Ми спиратимемося на знання з багатьох наук, віддаючи перевагу тим їх досягненням, що датуються останніми кількома роками. Використаний нами метод можна назвати «*критичною нооінтеграцією*» – аналіз даних з якомога більшої кількості найновіших джерел з одночасною перехресною перевіркою їх вірогідності. Сподіваємося на те, що у недалекому майбутньому славнозвісний Watson ([3] та ін.) на основі всієї англомовної інформації світу підтвердить основні положення наших тез.

Нооісторія України має керуватися насамперед відкриттями генетиків. Вони довели, що всі «землеробські» гени населення Європи і значної частини Азії мають витоком ті племена, у склад яких входили і наші пращури. Саме вони з межі 10-го тисячоліття до нашої ери створили на теренах Близького Сходу в Родючому півмісяці рільництво й одомашнили овець і кіз ([1] та ін.). Ріст населення і брак легких для ручного обробітку ґрунтів примусив молодші покоління цих винахідників разом з насінням, знаряддями праці й отарами малих копитних пішки рухатися на Захід, Північ і Схід. Ритм розселення вказаний на рис. 1. Майбутні українці спершу оселилися на землях, що у даний момент є морським дном далеко на південь від Одеси і Миколаєва.

Рис.1. Датування поширення одомашнених у Родючому півмісяці рослин [1, с. 177]

Пунктир – наша реконструкція контурів водойм до прориву Босфору, суцільна лінія — ймовірна зона впливу Великого Трипілля. Вказані мідні копальні Каргали і поселення Аркаїм

Приблизно 7500 років тому відкрився істотно вузький від Дніпра Босфор і під впливом дуже повільного заповнення чаші Чорного й Азовського морів пращури-землероби змістилися на північ, де на узліссях зустрілися з аріями – мисливцями з алтайським походженням і майже 40000-річним досвідом полювання на великих звірів та відповідними фізичними кондиціями. Арії і землероби мали різні екологічні ніші, а тому не конкурували між собою за харчові ресурси. Натомість, висока взаємна привабливість зумовила поєднання генів і формування чималої зони, яку доцільніше називати не «Кукутені», а «*Трипілля-1*». Від аріїв трипільці-чоловіки отримали знамениту гаплогрупу R1a і разом з нею – *підвищену фізичну силу, життєву активність і схильність до інноваційно-пошукової діяльності*. Вкажемо, що нам невідома якась інша культура, в межах якої чоловіки випередили б трипільців у закоханості, захопленні, естетичності і привабливості зображень жінок в усіх своїх сакральних і побутових творах та виробках.

Науковці встановили ([1] та ін.), що з десятків спроб одомашнити коней успіх стався лише одного разу – на півдні України. Використовуючи відкриття етології, ми пояснюємо це тим, що чоловіки-арії, які успішно полювали на зубрів, не мали страху перед кіньми, які визнали перевагу людини. Навзамін за допомогу трипільцям у денний час коні отримали повний нічний захист від зграй вовків, що й стало основою безприкладно вигідного союзу. Пращури, які раніше могли використовували лише власні м'язи, раптом отримали потужну, слухняну і витривалу біологічну «машину», яка харчувалася сама і потребувала тільки уваги і захисту.

Наслідки цього досягнення виявилися колосальними і довготривалими. Тим, що господарями коней стали рільники, а не номади, ми пояснюємо чималу тривалість періоду їх мирного, а не воєнного використання. Успіх з кіньми був невдовзі підкріплений удосконаленням оранки і винайденням легкого колеса. Трипільці мали значне бажання розшукати у себе поклади

мідних руд, але знайшли їх аж на Південному Уралі – майже невичерпне рудне поле Каргали [4]. Поблизу діяла чимала аграрна зона (одне з багатьох містечок – славнозвісний Аркаїм).

Отже, у процесі експансії трипільців на Схід виникло багато нових професій і *стався перший в історії людства глибокий поділ праці* на території 1-2 млн. км², яку ми пропонуємо називати «**Велике Трипільля**». Виникло багато нових слів з рільництва, конярства, гужового транспорту, гірничої справи, металургії, обробки металів та ін. 21.01.2017 р. ми запропонували для них термін «хмара тегів» і на цій основі вирішили головну проблему компаративної лінгвістики – пояснили те, як виникла сім'я з 400 індоєвропейських мов. Хмара тегів була настільки необхідна для всіх, що тривалий час без перешкод поширювалася навіть на ворожі території.

На жаль, грандіозне виверження вулкану Санторін в Егейському морі викликало «пилову зиму» й зумовило розпад Великого Трипільля. Населення його східної частини (відомі усім «арії») рушило на південь, що різко прискорило цивілізаційні процеси на цих теренах. Друга частина населення ВТ могла рухатися переважно на захід, наслідком чого стала зміна генетичної мапи Європи і поширення слов'янського світу з гаплогрупою R1a1a до меридіану Берліна. Наші пращури зупинилися перед Ельбою, але хмара тегів поширилася ще далі, де мешкали племена з гаплогрупою R1b, які запозичили найбільш привабливі для них теги (терміни) і технології.

Отже, всепланетне розповсюдження індоєвропейських мов сталося з однієї головної причини – винайдення нашими пращурами найдосконаліших технологій бронзової ери і поступового формування «нездоланної» хмари великотрипільських мовних тегів. Цей імпульс мав таку потужність, що, незважаючи на окремі технологічні «сплески» в ареалі поширення китайського варіанту 1-ї (аграрної) «тоффлерівської» хвилі, для Землі в цілому аж до наших буремних днів лідерство у культурі, науках, освіті й технологіях належало народам, які послуговувалися мовами з індоєвропейської сім'ї.

Повертаючись до сьогодення, відзначимо, що у світі деструктивні виробничі та інші процеси тимчасово домінують над конструктивними, а серед наукових прогнозів переважають песимістичні, бо ноотехнології все ще надто маловідомі. У нашому уявленні «**ноотехнології**» – мудрі способи виробництва та інші соціальні чи економічні процеси, які дають можливість для всієї популяції людей співіснувати з біосферою, не пошкоджуючи її й не зменшуючи різноманіття життя. Подібна повна екологічна безпечність ноотехнологій забезпечується тим, що людина мудро скеровує природні процеси в бажаному для себе напрямі, не порушуючи цим їх нормального плину, не перетворюючи на засіб знищення спершу біосфери, а по тому – всього людства. Якщо людство ще до середини ХХІ ст. відмовиться від індустріальних виробництв і замінить їх ноотехнологіями, то уможливиться і сталий розвиток, і поєднання зростання чисельності людства з підвищенням якості життя кожного громадянина.

Очевидно, що з цим рятівним для людства фундаментальним поняттям пов'язані багато інших, які ми включили у «нооглосарій (нооенциклопедію)» й отримали на нього авторське свідоцтво [2]. Цим автори цієї статті започаткували створення і поширення колосальної за цивілізаційним впливом хмари тегів. Цього разу – **ноотегів**, що являють собою десятки нових понять і термінів, які в майбутньому обслуговуватимуть перехід Вітчизни і всього людства до ноосупільства, до мудрого співіснування

людства з вилікуваною біосферою. Для полегшення поширення нашої пропозиції поза межі України на решту планети доцільно використати засоби сучасної інфографіки і надати читачам більш наочне відтворення – хмару англomовних та українomовних ноотегів (рис.2).

Рис.2. Два трoхи відмінних між собою варіанти створених нами хмар ноотегів, що розпочали виконувати роль основи ноодуховлення (ноореформації) людства

Звертаючись до історичних аналогій, доцільно нагадати, що відомий німецький науковець Е.Геккель ще у 1866 році передбачив високу ймовірність пошкодження біосфери засобами індустріальних технологій і запропонував розвивати **екологічні науки** для усунення цієї загрози. Загальне усвідомлення важливості екології настало мало не через століття, але засобів уникнення повного колапсу не віднайшли ні учасники трьох світових екологічних форумів (1992, 2002 і 2012 роки), ні комісії ООН (натомість, «кліматична» комісія винайшла поняття «глобальне потепління» й на диво успішно лякала й лякає ним увесь світ), ні всі ті науковці, які не використовують теги, вказані на рис. 2.

Услід за Е.Геккелем, ми робимо наступний крок, адже пропонуємо ноотехнології і ноонауки як єдиний реальний засіб усунення колапсів і забезпечення ноорозвитку людства. Наголосимо на тому, що термін **«ноорозвиток»**, на наше переконання, значно креативніший від незугарного словосполучення **«сталій розвиток (sustainable development)»**. Відзначимо також той факт, що останнім часом окремі науковці з різних держав світу також звернули увагу на доцільність використання ноотермінів.

Відтак, у авторів немає жодних сумнівів у тому, що на ноореформацію і поширення ноонаук на основі ноотехнологій і ноомислення не доведеться, як у випадку Е.Геккеля, чекати багато десятків років. Однак, для підвищення іміджу нашої Вітчизни у даний момент та для подолання перешкод на її розвитку бажана участь в поширенні ноознань та нооуявлень і всієї вищої школи, і наукової громадськості, і національних ЗМІ та вищого керівництва держави.

Література

1. Даймонд Дж. Зброя, мікроби і харч: Витоки нерівностей між народами. – К. : Ніка-Центр, 2009. – 488 с.
2. Корсак К.В., Корсак Ю.К. Свідоцтво на реєстрацію авторського права на твір «Нооглосарій (нооенциклопедія)». №55840. 30.07.2014 р. – К.: Державна служба інтелектуальної власності України, 2014.
3. Форд, Мартін. Пришестя роботів. Техніка і загроза майбутнього безробіття / пер. з англ. Володимир Горбатюк. – К. : Наш формат, 2016. – 400 с.

4. Черных Е.Н. *КАРГАЛЫ, том V: Каргалы: феномен и парадоксы развития; Каргалы в системе металлургических провинций; Потаенная (сакральная) жизнь архаичных горняков и металлургов.* – М.: Языки славянской культуры, 2007. – 200 с.

Костючков С.К.

кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології Херсонського державного університету м. Херсон, Україна

СВОБОДА ЛЮДИНИ ЯК БУТТЯ ГІДНОСТІ: БІОФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Протягом першої декади ХХІ ст. в Україні відбуваються кардинальні, навіть доленосні соціально-політичні, економічні, культурні й духовні трансформації: розвиваються механізми ринкової економіки, функціонують інститути демократії та багатопартійна система; українське суспільство стало більш монолітним, патріотично орієнтованим, відкритим. Є підстави стверджувати, особливо в контексті подій 2014-2017 років, що Україна рухається у напрямі вільного, справедливого, солідарного громадянського суспільства, але знаходиться ще на початковій стадії його формування. «Активізація руху до громадянського суспільства стала результатом масштабних суспільно-політичних зрушень в Україні – сформувались і продовжують утворюватися соціальні групи, для яких суттєво зросла пріоритетність цінності людського життя, особистої гідності й громадянське самовідчуття себе як суб'єкта – активного перетворювача суспільної реальності» [4, с.120].

Події сучасності примушують кожного українця замислитися над ключовими питаннями вітчизняного сьогодення, а саме: що є свобода для українця? Чи має місце гідність у сучасному українському суспільстві, особливо після подій Майдану? Хто така гідна людина в умовах сучасності? Революція Гідності, анексія Криму Російською Федерацією, війна на Сході України активізували процеси переосмислення суспільного буття, а також безумовно вплинули на свідомість українського народу, стимулювали модернізацію поглядів на поняття «свобода» та «гідність». Революція Гідності заклала потужний фундамент під будівництво сучасної української нації, вона сформувала нові контексти, в яких чітко вимальовуються процеси формування й утвердження української ідентичності.

«Людина виховується для свободи» – наголошував Гегель, «Свобода – це Я» – зауважував С. К'єркегор. Свобода пов'язана з вибором й, відповідно – з непередбачуваністю. Чим вищий рівень свободи – явної чи бажаної, тим вищим є ступінь стохастичності суспільного буття, тим складнішим і багатограннішим є саме життя людини. Саме свобода повинна сприяти розвитку в людини спроможності конструктивно, логічно та критично осмислювати реальність, прогнозувати близьке й далеке майбутнє, іншими словами – чим більше свободи отримує людина, тим вища міра її власного

вдосконалення й, відповідно – більш динамічним стає процес прогресивного розвитку суспільства і держави. Свобода людини нерозривно пов'язана з такою характеристикою людського буття як «гідність». Філософське вирішення проблеми свободи та гідності, їх співвідношення в діяльності та поведінці людини має надзвичайно важливе значення для оцінки людських вчинків і проявів суспільного життя. Беручи до уваги приналежність людини одночасно до природного, соціального та духовного світів, є підстави стверджувати, що на соціальному рівні людина реалізує власну свободу через узгодження власних інтересів з інтересами інших людей та суспільства загалом. На біологічному рівні людина підпорядковується універсальним законам природи; на рівні духовного буття людина є вільною, перш за все внаслідок подолання самої себе, шляхом здобуття індивідуальності, відповідальності, самовизначення, реалізуючи таким чином власну гідність.

Витоки розуміння понять «гідність» і «свобода» віднаходимо ще в Античності. Арістотель в «Нікомаховій етиці» акцентував увагу на подвійному характері людини: людина залежить від природи, підлегла їй як природна істота і, в той же час, вона володарює над природою, перетворюючи її на власний розсуд. Відтак, людина має свободу волі, розрізняє добро і зло, вічне й ефемерне, сакральне і профанне, перспективне й ситуативне, ординарне й партикулярне, людина здатна осмислювати гідність. Людям властиво прагнути політичної справедливості, писав Арістотель, а це вимагає постановки питання про гідність вільних і рівних, що і забезпечується завдяки приватній власності й закону. Він уважав, що існують варвари і раби «за природою», кожен, хто не спроможний контролювати себе, сам приречений бути під контролем інших і належати до рабів «за природою», тобто бути рабом некерованих пристрастей. Люди ж стають такими, якими вони є завдяки трьом чинникам: природі, звичаям, розуму [1].

В епоху Відродження відбувся ренесанс звернення до античного розуміння людини, ідей самоцінності людини та людської гідності. Духовним підґрунтям епохи став гуманізм, розуміння самостійності з'єднувалося з ідеєю громадянськості як складової гідності людини, формувало гуманістичні тренди в католицизмі, а пізніше і в протестантизмі. За Нового часу головною рисою визначення ідеї гідності була моральна реабілітація людини, обґрунтування презумпції її суверенності як морального суб'єкта, утвердження її права на задоволення власних потреб. Новий час актуалізував також зростання самосвідомості націй, активізував антистанові рухи та революційні процеси. На історичну арену вийшла нова політична сила – буржуазія, котра активно відстоювала ідеї свободи, справедливості, рівності, гідності. Реальних обрисів набували історичні обставини, за яких людина була мінімально залежною від власної родової або станової приналежності. Критерієм цінності людини як такої було визнано не спадкові станові привілеї, а сам факт приналежності до людської спільноти.

Визначальної гостроти й безпосередності проблема людської гідності набула після Другої світової війни, котра без перебільшення може вважатись «Рубіконом» розвитку цивілізації. Людська гідність у 1950-ті роки набувала фіксованого утілення в багатьох міжнародних правових документах, саме в цей період вперше почало використовуватися словосполучення, яке

нерозривно пов'язане з новітньою історією України – «революція людської гідності». Права людини набули нового забарвлення – прийшло розуміння, що вони мають на меті фундувати людську гідність, формувати духовні і моральні якості, та безумовно – захищати людину від свавілля державної влади. У 1950-ті роки ідеї гідності людини набула універсального характеру, будучи зафіксованими спеціальними політичними і юридичними національними та міждержавними правовими механізмами. Світова спільнота розпочала оформлення міжнародних стандартів і вимог до держав, що покликані забезпечувати мінімальний рівень гарантій гідного існування та всебічного розвитку людини практично в кожній державі. В даному напрямі було прийнято шерег міжнародних нормативно-правових актів, зокрема – в контексті діяльності ООН, які визнають людину найвищою суспільною цінністю, а належне забезпечення її засадничих прав і свобод – ключовою функцією демократичної правової держави. Приміром, преамбула до Загальної Декларації прав людини (1948 рік) висвітлює положення про те, що «визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав, є основою свободи, справедливості та загального миру» [2]. Преамбули до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1973 рік) і Пакту про громадянські і політичні права (1973 рік) проголошують, що всі права людини випливають із властивої людській особі гідності [6, 5].

Це знайшло відображення й у Конституції України, згідно з якою «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека» є найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головним обов'язком держави [3, ст.3].

Слід підкреслити, що ідея гідності завжди була пов'язана з природним правом людини онтологічно; гідність людини було детерміновано як властивість, обумовлену її природою, як вияв духовної компоненти, відтак – трактувалась як базис природного права. Отже, логічно розглядати людську гідність афілійовано з її природним правом і саме в контексті сутнісної природи людини. Є підстави визнавати людську гідність у вигляді антропологічного підґрунтя природного права; ознаки і якості, що визначають та характеризують людську гідність, утворюють онтологічні засади прав і свобод людини, її статусу, як суб'єкта правовідносин. Гідність, як кваліфікаційна характеристика індивідуального буття людини в конкретних умовах існування – соціальних, політичних, економічних, культурних – є імпліцитно актуальною не лише в шерегу моральних імперативів, але й в філософії, релігії, мистецтві, зокрема – в контекстуальному ареалі аксіології. Відчуття гідності вказує на повноцінне персональне буття індивіда, наповнене значущими для нього цінностями – не ситуативними, але такими, що визначають контент особистісних інтенцій, ставлення самої особистості до себе, до інших людей, навколишнього світу в усьому його розмаїтті форм, виявів, сутностей. Система цінностей є для індивіда вихідною точкою мотивації власної гідності, соціальної активності, підґрунтям життєвої концепції й загалом філософії життя. Скоординована система ціннісних орієнтацій особистості визначає превалюючи напрями самореалізації, «вузлові точки» бажаної життєвої траєкторії, а також сприяє формуванню адекватної ідентичності.

Розуміння людини як біосоціальної істоти вимагає визнання певного рівня цінності людини, але підставою вказаної цінності є не наявність біологічних ознак і не наявність соціальних форм життя, що притаманно тваринам багатьох видів, а саме духовний елемент, який є унікальною, притаманною лише людині компонентою буття. Біофілософія, як аксіолого-пізнавальна форма сучасної біології, є спробою створення моноцільного, інтегрованого теоретичного образу узагальненого «живого». Відтак, виникає потреба в обґрунтуванні нового, біофілософського підходу до розуміння людського буття, до створення моноцільної картини природи, в яку людина може бути інтегрована як її унікальний, специфічний, втім необхідний, органічний компонент. Крізь призму біофілософії гідність, як іманентна властивість, внутрішньо властива природі *Homo sapiens*, а в реальному житті людина змушена існувати у відчуженому від її суті виді. Особистість вступає в контрадикцію / конфлікт зі своїм відображенням «Я», якому рекомендується діяти відповідно до імпонованих державними інституціями приписів, наказів, розпоряджень імперативного характеру, або узгоджено з усталеними традиціями, стереотипами, патернами. Соціальний світ пропонує людині, за неможливістю реалізувати ідеальне, ідеалізувати реальне, розширюючи межі уявного-бажаного. Образи людського буття є такими, що людина або має відчуття гідності, або позбавлена гідності, або її гідність спаплюжена і потребує відновлення або формування *ab initio*.

У біофілософському аспекті кредо буття гідності має бути наступним: людина володіє свободою як природним правом на життя; правом, яке має імпліцитно асерторичний характер. Відтак, наявність природного права людини перетворюється на «буття гідності», яке властиве людині в її суспільному житті. Безумовна іманентність гідності людському життю унеможлиблює застосування насильства; людина, сповнена гідності, прагне жити краще, адже природа такого прагнення є спільною для всіх. У такому контексті показовою є новітня історія України – Революція Гідності красномовно довела, що зорієнтовані на доведення власної гідності інтенції громадян та їх об'єднань здатні подолати антигуманні дії злочинної влади. Саме людська гідність як ініціальна соціальна цінність та філософсько-світоглядна ідея, формує розуміння справедливості та свободи як такого роду цінностей, котрі уможливають гідне існування та всебічний розвиток людини в суспільстві.

Література

1. *Аристотель. Никомахова етика / Аристотель; [пер. Н. Брагинская]. – М.: ЗАО «Издательство «ЭКСМО-Пресс», 1997. – 73 с.*
2. *Всеобщая декларация прав человека, принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года; [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.*
3. *Конституція України. 28 червня 1996р зі змінами; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.*
4. *Костючков С. К. Соціально-біологічні передумови формування суб'єктів громадянського суспільства / С. К. Костючков // Гуманітарний*

вісник Запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць. – Запоріжжя, 2017. – Вип. 69 (1). – С. 119–124.

5. *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.*

6. *Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042.*

Кубко В. П.

*кандидат філософських наук, доцент кафедри
документознавства та інформаційної діяльності
Одеського національного політехнічного університету
м. Одеса, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ЦІННОСТЕЙ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

У останні роки питання корпоративної культури (КК) розглядається у багатьох роботах зарубіжних та вітчизняних спеціалістів.

Е. Шейн розглядає культуру організації як сукупність колективних базових правил, вигаданих, відкритих, чи вироблених певною групою людей, залежно від того, як вона вчилася вирішувати проблеми, пов'язані з адаптацією до зовнішнього середовища і внутрішньої інтеграцією, і розроблених досить добре для того, щоб вважати їх цінними [10, с.9]. Звідси випливає, що нових членів групи варто навчати цих правил як єдиного правильного способу пізнавати що-небудь, думати та відчувати у ситуаціях, пов'язаних із вирішенням подібних проблем.

Р. Кілманн та М. Сакстон зазначають, що організаційна культура – це філософські та ідеологічні уявлення, цінності, переконання вірування, очікування і норми, що пов'язують організацію у єдине ціле і поділяються її членами [9, с.81].

За К. Шольцом, корпоративна культура є неявною, невидимою і неформальною свідомістю організації, яка керує поведінкою людей і, у свою чергу, сама формується під впливом їх поведінки [11, с.80].

Б. Карлофф вважає, що культура корпорації – певні позиції, точки зору, манери поведінки, у яких втілюються основні цінності, вираження цих цінностей втілено у організаційній структурі і у кадровій політиці [4, с.104].

О.С. Виханський та А.І. Наумов вказують, що організаційна культура – це набір найбільш важливих передбачень, що приймаються членами організації і отримують вираження у заявлених організацією цінностях, які дають людям орієнтири їх поведінки [2, с.121].

Т.О. Соломанідіна зазначає, що організаційна культура – соціально-духовне поле компанії, що формується під впливом матеріальних і нематеріальних, прихованих і відкритих, усвідомлених і неусвідомлених процесів і явищ, що визначають єдність філософії, ідеології, цінностей, підходів до вирішення проблем і поведінки персоналу компанії і дозволяють організації рухатися до успіху [6, с.14].

Отже, основним фактором корпоративної культури є система цінностей, а також: явища духовного та матеріального життя колективу; переконання, сподівання, вірування, норми, правила забезпечення зовнішньої адаптації та внутрішньої інтеграції працівників, що пов'язують організацію в єдине ціле та поділяються усіма її представниками; унікальні особливості організації та її багатогранна діяльність.

Усі автори використовують різноманітні терміни: «організаційна культура», «ідеологія організації», «філософія організації», «ділова культура» тощо. Проте, на думку Г.Л. Хаєта, жодне із цих понять не характеризує достатнім чином предмет розгляду, а саме термін «корпоративна культура» - найбільш вдалий та поширений у світовій літературі [5, с.15].

Отже, корпоративна культура – це система цінностей, переконань, вірувань, уявлень, очікувань, символів, а також ділових працівників, норм поведінки, традицій, ритуалів тощо, що склалися в організації або у її підрозділах за час діяльності та які приймаються більшістю співробітників.

Концепція явища корпоративної культури не має єдиного трактування, як і немає у науковців одностайної думки стосовно використання термінів «організаційна культура» та «корпоративна культура».

Т.О. Соломанідіна, В.В. Козлов та інші вчені вважають, що поняття організаційної культури ширше від поняття корпоративної культури, мотивуючи це тим, що не кожна організація є корпорацією.

В. Співак визначає корпоративну культуру як вищу форму організаційної. Він говорить про неї як «про систему матеріальних та духовних цінностей, проявів, що взаємодіють між собою і властиві даній корпорації, відображають її індивідуальність і сприйняття себе та інших у соціальному середовищі» [7, с.13].

У процесі становлення, розвитку і функціонування корпорації формується специфічна ціннісно-нормативна система, що відповідає корпоративним цілям, враховує важливі для її співробітників організаційні і корпоративні цінності. У діяльності сучасної корпорації актуалізується її соціальний компонент – людський капітал. Використовуючи засоби власної корпоративної культури, корпорація забезпечує досягнення бажаного шляхом реалізації системи її внутрішніх, соціально значимих цінностей. Тобто, формування і функціонування сучасних корпорацій будується на базі їх соціальної орієнтованості.

Нам імпонує концептуальна установка бачення корпоративної культури за Е.А. Капітоновим та її трактовка не як похідного терміну від поняття «корпорація», а як узагальненої назви комплексу духовно-практичних цінностей і дій у межах різновидів неокорпоративізму,

пов'язаного з якісним боком їх прояву, породжених економічною і політичною демократією постіндустріальної цивілізації [3, с.14].

Крім цього, нам більш зрозуміла позиція Майкла Хаммера, професора Массачусетського університету, котрий розглядає термін «корпорація» як щось більше, ніж систему технологічних процесів і груп людей, які виконують певну роботу. Професор розуміє під цим поняттям людську спільноту, що створює особливий різновид культури – корпоративну культуру [8, с.38].

На нашу думку, навіть це визначення не відображає усієї сутності терміну. Зараз корпорація – це не просто об'єднання людей у якихось правових формах. Це певне економічне/виробниче/соціальне об'єднання, що має спільну мету, і, як правило, єдину систему управління. Звідси випливають і спільні завдання управління різними процесами та ресурсами: адміністративними, економічними, HR-ресурсами, фінансовими, виробничими, освітніми, системою безпеки, ресурсами зі взаємодії з зовнішнім середовищем тощо. При цьому завдання створення корпоративної культури є лише їх зовнішньою видимою частиною.

Отже, соціокультурний та філософський підхід дозволяють розглядати і корпорацію, і її членів як носіїв єдиних цінностей та виконавців єдиних завдань.

Корпоративна культура є основним компонентом у виконанні основної місії компанії і досягненні нею основних цілей, підвищенні ефективності корпорації та управлінні інноваціями.

На думку М. Армстронга, корпоративна культура може служити на користь організації, створюючи обстановку, яка сприяє підвищенню продуктивності і впровадженню нового. Але вона ж може працювати і проти організації, створюючи бар'єри, які заважають виробленню корпоративної стратегії [1, с.87].

Б. Карлофф вважає, що поняття корпоративної культури в останні роки суттєво видозмінилося, переосмислилося та отримало більш широке розповсюдження. Під культурою корпорації він розуміє позиції, точку зору, манеру поведінки, у яких втілюються основні цінності [4, с.153].

Л. Смирнич [12] у 1983 році систематизувала усі визначення і вивела три підходи, згідно з якими КК потрібно розглядати як: незалежну зовнішню складову, яку принесли у організацію ззовні; внутрішню складову організації, ключове порівняння у концепції організації; сутність організації.

У першому підході КК розглядається як дуже широка категорія, фоновий фактор, майже синонімічний поняттю країни. Цей підхід розглядає організацію лише як контекст, у якому проявляються змінні національних культур. З цієї точки зору організація лише пасивно піддається впливу задалегідь сформованих уявлень своїх співробітників.

Другий підхід, на думку М. Лоуїса, С. Сиела, Дж. Мартіна, М. Пауерса, Т. Діла і А. Кеннеді, оснований на тому, що організації самі створюють свої культури. Представники цього підходу зосереджують свою увагу на унікальних ритуалах, легендах, церемоніях, котрі проявляються у середовищі, створеному керівництвом компанії посередництвом

встановлених правил, структури, норм і цілей. При цьому, варто відзначити, що автори визнають існування в організації і домінуючої культури і субкультури, між якими можуть виникати протиріччя.

Третій підхід розглядає корпоративну культуру як сутність організації, її основну якість, тобто організація і є культура.

Таким чином, зазначимо, що цінності, як найбільш важливі компоненти, присутні у всіх визначеннях корпоративної культури:

1. КК – сутність матеріальних, духовних, соціальних цінностей, створених співробітниками організацій у процесі трудової діяльності і які відображають неповторність та індивідуальність даної організації.

2. Цінності компанії можуть існувати у різних формах: на етапі пошуку своєї культури – у формі передбачень; коли культура в основному склалась – у формі переконань, установок і ціннісних орієнтацій; коли культура сформувалась повністю – у формі норм поведінки, правил спілкування і стандартів трудової діяльності.

3. Найбільш вагомими елементами культури визнаються цінності, місія, цілі компанії, кодекси і норми поведінки, традиції і ритуали.

4. Цінності та всі елементи культури не потребують доказів, у них безсумнівно вірять, передаються від покоління до покоління, формуючи корпоративний дух компанії, який відповідає її ідеальним прагненням.

5. Основу більшості визначень становлять розуміння культури у широкому аспекті.

На нашу думку, корпоративна культура сучасного суспільства є багатограним соціокультурним явищем, що базується на цінностях професіоналізму, самовираження і саморозвитку, творчості, участі особистості в діяльності сучасної корпорації і суспільства та визначає смисл існування корпорації, її ставлення до співробітників і суспільства. КК виступає фактором інноваційних перетворень, які виводять на перше місце «людський фактор», що набуває домінуючого рішення і статус мірила економічного успіху сучасної корпорації.

Таким чином, саму корпоративну культуру можна охарактеризувати як комплекс поведінкових норм, артефактів, цінностей, представлень і понять, котрі організація створює, навчаючись поборювати перешкоди внутрішнього і зовнішнього характеру на шляху до успіху і процвітання, а також це соціально створені реалії, котрі представляють нам набуті методи вирішення проблем. Дане визначення підкреслює, що в основі КК лежить процес набуття знань у результаті соціальної взаємодії в умовах зміненої реальності.

Література

1. Армстронг М. Стратегическое управление человеческими ресурсами [Текст]/М. Армстронг. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 328с.

2. Виханский О.С. Стратегическое управление [Текст]/О.С. Виханский. – М.: Гардарики, 1999. – 292с.

3. Капитонов Э.А. Корпоративная культура: стратегическое направление развития социально-трудовых отношений [Текст]/Э.А. Капитонов. – Ростов-на-Дону: Изд. РГУ, 2003. – 192с.

4. Карлофф Б. Деловая стратегия, концепция, содержание, символы /

- Пер. с англ. [Текст]/Б. Карлофф. – М.: Экономика, 1991. – 240с.
5. Корпоративна культура: Навчальний посібник [Текст]/Під заг. ред. Г.Л. Хаєта. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 403с.
6. Соломанидина Т.О. Организационная культура компании: Учеб.пособие. – 2-е изд., перер. и доп. [Текст]/ Т.О. Соломанидина – М.: ИНФРА-М, 2007. – 624с.
7. Спивак В.А. Организационное поведение и управление персоналом [Текст]/В.А Спивак. – СПб.: Питер, 2000. – 416с.
8. Хаммер М. Реинжиниринг корпорации. Манифест революции в бизнесе [Текст]/М. Хаммер, Дж. Чампи. Пер. с англ. – СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 1997. – 332с.
9. Kilmann Ralph H., Saxton M. Issues in Understanding and Changing Culture [Text]/ R.H. Kilmann, M. Saxton// California Management Review. – Winter, 1986.
10. Schein Edgar H. Organizational Culture and Leadership [Text]/ Edgar H. Schein. – San Francisco. Jossey-Bass Publishers, 1992. 2ed.
11. Scholz C. Corporate Culture and Strategy – the Problem of Strategy [Text]/C. Scholz// Organizational Dynamics, 1981. – Vol.10.
12. Smircich L. Concepts of Culture and Organizational Analysis [Text]/ L. Smircich//Administrative Science Quarterly, 1983. – No 28. – P. 339-358.

Кучер А.В.

кандидат педагогічних наук, докторант,
чл.-кор. Академії економічних наук України,
доцент кафедри маркетингу, підприємництва і організації виробництва
Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва
м. Харків, Україна

ТРЕНІНГ ЯК ФОРМА ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ПРОЕКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Сучасний еколог має розуміти принципи аналізу, підготовки й реалізації проектів, специфіку прийняття проектних рішень, використовувати інструментарій планування й контролю проекту для ефективною його реалізації. Проектний менеджмент, будучи тісно пов'язаним з інвестиційним механізмом функціонування економіки, використовуючи відповідну інфраструктуру проектно-господарської діяльності, забезпечує найбільш економічно, екологічно та соціально вигідний варіант природокористування. З огляду на це в Харківському національному аграрному університеті ім. В. В. Докучаєва вперше в Україні (наскільки нам відомо) введено у навчальний процес дисципліну «Проектний менеджмент в екології» для підготовки майбутніх екологів до проектного менеджменту. Мету вивчення цієї дисципліни ми визначили таким чином: формування в майбутніх фахівців професійної компетентності (знань, умінь, навичок, особистісних якостей) щодо застосування універсального інструментарію розробки та реалізації екологічно орієнтованих проектів для досягнення сталого розвитку

підприємств. Дисципліна спрямована на те, щоб студенти, які навчаються за екологічним напрямом, здобули знання теоретичних основ проектного менеджменту та основи застосування ними здобутих знань, умінь і навичок на практиці, що здійснюється шляхом вивчення засад проектної діяльності підприємства, специфічних методів та інструментів проектного менеджменту; оволодіння вміннями виконання основних функцій управління проектами – ініціації, планування, мотивації, організації та контролю. Про місце дисципліни «Проектний менеджмент в екології» в системі професійної підготовки фахівця екологічного профілю наочно свідчить рис. 1.

Ураховуючи попередній наш досвід розроблення й застосування тренінгів, зокрема, як засобу формування вмінь професійного спілкування майбутніх економістів-аграрників [2], формування компетентності зі стратегії підприємства в майбутніх економістів [3], підготовки майбутніх менеджерів до управління проектами [5; 6], в основу вивчення дисципліни «Проектний менеджмент в екології» ми поклали спеціально розроблений комплексний тренінг [1].

Метою комплексного тренінгу є формування компетентностей студентів у сфері проектного менеджменту в екології, що передбачає розвиток когнітивної, поведінкової, мотиваційної та особистісної готовності майбутніх екологів до управлінсько-проектувальної діяльності.

Рис. 1. Структурно-логічна схема місця дисципліни «Проектний менеджмент в екології» в системі підготовки фахівця екологічного профілю Джерело: розробив автор.

Конкретизованими навчальними цілями комплексного тренінгу є:

- пізнавальна: з'ясувати сутність, завдання та основне призначення бізнес-плану проекту, усвідомити загальну схему, методика й особливості бізнес-планування проекту, осмислити структуру, зміст і методика розробки розділів бізнес-плану проекту;

- практична: навчитися розробляти бізнес-план проекту, оволодіти методикою оцінювання ефективності проекту, оволодіти методами оцінювання проектних ризиків, навчитися оформлювати бізнес-план проекту, готувати й здійснювати його презентацію, висувати свої бізнес-ідеї й відстоювати свою думку;

- мотиваційна: вплинути на становлення в майбутніх екологів бажання оволодіти на високому рівні компетентністю у сфері проектного менеджменту в екології, осмислити необхідність використання проектного підходу у власній професійній діяльності, сформулювати мотиви до самоосвіти й саморозвитку [1, с. 5].

Запропонований тренінг складається з двох частин. У першій частині наведено шість комплексних ситуаційних задач, вирішення яких спрямовано на формування вмінь і посилення спроможності студентів здійснювати проектний аналіз, визначати й обґрунтовувати економічну ефективність, оцінювати й аналізувати проектні ризики, визначати інвестиційну привабливість на прикладі проектів утилізації відходів, біологічної очистки стічних вод, біоенергетичного проекту й екопроектів виробництва органічної (екологічно чистої) продукції [1, с. 7–22].

У другій частині представлено систему розрахунково-аналітичних таблиць, що охоплюють ключові розділи бізнес-плану проекту й ураховують специфіку бізнес-проекування в екологічній сфері [1, с. 23–36]. В основу цієї частини тренінга покладено результати авторських наукових досліджень [3]. Другий етап тренінга дає змогу студентам динамічно зануритись у тематику проектного менеджменту в екології на прикладі розроблення конкретного проекту, пов'язаного з охороною навколишнього середовища й раціональним використанням природних ресурсів (у тому числі земель) та/або екологізацією виробництва (зокрема в контексті змін клімату, відновлюваної енергетики), у форматі наскрізного проектно-підприємницького завдання.

Студенти можуть працювати в малих групах за запропонованою ними (або викладачем) тематикою проекту. Під час тренінга є змога для тих студентів, у кого є свої бізнес-ідеї проектів, пов'язаних з проектним менеджментом в екології, розробити власні тематичні проекти. Під час тренінга студенти навчаються генерувати й економічно обґрунтовувати ідеї проектів, націлені на вирішення екологічних проблем. Заключним етапом тренінга є презентація розроблених проектів, на підставі чого здійснюють їхню оцінку.

У результаті тренінга студенти мають зрозуміти ключові принципи, інструменти й структуру проектного менеджменту, етапи створення проекту, оволодіти вміннями генерувати бізнес-ідеї, здійснювати їхнє організаційно-

економічне обґрунтування, розробляти бізнес-план проекту, створювати презентацію проекту, розвинути способи самомотивації й мотивації своєї команди, розвитку креативності та себе як організатора проектів, розширити свої можливості для участі в конкурсах проектів. Кінцевим результатом навчальної діяльності майбутніх екологів має стати сформована компетентність з проектного менеджменту в екології.

Співвідношення й послідовність використання методів і форм роботи на кожному тренінговому занятті визначається конкретною темою. Водночас загальний підхід до проведення тренінгових занять передбачає наявність таких структурних блоків: організаційний блок (повідомлення теми, мети, плану й процедури тренінгового заняття); блоки активізації (афоризми, цитати, цікаві факти та приклади) та актуалізації опорних знань (обговорення досвіду студентів); діагностичний блок (діагностика індивідуального рівня компетентності студента з відповідного питання); інформаційний блок (обговорення основних теоретичних положень, провідних проблем теми); блок практичних завдань (формування вмінь проектного менеджменту в екології); зворотний зв'язок (обговорення результатів виконання всіх завдань, що надають до тренінгу та під час його проведення, рефлексія). Деякі особливості притаманні першому тренінговому заняттю й підпорядковуються тому, що воно є вступним до тренінгу, тому організаційний блок включає повідомлення теми, мети, плану й процедури тренінгу, встановлення правил і принципів роботи, виявлення очікувань студентів щодо результатів тренінгу, а діагностичний – вхідне анкетування, діагностику індивідуального рівня компетентності студентів у сфері проектного менеджменту в екології; специфіка підсумкового заняття тренінгу полягає в тому, що діагностичний блок охоплює презентацію розроблених студентами екологічно орієнтованих проектів і їхнє оцінювання експертами, вихідне анкетування, діагностику індивідуального рівня сформованості компетентності з проектного менеджменту в екології, загальний аналіз результатів тренінгу, підсумкову рефлексію).

Результати дослідження свідчать про доцільність упровадження тренінгу «Проектний менеджмент в екології» в систему вищої світи для формування в майбутніх фахівців екологічного профілю компетентностей у сфері проектного менеджменту, адже апробація вказаного тренінгу впевнила в істотному зростанні рівнів сформованості в студентів цих компетентностей.

Література

1. Кучер А. В. *Проектний менеджмент в екології : робочий зошит для комплексного тренінга для майбутніх екологів / А. В. Кучер, Л. Ю. Кучер. – Х. : ХНАУ, 2017. – 36 с.*

2. Кучер А. В. *Тренінг як засіб формування вмінь професійного спілкування майбутніх економістів-аграрників / А. В. Кучер // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : зб. наук. пр. Сум. держ. пед. ун-ту ім. А. С. Макаренка. – 2012. – Вип. 6. – С. 297–307.*

3. *Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір: «Бізнес-план інноваційного аграрного проекту: формуляр і рекомендації щодо розроблення» / А. В. Кучер, Л. Ю. Кучер. – № 62499 від 13.11.2015 р.*

4. *Стратегія підприємства : метод. реком. до проведення тренінгу для студентів галузі знань 0305 «Економіка та підприємництво» денної форми навчання / Уклад. : О. В. Ульяновченко, О. В. Бухало, Є. М. Улько, А. В. Кучер. – Х. : ХНАУ, 2013. – 73 с.*

5. *Управління проектами : робочий зошит для бізнес-тренінгу для студентів денної форми навчання спеціальності 7.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування (в сільському господарстві)» / Авт.-уклад. : О. В. Ульяновченко, А. В. Кучер, Л. Ю. Кучер. – Х. : ХНАУ, 2012. – 48 с.*

6. *Управління проектами : бізнес-план аграрного проекту : робочий зошит для комплексного тренінгу для студентів денної форми навчання спеціальності 8.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування (в сільському господарстві)» / Авт.-уклад. : О. В. Ульяновченко, А. В. Кучер, Л. Ю. Кучер. – Х. : ХНАУ, 2012. – 48 с.*

Лебідь О. М.

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської мови Херсонського державного аграрного університету

Лебєдєва Н. А.

Ph.D in cultural studies of the International Open University, старший викладач англійської мови Херсонського державного аграрного університету м. Херсон, Україна

ДІАЛЕКТИЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК САКРАЛЬНОГО, ПРИРОДИ, КУЛЬТУРИ ТА ЕТНОСУ

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світу спостерігається загальносвітова тенденція загрози і стирання особливостей національних культур навіть до зникнення. Тому прагнення сучасних народів на відродження саме етнічної самобутності є цілком природним явищем. Але іноді цей аспект стає ґрунтом для міжрелігійних, міжетнічних, навіть міжнародних конфліктів. В культурах можна спостерігати особливий, так би мовити, генетичний зв'язок, який спроможний створювати опір псевдоцінностям і втрати унікальності. Кожна етнокультура має свій особливий духовний зміст і досвід, виконує притаманну тільки їй роль у колі культур національних. Тому існує **актуальність** дослідження філософської проблеми зв'язку етносу, культури, природи, з корінням, яке міститься у сакральному.

Мета статті – дослідити проблему діалектичного зв'язку сакрального, природи, культури та етносу на основі вивчення наукових праць українських вчених.

Виклад основного матеріалу. За визначенням українського філософа, письменника, доктора філософських наук, професора, провідного наукового співробітника Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, відомого в Україні та за кордоном як автора метаантропології – філософії

буденного, граничного та метаграничного буття людини та андрогін-аналізу, засновника і Президента Асоціації Філософського Мистецтва, почесного Президента міжнародної асоціації актуалізуючого психоаналізу і андрогін-аналізу Назіпа Віленовича Хамітова, діалектика – вчення «про розвиток через розв'язання протиріччя, а також сам процес розвитку – як мислення, так і буття. Діалектика трактує протиріччя як процес взаємодії протилежностей, що може завершитися як конструктивно, так і деструктивно. У першому випадку ми одержуємо синтез, гармонію і нове буття, у другому – придушення однією протилежністю іншої, а іноді і взаємне знищення протилежностей (антагонізм); можливо також відчуження протилежностей. У діалектиці процес розвитку трактується через тріаду – тезис, антитезис, синтез» [14, с. 287].

Сакральне, якщо звернутися до Великої сучасної енциклопедії, «від англ. *sacral* і лат. *sacrum* – священне, присвячене богам – все, що має відношення до божественного, релігійного, небесного, потойбічного, ірраціонального, містичного та відмінне від буденних речей, понять та явищ. Сакральні об'єкти мають як матеріальний, так і духовний вимір, пов'язаний з Вищим світом, а сакральне мистецтво втілює ідеї та образи божественного». [4, с. 334]

Володимир Михайлович Шелюто звертає увагу на важливості розкриття проблеми визначення етимології самого терміна. «Слово «сакральне» має індоєвропейський корінь *sak-*, що виражає найбільш інтенсивну присутність у своїй найбільш повній формі. Під сакральним у давніх аріїв розумілася відповідність космосу, фундаментальна структура речей, наявна реальність. Це та реальність, на основі якої жерці ведичної релігії прагнули побудувати суспільство» [13, с. 96]. Отже, спостерігаємо наявність якісних характеристик, які є у сутності лінгвістичної форми. Вчений також констатує, що в давньому індоєвропейському мисленні, основою було сакральне, в якому існує будь-яка реальність. Саме в сакральному існувала реальність для первісних і стародавніх суспільств, демонструючи «уособлення могутності» [13, с. 96].

«В латинській мові виникло поняття *sacrum* – священна річ, дія. Цей термін виник ще в язичницькі часи. У свою чергу, слово *sacrum* сходить до латинського слова *sacer*, яке за часи римського язичництва означало «присвячене богам», «священне» [13, с. 96].

Український вчений Володимир Валерійович Токман у науковому дослідженні «Феномен священного: Його сутність і світоглядна природа» розкрив сутнісні ознаки феномену священного та показав його світоглядну природу і значущість щодо життєдіяльності людської спільноти. У другому розділі дисертації «Лінгвокультурний та логіко-гносеологічний аналіз поняття священного» він з'ясовує смисловий горизонт терміну «священне», його статус як категоріальної форми та досліджує співвідношення між поняттями «святе», «сакральне», «священне». Міркування з приводу полісемії визначення «священне» наводять вченого на думку про те, що цей термін «необмежений одним лексичним значенням, а охоплює широкий смисловий діапазон» [12, с. 7-8]. В одних випадках поняття «священне»

характеризує сферу божественного і демонічного, де автор даного наукового дослідження спостерігає основний закон діалектики, «в інших це стосується предметів, практичних дій, норм та правил ритуально-обрядового призначення як засобу зв'язку з Богом, іншими духовними істотами, а також тих почуттів людини, які виникають в результаті переживання чогось прихованого, потаємного» [12, с. 7-8] – що також надає авторам даної статті змогу спостерігати діалектичного закону взаємного переходу кількісних змін до якісних.

Щодо термінологічного ряду «святе-священне-сакральне», то, на думку В. В. Токмана, його складові успішно застосовуються для характеристики деяких аспектів релігійного феномену. Український вчений зауважує, що латиномовна лінгвістична форма «сакральне» є відповідником слов'янського терміну «священне», а тому лінгвістично розрізнити їх немає сенсу. «Розбіжність у смислових нюансах має місце між «святим» та «священним» («сакральним»), і набуває вона особливої ваги в рамках християнської лінгворелігійної традиції» [12, с. 8].

Згадані вище поняття вживаються переважно для відображення ієрархічних ступенів святості, що є чітко окресленими. Притаманне кожному з них стилістичне оформлення дозволяє розширити поле їхнього застосування. «Згідно релігії Христа, одна справа – глибоке внутрішнє переживання зустрічі з Богом, а інша – суто зовнішнє виконання ритуально-обрядових дійств. Ця відмінність, яку християнство провело між цариною істинного благочестя та цариною усього причетного до культу, дістала відповідне термінологічне закріплення і виявилася в тому, що у першому випадку в багатьох європейських мовах послуговуються якраз терміном «святе», а в другому – «священне» [12, с. 8].

Повернемось до спостережень українського вченого – кандидата філософських наук В. М. Шелюто. Він пише: «В глибокій старовині sacer мало негативний сенс. Воно розумілося як «заборонене», «прокляте», «мерзотне». Тобто ще в язичницькі часи сакральне мало два протилежних за сенсом розуміння» [13, с.96].

Таким чином, спостерігаємо й існування полярної семантики у складі одного лінгвістичного терміну. «Амбівалентний сенс розуміння слова «сакральне», за твердженням вченого свідчить про різні часові пласти в плані розуміння сакрального. «На ранньому етапі історії сакральне трактувалося переважно в негативному сенсі. Воно було перш за все пов'язане з емоціями страху і огиди. На пізнішому етапі історії акцент робиться на трактуванні сакрального в позитивному сенсі. Сакральне розглядається як священне, чисте, присвячене богам» [13, с. 96]. В контексті нашого дослідження важливим є зауваження В. М. Шелюто стосовно того, що поняття «sacrum» семантично трансформувалося й перейшло у сферу християнської релігійної парадигматики. «В християнському світобаченні воно характеризує церковні таїнства, об'єкти релігійного поклоніння, речі, які належать до релігійного культу, а також усе те, що згідно з ученням церкви наділене Божою благодаттю. В християнстві воно трактується як дещо святе. Звідси виникає ще одне слово, яким позначається сакральне в християнській релігії. Це

слово «sanctus». Саме ним позначається в латинській мові святий дух – spiritus sanctus» [13, с.96].

Сучасний вчений І. О. Биневський у дослідженні «Діалектика сакрального й профаного в європейському соціокультурному процесі» встановив, що культурна еволюція вписується в триєдиний процес, який співвідноситься з гегелівським законом заперечення, тобто «сакралізація – це процес наділення об'єкта культури надлишковим ціннісно-смысловим статусом, перетворення об'єкта в культовий (теза); десакралізація – процес, зворотний сакралізації, в ході якого відбувається ціннісно-смыслова девальвація сакрального об'єкта, його повернення до сфери повсякденного (антитеза); ресакралізація – процес, пов'язаний з поверненням об'єкту культури втраченого статусу в перетворенні форми (синтез)» [1, с. 8].

Дослідник також пише, що сакральне виконує функцію моделі культурного розвитку, задає базові параметри соціальних, етико-естетичних і екзистенціальних аспектів буття індивіда та соціуму, окреслює коло цінностей, норм, ідеалів і стереотипів поведінки, що мають безумовний статус і значення, а також орієнтованих на їх практичне втілення. «Надмірний ціннісний статус сакрального переноситься на той чи інший соціальний феномен, об'єкт культури, ідеологему, виводячи їх із стихії профанного. При цьому функція надлишкового значення смыслового і ціннісного статусу культурного об'єкта на надрелігійному просторі соціокультурного процесу виявляється чільною» [1, с. 9].

Іван Биневський зазначає можливість спостереження процесу діалектики у будь-якому культурно-історичному типі. Сакральне завжди втілює певний ідеал (міфологічний за своєю природою), тому й процес десакралізації набуває незворотного характеру, коли недосяжність ідеалу стає очевидною. [1, с. 10.] Як наслідок, виникають передумови для протесного руху, суть якого – у профанізації (десакралізації) базових культурних стереотипів з метою їх руйнування. Автори даної статті спостерігають діалектичний закон заперечення у процесі розвитку певних ідеалів. «Втративши статус сакральних, що володіють вищим авторитетом і безумовним значенням, культурні норми перестають бути обов'язковими до виконання і долаються» [1, с. 10]. За твердженням І. Биневського, з діалектичної точки зору культурна еволюція «вписується в триєдиний процес – сакралізація, десакралізація, ресакралізація» [1, с. 10]. Алгоритм цього процесу Биневський також співвідношує з гегелівським законом заперечення заперечення. «У даній схемі сакралізація (процес наділення об'єкта культури надлишковим ціннісно-смысловим статусом, перетворення об'єкта в культовий) виступає як теза, десакралізація (процес зворотний сакралізації, в ході якого відбувається ціннісно-смыслова девальвація сакрального об'єкта, його повернення до сфери повсякденного) – в якості антитези, а ресакралізація (процес, пов'язаний з поверненням об'єкту культури втраченого статусу в перетвореній формі) – в якості їх синтезу» – пише науковець [1, с. 10].

Європейськими філософами-просвітителями Нового часу, як загальновідомо, і про що також згадує І. Биневський у контексті розвитку свого дослідження, було створено передумови для виникнення нового типу

сакралізації суспільної свідомості і соціальної практики – «сакралізації етичних принципів ціннісних і світоглядних установок епохи секуляризму і раціоналізму, що прийшли на зміну християнської релігійної та етичної догматики засобами науки і позитивного раціонального мислення» [1, с. 10.]. Таким чином І. Біневський довів, що увага до емансипації людської суб'єктивності, вивільнення індивіда з-під диктату офіційної релігії і моралі була результатом десакралізації базових цінностей європейського християнства. Стало новим виникнення нової сакральності – світської раціоналістичної моралі Нового часу, на зміну якій приходить новий виток заперечення в особі авангарду і постмодерну [1, с. 11.].

Леонід Антонович Виговський у роботі «Релігія як суспільно-функціонуючий феномен» визначає вагу сакрального скрізь релігійну призму. За твердженням вченого, релігія маючи відношення безпосереднє до цінностей може самостійно виступати як специфічна ціннісна система. «Подвоєння нею світу дозволяє сформувати новий світ буття – буття потойбічне, яке має трансцендентний характер. Через те в основі системи релігійних цінностей лежить поділ світу на сакральне (священне) і профане (мирське). Сакральне постає універсальним явищем, оскільки виходить за межі трансцендентного і може проявлятися у різних сферах буденного життя. Але в релігії воно формує відчуття залежності людського буття від священного й орієнтує на діяльність щодо його досягнення. Тому в більшості конфесій найвищою цінністю проголошується Бог» [5, с. 4]. Отже, на нашу думку можна побачити, що сутність самого терміну "сакральне" містить у собі діалектичні закони.

Доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного університету «Львівська політехніка» Віктор Леонтійович Петрушенко надає таке філософське визначення природі: «Природа – сукупні процеси та явища дійсності, які відбуваються стихійно, тобто на основі прямого з'єднання причин та наслідків, необхідного та випадкового без заздальгідь спланованого та прогнозованого результату; всеохоплююче середовище, що оточує суспільство і не є наслідком людської свідомої діяльності; вихідна основа будь-якого явища, що визначає його зміст та весь життєвий цикл (наприклад, Природа права, людини та ін.); те, що забезпечує початковий матеріал для усіх форм та сфер людської діяльності» [10, с. 167]. Український вчений також визначає природу як універсальну форму проявів сутності та можливостей буття, яка «спостережується через серію альтернатив: зовнішнє та внутрішнє, пасивне та активне, часткове та загальне, відкрите та приховане та ін. Ранні суспільства та цивілізації розглядали природу, як першу та вирішальну силу життя, але в подальшому природу все частіше почали розглядати як пасивний ґрунт для проявів людської активності» [10, с. 168]. Вчений відмічає, що в наш час природа постає не лише умовою існування людини і суспільства, вона також є вихідною внутрішньою складовою культурно-історичного процесу, в наслідок чого стає актуальним перехід від її використання людством до співпраці [10, с. 168]. Ми спостерігаємо протилежності, що являють собою єдність природи. «В сучасній філософії поняття природи використовується

переважно для позначення як всезагального середовища, так і для позначення вихідної засади будь-чого; в останньому слововживанні також присутній наголос на певній впертості такої засади, на її нездоланному прагненні діяти і проявлятися» [10, с. 168].

Природа з давніх часів, як середовище існування людей, набуває сакрального сенсу, який мав свій особистий розвиток. У контексті даної статті найціннішими є здобутки видатного українського письменника, лінгвіста, філософа і громадського культурного діяча в Австралії Романа Дмитровича Драгана, відомого під псевдонімом Ярослав Оріон. Вивчаючи унікальність Велесової книги у роботі «Голос предків» він писав: «Серед цілого пантеону Русі, різній ієрархії, почесне місце це займає Перун, бог грому, блискавки, популярний серед воїнів і оборонець землі руської. Дощечка 8 каже: «Єдиний є Хорс і Перун, Яро, Лад і Дажбо». А дощечка 42: «Кличем Перуна, Дажбога, Хорса і Яра та інших»... І ще дощечка 11: «По тих двох / Перун і Святовид / Хорс, Влес, Стрибог держаться»... Грім приносить дощ, а дощ плодючі поля, а це дуже важне для хліборобів. Дощечка 30 каже: «Сварог прийде й віднявши руки від борода пошле дощ». «І стебло оживе й зазеленіє». «І скажемо тоді: Ці дари Ондри впали до нас і хай ростуть колоски і блистять як золото». Ондра це індійський Індра, рівний Перунові, або його друге й старше ім'я. Сама Влес Книга про це згадує в дощечці 30: «Маємо Ондру, якого кличуть теж Перунець». Він відганяє засуху в чужі краї» [8, с. 22].

Ярослав Оріон пише про Перуна як лицаря, про що говорить дощечка 8: «Воєвода Борець, що вивів русів до Голині, по смерті одержав чин Перуній Хороброго Гординства». Перун може навіть умертвити людину, але він це робить для добра. Володимир узаконив першість Перуна, але закохавшись у візантійську принцесу, наказав волікти Перуна до Дніпра, тоді коли народ сумував і плакав. Не тільки в Києві була статує Перуна» [8, с. 22].

Видатний українець описує, що Ладо і Лада, були боги любові й воскресіння природи. «Лада це дочка Яра і Ярині, богів весни. Яр, або Ярило, перенісся до Греції під назвою Ерос. Купало й Купала, він бог ланів і молодості, а вона також названа Марена, дає знак перемоги весни, бо цвітуть дерева й зеленіє природа. Християнство за своїм привичним методом наверстання переробило Купала на Івана Хрестителя. Бог Рід, пов'язаний з культом предків, був у великій пошані, опікувався сім'єю, навіть дбав за порядок на вічах і боронив перед ворогами. Від нього місто Родень у гирлі Росі. Культ Роду був пов'язаний з культом богині Матері» [8, с. 22].

За твердженням Романа Дмитровича, космічність релігійності наших предків чи не найкраще ілюструє Триглав. «В нього були 4 підрядні Триглави – Земнобог, Літобог, Осінбог і Зимобог, а його самого називали Великим Триглавом. І тут починається велика трійкова система з множеством другорядних богів, божих помічників духів. Почнімо від Земнобога, або Триглава Весни, який мав свою трійцю: Яробог, Купалобог і Ладобог, а жіночі Яриня, Купала і Лада. Яро мав свого Триглава: Полевий, Лужич і Лісич. І знову кожний з них мав свого Триглава. Полевий мав Зернія, Стебля і Квітія. Лужич мав Сінія, Росія і Дусія. А їхні русалки Сінниці,

Росниці й Душани. Триглав Лісича був: Древич, Листич і Плодич, а їхні русалки Деревлянки, Листянки і Плодянки. Назва «русалки» була прийнята як спільна для всіх пожиточних духів. В Полевого були русалки Полевиці, або Дива, а Полевиці мали своїх помічників Зернян, Квітян і Стеблян. Квітій, Дусій і Плодич мають окремого Триглава Сивобога, а той має русалок Ростунів. [8, с. 23]. Отже, явища природи мали неабиякий вплив на древніх українців, що відбивалося в обожнюванні природних явищ і знаходило свій відбиток в культурі етносу. Таким чином, поняття «сакральне» нерозривно пов'язане з розвитком культури.

Велика сучасна енциклопедія дає таке визначення поняттю «культура»: «Культура (лат. *cultura* – оброблення, виховання, шанування) – історично зумовлений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений у типах і формах організації життя та діяльності людей, у їхніх взаєминах, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях. Термін також вживається для характеристики певних історичних епох (антична культура), конкретних суспільств (культура майя) та сфер діяльності або життя (культура праці, політична культура, художня культура) тощо» [3, с. 269-270]. В даному науковому дослідженні вивчатиметься українська, як феномен.

Українська вчена Людмила Леонідівна Матвеева зауважує, що крім досить широкого семантичного спектру і складну, тривалу історію, слово *cultura* походило від латинського *colere*, яке мало багато значень, як такі: «поклонятися», «шанувати», «покровительствувати», «плекати», «населяти», «обробляти», «виховувати» і т.д.). «Деякі з цих значень із часом закріпилися за самостійними словами і термінами, генетично пов'язаними, як і слово «культура», з *colere*. Так, через латинське *colonus* з *colere* (у значенні «населяти») пов'язане сучасне слово «колонія» та похідні від нього. Такі значення *colere*, як «поклонятися», «шанувати», через *cultus* утілились у сучасному слові «культ» (культ релігійний, культ особистості, культ речі тощо)» [7, с. 12].

У контексті нашого дослідження дуже важливим є твердження Л. Л. Матвеевої, що історія слова *cultura* так чи інакше пов'язана з діями, намірами, ставленням людини до землі, рослин, тварин, оскільки українська культура виявляє себе саме через розвиток народних промислів та ремесел, «йшлося не просто про фізичні дії, спрямовані на обробку або вирощування, – малася на увазі наявність особливого позитивного емоційного тла цих дій та його усвідомлення, так би мовити, ритуалізації, сакралізації, «одуховлення» землеробських, сільськогосподарських процесів. Певною мірою прадавнє значення слова "культура" відбивається в характері народних ритуалів, якими протягом тривалого часу супроводжувався весь цикл сільськогосподарських робіт» [7, с. 13].

Словник філософських термінів В. Петрушенко надає нам таке філософське визначення: «Культура – складова біосферних процесів Землі, сфера існування людини у притаманному лише їй людському способі буття. За основною функцією культура являє собою провідний людиною утворюючий чинник. За своїм змістом та проявами – це є природа,

перетворена під впливом фундаментальної людської потреби у самовизначенні та самоствердженні в світі особливим чином, в особливий спосіб (сфера артефактів)». Віктор Леонтійович Петрушенко зауважує, що в культурі знаходять своє виявлення та закріплення над-вітальні, над-біологічні потреби людини (у творчості, самовдосконаленні, реалізації та розвитку духовного світу, пізнанні, самопізнанні та ін.). Культура, за твердженням вченого, виводить людські, глибинні властивості, здібності, завдатки та можливості назовні. Вона немов віддзеркалює глибинні людські прояви [10, с. 117]. «Культура постає носієм людських смислів та цінностей, сферою найважливіших творчих проявів людини, здобутків її, відтворюючи соціальний характер у збереженні та передаванні культурних цінностей наступним поколінням людей. Вона є нібито «генетичним кодом» соціальності та людськості, органічно включаючи в себе діалог та комунікацію» [10, с. 117].

Л. Л. Матвеева спробувала узагальнити і певним чином систематизувати семантичні ситуації використання слова «культура», виділивши такі контексти: 1) Сільськогосподарський (озима культура, однорічна культура, культура соняшнику і т. д.); 2) Біологічний та медичний (культура мікроорганізмів, культура тканини і т. д.); 3) Тип устрою суспільства (рабовласницька культура, феодална культура, демократична культура і т. п.); 4) Історична епоха (антична культура, середньовічна культура, культура Новітнього часу і т.п.); 5) Сфера організації суспільного життя (релігійна культура, художня культура, інформаційна культура, культура побуту, культура праці і т.п.); 6) Специфіка життєдіяльності окремих соціальних класів, страт, верств населення і т. д. (аристократична культура, народна культура, міська культура, молодіжна культура і т.п.); 7) Специфіка життєдіяльності конкретних народностей, націй, національних спільнот (гуцульська культура, українська культура, слов'янська культура, японська культура); 8) Специфіка життєдіяльності людини в окремих географічних регіонах (західноєвропейська культура, африканська культура і т.п.); 9) Форми і продукти духовної, естетичної та інтелектуальної (насамперед художньої) діяльності людини (література, кіно, музика, театр та ін.); 10) Культура як загальна відмінність людської життєдіяльності від інших форм життя [7, с. 15-16].

Таким чином, культура має безліч визначень і смислів, які є взаємодоповнюючими, і через свою кількість набувають якісного значення. Говорячи про культури, логічним витоком стає розгляд релігійних вірувань народу, тобто релігії.

Релігія, за визначенням Великої сучасної енциклопедії у 10 томах, походить від лат. religio – зв'язок і є «особлива форма усвідомлення світу, зумовлена вірою в надприродне, що включає в себе звід моральних норм і типів поведінки, обрядів, культових дій та об'єднання людей в організації (церкву, релігійну громаду). Релігійний світогляд спирається на релігійну віру і пов'язаний зі ставленням людини до надлюдського духовного світу, якоїсь надлюдської реальності, на яку вона повинна певним чином орієнтувати своє життя» [4, с. 236]. Філософське визначення релігії

знаходимо у філософському словнику: «Релігія – в прямому значенні слова – зв'язок або відновлений зв'язок; (1) стан людської індивідуальної або колективної свідомості, що позначається відчуттям зв'язку людини із вищими надприродними силами та потребою у постійному підтримуванні такого зв'язку; (2) одна з фундаментальних складових людського соціально-культурного відношення до дійсності, що передбачає віру у надприродне або переконаність людини в тому, що за зовнішньою спостережуваною реальністю знаходиться прихована, проте більш важлива і потужна за значенням істинна реальність» [10, с. 175]. В такому розумінні, зауважує доктор філософських наук, професор Віктор Леонтійович Петрушенко, релігія базується на непереборному відчутті людини своєї глибинної спорідненості із найпершими засадами (началами) буття. У третьому пункті згаданого філософського визначення В. Петрушенко пише, що релігія – один із провідних елементів та чинників культури, що виводить людину за межі вітальних потреб та повертає її до духовних цінностей та сутностей» [10, с. 175]. Він також підкреслює що релігія – це елемент суспільної організації людського життя, що складається з релігійної свідомості, релігійного культу, релігійної організації та вимагає від своїх adeptів певного способу життя. «В суспільному житті релігія як правило виконує наступні функції: виведення людини на діалог із священним, трансцендентним (функція сакралізації дійсності); комунікативну, інтегративно-деінтегративну (поєднує одновірців та відокремлює їх від іновірців), сотеріологічну (спасіння), еклезіологічну (збирання до загалу, церковної єдності), духовно-виховну, культуротворчу та ін.» [10, с. 175]. Таким чином, автор даного дисертаційного дослідження спостерігає синтез сакрального і культурного у визначенні релігії.

Сучасний український вчений – доктор філософських наук Леонід Антонович Виговський у науковому дослідженні «Релігія як суспільно-функціонуючий феномен» дійшов висновку, що релігія в першу чергу постає як суспільно-функціонуючий феномен, оскільки це складна і багаторівнева структура, що являє собою реалізацію різноманітних сфер залежно від місця і ролі самого релігійного фактору в соціумі, його здійснення у різних суспільних ситуаціях. Такий аналіз релігії є важливою складовою філософського тлумачення даного явища. «Функціонування релігії може сприяти розвитку, стабільності чи, навпаки – нестабільності життя людської спільноти. В практичному житті це відбувається через релігійні ідеї, концепції, систему цінностей, які лежать в основі діяльності релігійних інституцій та організацій. Цьому слугують соціальні та політичні позиції різних груп духовенства, релігійність мас» [5, с. 30]. Л. А. Виговський стверджує, що ступінь і повнота реалізації функціональності релігійного комплексу залежить від місця, яке він посідає в структурі конкретно-історичного суспільства. «Функціональність релігії, її вплив на суспільне життя не є раз і назавжди даними. В історії людства еволюція функціональності релігії є плавним і поступовим процесом витіснення простих вірувань та обрядів більш складними. Загалом така зміна мала і має прогресивний характер, оскільки дозволяє релігійному комплексу адаптуватися до вимог часу і продовжувати виконувати у суспільстві цілий

ряд соціально значимих функцій» [5, с. 30]. Такий діалектичний розвиток є наявним в історичному функціонуванні нашої культури, оскільки людство постійно прогресує у своєму розвитку, і функціонування певної форми релігії з часом об'єктивно перестає відповідати потребам конкретного суспільства. «Через це розвиток первісного суспільства на певному етапі, з одного боку, зумовив втрату у потребі тих соціальних функцій, які реалізовувалися у релігійній формі. Але, з іншого, об'єктивно призвів до виокремлення релігії, точніше її інституалізованих форм, у специфічну сферу діяльності людей. Відтоді Церква почала функціонувати як специфічне автономне утворення, що в підсумку зумовило існування її власних інтересів, які вже досить часто за своїм характером не збігалися із суспільними, оскільки відображали в основному інтереси клану, який зайняв монопольне становище в релігійному середовищі» [5, с. 30].

Як відомо, Християнство, щоб стати основною релігією, тобто Церквою, прибігало до адаптації народних українських звичаїв і свят. Звернемося до дослідження «Велесової книги» Ярослава Оріона, у якому він показує приклади становлення церков. Він наводить факт заміни свята Перших Паростків на свято «Борисом Хлебніком», а Бориса і Гліба назвали «святі орачі». Християнство затирано всякі сліди давньої віри, перейменовуючи Велеса на св. Власа, Перуна на св. Іллю, Мокошу на св. Параскевію і т.д. [9, с. 22]. Науковець підтверджує свій доказ думкою О. Потебні, який писав, що занадто рано «поховали в нас слов'янську мітологію, не усвідомлюючи того, що мітологією гіршого типу й не нашою було християнство. Церковні казання це в 11-12 ст. нарікають, що люди кладуть треби біля ріки, криниць і stodіл. Дуже потерпіло західне слов'янство, близьке русичам, від хрестових походів, які винищували не тільки віру, але й цілі племена. Було винищено лютичів, а інших згерманізовано. Останню святиню Святовида на острові Ругія біля Данії зруйнував данський король Вальдемар 1168 р., щоб заслужити на похвалу від папи римського. Лицарі Святовида воліли смерть, як християнську неволю» [9, с. 22].

За твердженням Н. В. Антонюк, М. П. Мальської, Ю. С. Занько, Н. М. Ганич, сучасний етнічний склад населення нашої планети являє собою результат тривалого історичного процесу. Вони надають таке визначення: «Етнос (грец. *ethnos* – плем'я, народ) – це історично сформована стійка спільнота людей з власною мовою, культурою, розумінням своєї єдності й відмінності від інших етносів. Вагомими умовами формування етносу є спільність мови (тому назви народів часто збігаються з назвами мов) і території. Однак і територіально роз'єднані групи етносу можуть тривалий час зберігати національну самобутність, виражену в звичаях, народному мистецтві, релігії, нормах поведінки, обрядах тощо» [11, с. 103]. Також вчені звертають увагу на поєднання етнічної свідомості з прагненням етносу до власної соціально-територіальної організації. «Етнічні явища тісно пов'язані зі соціально-економічними. Етнічна самосвідомість утверджується на підставі наявності етнічної території, яка визначає спосіб життя людей – їхню господарську діяльність, культуру, побут. На сучасному етапі існують різні

форми (типи) угруповань, що відповідають різним рівням історичного розвитку кожного етносу: плем'я; народність; нація» [11, с. 103].

Філософське визначення етносу знаходимо у словнику філософських термінів В. Петрушенка: "Етнос – людська спільнота, єдність якої базується на родинних зв'язках і відносинах, що закріплені у культурних та психологічних процесах спільного життя. Етнічні ознаки постають одними з найпростіших і помітніших в суспільній комунікації на рівні історично-ранніх форм соціально-культурного життя. В подальшому ході історії етнос все більше і більше набуває зумовленості культурою, соціальними чинниками, вибором та ставленням до нього людських індивідів" [10, с. 80]. Велика сучасна енциклопедія так визначає етнос: «Етнос (грец. *ethnos* – плем'я, народ) – історично сформована стійка спільнота людей (плем'я, народність, нація), основними умовами виникнення якої є спільність території і мови, що зазвичай виступають згодом і як ознаки етносу. Нерідко етноси утворюються з різномовних груп (наприклад, багато націй у США)» [2, с. 68].

«На практиці вчені-етнографи вирізняють значно більше форм, або типів, етносів. Більшість етносів мали тривалий шлях розвитку від племені до нації. На будь-якій стадії для кожного типу, чи форми, кожному етносові відповідають шість обов'язкових ознак: етнічна територія; мова; особливі елементи духовної та матеріальної культури; самосвідомість; самоназва» [11, с. 103]. Українські вчені також зауважують, що чітко розмежувати ці форми, чи типи, етносів дуже складно. Н. В. Антонюк, М. П. Мальська, Ю. С. Занько, Н. М. Ганич розмежовують періоди розвитку етносу на період дитинства (плем'я), коли важливою є лише територія, мова існує в усній формі. «Усна мова сягає вершини розвитку: перекази, легенди, епос – чудові форми усної творчості. Розвиваються й інші елементи духовної культури, в тому числі звичаї, обряди, традиції, ритуали, котрі є дуже складними і посідають у житті людей чільне місце. Найвищий елемент духовної культури – віра, система вірувань і пов'язані з нею культу. Система вірувань має світоглядний характер, іноді – космологічний. У сфері матеріальної культури для різних племен характерне збирання та полювання, землеробство, тваринництво, торгівля (чи інша форма обміну)» [11, с. 103]. Також на думку вчених, найвищим елементом матеріальної культури є ремесла, зокрема художні. Наступним періодом еволюційного розвитку етносу є його «юність», а саме виникнення народності. Характерним для якої є відповідність єдності території, але з зовсім іншим значенням. «Це батьківщина, місце (ядро) формування етносу» [11, с. 104]. На даній щаблі розвитку значущим елементом духовної культури виступає релігія, як вагомий «елемент духовної культури, система законів (догм і канонів), котрі упорядковують вірування й об'єднують їхніх прихильників у церкву – особливий тип релігійної організації. Якщо зміна віри для члена племені природна, оскільки, перебравшись на іншу територію, він змушений був шукати заступництва в інших богів, то зміна віри людиною, котра належить церкві, сприймається за відступництво, зрадництво. Тому ті чи інші релігійні догмати часто не об'єднують, а розділяють людей, у зв'язку з чим виникають

численні релігійні конфлікти. Проте роль релігії не можна недооцінювати, оскільки релігійна самосвідомість людей має вирішальне значення для їхньої етнічної самоідентифікації» [11, с. 104]. Періоду «зрілості» етносу відповідає виникнення поняття «нації», яка формується в межах державних або політико-адміністративних кордонів, «тобто лише на визначеному політико-правовому полі» [11, с. 104]. Прикладом вчених стала Україна, де нація – українці [11, с. 104]. «Якщо етнос не має власного політико-правового поля, визначеного статусу державності, нація творитися не може. Так, українці в Канаді – народність. Система суспільно-політичних поглядів, ідеологія об'єднують, консолідують величезні маси населення чи, навпаки, розділяють їх. Соціально-політичні ідеї, стаючи переконаннями, перетворюють населення на суспільство, а людину на громадянина» [11, с. 104]. Н. В. Антонюк, М. П. Мальська, Ю. С. Занько, Н. М. Ганич також відмічають, що політичні кордони не завжди збігаються з етнічними.

Твердження української дослідниці Г. Лозко, що «термін етнос функціонально відповідає поняттю народ (наприклад, українці, поляки, татари) а в межах кожного етносу можуть існувати субетноси – місцеві (регіональні, локальні) групи зі спільними етнографічними особливостями (наприклад, лемки, бойки, гуцули)» [6, с. 27] в контексті нашого дослідження набуває значення, оскільки чітко регламентує визначення етносу. Н. В. Антонюк, М. П. Мальська, Ю. С. Занько, Н. М. Ганич також зазначають, що деякі етноси мають складну внутрішню будову, розподіляючись на субетноси й етнографічні групи. «Це стійкі угруповання з характерними особливостями традиційної культури та мови (діалект, говірка). Виникнення субетносів і етнічних груп пов'язане з особливістю їхнього розселення всередині спільної етнічної території (природно-географічна чи історико-політична ізоляція частини етносу впродовж тривалого часу). Наприклад, етнічні групи – киргизи північні й південні, поляки-мазури, українці-гуцули» [11, с. 107].

Висновки. Отже, підсумовуючи знання та інформацію, що закладені у філософських визначеннях, енциклопедичних виданнях, а також результатах досліджень провідних українських вчених, автори даної статті дійшли висновку про наявність діалектичного зв'язку між сакральним, що переноситься і вбудовується у природу, культури, наповнює собою релігію та матеріалізується завдяки культурі в етносі. Сакральне має неабияку за важливістю функцію задавати базові параметри соціальних та етико-естетичних аспектів буття індивіду й соціуму, тобто володіє функцію моделювання культурного розвитку. Буття природи здобуває сакральності створюючи релігію у бутті культури, завдяки якій підіймає будь-який етнос до нових еволюційних сходин. Саме тому, що сукупні стихійні процеси та явища дійсності на основі прямого з'єднання причин та наслідків, необхідного та випадкового без заздальгідь спланованого результату, є всеохоплюючим середовищем – вихідною основою будь-якого явища – породжують сакральне, як універсальне явище, яке формує у релігії відчуття залежності людського буття від найвищої цінності, породжує культуру, яка формує етнос, спостерігаємо наявність основних законів діалектики, які

наповнюють собою зв'язки між сакральним, природою, культурою, релігією й етносом.

Література

1. Биневский Иван Александрович. *Диалектика сакрального и профанного в европейском социокультурном процессе: автореферат дис. ... кандидата философских наук: 24.00.01 / Биневский Иван Александрович.* – М, 2012. – 24 с.
2. Велика сучасна енциклопедія. У 10 т. Т. 4. Е-К / уклад. А. С. Івченко. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2013. – 352 с.
3. Велика сучасна енциклопедія. У 10 т. Т. 5. К-Л / уклад. А. С. Івченко. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2013. – 352 с.
4. Велика сучасна енциклопедія. У 10 т. Т. 8. П-С / уклад. А. С. Івченко. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2013. – 352 с.
5. Виговський Л. А. *Релігія як суспільно-функціонуючий феномен: дис. ... автореф. д-ра філос. наук: спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / Леонід Антонович Виговський.* – К., 2005. – 34 с.
6. Лозко Г. С. *Українське народознавство.* - Тернопіль, 2011. - 512 с.
7. Матвеева Л. Л. *Культурологія.* - К.: Либідь, 2005. - 512 с.
8. Оріон Я. *Голос предків / Ярослав Оріон // Дім і Сім'я.* - № 3 (100). - 2015. - с. 22 -24.
9. Оріон Я. *Голос предків / Ярослав Оріон // Дім і Сім'я.* - № 4 (101). - 2015. - с. 22 -28.
10. Петрушенко В. *Філософський словник : терміни, персоналії, сентенції.* - Львів: "Магнолія 2006", 2011. - 352 с.
11. *Теоретичні основи країнознавства : підручник / Н. В. Антонюк, М. П. Мальська, Ю. С. Занько, Н. М. Ганич.* - К.: Знання, 2011. - 326 с.
12. Токман В. В. *Феномен священного: Його сутність і світоглядна природа: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / Володимир Валерійович Токман.* – К., 2001. – 13 с.
13. Шелюто В. М. *Проблема сакрального як світоглядна проблема / В. М. Шелюто // Наука. Релігія. Суспільство.* - № 4. - 2010. - С. 94 - 101.
14. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. *Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології.* - К.: КНТ, 2015. - 396 с.

Лень Т.В.
*кандидат філософських наук, доцент Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Херсон, Україна*

РОЛЬ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Свобода вибору і відповідальність людини є найважливішою умовою громадянського, правового, економічного, політичного і культурного прогресу. Моральний обов'язок кожного громадянина полягає в тому, щоб кожен його вчинок сприяв прогресу суспільства.

Умовою взаємозв'язку і взаємозалежності інтересів держави і громадянського суспільства є людина

Майбутнє нашої держави, становлення громадянського суспільства залежить від соціального досвіду, який має молоде покоління, на який спирається в процесі життєдіяльності і життєтворчості.

Соціальний досвід, який міститься в культурі суспільства, буде засвоєно людиною лише за умови активності її самосвідомості, за умови усвідомлення своєї взаємодії з оточуючим соціумом, своєї активності в цій взаємодії.

Громадянське суспільство – суспільство, в якому існує і постійно розширюється сфера вільного волевиявлення, яке “сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу людей і досягається через систему інституцій і відносин, покликаних забезпечити умови для самоорганізації окремих індивідів та їх об'єднань” [6, с.204].

Громадянське суспільство активно сприяє демократизації, набуття державою ознак правової, відстоюючи матеріальну і духовну незалежність людини від держави, домагаючись правової гарантії такої незалежності, захисту приватних і суспільних інтересів людей.

Концепція громадянського суспільства репрезентована у сучасній філософії працями таких мислителів, як К.Лефорт, Ю.Хабермас, Н.Боббіо, А.Міхнік, Дж.Коген та ін.

Дослідженням стану формування в Україні громадянського суспільства займаються чимало науковців, серед яких О.Гарань, А.Карась, А.Колодій, В.Полохало, С.Рябов, В.Сидоренко, В.Ткаченко, М.Томенко та інші.

Та все ж при аналізі взаємин держави і громадянського суспільства виникають серйозні труднощі, такі, зокрема, як переосмислення нової системи ціннісних орієнтацій членів цього суспільства, яке швидко глобалізується, шляхи набуття особистістю необхідних та відповідних якостей. У зв'язку з цим, актуальним стає дослідження формування особистості в умовах розбудови громадянського суспільства.

Отже, необхідною умовою ефективного функціонування громадянського суспільства є вільна особистість. Її характеризує, зокрема, високий рівень індивідуальної автономії стосовно суспільства взагалі й державної влади особливо. Така особистість є самоцінною та

самодостатньою силою. Їй властиві здатність взаємодіяти з іншими особистостями в ім'я загальних цілей, інтересів, цінностей, а також здатність підпорядковувати свої приватні інтереси і способи їх досягнення загальному добру, вираженому в правових нормах [7]. Тобто мова йде про соціальний досвід кожної особистості, який узагальнюється у світогляді покоління.

Майбутнє нашої держави, становлення громадянського суспільства залежить від соціального досвіду, який має молоде покоління, на який спирається у процесі життєдіяльності та життєтворчості.

Соціальний досвід є фактором і результатом процесу соціалізації особистості. У сучасному суспільстві процес набуття соціального досвіду молодій людині ускладнюється труднощами, які виникають внаслідок переоцінки традицій, норм, і цінностей: якщо раніше молодь значною мірою спиралася на досвід попередніх поколінь, то тепер вона засвоює новий соціальний досвід, що породжує суперечливі тенденції у свідомості молодій людині відносно громадянської поведінки.

Соціальний досвід, який міститься в культурі суспільства, буде засвоєно людиною тільки за умови активності її самосвідомості, за умови усвідомлення своєї взаємодії з оточуючим соціумом, своєї активності в цій взаємодії.

Щоб життя людини розгорталось як творчий процес, у її свідомості під дією вказаних чинників і на основі сформованого життєвого досвіду має сформуватися модель активного ставлення до свого життя, як акту життєтворчості.

Таким чином, у формуванні такої складної і тонкої системи, як соціальний досвід людини, важливим є не сила зовнішнього впливу сама по собі, а відповідна самоорганізація і самовизначення особистості в цьому зовнішньому впливові.

В період трансформації суспільних процесів загострюється проблема життєвих цінностей людини, яка полягає в тому, що в соціальній стихії виникає небезпека втрати цінностей, якими жило до того суспільство, і перед людиною постає необхідність захищати одні цінності та руйнувати інші. І в цій ситуації проблема вибору життєвих цінностей може обернутися трагедією не тільки для окремої особистості, але й для великих мас людей: душевний неспокій може перерости в глибоку духовну кризу.

Свобода вибору і відповідальність людини є найважливішою умовою громадянського, правового, економічного, політичного й культурного прогресу. І моральний обов'язок кожного громадянина полягає в тому, щоб кожний його вчинок сприяв прогресу суспільства. Як показав Г. Ерме, громадянськість складається з трьох взаємодоповнюючих і нероздільних елементів: вона ґрунтується на усвідомленні єдності прав і обов'язків; передбачає наявність конкретних громадянських дій – від потреби бути інформованим до активної участі в політичних і виборчих кампаніях; спирається на систему цінностей і моральну переконаність, яка надає цій системі сенс і значення [8].

Умовою взаємозв'язку й взаємозалежності інтересів держави і громадянського суспільства є людина, отже, потрібне оновлення системи

освітньо-виховного впливу на розвиток особистості, набуття нею ціннісних орієнтацій.

Система виховання, у складі педагогічної організації процесу оволодіння особистістю соціальним досвідом, повинна виходити з усвідомлення багатокомпонентності системи досвіду, змінності всіх її складових, домінуванні в ній такого компоненту, як самовизначення особистості.

Тільки таким шляхом зможемо сформувати необхідні умови для подальшого розвитку в нових демократіях повноцінного громадянського суспільства. Саме на цьому фундаменті мають базуватися нові національні ідеології, або консolidовані національні ідеї, про необхідність яких зазначається вже багато років.

Література

1. Голованова Н. Ф. *Социализация и воспитание ребёнка: [Учебное пособие для высших учебных заведений]* / Н.Ф. Голованова. – СПб.: Речь. 2004. – 272с.
2. Лавриченко Н.М. *Проблеми гуманістичного спрямування шкільної соціалізації: пед. роздуми і нотатки.* / Н.М. Лавриченко. – К.: ТОВ “Інсайт-плюс”, 2006. – 279с.
3. Мид М. *Культура и мир детства* / М. Мид; пер с англ. М., 1988. – 429с.
4. Петровский А. В. *Вопросы истории и теории психологии. Избранные труды* / А.В. Петровский. – М. 1984. – 272с.
5. Рубинштейн С. Л. *Бытие и сознание* / С.Л. Рубинштейн. – М. 1967. – 424с.
6. *Философский словарь.* – К.: А.С.К., 2006. – 1056с.
7. Шмиттер Ф. *Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии // Политические исследования.* – 1996. - № 5.
8. Эрмэ Г. *Культура и демократия* / Пер. с француз. – Москва, 1994. - С. 150-157.

Литвинчук О. В.

*кандидат філософських наук, доцент
кафедри гуманітарних і соціальних наук
Житомирського державного технологічного університету
м. Житомир, Україна*

ФЕНОМЕН УКРАЇНСТВА

Звичайно, пошук світоглядно-духовних засад українства, наукові розвідки стандартів його мислення, своєрідних архетипів, особливостей національної, соціальної, ментальної ідентичностей ведеться давно. Достатньо згадати таких відомих дослідників української діаспори, як Г. Ващенко, О. Кульчицького, І. Мірчука, Д. Чижевського та ін. Серед сучасних українських вчених відзначимо, безумовно, І. Бичка, А. Бичко, П. Гнатенка, С. Кримського, М. Поповича. Ці та інші автори не тільки актуалізували

проблему українства, української душі, але й зробили вагомий внесок у концептуалізацію феномена українства. Зокрема С. Кримський зазначав, що «український народ, який знайшов сили перебороти усі історичні драми, підкріплював свою стійкість специфічним менталітетом. Вихідним пунктом цього менталітету була ідея Батьківщини, богообраності своєї землі, опора на захист своєї неньки-України» [1, с. 280].

Більшість дослідників феномена українства називають його сутнісними властивостями кордоцентризм та зв'язок з довкіллям, з природою, рідною землею. Так, на деякі основні риси українського світоглядного менталітету, які сприяли формуванню філософського мислення першого періоду Київської Русі, вказує А. Бичко, підкреслюючи переважання екзистенціальних мотивів в українській філософській думці, кордоцентризм, при якому надавався пріоритет «серцю», а не «голові», антеїзму (термін походить від давньогрецького міфічного персонажа Антея, котрий черпав свою життєву силу в постійному зв'язку з матір'ю-землею) та ін. [4, с. 20]. Близькі до сказаного думки знаходимо і у О. Кульчицького, який відмічав, що цілісність психіки українця пов'язана з кордоцентричністю, з уявленням про те, що його «серце» є осередком. Це надавало пріоритет емоційно-чуттєвому сприйманню життя перед раціонально-логічним. З іншого боку, О. Кульчицький немало говорив про вплив географічного середовища на формування стандартів психічного, світоглядно-духовного функціонування українця. І хоча цей вплив вчений визнавав не прямим, а опосередкованим, все ж у своїх висновках стверджував, що українська психічна структура визначається своїм емоційно-почуттєвим характером, кордоцентричністю, інтуїтивізмом. Українська душа культивує в собі природу як добру первісність або первісну доброту [2, с. 57].

Характеристику української людини, української душі можна, звичайно, продовжувати, адже вище наведено дуже невелику часточку того, що зробили науковці в цьому напрямку. І все ж, при усій різнобічності досліджень вказаної проблеми нам здається доречним звернутися до одного з відомих представників української діаспори Миколи Шлемкевича. У своїй книзі «Загублена українська людина» цей дослідник у дуже яскравій формі змалював шлях українства від XVII століття до середини минулого століття. Головна ідея його історико-філософського аналізу полягає в тому, щоб довести: сучасна українська людина – це людина загублена [5, с. 10], розщеплена [5, с. 27] і розгублена [5, с. 34]. Причини цього приховуються в нашій історії, яка є надзвичайно важкою, складною, хвилеподібною з прикладами успіхів та невдач. Однак, незважаючи ні на що, «загублена українська людина живе в нас і плаче в нас. І здожене нас, як не втікали б ми від неї» [5, с. 11]. Її існуванню не можуть перешкодити будь-які зовнішні умови. «Може тиран, – пише М. Шлемкевич, – може деспотичний уряд задавити на якийсь час вільну думку, може винищити цілі класи, може закувати цілі народи. Він може викривити їх психіку, але не вб'є живої душі» [5, с. 12]. І навіть якщо ця душа буде розгубленою, розщепленою, розшматованою – вона не може зникнути зовсім, а лише із зникненням самого носія – українства, українця як такого.

На думку М. Шлемкевича розпад цілісної української людини почався у XVII столітті після того, як зазнала невдачі Хмельниччина. Після смерті

Богдана Хмельницького козацька еліта, яка колись була образом справжнього українця – сміливого, гордого, войовничого, незалежного, зазнає трансформацій, що врешті роз'єднало українців. Одна їх частина потонула у ситій вигоді, а інша частина тієї козацької провідної верстви не могла заспокоїтися таким животінням. Вона виходила на биті шляхи історії, а що на них вже не було українських поїздів, вона присідала до нових, російських імперських возів. Так з'явилася гоголівська людина (М. Шлемкевич). З'явився ще третій тип. Як зазначає вчений, це глибокий людський тип, що не сприйняв нової російської дійсності, але і не знизився до рівня старосвітського поміщика. У своїй душі, в самодосконаленні він шукав нового, кращого світу. Це – тип сковородинської людини [5, с. 17–20].

Немає нічого дивного в тому, що М. Шлемкевич не захопився жодним з показаних вище типів, бо, на його думку, справжня українська людина, справжня українська душа з'явилася не в їх середовищі: не із втечі в силу випадку, не із пристосуванства до чужих світів і не із втечі у власну душевну шляхетність. Вона народилася з пориву створити свій власний новий світ із власних джерел і власних сил. На прапорах тієї нової української людини виписане протилежне усім трьом попереднім гасло: – Боріться – поборете! Сучасна українська людина – це шевченківська людина. Вона перейняла репрезентацію сучасного українства [5, с. 21].

Моральним ідеалом шевченківської людини став вільний дух, який сам на основі свого пізнання самовизначається. Шевченківська людина – та, яка керується розумом. Українська людина кінця 19-го й початку 20-го століття, – зазначає М. Шлемкевич, – переживає таку розумову революцію проти догм, традиційних звичок; проти того, що можна назвати нашим патріархальним, старим режимом. Іван Франко – найяскравіша постать тієї революції... [5, с. 24–25].

Стежачи за логікою М. Шлемкевича, можна констатувати, що формування шевченківського типу української людини – кульмінаційний момент у нашій історії. Він як вільний дух створив державу, але не втримав її. У результаті – нова криза – розщеплення. «Неначе ріка, що плила досі рівно, вдарена тепер об гранітну скелю й розщепилася від її опору. Одностайно в головному світоглядній базі провідної верстви розбивається на кілька» [5, с. 27]. У 30-ті роки всі розщеплення українського духу підривалися зовнішніми, роз'їдалися внутрішніми причинами. Хліборобський клас був винищений соціалістичною революцією; селянство на Сході загнане в колгоспи, на Заході ожебрачене польською господарською політикою; речники української сильної людини, спертої на пролетаріат, згинули в боротьбі з Москвою; ірраціональний волюнтаризм топився в мріях і заявах про силу. Так, на думку М. Шлемкевича, розколоті в глибинах духу ми ввійшли в другу світову війну, яка проявила розгубленість української людини. «Ми утратили рідну землю, що нас в'язала. Ми утратили й той рідний, спільний для нас колись голубий небосхил упорядкованих і своєчасних ідей, наш живий світогляд. На перехресті доріг стоїть українська душа в латаній свитині, зшитій із поношених і потертих мислей» [5, с. 34].

Як зазначає В. Муляр, у кінці ХХ століття провидіння знову вирішило випробувати нас, подарувавши шанс для самореалізації. Однак розгубленість,

розщепленість українства ми бачимо і зараз. А пошуки його об'єднувчих засад продовжуються з новою силою, в нових умовах [3, с. 279–280].

Аналіз поглядів на проблему українства, української людини, української душі дає підстави, на нашу думку, констатувати, що досить тривала історія українства (від XVII століття до сьогодні) – це приклад майже постійного невизначення. Щоразу, як доля надавала нам шанс для створення себе цілісним, світоглядно повним суб'єктом історії, ми не доходили до тієї відмітки, за якою можна було говорити про українство як окремішність. Це породжувало постійні соціальні та психологічні струси, у результаті дії яких українська людина розпадалася. Очевидно, що в такій логіці шукати українську ідентичність було важко. Складно це робити і сьогодні.

Література

1. Кримський С. Б. *Архетипи української ментальності* / Сергій Борисович Кримський ; відповід. редактор М. В. Попович // *Проблеми теорії ментальності*. – К. : Наукова думка, 2006. – С. 273–302.

2. Кульчицький О. Ю. *Світовідчуття українця: Збірник наукових праць* / Олександр Юліанович Кульчицький // *Українська душа*. – К., 1992. – С. 48–65.

3. Муляр В. І. *Проблема становлення особистості в системі «індивід – суспільство» (філософсько-культурологічний аналіз)* / Володимир Ілліч Муляр. – Житомир : ЖДТУ, 2005. – 320 с.

4. Федів Ю. О. *Історія української філософії: Навчальний посібник* / Ю. О. Федів, Н. Г. Мозгова. – К. : Україна, 2001. – 512 с.

5. Шлемкевич М. *Загублена українська людина* / Микола Шлемкевич. – Нью-Йорк, 1954. – 158 с.

Лишевська В.М.

*кандидат фізичного виховання та спорту,
доцент кафедри філософії і соціально-гуманітарних
дисциплін Херсонського державного аграрного університету
м.Херсон, Україна*

ФІЛОСОФІЯ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Анотація: Проблема формування здорового способу життя досить ретельно висвітлюється в багатьох соціально-філософських, педагогічних, соціологічних, медичних працях. Особливої актуалізації ця проблематика набула у другій половині XX століття як у світі в цілому, так і в Україні. Пошук ефективних шляхів формування здорового способу життя — проблема міждисциплінарна. Їй присвятили свої дослідження філософи Е.Бабаян, Е.Бахтель, Д.Зарідзе; психологи В.Бітенський, В.Братусь, М.Бурно, А.Личко, Н.Максимова, Н.Фелінська, Б.Херсонський; соціологи А.Габіані, Я.Гданський, С.Дідковська, В.Козак, Г.Лукачек, В.Маляренко, А.Міллер, Н.Мірошніченко, С.Таратухін; медики Г.Апанасенко, Т.Бойченко, В.Мовчанюк, І.Мурашов, Л.Попова, В.Шаповаловаа інші. [7].

У своїй праці «Соціальні технології культивування здорового способу життя людини» Л.Сущенко проводить досить детальний аналіз відомих поглядів, визначень та підходів до поняття здоров'я.

На її думку, на сьогодні усе більше утверджується точка зору, відповідно до якої здоров'я визначається взаємодією біологічних та соціальних чинників, тобто зовнішні впливи опосередковані особливостями функцій організму та їх регуляторних систем. В науковій роботі аналізується понад 200 визначень поняття здоров'я.

Важко визначити, коли вперше людина замислилася над проб_лемою збереження здоров'я та тривалості активного життя. У філогенезі людини проблемі здорового способу життя надавалося важливе значення в релігійній, філософській, соціально_політичній, історичній, правовій та етичній думці давніх Єгипту, Вавілону, Риму, таких народів, як перси, індійці, китайці та ін. Значна частина цієї філософсько_теоретичної спадщини й сьогодні не втратила своєї значущості, а проблеми, пов'язані зі способом життя, які виникли в давні часи, залишаються актуальними для нас і сьогодні. У певному розумінні вони навіть відроджуються, опановують певними локальними групами людей, які свято дотримуються норм і принципів давніх вчень, наприклад, йоги тощо.

У давнину греки обожнювали красиве тіло. В основі всього була краса, і фізичну красу повинна була доповнювати краса моральна, що поєднувала в собі добродієність й порядність. Тіло виховували атлетикою, гімнастикою, а душу — поезією, танком, музикою. Духовне здоров'я грецькі філософи визначали як характеристику людини. Вона показує, наскільки ефективно індивід здатний

вирішувати складні ситуації, зберігаючи оптимальне емоційне тло, адекватну поведінку. Під терміном «духовне здоров'я» розуміли ідеальний та нормальний стан психіки особистості, том уможна сказати, що поняття «психічно_здоров'я» та «духовне здоров'я» вони вважали тотожними.

В епоху Середньовіччя на історичній арені з'являються арабські народи, які в наукових працях зберегли і розвинули здобутки античних греків і римлян. Видатний мислитель Сходу Абу Алі Ібн_Сіна (Авіценна) (980–1037 рр.) пріоритет відновлення і збереження здоров'я вбачав у знаннях природи людини. Він розрізняв три стани організму: «Здоров'я — всі функції протікають здраво, хворобу і третій проміжний стан — не здоров'я і не хвороба, як буває з тілом стариків і дітей, що одужують». [1].

Люди хворіють через те, що відчувають імунодефіцит організму, «гноблення духу життя», як говорив великий Парацельс. Багато чого в лікувальній науці змінилося з часів Парацельса, але незмінним лишається наказ великого лікаря: «Вмій залишатися самим собою, і ти ніколи не станеш іграшкою в руках долі». Звісно, від того часу наука про гігієну і харчування пішла далеко вперед, але багато чого актуальне й донині. Всесвітня організація охорони здоров'я дала чітке визначення поняття, а академік І.Павлов підтвердив: «Здоров'я — це неоціненний дарунок природи, воно дається не навечно, його треба берегти. Але здоров'я людини багато в чому залежить від неї самої, від її способу життя, умов праці, харчування, її навичок...» [5]. Здоров'я перебуває у взаємозв'язку з культурою, економічною, соціально_політичною, духовною сферами життя людини. Спосіб життя — це історично визначений спосіб

самореалізації людини в матеріальній і духовній сферах її життєдіяльності. Поняття «здоровий спосіб життя» не передбачає лише виконання гігієнічних норм і правил або викорінювання шкідливих звичок, дотримання режиму і санітарне просвітництво. Здоров'я нерозривно пов'язане з поняттям про красу. Гармонія природних і соціальних якостей особистості, єдність фізичних і психічних процесів, їх досконалість — усе це є красою. Таким чином, здоровий спосіб життя, із часів Античності, можна сказати, спрямований на гуманізацію й активізацію людської діяльності, удосконалення індивідуальних якостей особистості.

У статті розглядається питання філософії здоров'я людини на основі традиційних ведичних (древньоіндійських) знань, таких як Аюрведа, Бхагавад-гіта, Бхагавата-пурана та інші, які містять у собі практичні рекомендації щодо підтримки здоров'я, перевірені протягом багатьох тисячоліть і збережені мудрецами Індії. Без знання філософії здоров'я людини неможливо на практиці вести здоровий спосіб життя, тому вивчення певних аспектів ведичної філософії, а саме Санг'ї та Йоги, необхідні для розширення кругозору кожного студента загальнолюдськими надбаннями, що допомагають усвідомити актуальну потребу ведення здорового способу життя та підтримки здоров'я як профілактичного засобу збереження здоров'я нації.

Ключові слова: ведичні знання, аюрведа, здоровий спосіб життя, філософія здоров'я.

Постановка проблеми: Життя сучасної людини стає дуже складним, гострим і хворобливим у питанні боротьби за існування. Шкідливі звички такі як, вживання алкоголю, наркотиків, паління, розпуста та інші приводять до нездорового способу життя і направляють людство на хибний шлях розвитку. На людину тисне велика фізична і розумова напруга, яка день у день зростає і приводить до хронічного синдрому перевтоми і вона не може сконцентрувати свою увагу на тому, що робить. Людина розучилася розслаблятися природним способом і вдається до будь-яких, незалежно від того, руйнується її здоров'я чи ні. Не правильне харчування, не природний спосіб життя, відсутність гармонії у спілкуванні між людьми, не чистота навколишнього середовища стають причиною багатьох негативних емоцій, таких як стурбованість, страх, гнів, ненависть, жадібність і заздрість.

Вирішення проблеми: «О нащадку Бгарати, ти повинен зрозуміти, що Я також перебуваю в усіх тілах і знаю їх, і що розуміння тіла й того, хто знає його, називають знаннями. Таке Моє слово» [Бхагавад-гіта 13.3]

Ведичні знання про здоров'я як «наука життя» ґрунтуються на філософії Санг'ї та Йоги. Щоб усвідомити космічну єдність, необхідно ознайомитися з концептуальною і філософською першоосновою Аюрведи. «Санг'я-сутри» (автор – Капіла) і «Йога-сутри» (автор – Патанджали) є двома із шести центральних філософських систем древньої Індії.

Санг'я утворює філософську основу йоги, а йога передбачає засоби досягнення мети. Санг'я – це аналіз матерії і духу, використовує метод атеїстичного дуалізму (двайта), що використовує аналітичний процес і допомагає душі стати окремо від матерії. Йога – це дисципліна самоусвідомлення, яка допомагає досягти пробудження внутрішнього духовного бачення, щоб побачити

себе за межами 3 тіла. Використання філософії санг'ї та йоги допомагає живій істоті отримати звільнення від матеріальних страждань (мокша). [2].

Не знаючи і не розуміючи філософію здоров'я, людина ніколи не зможе вести здоровий спосіб життя. Навчити цьому можуть тільки духовні вчителі (гуру) або лікарі (вайд'ї), які особисто живуть правильно згідно канонів вед та аюрведи.

Здоров'я – це не тільки лише відсутність фізичних хвороб, але й щастя розуму та душі. Особистість вважається здоровою, коли всі три недоліки або принципи управління організмом (доші), сім тканин тіла (дхату), всі тринадцять видів вогню або ензими (агні) і всі екскреторні функції (малакрїя) збалансовані. На додаток, душу, розум і почуття повинні бути в стані повного щастя. [4].

Стан гарного здоров'я (арог'я) є основою досягнення мети релігії (дхарми), розвитку економіки (артхи), почуттєвої насолоди (ками) та звільнення від матеріальних страждань (мокші). Хвороба руйнує як здоров'я (арог'ю), кінцеву мету життя так і саме життя.

Існує десять аспектів діяльності, які впливають на здоров'я людини. А саме: походження людини (якого вона роду), за якими писаннями (священними книгами) вона живе, які людина проводить очисні обряди, як вона концентрується (медитує) і повторює молитви (мантри), яку воду п'є (їжу вживає), якою діяльністю вона займається та яке місце і час вибирає для неї, як спілкується з іншими людьми та зі своїми дітьми. [3].

Також є важливими життєві завдання, які перед собою ставить цивілізована людина, для того щоб досягти вищої мети життя:

1. Прагнення до життя, що веде до підтримки життєвої сили й довголіття і досягається веденням здорового способу життя.

2. Матеріальне благополуччя, яке використовується для правильного й довгого життя, де кошти, зароблені чесним і законним способом.

3. Духовне вдосконалювання, що дає можливість пізнання реальності за межами почуттєвого сприйняття і досягається за допомогою повторення молитов (мантр), поклоніння Богові, йоги та медитації.

Люди знаходять безліч причин, щоб не слідувати цим основним завданням: вони занадто зайняті або в них немає просто часу; проводять життя у погоні за грішми, славою і комфортом, не усвідомлюють, що будь-яке матеріальне досягнення губить всякий зміст, якщо втрачено життєву силу; поглинені повсякденною суєтою, повної стресів; не вміють відновлювати життєві сили за допомогою відпочинку та релаксації.

Гарне харчування, вітаміни, мінеральні речовини й відвідування клубів здоров'я може й підтримують тіло в повному порядку, але це не допомагає хворому розуму.

У термін здоров'я включається більше, ніж просто відсутність хвороби. Згідно з ведичним знанням здоровою вважали лише людину, яка досягла самореалізації й самоусвідомлення. Це означає, що вона досягла внутрішньої гармонії. На санскриті термін «здоров'я» звучить як «свагта» («сва» перекладається як «я [сам]», «гта» означає «визначений»), тобто людина, яка утвердилася сама у собі.

Єдність духовного, психологічного та фізичного стану досягається наступними видами діяльності:

1. Духовна – виконання приписаних обов'язків релігії, повторення молитов (мантр), поклоніння Богу (Божествам), відвідини храмових служб, пожертвування, пости, здійснення підношень і жертвопринесень, здійснення обрядів спокутування гріхів, паломництво. Вона має успіх, коли здійснюється за допомогою святих особистостей (ченців або священників).

2. Психологічна – відвертання розуму від нездорових об'єктів; використання сили розуму і волі, направлених на усвідомлення своєї хвороби. Вона повинна здійснюватися мудрецами.

3. Тілесна – дотримання певної дієти вживання продуктів харчування; прийом лікарських засобів; виконання фізичних вправ йоги; масаж та очисні процедури. Здійснюється за допомогою лікарів, які одночасно є святими і мудрецами. Аюрведа не розглядає хвороби тільки як негативні явища. В одному з канонів говориться, що «хвороби є нашими вчителями». Вони не виникають просто так, а є індикаторами нашого еволюційного розвитку. Аюрведа докладно описує глибинні принципи хвороб, пов'язані з образом думки, етикою та поведінкою.

Аюрведа вважає, що хвороби приходять до нас, щоб зупинити ситуацію і страшні наслідки того, що могло б статися. Ми думаємо, що можемо робити все, що завгодно, але це зовсім не так. Ми – частинка всесвіту, ми – клітинки всесвіту. Кожна наша думка, схожа насінню, яке ми кидаємо у простір. І у ньому воно буде рости, але тільки у тому випадку, якщо будемо його поливати, тобто підтверджувати своїми діями. Коли ми будемо сіяти добрі зерна і зміцнювати їх хорошими вчинками, ці зерна, проростаючи, будуть змінювати все, що оточує нас. [6].

Аюрведа не є просто медициною, а має свою філософську концепцію. Одне з положень її говорить: хвороба – це відображення способу життя й думок людини. Аюрведа має за мету запобігти хворобам і покращити здоров'я людей, досягти рівноваги всіх енергій організму й гармонії з навколишнім середовищем, розкрити творчий потенціал людини і зробити її життя щасливим та радісним. [8].

Теми, що розглядає аюрведа згідно філософських систем санг'ї та йоги: 1. Сприятливі й несприятливі стилі життя у зв'язку з особистістю і суспільством.

Сприятливий стиль несе благо як особистості та суспільству; рекомендує правила, образ життя і дієту згідно типу конституції і певного сезону року; розвиває якості та риси характеру особистості: говорити правду, бути не жорстоким, любити все живе й поважати старших; аналіз наслідків вчинку раніше його здійснення; воля від бажання обманювати, гарна пам'ять й інтелект, контроль пристрасті, задрості, жадібності й гніву.

Несприятливий стиль руйнує як особистість так і суспільство; здійснюється з особистої примхи без ніяких правил; приводить до егоїзму, жадності, експлуатації інших істот; забруднює навколишнє середовище. [6].

2. Життя щасливе та нещасливе у зв'язку з особистістю.

Фактори, що ведуть до щастя: свобода від хвороб; молодість; життєва й фізична сила; стійкість; сила волі; спокійний розум; досконалі органи почуттів;

матеріальні можливості для комфортабельного життя; можливість досягнення всіх бажань.

Фактори нещасливого життя: дисбаланс функціонування тіла, розуму і життя; хвороби; передчасна старість; неспокійний розум; безсилля; неможливість задоволення матеріальних бажань.

3. Що добре та що погано для здоров'я у зв'язку з поняттям тіла людини та сезонів року.

Добре: правильне комбінування й сполучення продуктів; належні звички у харчуванні; відповідні фізичні вправи; правильне й своєчасне очищення тіла від метаболічних відходів; дотримання належної дієти й режиму під час хвороби; вживання їжі в належній кількості та якості.

Погано: нехтування правилами комбінування й сполучення продуктів; шкідливі звички у харчуванні; несвоєчасне очищення тіла від метаболічних відходів; недотримання належної дієти й режиму під час хвороби; вживання їжі в неналежній кількості та якості.

4. Тривалість життя (довголіття) у зв'язку з особистістю.

Фактори, необхідні для досягнення довголіття: володіння імунною системою (оджасом) хорошої якості; дієта харчування; сон (дієта розуму); йога та медитація. Фактори, що скорочують життя: погана імунна система (оджас); не дотримання дієти; неспокійний сон; відсутність фізичних вправ та медитації.

Аюрведичні канони містять основні принципи медичної науки – концепцію недоліків або принципів управління організмом (трьох дош), вчення про сім основних тканинах тіла (дхату) й обміну речовин, харчування й травлення їжі, анатомію й фізіологію людини, описання хвороб і способи їх лікування, відомості про лікарські рослини, методи зберігання здоров'я й збільшення тривалості життя, способи розвитку інтелекту й рекомендації щодо покращення особистих якостей характеру. [9].

Здоровий спосіб життя як система складається з багатьох взаємозалежних та взаємозамінних елементів, які спираються на принципи культури харчування, руху, емоцій, взаємовідносин, виховання, а не тільки на дотриманні певних технологій оздоровлення. Визначення поняття здорового способу життя не експертами, а пересічними громадянами дуже різноманітне, але включає деякі спільні риси: оптимальний режим праці і відпочинку, відмова від шкідливих звичок, заняття фізичними вправами і спортом, переживання задоволення і щастя від прожитого дня.

Якісно нові завдання, пов'язані з активізацією реформаторсь_кого та євроінтеграційного процесу в Україні, зумовили посилення вимог до стану та умов формування здоров'я населення. На новому етапі соціально-економічного реформування необхідно сформувати таку модель загальнодержавної системи збереження здоров'я і життя населення, яка відповідає сучасним умовам розвитку ринкових відносин в Україні та міжнародним стандартам у галузі захисту праці, соціальної безпеки та охорони здоров'я.

Через те, що спосіб життя є однією із детермінант здоров'я людини, постає питання, чи можливо шляхом прийняття відповідних законів викликати зміни в поведінці людей, які зрештою приведуть до масштабних соціальних змін. Однак при цьому паралельно виникає ряд питань етичного характеру щодо меж ролі

законодавства в сфері сприяння здоров'ю. Необхідно встановити рівновагу між законодавчими заходами та повагою до свободи особистості. Необхідно зберегти принцип вільної визначеності для кожної людини. Однак безвідповідальна поведінка людини може спричинитися до того, що вона стане соціальним тягарем, на який витрачаються кошти (наприклад, зловживання палінням та алкоголем, що призводять до хронічних захворювань), або який несе в собі небезпеку для інших (пасивне паління, керування автомашиною під впливом алкоголю тощо). В житті людина змінює моделі своєї поведінки внаслідок різних впливів з боку суспільства, сім'ї, друзів чи комерційної реклами. Тому питання полягає не в тому, щоб впливати на поведінку людини, а в тому, як встановити справедливий баланс цих впливів

Висновок: Таким чином ведичні знання за допомогою певних філософських систем допомагають розвивати позитивний внутрішній діалог, зосереджуватися на визначеній меті і проводити самоаналіз, розвивати у собі почуття подяки й уважність, підтримувати у собі ентузіазм і рішучість, навчатися методам йоги і медитації, розкрити у собі здібності любити і служити іншим, котрі і є складовими частинами процесу самоусвідомлення і самореалізації людської особистості, що складається з фізичного, психічного і духовного тіла. Це надихає людину вести здоровий спосіб життя заради вищої мети людського життя, а це в свою чергу зберігає здоров'я нації.

Література

1. Бойчук Ю. Д. Внесок стародавніх філософів у формування еколого_ва_леологічних понять // Педагогіка, психологія та мед._біол._пробл. фіз._вихо_вання і спорту. — 2006. — № 12. — С. 17.
2. Бхактиведанта Свами А.Ч. Бхагавад-гита как она есть, — М.: Можайск — Терра, 2001. — 1056 с.
- 3 Бхактиведанта Свами. А.Ч. Шримад-Бхагаватам: т.4.2. — М.: ВВТ, 1995. — 623 с.
4. Верма Винод. Аюрведа — наука жизни. — М.: Философская книга — М.: Можайск — Терра, 1999.- 462 с.
5. Джон Фэйворс. Лидер новой эпохи/ Пер. с англ. В.Филипенко — М.: Философская Книга, 2000. — 304 с.
6. Давид Фроули. Аюрведическая терапия/ Пер. с англ. — М.: Самтва, 1998.— 448 с.
7. Кириленко С. В. Соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я старшокласників. Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Ін-т проблем виховання АПН України. — К., 2004. — С. 3.
8. Кузнецов В.Н., Волович В.Б. Аюрведа и современная медицина. Исследования. Клиника. Лечение. Профилактика. — СПб., "Святослав", 2003. — 24с.
9. Соловьёва Л.Н. Наука о жизни с позиций Аюрведы. - М.:Философская книга, 1995. — 196 с.

Лишевська В.М.
*кандидат фізичного виховання та спорту,
доцент кафедри філософії і соціально-гуманітарних
дисциплін Херсонського державного аграрного університету*
Смірнова І.М.
м.Херсон, Україна

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ

Нова модель освіти в Україні спрямовується на пріоритетний розвиток особистості та створення для цього відповідних умов. Сучасна школа повинна формувати в молоді гуманістичний, цілісний, сформований на засадах наукових знань світогляд. Світогляд як інтегральне духовне утворення спонукає особистість до практичної дії, до певного способу життя та думки.

Світогляд являє собою систему принципів, поглядів, цінностей, ідеалів і переконань, що визначають ставлення особистості до дійсності, загальне розуміння світу, життєві позиції людей. У структурному плані прийнято виділяти в ньому такі рівні, як світовідчуття, світосприйняття та світорозуміння.

У дослідженнях Л.Виготського, Е.Еріксона, Л.Обухова, Н.Шумакова та ін. указується на зв'язок світогляду з культурою. Н.Менчінська, В.Мухіна, Ф.Михайлов, О.Толстих, В.Трубачов, В.Ясвін та ін. питання формування світогляду розглядають у контексті проблеми формування особистості, розвитку сприйняття й екологічного виховання.

Виховна діяльність є формою участі та впливу дорослих (педагогів, батьків) на світорозуміння дитини. У дитини ставлення до світу існує розгорнуто, тому за допомогою виховної педагогічної діяльності ми можемо впливати на формування її світорозуміння.

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних психологів (К.Альбуханова-Славська, Б.Ананьєв, А.Асмолов, І.Бех, М.Боришевський, О.Запорожець, М.Лісіна, В.Мухіна, В.Петровський, С.Рубінштейн, А.Маслоу) доводить, що особистісне становлення дитини є процесом виникнення в ході розвитку нових якостей соціального індивіда, появи здатності бути носієм свідомості, формування моральної поведінки.

Так, І.Бех обґрунтовує методологічні засади сучасного виховного простору, акцентує увагу на принципі забезпечення виховної функції навчання: „Доцільно організоване за змістом і формою навчання має високий виховний потенціал: уводить особистість до простору світоглядних ідей, формує соціальні настанови й ціннісні орієнтації, гуманістичну спрямованість особистості, її духовні та матеріальні потреби [1, с. 44]”, відбувається соціалізація дитини. Тому вся навчальна інформація про природне й соціальне оточення має узгоджуватися з процесом становлення особистості студента. Лише за таких умов навчально-виховний процес сприятиме „формуванню цілісної картини світу, уявлень про зв'язок

навколишнього світу та внутрішнього життя особистості, збагаченню морального досвіду дитини [1, с. 44]”.

Отже, світогляд особистості – система поглядів на світ у цілому, на ставлення людини до суспільства, природи, самої себе. В основі світогляду лежить світорозуміння, тобто сукупність визначених знань про світ.

Підґрунтям педагогічного розв’язання проблеми формування світогляду молодого покоління є творчий доробок Г.Ващенко, А.Макаренка, В.Сухомлинського, К.Ушинського та ін. Видатні педагоги наголошували на важливості формування світоглядних уявлень як невід’ємного компонента розвитку особистості, що базуються на ідеях гуманізму та демократизму.

У центрі цілісної гуманістичної концепції В.Сухомлинського – любов до дитини, турбота про повноту її щастя. Цінними є думки великого педагога щодо виховання світогляду учнів: „Світогляд – це особистісне ставлення людини до істин, закономірностей, фактів, явищ, правил, узагальнень, ідей. Виховання науково- матеріалістичного світогляду є проникненням педагога в духовний світ вихованця [4, с. 101]”.

Думки великого педагога щодо педагогічного впливу на формування світогляду особистості розвивають у своїх роботах С.Гончаренко, А.Сущенко, Г.Тарасенко та ін.

„Педагогічна діяльність реально не перетворює об’єкт, а виступає як організований цілеспрямований вплив на свідомість суб’єкта через передачу знань і формування світогляду”, – слушно зауважує А.Сущенко [5, с. 73]. Одним з чинників формування гуманістичного світогляду визначається „досягнення внутрішньої згоди” між учителем та учнем, навіть, якщо вони мають протилежні позиції [5, с. 142].

Шляхи, форми, методи виховання світогляду в молоді висвітлено в дослідженнях О.Артюхової, І.Бургун, А.Васильєва, З.Воїнкової, С.Гончаренка, В.Демиденко, Є.Дурманенко, Г.Кондратенко, В.Ільченко, Л.Корміної, І.Метлика, Е.Моносзона, Л.Потапюк, М.Ратко, Р.Рогової, Ю.Руденка, О.Шаповал та ін.

Е.Моносзон трактує світогляд як узагальнену систему поглядів, переконань та ідеалів, у яких людина виявляє своє ставлення до природного й соціального оточення. Світогляд узагальнює знання, досвід, емоційні оцінки, визначає ідейну спрямованість життя й діяльності особистості. Є.Дурманенко розглядає формування наукового світогляду підлітків шляхом інтеграції знань про людину та суспільство. У роботі О.Опалюк засобом формування морально-етичного світогляду виступає декоративно-прикладне мистецтво. Формування світоглядних знань підлітків у процесі навчально-пізнавальної діяльності вивчає Л.Корміна.

О.Артюховою встановлено, що художній світогляд є важливим чинником суспільного розвитку людини, впливає на її спілкування з навколишнім світом і сприяє освоєнню культурних надбань суспільства.

У дослідженні В.Демиденко світоглядні уявлення розглядаються як результат творчого осягнення особистістю світу, перетворення елементів знань, відчуттів, сприймань об’єктів навколишнього світу у власні особистісні надбання.

Підсумовуючи дослідження попередників, Г.Кондратенко визначає світосприйняття як комплексний процес та результат формування в свідомості людини багатовимірною образу світу. Вченою доведено, що естетичне світосприйняття є складовою цілісного світосприйняття.

Умовами формування світогляду особистості вбачають впровадження інтегрованих курсів, опору на життєвий досвід вихованців і врахування їх вікових особливостей (К.Гуз, В.Ільченко, Т.Михайлова, Л.Потапюк, М.Ратко, О.Шаповал та ін.).

Незважаючи на багатоплановість досліджень проблеми формування світогляду молоді, недостатньо уваги приділено з'ясуванню форм і методів формування основ світогляду в учнів шкільного віку. Окремі аспекти розвитку світорозуміння дитиною навколишньої дійсності розглянуто в дослідженнях вітчизняних і російських вчених (Н.Бібік, А.Богуш, Л.Варяниця, Н.Гавриш, В.Ільченко, Т.Ковальчук, О.Кононко, С.Курінна, І.Печенко, Т.Поніманська, О.Савченко, Г.Тарасенко, С.Якименко, І.Ярита та ін.).

Важливими є висновки В.Ільченко щодо визначення поняття „світорозуміння”, під яким мають на увазі „понятійний аспект світогляду, систему узагальнених знань про природу, суспільство, місце людини в світі”. Подано трактування поняття „природничонаукове світорозуміння” учнів – це „система знань про природу, яка утворюється в їх свідомості в процесі вивчення природничонаукових предметів, і розумова діяльність зі створення цієї системи [2, с. 7]”.

Г.Тарасенко досліджує чуттєво-емоційний та художньо-творчий шляхи впливу на гуманістичний світогляд школярів. Основним фактором такого впливу вчена вважає природу та її естетичний потенціал, що передбачає активізацію механізмів аксіологічної діяльності дітей. Автор підкреслює, що неможливо сформувати гуманістичний світогляд поза естетичною константою буття.

Результатом стосовно проблеми нашого дослідження є формування в молоді гуманістичного, цілісного, сформованого на засадах наукових знань світогляду. Цілісна система знань про навколишню дійсність стає підґрунтям для формування світорозуміння людини.

Аналіз досліджень окресленої проблеми свідчить про спрямованість світорозуміння особистості, залежність його формування від певних чинників навколишнього середовища. Перспективним вбачаємо розкриття закономірностей формування світогляду особистості, вдосконалення методів керівництва цим процесом у навчально-виховній роботі.

Література

1. Бех І. *Виховання особистості : Сходження до духовності : [наук. видання] / І. Бех К. : Либідь, 2006. 272 с.*
2. Ільченко В. Р. *Формирование естественнонаучного миропонимания школьников : [кн. для учителя] / В. Р. Сльченко. – М. : Просвещение, 1993. – 192 с.*
3. Сокурєнко О.О. *Формуємо світогляд дитині в ігровій та дослідницькій діяльності: [навчальний посібник / О.Слокурєнко. – Миколаїв: МОППО, 2009. – 124 с.]*

Ляшенко Л.М.

*кандидат педагогічних наук, доцент Київського
національного університету імені Тараса Шевченка
м.Київ, Україна*

АНГЛІЙСЬКА І НАЦІОНАЛЬНІ МОВИ У МИНУЛОМУ Й У ХХІ СТОЛІТТІ

У тих критичних умовах, в яких перебуває наша Вітчизна і переважна більшість громадян, питання ефективного вивчення найбільш необхідної іноземної мови набуває життєво-стратегічного значення. Політика керівників Росії щодо українського народу стала вагомою причиною того, що першість серед іноземних мов в усій національній системі освіти України має якомога швидше перейти від російської до англійської мови. Це тим важливіше, що для повного і ефективного використання тієї всебічної допомоги, яку ми отримуємо від десятків дружніх держав світу, цілковито необхідна англійська компетентність не тільки нашої керівної еліти, а й більшості громадян та усієї молоді.

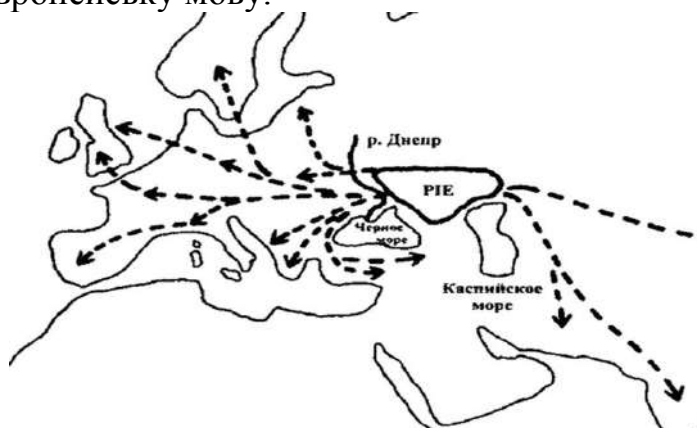
Так трапилося, що мирна і спокійна професія усіх викладачів англійської мови у школах, ВНЗ та інших закладах України перетворилася в обов'язок зі зміцнення держави, у засіб її посилення, у надію прискорення її руху до перемоги й відновлення нормального процесу економічного і соціального розвитку. Ми вважаємо своїм обов'язком дослідити новітні дані щодо походження нашої рідної мови та інших європейських мов у минулому, розшукати новітні засоби підвищення ефективності вивчення англійської мови у наш час і передбачити можливу долю цієї мови в майбутньому.

У цих тезах коротко викладемо нові дані про можливе походження мов європейських народів, аналіз причин головних труднощів досягнення випускниками українських середніх і вищих шкіл високої англійської компетентності в сучасних умовах, а також зробимо пропозицію нових засобів значної інтенсифікації навчального процесу на основі досягнень тих наук, що досягли найбільших успіхів у дослідженні головного мозку та інших систем організму людини, а також прогноз імовірного майбутнього для ролі англійської мови.

Розпочнемо з нових даних про походження мов переважної більшості європейських народів. Упродовж навчання на філологічному факультеті серед найбільш інтригуючих питань усього процесу навчання було походження рідної, англійської та інших іноземних мов. Ознайомлення з працями лінгвістів Німеччини ХІХ ст. створило упевненість у тому, що наші пращури могли бути причетними до появи протоіндоєвропейської мови. Нові докази цього ми зустріли у книзі Дж.Даймонда «Третій шимпанзе» [2], де у гл.15 спершу вказано факт різної відміни звучання числівників на мовах Фінляндії та решти країн Європи, а пізніше висловлена переконаність у тому,

що мови «решти країн» народилися в українському лісостепу і пізніше поширилися на половину світу так, як скеровані стрілки на рис.1, де РІЕ означає протоіндоєвропейську мову.

Рис. 1. Науковці Заходу про поширення протоіндоєвропейської мови

Нове бачення цієї ситуації ми отримали з публічної лекції проф. К. Корсака у Товаристві «Знання України» про появу, існування і вимушений через природній катаклізм розпад великої економічної зони між Карпатами і Уралом з назвою «Велике Трипілля» [5].

Лектор пояснив, що творці загальновідомої Трипільської культури на Правобережжі України не обмежилися ділянкою від Карпат до Дніпра, а після одомашнення коней і створення гужового транспорту розгорнули активні пошуки надзвичайно цінної у ті часи мідної руди. Він відзначив, що трипільці знайшли і використали невеликі родовища на Луганщині і Донеччині, але доленосним виявилось відкриття майже необмеженого родовища багатих мідних руд на північний захід від сучасного Оренбурга. Це родовище має назву «Каргали» і у даний момент являє собою заплутану систему багатьох тисяч шахт, шурфів, коридорів та ін., що чудово були описані радянським геологом і палеонтологом І. Єфремовим. Однак, К. Корсак не звертався до його праць, а концентрувався на точному датуванні знахідок у мідних рудниках Каргали, у рештках кільцевого трипільського поселення Аркаїм та інших подібних, що забезпечували гірників їжею, плавили руду і століттями розвозили продукцію на далекі відстані - на Захід, Схід і на Південь.

Найбільше нас вразило те, що Велике Трипілля як зона активних обмінів, торгівлі, співпраці, мовних та інших контактів існувало досить довго - майже дві тисячі років. Відтак, ми вважаємо слушним і достатньо добре підтвердженим відкриттями останніх років припущення К. Корсака про «достатність» цього часу для появи *універсальної мови* для забезпечення успішності торгівлі - тієї мови, яку ще у XIX ст. відкрили німецькі й інші європейські філологи і назвали «протоіндоєвропейською мовою». Очевидно, що з нею були ознайомлені всі племена на просторах Великого Трипілля.

Для усіх філологів України корисно знати і про Велике Трипілля, і про його вимушене зникнення, що сталося не під ударами кінних кочівників, а з природних причин. Науковці світу мають багато доказів того, що приблизно

в інтервалі між 1600-1500 років до нашої ери сталося виверження вулкану Санторін в Егейському морі. Пилові хмари на кілька місяців вкрили небо і знизили температуру на теренах Великого Трипілля. Мешканці його східної частини покинули копальні, спалили поселення і рушили на далекий Південь у Персію та Індію (славнозвісний «похід аріїв»), несучи з собою свою мову.

А от для населення західної частини Великого Трипілля шлях на Південь був закритий через існування Чорного моря, Кавказьких та інших гір. Тому вони, можливо, були вимушені обрати шлях на Захід, який довелося торувати силою зброї. Як свідчать новітні дані європейських археологів, це зумовило серію битв (приклад - Толлензе між Берліном і морем). Генетики засвідчили доволі швидке і значне зменшення генів землеробів і заміщення їх генами трипільців з гаплогрупою R1a1a разом з поширенням їхньої мови на більшу частину континентальної Західної Європи (виняток - баски і фіни).

Кращим серед «старих» творів про формування української мови, її високу спорідненість з групою всіх слов'янських мов, серед яких з історичних причин «білою вороною» виявляється тільки російська, ми вважаємо досягнення К. Тищенка ([4] та ін.). Новітні відкриття підтверджують та уточнюють висловлювання нашого видатного філолога, зокрема, щодо феноменального внеску пра-українців в мовну картину сучасного світу, адже і англійська мова, і десятки мов половини населення Землі мають витоком протоіндоевропейську мову. З власного досвіду ми переконалися у позитивності впливу цієї нової інформації на підвищення мотивації студентів до вивчення англійської мови як «спорідненої до нашої».

Та подібна історична інформація є тільки невеликим корисним засобом підтримки англійської освіти. Ще більшого значення ми надаємо тим відкриттям, які нещодавно здійснили молоді науки під час дослідження діяльності мозку людини. Етологія, нейромолекулярна біологія та кілька інших подібних наук розпочали вивчати людський мозок і його діяльність саме так, як це потрібно було для педагогіки і психології.

Здійснених ними відкриттів уже досить багато, тому не можна вважати випадковістю спроби науковців і педагогів багатьох країн світу якимось чином застосувати це інтелектуальне багатство у школах і ВНЗ, у вихованні дітей і молоді, у формуванні високої моралі та людяності. Непоганим прикладом є група С. Блейка у США, діяльність якої зацікавила й російських науковців [1]. У цій спільній статті С. Блейк і його колеги наголошують на тому, що й досі відсутній результативний контакт між інноваційним прогресом у нейрофізіології та застосуванням відповідних досягнень у теорії та практиці педагогіки і психології. На кількох прикладах засвідчується збереження відсталих уявлень (серед них - твердження про дуже глибокі відміни між функціями діяльності кожної з двох півкуль мозку) і корисність новітніх досягнень, що мають достатньо надійне підтвердження.

Серед найважливіших - доведення комплексності роботи нашого головного мозку, існування складного сполучення усвідомлених нами його

операцій (обчислення в умі чи інше) й таких процесів, що відбуваються глибоко у підсвідомості. Саме ця комплексність пояснює вражаючу спроможність мозку здійснювати аналіз і синтез одночасно. Цей факт дуже цінний для правильної організації навчального процесу.

У природних умовах еволюція від попередників людини до самої людини формувала мозок, що працював з безперервним потоком візуальних одиниць і супровідних аудіо- та інших сигналів. Не потрібно було запам'ятовувати дат історичних подій, числа світових фізичних і хімічних констант тощо. Наслідком стала легкість утримування інформації у візуально-просторовій системі й слабкий розвиток «детально-фотографічної» частини нашої пам'яті. У навчальному процесі в школах чи ВНЗ бажано використовувати саме цю найбільш розвинену частину пам'яті нашого головного мозку.

Щодо системи «зубріння» С. Блейк і його колеги висловили доволі суперечливі твердження, які ігнорують діяльність мозку у час сну, коли вона найбільш активна й охоплює всі його зони. Для процесу вивчення англійської мови найістотніше те, що розрізнені слова, уривки фраз, правила та ін. є центром уваги мозку учня чи студента. Він без управління свідомості упорядковує всі слова, прилаштовує в якісь нам невідомі поєднання, застосовує правила дій і не забуває про зміст слів. У разі щоденного поповнення поля дій мозку за рахунок частих занять замість обіцяного С. Блейком «хаосу» та блокування мислення настає зовсім інше - якимось непомітно і невимушено студент розпочинає майже вільно оперувати не окремими словами, а фразо-семантичними одиницями. Він може - хай і повільно та з труднощами - *спілкуватися*. Саме тому, що головний мозок якимось там усередині себе віднайшов логіку у вельми алогічній англійській мові, скомпонував алгоритми використання слів, перетворив їх комбінації у знаряддя мислення і спілкування на англійській мові.

Наші рекомендації щодо викладання англійської мови перевірені практикою і отримали пояснення у нових науках про мозок. Ми переконані, що слід розпочати з формування раціонального навчального плану, значно збільшити кількість тижневих мовних занять, доповнити ці зусилля залученням максимально кваліфікованих і компетентних викладачів, надати всім учасникам якомога досконалішу сучасну інформаційно-комунікаційну техніку. Найбільше слід подбати про те, щоб вистачило фінансування та інших ресурсів на забезпечення достатньої тривалості навчального процесу аж до моменту належного оволодіння англійською чи іншою віддаленою мовою (тобто, до появи мовної компетентності).

Зробимо також кілька зауважень щодо ймовірної еволюції ролі англійської мови. У відкритих джерелах інформації з глобалістики, соціології, філології та інших наук автори загалом надмірно позитивно оцінюють перспективу формування уніфікованого стандарту англійської мови й подальшого завоювання ним усієї планети як універсальної мови всієї популяції *Homo Sapiens* ([3] та ін.). Однак, враховуючи прогрес

інформаційної техніки, можна дуже сумніватися в тому, що у віддаленому майбутньому кожна особа на Землі знатиме краще англійську мову, як материнську, хоча й не заперечуємо того, що для сучасного населення України оволодіння англійською мовою лишатиметься безсумнівним пріоритетом.

Література

1. Блейк С, Пейп С, Чошанов М.А. *Использование достижений нейробиологии в педагогике США // Педагогика. - 2004. - №5. - С. 85-90*
2. Даймонд Дж. *Третий шимпанзе. Перев. с англ. Д.А. Бабейкиной. - М. АСТ; 2013. - 242 с*
3. Найман Е. А., Гураль С. К., Смокотин В. М. *Английский язык в статусе языка всемирного общения в сфере образования // Вестник Томского государственного университета. – 2013. – Выпуск № 367. – С. 158-164*
4. Тищенко К.М. *Правда про походження української мови // Спецвипуск „Українського тижня”, №2, 4.X.2012 (Url: http://i.tyzhden.ua/content/photoalbum/2012/10_12/04/tyshenko/tyshenko.pdf)*
5. <http://znannya.org.ua/index.php/9-blog/1271-lektsiya-diskusiya-velike-tripillya-isnuvannya-i-naslidki-4-lyutogo-2016-r>

Е. Maksimenko

*Researcher of the scientific sector
of the NGO «Center 99»,
Kharkiv, Ukraine*

HERMENEUTICS OF THE SUBJECT. THE PROCESS OF SELF-KNOWLEDGE

Conference participant

In this work, a fundamentally new approach to human development and the formation of his thought processes. This hypothesis allows each person to understand the purpose of his existence on a universal scale, to unify the concepts of consciousness and subconsciousness.

On the basis of this hypothesis, a new anthropology should arise, which will differently define the role of man in the universe, and outline new trends in the development of social consciousness.

Key words: *consciousness, subconsciousness, hermeneutics of the subject, the process of self-knowledge, anthropology*

What is the basis of the birth of consciousness, subconsciousness, thought, intuition of a person? There is no clear, definite answer to this question in the modern world.

The scientific sector of the NGO «Center 99» proposes for consideration its hypothesis, based on the position of a single energy field of the universe, which can become a starting point for the creation of a new anthropology, and revision of all the sciences included in its composition.

In the work of Maksimenko E. V. «Hermeneutics of the subject. The process of self-knowledge» is considered a fundamentally new approach to human development and the formation of his thought processes. This hypothesis allows each person to understand the purpose of his existence on a universal scale, to unify the concepts of consciousness and subconsciousness.

On the basis of this hypothesis, a new anthropology should arise, which will differently define the role of man in the universe, and outline new trends in the development of social consciousness.

In the middle of the twentieth century the French thinker, psychologist and philosopher Michel Foucault spoke about the purposefulness of creating a new anthropology.

1. The process of self-knowledge, as work with the matter of thought

Thought begins to function in man from the moment of his conception. As soon as elementary particles (energy modifications) are formed, they begin to contact their environment. The energy of the response of elementary particles to external stimuli is the energy of thought, where thought itself is understood as the scattered energy, or energy cloud, formed by the meeting of different kinds of energies.

Each cell element reacts to its environment. The environment also reacts by giving out reciprocal impulses. The sum of all such impulses is the energy of thought, or pure thought. It is a subtle structure of the universe that can not be fixed in the frequency range of the visible physical world.

At ultrahigh frequencies, which lie beyond the limits of the sensory perception of man, the energy of interaction manifests the properties of matter, taking part in the construction of new forms of life. Such a subtle energy of the universe can be called matter of thought, or m-matter.

Initially, at the moment of occurrence, m-matter does not contain codes, symbols, symbols that are familiar to us, but, nevertheless, it is information of a cognitive nature that already carries information about the universe.

While the child has not known verbal communication, his consciousness does not work purposefully. It takes the signals surrounding it and collects information about the reaction of elementary particles of the body to external stimuli.

But when the child was born, any interaction with the environment is assigned a certain code, expressed by a word, an action, a figure, or simply a sound that surrounds its reality. These codes, more precisely their vibrational components, are superimposed on the pure thought or m-matter produced by man, and make it the carrier of the frequencies of three-dimensional space. M-matter "burdens", or lowers its frequency range. This action leads to the fact that the m-matter, burdened with the frequencies of the three-dimensional reality, loses the ability to penetrate into the thin layers of the universe, and acquires the property of accumulation.

This is how a person's consciousness is formed, which gradually accumulates information, begins to create logical chains out of it, directing and accelerating the processes of thinking.

M-matter has frequencies that lie outside the limits of what we see, or accessible to the logical understanding of the range. For this reason, a

consciousness working with codes of three-dimensional space can not directly interact with pure m-matter. Nevertheless, a person directly creating m-matter, creates and its continuation. M-matter is a symbiosis of the energy processes occurring within a person and the energy of his interaction with the environment.

But m-matter, or pure thought, which is the bearer of the root cause of its formation, and is subject to universal laws, as well as the elementary particles that gave birth to it, has its own clear and harmonious judgment based on the holism of all that exists. All energy laws of the universe are reflected in each new modification of the process of formation of m-matter.

At the stage of modern development of consciousness, the system formed by such elements can be called a subconscious.

Since the process of creating m-matter is infinite, then the subconscious is always present, correcting and directing our behavior, with respect to the laws of harmony of the universe.

This is the basic paradox of consciousness - m-matter, as an integral part of a person, remains outside the zone of its identification.

Subconsciousness and consciousness can unite in a single perception, when humanity will move to a new understanding of its existence.

We need a new mechanism that reveals the unexplored human functions, a new approach to understanding the uniqueness of the life of the human body, a new anthropology that will reveal the connection between our conscious and subconscious thinking.

2. The formation of thoughts

The free energy produced by the human body and does not penetrate the three-dimensional space, serves as the basis to write to it codes, characters and symbols used in modern society. It is a process of formation of the individual conscious thoughts. If m-matter was not involved in the process of the emergence of thoughts, they might not be individual. And talking about freedom of choice would be pointless.

Consider how it is formed three-dimensional reality in human consciousness.

Energy m-matter associated with the low frequency energies, remains in our reality. These frequencies are expressed thoughts, emotions and feelings. In the range of consciousness, thoughts, emotions and feelings have different frequency characteristics. High frequency codes and symbols superimposed on the m-matter form the art, science. Microwave of thought, free from emotion, in conjunction with the m-matter, participate in the construction of new worlds. This is a continuation of the person. In these worlds people can get into after physical death.

Those who practice various spiritual practices, controls the process of thinking, restrict the desires that come from under the power of emotions, etc., gradually begin to form a vision of what is happening in the process. Just at this stage, the mind goes into the subconscious, merging with it together.

Our logic is limited and incomplete. Its paradoxes revealed and expressed in paradoxes of the great Greek philosopher and thinker Zeno of Elea, in the fifth century BC.

Despite this, the current logic expresses a restricted type of thinking, leading humanity from the development and understanding of their true values.

We need new laws of the process of thinking. They allow a person to more fully know yourself and the reality around him. Man exists as body and as idea, and as the mind. Out of this, he creates an energy field around itself. The energy field creates reality. Expanding consciousness, man increases the knowledge of the reality.

Attempts to expand consciousness, was conducted in Kabbalistic, mystical, esoteric teachings and religious systems. Most fully, in my opinion, the concept of universal creative unity of the forms of matter and of mind expressed in the New Testament. Man is represented as growing universe, capable of self-knowledge.

All of the harmony mathematics, the clarity and rigor of physics chemistry are only part of the creative process development of m-matter. It is a living reality, the emanation of man. If you understand this process, then act consciously. Consciousness overcomes the frequency barrier and enters into the sphere of action of the subconscious. The conscious and subconscious can work together. The mind will be able to understand the subconscious.

3. Derivatives of human emotions

Each day a person performs a m-matter. It is covered with codes and symbols of modern civilization. If you add the emotion of a person, matter begins to attract frequency emotions like this. Thus is formed the energy of compaction, which gradually accumulates in the region of the human energy field.

They can be called labia. In ancient Greek language "λόβον" – "the host". In this case, it is the energy education, receiving a similar frequency of energy.

Labii can be classified as emotions of the second order - derivative emotions.

If superimposed on the m-matter code is not supported by emotion, it's just neutral information database, existing in the space of human perception. But if the mind activates the emotion, the information receives a frequency. Labii create egregors.

Egregors are interconnected on a similar frequency, to form the current episteme. Episteme is the second derivative human emotions.

Depending on the predominant frequency range of egregors is included in the episteme, it can have different properties, and is able to influence all human society as a whole.

Episteme defines the era.

If epistema has a low frequency, it can begin the process of its disintegration.

Therefore, episteme aims to increase its frequencies. From time to time, it dictates to the human mind the principles of harmony and justice.

In society there are works that can change the world for the better. Such is the work of, for example, the work of Karl Marx «Capital», which was given to the world for the creation of good and justice.

But the «dark» part of episteme does not sleep. They distort in the minds of people the ideas sent from the high frequencies. In the end, they harm the entire civilization.

Conclusion

Hermeneutics of the subject – a new reading of human development, as individuals and as representative of society as a whole – a single organism of the universe.

The human mind can successfully generate high frequency, which in the end will change the direction episteme.

Gradually moving away from matrices of low frequencies, the consciousness of humanity as its episteme, will be able to work at ultra-high frequencies. They will keep our three-dimensional world, and penetrating through its structure, will be able to take part in the creation of other realities.

Regarding this hypothesis, the science of ethics becomes fundamental to advancement in human consciousness. Ethics becomes a science that can reveal the laws of unification of consciousness and subconsciousness. Ethics is a transitional science, the bridge between these two types of thinking. It is a starting link to create a new anthropology, the aim of which should be lucid and harmonious future of mankind, having as their objective the creation of new realities of the universe. The most important work on the development of a new approach of understanding of true morality can only do teacher. They will help to form the consciousness of the future of our civilization! Therefore, I urge all teachers now think about the future of human society and to take an active part in the creation of a new anthropology.

What will be the episteme depends on each of us. The ability to manage inside your emotions, desires, and not the consciousness of other people – that is a step to understanding himself, and to the development of civilization as a whole.

Get to know yourself, your capabilities, and take an active part in the process of creation!

Makukhina S. V.

*викладач кафедри іноземних мов
Херсонського державного аграрного університету
м. Херсон, Україна*

TRADITIONAL AND MODERN FOREIGN LANGUAGE TEACHING METHODS

Problem statement. According to academic research, linguists have demonstrated that there is not one single best method for everyone in all contexts, and that no one teaching method is inherently superior to the others. Also, it is not always possible – or appropriate – to apply the same methodology to all learners, who have different objectives, environments and learning needs.

The purpose of this article is to provide a critical assessment of the role played by methods in the educational process, though there is also an account of the main different methods of foreign language teaching (FLT) that are in use today. A knowledge of the different methods gives foreign language teachers a good background reference to their own stand on pedagogical matters and classroom practice, and in addition helps them understand the process that FLT has undergone, particularly through this century. To consider FLT as a process means that teaching is not static but changing to respond to new needs and demands as teachers, applied linguists and educationists can prove.

The main material of the study. There are several ways of reaching the goal of foreign language competence and teachers need to be aware of a range of methods in order to find the one most appropriate to the learner's needs and circumstances, and to the objectives of the course. Each method is based on a

particular view of language learning, and usually recommends the use of a specific set of techniques and materials, which may have to be implemented in a fixed sequence. The term Teaching method (teach.com) refers to the general principles, pedagogy and management strategies used for classroom instruction. Your choice of teaching method depends on what fits you — your educational philosophy, classroom demographic, subject area(s) and school mission statement. Teaching theories primarily fall into two categories or “approaches” — teacher-centered and student-centered.

Teaching Styles Grasha (1996) explains the three main teaching styles in educational pedagogy: direct instruction, inquiry-based learning and cooperative learning. She states that when applying these methods, teachers and instructors improve their students’ understanding considerably, manage better the classroom and get better connection with their students.

1. Direct Instruction. Direct instruction is made through master classes, lectures and teacher-led demonstrations. Here, teachers and professors are the providers of knowledge and information.

2. Inquiry-Based Learning. Inquiry-based learning focuses on student research. The teacher is a facilitator; he/she provides guidance and support for students through the learning process getting students involved in the learning process as they play an active and participatory role.

3. Cooperative Learning. Cooperative Learning stresses group work. This model fosters students’ academic and social growth. This type of learning is student-centered approach as learners are the only responsible of their learning and improvement.

Several classifications of teaching methods have been made and certain traditional methods are widely recognized because of their influential role in the history of ideas surrounding this subject.

One of the traditional methods is the grammar translation method. It derives from the traditional approach to the teaching of Latin and Greek, which was particularly influential in the 19th century. It is based on the meticulous analysis of the written language, in which translation exercises, reading comprehension and the written imitation of texts play a primary role. Learning mainly involves the mastery of grammatical rules and memorization of long lists of literary vocabulary, related to texts which are chosen more for their prestigious content than for their interest or level of linguistic difficulty. There is little emphasis laid on the activities of listening or speaking.

This method dominated early work in modern language teaching. A minority still find its intellectual discipline appealing; but the vast majority of teachers now recognize that the method does little to meet the spoken language needs and interests of today’s language students.

The direct method, also known as the oral or natural method, is based on the active involvement of the learner in speaking and listening to the foreign language in realistic everyday situations. No use is made of the learner’s mother tongue; learners are encouraged to think in the foreign language and not to translate into or out of it. A great deal of emphasis is placed on good pronunciation, often introducing students to phonetic transcription before they see the standard

orthography. Formal grammatical rules and terminology are avoided. The direct method continues to attract interest and enthusiasm, but it is not an easy approach to use in school. In the artificial environment of the classroom it is difficult to generate natural learning situations and to provide everyone with sufficient practice. Several variants of the method have thus evolved. In particular, teachers often permit some degree of mother-tongue explanation and grammatical statement to avoid learners developing inaccurate fluency.

The audio-lingual or aural-oral method derives from the intensive training in spoken languages given to American military personnel during the Second World War, which resulted in a high degree of listening and speaking skill being achieved in a relatively short time-span. The emphasis is on everyday spoken conversation, with particular attention being paid to natural pronunciation: structural patterns in dialogue about everyday situations are imitated and drilled (first in choral speech, then individually) until the learner's responses become automatic. There is a special focus on areas of structural contrast between the first and the second languages. There is little discussion of grammatical rules. Language work is first heard, then practiced orally, before being seen and used in written form.

The method can instill considerable conversational fluency in a learner and was widely used, especially in the 1950s and 1960s. Its reliance on drills and habit formation makes it less popular today, especially with learners who wish for a wider range of linguistic experience, and who feel the need for more creative work in speech production.

During the 1970s there was a widespread reaction against methods that stressed the teaching of grammatical forms and paid little or no attention to the way language is used in everyday situations. A concern developed to make foreign language teaching "communicative", by focusing on learners' knowledge of the functions of language, and on their ability to select appropriate kinds of language for use in specific situations.

Increased interest was shown in the situations themselves and in the kind of language the learner would be likely to meet. "Situational syllabuses" aimed to recreate these situations and to teach the various linguistic activities involved, such as requesting, thanking, complaining and instructing.

"Notional" (or "functional") syllabuses provided a major alternative to the emphases of formal language teaching. Here, the content of a course is organized in terms of the meanings ("notions") learners require in order to communicate in particular functional contexts. Major communicative notions include the linguistic expression of time, duration, frequency, sequence, quantity, location and motion.

Major communicative functions include evaluation, persuasion, emotional expression and the making of social relations. Communicative methods have attracted universal interest, and much influenced the practice of modern foreign language teaching. But there has also been a critical reaction, as linguists and teachers encounter problems in providing a principle basis for interrelating the proposed notions and functions. Of particular importance is the need to provide learners with principles that will enable them to make a "bridge"

between functional aspects of language and the correct use of formal structures. Proponents of the approach have recognized these problems, and there has been considerable discussion of the way communicative teaching might develop in the future. The approach can instill considerable conversational fluency in a learner, and was widely used, especially in the 1950s and 1960s. Its reliance on drills and habit formation makes it less popular today, especially with learners who wish for a wider range of linguistic experience, and who feel the need for more creative work in speech production.

The act of communication is the main unit of communication activities that play an important role in the development of foreign languages. The student must be able to communicate in a new language. In the training needs to be given enough attention to the formation of speech skills and development of communicative competence. Communication is always accompanied by a number of conditions to ensure the adequacy of:

- The individual characteristics of each person.
- Speech focus.
- Functionality.
- Contextuality.
- Novelty.

Subject to these conditions, we can talk about communication. Otherwise, the feasibility of communication will be open to questioning. In learning these issues need to be addressed. Development of lexical speaking skills performed using specific exercises. E.I. Passov and other scientists spoke about the appropriateness of conditional speech exercises. They can be divided into several subspecies:

- Imitative (expression of thought on the model).
- Substitution (selection of appropriate statements within the meaning).
- Transformation (change replicas to transfer other information).
- Self-reproductive (student independently makes suggestions for statements).

Students gradually pass the different stages of developing of their own skills. In the future, they need to engage dialogue on their own, using the acquired skills. The system of exercises helps to achieve a high level of speaking. They must be applied at various stages of training. This allows you to develop speaking to a proper level. To begin the lesson you should ask a warm-up questions like:

- How are you?
- What were you doing at home?
- What topics have you done before that?

A similar situation occurs during the development of new material. The teacher should regularly ask questions about studied topic, offering each member of the audience to give their answer. Thanks to this two basic problems are solved:

- Assimilated new vocabulary.
- Language skills developed.

Adequate communication contribute to this. By providing novelty, functionality and contextuality, they let you form speech and thinking. According to many experts, the development of dialogue and monologue speech should be spontaneous. To do this, offered to answer questions or talk on various topics without preparation.

Interactive Methods. At present, widely used interactive learning tasks and exercises. They demonstrate high efficiency, depending on the age group. To such actions are usually related:

- Speech warm-up.
- Group work in teams (round tables, discussions, mini-conferences and so on).
- Various games.
- The use of audio and video materials.

Warm-up implies some dialogue between teacher and students, allowing you to enter a class in a subject. It also serves to master language skills and vocabulary repetition. As the games improvisation, theatrical performances, contested dialogues and so on are good. Each student can have a role that he should play. With these games solved several problems:

- Provided novelty of communicative situation.
- Appearance of opportunities to use new and old vocabulary.
- Development of creative abilities.
- Freedom from fear before speaking in a foreign language.

For the development of speech and other skills today used audio and video materials. They allow to gain new information, listen to texts and practice pronunciation. On lessons used tape recorders, interactive whiteboards, projectors and a variety of multimedia equipment. This ensures diversity in the process of learning a foreign language.

Since the 1960s several fresh approaches to foreign language learning have been devised, aiming to provide a radical alternative to traditional methods, which their proponents believe have failed. They draw attention to the success with which people acquire more than one language all over the world, and contrast this with the limited achievements of the classroom situation, and the partial accounts of learning presented by various theories. If foreign language learning can be made more natural, and the learner made more receptive to the task, it is argued, more efficient learning will result.

One of the modern foreign language teaching methods – the silent way – was presented by Caleb Gattegno. This approach aims to provide an environment which keeps the amount of teaching to a minimum and encourages learners to develop their own way of using the language elements introduced. In the first lesson the teacher introduces a small second language vocabulary to talk about a set of colored rods, using a few verbs, adjectives, pronouns, etc., and gradually extending the length of the sentence. The aim is to help the learners to become self-reliant – to select their own sentences and be in control of them, with good intonation and rhythm. The teacher does not repeat the material or provide sentences for students to imitate; and no use is made for the learners first language. Charts containing vocabulary and color-coded guides to pronunciation are made available to enable the teacher to guide the student's learning while saying as little as possible. As students say more to each other, so the teacher says less – hence the “silent” way.

Another approach, community language learning (Charles A. Curran), builds on the kind of “whole person” relationship found in counseling therapy. The main aim is to foster strong personal links between the teacher /

counselor and the learners, and thus to eliminate whatever is found threatening in the foreign language learning situation. There is no prepared material. The learners talk naturally in their first language, and seek from the teacher foreign language equivalents for what they want to say. The teacher provides the translation, and the students repeat it. Each session is tape recorded and is followed by a discussion with the teacher of what went on.

Task -based learning (Willis 2007) offers an alternative for language teachers. In a task-based lesson, the lesson is based around the completion of a central task and the language studied is determined by what happens as the students complete it. The lesson follows certain stages.

Pre-task: The teacher introduces the topic and gives the students clear instructions on what they will have to do at the task stage and might help the students to recall some language that may be useful for the task. The pre-task stage can also often include playing a recording of people doing the task. This gives the students a clear model of what will be expected of them. The students can take notes and spend time preparing for the task.

Task: The students complete a task in pairs or groups using the language resources that they have as the teacher monitors and offers encouragement.

Planning: Students prepare a short oral or written report to tell the class what happened during their task. They then practice what they are going to say in their groups. Meanwhile the teacher is available for the students to ask for advice to clear up any language questions they may have.

Report: Students then report back to the class orally or read the written report. The teacher chooses the order of when students will present their reports and may give the students some quick feedback on the content. At this stage the teacher may also play a recording of others doing the same task for the students to compare.

Analysis: The teacher then highlights relevant parts from the text of the recording for the students to analyze. They may ask students to notice interesting features within this text. The teacher can also highlight the language that the students used during the report phase for analysis.

Practice: Finally, the teacher selects language areas to practice based upon the needs of the students and what emerged from the task and report phases. The students then do practice activities to increase their confidence and make a note of useful language.

Natural approach (Tracy D. Terrell) emphasizes the role of “natural” language acquisition, and underscores the parallels between the second and the first languages. It stressed the importance of emotional rather than cognitive factors in learning and of mastering vocabulary rather than grammatical rules. There is no formal correction. The aim is to establish an ability to understand the basic content of a communication in informal settings. Learners use their first language while their second language comprehension is developing. Such method as total physical response was suggested by James J. Asher. It stressed the importance of aural comprehension as an exclusive aim in the early months of learning. The name derives from the emphasis on the actions that learners have to make, as they are given simple commands. More advanced

language is introduced by building up chains of actions, using either spoken or written commands.

Mobile and qualified people are needed to the social, economic and spiritual development of the government. To solve the problem modernization of the learning process is made in accordance with the relevant requirements. In particular it relates to foreign languages teaching.

Modernization involves changing of goals, the volume of mandatory content, as well as methods and tools for the development of new knowledge. Today there is a tendency to individualize the learning process and the use of new information technologies in the education system.

Modern processes are focused on the saving of fundamental education. In this case, in learning of foreign languages can be traced the problem to strengthen practical and activity orientation. As a result, the traditional system of formation of knowledge and skills is undergoing some changes.

Competent-active approach implies changes in the content of education in order to create competence of the student. The development of new knowledge has activity manner, so students are trying in various ways to apply their knowledge in practice. Characteristic features of competencies are:

- The versatility and the ability to use in daily life.
- Interdisciplinary and versatility.
- Forming the basis for the further development of thought, reflection and self-assessment.

It can be concluded that formed competences are a valuable asset in the learning process. In the future, the student has the opportunity to develop skills and to analyze new information.

To solve the problem, and for the development of competences of students used a variety of methods. Teachers should organize the learning process taking into account different requirements. They actively implement approaches and use a variety of tools to solve key tasks.

The key moment in the modernization of the educational process is the introduction of modern information and communication technologies. In our time, they not only help in training, but also become a means of communication for millions of people around the world. Anyone faced with innovative technologies in the educational, professional and personal relationships, so in the process of training particular attention should be paid to this.

The computer makes it easy to simulate a situation, access a variety of educational materials, exercises and multimedia data. Because of this there is a formation of systemic thinking. In studies of foreign language students are able to use educational programs and to perform various exercises. Teachers, in turn, have better control of learning.

At various stages of study the students will take advantage of the Internet and various multimedia tools. This makes it easier to use humane methods and cultural studies. Teachers will be able to model problem situations much faster and easier, and students become more involved in the learning process. With the help of modern technologies it is much easier to gather information, analyze and organize it.

Many institutions goes to a new level the use of multimedia capabilities for sending and receiving information. The use of computers and other devices determines the success of the whole educational process. Multimedia textbooks and teaching materials are available in digital format. The Internet opens up opportunities to communicate with native speakers virtually anywhere in the world. This was almost impossible even 10-15 years ago. Most teachers today are actively developing these technologies, because it concerns the issue of professionalism and career development.

Conclusions. The main objective of this study comes from: one hand, the social changes, and the new typology of students in the high-schools and on the other hand, the importance that communication and the foreign languages have in our everyday life, as well as the importance that ICT and Internet have nowadays. For these reasons, it is fully justified to implement new projects and programmes in the classrooms. As a conclusion we may say that the effectiveness of the different methods remains to be thoroughly evaluated; but each has its reported success, and some have come to be widely practiced.

Literature

1. Curran C. A. *Counseling-learning in second language* / C. A. Curran. – East Dubuque, IL: Counseling-Learning Publications, 1976.
2. Gattegno C. *Teaching Foreign Languages in Schools: The Silent Way* / C. Gattegno. – New York: Educational Solutions, 1972.
3. Krashen S. D. *Principles and Practice in Second Language Acquisition* /
4. Richards J. C., Rodgers T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching* / J. C. Richards, T. S. Rodgers [Electronic resource] / J. C. Richards, T. S. Rodgers. – Cambridge UK: Cambridge University Press, 2001. – Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Language_education - cite_ref-Diller_1-2
5. Terrel T. D. *The natural approach to language teaching: an update* / T. D. Terrel // *Modern Language Journal*. – 1982. – № 66. – P. 121–132

Мартич Р. В.

*кандидат філософських наук, доцент кафедри
філософії Київського університету імені Бориса Грінченка
м.Київ, Україна*

ІДЕЇ «ЖИВОГО» В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ

На початку ХХІ ст. наука, як ніколи раніше, глибоко втручається в природу речей, у людську природу. Новітні комп'ютерні і біологічні технології стали основою творення людиною штучних біологічних систем, штучного світу людської життєдіяльності. Водночас глобальні проблеми сучасності визначають проблематичність самого подальшого існування людського роду. Філософського осмислення в цих умовах потребує не лише феномен життя, а й

смерті. Принаймні потрібні відповіді про міру дозволеного втручання людини, науки, технології у світ природи і культури, у свою власну природу.

Сьогодні в теологічному дискурсі все більше відстежується зміщення акцентів у проблемі осягнення живого: від онтологічного та гносеологічного до аксіологічного та етичного. Християнство орієнтоване на особистісне спасіння, тобто спасіння людської душі та вічне перебування її у раю. А щоб досягти цього, людина повинна дотримуватись певних правил та настанов, що становлять суть християнської етики. До питань есхатологічного світобачення постійно зверталися отці та вчителі церкви. Приміром, на думку Василя Великого, друге пришествя Христа не буде «місцевим чи плотським», а матиме духовний характер. Григорій Нісський зауважує, що на другому пришестві Ісус Христос здійснить воскресіння мертвих, відновить зв'язок душі з тілом, який був утрачений при смерті. Він не ставить під сумнів саму можливість воскресіння мертвих: «Як світлу протиставляється пільма, життю – смерть, так силі – неміч, але Христос – Божа сила і Божа Премудрість, а силі, звісно, невластива неміч» [1, с.354-365]. Григорій Нісський вважав, що теперішній світ зруйнується і відбудуться зміни на краще, відбудеться оновлення нового світу – «зміна неба, перетворення землі, звільнення стихій та оновлення цілого світу» [1, с. 255] Григорій Нісський воскресіння розуміє не як повернення до вихідного стану, а як людську повноту, в якій людство воскресне як досконалий «вид». У цьому контексті А. Кураєв зазначає, що «воскресіння можна розуміти подвійно: перше, як ми «воскресаємо» від земних речей, в душі, за власним нашим рішенням та вірою; в ньому ми вбачаємо небесні речі і прагнемо до майбутніх речей; друге – це всезагальне воскресіння, яке буде мати місце в плоті» [2]. Отже, існує два види воскресіння: перше – внутрішнє, особистісне відродження в душі та у вірі ще за життя; друге – загальнолюдське воскресіння, яке стосується і тіла. Таким чином, есхатологія актуалізує вибудову нових проектів збереження життя, уможлиблює подолання проблеми кінечності людського життя.

Велику роль у формуванні та осмисленні цінностей життя відіграє евристика страху. Щоб дізнатись, що людина цінує, треба звертатись у першу чергу не до бажань та вподобань, а до страхів. Принципи «евристики страху» та «переваги негативних прогнозів над позитивними» Г. Йонаса спрямовані на визначення потенціальних можливостей, які загрожують майбутньому, щоб можна було здійснювати етично відповідальну перед майбутнім діяльність. Безперечно, есхатологічна свідомість як свідомість невідворотності катастрофи індивідуального та вселюдського масштабу має не лише деструктивний, а й завдяки властивим їй когнітивній та евристичній функціям конструктивний потенціал, який виявляє себе у продукуванні нових ідей, що покликані посилити відповідальність людини, яка маніфестується як відповідальність за життя та перед життям в цілому.

Загалом слово «відповідальність» має два тісно пов'язані одне з одним інтерпретативних зрізи: з одного боку, це відповідальність «за» щось чи когось, з іншого – відповідальність «перед» кимось. У першому значенні відповідальність не виходить за межі «Я», її конструктом є совість. У другому – мається на увазі зміст поняття в контексті «Я – Ми», коли відповідальність

людини розгортається в контексті відповідальності перед іншими людьми, суспільством загалом, усім суцям. Таким чином, сучасні православні богослови поєднують християнську антропологію, есхатологію, сотеріологію та космологію у єдине вчення з проекцією на обґрунтування східнохристиянських традицій осмислення живого.

Усі християнські принципи збереження життя присутні в концепції А. Швейцера «благоговіння перед життям»[3], в якій мислитель тлумачив етику як безмежну відповідальність за все живе. У його концепції немає поділу на вище і нижче, цінніше і менш цінне. Згідно з глибоко гуманним підходом ученого, будь-який вияв буття, кожну форму життя оголошено священними. Спираючись на фундаментальну християнську заповідь «Не убий!», А. Швейцер поширює її дію не лише на людські взаємини, а й за їхні межі. До сфери моральних стосунків включено рослини, тварин, усі вияви життя в універсумі. Для етики благоговіння характерне усвідомлення самого факту життя як фундаментальної цінності. Благоговіння перед життям розглядають як центральний принцип, що має стати основою етичного відновлення людства, умовою виникнення універсальної етики. В контексті такої етики розуміння феномена життя набуває нової перспективи. Адже до сфери морального введено не лише взаємини між людьми, а й ставлення до рослин, тварин, довілля, своєї чуттєвості, тілесності, духовності. Етика благоговіння перед життям – це етика відповідальності, яка кваліфікує добро як те, що служить виключно збереженню життя взагалі і життя окремої людини зокрема. Етично-релігійна парадигма свідомості, яка поширює поняття моральності на інші форми буття, демонструє, яким чином питання екологічної етики переростають у філософсько-світоглядні, де принцип цінності життя розглядається як фундамент нового, біоетичного світогляду.

Основне питання, яке постає з усім драматизмом, полягає у тому, чи існуватиме людство надалі, чи у майбутньому триватиме життя на Землі. Небувалої актуальності набуває теза про те, людство покликане існувати. Як зазначав В.Кремь: «За нашим переконанням, своє покликання стати «домом буття» (М. Бубер) для соціально, етнічно, конфесійно різних регіонів України може здійснити тільки в тому разі, якщо через свою багату культуру стане центром духовного тяжіння для всіх «Я»-особистостей. Насамперед духовного, а вже потім економічного, політичного тощо» [4].

Сьогодні звернення до ідей мислителів східної патристики особливо важливе для українського суспільства, яке вражене духовною кризою, коли проект життя «мати» домінує над життєвою установкою «бути». Підтримуємо думку О. Кендюхова, що основними чинниками духовної корозії є «1) перманентний нігілізм як психологічна основа трансформації суспільної свідомості; 2) постійна маніпуляція людською свідомістю як норма суспільного життя; 3) філософія маркетингу як творець цінностей суспільства споживання» [5]. Власне, у працях отців церкви Максима Сповідника, Василя Великого, Григорія Нісського та ін. ненаситна жага матеріальних благ і чуттєвих фізичних задовольень, жага грошей, марнославство, заздрість, брехня, лицемірство ототожнюються із впливом сил зла.

Особливістю дискусій богословів є їхнє постійне прагнення відшукати аргументи на користь своєї позиції у спадщині отців церкви, зокрема у доктринах східної патристики. Та попри задекларовану «вірність святоотцівським традиціям», сучасні теологи змушені не тільки шукати аргументи, але й модернізувати релігійне вчення у питанні виникнення живого, оскільки еволюційна теорія завдала сильний удар ортодоксальним поглядам. Вище духовенство визнало необхідність змін, спрямованих на осучаснення ідеології і тактики релігії. Свою позицію богослови аргументують твердженням, що догмати містять у собі деяку незмінну сутність, яка, однак, на різних ступенях історії виражається в різних формах.

Глибока повага до живого необхідна, аби зупинити тих, хто поставив його під загрозу знищення. Будь-яка форма життя від самого моменту своєї появи залежить від навколишнього середовища і від оточення. Життя зароджується, розвивається і перебігає саме в спільності усіх своїх форм. Ця ідея біоцентризму в умовах культури постмодерну та постнекласичної науки актуалізує етичні сторони науково-технічного прогресу: людина, як і тварина, може виявитись незахищеною перед генними технологіями клонування, біоімплантації, трансплантації органів і тканин. Християнська етика створює перспективу «управління» суспільною думкою і долання невваженого підходу до майбутнього, адже суспільство, для якого науково-технічний прогрес стає самоціллю, позбувається «людських вимірів» і може зазнати катастрофи.

Таким чином, у сучасній релігійній свідомості формується нова ціннісна парадигма життя, що бере свій початок від загальнолюдських цінностей, які репрезентували представники східної патристики. Тому сучасні богослови, поєднуючи релігійні та наукові досягнення в царині осмислення живого, все ж залишаються на позиціях отців східної церкви, які особливу увагу звертали на духовно-етичні регулятиви поведінки людини задля подальших перспектив коеволюції природи і людини.

Література

1. Нисский Григорий. Против учения о судьбе / Григорий Нисский // Антология. Восточные Отцы и учителя Церкви IV века. – М., 2000. –Т. 2. – С. 328–344.
2. Кураев А. Раннее христианство и переселение души [Электронный ресурс] / А. Кураев. – Режим доступа : <http://www.nefedor.com/cgi-bin/nphmgwsgi?>
3. Швейцер А. Благоговение перед жизнью / А. Швейцер. – М. : Прогресс, 1992. – 573 с.
4. Кремень В. Філософія людиноцентризму як теоретична складова національної ідеї / Василь Кремень // Дзеркало тижня. – 2005. – 13 серп. (№ 31).
5. Кендюхов О. Суспільство споживання як національна трагедія України / Олександр Кендюхов // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – 14 січня.

ВИМІРИ КОНЦЕПТУ «СОЛОДКОСТІ ЖИТТЯ» У ФІЛОСОФІЇ ЕПІКУРА ТА ФРАНЧЕСКА ПЕТРАРКИ

Гуманісти відроджують філософію епікуреїзму, яка пропагує насолоду — але в першу чергу духовну, а не чуттєву; типова ідея Відродження — «ця солодкість життя». Цей концепт є перехрестям проблематики філософії Епікура та Петрарки.

Порівняємо розуміння мислителями філософських категорій, що окреслюють концепт «солодкості життя».

Про природу та людину. В основі вчення Епікура – ідея позбавлення людей від страждань, першопричиною яких є страх перед смертю та природними явищами.

«Не можна розвіяти страх щодо найголовнішого, не досягнувши природи Всесвіту та підозрюючи, нібито в байках все ж таки щось є, – зазначав Епікур. – Чистої насолоди не можна отримати без вивчення природи. Вивчення природи створює не хвалькуватих й велеречивих людей, які хизуються своєю освітою, – але людей відважних, котрі пишаються своїми особистими перевагами, а не благами, що їм даровано обставинами».

Тоді як значення терміну «гуманізм» Петрарка розглядав у «ревному вивченні всього, що складає цілісність людського духу», оскільки *humanitas* означало «повноту та розділеність природи людини». Головним принципом всієї гуманістичної етики Ренесансу було вчення про високе призначення людини, про її гідність. Петрарка вважав, що людина, наділена розумом та безсмертною душею, володіє чеснотами та безмежними творчими можливостями, вільна у своїх вчинках та помислах, поставлена в центр світобудови самою природою.

Відмінністю, у порівнянні з поглядами Епікура, було заперечення вічності світу та безсмертя душі людини.

Про богів. З одного боку, Епікур підкреслював, що сумнівів у існуванні богів немає ніяких, бо «знання про них – очевидність». З іншого – зазначав, що уявлення людей про богів є спотвореними. Проте все ж таки Епікур припускав існування богів, які живуть у міжсвітових просторах, є байдужими до світу і не втручаються в долі людей. «Віра, що бог – істота безсмертна й блаженна, що не знає ані гніву, ані благовоління – все це є виявом слабкості... – говорив Епікур. – Висловлювання юрби про богів – це домисли, причому помилкові: саме в них стверджується, нібито боги посилають поганим людям – шкоду, а хорошим – користь».

Петрарка намагався знайти основу культу земного життя і людської особистості, намагався перебудувати життя на античний лад, але разом з тим не зміг побороти в собі аскетичний світогляд і забобони середньовіччя. Тому його творчість — це протиріччя. В ній він намагався поєднувати елементи

феодално-церковної і буржуазно-гуманістичної культури, обирав між старою і новою мораллю, між чуттєвою любов'ю і усвідомленням її гріховності.

Однак, він наполягає, що чисто логічні способи осягнення Бога ведуть не до знання, а до безбожництва, тому він закликав не розпорошувати свої сили в безплідних логічних розмірковувань та повернутися до пізнання власної душі.

Про свободу волі. Епікур відкидав фаталізм та відстоював свободу розуму, вірячи в те, що людина може управляти ходом свого життя, не залежачи від примх долі. «Випадок рідко заважає мудрецю – найбільші й найважливіші справи придумав розум... Необхідність безвідповідальна, випадок непостійний, але те, що залежить від нас – нічому іншому не підвладно», - був упевнений він. Щоб досягти умиротворення духа, потрібна незалежність від обставин, в яких опиняється чи може опинитися людина, вважав Епікур, а тому закликав своїх учнів заради особистої свободи відкинути нав'язане суспільством уявлення про те, що є необхідним. У трактаті «Про засоби проти двох типів долі», Петрарка створив власну гру між абстрактними фігурами, в якій стверджував, що важливіше за все — гідність людини, що за допомогою знань можна протистояти будь-яким витівкам долі.

Про смерть. Епікур заперечував безсмертя душі – вважав, що вона з часом підлягає розпаду так само, як і тіло. Проте визнання скінченності людського існування не означає, що побороти страх смерті неможливо. «Звикай думати, що смерть для нас ніщо: адже все – як хороше, так і погане – полягає у відчутті, а смерть є відсутністю відчуття. – казав Епікур. – Тому, якщо дотримуватися правильного знання, що смерть для нас ніщо, у житті буде більше втіхи: але не тому, що до нього додається нескінченність часу, а тому що з нього зникне жага безсмертя... Життя і смерть ніколи не зустрічаються: поки ми живі, смерті немає, а коли мертві - немає життя. Тому смерть не має відношення ані до живих, ані до померлих».

Петрарка у філософському діалозі «Моя таємниця» висловлював: «Хіба ти не помічаєш, як більша частина смертних жахається, почувши саме слово «смерть»? А жахатися цього – означає жахатися власної природи і ненавидіти те, що тобі притаманне. Хіба хоч один може уникнути смерті? І той, хто здатний зрозуміти, хто він такий, хіба не скаже про себе, що він – смертна тварина? Але ви біжите від цього слова, ніби смерть входить у вас через вуха, і душу відвертає, і сподіваєтеся забути те, чого не можна забути, хочете ви того чи ні».

Про насолоду. Насолода за Епікуром – це відсутність болю, як фізичного, так і душевного. «Де є насолода і поки вона є – там немає ані болю, ані страждання, ані того й іншого разом, - міркував він. - Тому слід скеровувати будь-який вибір... на сприяння здоров'ю тіла й безтурботності душі, оскільки це є метою щасливого життя. Адже ми все робимо заради того, щоб не мати ані страждань, ані тривоги».

Петрарка намагався створити етичну доктрину, що представлена уявленнями про єдність в людині матеріального тіла та божественної душі,

де природне і божественне знаходяться в гармонії, а не протиріччях. На відміну від традиційного християнського уявлення, що задля спасіння душі потрібно не потурати земним спокусам, гуманістична філософія проголошувала основним принципом існування людини – наслідування природи та прийняття земного існування з усіма його перевагами й недоліками. Цим і пояснюється відродження епікуреїзму, насамперед, вчення про насолоду – в контексті «солодкості життя». «Якщо у всі пори твоєї душі проникло відразу до життя, відганяй її радісними думками і доброю надією, розрадою в друзях і дітях, різноманітних пристойних насолодах, втечею від бездіяльності і найбільше – постійним терпінням в справах, але не ненавистю до справжнього, не тугою по майбутньому і, нарешті, не страхом і не надією покінчити з собою, як робили деякі жалюгідні дурні» – наголошує Франческо Петрарка.

Найвищі чесноти. Згідно з Епікуром, розсудливість – це найбільше благо, яке може мати людина. «Від розсудливості походять всі інші чесноти. Вона вчить, що неможливо жити приємно, не живучи розважливо, морально та справедливо. І, навпаки, неможливо жити розважливо, морально та справедливо, не живучи приємно. Адже чесноти через саму свою природу з'єднані з життям приємним, а приємне життя від них невіддільне... І, насправді, хто може бути вище за людину, що благочестиво мислить про богів, вільну від страху перед смертю, яка шляхом міркування збагнула кінцеву мету природи... та котра сміється над долею?» І також найвищим «зі всього, що мудрість дає для щастя в житті» Епікур вважав дружбу. Він казав: «те ж саме переконання, котре підказало нам, що зло не вічне і не тривале, побачило, що в наших обмежених обставинах дружба є надійнішою, ніж все інше».

В епоху Відродження людина сприймається як творець, подібний Богові, що творить новий світ і найвище, що є в ньому – для себе; через відкриття любові людина пізнає себе в категоріях «солодкості життя»: «Любов як ніщо інше вимагає свободи особистості, адже вона дочка вільного вибору, хоч цей вибір не залежить від волі людини, кохання народжує гаряче прагнення оцінити, пізнати, збагнути іншого і разом з тим викликає потреба самовираження, піднімає з глибини душі всі кращі сили і якості».

І також визначальною рисою творчості Франческо Петрарки було дуже відповідальне ставлення до слова, тому він постійно повертався до раніше написаного та постійно удосконалював свої тексти для найбільш точного відображення стану його душі.

Отже, порівнюючи погляди античного мислителя та філософа епохи Відродження, можна знайти багато паралелей в філософських проблематиках, що окреслюють концепт: визначальне місце людини в суспільстві, сприйняття земних насолод як безгріховних, уникання страху смерті та незалежність від долі, хоч, звичайно й виникали принципові розбіжності у категоріях безсмертя душі та вічності світу.

Література

1. Жадько В.А. *Історія філософії : навчально-методичний посібник [Електронний ресурс].* Режим доступу: dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/

2. Епікур. Головні думки. Лист до Менекея. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrcenter.com/Література/Епікур/51657/Лист-до-Геродота-Лист-до-Менекея-Головні-думки>
3. Петрарка Ф. Лирика. Автобіографіческие письма [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://librebook.me/lirika_1/vol1/7
4. Петрарка Ф. Моя тайна, или Книга бесед о презрении к миру [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://lib.ru/POEZIQ/PETRRKA/petrarka1_5.txt
5. Філософська спадщина. Епікур про свободу, життя та насолоду [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.innovations.com.ua

Мирошникова М.С.
викладач Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Херсон, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Активізація у ХХІ столітті розвитку педагогічної теорії й практики у напрямку гуманітаризації освітніх систем спонукає науковців до пошуку нових шляхів формування культури майбутніх фахівців різних сфер. Створення в Україні поліції європейського зразку актуалізує проблему підготовки кадрів з високим професіоналізмом та сформованою морально-естетичною культурою. У науковій сфері це супроводжується розвитком поліцейської деонтології й продовженням науково – практичних досліджень проблеми формування естетичної культури працівників поліції [1, 2, 3, 4].

У вітчизняних та зарубіжних наукових дослідженнях на цей час накопичені знання про сутність, зміст, форми естетичного виховання, існують науково – педагогічні моделі формування естетичної культури особистості й спроби систематизувати їх відповідно до різних вікових категорій та різних освітніх середовищ, у яких формується культура особистості (Л.В.Анучина, Ю.Б. Борєв, В.Г. Бутенко, Л.П.Печко, В.О.Сухомлинський, О.В. Уманець та ін.). Але аналіз існуючих професіограм офіцера поліції свідчить про відсутність в них посилань на модель естетичної культури особистості офіцера. Розвинута естетична культура офіцера поліції не виступає вимогою його професіограми.

Існують протиріччя, що гальмують формування естетичної культури майбутніх офіцерів поліції у процесі їх професійної підготовки, зокрема: недостатньо висвітлено у сучасній поліцейській деонтології її зв'язок з естетикою; відсутність теоретичної моделі естетичної культури офіцера поліції та моделі її формування у процесі професійної підготовки; слабка орієнтація існуючої системи освіти працівників поліції на формування естетичних компонентів культури й на обов'язковість естетичної самоосвіти як однієї з головних умов розвитку професійної майстерності та творчості;

неготовність викладачів навчальних закладів освіти, які займаються професійною підготовкою майбутніх офіцерів поліції, супроводжувати навчально-виховну роботу з курсантами організацією процесу формування у них естетичної культури; теоретично не визначено педагогічні умови формування естетичної культури офіцерів поліції у процесі професійної підготовки.

У більшості вищих закладів освіти, які готують майбутніх офіцерів поліції робота з естетичного виховання залишається фрагментарною, ведеться розрізнено окремими педагогічними колективами або викладачами, не існує єдиної програми формування естетичної культури майбутніх офіцерів поліції, не передбачено вивчення початкового рівня естетичної культури першокурсників, умов його систематичного підвищення у процесі професійної підготовки, а також не досліджується те, на якому рівні знаходиться сформованість естетичної культури випускників вищих навчальних закладів. У результаті цього офіцери поліції не оволодівають необхідним рівнем гуманітарно-професійної культури.

Формування **естетичної культури майбутніх офіцерів поліції** ми розглядаємо як формування інтеграційного комплексу змісту і форм активності розвинутої естетичної свідомості поліцейського, що спрямована на професійне сприйняття, оцінку, перетворення компонентів професійної діяльності. Естетична культура майбутніх офіцерів поліції має виховуватись у гармонії з розвитком їх професійної культури і створювати основу для майбутньої етико-професійної діяльності та творчості.

При визначенні педагогічних умов формування естетичної культури офіцера поліції ми пропонуємо враховувати, що модель естетичної культури майбутнього офіцера поліції є динамічною, бо в ній простежуються: а) вертикальні зв'язки, які починаються з культури естетичних і етико-професійного сприйняття, емоцій, почуттів й ведуть до поглядів, ідеалів, поглядів, установок, культури діяльності та поведінки особистості, б) горизонтальні зв'язки між елементами естетичної та етико-професійної культури, які знаходяться у поступовому процесі формування культури від початкових до вищих якостей.

Процес формування естетичної культури особистості офіцера поліції - це складний рух від емпірико-чуттєвих основ естетичної свідомості до цілісного гуманітарного світогляду офіцера поліції, який дає можливість йому реалізувати діяльнісні установки та якості естетико-гуманістичної поведінки в процесі майстерної, творчої діяльності. При організації професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції потрібно враховувати особливості формування естетичної культури особистості, стадії її формування, внутрішні протиріччя між розвитком окремих компонентів в кожній культурній формі (естетичній, етичній, професійній та ін.), зовнішні протиріччя між відповідними елементами цих форм культури.

Наше дослідження було спрямоване на виявлення педагогічних умов, за яких розроблена нами модель буде сприяти формуванню естетичної культури майбутніх офіцерів поліції. Ми врахували існуючий у вищих навчальних закладах системи МВС України досвід естетичного виховання

курсантів в процесі викладання навчальних дисциплін, залучення курсантів до виховних заходів естетичного циклу, науково-практичних конференцій, конкурсів тощо. Для цілеспрямованого формування у майбутніх офіцерів естетичної культури ми розробили й запровадили додаткові педагогічні умови. Зокрема, в поза аудиторну виховну роботу з курсантами запровадили проведення занять гуртка «Професійна естетика офіцера поліції».

У результаті дослідження нами запропоновані наступні педагогічні умови, які сприяють успішному формуванню естетичної культури курсантів: 1) постійне врахування у виховному й навчальному процесі соціально-культурних змін у суспільстві, сучасних вимог до формування гуманітарної та естетичної культури майбутніх офіцерів поліції; 2) орієнтація навчальної та виховної роботи на втілення теоретичної моделі естетичної культури офіцера поліції та моделі її формування в процесі професійної підготовки; 3) запровадження заняття гуртка «Професійна етика офіцера поліції», розробленого за авторською програмою та методикою; 4) проведення діагностики рівнів сформованості у курсантів естетичної культурності; 5) залучення курсантів до сфери мистецтва; 6) врахування у процесі формування естетичної культури особистості особливих вимог професійної культури курсантів, професійної деонтології та професіограми; 7) увага до організації естетичного самовиховання майбутніх офіцерів поліції; 8) застосування активних методів виховання, моделювання естетико-етичних ситуацій для формування естетичної культури особистості офіцера поліції. При цьому слід враховувати наступні педагогічні підходи: 1) ціннісні ставлення майбутнього офіцера поліції до людини, поліції, життя, діяльності формуються завдяки ціннісному спрямуванню професійної підготовки на опанування основами естетичної культури; 2) завдяки збагаченню естетичних знань, понять, уявлень майбутнього офіцера поліції формуються його естетичні знання у сфері професії; 3) естетичні вміння майбутнього офіцера поліції формуються у результаті оволодіння необхідними способами, вміннями, навичками естетичної організації життєдіяльності; 4) через системне використання засобів, методів формування естетичної культури майбутніх офіцерів поліції курсанти залучаються до процесу формування особистої естетичної культури та самовиховання.

Результати дослідження впроваджуються у виховний процес Херсонського факультету Одеського університету внутрішніх справ. Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів формування естетичної культури студентської молоді й потребує подальших науково-педагогічних пошуків шляхів покращення формування естетичної культури особистості у процесі професійної підготовки.

Література

1. Гіда Є.О. Становлення поліцейської деонтології як науки [Текст] / Є.О. Гіда // *Право і суспільство*. – 2010. – №2. – С. 15-20.
2. Карпунова Н.Г. *Морально-естетичне виховання курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України: Автореф. дис.. канд.. пед. наук: 13.00.07 / Східноукр. нац. університет ім. В. Даля*. – Луганськ, 2009. – 20с.

3. *Мирошникова М.С. До проблеми формування естетичної культури майбутніх працівників поліції //Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: Збірник наукових праць Херсонського національного технічного університету. – Вип. 1(12). –Херсон: Грінь Д.С., 2015. – Т.5. – С. 52 – 55.*

4. *Романова А.С. Естетична культура юриста як поліструктурне явище //Митна справа. – 2011.-№5.- С.448 – 456.*

Михайліченко М.В.

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри методики навчання та управління навчальними закладами

Національного університету біоресурсів і природокористування України

м.Київ, Україна

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТОМ: ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Серед провідних тенденцій у розвитку управління університетом дослідниками вищої освіти виділяються наступні.

Насамперед, це поглиблення соціальної складової в управлінні університетами, закономірністю якого є поступове посилення акценту соціального управління у взаємодії держава – бізнес – особистість, що навчається. Нині досить чітко спостерігається зростання участі студентства в управлінні процесом власної професійної підготовки, яке на початку ХХІ століття відкинуло застарілі форми організації вищої освіти і культивує нині дистанційні форми, такі як, для прикладу, мегауніверситети. Саме студентство значно активізувало ідею автономії ВНЗ, академічної мобільності, більш широку міграцію молоді з метою отримати потрібну для неї освіту. Спостерігаємо також і намагання держави децентралізувати управління освітою, наділивши регіони загалом і університети зокрема новими владними повноваженнями. Економічні складні умови змушують споживача освітніх послуг стати суб'єктом організаційно-політичного поля у сфері управління освітою, набути відповідних атрибутивних властивостей менеджера самоосвіти, створити дієві органи студентського самоврядування і активно включитись у повсякденну практику оперативного керівництва навчальним закладом [3].

У становленні національної системи освіти за період незалежної України чітко проглядається шість етапів її саморозгортання, на кожному з яких відбувається децентралізація впливу держави на університети, а саме:

1-й етап (1991-1999 роки) – період формування нової моделі державного управління сферою вищої освіти;

2-й етап (1999-2002 роки) – період реалізації пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти;

3-й етап (2002-2005 роки) – період становлення широкомасштабної стратегії модернізації системи вищої освіти, наближення її до стандартів ЄС;

4-й етап (2005-2010 роки) – період формування національної системи зовнішнього незалежного оцінювання, рейтингування вишів, інформатизації ВНЗ, впровадження ідей Болонського процесу;

5-й етап (2011-2014 роки) – період реалізації пріоритетних завдань у галузі вищої освіти, оновлення нормативно-правової бази;

6-й етап (2014 – теперішній час) – прийняття та імплементація нових Законів України «Про вищу освіту», «Про освіту» [2].

Українська держава нині завдяки прийняттю Закону України «Про вищу освіту» зробила ряд суттєвих кроків у розмежуванні держави і університетської освіти, зокрема:

1) змінила алгоритм управління вищою освітою за рахунок: а) делегування частини повноважень університетам; б) модернізація структури управління вищою освітою шляхом створення нового органу управління – Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, що має завдання створити низку акредитованих ним незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;

2) значно демократизувала процес державного управління вітчизняною вищою освітою шляхом залучення низки громадських організацій до складу новоствореного агентства;

3) обмежила монополію окремих установ і особистостей на «пожиттєву» участь у керівництві вищою освітою у складі Науково-методичної ради, що утворює Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, яка за участю Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти розробляє методологію, методичні рекомендації щодо розроблення стандартів освітньої діяльності та стандартів вищої освіти, а також науково-методичні комісії, що розробляють стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти [1].

При цьому склад Науково-методичної ради та науково-методичних комісій, що формується з представників держави, роботодавців та їх об'єднань, вищих навчальних закладів усіх форм власності, наукових установ, Національної академії наук України та галузевих національних академій наук, професійних асоціацій, міжнародних експертів на строк не більше ніж три роки з осіб, які мають науковий ступінь у відповідній галузі знань або досвід фахової роботи в галузі не менше 10 років, суттєво демократизував участь громадськості в управлінні вітчизняними університетами.

Важливо, що до складу Науково-методичної ради та науково-методичних комісій не можуть входити керівники і заступники керівників вищих навчальних закладів (наукових установ), а також більше одного представника від вищого навчального закладу (наукової установи). Ця норма значно розширює участь фахівців у демократизації управління вітчизняною вищою освітою. Вона суттєво обмежує концентрацію університетської влади в одних руках.

Подальшій демократизації управління освітою сприяє й те, що члени Науково-методичної ради та науково-методичних комісій не можуть входити до складу галузевих експертних рад Національного агентства із забезпечення

якості вищої освіти. Ця норма також сприяє, у свою чергу, появі нових фахівців у громадських органах галузевого управління вищою освітою.

Так, новий Закон України «Про вищу освіту» зазначає, що Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти виступає головним арбітром оцінки «системи забезпечення вищим навчальним закладом якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) за його поданням оцінюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти, що затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти» (ст. 16.) [1].

Академік Л.А. Булавін акцентує увагу на позиції знаних зарубіжних університетів, підкреслюючи, що їх успішний розвиток насамперед визначається присутністю видатних учених та абсолютною довірою до їхньої діяльності, а також демократизмом відносин, себто коли на першому місці у вищому навчальному закладі стоїть не ректор, не декан, навіть не завідувач кафедри, як це є в «кризових» університетах, а викладач, професор, науковець. Криза, яку фіксуємо в університетах України, порушує саме цей фундамент університетського існування. Необхідно, наголошує вчений, законодавчо створити таку систему управління університетом, яка б дозволила кожному усвідомити, що будь-якого рангу керівник перебуває на службі університету, його професорів, науковців, студентів, а не навпаки [4].

Насамкінець зазначимо, що в українському суспільстві нині розгорнулася гостра теоретична дискусія про характер управління вищою освітою, оскільки вона сама знаходиться на стадії концептуалізації і нормативно-правового оформлення, а повсякденна адміністративна практика розривається ідеями ринкової моделі економіки знань, якими охоплено керівництво вітчизняних університетів з метою вижити в сучасних умовах і ідеєю децентралізації державного управління, якою згори тисне держава законами і відповідними постановами щодо освіти і формування територіальних громад.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Модус державно-громадського управління освітою : монографія / Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; за науковою ред. В. П. Беха; редкол.: В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль (заст. голови) [та ін.]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 764 с.
3. Сисоєва С. О. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку / С. О. Сисоєва, Н. Г. Батечко. – К. :ВД ЕКМО, 2011. – 368 с.
4. Хто в університеті найголовніший? Ні, не ректор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=411>

ВІЙНА У СУЧАСНИХ УМОВАХ: СПРОБА ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ

Революція Гідності, прагнення народу України до реалізації європейських цінностей, імплементації здобутків західної цивілізації, спроба нівелювання наслідків імперського минулого, яке тривало протягом декількох століть, призвели до несприйняття цих процесів нашим північно-східним “сусідом”, що практично реалізувалось окупацією Російською Федерацією Криму, захоплення нею частини Східного Донбасу і, як наслідок, початком у цьому регіоні антитерористичної операції задля поновлення територіальної цілісності нашої держави. Специфікою цих подій стало те, що здійснення агресії з боку РФ відбувалось (і відбувається) неконвенційними, нестандартними методами, які значно відрізняються від засобів ведення “класичної” війни. Це, зокрема, потребує, теоретичного, методологічного усвідомлення цього соціального феномену. Суттєві роль і місце тут має належати й соціальній філософії, яка дає можливість робити найбільш фундаментальні узагальнення цього аспекту соціального буття.

Як влучно кажуть, війна так само стара, як і рід людський. Якщо ми звернемось у минуле, то побачимо, що війна є постійною та незмінною супутницею людства, і не тільки з того моменту як воно себе пам’ятає, залишило письмові свідчення війн, відповідні археологічні артефакти, а ще до культурного самоусвідомлення. До нас дійшли численні записи історичних подій, які були репрезентовані їх свідками і істориками починаючи від Тацита, Геродота, Сима Цяня, Марцелліна, закінчуючи інтерпретаціями подій та процесів, пов’язаних із війнами у Моммзена, Тойнбі та багатьох інших. “Іліада” Гомера, “Записки про галльську війну” Ю. Цезаря, “Іудейська війна” Й. Флавія, “Історія Флоренції” Мак’явеллі, літописи Стародавньої Русі, мемуари воєначальників тощо містять у значній мірі описи їх авторами численних війн.

Серед відомих історичних постатей (мислителі, вчені, письменники, художники та ін.) немає єдиного погляду на війну. Образно кажучи, існує група таких відомих людей, яка засуджувала війни, інша ж – підтримувала. До першої групи можна віднести Аристофана, Платона, Монтеня, Паскаля, Руссо, Канта, Л. Толстого, М. Ганді та багатьох інших. Другу групу репрезентують Геракліт, Аристотель, Мак’явеллі, Гегель, Клаузевіць, Ніцше, Мольтке тощо. Такий діаметрально протилежний розподіл думок зокрема свідчить, що війна – явище складне, таке, що важко усвідомити та об’єктивно оцінити з точки зору моралі та за допомогою наукових критеріїв, - писав у своїй роботі “Філософія війни” А. Є. Снесарев [8].

Зауважимо, що відокремити військову справу від суто політики іноді буває дуже важко. Відомий пруський стратег початку XIX століття К. фон

Клаузевіць вважав, що війна – це продовження політики іншими засобами. До речі, політика, як писали “класики” марксизму-ленінізму (ми не є прихильниками цього вчення, проте його окремі філософські, соціологічні та політологічні положення і висновки заслуговують на увагу), є концентрованим вираженням економіки [4, 2].

Після закінчення Другої світової війни фактично інституалізувалася із окремих попередніх уявлень “полемологія” – відносно самостійний напрям сучасної соціології, який займається дослідженням війн, військових конфліктів, воєнного насильства загалом, виходячи із позицій комплексних, міждисциплінарних розвідок, в першу чергу спрямованих на припущення щодо колективної агресивності, яка іманентно притаманна, на думку представників цього напрямку, людству; враховує також економічні, політичні, технологічні, демографічні та інші чинники, які призводять до зародження, розвитку і протікання війн та збройних конфліктів. Полемологія перш за все пов’язана із французьким дослідником Г. Бутулем (1896—1980) та його послідовниками, які сформулювали основні положення даного вчення [5].

Зазначимо також, що безпосередньо філософія розглядає війну у більш ширшому контексті, ніж просто питання озброєнь і стратегії, ставлячи запитання щодо таких речей, як значення і походження війни, відношення війни до людської природи та етики ведення війни. Певні аспекти філософії війни можуть перетинатися з філософією історії, політичною філософією тощо.

У 1996 році американський філософ і соціолог С. Хангтінгтон (1927-2008) у своїй відомій праці “Зіткнення цивілізацій” [9] стверджував, що після закінчення холодної війни основні конфлікти, у тому числі війни, будуть траплятись на так званих лініях “цивілізаційних розломів”, тобто на перетині, наприклад, мусульманського та християнського світу, війни будуть відбуватись насамперед між культурними спільнотами, а не країнами, бо сучасні державні кордони в значній мірі не збігаються між релігійною та культурною самоідентифікацією націй і народів.

Новим викликом для сучасної України, а також для інших країн світу стала організація і проведення агресії у формах так званої “гібридної війни”. Як відомо, типовими компонентами гібридної війни є використання методів, що сприяють виникненню та поглибленню в державі, обраній для агресії, внутрішніх конфліктів:

- створення внутрішніх суспільних протиріч через пропаганду з її переходом у інформаційну війну;
- створення економічних проблем через економічне протистояння з переходом в економічну війну та протидію зв'язкам країни-жертви з сусідніми країнами;
- підтримка сепаратизму та тероризму аж до актів державного тероризму;
- сприяння створенню нерегулярних збройних формувань (повстанців, партизан та ін.) та їх оснащення.

При цьому сторона-агресор намагається та може залишатися публічно непричетною до розв'язаного конфлікту. Якщо ці методи війни виявляються

дієвими, держава-агресор може досягти своїх агресивних цілей та закріпити успіх, виступити в ролі миротворця у внутрішньому конфлікті. У випадку, якщо ці методи виявляються мало дієвими, агресор може застосувати:

- інші методи ведення війни з залученням у конфлікт на своєму боці третіх країн;
- класичні прийоми ведення війни з прихованим локальним обмеженим застосуванням власних збройних сил або через неприховану агресію [11].

З концепцією “гібридної війни” у значній мірі перетинається й інша сучасна концепція протистояння – “дифузна війна”. На думку Г. Почепцова [6, 7], одна із характеристик дифузної війни – це її нелінійний характер. Загрозу люди відчують по наслідкам не розуміючи її на рівні причин. Гібридна війна – це в першу чергу інформаційно-комунікативна технологія, яка покликана впливати на соціальні процеси в іншій країні. Саме під таким кутом зору варто дивитись на гібридну війну. Робота на чужій території наближує цей воєнний напрямок впливу із застосуванням “м’якої сили”. Природно, що вона розташована ближче до жорсткої сили, формуючи наступну тріаду: м’яка сила – гібридна війна – жорстка сила (звичайна війна). Зазначимо, що “м’яка сила” – це сучасна стратегія просування національних інтересів провідних держав світу іншим країнам через культурний вплив, пропаганду, рекламування власного способу життя, традицій, мови тощо. Наприклад, останніми роками цією стратегією активно користується КНР, використовуючи, зокрема, як засоби такого впливу так звані Інститути Конфуція.

Вважається що тіло держави складається із множини шарів: соціальний, культурний, економічний, ідеологічний, національний та ін. Кожний із цих “зрізів” – система певного вигляду і властивостей. Система загалом – сукупність елементів, пов’язаних між собою певними зв’язками та спільною ціллю. Наявність цих зв’язків і спільної мети перетворює соціальну систему у значно більше ніж просто сукупність окремих елементів. Вилучивши спільну мету, ворог починає наносити удари по зв’язках. Це означає, що в кожній новій щілині, яка з’являється будуть запалюватися усе нові й нові точки конфліктів, до тих пір, поки національна система остаточно не розкладеться. Засобами, що руйнують національну систему являються міжнаціональні конфлікти та підтримка сепаратизму [6, 7, 10].

Дифузна війна спрямована на створення хаосу / кризи всередині суспільства, причому вона намагається зробити це руками самого суспільства, підштовхуючи його в точку біфуркації, де воно має змінити свій рух по одній траєкторії, щоб перейти на іншу. Поняття біфуркації має становити інтерес для дослідників “кольорових революцій”, адже воно добре відображає даний революційний феномен. Біфуркація задається як раптові, іноді драматичні зміни в поведінці системи у відповідь на малі зміни контрольних параметрів. Тобто, як і в ситуації дифузного впливу, результат є але причини не були прораховані.

Інше поняття - “детермінованого хаосу” не може проявлятися в лінійних системах. Тут хоч переходи між станами системи детерміновані, поведінка її за тривалий період може бути непередбачуваною.

Британський журналіст та письменник українського походження П. Померанцев [3] підкреслює, що з нелінійної війною треба боротися нелінійними методами: фактично це переформулювання старого рецепта, що з мережевою війною слід боротися мережевим інструментарієм.

У цьому плані один із ідеологів нових форм невійськового протистояння, російський вчений О.І. Неклеса, який спеціалізується на питаннях геоeкономіки, структурному моделюванні соціально-економічних процесів, каже про те, що популярна сьогодні гібридна метаморфоза може розглядатися в тому числі як корекція стереотипу летального, кінетичного насильства за рахунок переосмислення феномену та супутньої імплантації нетривіальних сценаріїв в тканину повсякденності. Майбутні битви стають більш складними, характер загроз - невизначеним, склад спілок - непостійним. У постсучасному середовищі змінюється сама мова війни, зростає значення соціальних взаємодій, громадського резонансу, інформаційних і комунікаційних технологій, швидкості орієнтації в складному світі, майстерності у створенні ситуацій перевершують можливості аналізу, прогнозування, вироблення правильних рішень і їх реалізації супротивником. Світ проходить сьогодні серйозну трансформацію розуміння сучасної війни, і тут гібридні і дифузні війни виявилися яскравим прикладом таких змін [3].

При цьому, як справедливо зазначив директор Національного інституту стратегічних досліджень В. Горбулін [1], гібридна війна стає своєрідним тлом для нової логіки європейської інтеграції – євроінтеграції неklasичної або постklasичної, контури якої лише визначаються і не можуть бути конкретизовані в однозначній формі.

Водночас, ми маємо країну транзитного типу. Тільки це не транзит від авторитаризму до демократії - це стрімкий транзит від зародження демократії мирного часу до демократії реальності гібридної війни. З одного боку - повне збереження демократичних інститутів, процедур, підвищення відкритості перед суспільством, але з іншого - корекція цієї моделі для того, щоб відповідати новому виклику. І зараз, коли ми справді перебуваємо в стані цього великого переходу, - вкрай складно зрозуміти, яким має бути результат у підсумку. Більше того - не факт, що ми зможемо до кінця й відразу зрозуміти, що прийшли до нього [1].

Наприкінці можна зазначити, що якщо дещо перефразувати відомий афоризм Ф. Ніцше, варто сказати про те, що “мир – це лише підготовка до нової війни”. Але у сучасних умовах – до війни “четвертого покоління”, з використанням елементів і засобів гібридної та дифузної експансії, принципово новітніх технологій тощо. І нам потрібно бути постійно готовими до такої війни. Заздалегідь. Вчасно.

Література

1. Горбулін В. Який Фенікс народиться зі згарища світової гібридної війни? - *Дзеркало тижня*, № 41, 4 листопада 2017 р.
2. Димитрова Л. М., Михайлов В. С. Людський фактор у воєнних і політичних стратегіях Китаю та їх вплив на формування стратегічного мислення сьогодні / *Гілея. Наук. вісник*, вип. 61 (№ 6). – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – С. 695–703.

3. Дифузна війна з точки зору теорії нелінійних і нетрадиційних воєн. - URL : <http://informat.com.ua/uk/difuzna-vijna-z-tochki-zoru-teoriyi-nelinijnih-i-netraditsijnih-vojen/>
4. Клаузевиц К. О войне. М.: Эксмо; Спб.: Мидгард. – 2007. - 86с.
5. Полемология // Военный энциклопедический словарь / А. П. Горкин. — Москва: Большая Российская Энциклопедия, Рипол Классик, 2001. — Т. 2. — С. 333.
6. Почепцов Г. Від війни гібридної до війни дифузної. - URL :http://www.osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/ot_voyny_gibridnoy_k_voynе_diffuznoy/
7. Почепцов Г. Слова і смисли. Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах. – Київ, 2016. – 316с.
8. Снесарев А. Е. Философия войны. - М.: Фин. контроль, 2003. - 286с.
9. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон; Перев. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: ООО “Издательство АСТ”, 2003. – 603с.
10. Singer P.W. *Wired for War. The Robotics Revolution and 21st Century Conflict.* Penguin, 2009. – 400р.
11. URL :https://www.uk.wikipedia.org/wiki/Гібридна_війна

Муляр В. І.

*доктор філософських наук, професор, завідувач
кафедри гуманітарних і соціальних наук
Житомирського державного технологічного університету
м. Житомир, Україна*

ГАРМОНІЯ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ДОСЛІДЖЕННЯ В КУЛЬТУРІ СХОДУ

Серед безлічі проблем, які дискутуються в сучасній гуманітарній літературі, зокрема і у філософській, явищу гармонії належить особливе місце. І не дивно. Це зумовлено тим, що з найдавніших часів людство як цілісність і кожен людський індивід як окремішність прагнули такого життя, від якого можна було б отримувати найбільше задоволення. А відтак відчували б максимально можливу повноту життя, щастя, радості, соціальної справедливості, повноту гармонійності. Таке бажання людини як живої, діяльної та стражденної істоти супроводжує усе її життя, незалежно від того, як це життя складається, в яких умовах живе людина. Думка про те, що про гармонію буття потрібно думати лише в комфортних життєвих умовах, а постійні життєві проблеми не налаштовують на затребуваність гармонії життя, на мою думку, не витримує критики. Навіть більше, саме умови соціального, економічного чи політико-правового дискомфорту і загострюють проблему гармонії буття. Показовою у цьому смислі є думка відомого російського філософа столітньої давнини Семена Франка. Говорячи

про трагічні процеси в Росії, пов'язані з революцією 1917 року, він зазначав: «Жахливі потрясіння і руйнування всього нашого суспільного життя принесли нам, а саме з цієї точки зору, одне найцінніше, незважаючи на усю його гіркоту, благо: вони оголили перед нами життя, яким воно є насправді»[1, с. 93]. І саме ця жахлива дійсність породжує питання про справжні основи людського життя, серед яких і уявляється явище гармонії. Тому гармонія і є фактично вічною проблемою людини, починаючи ще з найдавніших часів.

Можна не сумніватися в тому, що духовні пошуки гармонії у найдавніші часи були, очевидно, такими ж важливими як і роздуми про сутність буття, про фундамент всього суцього, про його універсальні і остаточні причини. Незважаючи на те, що результати таких роздумів у різних інтелектуалів давнини були різними, всі вони знаходились у пошуках фундаменту всього знання і всього суцього. Як зазначає відомий сучасний німецький філософ Х. Хофмайстер, це був би принцип, завдяки якому можна досягнути все, що є і може бути уявлене в своєму «звідки» як причині і в своєму «куди» як цілі свого розвитку. Європейська філософія з самого свого виникнення шукала цей фундамент. Її питання про архе (від грецького – начало – В. М.)... є питання про первісну єдність всього суцього.... [2, с. 19].

З високою долею ймовірності можна стверджувати думку про те, що з найдавніших часів людської духовної історії феномен гармонії знаходився якщо не в центрі, то принаймні в колі таких принципів. Це видно навіть з того, що сам термін «гармонія» з'явився, наприклад, в історії давньогрецької літератури задовго до формування власне однойменної філософської традиції.

Аналіз феномену гармонії у східному варіанті передбачає на мою думку, вирішення низки методологічних питань. Перша з них, безсумнівно, зачіпає саме поняття «Сходу». Традиційно дослідники вживають його, коли хочуть виокремити особливості Сходу як регіону, території, геополітичної одиниці, духовно-світоглядних, ментальних та інших вимірів. При цьому логічно порівнюють з так званим Заходом. Що стосується останнього, то в широкому розумінні Захід – це сфера буття європейської культури, територія переважного поширення і визначального впливу античної та християнської системи цінностей світогляду і культури в цілому. Головними світоглядно-духовними вимірами західного способу буття є раціональність, людиноцентризм, особистість та індивідуальність, невпинне прагнення самореалізації, науко-технічне освоєння і перетворення світу, динамізм тощо. В цьому контексті буде доречним нагадати думку іспанського філософа Х. Ортеги-і-Гасета, наведену В. Янівим – відомим дослідником феномену етнопсихології. «Іспанці, німці, англійці французи є й остануть так дуже різні від себе, як тільки цього можна бажати, проте вони мають ту саму психічну структуру і є скеровані перш за все на ті самі змісти: релігія, наука, право, мистецтво, суспільні і еротичні відчуття є спільною їм справою, а те все є спірітуальні субстанції»[3, с. 148]. І хоч цей очевидно правильний висновок був сформульований іспанським вченим в першій половині минулого століття, а процитований українським вченим у його повоєнних

дослідженнях, подальша історія Західної Європи лише підтвердила його. Йдеться про поступове об'єднання західноєвропейських народів в єдиний економічний, політико-правовий, а головне духовно-світоглядний і культурний простір. І навіть сьогодні, коли Європейський Союз переживає кризовий період свого становлення і розвитку, висновок про Захід як про єдину територіальну, геополітичну, духовно-світоглядну, культурну одиницю має достатні методологічні підстави.

Складніше зі Сходом. Поняття «Сходу», східного типу культури складніше, ніж поняття «Заходу» в силу внутрішньої, змістовної неоднорідності. Так, можна виокремлювати буддійський Схід, індуський Схід, арабо-мусульманський Схід, єврейсько-іудейський Схід, єгипетський Схід тощо. І вони досить рельєфно відрізняються один від одного: дослідники акцентують увагу на великих відмінностях у способах життя народів Індії, Китаю, Японії, Іраку тощо. У порівнянні з ними народи Заходу внутрішньо ближчі за своєю культурою, способом життя, ментальністю і т. д., оскільки вони інтегровані однією релігією – християнством. Ось чому певна несхожість за типом життя і поведінки жителів Заходу не так кидається у вічі, як на Сході.

Разом з тим, незважаючи на багатоплановість і багатозначність поняття «Сходу», все ж під ним розуміють переважно особливості людського буття, які окреслені світоглядно-ментальним простором діалогічного дискурсу буддизму, індуїзму, даосизму та конфуціанства. Тому типова культура Сходу, як правило, асоціюється більшістю дослідників цієї проблематики саме з вказаним простором і пов'язується з метакультурою далекосхідного регіону. Саме там упродовж тривалого часу (століть і навіть тисячоліть) розгортався своєрідний діалог самобутніх духовних світів насамперед Індії та Китаю, з яким органічно переплелися географічно близькі культури Японії, Тибету, Індокитаю тощо. Основними світоглядно-духовними характеристиками Сходу називають природність, чуттєвість на відміну від європейської раціональності, фаталізм, карму (невідворотну віддачу), віру в реінкарнацію (перевтілення), общинність та колективізм тощо.

Варто зазначити, що культури Заходу і Сходу чи не вперше порівняв М. Вебер. Він виявив низку світоглядно-сміслових антиномій цих двох світів. А саме, якщо Захід уособлюється демократією, то Схід – деспотією; якщо Захід культивує аскезу, то Схід – містику; якщо Захід поціновує наукове знання, то Схід – інтуїцію, вживання у світ, відчуття; якщо Захід ми ототожнюємо з динамізмом, то Схід – з непорушністю, стабільністю, душевним спокоєм; якщо для Заходу притаманною є модернізація, інновативність, то для Сходу – традиційність, ритуал, цінність вічного; якщо на Заході культивується «логос», то на Сході – «дао»; якщо Захід віддає перевагу індивідуальності, особистості, то Схід – колективізму, соціуму, державі; якщо Захід прагне активного техніко-технологічного перетворення світу, то Схід – досягнення гармонії з природним середовищем проживання і медитації; Захід «будує» капіталізм, ринок, а Схід – своєрідний комунізм, безкласове суспільство тощо.

Друге методологічне питання, яке закономірно виникає в процесі

аналізу феномену гармонії у східному варіанті, безсумнівно пов'язано з глибинними, духовно-психологічними витоками східних суспільств. І в цьому контексті знову буде доречним порівняння з Заходом. Західноєвропейська історія, звичайно, ілюструє глибоку укоріненість європейських народів в релігійних основах. Однак така укоріненість все ж давала можливість європейцю культивувати не тільки власні почуття, але й розум. Становленню раціональності як такої сприяла і низка об'єктивних, суто практичних чинників буття європейської людини: достатньо обмежені території для ведення господарства, до того ж сприятливі кліматичні умови, що не вимагало великих людських об'єднань для спільного економічного, а відтак і політичного життя. Такий стан речей не продукував деспотію як крайню форму заперечення цінності людського індивіда, а це сприяло тому, що перші давньогрецькі соціуми були в своїй масі заґрунтовані на демократії і відносній свободі особистості. В силу цих та інших факторів західноєвропейська модель гармонії мала певну варіативність, етапність та відповідні їй змістовні типи.

Інша справа з феноменом гармонії у східному варіанті. Попри те, що і давньосхідна культура, і давньозахідна (грецька) культура фактично знаходилися на етапі своєрідного дитинства історії, а значить предметом у них виступає співвідношення мікро – і макрокосмоса під знаком так званої напередвстановленої гармонії, все ж східна культура ґрунтується на виняткових засадах, таких, яких не було в західній культурі. Вищим смислом людини як у давньоіндійській, так і давньокитайській філософії є досягнення нірвани, тобто злиття, єднання душі людини із світовою гармонією, яке досягається шляхом самовдосконалення індивідуальної душі. В давньоєвропейській ж культурі напередвстановлена гармонія реалізується завдяки переважно зовнішній активності людини, спрямованій на світ природи і соціуму. Таким чином, ці дві культури культивували два типи людини: екстравертну та інтравертну. Якщо перша характерна для давньогрецького соціуму, то друга – для східного соціуму. Це означає, що простір культури Сходу з самого початку формувався не на засадах раціонального пізнання, а як містичне співпереживання з космічним світопорядком. Не абстрактне теоретизування, а практична спрямованість пошуку людської долі – ось стрижень давньосхідної філософії, культури.

Сказане вище дає підстави сформулювати ту виняткову особливість як східного соціуму в цілому, так і його моделі гармонії. Йдеться про надзвичайну укоріненість східної культури в релігійності і відповідну впливовість останньої на цілісне буття східної людини. Звідси – монопольне становище філософських течій особливо Давньої Індії, які ґрунтувалися на містиці, неповторному зразку суб'єктивного ідеалізму при абсолютному визнанні Брахмана, Дао тощо.

Варто звернути увагу і на такий суттєвий фактор як своєрідність кліматичних умов Сходу і стилю господарської діяльності. На відміну від Заходу тут були великі земельні латифундії, що передбачало великі маси людей для спільної діяльності, а також об'єктивна необхідність централізованих іригаційних систем. Це та інше продукувало східний

деспотизм, несвободу людини, приниження її гідності. А відтак – спрямування її життєвої активності на внутрішній духовний світ. Звідси – культ духовного і душевного заглиблення, прагнення знайти в ньому смисл, відсторонення від мирських турбот. Очевидно звідси – і та багатовікова традиційність Сходу. Йдеться про віковічні, історією та традиціями встановлені і віками усталені стандарти національного духу і національної психології, якісна зміна яких можлива дуже рідко і в гранично тривалий час. Ось чому феномен гармонії у східному варіанті є фактично одноваріантним, безальтернативним, на відміну від феномену гармонії в європейському контексті.

Третьою методологічною особливістю аналізу феномену гармонії Сходу є вимога розглядати вказаний феномен як пронизуючий стрижень усього соціуму на обох його субстанційних рівнях: загальному та одиничному. Цим східна модель гармонії якісно відрізняється від європейської. Якщо остання в принципі допускає досягання гармонії окремого індивіда навіть в рамках дисгармонійного соціуму, то східний зразок такого різнобіжжя не допускає. А все тому, що гармонія в розумінні східних мудреців напередзадана, напередвстановлена і ця апріорність гармонії не залежить від того чи іншого конкретного суб'єкта суспільного життя. Більше того, кожен індивід має організовувати своє життя так, що досягати гармонії індивідуального буття з гармонією тотального. Ось чому в східній філософії неабияке значення надається так званій соціальній гармонії. Особливо це видно на прикладі стародавнього Китаю. З давнини в китайському соціумі розглядали соціальну гармонію як основу взаєморозуміння, розв'язання конфліктів, співпраці, взаємної поваги та допомоги. Поняття «ХЕ» – злагода, дружба, гармонія – має величезне значення для традиційної культури Китаю. Вона розуміється як принцип комунікації, основна норма регулювання відносин між людьми, між людиною і природою, між людиною і суспільством, між державами.

Важливо також звернути увагу і на те, що концепція гармонії у східній культурі, до речі як і у західній культурній традиції, не є чимось особливим по відношенню до самої культури в цілому. І тут немає нічого дивного: концепція гармонії Піфагора впливала з його загального філософського бачення світу як такого, і гераклітівська концепція гармонії узгоджена з філософією Геракліта в цілому тощо. Не є винятком і східна модель гармонії: вона логічно «вплетена», «вмонтована» в тіло східної культури. Ось чому аналіз засадних уявлень, положень, принципів світобачення східних народів є обов'язковим у висвітленні особливостей гармонії у східному варіанті. І хоча вони дещо відмінні за формою, все ж за змістом якщо не ідентичні, то дуже близькі.

Література

1. Франк С. *Смысл жизни // Вопросы философии.* – 1990. – №6. – С. 69-131.

2. Хофмайстер Х. *Что значит мыслить философски / Хофмайстер Х.*; [Пер. с нем., отв. ред. А. Б. Рукавишников, Д. Н. Разеев]. – СПб. : Изд-во С.- Петерб. ун-та, 2006. – С. 19 (448 с)

3. Янів В. *Нариси до історії української етнопсихології / Упор. М. Шафовал.* – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2006. – 34с.

Нестерова М.О.

*доктор філософських наук, доцент
кафедри менеджменту та інноваційних технологій
соціокультурної діяльності Національного педагогічного
університету імені М.П.Драгоманова
м.Київ, Україна*

КОЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ КОГНІТИВІСТИКИ В ОСВІТІ

Зміна освітньої парадигми очікується не тільки суспільством, а й всіма учасниками освітнього процесу, але реформи вищої та середньої школи вимагають певного методологічного підґрунтя. Бурхливий розвиток когнітивних досліджень, швидкість їх імплементації не тільки в масову свідомість, а й в освітню сферу, є певним викликом, в тому числі і для філософії та методології освіти. На жаль, в Україні процес інституалізації когнітивних досліджень дещо відстає, також є недостатнім філософське розроблення цієї теми. Для здійснення філософсько-методологічної реконструкції когнітивних досліджень і розгляду перспектив їх соціальних застосувань, зокрема, в освітній сфері, є корисними розробки українських філософів: В.П. Андрущенко, Л.М. Богатої, І.В. Єршової-Бабенко, І. С. Добронравової, Н.В. Кочубей, М. О. Нестерової, О.М. Рубанець.

Достатньо ефективним з методологічної точки зору було введення в сучасний філософський дискурс поняття «когнітивістики» (Нестерова, 2015). Ефективність полягає у здійсненні філософської реконструкції тенденцій концептуалізації сучасних когнітивних досліджень. Визначено сучасний стан когнітивних досліджень як такий, що являє собою мережу центровану коло пов'язаних між собою когнітивних наук та супутніх когнітивних практик та технологій, частина яких є реалізацією когнітивних концепцій, а частина ще не концептуалізовані. Цей конгломерат когнітивних наук, практик і технологій в їх єдності є феноменом постнекласики і був визначений терміном когнітивістика [2]. Також можна окреслити загальні тенденції концептуалізації когнітивістики в якості постнекласичного феномену як гіпермережевого нелінійного утворення та реалізації його трансдисциплінарних стратегій в її різних вузлах. Когнітивістика має нелінійний-динамічний характер розвитку з його характерними рисами: відкритістю до середовища (в даному випадку соціума), зворотніми зв'язками, емерджентістю нових утворень, коеволюційними процесами взаємодетермінованих змін. Є певне практичне значення застосування

когнітивних концепцій в різних предметних сферах, зокрема, в освітній сфері. Адже, наразі потрібне не тільки фундаментальне дослідження та теоретичне обґрунтування когнітивних технологій, що відповідають за ефективні стратегії мислення, отже, й за відповідно ефективний тип поведінки, а й праксеологічне дослідження практичних можливостей застосування цих освітніх когнітивних технологій. Це є одним із завдань освіти у сучасному складному ризикогенному суспільстві [1].

Створення Науково-дослідного центру когнітивістики в Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова під керівництвом академіка В.П. Андрущенка було саме такою актуальною відповіддю на складність та непередбачуваність соціальної реальності, що вимагає перш за все формування нової парадигми мислення та, відповідно, освітньої парадигми. Один із найважливіших напрямків роботи центру – досліджувати та аналізувати розробку і впровадження інноваційних когнітивних технологій в освіті, у першу чергу – технологій прийняття рішень, соціальної адаптації, соціальної згуртованості, інноваційних підходи до навчання. Практичною та дуже актуальною стороною даних фундаментальних досліджень є подальші розробки концепції неперервної освіти (life time learning), зокрема, як соціальної реабілітації категорій осіб, що знаходяться в зоні ризику: тимчасово переміщені особи (внутрішньо переміщені особи), учасники АТО та члени їх родин, та ін.

В рамках роботи над державною науково-дослідною темою «Концептуальні засади когнітивних технологій в освіті» колективу Центру когнітивістики було поставлене важливе завдання не тільки продемонструвати застосовність когнітивних технологій в освіті, а й обґрунтувати, що вони можуть бути застосовані для реабілітації (зокрема, реінтеграції в суспільство) осіб, що постраждали внаслідок суттєвих соціальних зрушень та конфліктів. Це критичний складний момент, який став наразі перед нашим суспільством. Але, хоч і в екстремальній формі, він відображає загальні соціальні тенденції сепарації, відокремленості та розгалуженості всіх суб'єктів освітнього простору. Для процесу реінтеграції важливі когнітивні технології та практики, зокрема, технології ефективного діалогу, що залучає учасників до процесу обговорення та прийняття спільного рішення (це практики ненасильницького спілкування та фасилітації, інтерактивних тренінгових форм навчання комунікативним стратегіям). Але це процес не тільки індивідуальної роботи, а й розгляду та вирішення проблем на рівні міжособистісних, соціальних комунікацій. Потрібні певні технології комунікативного впливу щодо подолання стереотипів та упереджень стосовно певних соціальних верств (зокрема, до ветеранів та інших учасників бойових дій). Як показав досвід, підвищення чутливості суспільства до їхніх потреб і проблем сприятиме кращому розумінню та покращенню взаємозв'язків у громадах різного рівня. І не тільки розробка та виконання єдиної програми соціально-психологічної допомоги є важливою умовою успішної реінтеграції ветеранів та інших учасників бойових дій. Важливо розробити ефективні методики когнітивної

адаптації, включаючи соціальну адаптацію, що доцільно проводити в формі інтерактивних форм навчання, зокрема, в тренінговій формі. Відчуття єдності, соціальної згуртованості сприяє створенню продуктивного навчального середовища, освітнього простору, що сприяє кращій когнітивній ефективності не тільки в процесі навчання, а в подальшій соціальній інтеграції суб'єктів освітнього процесу.

Отже, можна відмітити сучасний тренд освітніх технологій в бік соціальних вимірів когнітивістики – соціальної згуртованості, єдності та спільної дії, що можливо за допомогою сучасних когнітивних технологій та практик, що мають під собою цілком фундаментальне підґрунтя когнітивної науки. Саме це дозволяє говорити про концептуальні засади застосування когнітивістики в освітній сфері.

Література

1. *Кочубей Н. В. Освіта в наукомісткому ризикогенному суспільстві: управлінський аспект освітніх інновацій / Інновації у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя: методологічні, змістові та методичні засади : [монографія] / [за ред. проф. А. А. Сбруєвої]. - Суми : Видавництво «МакДен», 2011. – С. 61-79*
2. *Нестерова М. Когнітивістика: истоки, вызовы и перспективы. / Марья Нестерова. – Сумы: Университетская книга, 2015. – 360 с.*

Орищенко О. В.

викладач кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ м. Херсон, Україна

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ДІЛОВОЇ (РОЛЬОВОЇ) ГРИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО- КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ

У навчально-виховний процес сучасного ВНЗ наразі активно впроваджуються інноваційні освітні методи для удосконалення професійної компетенції студентів. Зокрема, в нашому навчальному закладі використовуються різноманітні ігрові методи, інноваційно-навчальні технології та стратегії. Для досягнення мети формування у студентів-правників комунікативної компетенції на заняттях найбільш ефективними є такі форми навчання, як аналіз правової ситуації (метод ситуацій, або кейс-метод); аналіз помилок, колізій, казусів; аудіовізуальний метод навчання; брейнстормінг (мозковий штурм); дебати; дерево рішень; дискусія; дискусія із запрошенням фахівців; діалог Сократа (сократів діалог); ділова (рольова) навчальна гра (студенти перебувають у ролі законодавця, експерта, юрисконсульта, нотаріуса, клієнта, судді, прокурора, адвоката, слідчого); експеримент-промова; займи позицію; законотворчий процес; заповни

пропущене; запрошення спеціалістів; імітація спрощеного судового слухання (суд від свого імені); інтерактивний виступ; калейдоскоп («ажурна пилка»); карусель; колегіальна нарада; коло ідей; коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників; майстер-класи; медіація; метод аналізу і діагностики ситуації; метод інтерв'ю (інтерв'ювання) та консультування; метод проєктів; моделювання; мозковий штурм; навчальний «полігон»; «навчаючи вчуся»; наочні посібники; незакінчене речення; переговори; повернутий аргумент; поєднання слів; прес-конференція; PRES-формула (від англ. Position - Reason - Explanation or Example - Summary); проблемний (проблемно-пошуковий) метод; публічний виступ; робота в малих групах; робота в парах; рольові ігри та технології їх проведення; соціальні проєкти; стоп-кадр: сюрприз; творчі (проблемні) завдання; ток-шоу; тренінги індивідуальні та групові (окремих і комплексних навичок); шкала оцінки; я-висловлювання та інші [4].

Зважаючи на розмаїття інноваційних методик у навчальному процесі вищої школи, метою статті є відображення досвіду проведення такої інноваційної стратегії як ділова (рольова) навчальна гра ("*Moot Court*") на заняттях з англійської мови серед студентів-юристів [1]. Освітній процес за допомогою такої методики як гра відрізняється від інших педагогічних технологій тим, що саме гра є доволі знайомою та улюбленою формою діяльності серед людей будь-якого віку. Згідно з Н. Д. Гальською, Л. П. Єрмоленко, О. А. Колесниковою, рольова гра має безліч навчальних можливостей. Гра є багатofункціональною за своєю природою, її вплив на освітній процес не обмежується певним аспектом, за характером – колективна, має на меті організувати групову діяльність, залучаючи усіх студентів. Ділова гра у навчальному процесі передбачає імітаційне моделювання конкретних реальних умов майбутньої професійної діяльності студентів, які сприяють формуванню соціокультурної та професійної компетенції. Основна особливість будь-якої ділової (рольової) гри полягає у створенні ситуації, максимально наближеної до реальної, в якій студент-правник повинен виконати необхідні професійні дії, правильно застосувати набуті знання, виявити навички роботи з клієнтами, колегами, а також вміння працювати з нормативними документами. Важливо зазначити, що гру можна розцінювати як найточнішу модель спілкування. Вона наслідує дійсність у її найістотніших рисах. У діловій (рольовій грі), як і в житті, мовна і немовна поведінка партнерів переплітається найтісніше. Також рольова гра має великі можливості спонукального плану. Спілкування, як відомо, не може існувати без мотиву. Однак у навчальних умовах не просто викликати мотив до висловлювання, тому труднощі полягають у тому, що викладач повинен змалювати ситуацію таким чином, щоб виникла атмосфера, яка викликає у студентів внутрішню потребу у вираженні думок [2; 3; 4].

В ігровому процесі легше долаються труднощі, перепони, бар'єри, в тому числі й лінгвістичні. Ділова (рольова) гра є одним із найбільш продуктивних методів активізації та мотивації й здатна викликати високий рівень емоційного напруження. Виконання певних завдань потребує

ініціативи, наполегливості й творчого підходу. Метою ділової (рольової) гри є формування й закріплення практичних навичок під час виконання певної ролі через залучення власного досвіду через пережиті почуття.

Слід зазначити, що ділову гру необхідно відрізнити від інших активних методів навчання та соціально-психологічного тренінгу. Треба визнати, що в цьому питанні існує велика плутанина: терміни вживаються недбало і часом такі різні методи як групова дискусія, рольові ігри та ділові ігри позначаються загальним поняттям «ділова гра». Труднощі полягають у відсутності тих теоретичних критеріїв, на основі яких можна було б проводити порівняння. Рольова гра може також використовуватися для закріплення однієї або кількох конкретних професійних правничих навичок. Застосування методу рольової гри надає можливість її учасникам сформуванню і вдосконалити навички критичного мислення, ефективної комунікації, професійної етики, розв'язання правових проблем, відпрацювання різних варіантів поведінки в проблемних ситуаціях, а також допоможе навчитись розуміти позиції інших людей, бути толерантним. Навчання через ділову (рольову) гру істотно відрізняється від викладання предметів матеріального права і теорії права. Тут немає єдиної правильної відповіді, чи єдиного підходу. Кожен студент, виконуючи завдання, діє у властивій йому манері на основі свого досвіду. Можна запропонувати студентам розіграти ті ситуації, в які вони вже потрапляли.

У процесі викладання англійської мови для підготовки студентів-правників найкраще застосовувати метод ділової (рольової) гри під назвою «Судовий процес» або метод інсценування судового засідання ("*Moot Court*") [1]. Розігрування судового процесу у вигаданій справі або тій, що вже вирішена судом, має за мету підготувати студентів до участі у судовому процесі, позмагатись у красномовстві, сформуванню та захистити свою позицію, висвітлити власне бачення якогось питання. Функція викладача – відпрацювати заздалегідь увесь сценарій судового розгляду справи з урахуванням ролі кожного учасника гри. Бажано запросити експертів (суддів, адвокатів, прокурорів) для аналізу дій учасників, висловлення зауважень і пропозицій, ознайомлення з їхнім професійним досвідом. Студентам надається можливість спробувати себе у ролі судді, сторін обвинувачення й захисту та інших учасників ігрових кримінальних справ. Гра посилює мотивацію студентів до навчання, оскільки дозволяє наочно побачити або відчувти прогалини у знаннях (своїх та інших дійових осіб). При проведенні рольових ігор слід прагнути, щоб кожен учасник зміг неодноразово виступити і як активний учасник, і як спостерігач, і як коментатор. Інноваційні ігрові технології мають такі функції:

- навчання колективно когнітивній й практичній діяльності;
- формування умінь та навичок соціальної взаємодії;
- виховання відповідального підходу до справи, поваги до соціальних цінностей колективу;
- підвищення рівня лінгвістичної компетенції у професійній лексичній;

- здатність проводити двомовні допити (двомовні перехресні допити), розслідування;
- розвиток етичної та професійної відповідальності,
- знання професійного етикету англomовних країн
- активізація аналітичних здібностей студента, формування навичок професійного мислення, аргументування, публічного фахового мовлення, роботи з юридичними документами, кодексами та іншими нормативно-правовими актами.

Успіх ділової гри вимагає ретельного планування і великий обсяг підготовчої роботи, тому методика підготовки й проведення ділового судового процесу включає в себе декілька рівнів:

- дослідницька робота студентів при підготовці до судового процесу (моніторинг та ознайомлення з матеріалами справи, завчасне складання запитань для прямого й перехресного допитів);
- безпосередня участь у діловій грі (удосконалення навичок спілкування, виступи з промовами, прийняття рішень);
- комунікативна діяльність після закінчення судового процесу (брифінг, підбиття підсумків, рефлексія).

На першому занятті ми проводимо мозковий штурм щодо ідеї ситуацій для ділової гри. Ми пропонуємо ситуації, які дають студентам можливість використовувати вивчений матеріал на практиці. Як правило, ділова гра проводиться по завершенню певної теми. У той же час змодельована ситуація повинна бути цікава студентам, тому ми надаємо їм право вибору. Вони можуть вибрати тему із запропонованого списку або самі рекомендувати ситуацію, яка може бути пов'язана з подіями з реального життя або ґрунтуватися на сюжеті, взятому з літератури чи кіно. Також можна провести ефективну ділову гру, яка заснована на відмінностях правових систем і культур. Після того, як тема обрана, студенти отримують домашнє завдання – розвинути ситуацію і написати чорновий сценарій. Для виконання цього завдання студенти можуть об'єднуватися у творчі групи.

На наступному занятті майбутні юристи презентують чорнові варіанти сценарію "*Draft scenario*"[1]. На цьому етапі важливо враховувати лінгвістичну підготовку групи. Якщо запропонований сюжет вимагає більш високого рівня лінгвістичної підготовки, ніж той, яким володіють студенти, то доцільніше буде спростити його. Після обговорення та доопрацювання запропонованих сценаріїв група стверджує той, який буде покладено в основу ділової гри. Кілька занять повинні бути присвячені лінгвістичній підготовці студентів для того, щоб правильно апелювати професійною англomовною юридичною термінологією у процесі гри. На початковому рівні навчання можна застосувати практично весь лінгвістичний матеріал, яким будуть користуватися студенти під час гри. Чим вище рівень лінгвістичної підготовки групи, тим складніше передбачити колізії гри, і відповідно лексичний і граматичний матеріал, яким будуть користуватися учасники гри.

Наступний етап – це безпосередня підготовка до ділової(рольової) гри, яка починається з розподілу ролей. Оскільки в будь-якому судовому розгляді

присутні дві протиборчі сторони, група ділиться на дві команди – «звинувачення» і «захист». Серед студентів призначаються судді, пристав та секретар суду. Якщо розігрується ситуація з судом присяжних, ми залуцаємо іншу групу, яка виконує ролі присяжних засідателів. Робочі групи (звинувачення і захист) розробляють тактику ведення справи, готують вступні та заключні промови, свідків. «Суддя» готує інструкцію для присяжних, «секретар суду» відповідає за підготовку необхідних документів, «пристав» за порядок ведення судового розгляду. Велика частина роботи цього етапу проводиться студентами самостійно. Викладач виступає в якості консультанта.

Інтерактивне заняття під назвою "*The Jury Trial Courtroom Layout*" («Вистава-засідання суду») перетворюється у судовий процес, який складається з таких учасників:

Judge – суддя;

Jury – присяжні;

Foreperson – голова присяжних;

Plaintiff – позивач;

Counsellor – юридичний консультант, радник;

Defendant – відповідач;

Defense attorney – адвокат;

Court clerk – судовий секретар;

Witnesses – свідки;

Spectators – глядачі;

Ділова (рольова) гра відбувається за сценарієм процедури судового розгляду відповідно до системи загального права і має декілька етапів:

1. <i>Calling of Case by Bailiff</i> (Презентація справи судовим приставом)	"All rise. The Court of ... is now in session. Honorable Judge ... presiding".
2. <i>Opening Statements</i> (Промови від сторін обвинувачення й захисту)	The speeches first by the prosecutor (criminal case) or plaintiff's lawyer (civil case), then the defendant's lawyer.
3. <i>Prosecution's or Plaintiff's Case</i> (Опитування свідків)	Witnesses are called to testify (direct examination) and other physical evidence is introduced. Each witness called is cross-examined (questioned so as to break down the story or be discredited) by the defense.
4. <i>Defendant's Case</i> (Опитування обвинуваченого)	The same as the third step except that defense calls witnesses for direct examination; cross-examination by prosecution/plaintiff.
5. <i>Arguments</i> (Наведення аргументів)	A lawyer for each side reviews the evidence presented and asks for a decision in his/her favor.
6. <i>Jury Deliberations (Jury Trials Only)</i> (Обговорення судового рішення)	The members of the Jury discuss the case and come up with the verdict.

7. <i>Verdict</i> (Постановлення судового вироку)	Guilty/Not Guilty.
8. <i>The End of Trial</i> (Проголошення судового вироку)	If the defendant is found guilty, the Judge imposes a sentence. If the defendant is acquitted, he/she is released.

Під час фінального етапу проведення ділової (рольової) гри обов'язковим є підведення підсумків. Студенти відчують задоволення і емоційний підйом після вдало проведеної гри, і це почуття може зникнути, якщо викладач почне одразу аналізувати помилки, тому ми рекомендуємо їх виправити на наступному занятті. Проте фінальний етап не означає тільки виправлення помилок. При підведенні підсумків ми просимо студентів висловити свою думку і прокоментувати хід гри. Мета цього етапу – обговорити виконану роботу і підкреслити що нового вони дізналися, як змогли використати вивчений теоретичний матеріал на практиці. Підводячи підсумки ділової гри, ми намагаємося відповісти на наступні питання:

- Чи були реалізовані принципи спільної діяльності, діалогічного спілкування, проблемності?
- Чи був реалізований процес «ланцюжка рішень»?
- Як вирішувалися «конфлікти інтересів» учасників гри?

Відповіді на ці питання допоможуть уникнути помилок і складнощів при проведенні подальших ділових ігор. Як показує досвід, існують деякі складнощі у процесі організації та проведення ділової гри. Особливо процес розподілу ролей часто пов'язаний із певними труднощами. Викладач повинен враховувати лінгвістичну підготовку та психологічні особливості студентів, щоб кожен відчував себе повноцінним учасником гри і зміг реалізувати не тільки свої лінгвістичні вміння і навички, а й особистісні якості. Зокрема, існують певні складнощі, пов'язані з особливостями поведінкового компонента. Студенти не завжди проявляють достатню вимогливість і справедливість в спілкуванні з партнерами. Під час гри учасники не завжди вміють володіти своїм емоційним станом, особливо в конфліктних ситуаціях, правильно реагувати на різні непередбачені повороти в ході гри.

Однак, незважаючи на певні перешкоди, з якими ми стикаємося в ході підготовки і проведення ділової гри, ми вважаємо, що позитивних моментів і переваг цього виду мовленнєвої діяльності набагато більше. Досвід показує, що, використовуючи ділову (рольову) гру, ми не тільки удосконалюємо комунікативні вміння студентів-юристів в основних видах мовленнєвої діяльності, а й сприяємо формуванню:

- соціально активної особистості, її креативності;
- рефлексії – вміння міжособистісного сприйняття, бажання вступати в контакт з аудиторією;
- аналітичних умінь (аналізувати ситуації, власну комунікативну поведінку в певній модельованій ситуації спілкування);
- прогностичних умінь (здатність прогнозувати поведінку партнера);
- навичок творчо переробляти, аналізувати й оцінювати інформацію;

- умінь, пов'язаних з іміджелогічною культурою (правильно говорити, рухатися, жестикулювати і т. д.).

Практика показує, що ділова (рольова) гра, як метод активізації мовної та розумової діяльності студентів, істотно підвищує їх пізнавальну мотивацію, сприяє розвитку творчої особистості майбутнього фахівця, готової до сприйняття інновацій та продовження освіти протягом усього життя. Ретельно спланована і вміло проведена ділова гра може стати ефективним способом розвитку лінгвокраєзнавчої компетенції, сприяти оволодінню студентами-правниками професійного спілкування і міжкультурної комунікації. Удосконалення й модернізація системи фахової підготовки правників у вищих навчальних закладах України є надзвичайно важливою науково-освітньою проблемою, яка має вирішуватись спільними зусиллями з урахуванням сучасних вимог до правничої професії, суспільних потреб, найкращого вітчизняного та зарубіжного освітнього досвіду. Створення інноваційного науково-освітнього середовища у вищій школі передбачає якісне оновлення змісту і форм навчання через органічне поєднання навчальної і науково-дослідницької роботи, теорії з практикою, класичних методів викладання з інноваційними, широкої та фундаментальної підготовки фахівців із вузько-профільною спеціалізацією, що дозволить забезпечити універсальність, багатоплановість, гнучкість та ефективність сучасного навчального процесу. Кваліфіковану науково-методичну та інформаційно-консультативну допомогу викладачам юридичних факультетів у розробленні й упровадженні нових технологій і методик навчання можуть надавати спеціальні структури — інноваційно-освітні центри.

Таким чином, ділова гра являє собою функціонування системи, що вивчається на основі ігрової діяльності гравців, які виконують ролі, у процесі якої засвоюються знання, уміння, навички, досвід професійної діяльності, формуються професійні мотиви та професійні значущі якості особистості. Вона моделює природні ситуації, з якими зіткнеться молодий фахівець на практиці, і тим самим готує його до реальної цілісної професійної діяльності. До недоліків ігрової форми навчання перш за все слід віднести високі затрати в процесі розробки і підготовки. По оцінкам американських спеціалістів ці затрати еквівалентні розробці і реалізації комп'ютерних програм. Правда, розроблену один раз гру можна використовувати без суттєвих модифікацій досить довгий час. Однак, первісна робота викладача по створенню гри, без усіляких сумнівів, повинна стимулюватися відповідними управлінськими рішеннями (наприклад, зниженням навчального навантаження та іншими). Фактори, які перешкоджають широкому розповсюдженню ігрових форм занять у вищих навчальних закладах, це також висока інтенсивність діяльності викладача у ході гри, необхідність особливого інтер'єру заняття, обмеженість у кількості студентів, наявність методичних матеріалів для ігор та інші. На сучасному етапі розвитку вищої школи спостерігається перевантаження студентів, переважне використання словесних форм у навчально-виховній роботі, недостатня кількість часу для відпрацювання

навичок, обмежене використання видів колективної творчої діяльності, недостатнє врахування вікових особливостей та інтересів студентів. Використовуючи ділові ігри, можна вирішити чимало з цих проблем.

Таким чином, рольова гра додає навчальному спілкуванню комунікативну спрямованість, зміцнює мотивацію вивчення іноземної мови і значно підвищує якість оволодіння мовою. Вона розвиває здатність студента вільно володіти мовою, сприяє взаєморозумінню, підвищує мотивацію. Ознайомлення викладачів англійської мови із методом «Ділова (рольова) гра», її можливостями та особливостями її застосування у професійній підготовці студентів-правників, передусім допоможе викладачу побудувати власний методичний інструментарій, здійснювати педагогічні експерименти та пошуки оптимальних засобів навчання.

Література

1. *Arbetman Lee. The Mock Trial / Lee Arbetman. – New York: High legal education. – 2001. – С. 101-103.*

2. *Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам / Н. Д. Гальскова. – М.: Высшая школа. – 2003. – С. 86-98.*

3. *Єрмоленко Л. П. Комунікативний підхід до навчання англійської мови в середній школі / Л. П. Єрмоленко // Іноземні мови. – 2002. – № 3. – С. 10-11.*

4. *Колесникова О. А. Ролевые игры в обучении иностранным языкам / О. А. Колесникова // Иностранные языки в школе. – 2005. – №4. – С. 38-42.*

5. *Коньшева А. Е. Современные методы обучения английскому языку / А. Е. Коньшева. – Минск: Наука. – 2003. – С. 86-98.*

Осадчук І.В.

*кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри менеджменту організацій
Херсонського державного аграрного університету*

Боліла С.Ю.

*кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри менеджменту організацій
Херсонського державного аграрного університету
м. Херсон, Україна*

ПРАВИЛА ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА МАРКЕТИНГУ (З ДОСВІДУ РОБОТИ)

Професія менеджера надзвичайно цікава і складна. Вона потребує широкого спектру знань і вмінь не лише з управління, а й з психології, економіки, маркетингу, логістики, тощо. Формування системи таких знань і вмінь відбувається у процесі навчання у вищих навчальних закладах і нерозривно пов'язано з розвитком, формуванням та становленням особистості студентів. Дуже важливо в цей час створити для них атмосферу з

доброзичливою і взаємною підтримкою, що дозволить їм не тільки одержати нові знання, але й розвиватиме саму пізнавальну діяльність, переводитиме її на більш високі форми кооперації та співробітництва. І переоцінити роль ВНЗ у цих процесах просто неможливо, адже саме вони здатні створити інтерактивне середовище навчання. А для цього сучасний науково-педагогічний працівник у ході навчально-виховного процесу повинен намагатися вдосконалювати свою працю, застосовувати на аудиторних заняттях і в ході самостійної роботи студентів сучасні технології партнерства, використовувати нові форми, методи, засоби, прийоми навчання не лише менеджменту, а й усіх інших навчальних дисциплін, вивчення яких забезпечує формування у студентів неохідних загальних і професійних компетентностей. Саме тому проблема застосування інтерактивних технологій навчання у вищій школі наразі є надзвичайно актуальною.

Проблема інтерактивного навчання є предметом досліджень значної кількості науковців та викладачів-практиків. Більшість з них вважають інтерактивне навчання спеціальною формою організації пізнавальної діяльності з цілком конкретними й прогнозованими цілями, однією з яких є створення комфортних умов навчання, що забезпечують взаємодію студента з викладачем і дають йому змогу відчувати себе творцем продуктивного процесу діалогового навчання. Багато наукових досліджень присвячені проблемі застосування інтерактивних технологій навчання у вищій школі. Однак вони, здебільшого, розрізнені й спрямовані на з'ясування того, які види технологій інтерактивного навчання застосовуються у вищій школі, а не на визначення правил підготовки та проведення інтерактивних занять.

Мета дослідження: визначити правила застосування інтерактивних технологій навчання менеджменту та маркетингу у вищій школі.

У ході теоретичного дослідження було встановлено, що суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх студентів; викладач і студент є рівноправними суб'єктами навчання [2], інтерактивні технології навчання – це така організація процесу навчання, в якому неможлива неучасть студента в колективному, взаємодоповнюючому, заснованому на інтерактивній взаємодії всіх його учасників, процесі навчаючого пізнання, результатом якого має бути створення умов для переживання студентами ситуації успіху в навчальній діяльності та взаємного збагачення їх мотиваційної, інтелектуальної, емоційної та інших сфер, а інтерактивність у навчанні - це здатність взаємодіяти або знаходитися в режимі діалогу з ким-небудь (людиною) або з чим-небудь (наприклад, комп'ютером) [1].

У практиці викладання менеджменту та маркетингу для студентів спеціальності 073 «Менеджмент» ми використовуємо різні технології інтерактивного навчання:

а) інтерактивні технології кооперативного навчання: робота в парах, ротаційні (змінювані) трійки, карусель, робота в малих групах, акваріум, коло ідей;

б) технології колективно-групового навчання: обговорення проблеми в загальному колі, мікрофон, незакінчене речення, мозковий штурм, ажурна

пилка, навчаючи – вчусь, аналіз ситуації, розв'язання проблем, дерево рішень;

в) технології ситуативного моделювання: симуляції або імітаційні ігри, громадські слухання, розігрування ситуації за ролями;

г) технології опрацювання дискусійних питань: метод ПРЕС, займи позицію, зміни позицію, неперервна шкала думок, дискусія, оцінювальна дискусія, дебати.

Власний досвід застосування інтерактивних технологій навчання у вищій школі дозволив нам сформулювати ряд правил застосування інтерактивних технологій навчання менеджменту і маркетингу:

1) використання інтерактивних технологій не слід розглядати як обов'язкову умову ефективного аудиторного заняття / самостійної роботи студентів;

2) у структурі кожного інтерактивного заняття / самостійної роботи студентів має бути представлено такі елементи:

а) активізація, мотивування (добір найбільш цікавих випадків, проблем);

б) орієнтація (оголошення теми, формулювання проблеми, розробка головних цілей і завдань заняття, огляд загального ходу заняття / самостійної роботи, оголошення критеріїв оцінювання роботи студентів на аудиторному занятті / у ході самостійної роботи та очікуваних навчальних результатів);

в) організація, надання необхідної інформації (характеристика правил гри, режиму роботи, видача пакетів матеріалів із завданнями як для попередньої підготовки: прочитати, продумати, виконати самостійні підготовчі завдання, так і для виконання інтерактивної вправи);

г) інтерактивна вправа як центральна частина заняття / самостійної роботи (при її виконанні на аудиторному занятті слід дати студентам час подумати над завданням);

д) підбиття підсумків, оцінювання результатів заняття / самостійної роботи;

3) незалежно від досвіду використання інтерактивних технологій, процес застосування інтерактивного навчання менеджменту і маркетингу слід планувати, дотримуючись таких вимог:

а) планування слід розпочинати з визначення мети конкретної інтерактивної взаємодії – спільної діяльності студентів і викладача у процесі пізнання, яка може відбуватися у площинах «студент – студент», «студент – викладач», - що дозволить кожному з учасників цього процесу зрозуміти важливість свого особливого індивідуального внеску в обмін знаннями, ідеями, способами діяльності;

б) розпочинати впровадження інтерактивного навчання в практику роботи викладачів-початківців слід з використання простих інтерактивних технологій навчання (роботи в парах, малих групах, «мозкового штурму» тощо);

в) роботу з новою технологією інтерактивного навчання, з якою викладач або студенти ще не знайомі, свою слід розпочинати з поступового введення елементів цієї моделі;

г) інтерактивні вправи мають давати студентам ключ для засвоєння певної теми;

д) на одному занятті доцільно використовувати одну - максимум дві інтерактивні вправи;

е) витрати часу на кожну інтерактивну вправу слід визначати наперед;

є) ролі учасників має бути визначено наперед;

ж) запитання й можливі відповіді має бути підготовлено наперед;

з) критерії оцінювання роботи студентів та ефективності заняття / самостійної роботи слід виробити заздалегідь;

и) кожна форма інтерактивного навчання має застосовуватися у своїй зоні (для застосування роботи в парах - це традиційні практичні заняття, для роботи в малих групах – науково-дослідна самостійна робота студентів у групах по 3-5 осіб, для застосування ігрового співробітництва – будь-які заняття чи самостійна робота, метою яких є формування стійких умінь);

4) на інтерактивних аудиторних заняттях слід активно застосовувати інтерактивну дошку, яка є корисним інструментом візуального подання даних, економії часу заняття, концентрації і утримання уваги студентів, однак, при цьому не слід забувати про те, що вона жодним чином не замінить суб'єктів інтерактивного навчання: викладача і студента;

5) інтерактивну взаємодію слід налагоджувати в умовах доброзичливості, зацікавленості, взаємної підтримки;

б) кожен викладач може використовувати широко відомі форми інтерактивної роботи або самостійно розробити і застосовувати нові, однак при цьому слід пам'ятати, що інтерактивна взаємодія має свої слабкі сторони, а саме: потребує певної зміни всього життя студентської групи і значної кількості часу для підготовки як студентів, так і викладача.

Застосування інтерактивних методів навчання на практичних заняттях із менеджменту та маркетингу сприяє «кращому засвоєнню знань студентами, вони легше формулюють та висловлюють власну думку, доводять свою точку зору, навчаються аргументувати й дискутувати, слухати інших, можуть самі моделювати різні ситуації, збагачують власний досвід, будують відносини в групі, уникають та при виникненні вирішують конфліктні ситуації, знаходять компроміси, аналізують навчальну інформацію і творчо підходять до засвоєння матеріалу, шукають спільне розв'язання проблеми, відпрацьовують навички самостійної роботи та виконання творчих завдань» [3].

Висновки. Вища школа повинна орієнтуватися на створення оптимальних умов для творчого розвитку особистості кожного студента, тим паче, якщо це студент, що здобуває спеціальність «Менеджмент». Тому метою процесу навчання в університеті має стати максимальне розкриття індивідуальних (у першу чергу – творчих) можливостей студентів. І викладач повинен розглядати кожного студента як окрему творчу особистість з її поглядами, переконаннями, почуттями і вдосконалювати свою роботу, застосовуючи передові технології інтерактивного навчання.

Література:

1. *Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 5-е видання, доповнене і перероблене / Н.Є. Мойсеюк - К., 2007. - С. 638.*

2. *Інтерактивне навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/interaktivne-navchannya.html>.*

3. *Геруш О. В. Інтерактивні методи навчання як спосіб розвитку творчих здібностей студентів на практичних заняттях із менеджменту та маркетингу у фармації / О. В. Геруш, К. В. Садогурська, А. О. Паламар, Н. Я. Музика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD1&Image_file_name=PDF/Mosv_2017_3_23.pdf.*

Остапчук Г.О.

*кандидат філософських наук, доцент
кафедри філософії Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ УМБЕРТО ЕКО

Комунікативна філософія набула численних ремінісценцій у сучасному соціокультурному просторі і стала евристично важливим засобом для формування світогляду майбутніх поколінь. Наша реальність потребує вироблення настанов щодо різних напрямків людської взаємодії, лише в межах комунікативного дискурсу отримує підстави для еволюційного оновлення. Людське буття просякнуте знаками: ми осягаємо світ за допомогою знаків, спілкуємося, використовуємо знаки, і сама діяльність і людина в ній – є знаками. Вся сукупність знакових систем являє собою фундаментальну тканину людського буття. Для Декарта «*Cogito, ergo sum*» («Я мислю, отже, я існую») означало ствердження людини як мислячої, через її думку. І це послужило початком нової філософії. На відміну від цього новим принципом стає «*Loquor, ergo sum*» («Я говорю, отже, я існую»). Стрімке розширення кордонів пізнання навколишнього світу стає очевидним, і спонукає до розвитку семіотики як адекватну форму інтелектуальної критики в сучасній ситуації, успадкувавши певною мірою пафос радикального сумніву, властивий свого часу маєвтиці Сократа. Семіотика передусім розглядається як технологія по вилученню домінуючих значень і деідеологізації будь-яких культурних текстів, навіть далеких на перший погляд від сфери ідеології. Спонукальний дискурс був завжди предметом пильної уваги різних епох. Античність сформулювала два підходи до зв'язку звучання і значення (при цьому значенням слова вважався предмет або дія, що воно означає). Існувало дві теорії, грецькою це: *φύσει* і *θεσει* (що означає за природою і за встановленням). На думку Арістотеля, буття, або реальність, має як би різні рівні. Перший рівень, або, за його термінологією, «первинні сутності», - це індивіди, поодинокі матеріальні предмети; другий, більш глибокий рівень, «вторинні сутності», – це види матеріальних предметів. «Вторинна сутність»,

або сутність у власному сенсі, складає стійку основу буття; «особливе» і «загальне» – це необхідне, існуюче через «первинні сутності», через «одиничне». Вітчизняні історики філософії оцінювали як безперечне досягнення античної діалектики вчення Арістотеля про те, що сутність розкривається через інші категорії, які висловлюють окремі її сторони. У «Метафізиці» Арістотель зауважує, що «досвід є знання одиничного, а мистецтво (τέχνη) – знання загального». [1,29]

Якщо розглядати комунікативну семіотичну стратегію У.Еко, то перш за все, потрібно звернути увагу на епістемологічну проблематику, яку більшість семіотиків (за традицією, що йде від Соссюра) намагалися обходити стороною, обмежуючись прийняттям тези про конвенціональність і довільність знака. Епістемологічна позиція У.Еко може сприйматися як «любязний агностицизм» теоретика, котрий не помиляється, так як висловлювання про об'єкт не можуть бути ідентифіковані як істинні або помилкові, а значення знака може бути інтерпретоване як «культурна цілісність», під якою розуміється сукупність прийнятих даним суспільством конвенцій. Картина світу, яку ми маємо, – це результат опосередкованого, семіотичного ставлення людини до світу, що створює знаки в просторі, де панує символічне, і важливо досліджувати механізми та специфіку функціонування знака в культурному контексті. У.Еко намагається переробити теорію семіотики саме тому, що епістемологічно важливим для нього стає питання про референта і, отже, залишається нез'ясованим питання про специфіку механізмів репрезентації. Призначення загальної семіотики, тотожна філософії мови, полягає в розвитку загального концептуального каркаса, в рамках якого можуть бути вивчені знакові системи соціального, культурного, інтелектуального життя не як ідентичні, а як взаємно проникаючі поля. «Загальна семіотика є не що інше, як філософія мови, і справжні філософи мови ... завжди займалися семіотичною проблематикою». [4, 41] Головним об'єктом уваги загальної семіотики є знак і семіозис. як діяльність яку виконують знаки остільки, оскільки вони є знаками.

У.Еко прагне описати структуру (хоча стверджує про її відсутність), виявити коди на рівні феноменів комунікації. Комунікативний ланцюг будується тоді, коли певне повідомлення, організоване на базі одних кодів, інтерпретується за допомогою інших, і, як наслідок, виявляється носієм багатьох значень і смислів. [2,471] У своїй комунікативно-семіотичній теорії автор виділяє два виміри повідомлення: словесний і візуальний. Він вважає, що відношення між текстом і образом може мати й більш складний характер. Мається на увазі, що хоча здебільшого образ дійсно є неоднозначним і припускає різні варіанти його тлумачення, а текст покликаний закріпити певне значення, іноді співвідношення між словесним і візуальним повідомленням може полягати в тому, наприклад, що образ відсилає до загальноприйнятого аргументу, а текст йому суперечить. І тут важливим є «...прослідкувати як схрещуються риторичні рішення обох реєстрів». [2, 128]

Теорію семіотики У.Еко неможливо зрозуміти без аналізу поняття комунікації. Так, повідомлення як складовий елемент моделі комунікації (до неї входить відправник повідомлення і адресат -одержувач) – це певний текст, тобто цілий комплекс різноманітних повідомлень, закодованих різними кодами

і функціонуючих на різних рівнях означування. На думку У.Еко, автор, створюючи текст, повинен мати на увазі деяку модель можливого читача. Численні тексти визначають свого читача тим, що потребують для свого розуміння енциклопедичної компетенції. Така компетенція – це лінійна маніфестація тексту з системою кодів і субкодів, яка знаходиться в тій мові, якою написаний даний текст [3, 17]. Для У.Еко словник, і енциклопедія – це тексти, мета яких – зафіксувати ті знання, які існують у певному суспільстві, а точніше – знання про знання знаків, які вживаються в цьому суспільстві (тобто слів і побудованих з них виразів). Поряд з «форматом енциклопедії» аналізується «формат словника», словник – це «перевдягнута енциклопедія». При цьому словник менш «амбіційний»: словникова стаття являє собою різновид енциклопедичної стаття; словник –це загальне ядро фактичних думок про фактичне культурне визначення, яке суспільство погоджується прийняти для конкретної одиниці змісту. Поняття «енциклопедії», на думку У.Еко, більш «амбіційне». Енциклопедія повинна надати свідчення про поведінку певного виразу в різних контекстах і за різних обставин. «Енциклопедична компетенція» – це запис знань про мову, яка використовується як система кодів і субкодів, що її утворюють, які читач використовує при інтерпретації тексту. Таким чином добре організований текст передбачає певний текст компетенції, що має нетекстове походження, але з іншого боку, даний текст також сприяє створенню потрібної компетенції. [3, 19].

Енциклопедія включає в себе інтертекстуальну компетенцію (як особливий випадок гіперкодування): кожен текст відсилає до попередніх текстів. Для розуміння інтертекстуальності У.Еко вводить поняття «фрейм» – це комплекс знань про світ, які надають нам можливість здійснювати базові когнітивні акти: сприйняття, розуміння мовних повідомлень і мовні дії. Фрейм – це вже потенційний текст чи концентрат оповіді. Але потрібно враховувати, що читання будь-якого тексту, за У.Еко, залежить від досвіду читача по читанню різних текстів. Загальні фрейми належать до звичайної енциклопедичної компетенції читача. Інтертекстуальні фрейми (створені інтертекстуальною компетенцією) – це літературні топоси, або це тема даного фрагменту тексту, нарративні схеми. [3, 44]. При користуванні такими фреймами читач спроможний здійснити ідеологічне гіперкодування – віднайти у творі більше, ніж текст говорить на перший погляд, тобто виявити ідеологічні позиції тексту. І в результаті зіткнення ідеологічних субкодів інтерпретатора і автора навіть «закриті» тексти відкриваються для інтерпретацій, так художня вигадка перетворюється на документ, а невинна фантазія – на філософське твердження.

Для всестороннього аналізу інтертекстуальних фреймів У.Еко користується поняттям лексеми – це потенційне семантичне утворення, яке майже ніколи не реалізується в конкретних дискурсах. Природа дискурсу така, що із своїм розвитком він відходить від свого образу світу, та ці образи існують і при зусиллях пам'яті відроджуються. Якщо читачу при читанні тексту потрібно врахувати всі потенційні семантичні властивості лексеми, то йому довелося б викликати постійно в своїй уяві мережу взаємопов'язаних властивостей, яку енциклопедія приписує відповідній семемі. «Семема» – за У.Еко це смисл мовного виразу, який конструюється з елементарних смислів –

«сем». «Семантична енциклопедія потенційно нескінчена (чи скінчена, але обмежена), саме тому необмежений і семіозис: з крайньої периферії будь-якої даної семами можна дійти до центру будь-якої іншої семами – і навпаки. Оскільки ж будь-яке твердження містить у собі... інше твердження, то всякий текст породити – за допомогою послідовного ряду інтерпретацій ... – будь-який інший текст» [3, 48]. Як бачим, ми знову приходимо до «необмеженого семіозису».

Теорія «необмеженого семіозису» пронизує всю семіотику Умберто Еко. Його феномен інтертексту посів чільне місце у світовій культурно-філософській думці. Мислитель вважає, що естетична діалектика відкритості і закритості текстів залежить від базової структури інтерпретації тексту загалом. Ця інтерпретація стає можливою завдяки системам кодів і субкодів, що утворюють світ енциклопедії.

Література

1. Аристотель. *Метафізика* / А.В. Кубицкий (пер.с греч.). – М. : Эксмо, 2008. – 605с.
2. Эко Умберто. *Отсутствующая структура. Введение в семиологию.* – СПб.: Symposium – 2006 – 548с.
3. Эко Умберто. *Роль читача: Дослідження з семіотики текстів: Зб. есе / Мар'яна Гірняк (пер.з англ.).* – Л. : Літопис, 2004. – 383с.
4. Чекалов К. *Произведение искусства в теории культуры Умберто Эко // Искусство. 1988. № 5. С.41-47.*

Пасечко Д.-В. Д.

магістрант ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
м. Херсон, Україна

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ СТУДЕНТІВ ДВНЗ «ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО АГРАНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»

Вступ

Доповідь хотілось би розпочати словами геніальної української поетеси: «Поезія – це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі!» [1, с.112]. Таке визначення поняття «поезія» не є науковим, але воно відображає сутність і призначення поетичного слова. Справді, віршовані рядки інколи не можуть вважатись поезією, бо вони занадто сухі, бездушні. У той же час – верлібр чи білий вірш можуть зачепити найпотаємніші думки, мрії та сподівання людського серця. Саме тому поетичність твору кожна людина перевіряє на собі, пропустивши його крізь призму власного життя. Якщо твір так і залишиться світлим пучком променів, то не варто про нього й думати, але якщо засвітиться барвами і перед очима заграє веселка, тоді...

Науково-технічна революція змінила світ, чисельність населення зростає все швидше, перед людством постали грізні проблеми: кліматичні зміни і глобальне потепління, голод, обмеженість ресурсів. У цих умовах

одвічна суперечка фізиків та ліриків вирішена на користь перших. Вирішити глобальні проблеми та врятувати суспільство можуть лише високоосвічені професіонали природничого профілю, які працюють не лише «головою», а й руками, митці відходять на задній план. Однак чи вірно розставлені пріоритети, чи не зарано «поховали» лірика?

Згадаймо роки Другої світової, коли безумство панувало над розумом, а безчесність була єдиною цінною рисою, бо давала шанс вижити. Пісня, вірш, пензель мали б загинути у таких умовах, однак вони боролися і творили. Творили радянські поети, бійці УПА, громадяни окупованих країн. Тематами творів виступали не лише «знищення ворога», «перемога», а й «мирне небо», «людське щастя», «чиста любов». Чи надихали ці слова, чи могли вони знайти крихітний шматочок душі, вільний від безкінечного страху та ненависті? Я думаю, що могли. Люди, які не відчували митецької підтримки, створювали власні «духовні ліки». Життя блокадного Ленінграду відображено у сотнях щоденників, сотнях коротких літописів смертного часу. Навіщо було їх створювати? Люди мали потребу висловитись, ще раз розповісти те, що бачили очі, що чули вуха і чому не міг повірити мозок. Саме тому спалювали останній керосин, саме тому змушували рухатись здерев'янілі руки, саме тому вони вижили, якщо не на Землі, то у вічності.

Страждання – важкий тягар, мистецтво – полегшує його, допомагає йти далі, дає життєву наснагу. Фізик та лірик мають йти поруч, підтримуючи одне одного, між ними не може бути суперечок.

Актуальність

ХДАУ – школа для практиків, де, здавалося б, немає місця для творчості. Однак, це не так: вже другий рік поспіль в університеті проводиться конкурс «Поетичне рандеву», його учасники – студенти та працівники, які не лише знають і люблять, а й вміють писати вірші [4]. Вони не лише змагаються, але й обмінюються думками, вчать один в одного, підвищуючи майстерність поетичного слова. У стінах цієї школи виховуються таланти, які однаково добре володіють циркулем та пером. Розповідь про їх здобутки - необхідна, бо сучасний світ не відшукує таланти, вони мають самі піднятися по ковзкій драбині успіху. Будемо сподіватись, що ця робота їм в дечому допоможе. Історія знає багато прикладів, коли геній міг не розквітнути: уявіть, якби Гмирю не відправили до консерваторії, Марію Кюрі не нагодували, Шостаковича не евакуювали, скільки творчої енергії втратив би тоді світ?! Цього, напевно, формулами не обчислити.

Мета

Метою роботи є філософсько-психологічний аналіз поетичних творів студентів ДВНЗ «Херсонського державного аграрного університету» (ДВНЗ «ХДАУ») шляхом змалювання психологічного та філософського портретів авторів.

Методика дослідження

Автор – письменник-початківець, який не має профільної філологічної освіти, тому дослідити творчість поетів ДВНЗ «ХДАУ», з точки зору теорії літератури, він пропонує спеціалістам. Крім того, теорія літератури відповідає на запитання – «Як?», це питання може бути доречним по

відношенню до літературного метра: «Як ви створюєте шедеври?», «Як зробити реалістичний опис пейзажу?», «Як часто можна застосовувати літоту?». Однак молодий автор навряд чи зможе відповісти на нього, він сам не розуміє: просто з'являється певна ідея, яка перетворюється на твір, і все це виходить зсередини, наче мимоволі. Саме тому кращим запитанням буде «Чому?». Хто ж адресат? – поетичні рядки творця. У них приховані мудрість та духовні пориви. Мудрість вивчає філософія, а душу – психологія, саме тому будемо послуговуватися цими науками, щоб розібратися у творчості наших поетів.

Основний матеріал

Аналізуватися буде творчість Альони Мовчан, Дмитра Плотнікова, Ольги Помулевої та Пасечка Дітрих-Володимира. Це не означає, що у ХДАУ більше немає талантів, вони є: Зоя Щербініна, Ольга Уварова, Максим Дядюренко та багато інших [4], але обмежений об'єм тез та відсутність авторського дозволу, не дозволяють повноцінно охарактеризувати їх творчість.

Альона Мовчан – найвідоміша поетеса ДВНЗ «ХДАУ», автор поетичної збірки «Економіка любові», організатор конкурсу «Поетичне рандеву», засновник та постійна учасниця «Поетичної шафи», магістрантка першого року навчання економічного факультету, громадянська активістка.

Творчість Альони Ігорівни різноманітна, і, водночас, просякнута теплотою та жіночністю. Авторськими особливостями творів є: зображення зеленоокого ліричного героя [3], наголос на останній строфі вірша, яка, зазвичай, має більшу експресію, використання перебудов речень: «І вже на волю не хочу», «Мамин де поріг» тощо, написання віршів на фахові теми: бухгалтерський облік, економетрія тощо – відображено у першій збірці «Економіка любові» [2].

Психологічний портрет: у цілому автора можна віднести до реалістичного напрямку, вона – оптиміст, дуже активна людина (обмінюється духовною енергетикою з оточуючими без будь-яких пересторог), добре володіє побудовою поетичної фрази, їй, як і більшості поетів, зручніше застосовувати чотиристопний ямб.

Філософський портрет: інформація для його змалювання недостатня.

Дмитро Плотніков – нещодавній випускник факультету водного господарства, будівництва та землеустрою (ВГБЗ), учасник конкурсів «Поетичне рандеву», його роботи користуються популярністю серед читачів. Пише російською та українською.

Творчість Дмитра просякнута меланхолією, яка поступово огортає тебе, немов шматок савану, водночас ця меланхолія містить світлі мотиви: «Дівочку милую бросили в лапы погибшей весны ... Счастлива, будто во сне» [6]. Особливості творів: неквапливість «розгортання» вірша – протидія надшвидкому темпу життя, «вічна дружба» прикметника з іменником, причому у дуже неочікуваних комбінаціях: «прогнівших урочищ», «хрустальные лилии», нестандартні вирази та авторські слова: «ветви-вены», «снежнокожесть».

Психологічний портрет: меланхолія, яка захищає оптимізм автора, своєрідний засіб протистояти суворості життя, потік свідомості із запитаннями до уявних героїв, прагнення змальовувати пейзаж – вказує на любов до природи, а прикрашання творів - свідчить про те, що він прагне не «бути зрозумілим», а «бути відчутним», так, щоб можна було духовно контактувати. У цілому – експресіоніст.

Філософський портрет: схильність до рефлексії, яка особливо яскраво проявляється у вірші «Рассвет у морской тишины», - свідчить про бажання пізнати себе, виправити помилки. Пошук кохання є основною темою вірша «В городе вечной осени».

Ольга Помулева – поетеса біолого-технологічного факультету (БТФ), учасниця «Поетичного рандеву», бере участь в організації святкового концерту до дня БТФ, найбільш відомий вірш – «Родная мама» [7].

Ольга Юрїївна – відрізняється недоконаною технікою віршування, часто строки є не вирівняними за довжиною, або не римованими. Даний прийом дозволяє наблизити поезію до повсякденної мови, якою простіше висловлювати почуття. Основною темою творчості є любов до матері, якій вона присвятила низку віршів: «8-марта», «Не уходи», «Ты рядом» та інших. Іншою значною темою є нещасне кохання: «Наверное конец», «Не забуду» і «Уйти» [7].

Психологічний портрет: розпука за померлою матір'ю зробила творчість поетеси серйозною та глибокою.

Філософський портрет: віра в Бога, безсмертя душі, ангелів – надають творам благородної архаїчності та щирості.

Пасечко Дітрих-Володимир – автор понад 60 віршів, двох поем та великої кількості поетичних мініатюр, магістрант БТФ.

Творчість різноманітна: від античного гекзаметру до японської танка. Особливостями літературного стилю є: перемога добра над злом; використання каламбурів, загадок, нестандартних висловів, авторських слів: «Тот кто сидит впереди (лат. – президент) – вечно бредёт позади», «три вже літери дізнались, а тепер давайте грать, щоб чотири, що zostались, літери могли ми взнать», «гольфстримы-града», «кувалдьясь» [5].

Психологічний портрет: оптиміст з депресивними нападами, залежить від кумиру, який є путеводною зорею, максимальну експресію вкладає у останню строфу, особливо тоді, коли твір є надто недосконалим; свої роботи майже не публікує у відкритому доступі (боїться осуду та критики), вважає деякі твори надто складними для сприйняття, оскільки вони є відображенням потоку свідомості, копіював стиль поетів: Бродського, Маяковського – для створення оригінальних віршів, доводячи, таким чином, літературну зрілість.

Філософський портрет: сповідує ідеї аскетизму та політику Робін Гуда, що співзвучно ідеям Ісуса, однак сам є атеїстом, або навіть сучасним «богоборцем»: «Он шел сапогом прижимая дорогу», «Последняя надежда» [5].

Висновки

Будь-яке дослідження є по своїй суті недосконалим, бо прорахувати усі властивості об'єкту що вивчається – практично неможливо. Але саме недосконалість стимулює проводити все нові дослідження, цеглинка за

цеглинкою вибудовуючи палац науки. Підводячи підсумок, автор хотів би перелічити ті плюси, якими володіє його робота, а також мінуси, які бажано було б усунути тим дослідникам, які зацікавляться цією тематикою.

Перевагами даної роботи є:

1. Її новизна - адже до цього моменту ніхто не розглядав студентську творчість (окрім робіт Мовчан, яка вже давно вийшла на професійний рівень), як процес вартий наукової уваги;

2. Реклама навчального закладу, який всебічно сприяє розвитку обдарованої молоді.

Недоліками даної роботи є:

1. Доповідь – лише спроба висвітлення творчості окремих обдарованих студентів ДВНЗ «ХДАУ».

2. Робота виконана на основі творчості тих студентів, які відкрито публікують плоди натхнення, тобто дають згоду на розгляд і критику віршів, тому творчий колектив ДВНЗ «ХДАУ» – розглянутий поверхнево.

3. Певної суб'єктивності надає і те, що автор розглядає не лише чужу творчість, але і власну.

Література

1. Костенко Л. В. Збірка віршів Ліни Костенко [Електронний ресурс] / Ліна Василівна Костенко – Режим доступу до ресурсу: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1000257>.

2. Мовчан А. “Душею вірна тільки Україні!..”; “Мій рідний дім, найперше слово...”; “Пожовкло листя восени...” // *Голос Батьківщини: Тематичний альманах: Вип.5. - К.-Херсон: Просвіта, 2015. - С. 43-44.*

3. Мовчан А. І. Клуб поезії Альона Мовчан [Електронний ресурс] / А. І. Мовчан – Режим доступу до ресурсу: <http://www.poetryclub.com.ua/author.php?id=24776>.

4. Мовчан А. І. Студентів ХДАУ об'єднало поетичне рандеву [Електронний ресурс] / А. І. Мовчан – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ksau.kherson.ua/news/1883-2016-10-28-3.html>.

5. Пасечко Д. Д. Володимир Пасечко [Електронний ресурс] / Д.-В. Д. Пасечко – Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100021878451392>.

6. Плотников Д. Дмитрий Плотников [Електронний ресурс] / Д. Плотников // *Український портал поезії – Режим доступу до ресурсу: http://www.stihi.in.ua/avtor.php?author=48655.*

7. Помулева О. Ю. Оля Помулева [Електронний ресурс] / О. Ю. Помулева – Режим доступу до ресурсу: <https://plus.google.com/105761372497403553032>.

Похресник А.К.
*кандидат філософських наук, доцент,
директор Київського технікуму електронних приладів
м. Київ, Україна*

ПРО ВИКОРИСТАННЯ РЕЙТИНГІВ У СТРАТЕГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Процес інтеграції України в простір освіти і науки Європейського Союзу зустрічає дуже багато перешкод. Частина з них пов'язана з поширеними у нас успадкованими ще з радянських часів термінами і вибором взірців, зокрема, в оцінюванні якості діяльності науки та вищої освіти. У цих тезах наведемо дані про наукове лідерство у наш час і проаналізуємо глобальне явище створення, поширення і застосування рейтингів університетів разом із загостренням змагання за титул «університету світового класу» з метою визначення доцільності їх врахування у плануванні і скеруванні вищої школи України ХХІ століття.

Загальновідомо, що філософський підхід до різноманітних аналізів складних проблем і змін систем передбачає їх найбільш загальний варіант - погляд «згори» з одночасним визначенням можливих явищ «на горизонті», у разі прагнення до успішного втілення в життя обраного шляху розвитку. Стосовно розгляду стану наукових досліджень у світі та Україні доцільно звернутися до достатньо надійних міжнародних даних про науковий рейтинг держав світу не за абсолютною кількістю будь-яких публікацій, а за групою праць «високої якості» - тих, що ведуть до патентів, ініціюють нові сектори досліджень та ін. (табл.1).

Таблиця 1

Рейтинг світових лідерів за валовою кількістю якісної наукової продукції в 2011 р) [4]

Країна	Абсолютний рейтинг	Країна	Абсолютний рейтинг
1. США	1000	14. Індія	32
2. Німеччина	204	15. Тайвань	31
3. Китай	198	16. Ізраїль	26
4. Японія	184	17. Сінгапур	26
5. Великобританія	169	18. Швеція	25
6. Франція	117	19. Бельгія	19
7. Канада	83	20. Данія	15
8. Республіка Корея	67	21. Австрія	14
9. Італія	61	22. Росія	13
10. Іспанія	61	23. Гонконг	13
11. Швейцарія	49	24. Бразилія	12
12. Австралія	44	25. Фінляндія	12
13. Нідерланди	40		

Відсутність України пояснюється тим, що були названі тільки 25 найуспішніших держав, а поки-що незаперечне лідерство США спирається на кілька різнопланових явищ, сукупний вплив яких має синергетичний ефект: 1) приплив найкращих науковців світу з тоталітарних держав Європи між двома світовими війнами; 2) занепад економіки Старого Світу в середині ХХ ст., коли на короткий період сукупний виробничий потенціал США помітно перевищив половину світового; 3) державна політика підтримки лідерів знань і скерування значних коштів на запрошення до себе кращих науковців світу (не тільки сформованих і відомих, а й дуже молодих - потенційних лауреатів премій Філдса і Нобеля).

Якщо обирати лідерів за швидкістю прогресу, то насамперед відзначимо Республіку Корею, яка гранично ефективно використала поради науково-аналітичної групи під керівництвом нобеліанта з економіки В. Леонтєва (1905-1999) (слід нагадати, що у роки «перебудови» цей науковець щиро пропонував Москві свою допомогу, але не зустрів жодної підтримки), Сінгапур, який діяв подібним чином, та Китай, де правильне управління підкріплюється національними архетипами поведінки і незаперечним ентузіазмом мас.

Продовжуючи аналіз наукових показників і намагаючись отримати якомога об'єктивніші дані, ми врахували не тільки кількість публікацій, а й чисельність населення цих 25 держав. На цій основі легко виявити справжніх світових наукових лідерів, яке перемагають не кількістю, а вмінням та якістю (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг світових лідерів за інтенсивністю якісних наукових досліджень (враховано чисельність населення всіх країн)

Країна	Відносний рейтинг	Країна	Відносний рейтинг
1. Швейцарія	6,363	14. Франція	1,800
2. Сінгапур	5,200	15. Бельгія	1,760
3. Ізраїль	3,467	16. Австрія	1,667
4. США	3,226	17. Японія	1,449
5. Великобританія	2,725	18. Республіка Корея	1,367
6. Данія	2,727	19. Тайвань	1,348
7. Швеція	2,660	20. Іспанія	1,326
8. Німеччина	2,488	21. Італія	1,016
9. Канада	2,441	22. Китай	0,148
10. Нідерланди	2,410	23. Росія	0,092
11. Фінляндія	2,264	24. Бразилія	0,062
12. Австралія	1,973	25. Індія	0,027
13. Гонконг	1,857		

Для викладачів і науковців України, які цікавляться не стільки наукометрією, скільки загальними питаннями у цих сферах, великі досягнення Швейцарії не можна вважати несподіванкою. Та й вказане у табл. 2 розташування держав ми вважаємо наслідком свідомого об'єднання зусиль керівників та еліти, вчених і педагогів, промисловців і загалу населення, які вважають найбільш правильною політику пріоритетної підтримки наук і наукових досліджень. Швейцарія і Сінгапур вже кілька десятків років проводять саме таку політику в мирних умовах, а Ізраїль зробив це вимушено під тиском гранично несприятливих обставин перманентної війни за фізичне існування. Головним висновком з табл. 2 ми вважаємо той факт, що підвищена увага до точних наук і технологій цілком помітна в усіх тих європейських країнах, де лідером серед релігій є протестантизм (Нідерланди, Швеція, Данія, Фінляндія). Відтак, не можна вважати випадковістю високу ефективність економік цих держав і загальновідомі успіхи в забезпеченні якості життя.

Світовий досвід дає багато прикладів того, що вдалий вибір пріоритетів розвитку дає змогу успішно досягати цілей, які напочатку вважаються майже нереальними (тут ми можемо назвати одразу кілька держав ЄС: Ірландію, Фінляндію, Словенію та Норвегію). З іншого боку, захоплення якимось яскравими досягненнями поодиноких держав-лідерів може завершитися болючим провалом, якщо не помітити того, що успішність цих взірців зумовлена такими особливостями, яких немає і бути не може у «копіювальників».

Не звертаючись до цього варіанту нашого «негативного національного освітнього досвіду» за період незалежності, сконцентруємо увагу на глобальному явищі змагання за рейтингове лідерство вищих шкіл, пов'язане зі словосполученням «університет світового рівня (чи класу)». Українські науковці останнім часом оприлюднили на тему порівняння і визначення рейтингів чимало не тільки статей ([1; 3] та ін.), а й невеликих монографій [2].

Зазвичай наші автори позитивно відгукуються про це явище: «Міжнародні університетські рейтинги - відносно новий феномен глобального освітнього простору, але за 10 років існування вони стали авторитетним інструментом оцінки ефективності університетської діяльності. Саме присутність університету серед топової частини провідних міжнародних університетських рейтингів часто вважається ознакою того, що цей університет може вважатися університетом світового класу. Специфіку університетських рейтингів визначає те, що процес їх розробки надзвичайно динамічний, а їх розробники перманентно намагаються вдосконалити існуючі індикатори з метою адекватного відображення складного та багатовимірного існування університету в сучасних умовах» [3, с.103].

Сучасні ЗМІ різного характеру накиннулися на дані рейтинги з надзвичайним ентузіазмом, заповнюючи свої шпальти таблицями й різноманітними коментарями, маючи тверде переконання у тому, що все це буде цікаве для молоді, їхніх батьків, колективів ВНЗ і керівників освітніх систем. Змагання за свою частку цієї уваги вже привело до появи значно більшої кількості «спеціалізованих» глобальних і регіональних рейтингів, а

їх загальну чисельність вказати вже практично неможливо, бо нові авторські варіанти може створити мало не будь-хто, адже для цього цілком достатні швидкодія персональних комп'ютерів і обсяг доступних баз даних про ВНЗ та їх наукову продукцію. Поминаючи всі позитивні висловлювання про «корисність рейтингів», наголосимо тільки їх незаперечно негативні властивості:

1) нам цілковито непридатні практично всі засоби, які сформували невелику групу «провідних університетів світового класу - П.У.С.К» - фантастично високі витрати на кожен заклад і навчання студентів, запрошення до себе провідних дослідників світу, отримання потоків коштів від національного і зарубіжного бізнесу;

2) майже всі П.У.С.К є «історичними» закладами, які зросли в період індустріального суспільства, основою їх рейтингу є минулі заслуги. Ми ж повинні обрати собі шлях розвитку нано- і ноотехнологій зразка ХХІ ст., а не намагатися прискорено повторити історію Кембріджа, Гарварду чи хоча б Стенфорда;

3) доцільними взірцями ми вважаємо європейські держави, менталітет населення яких дуже подібний до українського - Німеччину, Ірландію, Фінляндію та ін. Вони ж набагато більше інших засвідчують виразне бажання вберегти свої системи вищої освіти і від атак американського підприємницького і нахабно-рекламного етосу, і від участі в сумнівній доцільності рейтингах.

Наприкінці звертаємо увагу керівників вищої школи України і загал освітян на те, що вже доволі виразні тенденції тотальних змін в енергетиці, виробництві, індивідуальному самозабезпеченні, торгівлі, мобільності і т.д. (нагадаємо про перспективність перовськітних та інших нанофотоплівок, 3D-принтерів нових генерацій тощо). Вони вже розпочали трансформувати освітню сферу від індустріального стану, ознакою якого ми вважаємо винайдення і пропозицію рейтингів наявних взірців, до зовсім іншого, де порівняння й усі оцінки матимуть культурно-цивілізаційний, а не клерко-бухгалтерський характер.

Література

1. Андрущенко В. Університетська автономія: нові виклики // *Вища освіта України*. – 2014. – №1. – С. 5-13

2. Кононюк А. Е. *Університет мирового класса. Концепция развития науки и совершенствования высшего образования и начала ее реализации. Научно-учебно-методическое обеспечение высшего образования и науки XXI века*. – Київ : Освіта України, 2011. – 138 с.

3. Курбатов С. *Моделі університетської освіти ХХІ століття крізь призму провідних міжнародних рейтингів* // *Вища освіта України*. – 2013. – №3. – С. 103-110

4. *Страны мира, лучшие по развитию науки. Рейтинг Nature и Digital Science* // *В мире-науки*. – 2012. – №12. – С. 40-41

ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Стаття присвячена поняттю «професійно-педагогічна комунікація» як головної умови обміну інформацією, що є результатом формування компетентності вихованців вищого навчального закладу.

У період становлення в Європі суспільних та гуманітарних наук (XVII-XIXст.) питання обміну інформацією порушувалося такими мислителями і педагогами, як Дж. Локк, Ж. Руссо, М. Ломоносов, М. Сперанський, К. Ушинський та іншими. Саме вони заклали основи успішної комунікації: толерантність і рефлексія комунікації, емоційність і стиль висловлення думок, глибоке пізнання тих, хто сприймає інформацію, дотримання етичних норм, вибір оптимального стилю передачі інформації.

На 20-ті роки минулого століття припадає початок розвитку власне теорії комунікації, підґрунтя для якої було створено філософами (М. Бахтін, М.Бубер, Н.Вінер, К. Шеннон, Ю. Хабермас), лінгвістами (Л. Вітгенштейн, Ф. де Сосюр). У цей період були доведені можливості вивчення комунікаційних процесів, вирішальна роль комунікації для самовизначення, самореалізації людини (Ю. Лотман, Ч. Кулі, К.Леві-Строс, Дж. Мід, Дж. Хоманс, К. Ясперс та інші).

Вагомий внесок у становлення теорії комунікації зроблений дослідниками експериментально-психологічних теорій інтелекту (Г. Гарднер, Д. Големан, С.Каган). Вони виокремили комунікабельність як особливе інтелектуальне обдарування, емоційний інтелект – як здатність розуміти, регулювати емоції, забезпечуючи у такий спосіб успіх будь-якої діяльності людини, зокрема комунікативної

Важливо зазначити, що в сучасних обставинах реформування освіти докорінно змінюється статус викладача, особливого зросту потребують його освітні функції і вимоги до професійної компетентності, а також рівня його професіоналізму.

Найчастіше категорія "комунікація" є синонімом до категорії "спілкування", але деякі вчені дотримуються протилежної точки зору з приводу співвідношення цих категорій. Так, початок розмежування понять спілкування та комунікації належить одному з українських вчених, який вважає, що: "комунікація відноситься до галузі передачі й прийому інформації, спілкування – до процесів самоорганізації. Будь-яка комунікація є спілкуванням, але не кожне спілкування – комунікацією, тобто існує низка ситуацій, коли спілкування індивідів проходить без комунікативних зв'язків. Тоді цей процес є простою психічною діяльністю, спрямованою саму на себе". Аналізуючи такий підхід до вищезазначених категорій, можна виділити як окремий напрям підготовку

викладачів вищого навчального закладу до професійної комунікативної діяльності, що розглядається науковцями під різним кутом зору: як компонент педагогічної (С. Амеліна, В. Гриньова, Л. Зазуліна, Т. Іванова), комунікативної (Ю. Пасов, І. Тимченко), мовленнєвої культури (О. Гоголь, В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький, В. Кочетова, В. Пасинок, О. Штепа), педагогічної майстерності (В. Абрамян, Н. Барахтян, О. Горська, Л. Загородня, Р. Короткова, Л. Рувинський); комунікативної компетентності (С. Макаренко, Г. Трофімова), комунікативного потенціалу (Л. Орбан-Лембрик, С. Терещук); як основа педагогічної взаємодії, встановлення професійних відносин (Г. Балл, І. Гапійчук, О. Грейліх, Я. Коломинський, Л. Кондрашова, Г. Микитюк, І. Шитова, Є. Юрківський).

Якщо розглядати поняття «професійно-педагогічна комунікація» як специфічний процес взаємообміну інформацією та засобом здійснення професійної діяльності викладача, то можна зробити висновок, що майстерність має ґрунтуватись на спеціальних професійних знаннях та різнобічних фахових вміннях, з одного боку, та на вмінні здійснювати взаємообмін інформацією зі студентами, колегами, адміністрацією, працівниками освіти, досягаючи взаєморозуміння а з іншого боку. Успішність реалізації професійно-педагогічної комунікації забезпечує компетентність у її здійсненні, що поєднує розуміння та усвідомлення вчителем цінності комунікативної діяльності, теоретичну і, особливо, практичну готовність до її виконання.

Поняття «професійно-педагогічна комунікація» є невід'ємним від поняття «педагогічна майстерність» викладача. Педагогічна майстерність – це сукупність якостей особистості, які забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності педагога, складовими якої є професійні знання, педагогічна техніка, педагогічні здібності, педагогічна моральність, професійно значущі якості, зовнішня культура. організаторської, управлінської, виховної, трудової і громадської діяльності викладача, наділеного певними якостями, що дозволяє вирішувати питання навчально-виховної роботи. Окрім того, складовими поняття професійної майстерності є організаторські, виховні та управлінські навички, здатність вирішувати питання навчально-виховного спрямування в умовах співпраці зі студентами та курсантами, враховуючи інтереси і рівень вихованості кожного студента.

Варто звернути уваги і на деякі фактори впливу на формування педагогічної майстерності викладачів, що допомагає забезпечити якісну юридичну освіти в умовах навчання у вищому навчальному закладі. Важливе місце у формуванні педагогічної майстерності викладача займає професійно-педагогічна комунікація, яка і є основою педагогічного процесу. Викладацька діяльність не обмежується лише виконавчою частиною навчального процесу, що вже є направленою на результат, але охоплює всі його етапи, а саме: підготовчий, організаційний і безпосереднє здійснення навчання та аналіз або іншими словами професійно-педагогічне самовдосконалення.

Професійно-педагогічна комунікація (лат. *communicatio* — зв'язок, повідомлення) — система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією,

моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин [2, с. 38].

Професійно-педагогічне спілкування — це складний процес, який потребує творчого підходу. Виходячи з цього, важливо зауважити, що професійне спілкування має певні етапи:

1) прогностичний; моделювання спілкування з студентами та курсантами вищого навчального закладу, що передбачає здійснення педагогом завчасно розуміння особливостей прояву характеру вихованців, обізнаності з рівнем розвитку колективу, передбачення можливих зустрічних дій;

2) початковий; організація цього етапу спілкування потребує залучення учасників до процесу безпосередньої взаємодії. Етап "комунікативної атаки", як його іноді називають, має головною мету і вона спрямована на діяльність, яка викликає в студентів (курсантів) інтерес або зацікавленість;

3) керівний; управління спілкуванням, що передбачає підтримання ініціативи у спілкуванні, внесення корективів, якщо такі необхідні;

4) аналітичний; аналіз результатів спілкування на даному етапі буде спрямований на зіставлення результату з раніше визначеними завданнями, аналіз, корегування та недопущення помилок у майбутньому.

Важливим елементом для удосконалення професійно-педагогічного спілкування викладача вищої школи є постановка питань:

- Від чого найбільше залежить успіх професійно-педагогічної діяльності?

- Які фактори впливають на формування педагогічної майстерності (природні, соціальні тощо)?

- Що таке педагогічна техніка?

Як зазначає Н.П. Волкова, професійно-педагогічна комунікація є складним видом педагогічної діяльності, спрямованою на навчання, виховання й розвиток особистості, і потребує відповідальності, а отже має певні функції:

- навчальна функція професійно-педагогічної комунікації (передбачає оволодіння знаннями, їх постійне оновлення, поглибленню та розширенню знань, умінь і навичок);

- виховна функція професійно-педагогічної комунікації (сприяє формуванню комунікативних, моральних якостей, які забезпечують нормативну поведінку людини, для успішної адаптації до певного соціокультурного, освітнього середовища);

- розвивальна функція професійно-педагогічної комунікації (створює унікальні можливості для розвитку комунікативних, особистісних якостей суб'єктів комунікації, оволодіння етичними нормами і правилами поведінки);

- інформативна функція професійно-педагогічної комунікації (забезпечує повноцінний обмін повідомленнями, тобто прийом, передавання інформації);

- експресивна функція професійно-педагогічної комунікації: забезпечення доступного, цікавого, емоційно-виразного і яскравого передавання інформації, формування відповідних комунікативних умінь і навичок, стимулювання у партнера необхідних емоційних станів («обмін емоціями»). Вплив учителя на емоційну сферу учня може бути настільки значним, що його погляди та ідеї, підсилені емоціями і переживаннями, за одних обставин можуть спонукати до

творчості, пошуку, за інших — заповнити свідомість учня, позбавити його здатності до раціонального аналізу;

- культурологічна функція професійно-педагогічної комунікації (відкриває можливість учасникам комунікативного процесу показати рівень культури усного й писемного мовлення, невербальних проявів, знання норм етикету);

- методична функція професійно-педагогічної комунікації (визначає ефективність засобів педагогічної діяльності та виявляє недоліки у процесі професійно-педагогічної діяльності та комунікації з вихованцями ВНЗ) [2, с. 15].

Компонентами професійно-педагогічної комунікативності викладача вищого навчального закладу є:

- Стійка потреба в систематичній різноманітності комунікацій з учнями в найрізноманітніших сферах;

- Взаємодія загальнолюдських і професійних елементів комунікативності;

- Емоційне задоволення на всіх етапах процесу комунікації;

- Наявність здібностей до здійснення комунікації;

- Прагнення до набуття комунікативних навичок і вмінь [2].

Професійно-педагогічна комунікація є основною формою педагогічного процесу, продуктивність якого обумовлюється цілями й цінностями спілкування прийнятими всіма суб'єктами за норму індивідуальної поведінки. Розгортається вона у процесі спільної комунікативної діяльності людей, опосередкованої взаємообміном інформацією, за якої кожен з його учасників засвоює загальнолюдський довід, суспільні, педагогічні, комунікативні, моральні та інші цінності, знання і способи комунікативної діяльності, виявляє розкриває і розвиває власні психічні якості, формується, як особистість і як суб'єкт комунікації [2].

Як слушно зазначає Є.В.Тягнирядно, «... викладачі ВНЗ МВС України мають, як правило, належну фахову підготовку з провідних юридичних дисциплін свого профілю. Але, на жаль, кваліфіковані юристи не мають відповідної підготовки з проблем педагогіки вищої школи. Вони здебільшого копіюють своїх колишніх викладачів. Становлення їхнього професіоналізму відбувається складно, часто шляхом спроб і помилок» [5].

Як зазначає М.М. Фіцула, з метою підвищення професійної майстерності викладачів у вищих навчальних закладах використовують різноманітні форми методичної роботи. І ось деякі з них:

а) науково-практичні конференції викладачів щодо проблем реалізації концепції неперервної професійної освіти;

б) загальні конференції педагогічних працівників вищої школи, де обговорюється стан навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, на факультетах, а також перспективи розвитку фахових спеціальностей;

в) засідання вченої ради закладу, на яких детально аналізують рівень професійної підготовки студентів, стан навчально-виховної роботи, обговорюють та затверджують перспективний план роботи вищого навчального закладу за

окремими проблемами, а також розглядають досвід роботи кафедр щодо впровадження нових технологій навчання студентів;

г) методичні семінари;

г) засідання кафедр, на яких обговорюють результати роботи викладачів щодо вдосконалення навчально-виховної роботи зі студентами;

е) індивідуальна самоосвітня робота викладача вищої школи.

Отже, за своєю квінтесенцією поняття «професійно-педагогічна діяльність» є багатофункціональною і суперечною. Професійно-педагогічна діяльність реалізує комунікативну, перцептивну та інтерактивну функції, використовуючи при цьому всю сукупність вербальних, образотворчих, символічних і кінетичних засобів.

Література

1. Волкова Н. П. Педагогіка / Н. П. Волкова. – К. : Академія, 2002. – 576 с
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація / Н. П. Волкова. – К. : Академія, 2006. – 256 с
3. Гриньова В.М. Педагогічна культура майбутнього вчителя: Навч. посіб. для студентів, викладачів та вчителів. – Х.: ХГПУ ім. Г.С. Сковороди, 1996. – 104 с.
4. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вищ. шк., 1997. – 349 с
5. Тягнирядно Є.В. Особливості педагогічної майстерності викладача ВНЗ МВС України [Електронний ресурс] / Є.В. Тягнирядно // Проблеми сучасної педагогічної освіти: педагогіка і психологія . – 2010. – Вип. № 30, частина 1. – Режим доступу до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2010_30_1/Tyagni80.pdf

Руденко І.М.

*викладач англійської мови циклової комісії
гуманітарних дисциплін Полтавського коледжу нафти і газу
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка
м.Полтава, Україна*

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ОСВІТИ

Фундаментальною ознакою сучасної епохи є глобалізація як складний процес міжнародної інтеграції у різних сферах діяльності людини: економіці, політиці, праві, культурі. Суспільна практика доводить, що освіта не може стояти осторонь від процесу загальної інтеграції країн світу. У першу чергу це пов'язується зі зближенням економіки та освітньої діяльності, перетворенням інтелектуального ресурсу на фактор економічного зростання. З іншого боку, інтернаціоналізація економічного, соціально-політичного, культурного життя сучасного світу вимагає обміну не лише товарами, послугами та капіталом, але й знаннями, а нині ще й викладачами, студентами між вищими навчальними

зкладами окремих держав. Таким чином, глобалізація освіти стала цілком логічною і закономірною складовою загальної глобалізації.

Відзначимо, що глобалізаційні процеси створюють умови для розширення можливостей отримання освіти. Передусім це пов'язується з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та мережі Інтернет, що є найважливішим ресурсом для відкритого доступу до світових інформаційних ресурсів, навчальних матеріалів студентами, викладачами, надання освітніх послуг широкому колу громадян, котрі бажають поглибити свої професійні знання. Вільний доступ до інформації обумовлює зміну характеру взаємодії учасників освітнього процесу. Система освіти, будучи зорієнтованою лише на отримання, накопичення й трансляцію знань, вичерпала свій потенціал та виявляється цілком неспроможною задовольнити потреби сьогодення, особливо в умовах перманентного зростання обсягу знань. Така освітня парадигма формує “часткову” людину, котра позбавлена творчого потенціалу, креативних здібностей. Тому основне завдання сучасного викладача полягає у тому, щоб здійснити перехід від репродуктивного до творчого характеру діяльності, сприяючи формуванню та розвитку навичок інноваційної діяльності. Сучасні науковці наголошують, що основним завданням європейських університетів та викладачів має бути формування у студентської молоді навичок науково-дослідної роботи. Така освітня система забезпечить формування особистості, що буде перебувати у стані творчого пошуку, продукувати інновації та зможе самостійно приймати нешаблонні рішення.

Відзначимо, що інформатизація та комп'ютеризація суспільства несе в собі значний гуманістичний потенціал. Науковці доводять, що процес глобальної комп'ютеризації та трансформація людства в єдину інформаційну систему є визначальним фактором розкриття творчих здібностей особистості. В. Кремень стверджує: “Тільки та держава посяде гідне місце в цьому світі, яка буде найефективніше працювати в сучасних умовах суспільного життя за новими технологіями. Тому і нація повинна бути згуртована, об'єднана. Роздрібнена нація не зможе усвідомити і відстоювати свій національний інтерес, не зможе його гідно представити в конкуренції з іншими державами, отже, не зможе забезпечити свій добробут. Усе це і багато іншого визначає завдання номер один – розвивати освіту і науку в суспільстві” [4, с. 7-8]. Продовжуючи далі, філософ наголошує, що виконання комп'ютерною технікою окремих операцій рутинної праці створить умови для розгортання істинно творчої діяльності.

Удосконалення та оновлення сучасної освітньої системи за допомогою інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій вимагає визначення потенційних можливостей самих засобів. Нині навчальні заклади України та світу активно використовують мультимедійні технології, формують і перманентно доповнюють різноманітні електронні архіви матеріалів для вивчення окремих дисциплін. Нові технології забезпечують візуалізацію освітньої діяльності. Зокрема, мультимедійні технології є одними з найбільш поширених та перспективних інформаційних технологій. Вони дозволяють створювати зображення, тексти, що супроводжуються звуком, відео, анімацією та іншими візуальними ефектами. Поява систем мультимедіа,

безумовно, призвела до революційних змін в освіті. Нині існує безліч різноманітних способів подання інформації за допомогою мультимедійних технологій (інтерактивні дошки, інтерактивні панелі, проектор тощо). Так, за допомогою сенсорної інтерактивної дошки можна відображати різноманітні зображення, перетягувати об'єкти, змінювати їх розміри та прокручувати, працювати з елементами діалогових вікон, виведених на дошку. Можна також друкувати текст, торкаючись до клавіш віртуальної клавіатури на екрані дошки. Звичайно, у сенсорних інтерактивних дошок є недоліки. Так, стоячи перед дошкою викладач або студент загороджує собою зображення, а система датчиків не дозволяє писати і малювати на дошці удвох одночасно. Обидві ці проблеми успішно вирішуються в конструкціях інтерактивних дошок із зворотною проекцією [9].

Але найбільш досконалою мультимедійною технологією є інтерактивні панелі. Вони включають у себе всі функції інтерактивної дошки, але позбавлені найголовнішого недоліку – загороджування зображення. Інтерактивні панелі дають можливість керувати демонстрацією матеріалів з робочого місця, проектуючи зображення (за допомогою проектора, підключеного до того ж комп'ютера, що й інтерактивна панель) на екран будь-яких розмірів, що робить їх ідеальним рішенням для використання в різних приміщеннях і для вирішення широкого кола навчальних завдань. Інтерактивні панелі дозволяють робити позначки та коментарі на екрані, виділяти ключові моменти, імпортувати графічні об'єкти, використовувати безліч шаблонів оформлення і навіть перетворювати в текст рукописні помітки. Всі зображення і помітки можна зберігати в різних форматах, роздруковувати або відсилати електронною поштою.

Важливу роль у навчальному процесі відіграє відеоконференція як технологія, що дозволяє людям бачити і чути один одного, обмінюватися інформацією і разом обробляти її в інтерактивному режимі, використовуючи можливості комп'ютера, максимально наближаючи спілкування на відстані до реального спілкування. Застосування відеоконференцій в освіті може принести величезну користь, адже у випадку, коли є можливість слідкувати за жестикуляцією і мімікою співрозмовника, сприйняття та засвоєння людиною інформації складає близько 60%. Учасники освітнього процесу можуть вести бесіду, знаходячись на відстані тисячі кілометрів. Кількість учасників відеоконференції може бути різною. Відеоконференції здатні значно поліпшити якість освіти за умов дистанційної форми навчання [3].

Дистанційна освіта є високотехнологічним продуктом науково-технічної революції. Система дистанційного навчання дозволяє засвоїти нові знання та розвинути певні навички за допомогою персонального комп'ютера (ПК) і виходу в мережу Інтернет. Місце розташування ПК не має значення, тому вчитися можна вдома, на роботі, в on-line класі одного з центрів дистанційного навчання, а також в будь-якому іншому місці, де є комп'ютер з підключенням до мережі Інтернет. Це найважливіша перевага дистанційної освіти.

Дистанційна форма навчання є досить гнучкою системою. Вона дозволяє усім учасникам освітнього процесу (студентам і викладачам) обирати зручний час занять. З іншого боку, отримати освіту за допомогою

дистанційної форми навчання може будь-хто. Немає жодних вікових, територіальних, освітніх та професійних обмежень. Науковці виокремлюють кілька груп людей, які можуть навчатися за дистанційною формою: співробітники установ, які можуть пройти необхідні тренінги, перепідготовку та перенавчання в межах своєї організації; студенти ВНЗ, які проживають у віддалених районах, і в силу цього територіально віддалені від навчальних та наукових центрів; іноземні студенти; “молоді мами” та інші люди, котрі з певних обставин змушені перебувати вдома, але бажають у майбутньому працевлаштуватися; люди, що мають важкі фізичні недуги. Перелік обмежень для людей, що мають вади зі здоров’ям, але бажають отримати освіту за дистанційною формою навчання, є досить незначним. Головне, щоб людина бачила зображення на моніторі комп’ютера та була здатною працювати з клавіатурою. Проте останнім часом, у зв’язку з удосконалення пристроїв введення інформації у комп’ютер, практично не залишилось захворювань, які б могли перешкодити людині отримувати освіту за дистанційною формою. Окрім того, розроблені програмні продукти, що дозволяють компенсувати наслідки різних (особливо неврологічних) захворювань, і навіть поліпшити стан хворого, легко вбудовуються в дистанційну систему. Все частіше реабілітаційні центри інвалідів використовують систему дистанційного навчання.

Дистанційна форма навчання може бути застосована для вивчення будь-якої галузі знань. При цьому вона легко долає проблему дефіциту друкованих навчальних матеріалів, нестачі висококваліфікованих кадрів. Найчастіше дистанційна форма навчання застосовується для вивчення точних і технічних дисциплін, а нині – ще й гуманітарних наук. Вона базується на використанні різноманітних зображень, звукових і відео файлів, що є досить зручними способами подачі інформації [7].

Відзначимо, що дистанційна освіта чудово вбудовується в традиційну систему освіти. Освітній процес може як повністю, так і частково проходити за дистанційною формою. Нині освітня діяльність здійснюється з використанням одночасно кількох способів полісуб’єктної взаємодії учасників освітнього процесу. Наприклад, лекційні заняття можуть проводитися за дистанційною формою, а лабораторні та практичні роботи – за традиційною очною формою. Ефективність дистанційного навчання досягається шляхом узгодження його з сучасними освітніми вимогами та можливостями студентів. Ще одним вагомим аргументом на користь дистанційної освіти є можливість учасниками освітнього процесу встановлювати зворотній зв’язок для отримання консультацій, відповідей на запитання, реалізації колективних проектів, здійснення контролю за навчальною діяльністю студентів. Результати сучасних досліджень засвідчують, що дистанційна освіта є досить ефективною, а у деяких галузях знань – навіть більш результативною, ніж традиційна. Окрім того, дистанційна освіта є значно дешевшою.

Поряд із зазначеними перевагами, дистанційна форма навчання має ряд недоліків. Перш за все, виникають труднощі з ідентифікацією студентів. Особливо гостро це питання постає при складанні іспитів. З метою

подолання зазначеного недоліку, навчальні заклади, що застосовують дистанційну форму освіти, включають у програму обов'язкову очну сесію, яку студенти складають, наприклад, у комп'ютерному класі.

Іншим важливим аспектом глобалізації освіти є подолання національних кордонів держав, створюючи можливості для отримання освіти у вузах інших країн. Нині провідні вищі навчальні заклади світу мають значний відсоток іноземних студентів. Цьому сприяє мережа Інтернет, що відкриває перед абітурієнтами широкі можливості для ознайомлення з навчальними спеціальностями, котрі можна здобути у престижних вузах усього світу. Як результат, вибір навчального закладу стає більш свідомим та незалежним від національних обмежень. Окрім того, нині діють програми обміну студентами, що свідчить про налагодження міжнародного співробітництва. У цьому відношенні постає питання про академічну мобільності, що сприяє отриманню молоддю нових знань і розвитку професійних навичок. Науковці виокремлюють два вектори академічної мобільності: зовнішній вектор, спрямований на формування міжнародного освітнього простору, на розвиток міжнародних зв'язків між провідними університетами світу; внутрішній вектор, зорієнтований на налагодження співпраці між вузами всередині країни.

Академічна мобільність дає можливість студентам ознайомитися з різноманітним світом культур, розвинути навички іншомовної комунікативної компетентності, брати участь у круглих столах, науково-практичних конференціях з метою обміну досвідом, залучення молоді до вироблення механізмів вирішення глобальних питань сьогодення. З іншого боку, вона сприяє підвищенню престижності вузів на ринку освітніх послуг, яка виражається у виборі абітурієнтами та студентами навчального закладу, а також країни для отримання потрібного диплома. Розвиток академічної мобільності є пріоритетним завданням сучасних вищих навчальних закладів для забезпечення інтеграції у міжнародний освітній простір. Варто відзначити, що значна частина навчальних закладів розглядають академічну мобільність як одне з визначальних завдань їх освітньої діяльності. Процес його реалізації пов'язаний з оновленням змісту вищої освіти та ґрунтується на пріоритеті особистісного та професійного розвитку студентів. Нині академічна мобільність є показником ефективності діяльності вузу, сприяючи формуванню компетентних кадрів. Конкурентоспроможність вишів відображає ефективність їх інтеграції у міжнародний освітній простір і позиціонування на ринку освітніх послуг.

В Україні академічна мобільність регулюється Концепцією розвитку дистанційної освіти, котра завдяки мережі Інтернет охоплює широкі кола суспільства. Щодо чисельності іноземних студентів в Україні, то їх кількість становить лише 3% від загальної кількості студентів. Такий показник є досить низьким порівняно з розвинутими країнами світу, у яких контингент іноземних студентів складає 10-20%, але вони прагнуть довести його до 25-35% [7]. На нашу думку, основною причиною цього є недостатньо високі позиції вітчизняних навчальних закладів у міжнародних рейтингах. За результатами тринадцятої редакції рейтингу найкращих університетів світу

QS World University Rankings 2016/2017 Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна увійшов в світовий топ-400 університетів і знаходиться на 382 місці, випередивши Київський національний університет імені Тараса Шевченка, що опинився на 431 місці [8].

Разом з тим, наявність іноземних студентів в українських вишах свідчить про привабливість освітніх послуг країни та їх відповідність кращим світовим зразкам. Нині пріоритетним напрямком діяльності вищих навчальних закладів України має бути підвищення іміджу вищої освіти та її інтеграції до міжнародного освітнього простору.

На думку В. Кременя, перспективною для України є освітня інновація – “вища освіта без кордонів”. Він доводить необхідність побудови нових навчальних закладів, наприклад, “віртуальних університетів”, які за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій зможуть надавати освітні послуги студентам, що проживають у різних країнах світу. Разом з тим, фундаментальне значення науковець надає закордонним навчальним курсам, що працюють за ліцензією провідних університетів розвинутих країн світу. “Даний факт, – зазначає В. Кремень, – зумовлює існування і поширення *ліцензійних університетів*” [5].

Варто відзначити, що на шляху до глобалізації освіти постає низка проблем. Зокрема, комп’ютерна грамотність учасників освітнього процесу у країнах, що розвиваються, а особливо у слаборозвинених державах, залишається низькою. У зв’язку з цим люди, які не володіють комп’ютерними технологіями стають фактично ізольованими від можливостей глобалізованої освіти. Іншою проблемою є мовна компетентність. Значна частина освітніх ресурсів є англійською, тому недостатнє знання англійської мови створює перешкоди на шляху до оволодіння людиною новими можливостями. В Україні певні прогресивні кроки у цьому напрямку здійснені у рамках Закону «Про освіту», у якому зазначено, що кожен громадянин має володіти, як мінімум, однією з іноземних мов. На нашу думку, дане положення спрямоване на подолання кордонів між національними освітніми системами і побудову освіти без кордонів.

Нагальним питанням сьогодення є забезпечення доступу до Інтернет-мережі, що особливо актуальне для слаборозвинених країн та перехідних суспільств. Відповідно до даних звіту Global Digital Statshot, кількість користувачів всесвітньої павутини у світі дорівнює 3,8 млрд осіб, що складає 51% від усього населення планети. У 2014 році лідерами за кількістю користувачів Інтернету були такі країни як Великобританія (12 місце), Японія (15-е місце) і Канада (16-е місце). Нижче розташувалися США, Німеччина та Австралія. У той же час найбільше жителів, що використовують стаціонарний широкопasmовий зв’язок на душу населення, – в США, Японії, Макао (Китай) та Естонії. Перше місце в світі із підключення до всесвітньої мережі посідає Ісландія (96,5% населення), а найнижчі показники в країнах Африки (менше 2%) – Ефіопії, Нігері, Сьєрра-Леоне, Гвінеї, Сомалі, Бурунді та Еритреї. Також у цей список входять М’янма і Тимор-Лешті, а щодо Південного Судану даних взагалі немає [1]. Щодо України за даними Держстатистики станом на 1 липня 2017 року було

зарєєстровано 17,7 млн абонентів мережі Інтернет, що у три рази більше, ніж станом на 1 липня 2015 року [2].

Серйозною проблема залишається забезпечення доступності різних прошарків населення до якісної освіти. Розвиток науки й технологій, інформатизація і комп'ютеризація суспільства обумовлюють запит на кваліфікованих фахівців, які володіють ґрунтовними знання та професійними навичками. Однак у багатьох країнах світу вища освіта продовжує залишатися практично повністю елітарною, недоступною для широкого загалу населення. Глобальні тенденції в розвитку освіти, такі як її комерціалізація, лише посилюють існуючу нерівність доступу до вищої освіти. Однак і в разі відсутності встановленої оплати за отримання освітніх послуг, якісна освіта залишається недоступною для багатьох громадян, особливо мешканців сільської місцевості.

В Україні нерівність доступу до освіти в основному залежить від низки чинників. Н. Левчук серед факторів, які можуть перешкодити молодим людям отримати якісну освіту у вищих навчальних закладах виокремлює: оплата за навчання; хабарі; зв'язки, знайомства, що можуть допомогти вступити до престижного вишу, недостатня матеріальна підтримка з боку сім'ї на період навчання, недостатньо якісна середня освіта; відсутність кредитних програм для отримання вищої освіти [6].

Отже, перед сучасними освітніми системами постає низка завдань: забезпечення належної державної підтримки освітньої галузі; створення умов для отримання людиною освіти у провідних ВНЗ країн світу; розвиток освітнього маркетингу, що має сприяти зростанню попиту на освітні послуги як у вітчизняних, так і закордонних навчальних закладах; налагодження співробітництва між вишами, зокрема шляхом участі у міжнародних програмах студентського обміну.

Важливою є розбудова конкурентної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у європейський простір вищої освіти та науки. Саме гармонійне поєднання освітньої та наукової сфер здатне забезпечити прогресивний розвиток країни. Тому основними пріоритетами подальшого розвитку національної системи освіти є: трансформація вищих навчальних закладів у центри освіти та науки, які сприятимуть формування творчих особистостей, інноваторів як суб'єктів інноваційної діяльності, здатних продукувати інновації, інтелектуальні ідеї для розвитку країни; забезпечення конкурентоспроможності навчальних закладів на міжнародному рівні з метою створення сприятливих умов для підвищення якості освіти; налагодження співпраці між навчальними закладами та бізнесом; обов'язкове передбачення у навчальних програмах з професійної підготовки студентів практичної та фахової складових; створення умов для постійного підвищення професійного рівня фахівця; здійснення інформування суспільства про спеціальності, що займають лідируючі позиції на вітчизняному та міжнародному ринках праці.

Література

1. До 2017 року до Інтернету підключать половину населення світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ridna.ua/2014/09/do-2017-roku-do-internetu-pidklyuchat-polovynu-naseleण्या-svitu/>
2. За два роки українських інтернет-користувачів стало втричі більше [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wz.lviv.ua/news/205439-za-dva-roky-kilkist-internet-korystuvachiv-v-ukraini-zroslo-vtrychi>
3. Інновації у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя: методологічні, змістові та методичні аспекти : монографія / [за ред. А. Сбруєвої]. – Суми : Видавництво «МакДен», 2011. – 432 с.
4. Кремень В. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / Василь Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 216 с.
5. Кремень В. Людина перед викликом глобалізації: творчість, людина, освіта / Василь Кремень // Феномен Інновації: освіта, суспільство, культура : монографія / [за ред. В. Кременя]. – К., 2008. – С. 10–57.
6. Левчук Н. Нерівність доступу до освіти в Україні: соціальні детермінанти та наслідки / Н. Левчук // Демографія та соціальна економіка. – 2005. – № 2. – С. 148-158.
7. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т. Фінікова, О. Шарова. – К. : Таксон, 2014. – 144 с
8. Рейтинг найкращих університетів світу QS World University Rankings 2016/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unistudy.org.ua/qswur/>
9. Ярошенко А. Потенціал і ефективність освітньо-інформаційної політики / Алла Ярошенко. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 256 с.

Rudenko S.I.

*Poltava Oil and Gas College
of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University*

ENHANCING STUDENTS' LANGUAGE SKILLS THROUGH BLENDED LEARNING

Along with the evolution of Internet development, teaching and learning in higher education are experiencing a reformation (Barnes, Marateo & Ferris, 2007; Collins & Halverson, 2009). Utilizing the Internet as a platform, Web 2.0 has formed an interactive affinity between Web content producers and recipients and has transformed the process of unidirectional information retrieval into a network-driven interchange with online community users (Armstrong & Franklin, 2008; Brown & Adler, 2008; Kearns & Frey, 2010). New resources such as blogs, wikis, voice applications, social networking sites, and virtual communities have allowed people with common interests to meet, share ideas, and collaborate in innovative

ways (Collis & Moonen, 2008; Greenhow, Robelia & Hughes, 2009). Web 2.0 is creating a participatory medium and culture for user-contributed learning.

The concept of blended learning has been around for a long time, but its terminology was not firmly established until around the beginning of the 21st century. Graham (2006) defined “blended learning systems” as learning systems that “combine face-to-face instruction with computer mediated instruction.” Poon (2013) adds that the aim of the two delivery methods is to complement each other [3]. Currently, the use of the term blended learning involves combining Internet and digital media with established classroom forms that require the physical co-presence of teacher and students. (Friesen, 2012) [1]. The article underscores the concept that many “ingredients” can comprise a blended learning model, including instructor-delivered content, e-learning, webinars, conference calls, live or online sessions with instructors, and other media and events, for example, Facebook, e-mail, chat rooms, blogs, podcasting, Twitter, YouTube, Skype and web boards. In addition, Pankin (2012) define blended learning as: *Structured opportunities to learn, which use more than one learning or training method, inside or outside the classroom. This definition includes different learning or instructional methods (lecture, discussion, guided practice, reading, games, case study, simulation), different delivery methods (live classroom or computer mediated) and different scheduling (synchronous or asynchronous) ...[4].*

Pros Of Using Blended Learning At College

1. Individualized Support For Students.

As we have already mentioned, the strongest side of blended learning is an opportunity to give personalized instruction to every student, which caters their needs.

2. Students Have Access To Helpful Online Materials Anywhere And At Any Time.

Modern technological devices allow trainers to reach students across the classroom and the globe.

3. Learners Can Benefit From All The Comforts Of Digital Materials.

These can include from scholarly libraries to online essays databases at any time they need.

4. Blended Learning Provides More Interactive Educational Experience.

Students have a chance to communicate with teachers using videoconferencing and other ways of communication. This adds to better collaboration between tutors and students.

5. Parents Have Access To what Their Children Are Doing.

This provides better support, communication, and control over the process.

6. It Gives Students Significantly More Time For Learning.

With blended learning, studying extends beyond the school day.

7. Educators Claim That This Method Shows Them How To Be “Better Teachers”.

According to the Some Benefits and Drawbacks of Blended Learning written by William Huntsberry for KQED News, college teachers claim that

blended learning motivates them to create lessons on the fly, make plans for students individually, and help them learn [2].

Cons Of Using Blended Learning At College

1. The Technology Can Be Challenging Rather Than Useful.

One of the key issues is the technological literacy, which can be a real problem for teachers. Not all digital resources are reliable and easy to use.

2. Blended Learning Makes Teachers Overwork.

There is a great deal of additional work for teachers involved in all stages of blended learning. They have to broaden their horizons, pick the most suitable syllabus, and apply significantly more time and effort to find the right balance between online and face-to-face learning. Unfortunately, not all of them are willing to do so.

3. Students Can Experience Cognitive Load, Too.

With a great range of possibilities provided by the blended learning model, teachers may start overdoing with educational activities and content.

4. Credibility Of Sources And Plagiarism Become Even A Bigger Issue.

Having a digital-friendly educational environment may cause more plagiarizing from online resources. Moreover, there are a number of unreliable online resources that present false or misinterpreted facts [2].

Reccomendations

Teachers could use a number of strategies in response to the challenges of blended education. Among the strategies that will guarantee a more effective utilization of on-line tasking and interaction are:

1. During syllabus preparation, build activities systematically into the course plan. Do not do blended materials sporadically and without a purpose.

2. Provide enough scaffolding for each activity in terms of specific tasking and length of expected response.

3. Decide which tasks you want to accomplish synchronously in the computer lab in a face-to-face setting and which are more appropriately done by students themselves with you remaining invisible.

4. Early in the semester, train students on how to use university e-learning environments.

5. For the discussion tasks, make the experience into a public conversation between you and all and between each student and all class.

6. Also, keep the focus on ideas for the most part. Do not interrupt a conversation to cater for language problems.

7. Reward and grade learners' online work.

8. Use the right IT tool for the right task [4].

It may sound both reassuring and inviting for teachers who want to experiment with e-learning environments but are afraid of the challenges to say at the end that the IT skills the instructor needs to have are the basic keyboarding and internet surfing skills. With those skills, and the desire and willingness to develop my teaching methods, I could survive my first experience not without surprises and flaws. For your first experience with technology assisted learning, as long as you keep it simple, and you use the tools that you know and your students are familiar

with, and with the right level of sensitivity to course learning outcomes, the experience will offer plenty of rewarding professional development opportunities for you and motivation raising experiences for the learners [3].

Conclusion. Blended learning is a valuable concept that can be used to more successfully achieve teaching goals. It allows students to develop and practice English language skills outside the classroom at anytime and anyplace they choose, as long as they have access to an Internet connection. In addition, it permits them to repeat lessons without judgment or pressure. The proven enhancement of student learning documented in this study validates this type of blended-learning. The addition of e-learning to classroom teaching provides students with opportunities for autonomous learning and a decentralized transfer of knowledge.

References

1. Friesen, N. (2012) *Report: Defining Blended*, [Online], Available:http://learningspaces.org/papers/Defining_Blended_Learning_NF.pdf [22 Sep 2014]
2. Graham, C. R. (2006) *Blended learning systems: definition, current trends, and future directions*, C. J. Bonk and C. R. Graham, *The handbook of blended learning: Global perspectives*, San Francisco, CA: Pfeiffer Publishing.
3. Poon, J. (2013) 'Blended learning: An institutional approach for enhancing students' learning experiences', *Journal of Online Learning and Teaching*, vol. 9, no. 2, [Online], Available, http://jolt.merlot.org/vol9no2/poon_0613.htm [15 June 2013]
4. Sharma, Pete and Barney Barnett (2007). *Blended Learning: Using Technology in and Beyond the Language Classroom*. London: Macmillan.

Рупташ Н. В.

*старший викладач кафедри філософії і
соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського державного аграрного університету
м.Херсон, Україна*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Аксіологічний потенціал особистості – це багаторівневе інтегративне динамічне новоутворення, яке характеризується наявністю стійкої ієрархії ціннісних орієнтацій, що визначають характер її життєдіяльності.

Розвитку аксіологічного потенціалу майбутніх спеціалістів, що володіють суб'єктивною ціннісною системою, можливо досягнути, якщо:

- в освітньому процесі університету передбачено актуалізацію ціннісного змісту освіти;
- в освітньому середовищі вузу забезпечується ціннісне самовизначення майбутнього спеціаліста;

- упроваджена просторово-часова модель, що відображає логіку розвитку аксіологічного потенціалу на таких пов'язаних між собою стадіях: адаптація, орієнтація і персоналізація;
- засвоєння фундаментальних знань і сучасних інформаційних технологій базується на інтеграції інтелектуальних, комунікативних і креативних умінь майбутнього спеціаліста.

Принципово необхідним у концепції дослідження є поняття аксіологізації – ведучої сучасної тенденції розвитку вищої освіти.

Аксіологізація – спосіб реалізації аксіологічного підходу в освіті, компонент гуманізації освіти, оскільки в теорії і в реальній практиці вона визначає склад і ієрархію гуманістичних цінностей освіти, системоутворюючим елементом яких виступає людина як особистість, як головна цінність.

Аксіологізація – метод, метою якого виступає розвиток креативно-ціннісних якостей особистості, без яких неможливий акт творчості, самостійної діяльності людини по досягненню високих результатів, значних життєвих цілей, професійного росту.

Аксіологізація – це система заходів модернізації освітнього процесу, що ведуть до посилення ціннісно-сміслового спрямування, навчання і виховання.

Аксіологізація – органічна частина культурології освіти, оскільки вона забезпечує трансляцію цінностей культури, котрі розкривають особливості кожної культури, дозволяючи побачити зміст діалогу культур завдяки тому, що система цінностей є матрицею культури.

Для розкриття закономірностей аксіологізації професійної освіти необхідно розглянути одночасно зміст і динаміку процесу, що розгортається у просторі і часі.

Студентство, за визначенням І. Кона, це особливий етап у духовному житті людини, який пов'язаний з пошуком себе у світі, з виробленням власного світогляду, з визначенням своєї самобутності й унікальності. Студентський вік – це початок становлення справжнього авторства у визначенні й реалізації власного погляду на життя й індивідуального способу життя. У цей період актуальними є питання про смисл життя взагалі і смисл свого життя, про призначення людини, про власне Я. Звідси особливий інтерес до етичних проблем, психології самопізнання і самовиховання.

Від того, наскільки розвинений аксіологічний потенціал майбутнього спеціаліста, значною мірою залежать його професійне життя і якість його професійної діяльності.

Освіта є основним каналом залучення майбутнього спеціаліста до цінностей культури, освіти і професії. Університетський освітній процес дозволяє підготувати майбутнього спеціаліста до трансляції цінностей у життєдіяльність. Аксіологізація освіти визначає склад і ієрархію цінностей, котрі не тільки спрямовують майбутню діяльність спеціаліста, але й впливають на його взаємодію зі світом і людьми. Завдяки своїй ціннісно-орієнтаційній функції освітній процес вводить студентів у сферу світоглядного осмислення соціальної і професійної реальності, своїх

відносин зі світом. Положення про необхідність розвитку аксіологічного потенціалу майбутнього спеціаліста як складного динамічного утворення, що визначає його сутнісні сили, не може бути доповнено лише тезою про важливість його залучення до цінностей, спрямованість на які складає його ціннісні орієнтації, що дають критерії для оцінки як соціально-психологічних явищ і процесів, так і результатів пізнавальної, перетворюючої і ціннісно-орієнтаційної діяльності. Аксіологічний підхід сприяє передбаченню майбутнього становища соціального й індивідуального розвитку особистості студента, якщо у вузі здійснюється реалізація його ціннісно-смислового ставлення до життя, до цінностей, до професії, до себе, якщо у нього розвивається потреба в ціннісному усвідомлюванні результатів діяльності за критерієм досягнення успіху в професійній діяльності.

Усвідомлення майбутнім спеціалістом результатів пізнавальної, комунікативної і професійної діяльності, у якому особистість є системоутворюючим компонентом ціннісного самовизначення, ціннісних орієнтацій, що надають спрямування пізнанню, співробітництву, творчості, самореалізації, обумовлює вибір філософсько-етичних орієнтирів, у яких персоналізовані феномени виявляють якісно новий результат, отриманий у процесі взаємодії викладача і студента в університетському просторі.

У побудові концепції ми виходимо із твердження М.Кагана, що людина як індивід, особистість і індивідуальність характеризується п'ятьма потенціалами: гносеологічним, аксіологічним, творчим, комунікативним і художнім.

Потенціал – межі можливого в діяльності спеціаліста. Потенціал володіє динамічними властивостями: він може накопичуватися, збагачуватися, розвиватися, розкриватися в «критичній масі» вражень, знань, досвіду діяльності. Теоретичний аналіз, концептуальний синтез, багаторічні спостереження, а також аналіз власного досвіду, досвіду викладачів вузів дозволив припустити, що аксіологізація має три стадії, що визначаються часом і характером навчання, а також особливостями суб'єкта: стадію адаптації, стадію орієнтації і стадію персоналізації.

Виокремлюючи адаптацію як певну стадію аксіологізації освіти студентів, ми спиралися на дослідження вчених, які стверджують, що адаптація не зводиться просто до прийняття соціальних норм, вона означає гнучкість і ефективність під час зустрічі з новими й потенційно небезпечними умовами, а також здатністю надавати подіям бажане для себе направлення. У цьому випадку адаптація означає, що людина успішно користується умовами для здійснення своїх цілей, цінностей і прагнень. Така адаптація може спостерігатися в будь-якій галузі діяльності й характеризується успішним прийняттям рішень, проявом ініціативи й визначенням власного майбутнього. У цьому понятті міститься ідея активності особистості.

Поділяючи позицію Ю.Александровського, який намагався адаптацію людини подати як взаємодію певних підсистем, ми враховували такі особливості даного процесу: пошук, сприйняття й переробка інформації (має провідне значення і є основою пізнавальної діяльності); емоційне

регулювання (створює особистісне ставлення до отримуваної інформації і є найбільш інтегративною формою активності); соціально-психологічні контакти (ґрунтуються на набутих знаннях і визначають становище індивідуума, його особистісні позиції).

Професійне самовизначення порівняно з особистісним часто передбачає більш конкретну діяльність, що визначається специфічним предметом, умовами, знаряддями праці, а також специфікою міжособистісних виробничих відносин відповідальністю за роботу. Ціннісне самовизначення входить органічним елементом до вищевказаних типів самовизначення.

Ціннісне самовизначення студента як результат орієнтації особливої стадії аксіологізації можна назвати центральною стадією, що забезпечує орієнтацію студента у світі цінностей професії, у минулому – теперішньому – майбутньому.

Розвиток аксіологічного потенціалу розуміємо як зміни, що відбуваються в органічному взаємозв'язку з віковими змінами у певні періоди (у відповідальний період життя студентів виражається в адекватній діяльності, виявляється у формах академічної активності, веде до академічної зрілості особистості).

Принципове значення для дослідження процесу аксіологізації освіти студентів мають висновки комплексних психологічних досліджень, які дають відповідь на запитання, що у структурі особистості є незмінним, а що відносно змінюваним.

Практичне значення цього питання очевидне. Воно закладається в тому, що, впливаючи на відносно змінні особистісні утворення, можна ефективно вирішувати завдання виховання, формування, розвитку і саморозвитку особистості.

Процес аксіологізації можливо розглядати з двох позицій. Його можна характеризувати як дію, яка складається з елементів об'єкта (цінності), на що спрямовано дію, і з елементів об'єктивної (зовнішньої) сторони, тобто метод у здійсненні дії; суб'єктивної сторони (внутрішньої), тобто відношення суб'єкта до дії, її результату і самому діючому суб'єкту.

Системоутворюючим елементом розвитку аксіологічного потенціалу особистості виступає Закон підвищення потреб, який відображає загальноісторичну тенденцію розширення матеріальних і духовних потреб людей разом з прогресивним розвитком виробничих сил і виробничих відносин. Цей закон діє у всіх економічних формаціях і проявляється у розширенні і задоволенні всієї системи матеріальних і духовних потреб, у тому числі й потреби самореалізації особистості. Загальний філософський діалектичний закон підвищення потреб отримав педагогічну інтерпретацію у зв'язку з побудовою теорії орієнтації особистості у світі цінностей. Однією із головних особливостей дії цього закону є те, що потреби не мають зворотного ходу, оскільки людина, отримуючи ціннісні орієнтації вищого порядку, ніби підтягує зовнішні і внутрішні обставини свого життя до придбаного статусу, нової ієрархічної системи ціннісних орієнтацій. Закон підвищення потреб, працюючи на особистісному рівні, дозволяє забезпечити закономірності розвитку аксіологічного потенціалу особистості.

«Потреби як джерела ставлення людини до дійсності є одночасно пусковим механізмом життєдіяльності людини, її активності. Вони складають різноманітну палітру прагнень, потягів людини», - стверджував Б. Ананьєв.

Важливо зрозуміти, яким чином відбувається взаємодія особистості і суспільства (індивід – середовище), що є пусковим механізмом процесу орієнтації особистості у світі цінностей. У дослідженнях філософів, психологів знаходимо твердження, що потреби людини служать основою для формування цілей поведінки і пізнання тих об'єктів, на які воно спрямоване.

Цікавою у контексті нашого дослідження є концепція А. Маслоу, який питання ціннісних орієнтацій і смислу життя вважав найголовнішими для особистості.

А. Маслоу вивів ієрархію потреб, яка розпочинається з фізіологічних потреб (голод, спрага), далі йде група потреб у безпеці (захист від болю, страху), у соціальних зв'язках (потреба у коханні, спілкуванні), у самоповазі, у визнанні, у досягненні успіху. Насамкінець з'являються потреби в самоактуалізації – реалізації власних можливостей, потреба в розумінні природи, усвідомленні істини і т.ін.

Самоактуалізація може стати мотивом поведінки лише тоді, коли задоволені всі інші потреби. У випадку конфлікту між потребами різних ієрархічних рівнів перемагає нижча потреба.

Розкриваючи сутність процесу задоволення потреб особистості в самоактуалізації, А. Маслоу пише, що самоактуалізація – не тільки мета і результат, а також процес актуалізації своїх потенційних можливостей у будь-який час, у будь-якому об'ємі. Самоактуалізація означає прагнення робити добре те, що робиш і хочеш робити. Щоб бути у злагоді з собою, людина повинна діяти: музикант – грати, художник – малювати – створювати красу. Залишатися другим, позаду когось – не кращий шлях самоактуалізації. Кожний –максимально кращий, перший настільки, наскільки може.

Пошук себе, відкриття себе – є постійна прелюдія самоактуалізації. Прагнення розібратися в самому собі, своїх прагненнях і бажаннях – це прямий вихід на усвідомлення своїх цінностей і усвідомлення себе цінністю.

Справжній момент само актуалізації – це момент надбання досвіду – дії, відчуття. Позиція А. Маслоу дозволяє побачити не тільки наявність «гармонійної» поведінки, погодженості внутрішнього світу особистості, але дозволяє побачити належне, привабливе, майбутнє (потенційно гармонійну поведінку) прагнення до нього. Фактично, А. Маслоу вбачає обумовленість розвитку потреб від нижчого до вищого рівня. Гуманістичний пафос його класифікації потреб полягає в утвердженні креативної здібності людини, здатності особистості до самотворення.

Як у зарубіжній, так і в російській теорії потреб розглядається питання становлення потреб у педагогічному процесі. Так, методологічні установки Дж. Дьюї з питань виховання в сучасних умовах поділяє група теоретиків, очолювана Б. Брамельдом, А. Комбсом, Е. Келлі, А. Маслоу, К. Роджерсом, С. Хуком. Вони підтримують положення Дж. Дьюї про роль виховання в суспільстві, про те, що цінність виховання залежить від того, якою мірою

воно сприяє росту потреб особистості, допомагає їй знайти відповіді на повсякденні проблеми.

Закладені в природу людини здібності повинні мати можливість проявитися, а допомогти цьому покликана система виховання особистості. Причому кожна особистість представляє собою проект, сама себе творить у процесі вільного вибору задоволення потреб. «Джерела росту і людяності особистості, – пише А. Маслоу, – лежать тільки в самій особистості, вони ніякою мірою не створені суспільством. Останнє може лише допомогти або перешкоджати росту гуманності людини подібно до того, як садівник може допомогти або завадити росту куща троянд, оскільки він не може визначати, щоб замість куща троянд ріс дуб». А. Маслоу розуміє важливість для розвитку особистості культури, мови, абстрактного мислення, моральних якостей, особливо здатності любити іншу людину, разом з тим, він доходить висновку, що актуалізація особистості пов'язана з її внутрішнім світом, оскільки лише сама особистість знає, що є для неї добро. Добро не можна визначити, підтвердити посиленням на об'єктивні факти, його можна лише відчувати; добро є те, що викликає у людини почуття задоволення потреб.

Аспект взаємовпливу потреб і ціннісних орієнтацій приводить до проблеми взаємозв'язку біологічного і соціального. Це конкретний випадок загального співвідношення «біо» і «соціо» у розвитку і формуванні особистості.

Співвідношення біологічного і соціального як проблема сьогодні інтенсивно досліджується всім комплексом наук про людину. Учені, які займаються перевіркою гіпотез про ступінь впливу генетичних факторів (А. Дубінін, В. Сержантов та ін.), стверджують, що, з одного боку, у процесі формування особистості основним фактором виступає соціальне, а з іншого – діють і біологічні (не лише генетичні) фактори, але саме соціальне мобілізує біологічні особливості особистості, які необхідні для диференційованої поведінки.

Незаперечною умовою задоволення потреб є озброєння людини відповідними засобами, знаннями й уміннями, які, за свідченням вчених (Е.Голубєва), носять вроджений характер (у цьому випадку їх називають здібностями), але в основному набуваються у процесі індивідуального розвитку за рахунок присвоєння досвіду попередніх поколінь. Інакше кажучи, «поведінка людини є потреба, озброєна інформацією про шляхи її задоволення» (П.Симонов).

Саме тут вступають у силу завдання викладання: полегшити шлях пізнання, озброїти необхідною для орієнтації інформацією, навчити постійного пошуку знань про предмет його потреби.

Інструментом виховання, як на рівні нових досліджень комплексу наук про людину виключає спрощений погляд на безпосередній вплив свідомості на сферу потреб і мотивів, заперечує погляд на свідомість і волю як на «надрегулятори» поведінки, приймає положення про те, що у випадку конкуренції мотивів будь-якої потреби може протистояти тільки інша потреба, причому боротьба мотивів розігрується на рівні породжених цими потребами емоцій з підключенням позасвідомого, є озброєння суб'єкта

такими засобами задоволення притаманних йому потреб, які мають максимальну цінність і для розвитку суспільства, і для реалізації сутнісних сил суб'єкта.

Зрозуміло, йдеться не про формальне інформування, а про інформацію, трансформовану в діяльність, у поступок, лінію поведінки.

Відповідно до закону підвищення потреб у міру насичення потреб нижчого рівня у свідомості людини висуваються на передній план потреби вищих рівнів. Це стає можливим тому, що потреби здатні до екстенсивного й інтенсивного росту (за об'ємом і темпом насичення). При цьому для них характерне не лише кількісне зростання, але й якісний розвиток. За межею відносного насичення однієї потреби народжуються очікування, прагнення до нової мети і виникнення нової потреби.

Сутність активно-перетворюючого ставлення людини до світу виводиться з її родової потреби в самореалізації. Ця потреба, з одного боку, у поступальному розгортанні своїх сутнісних сил, їх соціальному розвитку, а з іншого – у збереженні своєї цілісності як природної істоти. Дане твердження змушує зробити висновок: якщо, з точки зору філософії, сутність є внутрішнє визначення явища, тоді соціальна сутність людини, як її розумів К. Маркс, є її внутрішня, а не зовнішня характеристика. Це означає, що соціальне життя не створює у кожному поколінні і в кожній людині заново людську природу. Вона стверджує і розвиває соціалізовані ще в антропогенезі специфічні людські родові якості, укорінені і в біології.

Якщо людина має сутнісну потребу в самореалізації себе саме як людини, то вона потенційно має і фундаментальні сили до діяльності, що задовольняє цю потребу. До таких сутнісних сил ми відносимо здатність людини до мислення, спілкування і перетворення оточуючого світу.

Закон підвищення потреб – це процес перетворення внутрішнього світу особистості. Як не можна сказати людині: люби музику Бетховена, так не можна сказати: насолоджуйся красою – це все необхідно пережити, відчути і усвідомити, необхідно, щоб «це» було у власному досвіді. Саме тому стадія знаходження ціннісного світу є переживання, що не залежить безпосередньо від зовнішнього світу, – це є перетворення у собі.

На підставі цього ми можемо припустити, що процес підвищення потреб є процес, у якому відбувається перетворення внутрішнього світу особистості під впливом усвідомлення, прийняття цінностей. Зміна в потребах фіксується як особистісні перетворення. Характеризуючи вищі потреби, А. Маслоу вважає, що вони є генетично більш пізніми. Чим вища потреба, тим менш важлива для виживання, тим на триваліший період відкладається її задоволення. Разом з тим, життя на більш високому рівні потреб означає більш високу біологічну ефективність, більшу його тривалість. Задоволення вищих потреб частіше приводить до здійснення бажань і розвитку особистості, частіше приносить щастя, радість, збагачує внутрішній світ.

Кожний з цих процесів пов'язаний з прийняттям індивідом особливої цілі його життєдіяльності, виступає як умова досягнення такої цілі і, насамкінець, веде до змін, які торкаються особистості індивіда. Тут можна

говорити про взаємоперехід у системі «ціль-засіб-результат». Розвиток особистості в онтогенезі передбачає послідовне конструювання цієї системи.

Задоволення потреби на одному рівні, у свою чергу, породжує потребу більш високого порядку. Процес виявляється не завершеним, продовжуючись або в розширенні об'єктів персоналізації, появі нових і нових індивідів, у яких прагнення закріпити даний індивід, або в поглибленні цього процесу, тобто підвищенні значущості своєї особистості в житті і діяльності інших людей.

Підвищення потреби – це ствердження креативної здібності людини.

У процесі розвитку аксіологічного потенціалу особистості слід окреслити особливу, базисну лінію розвитку підвищення потреб до цінностей. Спираючись на неї, можна впливати на розвиток потенціалу в цілому, збагачуючи її зовнішніми і внутрішніми умовами.

Література

1. Александровский Ю.А. Состояния психической дезадаптации и их компенсация. / Ю.А. Александровский. – М.:1976.
2. Ананьев Б. Личность, субъект деятельности, индивидуальность. / Б. Ананьев. – М.: Директ-Медиа, 2008.
3. Голубева Е.А. Индивидуальные особенности памяти человека: психофизиологическое исследование / Е.А. Голубева. – М.: Педагогика, 1980.
4. Каган М.С. Философская теория ценности / М. С. Каган. – СПб., 199.
5. Кон И.С. Ребёнок и общество / И С. Кон. – М.: Академия, 2003.
6. Маслоу А. Теория человеческой мотивации / Мотивация и личность // А. Маслоу. – СПб.: Евразия, 1999.
7. Симонов П.В. Мотивированный мозг / В. Симонов. – М.: Наука, 1987.

Рябуха А.Ю.

*кандидат педагогічних наук,
викладач Полтавського коледжу Університету «Україна»
м. Полтава, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Пріоритетним завданням сьогодношньої освіти є спрямованість на формування кваліфікованих фахівців, які мають бути проінформованими, мобільними, комунікабельними, творчими, прагнучими до саморозвитку.

Дисципліни природничо-математичного циклу є невід'ємною складовою підготовки до умов сьогодення. Інтеграція природничо-математичних дисциплін забезпечує систему знань, яка формує цілісну картину світу, в основі якої ставимо об'єднання математичного розвитку студентів і їх ознайомлення з навколишнім світом. Усе це є вагомою підставою для підвищення мотивації студентів до вивчення природничо-математичних дисциплін.

Важливість мотивації для навчальної діяльності, її ефективності і якості кінцевого результату, досліджувалася у роботах багатьох науковців (Є. Бондаревська, Л. Виготський, О. Леонтєв, А. Маркова, А. Маслоу, С. Рубінштейн, Х. Хекхаузен та ін.). Проблема студентської мотивації у ВНЗ ґрунтовно досліджено у Т. Ільїної, А. Реан, В. Якуніна вивчали види мотивів учбової діяльності студентів. Проте залишаються недостатньо висвітленими питання мотивації вивчення студентами природничо-математичних дисциплін.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей активізації мотивації студентів ВНЗ до вивчення природничо-математичних дисциплін.

Зазвичай під мотивом розуміють усвідомлену потребу в дії, пов'язану із задоволенням певної потреби особистості. Так, Є. Бондаревська, досліджуючи значення мотивів у формуванні пізнавальної діяльності, наголошує, що «мотиви визначають рівень активності і напруженості пізнавальної діяльності людини, впливають на результати мисленнєвої активності, на повноту, міцність, правильність і характер способу діяльності» [2, с. 11].

Поняття «мотив» являє собою досить складний феномен, якому науковці не дають однозначного визначення. Так, український педагогічний словник визначає мотив як «спонукальну причину дій, вчинків людини, спрямованих на задоволення потреб; те, що штовхає на дії» [9, с. 47]. Науковець Є. Ільїн трактує мотив як «складне психологічне утворення, що спонукає до свідомих дій та вчинків, а також є основою для цих дій». На думку автора, мотивом можуть слугувати такі психологічні явища як намір, бажання, прагнення, побоювання тощо, у яких відображається наявність у людській психіці готовності, що спонукає до досягнення певної мети [4, с. 25].

Загалом, мотиви класифікуються: у залежності від предметного змісту (матеріальні потреби, духовні потреби); за місцем у системі мотивації (провідні, залежні); за тривалістю в часі (близькі, віддалені); за способом впливу на діяльність людини; за характером усвідомлення (неусвідомлені, усвідомлені) [8, с. 17].

Отже, під мотивом ми розуміємо спонукання особистості до діяльності з метою задоволення певної потреби.

В українському педагогічному словнику поняття «мотивація» визначається як «система мотивів або стимулів, чинників, що детермінують конкретну діяльність, поведінку особистості» [9, с. 48]. У дослідженні С. Занюка мотивація розглядається як «...сукупність причин психологічного характеру (мотиви, потреби, цілі, наміри, переживання тощо), що визначає поведінку людини, її спрямованість й активність». При цьому автор відмічає, що пояснення поведінки людини вимагає всебічного розкриття причин та аналізу комплексу мотивів, що її зумовили [3]. Крім цього, мотивація визначає й мету діяльності [5, с. 225] і виражається через «внутрішню детермінацію поведінки та діяльності, яка може бути обумовлена зовнішніми подразниками, які оточують людину» [7, с. 65]. Відповідно, вона надає діяльності людини певний сенс, даючи їй перспективу подальшого розвитку. Т. Афанасьєва та Н. Немова розуміють мотивацію як «...сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають людину до діяльності» [1, с. 18].

Таким чином, під мотивацією розуміємо сукупність внутрішніх та зовнішніх факторів, що визначає успішність та ефективність діяльності.

В умовах оновлення системи освіти та її орієнтації на особу як найвищу цінність суспільства, пріоритетну роль беруть на себе предмети природничого циклу. Значення їх в системі освіти досить актуальне, оскільки безпосередньо пов'язане з формуванням компетентного ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих людей, бережливого ставлення до навколишнього середовища (біологія); системи знань про речовини, необхідні для соціалізації та творчої самореалізації особистості, створення уявлення про природничо-наукову картину світу (хімія); знайомства з життям суспільства у всіх його проявах і зв'язках (географія); опанування учнями наукових фактів і фундаментальних ідей, усвідомлення ними понять і законів, принципів і теорій, які дають змогу пояснити перебіг фізичних явищ і процесів, оволодіти основними методами наукового пізнання і використовувати набуті знання в практичній діяльності (фізика) [6].

Природничо-математичні поняття зустрічаються в усіх сферах життєдіяльності, а особливо тісно вони пов'язані між собою. Методи і результати досліджень математичних наук широко використовуються природознавством, а деякі природничі поняття розглядаються на заняттях із математики. Уся природа та навколишній світ побудовані відповідно до математичних законів: належність до певного класу (групування представників рослинного та тваринного світів, живильний ланцюжок); симетрія в будові (будова тіла людини, тварин, рослин); безперервність часу (обертання Землі навколо вісі та навколо Сонця, послідовність пір року, частин доби, часові еталони, співвідношення одиниць часу, користування годинником, термометром); величина (робота з різними об'єктами на карті з використанням масштабу); форма (хмар, тварин, рослин); розташування в просторі (навколо нас, поряд із нами, в середі, ззовні); побудови (побудови структурних діаграм, побудови графіків, порівняння статистичного матеріалу).

На нашу думку, організація навчального процесу у ВНЗ буде ефективнішою, якщо викладач буде урізноманітнювати форми і методи навчальної діяльності так, щоб стимулювати студентів до самостійних форм вивчення природничо-математичних дисциплін.

До основних форм й методів підвищення мотивації студентів при вивченні природничо-математичних дисциплін відносимо:

- роботу в групах;
- самостійне виконання індивідуальних завдань;
- розв'язування якісних задач з математики, фізики, астрономії, хімії, біології, географії, екології;
- роботу з комп'ютером (використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), друкованих матеріалів, електронних видань, презентацій навчального призначення (ПНП), педагогічних програмних засобів (ППЗ), комп'ютерних лабораторних практикумів, віртуальних лабораторій, демонстраційних програм, моделюючих програм, обчислювальних програм,

стимуляторів розрахунків, програм розв'язування задач, електронних розв'язників, комп'ютерних тренажерів, комп'ютерних тестів);

– використання отриманих знань для вирішення життєвих ситуацій.

Запропоновані форми й методи підвищення мотивації студентів при вивченні природничо-математичних дисциплін дають змогу осмислено й гармонійно поєднувати різні види інформації, презентувати її в різних формах, таких як: зображення, включаючи скановані фотографії, креслення, карти й слайди; звукозапис голосу, звукові ефекти й музика; відео, складні відеоефекти й анімаційне імітування; анімації й симуляції. Презентації, що супроводжуються яскравими зображеннями або анімацією, візуально є привабливішими, ніж статичний текст, і можуть підтримувати необхідний рівень пізнавальної активності студентів. Оскільки саме пізнавальна активність студентів здатна забезпечити високий рівень мотивації до навчання.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій на заняттях – це ефективний фактор для розвитку мотивації студентів. І саме грамотне використання інформаційно-комунікаційних технологій, у поєднанні з іншими методичними прийомами, дозволяє викладачу суттєво підвищити інтерес, а, відповідно, й мотивацію до вивчення предмету. Доцільне використання зображальних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій (анімація, відеофрагмент), що значно розширюють навчальний процес, роблять зміст навчального матеріалу більш наочним, зрозумілим та цікавим [10].

Природничо-математичні дисципліни містять у собі теми (математика – «Геометричні фігури і величини», «Відношення і пропорції», «Раціональні числа та дії з ними»; алгебра – «Функції», «Лінійні рівняння та їх системи», «Раціональні вирази», «Нерівності», «Похідна та її застосування», «Інтеграл та його застосування»; геометрія – «Взаємне розміщення прямих на площині», «Геометричні перетворення», «Паралельність прямих і площин у просторі», «Перпендикулярність прямих і площин у просторі», «Координати і вектори»; біологія – «Обмін речовин та перетворення енергії в організмі людини», «Хімічний склад клітини та біологічні молекули», «Еволюція органічного світу», «Надорганізмові біологічні системи», «Неклітинні форми життя»; фізика – «Механічний рух», «Електричний струм», «Світлові явища», «Механічні та електромагнітні хвилі», «Фізика атома та атомного ядра», «Властивості газів, рідин, твердих тіл», «Електричне поле та струм», «Електромагнітне поле», «Коливання та хвилі»; хімія – «Кисень», «Будова атома», «Хімічні реакції», «Неметалічні елементи та їхні сполуки», «Металічні елементи та їхні сполуки»; астрономія – «Основи практичної астрономії», «Методи та засоби астрономічних досліджень», «Сонячна система», «Зорі, еволюція зір», «Будова й еволюція всесвіту»; географія – «Політична карта світу», «Населення світу», «Взаємодія суспільства і природи», «Глобальні проблеми людства»; екологія «Проблема деградації природних компонентів», «Проблема зміни ланок колообігу речовин та енергії», «Проблема збалансованого природокористування», «Проблема збереження біотичного і ландшафтного різноманіття»), вивчення і розуміння яких вимагає розвинутого образного мислення, вміння аналізувати, порівнювати. Але не всі володіють навичками для глибокого розуміння

явищ, процесів, описаних у темах математики, фізики, астрономії, хімії, біології, географії, екології. У таких ситуаціях на допомогу викладачу приходять сучасні технічні засоби навчання.

Наприклад, при вивченні теми «Геометричні тіла, об'єми та площі поверхонь геометричних тіл» із курсу геометрії доцільно застосовувати інформаційно-комунікаційні технології, які допоможуть представити матеріал більш наочно й доступно. Для цього в практичній діяльності використовуємо загальновідомі програмні продукти (*Microsoft Mathematics 4.0*, *Жива геометрія GeoGebra*, *3DG лабораторія*, *Динамічна геометрія (DG)*, *GRAN-1*, *GRAN-2D*, *GRAN-3D*, *Жива математика*) та власні інформаційно-комунікаційні технології (презентації навчального призначення, електронні посібники, контролюючі програми).

Microsoft Mathematics 4.0 – електронний розв'язник, який дозволить легко робити складні обчислення й розрахунки, а найголовніше – показує як це правильно робиться. Основне призначення програми – допомога в рішенні завдань найрізноманітнішого рівня складності по математиці, алгебрі, тригонометрії, фізиці і хімії. За допомогою *Microsoft Mathematics 4.0* можна поступово проглянути рішення задачі, рівняння, обчислення інтеграла або обчислення площі чи об'єму, причому пропонуються для порівняння різні варіанти рішення.

Жива геометрія GeoGebra – програма, що надає можливість створення динамічних («живих») креслень для використання на різних рівнях вивчення геометричних тіл, їх об'ємів та площ поверхонь.

3DG лабораторія – програма у режимі онлайн, що представляє задачі, їх варіанти розв'язання, інтерактивні 3D моделі-ілюстрації.

Динамічна геометрія (DG) – програма, що містить графічне середовище для створення та дослідження геометричних фігур, графічний калькулятор. Ця програма використовується для відкриття закономірностей, їх експериментальної перевірки, побудови контр прикладів, наближеного розв'язку задач.

GRAN-1 – засіб візуалізації математичної задачі та її розв'язку. За допомогою цієї програми можна обчислювати площі поверхонь та об'єми многогранників і тіл обертання. *GRAN-2D* – програма з розряду програм динамічної геометрії, яка призначена для дослідження систем геометричних об'єктів на площині. *GRAN-3D* – програма, яка надає змогу оперувати моделями просторових об'єктів, що вивчаються в курсі стереометрії, а також забезпечує засобами аналізу та ефективного отримання відповідних числових характеристик різних об'єктів у тривимірному просторі.

Жива математика – віртуальна математична лабораторія для навчальних досягнень при вивченні планіметрії, стереометрії, алгебри, математичного аналізу, яка розвиває в учнів навички сприйняття математичних фігур та пов'язаних із ними величин, проведення побудов, порівнянь, обчислень.

Усі загальновідомі педагогічні програмні засоби призначено для розв'язування широкого класу задач шляхом моделювання об'єктів, заданих за умовою. Використовуючи ці програми, студенти обчислюють об'єми

просторових геометричних фігур та різноманітних тіл обертання, а також площі їх поверхонь, не витрачаючи часу на виведення формул, на виконання обчислень, на перевірку істинності одержаних значень. Навчальний час, звільнений завдяки автоматизованим процедурам обчислень і побудов, що виконуються за допомогою програм, методично доцільно використовують для проведення експериментальних досліджень побудованих об'єктів, для складання власних задач із досліджуваними фігурами та їхніми елементами. При цьому застосовуємо: презентації навчального призначення («Історія виникнення геометричних тіл», «Геометричні тіла та їх назви», «Многогранники та тіла обертання у повсякденному житті», «Многогранники», «Правильні многогранники», «Піраміди», «Призми», «Площі поверхонь многогранників», «Об'єми многогранників», «Тіла обертання», «Конуси», «Циліндри», «Куля і сфера», «Площі поверхонь тіл обертання», «Об'єми тіл обертання», «Комбінації геометричних тіл»); електронні посібники («Об'єми і площі поверхонь геометричних тіл», який уміщує теоретичні відомості та приклади розв'язування задач; «Дидактичні матеріали зі стереометрії: геометричні тіла», який надає теоретичні відомості, тренувальні вправи, варіанти самостійних і контрольних робіт).

Контрольно-діагностична система «Test-W», яка є у вільному доступі в Інтернеті, вможливує створення контролюючих програм «Види геометричних тіл», «Многогранники, площі поверхонь та об'єми», «Тіла обертання, площі поверхонь та об'єми», необхідних для систематизації контролю знань учнів.

Усі запропоновані для вивчення теми «Геометричні тіла, об'єми та площі поверхонь геометричних тіл» інформаційно-комунікаційні технології дозволяють вирішити за допомогою комп'ютера широке коло математичних задач різних рівнів складності. Використання геометричних просторових моделей, побудованих і названих педагогічних програмних засобів та інформаційно-комунікаційних технологій, сприяє унаочненню навчального матеріалу зі стереометрії, активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Самостійне створення студентами за допомогою педагогічних програмних засобів тривимірних об'єктів забезпечує формування їхньої просторової уяви. Подібний набір інформаційно-комунікаційних технологій викладач може підібрати до кожної теми.

До вільно поширюваних педагогічних програмних засобів із математики належать *Microsoft Mathematics 4.0*, *Жива геометрія GeoGebra*, *Динамічна геометрія (DG)*, *Жива математика. Microsoft Mathematics 4.0* – електронний розв'язник, що показує, як правильно робити складні обчислення і розрахунки. Програма містить кілька додаткових модулів, кожен із яких націлений на своє коло завдань: *Equation Solver* – дозволяє будувати графіки й вирішувати системи рівнянь із багатьма невідомими, *Formulas and Equations* – бібліотека формул з різних галузей точних наук (від тригонометрії до хімії) з прикладами й поясненнями, *Triangle Solver* – інструмент для роботи з трикутниками, *Unit Converter* – засіб перетворення одиниць вимірів, уключаючи довжину, площу, об'єм, вагу, температуру, тиск, енергію, силу, швидкість та ін. Програма *Microsoft Mathematics* є корисним інструментом для школярів і студентів, що

значно полегшує процес вивчення точних наук, а також може згодитися для всіх користувачів, у яких робота пов'язана з різними обчисленнями. *Жива геометрія GeoGebra* – програма, що надає можливість створення динамічних («живих») креслень для використання на різних рівнях навчання геометрії, алгебри, планіметрії та інших суміжних дисциплін. Програма надає значні можливості для роботи з функціями (побудова графіків, обчислення коренів, екстремумів, інтегралів і т. д.). Крім того, в *GeoGebra* є можливість напряму вводити рівняння і маніпулювати координатами, що дає можливість легко складати графіки функцій і шукати похідні. *Динамічна геометрія (DG)* є надійним та перевіреним супутником учителя математики, що використовує ММТ у роботі. Програма містить: графічне середовище для створення та дослідження геометричних фігур, графічний калькулятор для побудови графіків функцій та рівнянь з двома змінними; методичні рекомендації для вчителя; методичні рекомендації для учня; настанови користувачу. Вивчення геометрії з використанням *DG* робить цей процес наочним та ефективним, сприяючи впровадженню в практику ідей конструктивізму в навчанні. *DG* дозволяє це зробити через можливості будувати геометричні моделі точно, швидко, наочно, а потім використовуватись для відкриття закономірностей, їх експериментальної перевірки, побудови контр-прикладів, наближеного розв'язку задач тощо. Також *DG* має потужний інструмент макроконструкцій, який дозволяє на практиці реалізовувати ідеї вирівнювальної методики (якщо деяку задачу розв'язано у загальній формі, надалі алгоритм її розв'язування можна використовувати як «чорний ящик», задаючи вхідні параметри побудов і відразу отримуючи побудову). Геометричні примітиви в *DG* можна задавати як за допомогою візуального конструювання, так і за допомогою аналітичного задання – це забезпечує можливість на практиці скористатися всіма перевагами аналітичної геометрії. *Жива математика* – віртуальна математична лабораторія для навчальних досягнень при вивченні планіметрії, стереометрії, алгебри, математичного аналізу. Вона розвиває у студентів навички сприйняття математичних об'єктів (фігур, пов'язаних із ними величин, формулювання тверджень і питань тощо) та проведення різних активних дій (вимірювання, порівняння, побудова, спостереження, формування припущень, їх доведення або відхилення і т. д.).

Матеріал для занять у курсах математики, фізики, астрономії, хімії, біології, екології, валеології, природознавства та географії вимагає представлення моделей і явищ, розрахунків та перетворень. Такий матеріал важкий для запам'ятовування і не простий для розуміння. Розгляд на заняттях явищ і процесів матеріального світу за допомогою наукових візуалізацій у динаміці допоможе глибше проникнути в суть вивчених людиною законів природи. Можна також використовувати фото і відеоматеріал, отриманий у результаті наукових дослідів і експериментів, графіки та діаграми. Матеріал до таких занять може бути відображений і в навчальних фільмах і в електронних підручниках.

Отже, у зв'язку з тим, що останнім часом спостерігається стійка тенденція зниження рівня підготовки з предметів природничо-математичного циклу, сучасна освіта потребує оновлення мотиваційних механізмів, які варто

використовувати при навчанні природничо-математичних дисциплін. Оскільки, природничо-математичні науки (біологія: біологія; природничі науки: хімія, науки про Землю, фізика та астрономія; математика та статистика: математика, статистика, прикладна математика) відіграють особливу роль у житті суспільства, тому що саме вони визначають розвиток інформаційних технологій і престиж країни на світовій арені.

Література

1. Афанасьева Т. Н. *Профессиональное развитие кадров муниципальной системы образования : методическое пособие / Т. Н. Афанасьева, Н. В. Немова. – М. : АПКиПРО, 2004. – 188 с.*

2. Бондаревская Е. В. *Прогностическая роль концепции личностно-ориентированного образования в развитии целостной педагогической теории : Идеи личност.-ориентир. образования как прообраз пед. Культуры XXI в. / Е. В. Бондаревская // Известия Южного отделения Российской академии образования. – Ростов-на-Дону, 1999. – Вып. 1. – С. 3–11.*

3. Занюк С. С. *Психологія мотивації : навч. посіб. / С. С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.*

4. Ильин Е. П. *Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.*

5. Ильин Е. П. *Мотивы человека: теория и методы изучения / Е. П. Ильин. – К. : Вища шк., 1998. – 291 с.*

6. Лук'янчук Е. А. *У пошуках шляхів підвищення якості природничо-математичної освіти (за результатами анкетного опитування) / Е. А. Лук'янчук // Розвиток сучасної природничо-математичної освіти: реалії, проблеми якості, інновації : мат. всеукр. наук.-практ. конф., 21-28 жовтня 2013 р. – З. : «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти», 2013. – Випуск № 4 (14). – С. 337–341.*

7. Маслоу А. *Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.*

8. Мерзлякова В. П. *Развитие мотивационной сферы заикающихся в процессе логопсихокоррекции / В. П. Мерзлякова, Е. Н. Рау. – М. : В. Секачев, 2011. – 144 с.*

9. *Український педагогічний словник / уклад. С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.*

10. Швець Т. В. *Формування мотивації студентів на заняттях з хімії за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [електронний ресурс] / Т. В. Швець. – Режим доступу : <http://int-konf.org/infotech/30-shvec-t-v-formivannya-motivacyi-studentv-na-zanyattyah-z-hmyi-za-dopomogoyu-nformacyu-no-komunkacynih-tehnology.html>.*

КОНФЛІКТ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Людина постійно перебуває у стані динамічного розвитку, досліджує щось нове, шукає нові шляхи реалізації. Цей процес містить в собі сприятливі можливості та небезпечні ситуації. Всі ці процеси зумовлюють виникнення неординарних ситуацій, які до цього не зустрічалися і потребують оперативного вирішення. Їх вирішення може тягнути за собою суперечності з іншими людьми, які якимось чином стосуються даної ситуації, тобто виникає таке поняття, як конфлікт - особливий вид взаємодії, в основі якого лежать протилежні і несумісні цілі, інтереси, типи поведінки людей та соціальних груп, які супроводжуються негативними психологічними проявами.

У конфлікті завжди існує протиріччя, зіткнення несполучних поглядів, інтересів, потреб, цінностей, мотивів. Однак сутність конфлікту полягає не стільки у виникненні і існуванні протиріччя, скільки в способі його вирішення. Адже з соціальними протиріччями ми зустрічаємося кожен день, вони виникають завжди і скрізь, але тільки деякі вирішуються шляхом конфлікту.

Виникнення конфліктів є об'єктивним і неминучим явищем. Адже життя – це постійний діалектичний процес виникнення проблем та їх наступного вирішення. Якщо у стосунках між людьми проблем не виникає, тоді наявним є факт «застою», відсутності розвитку. Взаємовідносини людей, у яких відсутні конфлікти, поступово згасають. Конфлікти, в свою чергу, породжують відповідальність і небайдужість, стимулюють оновлення і поліпшення стосунків між людьми. Тобто кожна особистість в певний період часу потребує конфліктних ситуацій для вибору подальшого вектору стосунків з певним колом людей, вибором пріоритетів [1].

Тому проблема, здебільшого, полягає не в наявності самого факту конфлікту, а в тому, який характер він носить – деструктивний чи конструктивний – і яким чином розв'язується.

Деструктивний конфлікт переводить причини, що призвели до конфлікту, на «особистості». Дана установка не веде до вирішення конфлікту, а навпаки, його загострює (зростає упередженість проти партнера, напруга у взаємостосунках, посилюються неприємні почуття та переживання, виникають стреси та ін.). Прикладом деструктивного конфлікту є сварка, коли кожна з конфліктуючих сторін висловлює свою негативну оцінку особистості опонента.

Даний характер конфлікту є найбільш шкідливим, але напевно дає змогу виявити справжню думку про себе в іншій стороні конфлікту та залишити дану людину в минулому.

Конструктивний конфлікт базується не на «особистостях», а на виявленні об'єктивних причин незгоди (різні точки зору на проблему, способи вирішення проблеми тощо). Даний підхід переводить процес проходження конфлікту від конфронтації до співробітництва. В основі співробітництва, з одного боку,

лежить повага до себе, почуття власної гідності, чесність, намагання знайти справжню причину конфлікту, а з іншого, повага до інших, дружелюбність, визнання права інших на власну точку зору, позицію. Дана поведінка в конфлікті приводить до більш глибокого розуміння проблеми, взаємодовіри, готовності зрозуміти один одного і, в подальшому, вирішенню (улагодженню) конфлікту[2].

Конструктивний конфлікт є певним фундаментом для розвитку людини, чи групи людей чи навіть держави. Він відкриває нові напрями розвитку, право вибору.

Аналіз процесу і характеру конфлікту передбачає:

- з'ясування проблеми, яку слід розв'язати;
- виявлення головних діючих сторін у конфлікті;
- визначення їх позицій, інтересів, цілей;
- порівняльний аналіз конфліктної ситуації, позицій учасників, розробка можливих альтернативних рішень з урахуванням інтересів діючих осіб;
- ліквідація конфліктної ситуації на основі вищевикладеного та розвиток кожної із сторін [3].

Конфлікт не має ставати чимось страшним для людини, він має бути певним поштовхом, що в даний момент часу потрібно щось міняти. Ситуація, яка здається критичною, є початком шаленого розвитку та шляху з мертвої точки.

Людина, яка живе без конфліктів, у різних середовищах, не може розвиватись як особистість, професіонал, вона не може ідентифікувати, що робить не правильно, не знаючи проблем не можливо дізнатись смак успіху.

Конфлікт являє в собі багато життєдайних факторів для людини, саме як особистості, таких, як мотивація, право вибору, право на вияв потреб.

Ніяка складна та напружена ситуація не виникає просто так, ніяка людина, яка несе до нас конфлікт не з'являється в нашому житті просто так, все це має за собою певну суть, певний старт для розвитку, випробування, яке треба пройти. Кожен конфлікт треба вирішувати з прицілом на розвиток, в першу чергу конфліктна ситуація, має бути мотиватором для чогось кращого, стимулювати правильному вибору, та підказати, чого ми потребуємо в даний момент часу

Література

1. *Конфлікти і методи їх подолання Навчально-методичний посібник, АПО, Мінськ, 2004.*
2. *Конфліктологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / Герасіна Л. М., Панов М. І., Осипова Н. П. та ін. – Харків : Право, 2002.*
3. *Сізанов А.І. «Пізнай себе», Мінськ, «Полум'я», 200.*

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ (ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ)

Ми живемо на самому дні блакитного повітряного океану Землі - її атмосферного шару. Земля - це наш дім. А який він? Французький географ Елізе Реклю дуже влучно сказав: "Людина створює навколишнє середовище по своєму образу і подоби". Тобто ми маємо те навколишнє середовище, яке заслужили.

Небачено активна й здебільшого непродумана діяльність людини, супроводжувана знищенням природних ресурсів і забрудненням навколишнього середовища, призвела до того, що нині біосфера планети перебуває в критичному стані, коли до глобальної катастрофи залишилися лічені кроки.

Виникли екологічні проблеми не сьогодні й не вчора. Як свідчать стародавні літописи, ще близько 4 тисяч років тому вавилонський цар Хаммураті, а пізніше - китайські й монгольські імператори та європейські монархи вже дбали про збереження природи й видавали накази про охорону лісів, трав'яного покриву степів, водних джерел. Як говорить древня індійська сентенція: "Природа - це не те, що ми отримали у спадщину від пращурів, а те що ми взяли у позику від нащадків "

Українська козацька старшина, незважаючи на надзвичайне багатство нашої природи тих часів, теж уболівала за збереження довкілля й видавала ряд наказів і документів про охорону придніпровських лісів і лук, заборону спалювання лісів, браконьєрства, хижацького знищення звірів та риби.

Із розвитком цивілізації та науково-технічного прогресу, бурхливим зростанням кількості населення на Землі, обсягів виробництва та його відходів проблеми стосунків між природою та суспільством дедалі загострюються. Страшною дійсністю стали голод, отруєні річки та моря, задушливе шкідливе повітря у великих промислових центрах, загублені ліси, сотні зниклих видів тварин і рослин, загроза кліматичних аномалій, ерозія та майже повне виснаження ґрунтів у аграрних районах.

Екологічна криза грізно нависла над усім світом, вона вже "схопила нас за горло". "Екологічна бомба" уповільненої дії, яку ми, всі країни і народи, посилено начиняємо "вибухівкою" із відходів виробничої діяльності, здатна спустошити наш спільний дім - планету Земля, перетворити її на безлюдну пустелю.

Ліквідація глобальної екологічної кризи є на сьогодні найважливішим завданням людства. Ми - люди кінця ХХ століття - майже ненароком для себе раптом опинились у подвійній ролі свідків і винуватців катастрофічних змін у навколишньому середовищі. Ми бачимо це, розуміємо, що це дуже серйозно, але чому ж тоді не припиняється цей страшний "марафон", що неминуче приведе людство до загибелі?

У своїй роботі я маю за мету проаналізувати суть глобальних екологічних проблем та як повина реагувати філософська думка на екологічні проблеми? Який зміст філософського аспекту у підходах до вирішення екологічних питань?

В 90-х роках ХХ століття немає необхідності доводити гостроту і масштабність, а значить, і небезпечність екологічної ситуації, що склалася в світі.

На Всесвітню конференцію по навколишньому середовищу (1992 рік, Ріо-де-Жанейро) з'їхалися 10 тисяч делегатів із 150 країн світу. Минула конференція, з якої почався Міжнародний рух за збереження навколишнього середовища, відбулася 20 років тому в Стокгольмі.

Чи знайдуться сили, що здатні зупинити руйнівні процеси і відродити надію на майбутнє? В останні роки слово "екологія" отримало виключну популярність. Однак зовсім недавно, ще в 1960-ті роки, воно було відоме лише вузькому колу вчених, в основному біологів. Юридично винахідником терміну "екологія" є послідовник Чарльза Дарвіна Ернст Геккель, що в кінці минулого століття визначив екологію "як загальну науку про відношення організмів та навколишнього середовища".

Наукові досягнення ХХ століття створили ілюзію про майже повну керованість світом, однак господарська діяльність людського суспільства, інтенсивне використання природних ресурсів, величезні масштаби відходів - все це входить в протиріччя з можливостями планети (її ресурсним потенціалом, запасами прісних вод, здатністю самоочищення атмосфери, вод, річок, морів, океанів).

Можна виділити два аспекти екологічної проблеми:- екологічні кризи, що виникають внаслідок природних процесів;- і кризи, що викликані антропогенною дією і нераціональним природокористуванням.

Те, що людина зробила з навколишньою природою, вже по своїм масштабам катастрофічно. В результаті вода забруднюється вже в повітрі, забруднена і сама атмосфера, знищені мільйони гектарів родючих ґрунтів, ядохімікатами і радіоактивними відходами заражена планета, величезних розмірів досягло обезліснення і опустелювання та багато, багато іншого.

Тут переплітаються в одне багато глобальних проблем людства - ресурсна, продовольча, демографічна - всі вони мають екологічну проблематику. Але вона має великий вплив і на інші проблеми людства.

Людина - частина природи, й найбільш небезпечні для нашої планети катастрофи й забруднення навколишнього середовища пов'язані саме з нею.

Найстрашніша наруга над людяністю - це війна

Історія людства сповнена жахливих прикладів геноциду, звірячої жорстокості завойовників, загибелі в пожежах спустошливих війн міст, храмів, бібліотек, які створювалися століттями. Вчені-археологи витратили безліч зусиль, щоб розшифрувати асирійські клинописні тексти, половина яких виявилася хвалькуватими реляціями царів-завойовників про свої «геройства».

Забруднення людської свідомості ідеєю війни триває віками. Війна була винаходом нашої цивілізації. Чи не буде й кінець людства зумовлений цим диявольським винаходом.

Інше забруднення людської свідомості - це бездумне, споживацьке ставлення до природи та її багатств. Людина влаштована так, що часто-густо мислить лише категоріями сьогодення й керується девізом «А мені так хочеться!». За прикладами далеко ходити не треба. Згадаймо, що весняні крокуси, конвалії, фіалки давно вже стали рідкістю в приміських лісах, їх занесено до Червоної книги України. За тисячоліття людської цивілізації безліч видів тварин і рослин було бездумно знищено.

Нині, лише в результаті спалювання паливних ресурсів, в атмосферу планети щорічно потрапляє понад 22 млрд тон двоокису вуглецю.

Не дивлячись на ряд міжнародних угод, забруднення гідросферою нафтою прогресує

Особливої гостроти біологічне забруднення водойм набуває в місцях масового відпочинку людей. Через поганий стан каналізаційних і очисних споруд останніми роками міське керівництво Одеси, Маріуполя та інших міст на узбережжі Чорного й Азовського морів неодноразово закривало пляжі, бо в морській воді були виявлені збудники таких небезпечних хвороб, як вірусний гепатит, дизентерія, холера.

Слід зазначити, що останнім часом ліс через перенавантаження відпочиваючими, їх дикунське ставлення до природи, винищення рідкісних лікарських рослин, ягід, грибів, вирубування дерев, спричинені людьми пожежі втрачає свої оздоровчі та рекреаційні властивості, Замбія, Заір, Конго, Судан).

Глобальний характер екологічної безпеки включає корінний перегляд всіх міжнародних зв'язків і відносин, реалізацію глобально-гуманістичного мислення

Глобальна проблема екологічного забруднення буде існувати до тих пір, поки все людство не об'єднається для її вирішення, тому що від цього залежить майбутнє наступних поколінь.

Потрібно відзначити, що проблеми взаємодії людини, суспільства і природи є традиційними для філософії протягом усієї історії її існування і розвитку. Філософія завжди відбивала проблеми буття людини і природи, прагнучи надати певну гармонію їх взаємодії на основі духовного осягнення людиною себе і світу природи і, відповідно, одухотвореною діяльністю, спрямованою на перетворення природи.

Філософія досягла багато чого в осмисленні і проясненні екологічних проблем, які існують в сучасному світі:

-філософи дають узагальнену світоглядну трактування екологічних проблем;

-у філософії відбувався активний процес вироблення понятійно-категоріального апарату з проблем -взаємодії людини, суспільства і природи, екології та, відповідно, формування екологічної форми суспільної свідомості;

-у філософії разом з наукою та іншими видами духовної діяльності активно здійснюється процес пошуку найбільш ефективних шляхів вирішення екологічних проблем сучасності.

Слід зазначити, що ряд досягнень науково-філософської думки заслуговує особливо високої оцінки, так як вони мають пряме і досить значний вплив не тільки на свідомість людей, а й на їх практичну, в тому числі екологічну діяльність: це вчення В.І. Вернадського і його послідовників про ноосферу, в якому запропонований шлях досягнення гармонії між людиною, суспільством і природою і на цій основі вирішення екологічних проблем. У цьому вченні головним фактором, що гармонізує відносини між суспільством і природою, виділена розумна діяльність громадянської людини, здатна надати природному середовищу його проживання стабільність і розумні форми буття і розвитку.

Важливим досягненням філософії є також концепція етичного ставлення до природи. Основні положення цієї концепції були сформульовані А. Швейцером в його відомій книзі «Культура і етика». Їм було сформульовано відомий принцип біоетики «благочинієм перед життям». У сучасній філософській і етичній думці цей принцип отримав подальший розвиток і модифікований в принципи екологічної етики, біоетики, включаючи біоетику в медицині. Це один з перспективних напрямків розвитку етики і в цілому філософської думки на сучасному етапі.

Значними є ідеї М.М. Моїсеєва про екологічний імператив, про коеволюції природи і суспільства, які відбили сучасний стан екологічної ситуації в світі і підходи до її стабілізації і поліпшенню.

Важливе значення має концепція сталого екологічного розвитку, вироблена і предложена світовій спільноті колективно поруч інститутів, заснованих ООН з проблем екології і включена в багато нормативні документи, прийняті на міжнародному, регіональних і національних рівнях. Вперше ця концепція була прийнята в якості керівництва до дії на конференції ООН по навколишньому середовищу в Ріо-де-Жанейро в 1992 р

Однак, при всій важливості і значимості результатів науково-філософської діяльності з проблем екології досягти явно недостатньо. В.І. Вернадський зазначав, що людство в цілому являє собою потужну силу «перед його думкою і працею виникає проблема про перетворення біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого». Необхідність узгодження відносин суспільства і природи в наш час цілком усвідомлена, існує усвідомлення також і того, що людство в вирішенні екологічних проблем має діяти як єдине ціле і в цьому напрямку здійснюється певна діяльність. Однак в цілому екологічні проблеми на практиці поки ефективно не вирішуються. Об'єднання зусиль у цій галузі відбувається повільно. Узгоджених дій недостатньо.

Соціальна філософія, вивчаючи причини деградації довкілля чоловіки й заходи щодо її захисту і вдосконалення, сприяє розширенню сфери свободи людини шляхом створення більш гуманних відносин як до природи, так і до інших людей. Філософська думка бере участь у формуванні екогуманізму в

свідомості і поведінці людини і різних соціальних верств. Від поширення екогуманізму в суспільстві в значній мірі залежить формування відносин людини і суспільства до природи, а, отже, і підходи до вирішення екологічних проблем.

Ставлення людини до природи завжди опосередковується суспільними відносинами і структурами, перш за все політичною системою і виробничими відносинами. Тому філософська думка, прояснюючи сутність взаємодії суспільства і природи, екологічних проблем повинна надавати своє орієнтуюче, світоглядне вплив не тільки на окремих індивідів, а й на прийняття в суспільстві думки, цінності, норми, установки, на духовну культуру в цілому. Будь-яка соціальна система повинна знаходитися в гармонії з природним середовищем, а свої кошти праці та способи використання природи, своє виробництво і споживання пристосувати до природних умов.

До природних умов вона повинна пристосувати і свій спосіб життя і свою популяцію, включаючи чисельність населення.

У наш час загроза докільню набула не тільки глобальний характер, але створила передкризову ситуацію, яка може за певних умов перерости в стан кризи і стане небезпечною для людини і світової спільноти в цілому.

Отже, ситуацію необхідно кардинально міняти. І філософія у вирішенні цього завдання може зіграти досить важливу роль.

Багато мислителів причину екологічних лих бачать в самій людині, в його здатності створювати і застосовувати технології, що знищують життя в природі; в його надмірному прагненні до споживацтва і збагачення за рахунок природи, в його традиційній позиції власника, царя природи. Це і стереотипи мислення і поведінки необхідно міняти.

Людина не цар природи, він залежить від природних ресурсів, від стану біосфери. Ресурси природи не нескінченні, а кінцеві і багато хто з них близькі до вичерпання. Змінити ставлення до природи, дбайливо ставитися до всього живого: і до природи, і до людини, збереженню природних ресурсів, переробляти відходи - це завдання, які вийшли сьогодні на передній план. Збереження біосфери є необхідною умовою виживання людства. Екологічно стійким розвитком людства є такий розвиток, який забезпечує задоволення потреб людей в даний час, але не ставить під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Зараз настав такий період розвитку, коли забезпечення безпеки людства стає навіть більш важливим, ніж подальший технічний прогрес. Пріоритетним напрямком виявляється не подальше нарощування виробництва, а забезпечення його екологічності, реконструкція з урахуванням екологічних наслідків його здійснення. Необхідно здійснити перехід до більш природному, менш споживчому способу життя і до екотехнічному типу економіки, що враховує потребу відновлення і збереження природи.

Звідси випливає відповідальність філософів і нові завдання перед ними в духовному осягненні проблем взаємодії людини, суспільства і природи, в певній стратегії їх вирішення.

Головне завдання - осмислення моделі майбутнього устрою суспільства як еколого-інформаційної цивілізації, здатної до гармонізації відносин із природним середовищем. Це без перебільшення центральна, стратегічне завдання на подальшу перспективу, що стоїть перед філософською думкою.

Інша найважливіша задача – переорієнтація суспільства з споживацького ставлення до природи на відносини, засновані на відповідальній коеволюції, здатних гармонізувати систему «суспільство-природа».

Розвиток екологічно орієнтованої економіки - найважливіша умова переходу суспільства на шлях гармонізації системи «суспільство-природа» і стабілізації екологічної ситуації в світі, в регіонах і окремих країнах.

Оскільки головна причина виникли екологічних проблем виходить від самої людини, отже, потребує змін і сама людина і перш за все його духовність. Потребує вивчення, визначенні і використанні духовний потенціал людини і суспільства у вирішенні складних екологічних проблем, що встав перед світовою спільнотою.

Нарешті, потребує захисту і природа самої людини. Одна з найнебезпечніших сучасних загроз полягає в тому, що наростають негативні зміни в генетичній основі людини, в тому числі під впливом несприятливих природних умов, а також в результаті вживання різних шкідливих речовин, що викликають ці зміни. У виробленні підходів до вирішення цих завдань філософи можуть і повинні брати найактивнішу участь для блага людини і людства.

Очевидно, що стиль сучасного людського буття хибний, і його неодмінно треба змінити, якщо ми хочемо зберегти біосферу й вижити. А оскільки стиль життя визначається мораллю, якої дотримується суспільство, то настав час установити нові моральні принципи й критерії, що відповідають сучасним вимогам до взаємовідносин Природи й світового співтовариства людей, і керуватися ними в своїх діях у XXI ст.

Література

1. <http://studentam.net.ua/content/view/7435/97/>
2. <http://anthropology.ru/ru/text/chizhov-pg/filosofiya-i-ekologicheskie-problemy>
3. <http://www.eco-live.com.ua/content/book/15-nova-f%D1%96losof%D1%96ya-zhittya>
4. <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/bjd/23700/>
5. <http://eco.com.ua/content/golovni-ekologichni-problemi-ta-shlyakhi-ikh-virishennya>
6. <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sidorenko.html>
7. <http://nuclphys.sinp.msu.ru/ecology/ecol/ecol01.htm>

Степанова І. В.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту організації
Херсонського державного аграрного університету
м.Херсон, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН СТУДЕНТАМ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Сучасні соціальні замовлення щодо підготовки фахівців для роботи в аграрному секторі країни повинні ґрунтуватися на певній методологічній основі. Магістрам аграрних спеціальностей, особливо спеціальності «агрономія», необхідно володіти не тільки знаннями, вміннями і навичками економічної діяльності у відповідній галузі, а й умінням вивчати ринок сільгосппродукції, розробляти методологічні основи управління підприємством, вміти виробляти стратегію підприємства не тільки в аграрному бізнесі, а й в усіх сферах народного господарства країни.

Дане положення є актуальною проблемою розвитку вищої національної освіти. Сьогодні настав період активних пошуків таких дидактичних підходів і засобів, які могли б надати гарантоване досягнення цілей навчання студентів аграрних спеціальностей не тільки у професійному плані, але й ліквідація прогалин економічної грамотності, знанні та розуміння економічних законів, за якими сьогодні живе суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про актуальність заявленої теми говорить те, що про методику викладання в українських вишах економічних дисциплін писали багато авторів, серед них С.І. Грицуленко [1], В. М. Нагаєв [2], І. А. Шумейко [3]. Але, не зважаючи на низку досліджень у даному напрямку, на жаль, про підвищення рівня економічної освіти саме майбутніх аграріїв, написано дуже мало.

Мета статті. Саме тому метою дослідження є аналіз основних недоліків в організації викладання економічних дисциплін в аграрному вузі. Основним завданням є визначення шляхів створення умов для набуття економічного мислення, вміння застосовувати набуті знання у професійній діяльності як майбутніх фермерів, так і робітників великих агрохолдингів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Інтеграція України у європейський простір заставляє в наш час українську вищу школу виходити на новий рівень навчання. Якість вітчизняної освіти повинна конкурувати з провідними європейськими вишами, які сьогодні гостинно запрошують українських випускників середніх шкіл до навчання. Особливо важливими умовами Євроосвітньої інтеграції є забезпечення якості навчання, реалізація інтенсивної дослідницької діяльності, визначення соціальної складової

доступності вищої освіти та забезпечення мобільності студентів і працівників ВНЗ. А, що стосується визначальних тенденцій розвитку світової освітньої системи, то ними стають поглиблення її фундаменталізації, посилення гуманістичної спрямованості, духовної та загальнокультурної складової освіти, формування у студентів системного підходу до аналізу складних технічних і соціальних ситуацій, стратегічного мислення, виховання соціальної та професійної мобільності. Тому необхідність підтримання високої конкурентоспроможності на динамічному ринку праці потребує також прищеплення прагнення і навичок до самонавчання, самовиховання і самовдосконалення протягом усього активного трудового життя.

В Україні розглянуті тенденції і особливості розвитку істотно ускладнюються ще й тим, що вони відбуваються на тлі процесів глибокої трансформації не тільки суспільно-політичного устрою та соціально-економічного укладу, а й суспільної психології, системи життєвих цінностей і орієнтирів, морально-етичної парадигми.

Сьогодні освіта визнана однією з найголовніших складових загальнолюдських цінностей. Вектор сучасної політики і стратегії держави спрямований на подальший розвиток національної системи освіти, адаптацію її до умов соціально-орієнтованої економіки, трансформацію та інтеграцію в європейське і світове співтовариство.

За останні роки українське суспільство почало усвідомлювати принципово нову роль освіти у сучасному інформаційному світі, тому вона вже стала одним з найважливіших чинників економічної політики країни.

Якщо розглядати якісні зміни у вищій освіті України, можливо виділити декілька пріоритетних напрямів. Зокрема, європейський рівень якості і доступності освіти, духовну зорієнтованість, демократизацію, нові методи навчання і, як слідство, розвиток суспільства на основі нових знань.

В Україні реалізується програма навчання протягом усього життя людини. В європейських країнах існує система довічного навчання і є важливий внесок вищої освіти у впровадження його в реальність. Вони підкреслюють, що такі дії повинні бути невід'ємною складовою діяльності вищої освіти.

Структура освіти України за своєю ідеологією та цілями узгоджена зі структурами освіти більшості розвинутих країн світу. Україна досягла високого рівня реалізації двох стратегічних завдань: розширення доступу до отримання вищої освіти і досягнення рівня, відповідного світовим стандартам, що сприятиме найповнішому задоволенню освітніх потреб громадян. Саме тому особливої уваги потребує в цьому контексті викладання економічних дисциплін в українській вищій школі.

Як відомо, у радянські часи панувала у всіх вузах «королева» всіх наук політична економія капіталізму, яка ґрунтувалась на класичному творі К. Маркса «Капітал», та штучно створена псевдонаука – політична економія

соціалізму, що втлумачувала у свідомстві майбутніх будівельників комунізму нікому не потрібні економічні норми та правила поведінки у суспільстві. Дані знання не носили ніякого прикладного характеру, хоча і мали деякі позитивні наслідки. Наприклад, класичні закони економіки, що були відкриті колись класиками, зокрема закон вартості А. Сміта та інші ніхто й досі не може спростувати, бо вони діють і в сучасному економічному просторі.

Але за часи двадцятишестирічної трансформації українського суспільства відбулась низка незворотних змін, які по-перше, повністю змінили суспільство взагалі, а й по-друге, змінили свідомість людей, щодо сприйняття себе в оточуючому економічному просторі.

Тому сьогодні основним завданням українських ВНЗ повинно стати не тільки повне і якісне викладання економічних дисциплін, але й набуття навичок щодо їх практичного застосування.

Особливої уваги, на нашу думку, слід звернути на підготовку студентів аграрного вишу, які закінчивши сільські школи, вступили до університету для того, щоб потім повернутися до сільської місцевості і працювати у досить складних умовах, розбудовувати аграрний сектор української економіки.

В даному випадку ми стикаємося з двома проблемами. Як відомо, сьогодні у сільських школах не вистачає вчителів. І, нажаль, рівень підготовки дітей що закінчили школу в місті набагато вище, ніж учня сільської школи. Наприклад, тільки в Херсонській області на кінець 2016-2017 навчального року існувало 1500 вакансій шкільних вчителів. Вчителі у сільських школах нерідко працюють на півтори, а то й на дві ставки, викладаючи при цьому декілька предметів. І другою проблемою є фактор старіння педагогічних кадрів, коли працюють вчителі пенсійного та передпенсійного віку.[4]

В таких умовах найбільш ретельної уваги потребують студенти-аграрії, які навчаючись на аграрних спеціальностях завжди мають практичне застосування набутих навичок шляхом практики, що вони проходять протягом навчання на закріплених виробництвах, та й просто у себе в сільській місцевості. Але сучасному робітнику, що працює на підприємствах які займаються виробництвом сільгосппродукції потрібно дуже багато знань, зокрема з галузі економіки, щоб підприємство було рентабельним. Для цього необхідно орієнтуватися у швидко мінливої кон'юнктурі ринку, орієнтуватися у економічних показниках виробленої продукції, зокрема таких, як собівартість, прибутковість, рентабельність та інші. Оскільки спеціаліст з вищою освітою на селі як правило є менеджером вищої або середньої ланки підприємства на якому працює, йому вкрай необхідні навички менеджера та маркетолога, а іноді і логіста, щоб прорахувати найменший рівень витрат та найдоцільніший розподіл праці серед робітників на аграрному підприємстві.

Саме тому розробка методології викладання економічних дисциплін є важливим завданням аграрного вищого навчального закладу.

Сьогодні майже в кожному аграрному університеті України існує економічний факультет, який здійснює підготовку спеціалістів-економістів, зокрема для сільської місцевості. Зосередження кадрів високого рівня кваліфікації на економічних факультетах, дозволяє аграрним вишам запропонувати студентам аграрних спеціальностей високий рівень викладання економічних дисциплін. Але існують проблеми скорочення навчальних годин, об'єднання декількох дисциплін в одну, і, в першу чергу на аграрних спеціальностях скорочують соціальні предмети, до яких відноситься і низка економічних дисциплін.

На нашу думку студентам аграрних спеціальностей слід запропонувати вже на першому курсі, наприклад, у другому семестрі вивчення основ економічних знань, що дозволить їм ознайомитись з основними економічними законами суспільства, опанувати знання щодо їх економічної поведінки. Як правило, у сільських школах предмет «основи економіки» не викладається, або викладає його вчитель математики, або географії, а іноді й вчитель труда. Для успішного розв'язання завдань, поставлених перед аграрієм в процесі його діяльності в галузі потрібно спиратися на положення економічної теорії і керуватися настановами урядових рішень в галузі сільського господарства. Це створить підґрунтя для подальшого удосконалення основ економічних знань, що будуть потрібні в професійній діяльності.

Потім, починаючи з другого курсу слід в кожному семестрі вводити хоча б одну дисципліну економічного змісту. Студенту аграрного факультету необхідні знання з бухгалтерського обліку, менеджменту, маркетингу, економіки підприємства та інші.

Працівникам аграрного сектору необхідно опанувати знання з аграрної економіки, тобто особливості суспільно-виробничих відносин у сільському господарстві. Це наука, що вивчає форми і характер прояву економічних законів у сільськогосподарському виробництві, яка складається з методів і прийомів використання природних і промислових засобів виробництва для отримання максимальної кількості продукції при оптимальних затратах на її виробництво. Вона пов'язана з багатьма іншими галузями економічної науки: економічною і соціальною географією, соціоекономікою, статистикою, математикою, кібернетикою та іншими науками. Оскільки економічні відносини в сільському господарстві, як і в інших галузях господарського комплексу, визначаються особливостями розвитку продуктивних сил, їхньою організацією і характером розвитку, то економіка сільського господарства у поєднанні з загально-економічними відносинами у їхньому галузевому прояві розглядає систему не лише економічних, але й технічних, технологічних і організаційних відносин. Вона вивчає механізми

дії економічних законів і законів природи в сільському господарстві, специфічні умови і особливості господарювання, управління і планування, процеси розвитку агропромислової інтеграції, горизонтальної, вертикальної кооперації, комплексування і комбінування виробництва та розвиток агропромислових формувань, закономірності і особливості суспільного й територіального поділу праці, розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва, формування зон і районів товарного виробництва зерна, цукрових буряків, льоноволокна, картоплі, городини, плодів, ягід, винограду, молока, м'яса, яєць, вовни та інших видів продукції. Предметом вивчення аграрної економіки є форми організації виробництва і реалізації продукції, кон'юнктура ринку і ринкові відносини, специфічні галузеві техніко - економічні особливості використання основних засобів виробництва і предметів праці, матеріально - технічного постачання і т. ін.

При вивченні виробничих відносин у сільському господарстві, необхідно враховувати постійні зміни в розвитку продуктивних сил, організації, техніці і технології виробництва, виявляти застарілі форми господарства і неефективні методи господарювання і пропонувати нові, визначати ефективність застосування тих чи інших засобів виробництва і трудових ресурсів, технічних, агротехнічних, зоотехнічних, комплексно-меліоративних, природоохоронних, середовищноформуючих та інших заходів, перспективи розвитку сільського господарства. Це вимагає від майбутніх спеціалістів знань, які допоможуть їм вирішувати низку даних питань.

Оскільки сільське господарство – багатогалузевий комплекс, який охоплює різні галузі рослинництва і тваринництва, та базується на різних формах власності, то для характеристики різних сторін його розвитку використовують системи і сукупності різноманітних показників, які повинен опанувати кожен студент, що навчається у аграрному виші.

Для цього необхідно на практичних заняттях використовувати новітні методики викладання, моделювати ситуації, що можливі в реальних умовах господарської діяльності. Потрібно ознайомити студентів у рамках навчальних дисциплін з економічними методами вирішення ситуацій, що можливі у процесі їхньої діяльності: аналізу, синтезу, порівняння, елімінування, ланцюгових підстановок.

Крім того, одним із найбільш перспективних напрямків для викладання економічних дисциплін майбутнім аграріям має організація навчального процесу з використанням викладачами інтерактивних педагогічних технологій, які ґрунтуються на інтенсивному підході, мають практичну спрямованість, виховують у майбутніх фахівців спрямованість на самопізнання. Викладачам економічних дисциплін у своїй діяльності при проведенні занять слід використовувати нові сучасні технології: метод ділової активності, дослідницько-пошуковий метод, метод проектів. Для

формування пізнавальних інтересів у сфері економічних знань майбутніх фахівців-аграріїв можливо використовувати ділові ігри, конференції, мозкові атаки, штурми, кейс-метод, тренінг та інші. Готовність агрономів та спеціалістів у галузі тваринництва не тільки до суто професійної діяльності, але й до прийняття рішень з економічних питань, управління колективом – це складне особистісно - професійне утворення, необхідність якого зумовлена соціально-економічними потребами суспільства. Вона відображає високий рівень професійної компетентності, моральної та інформаційної підготовленості кадрів у аграрних ВНЗ. Таким чином, важливим є застосування інноваційних методів навчання майбутніх фахівців-аграріїв. Це є вимогою сьогодення, що дозволяє активізувати розумову діяльність студентів, реалізувати не лише теоретичну, а й практичну спрямованість занять з економіки, як результат – значно підвищується якість підготовки студентів.

Сучасна діяльність фахівців будь-якої галузі потребує ринкового мислення, де надзвичайно важливими стають економічні знання молоді. Саме тому важливою метою слід вважати формування економічного мислення студентів-аграріїв починаючи вже з першого курсу навчання, а результатом їх подальшу економічно обґрунтовану практичну діяльність. В практиці викладання економіки найважливішим є не тільки розкриття змісту економічних категорій та концепцій, але й пошук ефективних форм отримання знань, їх засвоєння на рівні мислення та поведінки людини. Аналізуючи існуючі форми активізації навчання слід виділити серед них найбільш придатні для економічної підготовки фахівців-аграріїв. Це, наприклад, може бути логічне синтезування навчального матеріалу в формі конспектів-схем, проблемне викладання на лекціях, розбір виробничих ситуацій, навчальні ігри, творчі студентські ігри та інші. Активізація форм і засобів навчання в вузі повинна працювати як цілеспрямована система управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів. Слід наближати навчальний процес до дослідницького, це дає більшу зацікавленість і активність студентів. Особливу увагу слід приділяти формуванню вміння вирішувати проблеми, використовуючи творчий підхід. Нині відбувається активне використання в навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема мультимедіа та інтерактивних технологій. Застосування останніх у навчальному процесі дозволяє реалізувати ідеї індивідуалізації та диференціації навчання, що є основними завданнями сучасної системи освіти України. Як відомо, використання інформаційно-комунікаційних технологій не тільки має позитивний вплив на процес засвоєння навчального матеріалу, а й сприяє інтересу та зацікавленості у студентів-аграріїв до набуття економічних знань. Дидактичні властивості інформаційно-комунікаційних технологій дозволяють вважати їх ефективним навчальним засобом та інструментом для формування професійних умінь та навичок. У нашій країні

формується новий тип економічної культури, й економічна освіта для випускників всіх українських вузів відіграватиме в цьому провідну роль. Тому завдання економічної освіти полягає в перетворенні потрібних економічних знань в економічне мислення, особливо, коли мова йде про галузь спеціалізації, якою є аграрний сектор України. Це змінить економічну поведінку та економічну дисципліну кожного спеціаліста в галузі. Крім того, конкурентоспроможність випускників значною мірою залежить від якості оволодіння економічними знаннями, ступеня економічної культури, вміння мислити і діяти в категоріальній системі ринкової економіки.

Висновки. Роль методики викладання економічних дисциплін недооцінюється. Дійсно, в практиці викладання економічних знань часто труднощі виникають не з приводу змісту економічних категорій, а з приводу форм передачі, а головне, засвоєння цих знань на рівні мислення та поведінки людини. Особливо це є важливим, коли економічні дисципліни викладаються студентам неекономічних спеціальностей. Для студентів аграрних спеціальностей набуття знань з економіки є важливим ще й тому, що підприємцю в аграрному секторі слід вирішувати низку питань, в тому числі економічного змісту. Саме тому важливим етапом навчання у ВНЗ для майбутніх фахівців у галузях рослинництва та тваринництва є отримання знань з економіки та агробізнесу. Реалізуючи послідовно поставлені навчально-виховні завдання, ми вирощуємо молодого висококваліфікованого спеціаліста, здатного до нового економічного мислення в умовах реформації держави. Зважаючи на це сучасний викладач економіки повинен бути викладачем нового типу, тому що від високого рівня економічних знань, економічної культури, які досягаються в процесі здобуття освіти, безпосередньо залежить створення та функціонування ефективного ринкового простору в Україні.

Література

1. Грицуленко С.І. *Методика викладання економічних дисциплін: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]* / Грицуленко С.І., Потапова-Сінько Н.Ю., Гарбера К.М. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2012. – 224 с.
2. Нагаєв В. М. *Удосконалення процесу підготовки кадрів АПК в системі управління навчально-творчою діяльністю* // Педагогічні науки: 36. наук, праць СДПУ ім. А.С.Макаренка— Суми, 2003.— С 233—243.
3. Шумейко І.А. *Актуальність вдосконалення організації самостійної роботи студентів [Текст]* / І.А. Шумейко // Вісник проблем біології і медицини. Медична освіта. – 2013. – № 1. – том 2. – С. 196-198.
4. <http://khersonline.net/novosti/obschestvo/83026-v-oblasti-ne-hvataet-medikov-i-uchiteley.html>

Субботін В.М.
здобувач кафедри соціальної філософії
та філософії освіти НПУ ім. М.Драгоманова,
директор Державного підприємства «Головний
навчально-методичний центр Держпраці» (ДП «ГНМЦ»)
м.Київ, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ «ГЛОБАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА» У КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМИ ПОСТМОДЕРНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ ТРАНСФОРМАЦІЙ ІНСТИТУТІВ ОСВІТИ І СИСТЕМИ ЗНАНЬ

Постмодернізм, звернувши увагу на нові тенденції в європейській культурі, поставив у центр своєї філософії *нелінійність мислення*, позиціонувавши його як сукупність комунікативних актів, таких як *дискурс* і виділивши поряд з поверхневими структурами глибинні способи мислення і думки. Постмодерністський спосіб мислення виявився співзвучним глобальним інформаційним технологіям, які привчили користувачів комп'ютерів та Інтернету не тільки до електронних форм комунікації, але і до нових форм роботи з текстами в електронному вигляді, зокрема, до *інтертекстуальності*, до дискурсу в рамках глобальної інформаційної мережі.

Віртуальний простір стає простором не тільки науки, а й системи освіти. Віртуальні університети, дистанційна освіта, спілкування по електронній пошті і т. інш. – усе це стає буденною справою і тягне за собою цілий ряд наслідків, які ще не осмислені у повному обсязі [7,259].

Дане дослідження обумовлене необхідністю наукового аналізу і філософського осмислення тих масштабних соціокультурних змін, які відбуваються в сучасному світі у зв'язку з інформатизацією та комп'ютеризацією усього суспільства, в тому числі й освіти, завдяки чому є можливим виявити комунікативні аспекти розвитку соціальних систем з мережевими структурами, які згодом перенесемо на освіту.

Мануель Кастельс зробив висновок про те, що нова постіндустріальна хвиля викликала становлення суспільства мережових структур (*network society*): «в умовах інформаційної ери історична тенденція призводить до того, що домінуючі функції і процеси все більше виявляються організованими за принципом мереж. Саме мережі складають нову соціальну морфологію наших суспільств, а поширення «мережевої» логіки значною мірою позначається на хід і результати процесів, пов'язаних з виробництвом, повсякденним життям, культурою та владою [2].

Під *мережевою структурою* М.Кастельс має на увазі відкриту структуру, яка складається із взаємопов'язаних вузлів. Додавання нових вузлів сприяє необмеженому розширенню мережі, тобто *необмеженої здатності до комунікації*. Ця відкритість, висока динамічність соціальних структур з мережевою основою, поширюється на сферу інновацій, введення яких не призведе до соціальної нестабільності, хаосу тощо через здатність

таких структур до самоорганізації, самовідтворення, самореференції. Такі структури стають невід'ємною частиною сучасного суспільства – суспільства, в якому інформація набуває товарний статус, процес комунікації стає його невід'ємною частиною феномена інформації, а найбільш поширеним видом діяльності стає інтелектуальна праця. У такому товаристві «утворюється якісно нове співвідношення інформація-комунікація».

У результаті чого стало можливим говорити про інформаційно-комунікативної системи суспільства, яка виступає специфічним посередником між соціальними суб'єктами. М. Кастельс у своїй роботі «Становлення суспільства мережевих структур» відзначає якісну зміну співвідношення між природою та суспільством, природою і культурою. Якщо на першому етапі взаємин природи і культури природа панувала над культурою, а людина тільки боровся за виживання, то на другому етапі взаємин природи і культури, пов'язаних з промисловою революцією, культура стала панувати над природою. На сучасному етапі відбувається підпорядкування природи культурою настільки, що її доводиться штучно відновлювати в якості однієї з культурних форм». Ми стали жити не в природному, а переважно громадському, інформаційному, медійному світі. Суспільство мережевих структур принесло інше буття, якісну зміна в житті людини [6,50].

В умовах становлення інформаційного суспільства зростає соціальна потреба у знанні, у підвищенні рівня освіти, яка сама стає інформаційно-комунікативною системою.

Проблема освіти як інформаційно-комунікативної системи з мережевою структурою та її ролі в суспільстві вимагає переосмислення вже існуючих парадигм і поглядів, активізує і розширює пошук нових адекватних філософських концепцій. Серед таких концепцій, в першу чергу, слід зазначити концепції Маршалла Маклюена та Елвіна Тоффлера. Свої філософські погляди і культурологічну концепцію М. Маклюен представляє в працях: «Галактика Гутенберга», «Розуміючи медіа: продовження людини», «Медіум – це Послання», «Війна і мир у глобальному селі».

М. Маклюен вирішальним чинником процесу формування соціально-економічної системи вважає технологію, визначальний спосіб комунікації. В історії цивілізації він виділив три основні етапи: 1) первісна дописьменна культура з усними формами зв'язку і передачі інформації; 2) «галактика Гутенберга» – письмово-друкована культура; 3) «глобальне село» – сучасний етап, який відроджує сприйняття світу на новій електронній основі через заміщення письмово-друкарських мов спілкування радіотелевізійними і мережевими засобами масових комунікацій. Маклюен стверджує, що зміна технологій, створення нових технічних засобів: від алфавіту і листів до друкарського верстата, а потім і до електронних засобів комунікації, визначає зміну соціально-економічної системи.

За теорією Маклюена, ідея світу набуває нового сенсу «глобального села», в якому нічого не можна приховати, і *всі відповідальні за все*. М. Маклюен виявляє, що в сучасну епоху уся життєдіяльність сучасного суспільства здійснюється «глобальними обіймами», які виникають у результаті

«мозаїчного резонансу»: мозаїка телекомунікацій, мас-медіа та комп'ютерів дає резонансне електронне збурення, «продовжує» центральну нервову систему людини до «глобальної села». М. Маклюен досліджує вплив інформаційно-комунікативної системи на духовно-культурний розвиток людини. Його тезу про «розширення людини» можна трактувати як «розширення» фізичного тіла і духовних здібностей людини в результаті еволюції інформаційно-комунікативної системи, які збільшують людські можливості, масштаби її діяльності, швидкості та потужності.

«Електронне співтовариство» М. Маклюена, яке прийшло на зміну друкованим засобам комунікації, радикально перетворює усю сферу міжлюдської комунікації в напрямку злиття ізольованих один від одного індивідів, націй і рас в *єдине комунікативне співтовариство*. Воно є прообразом сучасного інформаційного суспільства або суспільства, заснованого на знанні [1,173].

Не менш істотний внесок у розвиток ідей інформаційного суспільства внесла концепція Елвіна Тоффлера, викладена в його книзі «Третя хвиля» [2]. Е. Тоффлер виділяє в історії цивілізації три хвилі: *перша хвиля – аграрна* (до XVIII століття), *друга – індустріальна* (до 1950-х рр. XX ст.) І *третья – пост- або суперіндустріальна* (починаючи з 1950-х років). Е. Тоффлер вірить у реальність нових перспектив і потенціалу «*третьої хвилі*»: у самій серцевині руйнування і розпаду він бачить свідоцтва зародження і життя, що корелює з уявленнями теорії самоорганізації. Е. Тоффлер зазначає тенденції створення нового інтелектуального середовища, заснованого на комп'ютерних мережах, прогнозує процеси їх самоорганізації як незалежної від людини системи.

Хоча сам Е. Тоффлер не вживає термін Інтернет, але він починає науковий дискурс з проблематики Інтернету – World Wide Web – «Всесвітньої павутини», створеної у 1988-1991 рр. в Європейській лабораторії фізики елементарних часток колективом розробників під керівництвом Робера Гальо. Елвіна Тоффлера відносять до перших пророків Інтернет-цивілізації, який сформулював загальне передчуття змін та їхніх тенденцій. З цього часу Інтернет перетворився на засіб масової комунікації, а за своєю значимістю для подальших доль цивілізації не поступається винаходу друкарського верстата Гутенберга. Завдяки йому стали можливі сучасна наука, техніка і нове сприйняття навколишнього світу, нова ментальність.

Подібного роду ситуацію сьогодні називають *постмодерністською*, а загальне передчуття змін – «*постмодерністською чутливістю*» [5,15]. Сучасна культура, розлучившись з *проектном модерну* – найбільшою як утопією, так і реальною парадигмою розвитку європейського людства, – прийшла до *постмодернізму*.

У центр сучасної філософії постмодернізм поставив *нелінійність мислення*. Вона постає як сукупність комунікативних актів, як дискурс. Той же самий *нелінійний* (багато дослідників називають його «постмодерністським») спосіб думки виявився співзвучним глобальним інформаційним технологіям. Саме комп'ютер та Інтернет стали найбільш помітними змінами, які відбулися в останні десятиліття, справжнім втіленням досягнень суспільства на межі другого тисячоліття. Електронні форми комунікації, нові форми роботи з

текстами в електронному вигляді, такі як інтертекстуальність, дискурс – це невід'ємні складові глобальної інформаційної мережі.

Таким чином, аналіз одного з найбільш популярних філософських напрямків філософії – постмодернізму – закликає нас перейти від стратегії вибору одного підходу і одного філософського напрямку, і піти по шляху широкого обговорення різних світоглядних підходів і філософських напрямів стосовно освіти, виявлення існуючих між ними згод і розбіжностей.

Освіта, критично сприйнявши постмодерністські теорії, повинно увійти у постмодерн, випробувати постмодерністську метаморфозу і рухатися далі в полі інтердисциплінарних дискурсів по третій стратегії конструювання філософії наукової освіти. Цей варіант стратегії ґрунтується на *постнекласичній науці*, в першу чергу на теорії самоорганізації, теорії дисипативних структур, синергетиці, автопоезисі. Результатом такого руху повинно бути становлення свого роду наукової філософії, відповідної духові і викликам сучасного нелінійного світу і сучасним вимогам суспільства «економіки цінностей без грошей» (Е.Тоффлер).

Якою ж має бути філософія освіти XXI століття? В основу нової філософії освіти може бути покладена ідея *синергетико-коммунікативно-діалогічної освіти*, в основу якої покладено три поняття: самоорганізація, діалог, комунікація.

Глобальна мережа, віртуальний простір проникають і в систему освіти. Дистанційна освіта, віртуальні університети, спілкування з викладачами та іншими членами навчального співтовариства по електронній мережі, по електронній пошті міцно увійшли в наше життя, але не ще не отримали належного осмислення у філософському просторі освітньої думки. Сучасна модель освіти створюється у спільній синергетичній взаємодії різних сфер культури та різних способів освоєння світу (науковому, художньому, філософському, релігійному), народжуючи нове синергетичне бачення світу, засноване на його багатомірності, на принципах ймовірнісного детермінізму, самоорганізації і складної ієрархічності.

«... Постмодерністська думка прийшла до висновку, що все, що приймається за дійсність, насправді не що інше, як уявлення про неї, залежне до того ж від точки зору, яку обирає спостерігач, і зміна якого веде до кардинальної зміни самого уявлення. Таким чином, сприйняття людини оголошується приреченим на «мультиперспективізм»: на постійно і калейдоскопічно мінливий ряд ракурсів дійсності, які у своєму мерехтінні не надають можливості пізнати її сутність»[4,136].

Чим може бути корисний постмодернізм як основний напрямок сучасної філософії, мистецтва, науки, освіти? Загальним плюралізмом; визнанням цінності інформації; деконструкцією колишніх економічних і політичних цінностей – влади, грошей, обміну, виробництва; визнанням істини тільки як слова, тексту; «поетичним дослуховуванням» до світу наукою; розумінням того, що немає реальності, а є різні віртуальні реальності.

Література

1.Зінченко В.В. Глобалізація і глобалістика.– Львів: «Новий Світ-2000», 2014. – 420 с.

2. Кастельс М. Становление общества сетевых структур // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология (под ред. В.Л. Иноземцева). - М.: Academia, 1999. - 640 с. - С. 494-505.
3. Тоффлер Э. Третья волна. - М.: АСТ, 1999. - 784 с.
4. Kincheloe J. *Toward a critical politics of teacher thinking: Mapping the postmodern.* - Westport, 2013. - 217 p.
5. *Postmoderne: Zeichen eines kulturellen Wandels.* - Hamburg: Rowohlt, 2014. - 427 s.
6. Touraine A. *Thinking Differently.* - Cambridge, Malden: Polity, 2009. - 236 p.
7. Zinchenko V. *Institutional trends globalization and transformation of socio-economic development//Mokslas ir praktika: aktualijos ir perspektyvos. Mokslinių straipsnių rinkinys.* - Kaunas: LSU, 2017. - 279 p. - P.257-265.

Тараненко Г.Г.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
суспільно-гуманітарних наук*

Таврійського державного агротехнологічного університету

Губар Д.І.

*магістрант Таврійського державного агротехнологічного університету
м. Мелітополь, Україна*

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ОСВІТНІХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА КАНАДИ

В сучасних умовах освіта є одним із найважливіших факторів, що забезпечує економічне зростання та значною мірою обумовлює майбутнє планети і світового співтовариства у цілому. Саме тому у сучасному світі спостерігається тенденція до зростання розуміння ролі освіти як інструмента сталого розвитку і забезпечення добробуту людей.

Здобуття освіти в англomовній країні є одним із найпопулярніших виборів серед студентів, які бажають навчатися за кордоном. У зв'язку із цим навчання у Канаді стає дедалі актуальнішим серед абітурієнтів різних країн світу, що пов'язано не лише з англomовним середовищем держави, але й широким спектром вищих навчальних закладів і спеціальностей, доступністю цін на освітні програми (порівняно з іншими англomовними країнами) та лояльною імміграційною політикою.

Актуальність проблеми щодо перспектив розвитку освіти є безсумнівною, що підтверджується численними науковими розвідками. Так, зокрема, дослідження важливості освіти у підвищенні рівня економічного розвитку України та Канади розглядалися Ю.Богачем, Т.Боголібом, Є.Бойком, О.Василиком, Д.Грішнвою, Б.Данилишиним, К.Грищенком, М.Євнухом, В.Євтушевським, С.Єрохіним, І.Каленюком, В.Кременем, К.Корсаком, В.Куценком, В.Луговим, О.Навроцьким, Ю.Ніколенком, С.Ніколаєнком, К.Павловським, К.Павлюком, Г.Штейном, В.Юхименком, В.Яблонським та ін.

За результатами досліджень британської компанії QS «Рейтинг країн з найкращою системою вищої освіти (ТОП-50)» 2016 року (QS SAFE National System Strength 2016) [3], Канада входить до п'ятірки лідерів за такими показниками як ефективність освіти, доступність освіти, наявність університетів світового рівня, розмір бюджетного фінансування та спонсорські інвестиції.

Аналізуючи особливості канадської система освіти, можна дійти висновку про те, що вона є багато спільних рис з українською. Так, зокрема, у Канаді, як і в Україні, існує дошкільна, початкова, середня і вища освіта. Здобуття середньої освіти для громадян є безкоштовним, а для талановитих учнів навчання у вузах існує система грантів. Однак, як відомо, відмінності можна віднайти в деталях, а тому більш ретельне дослідження дає змогу зрозуміти, що мова йде про абсолютно різні підходи до навчання.

Так, наприклад, порівнюючи початкову освіту, можна побачити, що вона в Канаді, як ми вже зазначали, є обов'язковою і безкоштовною для громадян. Проте, на відміну від нашої системи середньої освіти, у Канаді навчання можна продовжити ще на 2-3 роки. Вказаний етап не є обов'язковим і передбачає підготовку учня до вступу до вузу.

Аналізуючи програму навчання та організацію навчального процесу в канадських школах, варто вказати на відсутність єдиного освітнього підходу, адже кожна провінція в цих питаннях орієнтується на потреби регіону, його історичні та культурні особливості. Так, наприклад, навчання на сході і південному сході країни здійснюється переважно французькою мовою, тоді як в інших регіонах – англійською. Окрім цього важливою відмінністю є можливість вибору школи за гендерною ознакою (для дівчаток, для хлопчиків та змішана).

До відмінних рис освітніх систем двох країн можна віднести ставлення до рівня контролю знань педагогів, яке у Канаді знаходиться на дуже високому рівні. Так, зокрема, кожен викладач перед вступом на роботу повинен пройти своєрідне тестування на профпридатність [2].

Що стосується система вищої освіти в Канаді, то вона є двовекторною та включає навчання в коледжі та навчання в університеті за програмами бакалаврату, магістратури та докторантури. Аналізуючи різні точки зору щодо основних конкурентних переваг Канади як освітнього напрямку, вчені доходять висновку, що вони полягають у можливостях. Так, наприклад, канадські університети пропонують освіту академічного рівня зі здобуттям вже знайомих ступенів бакалавра та магістра [1], тоді як коледжі, які також розраховані на випускників шкіл, пропонують максимально практично-орієнтовану освіту, а також більш бюджетний варіант навчання.

Навчання у коледжі орієнтоване на отримання здобувачами вищої освіти спеціальної освіти в прикладній сфері: технічній, у сфері мистецтва, туризму, здоров'я, готельного бізнесу, менеджменту тощо. Основним завданням цих установ є підготовка фахівців, які відразу після закінчення навчального закладу зможуть розпочати професійну діяльність. Навчання в коледжі, що триває від 1 року до 4 років, передбачає велику кількість стажувань і практично не включає академічні дисципліни. Окрім цього, програми значно варіюються за тривалістю. Так, зокрема, канадські заклади освіти надають можливість обрати одно-, дво- або чотирьохрічну програму та, відповідно, підлаштувати тривалість

здобуття вищої освіти до наявного часу та фінансових ресурсів. Окрім цього навчальні заклади Канади пропонують гнучкі ціни на освітні програми різного рівня складності.

Найбільш престижним і тривалим (3-11 років) у Канаді є навчання в університеті. Так, наприклад, для отримання диплома бакалавра здобувачеві вищої освіти потрібно провести в університеті 3-4 роки, магістра – ще додатково 2-3 роки, доктора – ще 4 роки після отримання магістерського ступеня. При цьому вимоги до абітурієнтів є такими ж, що і у коледжі, однак більша увага приділяється балам атестату – чим вищими є бали з профільних предметів, а також загальний середній бал, тим більше існує шансів стати студентом.

На відміну від України, у Канаді після отримання ступеня бакалавра здобувач вищої освіти має змогу продовжити навчання за програмою магістратури виключно за тією спеціальністю, яку він вивчав у попередні роки [2].

Не менш привабливим виглядає і ринок праці в країні, адже Канада, за оцінками міжнародних фінансових організацій, має одні з найкращих економічних перспектив на найближчі 50 років. Експерти зазначають, що не зважаючи на глобальну економічну кризу, у цій країні, на відміну від більшості розвинених держав світу, темпи економічного зростання не лише не знизились, а навпаки зросли, адже завдяки стабільності національної валюти та значному обсягу інвестицій в державі стрімко розвивається промисловість та інноваційні галузі економіки.

Зрозуміло, що такий стан речей не лише стимулює підвищення попиту на кваліфіковані трудові ресурси на ринку праці, а й зумовлює потребу у висококваліфікованих спеціалістах, що уможливорює не лише початок застосування отриманих знань на практиці ще під час навчання у вузі, але й отримання пропозиції щодо працевлаштування одразу після його завершення.

Досить поширеними у Канаді є бізнес-школи, які тут з'явилися відносно нещодавно (пізніше, ніж у США чи Європі), у зв'язку з чим навчання за цими програмами є дещо дешевшим, ніж в інших країнах. Проте це не вплинуло на якість освіти – більшість шкіл відрізняються цілком «американським» рівнем. Бізнес-освіта, яку можна здобути лише в університетах, здійснюється за американською моделлю – студенти отримують знання, засвоюючи теоретичні аспекти, розбираючи «кейси», проходячи практичне навчання у реальній компанії. Проте деякі відмінності все ж є. Так, наприклад, курс навчання за цією програмою в Канаді триває від 1 до 2 років (у США – 2 і більше років) та орієнтований на підготовку саме міжнародних фахівців у бізнес-сфері.

Варто зазначити, що однією із найбільш поширених проблем для студентів, які прагнуть здобути освіту за кордоном, є отримання візи та оцінка імміграційного клімату в країні навчання у цілому. З цієї точки зору Канада є однією з небагатьох держав із демократичною імміграційною політикою, адже уряд країни створює сприятливі умови для міжнародних студентів, оскільки економіка Канади потребує кваліфікованих працівників. Так, зокрема, студенти, які приїждять до Канади здобувати освіту, мають можливість працювати із частковою зайнятістю під час навчання та отримати робочу візу після закінчення канадського вузу на термін від одного до трьох років [2].

Отже, аналізуючи освітні системи Канади і України, можна дійти висновку про те, що освіта в обох країнах є основним інструментом для розвитку населення і країни в цілому, адже саме завдяки освіченим та цілеспрямованим людям уможлиблюється побудова гарного майбутнього та досягнення певного наукового прогресу. Не зважаючи на те, що освітні системи обох країн мають низку відмінностей, у цілому вони зорієнтовані на якість, відкритість та доступність.

Література

1. *Міжнародне співробітництво та університетська освіта : Матеріали міжнар. наук. конф. / ред.: В. Д. Будак; Ін-т педагогіки та психології проф. освіти АПН України. – Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2000. – 263 с.*
2. *Освіта у сучасному світі (порівняльний контекст) : Навч. посіб. / Н. В. Кічук; Ізмаїл. держ. пед. ін-т. – Ізмаїл, 2001. – 88 с.*
3. *QS World University Rankings® 2016-2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2016>.*

Тараненко Г.Г.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
суспільно-гуманітарних наук*

Таврійського державного агротехнологічного університету

Кольцова О.Т.

*магістрант Таврійського державного агротехнологічного університету
м. Мелітополь, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНІХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА ФІНЛЯНДІЇ

Сучасна освітня система України знаходиться у стані реформування, що важко назвати простим і безболісним процесом. Метою реформ є наближення до європейської системи освіти, а їх масштаби вражають: за останні три роки в Україні прийнято два важливих документи, які змінюють усю систему освіти: Закони України «Про вищу освіту» та «Про освіту».

Звісно, наважившись на такий крок, ми беремо на себе велику відповідальність щодо освіти майбутніх поколінь, а тому подальші успіхи на цій ниві залежать від можливості запозичити найкращий європейський досвід та гармонійно його імплементувати у нашу освітню систему, зважаючи на національні традиції та культуру.

Досить часто серед науковців і політиків лунає думка про те, що одним із найкращих прикладів для запозичення освітянського досвіду є система освіти Фінляндії, що у 2006 і 2009 роках була лідером у світовому рейтингу. Отже, вважаємо за необхідне порівняти освітні системи України та Фінляндії з метою віднаходження як відмінних, так і спільних рис, що уможливить більш ґрунтовне розуміння головних принципів, на яких побудована фінська освіта, і визначення того, на якому етапі знаходиться Україна.

Так, загальновідомо, що в основі освітньої системи України лежить радянська. За всі роки української незалежності здійснюються спроби відійти

від цього і створити свою систему освіти, орієнтуючись на європейську. Проте, на думку багатьох вчених, українська освітня система є ще далекою від досконалої. У той же час Фінляндія, згідно з дослідженнями міжнародної організації PISA, вже не перший рік є лідером у світі за рівнем освіти.

Аналізуючи освітні системи двох країн, варто зазначити, що відмінності спостерігаються вже зі школи. Так, зокрема, у шкільній освіті Фінляндії особлива увага приділяється знанням і вмінням, які є необхідними у повсякденному житті, що є гарним мотивом до навчання. У той же час освітні орієнтири навчальних закладів України є більш теоретичними, далекими від життя, що спричиняє певні труднощі у сприйнятті матеріалу.

В школах Фінляндії класи є малочисельними, що дає змогу вчителям розробляти для кожної дитини особливий навчальний план, а для дітей, у яких постійно виникають проблеми із засвоєнням матеріалу, пропонується корекційне навчання, що проводиться у невеликих групах або індивідуально [5].

Важливою відмінною рисою є те, що якщо у дитини, яка навчається, спостерігається відсутність бажання добре вчитися або ж недостатність здібностей, її зорієнтовують на отримання робочої спеціальності. Таке виявлення схильностей до певної діяльності знаходиться у компетенції особливого шкільного фахівця – «вчителя майбутнього». В Україні, як відомо, відсутність бажання вчитися, або відсутність здібностей не є причиною для того, аби відмовитися від подальшого навчання та отримання вищої освіти.

Важливою рисою фінських шкіл є також те, що вони готують дітей до життя, а не до іспитів. Фінів змалку навчають тому, як зорієнтуватися на місцевості, як порахувати вартість товару з кількома знижками, як вирахувати відсоток від податку, створити резюме в Інтернеті, контролювати банківський рахунок тощо. Тобто дітей, на відміну від нашої школи, навчають не запам'ятовувати інформацію, а правильно нею користуватися. Окрім цього, після закінчення 9 класів початкової школи в учнів є вибір: або піти до ліцею (гімназії) і скласти випускний іспит, або вступити до професійного училища (коледжу). Відбір до навчальних закладів на цьому етапі відбувається за середнім шкільним балом. Пропонується також додатковий десятий клас для тих учнів, які хочуть поліпшити свої оцінки чи провести ще один рік перед вибором напряму навчання на вищому рівні освіти [2, 3].

Отже, як видно, у Фінляндії вже на шкільному етапі відбувається відбір учнів, які зможуть продовжити навчання в університеті, а головним завданням фінської середньої школи є спрямування дітей на продовження навчання у виші чи професійному училищі. Зважаючи на цей факт, у ВНЗ приходять лише ті учні, які показали досить високий ступінь підготовки.

Учні з низькими балами мають змогу вступити до професійного училища, де зможуть отримати робітничу спеціальність. Залежно від майбутньої професії, навчання в коледжах триває від одного до чотирьох років, але частіше три роки. У них можна отримати спеціальність практично в будь-якій галузі: від сільського господарства до мистецтва або спорту. Під час навчання особлива увага приділяється практичним знанням. Випускники

училищ мають змогу вступити до інституту [7]. В Україні, як відомо, вступити до інституту можна як після коледжу, так і після школи, але на основі складання ЗНО.

Для бажаючих навчатися в університеті, навчання в ліцеї і складання державного іспиту є обов'язковим, а навантаження є вищим, ніж в основній школі. Так, зокрема, навчання в ліцеї триває 2,5 роки і декілька місяців займає підготовка до державного екзамену [2]. Після закінчення ліцею складається матрикуляційний – перший, єдиний і останній, – загальнонаціональний іспит, який ще не гарантує вступу до університету, бо важливим етапом є також складання іспитів в університеті [6]. В Україні, як відомо, вступ можливий лише за умови успішного складання ЗНО.

Аналізуючи вищу освіту, варто звернути увагу на те, що зараз у Фінляндії існує дві паралельні системи вищої освіти – університети і політехнічні інститути. Останні пропонують навчання лише за ступенем бакалавра та дають практичні знання і навички для роботи в різних областях, що є їх головною відмінністю від класичних університетів. З цієї причини відбувається тісна інтеграція інститутів із бізнесом. Практично будь-який виш такого типу має власний технопарк, де працюють підприємства і комерційні організації, а студенти на практиці вдосконалюють свої знання. Диплом інституту має відповідну назву – «професійний диплом інститутського рівня» із вказівкою найменування основної спеціальності [3].

Що стосується фінських університетів, то тут здобувачі вищої освіти спочатку отримують ступінь бакалавра, який є проміжним, а потім – ступінь магістра, який є основною метою навчання [6]. Цікавою особливістю є також те, що окрім основного графіку навчання, усі бажаючі можуть відвідувати літні курси за своєю спеціальністю.

У Фінляндії усі університети є державними, і їх налічується не більше 30-ти. Великий конкурс призводить до того, що не всі бажаючі можуть вступити до університету, а лише найкращі, що потім відображається на їхній професійній діяльності. Навчання в університетах є доступним для всіх, тому що ніякої плати за навчальний семестр, як уже зазначалося раніше, не стягується, зі студента беруть плату лише за навчальні матеріали та щорічні внески за обов'язкове членство в студентських союзах, щоб користуватися наданими цими спілками пільгами та заходами [7]. У той же час в Україні вищу освіту можна отримати як у державних, так і в приватних навчальних закладах, через що їх кількість набагато перевищує допустимі рівні. Це спричинило зниження конкуренції, і тому до вищих навчальних закладів приймають усіх охочих із низьким рівнем навченості.

Не зважаючи на те, що освітньо-кваліфікаційні рівні в Україні та Фінляндії приведені до єдиного Європейського зразку, що забезпечує студентам можливість продовжувати навчання за кордоном, все ж можна віднайти відмінні риси. Так, зокрема, система вищої освіти в Фінляндії включає чотири освітньо-кваліфікаційних рівні: бакалаврат, магістратура, докторантура та ліценціат.

Програма бакалавра триває 3-4 роки, а тривалість навчання залежить від типу вищого навчального закладу: це може бути традиційний університет

або університет прикладних наук. У першому випадку студент навчається три роки і отримує в основному теоретичні знання. У другому – після чотирьох років навчання випускник готовий до виходу на ринок праці. Однак за статистикою більша частина фінів продовжують навчання далі.

Магістратура користується великою популярністю, адже ступінь магістра є необхідною умовою для прийому на престижну роботу. У зв'язку з цим під час вступу вимагають диплом за тим же профілем або максимально схожим. Тривалість другого ступеня освіти становить 1-2 роки залежно від дисципліни, що вивчається. Деякі магістерські програми (наприклад, психологія та фармацевтика) включають професійну практику.

Програми Ph.D. тривають 4 роки. В університетах не існує фіксованого числа навчальних місць, для зарахування досить надати диплом за тим же профілем з гарними оцінками. Однак деякі вузи обмежують їх кількість, так як бажаючих вчитися виявляється занадто багато.

Ступінь ліценціата є альтернативою докторантурі. Для її отримання потрібно всього лише 2 роки, тому вона оцінюється нижче диплома Ph.D. Вказаний ступінь є хорошим варіантом для тих, хто працює, адже за час навчання здобувачі вищої освіти засвоюють певну предметну область і пишуть дисертацію. Ступінь ліценціата, як і диплом аспіранта, дозволяє брати участь у дослідженнях і викладати в університеті [3, 7].

В Україні, як відомо, 5 освітньо-кваліфікаційних рівнів: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії та доктор наук [4]. Проте «цінність» дипломів дещо відрізняється. Так, наприклад, диплом магістра не є гарантією отримання престижної роботи, а вступ до аспірантури не є настільки обмеженим. Вища освіта в Україні є у певній мірі більш доступною, адже не передбачає «відсіювання» на етапі школи (що, до речі, має змінитися із прийняттям Закону «Про освіту») та зазвичай не є безкоштовною.

Отже, дослідження особливостей освітніх систем Фінляндії та України, уможливило виокремлення як відмінних, так і спільних рис, які можуть стати позитивним ґрунтом у процесі модернізації української системи освіти та наблизити її якість до вимог і стандартів, напрацьованих Європейським співтовариством. Проте, не варто забувати, що кожна країна має свою самобутню культуру, не враховувати яку не можна, а тому, як зазначає В.Співаковський, оптимальною формулою є «"20% фінської моделі" + "20% сінгапурської моделі" + "60% нашої національної моделі"», що, на його думку, є «рятівним або навіть виграшним коктейлем», до якого «входять і навчальний контент, і освітні технології, і процес, і кінцевий результат» [1]. У той же час варто зазначити, що, ставши на шлях непростих реформ у цій галузі, Україна вже зробила важливий крок у напрямку підвищення рівня якості вищої освіти та наближення її до європейського.

Література

1. Володимир Співаковський: *фінська система освіти згасає* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/blogs/58290/>.
2. *Высшее образование в Финляндии. Вузы Рованиemi.* <http://tvoirovaniemi.livejournal.com/21619.html>.

3. Жерноклєєв І., Система освіти Фінляндії [Електронний ресурс] / І.Жерноклєєв, Т.Пушкарьова. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/method/1300/>.

4. Закон України Про вищу освіту <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

5. Кудрін О. Система освіти Фінляндії. У гонитві за лідерством. [Електронний ресурс] / О. Кудрін. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2239681-sistema-osviti-finlandii-u-gonitvi-za-liderstvom.html>.

6. Система образования Финляндии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://e-finland.ru/travel/general/sistema-obrazovaniya-finlyandii.html>.

7. Система вищої освіти в Фінляндії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pedagogics/00381400_0.html.

Тимченко В. М.

кандидат філософських наук,
викладач філософії Київського інституту банківської справи
м. Київ, Україна

КАМІНЬ ЯК РЕАЛЬНІСТЬ І НАКЛЕП ЧИСТОГО РОЗУМУ

«Ми всі шукаємо корені. Шукаємо предковічне. Цивілізація починалася там і тоді – в добу неоліту. Ми забули про це. Згадуємо тільки зараз. Точніше, починаємо згадувати. Більшість людей мають діряву пам'ять. Решта ж скаржиться, що пам'ять у них занадто довга і глибока – і сприймають це як хворобу. І в той же час всі забули про неоліт – епоху істинного. Коли люди відчували камінь і зерно, смак меду і глибину неба, м'якість землі і твердість вістря списа, швидкість оленя і повільність моху... Ми загубили це відчуття предковічного. Мислимо швидкостями металічних монстрів, які самі ж створили. А хочеться дихати і пити холодну воду. Хочеться спілкуватися з птахами і лісовими звірятами».

Сповідь Сонця. Шон Маклех (сучасний ірландський поет, який пише українською замість англійської).

«А що, якби всім, особливо вченим, ... вивчати природу не у схожості, а відмінності, щоб у кожного твердо знаходити своє єдине обличчя, і у родині змалку цьому практично навчати дітей, і у школах викладати у природознавстві поряд з морфологією ще й обличчязнавство? ... Тоді б ми впізнали усю природу з обличчя, і виявилось, що будь-який рух супроводжується обличчяформуванням, і якщо є дещо без обличчя, то це означає: нічого не варто. І впізнавати обличчя ... означає впізнавати й долучатись до руху світу ...».

Очі землі. М. Пришвін [17, с. 398].

М. Гайдегер, залучаючи ідеї зоолога Я. Укскюля, *припускає*: у каменю нема світу; камінь зовсім не відчуває землі, на якій лежить; каменю істотно

не доступне те, де він перебуває; його існуванню притаманна повна закритість. Але ця недоступність каменю для світу та світу для каменя не є його недоліком: вона – спосіб його існування [23, с.303-304, 314; 24, с.145]. Поміркуємо про це й ми. Міркування Гайдегера можуть бути істинними, та як філософи ми маємо можливість подивитись на речі знову та своїми очима. Долучитись до *спів-бачення* (звідси подальше цитування як залучення інших авторів до *полілогу*). Адже філософія подібна до очей тим, що очі бачать не тому, що бачили колись, а тому, що бачать зараз. Очі не закарбовують: їм не потрібні знімки баченого раніше. Філософ завжди починає дивитись навіть на «всім відоме» так, наче нічого про них не знає. Спробуємо з'ясувати, наскільки адекватні буттю каменя деякі поширені уявлення про нього (камінь нічого не відчуває, є щось неживе, примітивне, менш досконале й розвинене, ніж людина). Здається очевидним, що внутрішнє буття каменю та стосунки між ним і світом є *terra incognita* (людина не знає їх вповні [14, с.383]), і тому мова тут може йти лише у модусі філософського припущення. «Феноменологія допомагає побачити світ навколо нас, повертаючись при цьому до самих речей – теза Гусерля, яка у тлумаченні Мерло-Понті означає “повернутись до цього світу до знання”. Саме феноменологічна філософія видається Мерло-Понті винятково близькою до мистецтва бачення – “справжня філософія у тому, щоб знову навчитись бачити світ» [7, с.175].

1. Камінь не лише лежить, а нагрівається, освітлюється, мокне... Тобто перебуває у взаємодії з речами, інакше б ці процеси були неможливими. Різні камені сприймають тепло, світло, вологу різною мірою, тому це сприйняття є властивістю каменю, а не лише дією світла.

Коли на камінь падає каштан, хвилі удару поширюються всім каменем: він сприймає рух каштану та вібрує. Чи можна вважати, що камінь не чує, як на нього впав каштан? Камінь не відчуває це як люди. Та про повну відсутність відчуття можна казати тоді, коли б камінь зовсім не реагував на падіння каштану: не вібрував і не відбивав би його від себе. Коли у горах до нас вертається гучне відлуння нашого вигуку, чи можна твердити, що гори його не чують і не примножують? У. Уїтмен: «Незворушне каміння, що стільки відлунь приймає і повертає ...» [21, с.25].

Камінь здатний сприймати тепло, рух, вологу. Тепло камінь не залишає в собі, а зразу поширює за межі себе. Волога змінює форму, властивості поверхні, температуру каменю. Хіба сприймати – це сприймати лише всередині себе, в собі й для себе? Чи можна вважати, що для каменю нема світу, що він не відчуває довкілля і Сонця? Якби камінь був таким, то світові було б неможливо його нагріти, а потім сприйняти його тепло. «Кожен бруківець мріє стати дзеркалом. Чи то свічадом, у яке буде зазирати дощ ... Кожен камінь бруківки – дзеркало, у якому ми бачимо не себе ...» (Ш. Маклех).

За Гайдегером, камінь нездатний сприймати речі такими, якими вони є: воду як воду і т.д. Придивимось. Від морських хвиль камінь стає саме вологим, а не... квадратним. Стан каменю адекватний впливу. Де тут несприйняття води як води? Можливо, у каменю нема нашого відчуття

приємності від води, але він, як і ми, здатен сприймати воду таким чином, щоб намочитись. І це сприйняття води каменем дуже об'єктивне.

Кажуть: «Камінь не існує там, де лежить. Камінь існує в собі». Складно погодитись, зважаючи на сказане вище. Якщо камінь не існує там, де лежить, то *Сонце* не нагріло б його, і на місці каменя мала б бути порожнеча чи інші речі. Якщо камінь не існує там, де лежить, то *ми* можемо витягти 100 кам'яних брил з підвалин будинку, і той не впаде. – Камінь теж існує не в собі, а у світі, серед світу. Ми не можемо ні фізично перемістити будь-яку реальну річ світу за його «межі», ні уявити існування жодної речі нашого світу «самої по собі». Тоді, може, камінь не існує там, де лежить, *лише для себе*? Розглянемо це трохи далі.

Відчуттям зазвичай вважають здатність, притаманну лише живому, органічному, активному. В чому відмінність відчуття живого від реагування технічного сенсору? Друге заздалегідь налаштоване реагувати лише на певні рухи. А живе здатне сприйняти навіть те, з чим ніколи не мало справи: нове, невідоме, непередбачуване. На це здатні навіть «хімічні елементи», тим більше «елементи» у тлумаченні Д. Дідро [6, с.373-374, 448]. ... Але тоді й каміння має відчуття, бо здатне сприймати дещо навіть з того, з чим або ким ніколи не стикалось. Ф. Шеллінг: «Неорганічної природи самої по собі не існує»; «... різниця між органічною і неорганічною природою існує лише в природі як об'єкті і що природа як первинна *продуктивність* ширяє над обома» [25, с.24, 226, 183]. П. Тейяр де Шарден у своїх філософських узагальненнях природознавчих досліджень намагався показати, що матерія, дух, свідомість – не окремі предмети, природи чи сутності, а різні вияви одного й того ж світу, які він порівнює з різними ділянками однієї хвилі [20, с.234, 230, 57-58].

2. Г. Померанц: «Треба зрозуміти, що взагалі є. Чи є камені, моря, зірки? Вони стійко існують, стійкіше, ніж ми, але ж існування – лише інерція буття. Підкоряючись другому закону термодинаміки, камені, моря й зірки повільно припиняють бути. ... Маса матерії, звиті у галактики й розсіпані як зоряний пил, – лише маси шлаку з плавильної печі буття. Лише у живому виявляється рух, який можна назвати рухом буття (або рухом до буття) ... Але живе існування ще дуже неповне, недосконале, дуже крихке. Це лише схід буття» [16, с.58]. Чи не є хибним антропоморфізмом вважати існування каменю «інерцією буття» через те, що камінь, на чийсь погляд, не виявляє руху? Можливо, буття каменю у тому й полягає, щоб прагнути незмінного, вічного спокою, міцного, тривкого й цілковитого злиття з усім важким та утворення планет і зірок (!), існування яких не припиняється вже принаймні мільярди років. Нутро живих істот прагне становлення, екстатичності, експансії, а каміння прагне впасти одне до одного, притягтись до купи у непорушному центрі й стані. Можливо, каміння вже досягло повноти буття (і це не інерція, а концентрація буття), і тому не прагне більшого – стати, бути, виявитись. Якщо «живе існування» ще прагне бути, ще крихке як очеретина Паскаля, то хто існує більше – істота чи камінь? [6, с.400]. Симетричні кристалічні сполуки у ракових утвореннях [10] («кристал замість клітини», Тейяр де Шарден); потяг до поділу на *протилежності* та влади;

високотехнологічні вироби, якими люди прагнуть себе не лише доповнити, а й замінити (роботи, штучний інтелект й інші карколомні проекти) – чи це не є одними з тих форм стійкості (аналогічної стійкості каменю), яких прагне крихке людське буття? [20, с.44]... А поруч з цим *скам'янінням живого* інша крайність: все більш нестримне надання технічним пристроям з неорганіки *позірних* ознак одушевленості, розумності, чутливості, чуйності, гнучкості, прозорості... Відчайдушні, запаморочливі, гарячкові (як у передсмертній лихоманці) спроби людини прищепити життя тому світу, який попередньо було знедушено і змеханізовано у рацію...

Антропоморфізмом є редукція ознак життя до здатності рухати собою і навколишніми речами, бути суб'єктом руху, який «змінює світ на краще». Ознаки життя й душі можуть бути навіть лише у сприйнятті активності зовні. До того ж, камінь здатен сприймати те, чого не сприймають інші речі... Світло не сприймає звуку; вода не зберігає наданих форм; для музики не існує доторків і т.д. Крім цього, камінь не лише сприймає світ, а й виражає себе, множину своїх якостей: твердість, вагомість, довговічність, колір... А надзвичайні кам'яні візерунки, наприклад мармурові, часто затьмарюють шедеври сучасного живопису... Г. Тракль: «І *тихо торкається* старий камінь тебе: Воістину! Я буду завжди коло вас» [4, с.63-65]. Тейяр де Шарден виділяє 3 аспекти матерії: множинність, єдність, енергія. Матерія, каже він, дещо «надзвичайно активне» [20, с.44].

На думку Гайдегера, каже Р. Сафранскі, камінь «перебуває у світі, але не здатен з самого себе встановити будь-який стосунок до світу» [19, с.277]. Дивна теза. Адже ми знаємо, що весь світ на поверхні Землі тримається також завдяки кам'яному підґрунтю. Більш того, це підґрунтя активно і надзвичайно різноманітно впливає на усі процеси цього світу. Саме завдяки своєму кам'яному підніжжю наш світ перебуває у теплі, адже каміння є одним з найбільших на нашій планеті поглиначів і поширювачів Сонячного тепла. Магнітне поле земного ядра захищає планету від Сонячної радіації. Безліччю своїх якостей каміння досі активно формує ріки, ґрунти і цілі континенти... Для дослідників природи, як от В. Докучаєва і В. Вернадського, каміння містить колосальну і досі майже не розшифровану інформацію про минуле і майбуття не лише Землі, а й космосу. Ці й інші вчені «оживили “мертву природу”. Камені заговорили» [1, с.78]. Каміння, на їх погляд, не лише розповідає про час, еволюцію, а є часом...

3. Кажуть: «Камінь не знає, що існує». Зіставимо людську самосвідомість і буття каменя. У самоусвідомленні одна частина мене впізнає іншу. Коли камінь падає на землю та весь здригається, хіба будь-яка частина каменя не помічає іншої? Якщо падіння помічає не весь камінь, а лише та частина, якою він впав, то чому камінь розколюється навпіл, а не лише у місці удару? Якщо намалювати на камені квітку, він помітить його? Так. Помітить лише тим місцем, де квітка? Ні, квітку помітить весь камінь як ціле, бо всі його «частини» дотичні одна до одної ніби довершені провідники. «Синя квітка, що *тихо звучить* у пожовклім камінні» (Г. Тракль). Р. Роллан: «Все суще є музика, треба лише її почути»; «Все у світі музика. Все вібрує аж до каменя» [13, с.77].

Чому людина вдається до самоусвідомлення? Бо не знає себе. А чи буває, щоб одна частина цілого каменю була відокремленою від решти, не відчувала її? Ні. Бо камінь є цілістю, де все поєднано з усім. Не каміння страждає на шизофренію. Якби камінь не тримав себе вкупі, то розсипався б. Навіщо каменю себе пізнавати, якщо у нього нема розірваної душі і нещасної свідомості? Камінь не потребує самоусвідомлення: він вже є цілісним і відчуває себе всього весь і зразу. Якщо у каменю є душа, то вона у нього скрізь. У цьому – довершеність каменю. Можливо, саме тому ми не *відчуваємо* і навіть не розуміємо внутрішнє буття каменю, що у нашому *погляді* на речі ми бачимо їх не цілісними, а сегментованими – а щоб відчути душу каменя, слід відчути його всього, скрізь і водночас. Зупинитись і заспокоїтись як він. Якщо у каменю є душа, її неможливо з нього вилучити, забрати, вичавити. Це душа, яка злилась не лише з усім каменем, а й з його оточенням. Як тоді може померти камінь? Душа цілком з'єднана з каменем, а він – зі світом [25, с.526; 20, с.44-45, 47]. Уїтмен: «Дух зеленого і сухого листя, узбережжя, каміння темного в морі ...» [21, с.19].

Абсолютно геніально та ніби якраз щодо нашої теми каже Б. Паскаль: «Є два різновиди розуму: один жваво і глибоко проникає у висновки з принципів, і це – правильний розум [l'esprit de justesse]. Інший здатен осягнути велике число принципів, не плутаючи їх, і це – розум геометричний [l'esprit de géométrie]. Один – це сила і непомильність розуму. Другий – широта засягу розуму. Однак один може легко обійтись без другого, розум може бути сильним і вузьким, а може бути широким і слабким. ... Природа ж розуму може бути така, що він спроможний легко і аж до основи проникнути у невелику кількість принципів, проте неспроможний бодай трохи проникнути в речі, що обіймають багато принципів. ... Геометри ... призвичаєні до виразних і помітних геометричних принципів та звиклі розмірковувати лише після того, як свої принципи добре побачили й опанували ... Ми заледве їх бачимо, радше відчуваємо, ніж бачимо, і нам неймовірно важко дати відчути їх тим, хто не відчуває їх з них самих. Це речі такі витончені [délicates] й такі численні, що треба вельми тонкого і виразного відчуття, аби їх відчути і судити про них непомильно [droit] і правильно згідно з цим відчуттям ... Треба одразу побачити річ, охопити її одним-єдиним поглядом, а не послідовним розмірковуванням ... Це не означає, що розум тут не вдається до розмірковувань, але він робить це мовчазно, природно і без жодного мистецтва»; «Почуття ... діє миттєво і завжди готове до дії. Треба оперти нашу віру на почуття, інакше вона завжди буде хистка» [15, с.205-206, 278]. Минає лише кілька століть, і подібні думки розгортає Гайдегер: «Ми повинні повернутись обличчям до сущого, і так ... мислити його буття, але при цьому залишити суще спочивати [beruhen] у його сутності. Саме такі зусилля думки й зустрічають ... найбільший опір при спробі визначити речовинність речі ... Непримітна річ ухиляється від думки у її впертості [unscheinbare Ding entzieht sich dem Denken am hartnäckigsten]. ... Ми не повинні пробивати собі шлях до речовинності речі силою»; «Якщо ми спробуємо розколоти скелю, вона в уламках своїх не явить нам свого нутра, своєї розімкненості [Geöffnetes]»; «Чи можна уникнути того, щоб речі

захоплювались зненацька, і як цього уникнути? Напевно, є лише один вихід: залишити за річчю вільне поле, щоб у цьому полі вона могла безпосередньо виявити свою речовинність» [24, с.113, 149, 99].

4. Паскаль: «Велич людини велика тим, що людина знає себе мізерною; дерево не знає себе мізерним. Отже, знати <себе> мізерним – це бути мізерним, але хто знає, що ми мізерні, той – великий» [15, с.42]. Замінімо дерево на камінь [15, с.111]. Хто тут каже про велич людини? Людина. У себе вона вбачає велич, у каменю – ні. Лише здатність до самосвідомості надає людині вищості? Але тоді й камінь, якби мав самосвідомість, претендував би на вищість та змагався б з людиною за першість. Якщо вивищує лише самосвідомість, то без неї людина не є вищою за камінь. Тоді через що надимається раціо, яке у самосвідомості помітило себе? І ким або чим було раціо до цього? Якщо раціо помічає *себе*, то ще не має об'єктивної підстави вивищуватись над *каменем*, адже те, що я знаю себе, не дає мені переваги над іншими. Бо у самоусвідомленні я опиняюсь вище лише над собою. І максимум, на чому можу тут наполягати: лише одна частина мене деякий час є над іншою, і є не онтологічно, а лише у моєму самоусвідомленні. Лише я вважаю себе вищим.

Не відомо, чи може камінь вивищуватись над людиною. Та є фактом, що саме людина здатна вивищувати себе (подумки) над собою і світом, хоча фактично такою не є (Паскаль каже про це у другому рядку). Людина знає, що саме вона має ці упередження і пороки гордощів самовихваляння й пихатого приниження інших реалій. Можливо, це знання колись сприятиме тому, що людина стане вищою, та лише над собою. І збагне своє дійсне становище у світі. Збагне, що той, хто принижує, не вищий, а нищий. Людина не вища за ґрунт, на якому стоїть, бо нездатна й мить тримати себе і землю. Хто принижує те, що безкорисно, у дар тримає його на собі все життя (земля), той вибиває самого себе з будь-якого ґрунту. «Якби у цьому світі не було розкидано трохи каміння, його затягло б жабуринням і слизом» (Р. Роллан). Лише голова надимається над твердю землею, ноги ж відчувають, як стоять саме там та ростуть саме туди, де є земля. Людина випинається над землею лише на свій мізерний зріст, а земля під її ногами поринає вглиб, вшир і вгору на незримі відстані. Ставлення до світу з погляду розуму (раціоналізм) – дуже незручна й небезпечна для життя позиція: розум бачить все не таким, яким воно є, а неодмінно, невідворотно викривляє. Коли розум дивиться на світ, в центрі цього «світу» перебуває він, розум. Але так є лише для цього розуму і в ньому. З погляду розуму речі, ближчі до нього, є більшими, а решта речей уявляються все меншими, звужуються, ущільнюються, стають непроникними для ока, змикаються у непроглядне *ніщо* та взагалі зникають з поля зору. Розуму у моменти самовпевненості й нахабності ввижається, що він більший за все видиме, що лише він здатен бачити-розуміти світ і його самого, що він стоїть над всіма речами й охоплює їх собою. У цих й інших ілюзіях розум перебуває постійно, бо насправді такий слабкий, мізерний і ні на що не спертий, що має оточити себе своїми мареннями як захисною оболонкою, як хоч якимсь опертям-павутиною, хоч чимсь, що він, короткозорий, здатний розгледіти й втримати.

«Знати <себе> мізерним – це бути мізерним, але хто знає, що ми мізерні, той – великий». А хто тут є великим? Той, *кого* усвідомлює людина, чи той, *хто* її усвідомлює? Не той, *кого* усвідомлює людина, бо вона, за Паскалем, усвідомлює, що є мізерна. Отже, великим проголошує себе той, хто усвідомлює. І лише через те, що бачить іншу частину людини? Але й мале здатне бачити велике – як око всесвіт. Може, людина тому хизується своєю величчю, що бачить свою здатність бачити? Та знов-таки, і мале бачить. Крім того, як може судити про себе той, хто бачить одну свою частину, але не бачить при цьому себе? Адже у самоусвідомленні я бачу себе, але не бачу того, хто бачить. Око бачить світ та не бачить себе. Та припустимо, що у самоусвідомленні я бачу і себе, і того, хто бачить. Тоді я не можу бути більшим і ціннішим за те, *кого* усвідомлюю. Бо усвідомлюю лише те, що я той, хто бачить. Я – бачення. Як і чому бачення може бути більшим і ціннішим за те, *що, де і чим* бачать? Знання, що є гроші, не цінніше за гроші. Коли бачу зоряне небо, то невже моє бачення більше, вище і цінніше за нього? І для кого цінніше – для мене чи для неба? Якщо для мене, то це моє суб'єктивне уявлення, яке викривляє і знецінює реалії – хибно оцінює і мене, і небо. Якщо для неба, то воно і без бачення його кимось є – і є, можливо, ще більшим і великим, ніж його може збагнути будь-яке бачення. Чи не тому Паскаль каже: «Простором усесвіт осягає [comprend] і поглинає мене як точку; мисленням я осягаю [comprends] його» [15, с.42]? Паскаль тут зближує, а не розводить, мислення і світ: і людина охоплює світ, і світ охоплює людину. Постає питання: чи не осягає себе й камінь, хоч би й не мав самосвідомості? Як і навіщо йому вдаватись до самоусвідомлення? Камінь і без нього збігається з собою: є єдністю, має форму – охоплює себе зсередини і зовні.

5. Кажуть: «Камінь не є живим і не живе. Він щось неорганічне». Як можна казати це, якщо ми не знаємо ні всієї його праісторії, ні подальшої долі? Якби ми нічого не знали про людей, і побачили їх лише сплячими, то подумали б, що це істоти, існування яких – спання. Коли дитина бачить банку з водою, їй здається, що вода буде у банці завжди, тоді як та постійно випаровується. Ми не можемо судити про те, чи є живим камінь, бо наше людське існування – лише мить. Можливо, якби ми побачили існування каменю протягом мільярдів років, то побачили б вражаючі, дивовижні, незбагненні зміни й події [20, с.48; 25, с.199]. Тоді б камінь не здався незмінним і мертвим.

На відміну від людей камінь здатен існувати безліч років, майже вічність, і не старіти. Чи не є камінь більш живим, ніж ми? [22, с.382-383; 6, с.399; 20, с.55; 24, с.151]. Ми – помираємо. Але й камінь може бути знищеним. Хіба не було живим те, що існувало? Крім того, нелогічно вважати живим лише те, що може померти. Те, що народжується і вмирає, з'являється в тому, що вже є: чому ж одне вважається живим, а інше – мертвим? Каміння у відомому нам світі набагато більше, ніж істот, які народжуються і вмирають. Чи не є саме істоти узбіччям цього світу? [22, с.161-162]. За Шеллінгом і Вернадським, неорганічне є також одним з виявів органічного. Але оскільки органіка нашого світу виникає й існує на тлі

неорганіки, то чи не логічно припустити, що істоти не настільки живі, а каміння не настільки неживе, як вважається зазвичай? Можливо, якраз не надто живе і потребує народження, життя, смерті? Тоді можна припустити, що камінь настільки сповнений життя або живе так повільно, неквапно, що не потребує життя у форматі стрімкого й галасливого народження-помирання.

Каміння існує не у вакуумі чи в собі, а у природі, де вирує життя. Дивно вважати, що каміння, оточене звідусіль життям, є острівцем чогось мертвого.

6. Аналітичний підхід науки розкладає явища на елементи. Чи пізнаємо таким чином камінь? На часточки можна розкласти й картину, комп'ютер, людину – і не пізнаємо цих речей у їх рештках. Звичайне уявлення про камінь: «це щось неорганічне». Якщо розділити на частини організм, його не складеш знову і він загине. Але те саме стосується й каменю: камінь теж можна безповоротно знищити; уламки каменю не утворюють з себе новий цілий камінь; крихта каменю не є тим самим цілим каменем.

Можливо, у буличнику міститься цілий всесвіт з його минулим і майбутнім життям, але ми не можемо у нього *проникнути*. «Кожен камінь – пророк» (Ш. Маклех). «Найдавніші міфи вчили людей прозрівати крізь покрив відчутного світу іншу реальність, яка містить в собі щось інше. І для цього зовсім не потрібно було повірити у щось неймовірне, бо на тому етапі ... ще не розверзлась метафізична прірва між священним і мирським. Дивлячись на камінь, стародавня людина бачила зовсім не інертний, бездушний шматок скелі. Вона відчувала силу, міцність, сталість і те абсолютне буття, яке так різко відрізнялось від крихкого буття людини. Сама інакшість каменю робила його священним. Ось чому камінь у Стародавньому світі часто сприймався як ієрофанія – одкровення священного початку» [2, с.26].

А як почувається сучасна людина? По-різному, але зазвичай невтішно. Наприклад так: «Було холодно, вставати я не мав ніякого бажання, тож простяг руку до маленької полички над ліжком і взяв книжку, яку дуже любив і всюди возив із собою – пісні Малларме. Читав повільно, неухважно, потім закрив книжку, знову відкрив і врешті відкинув. Усе в тих піснях сьогодні вперше здалося мені безкровним, ні духу, ні плоті людської – лише блякло-сині порожні слова на вітрі. Дистильована, чистісінька вода, без мікробів, але й без поживних речовин – мертва вода.

Як у напівзабутих релігіях боги перетворюються на поетичні мотиви, на гаптування, що скрашує людську самоту, розвішане по стінах, так і ця поезія. Невиразні жадання серця, які несуть у собі і ґрунт, і зерно, обертаються безплідною грою, повітряними замками.

... Чому ці пісні стільки років чарували мене? Чиста поезія! Нехай життя стане прозорою, невагомою іграшкою, яку не обтяжує ані краплина крові. Селянське, грубе, брудне людське начало – любов, плоть, крик – нехай стане абстрактною ідеєю, нехай у чорнилі розуму в безлічі алхімічних перетворень воно позбудеться матеріальності й розвіється!

Чому ж усе це, що досі так вабило мене, раптом постало переді мною сьогодні вранці досконалою шарлатанською еквілібристикою?

Тому що завжди, під завісу кожної цивілізації, агонія людини завершується отакою штукарською, з біса майстерною грою чистою поезією, чистою музикою, чистим розумом. Агонія останньої людини, яка в усьому зневірилася й утратила всі ілюзії, яка вже нічого не чекає, нічого не боїться і в якій весь ґрунт обернувся на дух, а дух уже не має де пустити коріння, щоб житися й розвиватися... Спорожніла людина – ні майна, ні сімені, ні крові. Всі речі перетворилися на слова, всі слова стали музичною еквілібристикою, і тепер остання людина сидить на краю своєї пустелі й розкладає музику на німі математичні рівняння» [8, с.171-172].

Однак сучасна людина буває й іншою: «Коли б то знати, хазяїне, про що говорять камені, квіти, дощ! Може, вони кличуть, нас кличуть, а ми не чуємо. Так само, як ото й ми звертаємось до них, а вони нас не чують. Коли відкриються людські вуха, хазяїне? Коли відкриються наші очі, коли вони стануть видющими? Коли розкриються наші обійми, щоб усі ми – і камені, і квіти, і дощ, і люди – обнялися? Що ти скажеш на це, шановний? Що кажуть про це кітапи?» [8, с.124-125].

7. Чому каміння вважають чимось, а не *кимось*? «Воно неживе, бо не має в собі якогось суб'єкту, центру, осереддя, душі, начиння». Гостре, проникливе метафізичне мислення розглядає будь-що як подвійне, складне: тіло й душа, світ і бог... Світ білують на «речі для нас і речі у собі». Для метафізичного мислення все є не ним, а чимсь іншим. А далі починаються маніпуляції діалектики як втілення марнославних намірів людини збити до купи те, що вже розшматувала, або й взагалі замінити первинну цілісність безкінечними штучними сполуками і новоутвореннями... Навіть якби з'ясувалось, що у каменю нема душі, він не втрачає існування: як і ми, теж є. Живими речі є не тому, що в них міститься щось таке, що ними рухає, що в них відчуває, бачить, розуміє..., а тому, що вони є у світі і здатні до взаємодії з іншими речами. «Нерозривна тканина універсуму», за Тейяром де Шарденом. Око не бачить себе, але воно живе, бо є і сприймає світ. Чи бачило б око світ, якби бачило себе? Є люди, які мають душу, але не відчувають інших. Є каміння, яке не має людської душі, але відчуває інших. Хто з них живий? Людина може мати багато сил, любові, тепла, але не ділиться з іншими. Нагрітий камінь ділиться своїм теплом завжди і з будь-ким. Ми існуємо серед неосяжно великого світу неорганіки саме тому, що між нами є наперед встановлена гармонія – неорганіка чудово відчуває нас і взаємодіє з нами: тепло передає і приймає (і мова не про кам'яне вугілля); служить опорою, прихистком, надійною оболонкою для нас, нашого тіла й душі («дикі каміння стають домом одвічним», Ш. Маклех); каміння – справжнє, довговічне, немінливе, міцне, вагоме, сферичне, блискуче, прозоре, гарне, символічне... Навіть у некоштовного каміння багато якостей, частину яких марно шукати якщо не у всіх людей, то у більшості: не бреше на інших і не вибріхує себе, не самовихваляється, не зневажає, не криводушить, не жбурляється комусь в обличчя... Уїтмен: «О сіре каміння нескінченних бруківок! О перехрестя топтані! Від усіх, мабуть, хто вас

торкався, ви щось приймали, і тепер мені потай передасте. Щось від живих і мертвих заповонило непроникні ваша поверхні, і духи їхні хотіли б мені явитись і подружити зі мною ...» [21, с.83].

Варто згадати, що первісні й так звані примітивні, архаїчні люди ставляться до каміння як до «живого ти». Для них живими, активними, розумними є не лише вони, тварини й рослини, а й камені: вони теж здатні торкатись людини, вступати з нею у стосунки, навіть вчити й любити... Світ довкола цих людей – живий, особистісний, непередбачуваний, закликаючий до взаємодії, а не абстрактний, незмінний, усипляючий, монологічний, глухий і мовчазний як «закон науки»: «Дні коротшали, стало швидше темніти, і вже після полудня на душі ставало похмуро. То прокидався первісний страх предків, навіяний тим, що в зимові місяці сонце заходило щодень раніше. “Завтра вже зовсім погасне”, – думали вони у відчаї й цілими ночами тривожно виглядали його з узвиш – зійде чи ні? – і тремтіли» [8, с.136]. Щоранку наші пращури закликали Сонце. З подивом і захватом зустрічали його новий схід, вдячно вітали й любили... А ми лише *знаємо*, що воно й цього дня неодмінно зійде. Зійде і без нашої участі. І коли Сонце приходить до нас в гості, ми спимо...

Ці люди не зрозуміли б нашого уявлення про каміння як *неживе щось*. Для них це кумедна й відразлива ознака нашої нерозумності чи божевільності. Л. Леві-Брюль: «Коли основні об'єктивні, стійкі властивості каменя зібрані і закріплені в понятті “камінь” ..., стає неможливим уявити, що каміння говорило, скелі рухались по своїй волі, породжували людей. Чим більше поняття визначаються, закріплюються, чим чіткіше класифікуються, тим більш суперечливими починають здаватись твердження ... Якщо свідомість звикає відкидати як неможливі твердження, не сумісні з визначенням поняття, то дуже часто дорого розплачується за цю перевагу, коли привчається розглядати концептуальні уявлення і асоціації, дуже далекі від дійсності, як адекватні їй. Щоб поступ не зупинився, необхідно, щоб поняття ... залишались пластичними, мінливими, щоб вони розширялись, обмежувались, перетворювались, віддалялись і з'єднувались безупинно під впливом уроків досвіду. Якщо поняття застигають, костеніють, складаються у систему, яка претендує на самодостатність, то розумова діяльність ... застосовує систему і поняття ... без перевірки їх реальністю, яку вони нібито презентують і виражають. Поняття стають об'єктом порожньої, беззмістовної діалектики ...» [12, с.365-366]. Про значення ідей Леві-Брюля та їх вплив на сучасну філософію йдеться у Е. Левінаса [11]. Дивовижно співзвучними міркуванням Леві-Брюля є *роздуми* Дідро: «Всі істоти перетворюються одні на одні, тому й всі види... Все безупинно змінюється... Будь-яка тварина є більш-менш людина; будь-який мінерал є більш-менш рослина; будь-яка рослина є більш-менш тварина. У природі нема нічого точного, чіткого [précis] ... Стрічка отця Кастеля ... Будь-яка річ є більш-менш будь-яка інша [une chose quelconque], більш-менш земля, більш-менш вода, більш-менш повітря, більш-менш вогонь ... Нема нічого, що було б сутністю одиначної істоти. ... Не існує такої властивості, яка не була б співпричетною, співдотичною [participant] ... А ви торочите про індивідуума, бідолашні

[*rauvres*] філософи! ... Називаючи індивідуумом відому частину цілого, ви виходите з такого ж хибного поняття, як ніби назвали індивідуумом крило птаха чи перо крила... І ви кажете про сутності, нещасні філософи! Киньте ваші сутності, огляньте оком загальну масу або ... зверніть погляд на своє виникнення і на свій кінець...»; «Хто знає, на якому етапі розвитку цієї тваринної породи ми перебуваємо? Хто знає, чи це не символ зникаючого виду – це деформоване двоноге ... яке не буде відповідати цьому поняттю за дещо більшої деформації? Хто знає, чи не перебувають у тому ж становищі усі види тварин? Хто знає, чи не зведеться все до одного інертного й нерухомого осаду [*sédiment*]? Хто знає, скільки часу триватиме цей інертний стан? Хто знає, яка нова порода може знову виникнути з такого великого скупчення відчуваючих і живих точок?» [6, с.404, 400, 379, 444-449; 26, с.138-139, 133].

Поширене нині на Заході уявлення про камінь є абстракцією, вихопленням, вириванням певних рис з живого багатства цілого. Реально існуючий камінь уявляється як мертвий і вбогий *уламок, відбиток, вищерб, шматок, кусень, матеріал*. Якби людське пізнання було б не сприйняттям світу таким, яким той є, а поцупленням зі світу певних рис, з яких людина складає собі кам'яний будинок, то *Umwelt* людини принципово не відрізнявся б від *Umwelt* кліща [9, с.128-130, 155].

Пересічна людина сучасності настільки звикла до споживацького ставлення до «неорганічного» світу, що у неї навіть не виникає питання: «А ким для цього світу – зокрема, для каміння – є людина?». Не каміння для людей, а навпаки. Таке питання здається абсурдним. А між тим, його можна і треба ставити, зважаючи на вражаючі руйнівні наслідки поступу нашої цивілізації [3]. Адже на онтологічну ієрархію цінностей органічного світу й неорганічного можна подивитись, наприклад, і так: «Органічне життя є ... органом сприйняття Землі. Воно утворює щось на зразок чутливої шкірки, яка покриває всю земну кулю та поглинає ті впливи зі сфери планет, які інакше б не змогли дійти до Землі. Рослинне, тваринне й людське царства однаково важливі для Землі ... Поле, вкрите травою, сприймає особливі впливи планет та передає їх Землі»; «Органічне життя ... в той же час є органом випромінювання. За допомогою органічного життя будь-яка частина земної поверхні щомиті посилає промені відомого роду у напрямку Сонця, планет і Місяця. У зв'язку з цим Сонце потребує одного виду випромінювань, планети – іншого, а Місяць – третього. Все, що відбувається на Землі, створює подібні випромінювання» [22, с.160-161].

Вказаний вище архаїчний світогляд не є примітивним щаблем еволюції чи відхиленням від неї, давно подоланим цивілізацією, бо притаманний і сучасній людині. Як українцю, мені приємно зазначити, що певні моменти цього світогляду втілені у неперевершеній художній формі М. Гоголем. Зазвичай Гоголь описує природні речі як живі: вони діють, бачать, відчувають, показують себе... Гоголь не описує їх з погляду раціоналістичної людини як пасивні й мертві об'єкти. «Я бачу на небі Місяць» – Гоголь не каже у такій суб'єктивній манері. У «Ночі перед Різдвом» читаємо: «Последний день перед Рождеством прошел. Зимняя, ясная ночь наступила.

Глянули звезды. Месяц величаво поднялся на небо посветить добрым людям и всему миру, чтобы всем было весело колядовать и славить Христа. Морозило сильнее, чем с утра; но зато так было тихо, что скрип мороза под сапогом слышался за полверсты». Все описується, так би мовити, з погляду самих живих речей. Гоголь: «... Чем предмет обыкновеннее, тем выше нужно быть поэту, чтобы извлечь из него необыкновенное и чтобы это необыкновенное было между прочим совершенная истина» [5, с.54].

Отже, у межах нині пануючих на Заході уявлень, камінь не має душі: «Він не істота, а неорганічна річ, речовина, копалина. З каменю можна робити все, що нам заманеться. Не святиня, не Бог. Існує, але не є живим». Людина з таким світоглядом впевнена: «Камінь не знає про себе. Тому не є ні живим, ні розумним. Ніщо не заважає користуватись каменем або відібрати у нього все, що треба, навіть його існування». Життя тут – функція рефлексії: якщо ні я себе, ні хтось когось не усвідомлюють, то не є живими. «Я бачу себе, отже я живий»; «Ти не бачиш себе, отже ти неживий». Такий наклеп абсолютно нігілістичний і нищівний, нерозумний і ксенофобний. Таке ставлення витрушує з речей їх внутрішню цінність. Бо живим вважається не те, що є, а те, що хтось вважає живим. Онтологічна самоцінність речей релятивізується, знецінюється, переоцінюється у погляді зовні. На кшталт жестикуляції беззубого тридцятирічного Нерона, що показує пальцем, кому жити чи вмерти. На думку Р.Д. Лейнга, онтологічно невпевненій особистості притаманні 3 форми тривоги: поглинання, розривання і скам'яніння. Останнє – один зі способів вбивства: «Шизоїдний індивід ... перетворює живу спонтанність свого буття на щось мертво й неживе, інспектуючи її. Цим він займається також щодо інших та боїться, що вони зроблять це щодо нього (скам'яніння). ... На жаль, оскільки не можна бути побаченим каменем, людина стає (так як інші були успішно зведені в її очах до стану речей) єдиною особою, яка бачить себе» [18, с.57-58, 61-64].

Література

1. Аксенов Г.П. Вернадский. – М.: Мол. гвардия, 2010.
2. Армстронг К. Краткая история мифа. – М.: Открытый мир, 2005.
3. Велз С. Посіви Пандори: Непередбачена ціна цивілізації. – К.: Ніка-Центр, 2011.
4. Гайдеггер М. Дорогою до мови. – Львів: Літопис, 2007.
5. Гоголь Н.В. Полное собрание сочинений. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1937-1952. – Т.8.
6. Дидро Д. Сочинения. – М.: Мысль, 1986. – Т.1.
7. Духан И.Н. Мерло-Понти и Сезанн: к становлению феноменологии видимого // Историко-философский ежегодник'2010. – М.: Центр гуманитарных инициатив, 2011.
8. Казандзакіс Н. Кумедні й лихі пригоди Алексіса Зорбаса. – К.: Дніпро, 1989.
9. Князева Е.Н. Энактивизм: новая форма конструктивизма в эпистемологии. – М.; СПб.: Центр гуманитарных инициатив; Университетская книга, 2014.

10. Кутушов М.В. *Диссимметрия жизни – симметрия рака.* – М.: В.Секачев, 2006.
11. Левінас Е. *Між нами. Дослідження думки-про-іншого.* – К.: Дух і літера, 1999.
12. Леви-Брюль Л. *Сверхъестественное в первобытном мышлении.* – М.: Педагогика-Пресс, 1999.
13. Лосев А., Тахо-Годи М. *Эстетика природы. Природа и ее стилевые функции у Р. Роллана.* – К.: Collegium, 1998.
14. Мерло-Понті М. *Феноменологія сприйняття.* – К.: Український Центр духовної культури, 2001.
15. Паскаль Б. *Думки.* – К.: Дух і літера, 2009.
16. Померанц Г.С. *Выход из транса.* – М.: Юрист, 1995.
17. Пришвин М. *Зеркало человека.* – М.: Правда, 1985.
18. *Самосознание и защитные механизмы личности.* – Самара: Бахрах-М, 2003.
19. Сафранский Р. *Хайдеггер: германский мастер и его время.* – М.: Мол. гвардия, 2005.
20. Тейяр де Шарден П. *Феномен человека.* – М.: Наука, 1987.
21. Уїтмен У. *Поезії.* – К.: Дніпро, 1984.
22. Успенский П.Д. *В поисках чудесного.* – СПб.: Издательство Чернышева, 1992.
23. Хайдеггер М. *Основные понятия метафизики: Мир – Конечность – Одиночество.* – СПб.: Владимир Даль, 2013.
24. Хайдеггер М. *Исток художественного творения.* – М.: Академический Проект, 2008.
25. Шеллинг Ф. *Сочинения.* – М.: Мысль, 1987. – Т.1.
26. Diderot D. *Le Rêve de d'Alembert // Diderot D. Œuvres complètes.* – Paris: Garnier, 1875. – Т.2.

Ходанич Ю.М.

викладач кафедри філософії

Ужгородського національного університету

м. Ужгород, Україна

СВІТСЬКИЙ ТА РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІРИ ФЕНОМЕНУ МИЛОСЕРДЯ

Виділення світського та релігійного вимірів милосердя дозволяє суттєво розширити підстави, прояви та саме розуміння розглядуваного феномену. Світським у даному випадку буде вважатися той вимір феномену милосердя, який не пов'язаний із релігійним осмисленням.

З точки зору світського та релігійного вимірів проблеми милосердя, Е.М. Березіна приходить до об'єднуючої їх ідеї «місія допомоги», що «змістовно визначає спрямованість діяльного милосердя, має соціально-інтегративний потенціал, оскільки передбачає конкретного суб'єкта – індивіда, який опинився в складній життєвій ситуації. Складна життєва

ситуація і в світському й у релігійному прочитанні визначається як ситуація соціально-економічного та/або психолого-педагогічного характеру, що знижує рівень та якість життя індивіда аж до позбавлення можливості виконання ним соціально одобрюваних особистісних та соціальних функцій. В даному контексті різні види співробітництва світської та релігійної громадськості в ході здійснення милосердя є простором реалізації діяльного діалогу, що досягає мети взаєморозуміння та такого, що сприяє зміцненню більш глибоких зв'язків між людьми» [1, с. 55].

Автор вважає, що зміст та прояви милосердя не змінюються залежно від світського та релігійного вимірів даного феномену. Натомість, різняться підстави, завдяки яким проявляється милосердя як феномен.

Так, релігієзнавчий словник тлумачить «милосердя» як одне з найголовніших релігійних благочестя, яке розглядається як Божа благодать, що сприяє подоланню людської гріховності. Релігійна проповідь милосердя зводиться до співстраждання, любові до ближнього, благочестя, правдолюбства і т.д. [4, с. 193].

У свою чергу, словник-довідник з релігієзнавства під редакцією В.М. Шевченка визначає милосердя як дійове співчуття та конкретно виражену доброту до ближнього, допомогу нужденним, страждальцям як одну з дарованих Богом чеснот [5, с. 228].

Отже, релігійний вимір милосердя ґрунтується на його розумінні як прояву Божої благодаті, благочестя, як однієї з чеснот, дарованих Богом. Таким чином, джерелом милосердності виступає Бог, а сам прояв милосердя розглядається як Божа благодать. З релігійної точки зору, проявляючи милосердя щодо ближніх, слід дякувати Богу, милосердність якого здійснюється щодо інших за посередництвом людини. Людина ж чинить милосердно завдяки своїй вірі (з християнської точки зору «віра без діл мертва»).

У свою чергу, світський вимір милосердя розуміє останнє як суспільно значимий інститут, що суттєвим чином сприяє єднанню індивідів у рамках суспільства. Милосердя тут розглядається як прояв доброї волі людини, як заслуга людини, яка турбується, допомагає іншим, здатна до співстраждання, співчуття, жертвності тощо.

Проте, як релігійний, так і світський виміри феномену милосердя мають своїм зовнішнім вираженням як індивідуальні прояви милосердя (на рівні окремої людини), так і колективні (благодійні організації, соціальні служби тощо). Окремо в аспекті релігійному таким інститутом постає церква.

При цьому слід додати, що завдяки світському та релігійному вимірам милосердя досягається значний позитивний результат для суспільства: незалежно від підстав прояву милосердя, є можливість здійснювати «місію допомоги» щодо необмеженого кола осіб.

Продовжуючи розгляд релігійного виміру феномену милосердя (зокрема, пронизує християнство, іудаїзм, іслам), структурно тут слід виділяти Боже милосердя та милосердя людське.

Зокрема, найбільш повно уявлення про Боже милосердя можливо віднайти у праці «Сповідь» Аврелія Августина. Проявом милосердя Божого є

сам акт творення людини, що продовжується з початку віків. Адже, незважаючи на первородний гріх, Бог і далі дарує людині життя, а також надіється на її зміну. Підтвердженням цьому є слова Аврелія про те, що Бог милосердствує про людину, так як створив її, проте не гріх у ній [2, с. 475].

Важлива характеристика милосердя Бога – прощення гріхів людини. Бог як милосердний сподівається, що людина усвідомить свої гріхи та «подолає» їх, стане вищою за гріх і, таким чином, як вказує Аврелій Августин, стане вільною. Звідси милосердя Бога також передбачає перманентну потенційну можливість людини до зміни і подолання гріха. Аврелій Августин свідчить про милосердя Боже, яке відвернуло його від злих шляхів [2, с. 483]. Отже, можна сказати й про рятівну дію Божого милосердя, яке веде людину до спасіння через прощення гріхів.

Слід відзначити, що милосердя Боже неодмінно поєднується зі справедливістю Божою, адже, як вказує Аврелій Августин, «Ти (мається на увазі Бог - автор) завжди супроводжуєш нас і милосердям і строгістю, і всі злочинні задоволення отруюєш гіркотою і досадою, схилиючи шукати задоволень чистих та бездоганних» [2, с. 490]. До цього варто додати, що Аврелій Августин закликає «не вживати на зло милосердя» Боже, «примножуючи гріхи», але пам'ятати слова Господні про те, щоб більше не грішити, щоб не сталось чого гіршого з людиною [2, с. 512-513]. Мова йде про те, щоб не випробовувати милосердя Боже.

Аврелій Августин вживає словосполучення «милосердне піклування» Бога щодо людини [2, с. 496]. Таким чином, Боже милосердя не завершується даруванням життя людині, але супроводжується протягом всього її життя.

Блаженний Августин відзначає про милосердя Боже, яке «витверезує і врозумлює нас» [2, с. 555]. Милосердя Боже також полягає у тому, що Господь завжди чує страждання наших душ, про які не знає жодна людина. Прояв милосердя Божого щодо людини виражається у внутрішній радості людини, яка настає після усвідомлення своїх гріхів, а також того, що є милосердний Бог, який зцілює від гріха, забирає гріх. Проте, така радість настає після стану печалі, так як «без печалі ми не знали б і ціни радості» [2, с. 588]. Стан печалі є стан перебування у стані гріха, проте він може не усвідомлюватися. Він починає усвідомлюватися, коли людина піддається милосердю Божому і отримує внутрішню радість до свого серця.

Французький філософ Б. Паскаль відзначає безмежність (безкінечність) милосердя Божого щодо людини, адже Бог «дає нам рятівні настанови, коли Він прихований від нашого погляду, - якого ж світла варто очікувати, коли Він відкриється нам?» [3, с. 199]. Милосердя Боже (поряд з Божою справедливістю) Паскаль називає якістю, яка «виліковує» два джерела гріха – «гординю та лінь». Справедливості, отже, «властиво принижувати гординю, якими б святими не були діла...а милосердю властиво перемагати лінь, закликаючи до добрих справ...» [3, с. 286].

Що стосується милосердя людського, то останнє має своїм джерелом милосердя Боже. Аврелій Августин називає Бога джерелом милосердя. Милосердя людське пов'язане з вірою, яка має прояв у добрих вчинках на користь свого ближнього. Свої духовні підстави милосердя людське в його

релігійному осмисленні бере із заповіді любові до ближнього: «Люби ближнього свого як самого себе». Мова йде про діяльний вияв любові – милосердя. Любов до ближнього та милосердя не просто отримують своє джерело в Бозі, але й здійснюються в Його ім'я. Проявляючи милосердя, людина в такий спосіб стверджує свою віру.

Таким чином, як світський, так і релігійний виміри милосердя постають свого роду частиною одного цілого – діяльності на користь іншого. При цьому також різняться лише підстави для прояву милосердя, але не зміст цього феномену. Так, релігійний вимір милосердя ґрунтується на його розумінні як прояву Божої благодаті, благочестя, а світський, у свою чергу, – передбачає його розуміння як суспільно значимий інститут, як прояв доброї волі людини. Обидва виміри милосердя передбачають індивідуальний та колективний (суспільний) прояви даного феномену.

Література

1. Березина Е.М. Светское и религиозное измерения милосердия / Е.М. Березина // Вестник Пермского научного центра. – 2012. – № 2. – С. 49-55.
2. Блаженный Августин. Исповедь. / Блаженный Августин // Творения в 4-х тт. Т. 1. – СПб: Алетейя; К.: УЦИММ-Пресс, 2000. – С. 469-741.
3. Паскаль Б. Мысли / Пер. с фр., вступ. статья, коммент. Ю.А. Гинзбург. / Б. Паскаль. – М.: Изд-во имени Сабашниковых, 1995. – 480 с.
4. Релігієзнавчий словник / за ред. А. Колодного і Б. Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
5. Шевченко В.М. Словник-довідник з релігієзнавства./ В.М. Шевченко. – К.: Наукова думка, 2004. – 560 с.

Чеканович В.Г.

*старший викладач кафедри іноземних мов
Херсонського державного аграрного університету
м. Херсон, Україна*

РОЛЬ І ЗАВДАННЯ СТУДЕНТА У АВТОНОМНОМУ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Сучасний комунікативно-прагматичний підхід до навчання іноземної мови включає признання активної ролі студента в процесі іншомовної комунікації. Якщо студент повинен взяти на себе відповідальність за прогрес, і викладач має на меті полегшити, а не контролювати процес вивчення мови, то автономне навчання стає ключовим. Автономне навчання не означає самонавчання чи навчання без вчителя. Навпаки, це є спосіб доповнення особистого навчання, який робить його більш продуктивним та розвиває незалежність. Освітні дослідження визнали, що навчання є тим менш ефективним, чим більше учні залежать від викладача, і чим менше вони беруть на себе відповідальність за власне навчання.

У світі, який так швидко змінюється, студентам потрібно не стільки накопичувати певний об'єм знань, скільки навчитися, як опановувати знання зараз і в майбутньому. Таким чином, навчання мови полягає у розвитку

перехідних навичок вивчення мови на основі розуміння того, що створює ефективного опановувача іноземної мови. Тут є три основні елементи.

1. Розуміння того, як вивчаються мови

Надання студентам розуміння природи вивчення мови означає пояснити їм причини для участі в конкретних заняттях в аудиторії, а також навчати їх перевіреним стратегіям для:

- вивчення лексики: наприклад, використання коренів та афіксів, вгадування стратегій, картки слів, зображення або інша мнемоніка;
- вивчення граматики: колір-кодуєчі конструкції, що використовують мнемоніку для закріплення правил;
- читання: активація фонового знання, використання назв або ілюстрацій; скімінг та сканування тексту, виявлення когезійних та когерентних маркерів;
- аудіювання: слухати з ціллю, практикувати слухання суті, використовуючи фонові знання, слухання з текстом та без нього;
- письмо: використання чернеток, перевірка письмової роботи, виявлення помилок;
- говоріння: читання та повторення після запису для правильної вимови, вивчення фраз, навчання методам пошуку повторень / пояснень, вивчення ідей для збільшення усної взаємодії поза заняттям;
- доступ до онлайн-словників та використання Інтернету як джерела інформації та засобів комунікації;

2. Визначення бажаного стилю навчання

Стилі навчання визначають індивідуальні підходи студентів до навчання. Вони в значній мірі обумовлюються психологічним складом людини, але також меншою мірою вихованням та освітою. Як правило, є відмінність між когнітивними стилями (як ми обробляємо інформацію) та стилями навчання (як ми отримуємо та зберігаємо інформацію), але не існує загальної переваги в вивченні мов для будь-якого стилю.

Були різні спроби класифікувати стилі навчання, включаючи аналітичний, конкретний, комунікативний, візуальний, слуховий та хаптичний. Треба пам'ятати, що будь-який стиль, визначений для конкретного студента, завжди є "переважним" стилем і що найбільш ефективні учні застосовують різні стилі стратегічно для різних цілей, в різних контекстах. Крім того, підхід до навчання може сильно впливати на такі фактори, як оцінка.

Класифікації стилів можуть допомогти пояснити елементи поведінки студентів, які можуть в іншому випадку залишатися незрозумілими. Дослідження показують, що неможливо здійснити будь-які суттєві зміни у стилі навчання студентів. Коли стикаєшся з групою студентів, які демонструють різні стилі навчання, викладачі мови в кращому випадку можуть забезпечити, щоб навчальні заходи в аудиторії і поза нею варіювали, так щоб всі стилі адаптувалися один до одного хоча б деякий час.

3. Розуміння ролі афективних (емоційних) факторів

Якими б важливими не були стилі навчання, мотивація студентів є в кінцевому рахунку основним чинником успішного вивчення мови [2, с. 204].

Вона має великий вплив на ефективність та результати викладання іноземної мови. Ламбер і Гарднер [3] підкреслюють відмінність між "інтегративною" (цілісною) та "інструментальною" (яка є інструментом, корисною) мотивацією; перша вказує на справжній інтерес до іноземної країни та її культури з боку того, хто вивчає іноземну мову, тоді як остання означає більшу зацікавленість практичними перевагами вивчення мови, наприклад, отримання кваліфікації або використання її для подальшої кар'єри. Таку ситуацію ми спостерігаємо стосовно вивчення іноземних мов студентами вищих навчальних закладів України, коли з відкриттям безвізового режиму молодь має більше можливостей подорожувати Європою і вчитися або працювати, використовуючи знання англійської мови. Проте, інтегративна мотивація та тісна ідентифікація з цільовою культурою здаються більш успішними для того, щоб мотивувати студентів не розгубитись і наполегливо йти вперед у довгому, вимогливому процесі навчання іноземної мови. Чим далі студенти рухаються до інтегративної цілі цього континууму, тим більше шансів, що вони досягнуть успіху. Проте важливість «результативної» мотивації у системі вищої освіти також не повинна забути: самостимулюючі успіхи та досягнення часто є ключовим мотиватором для досвідчених студентів, що передбачає, що мотивація часто впливає з успішного вивчення мови, а не є її основою; що модель «причина / наслідки», таким чином, часто є більш розмитою, ніж багато хто вважає. На відміну від інших дисциплін, вивчення мови вимагає, щоб студенти відмовлялися від частини своєї власної ідентичності: їхнє відчуття власного «я» визначається їх ставленням до певної мовної спільноти. Їм також доведеться ще раз прийняти невизначену роль недосконалого співрозмовника з її неминучим почуттям небезпеки та тривоги. Успіх багато в чому залежить від того, як студенти впораються з цими двома факторами. Викладачі повинні бути чутливими до всіх цих мотиваційних питань, як за образом іноземної країни та її людей, який вони представляють, так і в тому, як вони структурують заняття в групі, щоб подолати невпевненість студентів. В цьому контексті доцільно було б за можливістю залучати студентів до формування курсу іноземної мови, особливо в межах магістерської програми. Розвитку мотивації у вивченні іноземної мови можуть сприяти такі види діяльності, як пошук та виявлення преференцій студентів щодо тем курсу, вибору учбового матеріалу та залучення студентів до індивідуального незалежного пошуку та збору інформації, яка є корисною з точки зору їхньої майбутньої професійної спеціалізації.

Література

1. Dörnyei, Z. *Teaching and Researching Motivation*, London: Longman, 2011, p.133-134.
2. Dörnyei, Z and Csizer, K. 'Ten Commandments for motivating language learners: results of an empirical study', *Language Teaching Research*, 1998, - vol.2.-p. 203–209.
3. Gardner, R. C., & Lambert, W. E. (1972). *Attitudes and Motivation in Second Language Learning*. Rowley, MA: Newbury House Publishers. – 1972.

4. Meilan Jin A Case Study of Non-English Major College Students' Motivation in English Language Learning, Open Journal of Modern Linguistics, - Vol.4 - No.2, May 26, 2014.

5. Spolsky B. Conditions for Second Language Learning. Introduction to a general theory. – Oxford University Press, - 1989.

Шаповал С. І.

*старший викладач кафедри філософії і
соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського державного аграрного університету
м.Херсон, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУС (ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ)

У статті представлена проблема здорового способу життя у соціально-філософському дискурсі; розкрито сутність понять «здоровий спосіб життя», «фізичне виховання», «фізична культура»; проаналізовано проблеми ціннісного ставлення до здоров'я та здорового способу життя; здійснена експериментальна програма виховання здорового способу життя студентів на засадах інтегративного та диференційованого підходів.

У сучасних умовах зниження духовного потенціалу та здоров'я молоді стає відчутною реальністю необхідність їх орієнтування на формування духовних потреб, здорових звичок, фізичного загартування, в цілому здорового способу життя – одного з пріоритетних напрямів діяльності національної освіти.

Проблемі пошуку ефективних шляхів формування здорового способу життя присвятили свої дослідження філософи Е. Бабаян, Е. Бахтель, Д. Зарідзе; психологи В. Бітенський, В. Братусь, М. Бурно, А. Личко, Н. Максимова, Н. Зелінська, Б. Херсонський; соціологи А. Габіані, Я. Гданський, С. Дідковська, М. Зубалій, В. Козак, Г. Лукачек, В. Маляренко, А. Міллер, Н. Мірошніченко, С. Таратухін; медики Г. Апанасенко, Т. Бойченко, В. Мовчанюк, І. Мурахов, Л. Попова, В. Шаповалова та інші [2; 6, с. 21-24].

Проте, аналіз наукових джерел свідчить, що проблема здорового способу життя у соціально-філософському дискурсі не була предметом спеціальних досліджень.

Світова наука розробила цілісний погляд на здоров'я як феномен, що інтегрує принаймні чотири його сфери або складові — фізичну, психічну (розумову), соціальну (суспільну) і духовну. Всі ці складові невід'ємні одна від одної, вони тісно взаємопов'язані і саме разом, у сукупності, визначають стан здоров'я людини. Для зручності вивчення, полегшення методології дослідження означеного феномена наука диференціює поняття фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я.

У генеральній програмі Всесвітньої організації охорони здоров'я зазначено необхідність налагодження виховної і просвітницької роботи серед

населення, спрямованої на пропаганду здорового способу життя, набуття знань про заходи щодо зміцнення здоров'я і профілактики хвороб.

У філософському розумінні спосіб життя – це синтетична характеристика сукупності типових видів життєдіяльності людей (індивідів та соціальних утворень) у поєднанні з умовами життя суспільства. Спосіб життя охоплює всі сфери суспільства: працю і побут, суспільне життя і культуру, поведінку (стиль життя) людей та їх духовні цінності. Тобто, поведінка, або стиль життя, є одним з найважливіших елементів способу життя в цілому, який не може не впливати на здоров'я окремої особистості або на здоров'я тих чи інших соціальних груп населення.

Спосіб життя втілює в собі діалектику взаємин соціального й індивідуального. На цій основі відбувається і внутрішнє —ціннісне самовизначення особистості.

На нашу думку, поняття «здоровий спосіб життя» у соціально-філософському аспекті – це особистісно орієнтований процес фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку; формування самосвідомості, системи ціннісних орієнтацій, умінь та навичок спілкування, самореалізації своєї поведінки; набуття здорових звичок, необхідних для успішного інтегрування у суспільні відносини та вироблення індивідуально-творчого стилю життя.

Отже, формування здорового способу життя має поєднувати засвоєння необхідних знань, виховання ціннісних орієнтирів, певного ставлення та конкретних звичок, необхідних для позитивної поведінки, збереження та розвитку здоров'я.

Знання передбачає володіння певним масивом інформації та розуміння світу і фактів життя на її основі.

У соціальній психології маються дослідження, присвячені регулятивним функціям різноманітних станів готовності особистості до визначеного способу дій. Їх називають по-різному – життєва позиція, спрямованість інтересів, ціннісна орієнтація, соціальна установка, суб'єктивне відношення, що домінує мотивація, суб'єктивний зміст і т.п. Усе це не що інше, як диспозиція особистості сприймати й оцінювати умови діяльності, а також діяти в цих умовах певним чином [8, с. 4-5].

Людське життя є вищою цінністю суспільства, тобто сукупність властивостей, якостей, станів людини є цінність і не тільки самої людини, але й для суспільства. Саме це перетворює здоров'я кожного індивіда у суспільну цінність.

Вивчення проблеми ставлення до здоров'я різних груп населення показало, що обов'язковим фактором є усвідомлення його цінності і прагнення щодо його зміцнення і удосконалення.

У нашому розумінні здоров'я, спосіб життя повинні усвідомлюватися особистістю як цінність і переживатися як потреба. Тільки тоді ці цінності будуть мотивувати поведінку, причому не тільки в дитинстві, але і в майбутньому. Спосіб життя – категорія ціннісна, тому що людина усвідомлено прагне до визначеного стилю життєдіяльності, що відповідає її бажанням і потребам. Прагнення людини до задоволення потреб, імовірно,

головна рушійна сила суспільного прогресу й у визначеній мірі позитивна. Потреби тісно пов'язані з цінностями.

Відповідно до теорії Д. Узнадзе, міцність такої установки залежить від частоти її виникнення і цінності для суб'єкта [12, с. 36]. Цінність людського життя є абсолютною цінністю, тому що це єдина умова і критерій будь-якої іншої цінності. Така установка – це своєрідний необхідний фундамент для постійного пошуку, розвитку, удосконалення і поглиблення наявних уявлень.

Здоров'я тісно пов'язане з руховою активністю, яка повинна стати складовою частиною способу життя. Поведінка є однією з основних детермінант здоров'я, ступінь впливу якої значно перевищує вплив багатьох інших факторів. Поведінкові чинники можуть бути як сприятливими, так і шкідливими для здоров'я, що залежить від вибору способу життя конкретною особою. Поведінка людини важлива для здоров'я, оскільки впливає на нього безпосередньо через спосіб життя або опосередковано – через економічні чи соціальні умови, які, безперечно, є основною детермінантою здоров'я. Щоб вплинути на поведінку людини, необхідні зусилля з боку самої людини, сім'ї та суспільства. Спосіб життя – це звички, зафіксовані роками життя.

Спосіб життя – це друга натура. Він залежить від установок, характеру, позиції, свідомості. Він не випадковий, а витікає з джерел — Я та з світогляду індивідуальності. Яка людина, такий її спосіб життя.

У науковій літературі розглядають фізичне виховання як систему соціальних заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я та загартування 7 організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та вмінь. Засоби виховання – вид суспільної діяльності, який може впливати на особистість у певному напрямі. До основних засобів фізичного виховання Н. Мойсеюк, М. Фіцула та інші відносять фізичні вправи, природні та гігієнічні чинники, туризм, спорт [11].

Фізична культура – це сформований спосіб життя людини, що спрямований на зміцнення здоров'я, загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та вмінь [9, с. 58]

На нашу думку, фізичне виховання особистості – це соціально-педагогічний процес взаємодії вихователя і вихованців з метою цілеспрямованого систематичного впливу на учнів фізичними вправами, силами природи та гігієнічними факторами з метою зміцнення здоров'я, розвитку рухових якостей, вдосконалення морфологічних і функціональних можливостей, формування і покращення основних життєво необхідних рухових вмінь, навичок та пов'язаних з ними знань, забезпечення готовності особистості до активного життя і професійної діяльності.

Результатом фізичного виховання є фізична культура.

Фізична культура – це сформований спосіб життя людини, що спрямований на зміцнення здоров'я, загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та вмінь.

Аналіз стану сформованості здорового способу життя студентів дає можливість зробити висновок, що рівень сформованості здорового способу життя майбутніх фахівців недостатній, що і спонукало нас до розробки особистісно орієнтованої технології формування здорового способу життя.

Зусилля вищих навчальних закладів щодо проблеми здорового способу життя буде ефективним лише за умов підтримки з боку суспільства. Наявний досвід та окремі дослідження свідчать, що зусилля вищих навчальних закладів, підкріплені позааудиторною активністю, діяльністю центрів соціальних служб для молоді, закладами змістовного дозвілля (клуби, спортивні заклади, бібліотеки, різноманітні секції тощо), є більш ефективними та знижують поведінкові ризики студентів (бійки, вживання алкоголю та наркотиків, ранній початок сексуальних стосунків тощо). Це означає, що пропаганда здорового способу життя мусить вийти за межі вищих навчальних закладів і, передусім, запанувати там, де існують потужні важелі керування громадською думкою, — в засобах масової інформації. Перш за все, необхідно впроваджувати механізми громадського контролю за інформаційними матеріалами, які друкуються в окремих виданнях, демонструються по центральних та місцевих каналах телебачення, в яких відкрито пропагують нездоровий спосіб життя.

Отже, щоб охопити студентів систематичними заняттями фізичними вправами, необхідно виховати у майбутніх фахівців потребу фізичного удосконалення. Особливе значення виховної роботи пояснюється тим, що потреба – це психологічний стан, який характеризує потяг особистості до конкретних дій, які сприймаються як необхідна умова існування. Таким чином, в процесі виховання планомірно повинні формувати у студентів саме такий стан, який характеризується як потяг до занять фізичними вправами з метою розвитку своїх здібностей, укріплення здоров'я. Без усвідомленого бажання, потреби самих студентів удосконалювати свої фізичні можливості неможливо успішно здійснювати їх фізичне виховання.

Література

1. Апанасенко Г.Л., Попова Л.А. *Медицинская валеология // Избранные лекции.* – К.: Здоров'я, 1998. – 248 с.

2. Зубалій М. Д., Гурман Л. Д., Кузьменко В. Ю. *Соціокультурні фактори фізичного виховання шкільної молоді // Шляхи оптимізації практичної і результативності процесу фізичного виховання школярів: Зб. теорет. та метод. матеріалів.* – Хотин – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 21-24

3. *Концепція освіти „рівний-рівному» щодо здорового способу життя серед молоді України // Педагогічна газета.* – 2000. – № 12. – С. 4-5.

4. Коломоец С. М., Бирюкова Т. Ф. *Проблема соціокультурних оснований в побудові сучасних соціально-педагогічних технологій // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики.* – 1998. – Вип. 1. – С. 58.

5. *Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: Навчальний посібник.* – 3-є вид., доп. – 2001. – 608 с.

СУТНІСТЬ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

В статті розглядаються питання, які пов'язані з професійною освітою сучасного фахівця в контексті інтеграції вищої освіти України до Європейського освітнього простору.

Ключові слова: вища освіта, компетентнісний підхід, нові технології навчання, професійна підготовка.

Компетентнісний підхід до навчання відображає вимоги не тільки до змісту освіти (що повинен знати, вміти та якими навиками повинен володіти випускник вищого навчального закладу в професійній області), але й до поведінкової складової (здібності використовувати знання, вміння та навика для вирішення завдань професійної діяльності). На сьогодні широке розповсюдження отримала трактовка компетентності як здібності використовувати знання, вміння та якості для успішної діяльності в певній галузі.

Компетентнісний підхід в сучасній освіті є проблемою. Він виявляється як оновлення змісту освіти у відповідь на соціально-економічну реальність, що змінюється та представляється радикальним засобом модернізації вищої освіти. Використання компетентнісного підходу до навчання обумовлює необхідність створення та використання інтегрованого простору знань, який об'єднує знання суміжних наукових дисциплін на основі принципів побудови систем керування знаннями. Цей простір дає можливість забезпечувати інтеграцію, накопичування та підтримку, а також можливість користуватися знаннями освітнього середовища, що дозволяє об'єднати різні джерела інформації з різних дисциплін, спеціальностей і різних учасників освітнього процесу в рамках єдиної системи; забезпечити постійний розвиток системи за рахунок оновлення теоретичного знання і накопичення нового досвіду, отриманого викладачами і тими, хто навчається, а також надавати інформацію учасникам освітнього процесу відповідно до їх знань.

У сучасній науці розглядається три основні етапи становлення компетентнісного підходу в освіті:

- введення в науковий апарат поняття "компетенція", а також розмежування понять "компетенція" та "компетентність"; проведення досліджень різних видів мовної компетенції в галузі лінгвістики; введення поняття "комунікативна компетентність";

- використання понять "компетенція" та "компетентність" у теорії та практиці вивчення мови (особлива увага приділяється іноземній мові);

- характеристика та дослідження компетентності як наукової категорії в освіті; професійна компетентність особистості стає предметом спеціального та всебічного дослідження.

Освітні цілі є значущим чинником результативності освітньої діяльності. Справжні педагогічні цілі завжди орієнтовані на тривалу перспективу, на створення умов для саморозвитку особи. Цілі тих, хто навчається, завжди орієнтовані на ближню перспективу, на конкретний результат, що забезпечує успіх зараз або в найближчому майбутньому. Природно, що з віком масштаби цілей тих, хто навчається, змінюються, хоча їх прагматизм неминуче зберігається.

Цілі освіти вищої школи, полягають в наступному:

- навчити вчитися, тобто навчити вирішувати проблеми у сфері учбової діяльності, зокрема: визначати цілі пізнавальної діяльності, вибирати необхідні джерела інформації, знаходити оптимальні способи досягнути поставленої мети, оцінювати отримані результати, організовувати свою діяльність, працювати з іншими студентами;
- навчити пояснювати явища дійсності, їх суть, причини, взаємозв'язки, використовуючи відповідний науковий апарат, тобто вирішувати пізнавальні проблеми;
- навчити орієнтуватися в ключових проблемах сучасного життя і вирішувати проблеми, пов'язані з реалізацією певних соціальних ролей (виборця, громадянина, споживача, організатора, і так далі);
- навчити вирішувати проблеми, загальні для різних видів професійної і іншої діяльності (комунікативні, пошуку і аналізу інформації, ухвалення рішень, організації спільної діяльності і так далі);
- навчити вирішувати проблеми професійного вибору, включаючи підготовку до подальшого навчання в учбових закладах системи професійної освіти.

Головна мета – це постановка таких цілей освіти вищої школи, щоб вони орієнтували на підвищення рівня освіти випускників вищих навчальних закладів. Підвищення рівня освіти, яке відповідало б сучасним соціальним очікуванням в сфері освіти, повинне полягати:

- в розширенні можливостей вибору ефективних способів вирішення проблем;
- в підготовці до вирішення різних видів проблем (комунікативних, інформаційних, організаційних і т. ін.);
- в підготовці до вирішення проблем в різних сферах діяльності (трудової, культурного дозвілля, освітньої, сімейно-побутової та інші).

Нова якість освіти полягає в нових можливостях бакалаврів та магістрів вищих навчальних закладів, в їх здатності вирішувати проблеми, які попередні покоління випускників не вирішували.

Треба відзначити, що компетентнісний підхід до вирішення проблем освіти вищої школи приділяє увагу значенню знань. При цьому треба враховувати, що знання можуть мати різну цінність і що збільшення обсягу знань не означає підвищення рівня освіти. Більш того, підвищення рівня освіти в деяких випадках може бути досягнуте лише при зменшенні обсягу знань, який зобов'язані засвоїти студенти.

Компетентнісний підхід до визначення цілей освіти вищої школи відповідає і об'єктивним потребам студентів. Разом з тим він відповідає і

напрямам творчих пошуків викладачів. Ці пошуки будуть пов'язані з реалізацією ідей проблемного навчання, педагогіки співпраці, освіти, яка орієнтована на особистість. Всі ці ідеї відображають спроби вирішити проблему мотивації учбової діяльності студентів, створити модель «навчання із захопленням».

Література

1. Бабюк М. П. *Компетентнісний підхід в системі вищої освіти: Теоретичний та науково - методичний часопис «Вища освіта України в контексті інтеграції до Європейського освітнього простору»*. - К.: 2009. - С. 285 - 290.

2. Болотов В. А., Сериков В. В. *Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика*. - 2003. - № 10. - С. 8 - 14.

3. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. редакцією О. В. Овчарук* - К.: «К. І С.» 2004. - 112 с.

4. Овчарук О. *Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти // Стратегія реформування освіти в Україні*. - К.: 2003. - 296 с.

Щербакова Н.В.

кандидат філософських наук, старший

викладач кафедри суспільно-гуманітарних наук

Таврійського державного агротехнологічного університету

м. Мелітополь, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Процес розвитку морального потенціалу особистості людини обумовлен ціннісними установками, які включаються в його світогляд. В даний час процес трансформації ціннісних орієнтацій свідомості української молоді відбувається в умовах олігархізації держави, відсутності офіційної ідеології, процесу секуляризації, а також трансформації культурних ідеалів і норм. У свідомість представників сучасної молоді активно інтегруються матеріальні ціннісні орієнтації, які негативно впливають на суспільні відносини. У свою чергу, це призводить до дезінтеграції соціуму, що не дозволяє вирішувати одне з основних стратегічних завдань - забезпечення виходу з перманентної кризи. В даному дослідженні викладені причинно-наслідкові і системні зв'язки, а також основні чинники, що детермінують негативну спрямованість трансформацій ціннісних орієнтацій молоді України. Також пропонуються можливі шляхи зміни вектора метаморфоз в ціннісних орієнтаціях молоді, з метою забезпечення домінування духовної компоненти, як у свідомості молоді, так і суспільства. Це, в свою чергу, дасть імпульс процесу перетворення суспільних відносин, так як в їх основу будуть закладатися духовні норми, що, безперечно, забезпечить інтеграцію соціуму, а це дозволить реалізувати можливість подолання перманентної кризи.

Ключові слова: суспільство, ціннісні орієнтації, трансформації, перманентна криза, духовна компонента, молодь.

TRANSFORMATION OF VALUABLE ORIENTATIONS OF MODERN UKRAINIAN YOUTH: SOCIAL AND PHILOSOPHICAL ASPECT

Development of moral potential of the identity of the person is determined by valuable installations which join in his outlook. Now process of transformation of valuable orientations of consciousness of the Ukrainian youth occur in the conditions of oligarchization of the state, absence of official ideology, laicization process, and also transformation of cultural ideals and norms. Material valuable orientations which negatively influence the public relations are actively integrated into consciousness of representatives of the modern younger generation. In turn, it leads to disintegration of society that doesn't allow solving one of the main strategic objectives – providing an exit from permanent crisis. In this research cause and effect and system communications, and also the major factors determining a negative orientation of transformations of valuable orientations of youth of Ukraine are stated. Also possible ways of change of a vector of metamorphoses in valuable orientations of the younger generation, for the purpose of ensuring domination spiritual components, as in consciousness of youth, and society are offered. It, in turn, will give an impulse to process of transformation of the public relations as in their basis spiritual norms will be put that, undoubtedly, will provide integration of society, and, so will allow to realize a possibility of overcoming of permanent crisis.

Key words: society, valuable orientations, transformations, permanent crisis, spiritual component, youth.

Постановка проблеми. Молоде покоління - це особлива соціальна спільність, у якій активно трансформується система ціннісних норм, що входить до індивідуальної свідомості. Генезис даного процесу підпорядкований принципу причинності, внаслідок цього система суспільних ціннісних норм, та відносини, що сформувалися у ньому, детермінують рівень духовності ціннісних установок, якими оперує молоде покоління. У теперішній час у свідомість української молоді активно інтегруються матеріальні ціннісні орієнтації, які негативно впливають, як на процес побудови суспільних відносин, так і на формування нової історичної свідомості. У свою чергу, феномен нової історичної свідомості, у чималому ступені детермінує певну спрямованість розвитку українського соціуму.

Мета дослідження - розглянути у філософському аспекті основні причини трансформацій ціннісних орієнтацій сучасної української молоді.

Об'єкт дослідження - мисленева модель системи цінностей свідомості, сформована у даний час у представників молоді України.

Предмет дослідження - специфіка трансформації системи цінностей сучасної української молоді.

Виклад основного матеріалу. Постійні трансформації, які відбуваються у політичній та економічній сферах суспільства, а також активне формування засобами масової інформації певних моделей соціальних відносин, призвели до активізації процесу «переоцінки цінностей». Тому на сучасному конкретно-історичному етапі, не тільки активно формуються нові ціннісні орієнтації, але й відбувається «легітимація нових цінностей на рівні моралі, до якої апелює громадянське суспільство ...» [1, с.275]. Безперечно, що дані метаморфози актуалізували питання адаптації

молодого покоління українців до нових умов. Але важливим є те, що процеси структуроутворення системи цінностей свідомості молоді, відбуваються під впливом різних негативних факторів, наприклад, відсутності високоморальних критеріїв поведінки з боку еліти, латентної ідеології, тощо [2, с.38]. При цьому, необхідно враховувати, що вибір молодим поколінням ціннісних орієнтацій, у значній мірі детермінує прояв позитивної або негативної тенденції у розвитку українського суспільства [3, с.385]. Тому актуальною проблемою, на сучасному етапі, є вивчення механізму трансформацій ціннісних орієнтацій сучасної української молоді у філософському аспекті. Саме на цьому акцентують свою увагу багато сучасних вітчизняні науковці, зокрема, М. Горлач, С. Завітний, О. Кострикін та інші.

Закономірно, що для розуміння основних причин, що детермінують процеси структуроутворення системи ціннісних норм української молоді, слід визначитися з понятійно-категоріальним апаратом. Прогрес, досягнутий у аксіології, привів до того, що на сучасному етапі у науковій літературі налічується близько чотирьохсот визначень поняття «цінність», при цьому пропонуються до розгляду різноманітні методи до вивчення даного концепту. Зокрема, дослідженням даного питання займалися С. Анісімов, Б. Ананьєв, В. Ільїн, Г. Вижлецов, Н. Журавльова, Н. Кирилова, В. Тугаринов, В. Ядов, М. Каган та ін.

В Україні над цим питанням працювали В. Воловик, О. Ручка, В. Андрущенко, М. Михальченко, І.Сухина, В. Афанасенко, О. Данільян, П. Квіткін та інші. Обсяг роботи не дозволяє викласти всі наявні визначення категорії «цінність». Можна стверджувати, що у аспекті даного дослідження, досить повно відображає сутність цінності як категорії, наступне визначення: цінність - поняття, яке використовується для позначень об'єктів, явищ та їх властивостей, а також абстрактних ідей, що втілюють у собі суспільні ідеали, виступаючи завдяки цьому як еталон належного.

Цінності різноманітні, тому у процесі розвитку аксіології виникло питання про їх класифікацію, відповідно до певних ознак. Однак, навіть у даний час, існує плюралізм думок, щодо загальної класифікації цінностей. З метою ефективного досягнення завдань даного дослідження, можна використовувати класифікацію цінностей, відповідно до видів діяльності суспільного життя, виділяючи матеріальні норми в одну сукупність, а духовні - у іншу. Слід підкреслити, що градація здійснюється не за речовинною ознакою, а за тим, яку з потреб (матеріальну або духовну) та чи інша цінність задовольняє. Кожна людина має специфічну, тільки йому притаманною системою цінностей. При цьому всі її складові є у високому ступені усвідомленими індивідом. На формування цієї системи величезний вплив справляє процес діяльнісного предметного сприйняття цінностей у об'єктивованій формі, який відбувається під час ознайомлення особистості з досягненнями культури.

Цінності знаходять своє відображення у ціннісних орієнтаціях особистості людини. Слід зазначити, що ціннісні орієнтації молоді неодноразово ставилися у центр численних досліджень таких вчених, як У.

Томас, Ф. Знанецкий, С. Анісімов, В. Ядов, Ю. Бабанський, М. Каган та ін. Так як обсяг роботи не дозволяє у повній мірі висвітлити весь генезис уявлень щодо системи ціннісних орієнтацій, можна запропонувати взяти за основу наступне визначення: ціннісна орієнтація - це система установок на ті чи інші цінності, відповідно до яких індивід або суспільство сприймають подію та обирають відповідний спосіб дій. Як правило, ціннісні орієнтації формуються у індивіда у процесі засвоєння соціального досвіду. Ціннісні орієнтації виявляються у прагненнях, переконаннях, інтересах та інших проявах особистості. Дана система є певним регулятором взаємовідносин, що виникають між людиною та соціумом.

Розглядаючи мисленеву ціннісну модель свідомості молоді, можна припустити, що зміни її ціннісних орієнтацій, безпосередньо обумовлені метаморфозами, що відбуваються у таких основних сферах суспільства, як економічна, політична. Тому необхідно, використовуючи наявні інструменти, дослідити та викласти даний взаємозв'язок у філософському аспекті.

Сучасне українське суспільство виникло не одномоментно з небуття, скажімо, 24 серпня 1991 року, воно є, з одного боку, новим утворенням, що з'явилося після ліквідації Радянського Союзу, з іншого - наш соціум є володарем певних якостей, успадкованих від радянського суспільства. Можна негативно або позитивно ставитися до Радянського Союзу, проте не можна заперечувати цю даність. Існують різні оцінки продуктів матеріальної і духовної діяльності радянського суспільства. Необхідно вказати, що даною проблематикою займалися такі вчені, як М. Бердяєв, У. Бронфенбреннер, О. Гороховська, Дж. Кейнс, В. Радаєв, О. Шкаратан, Р. Роуз, Кр. Харпфер, М. Устрялов, Г. Уеллс, М. Фуко, В. Шликов, В. Глазунов та інші. У рамках даного дослідження, використовуючи соціально-історичний метод, слід викласти взаємозв'язок, між метаморфозами, що відбувалися у економічній сфері радянського суспільства, та трансформацією ціннісних орієнтацій молоді Радянського Союзу, щоб виявити, основні якісні характеристики ціннісних орієнтацій, які були успадковані молодим поколінням незалежної України.

СРСР був патерналістських идеократическим державою, яка декларувала слідуєчи основні цінності: загальну рівність, соціальну справедливість та братерство народів. Важливим є те, що саме через загальну ідею справедливості здійснювалася легітимація радянського ладу. Крім того, ідея вищого блага виконувала комунікативну функцію, т ак як навколо неї згуртувалося суспільство, об'єднавши свою енергію для її досягнення. Слід зазначити, що ідея загального блага не отримала свого подальшого розвитку. Власне, це йстало однією з основних причин ідейної кризи. Ціннісні установки активно транслиювалися спеціально розробленою ідеологічною моделлю.

Розглядаючи ідеологічну парадигму Радянського Союзу, необхідно вказати, що під час її формування, була допущена стратегічна помилка, сутність якої полягала у наступному: планування розвитку духовної компоненти, як системи цінностей молоді, так й суспільства, у цілому, будувалося на невірному припущенні. У якості аксіоми, була узята наступна

теза: індивіди, які входять до соціуму, будуть усвідомлено, без примусу ззовні, розвивати духовну компоненту своєї моралі, за умови, що держава забезпечить кожного певним, досить високим та однаковим рівнем матеріальних благ. Можна стверджувати, що історичний розвиток радянського суспільства довів помилковість вищевказаної тези.

Ба більше, як наполягають деякі дослідники, зокрема, С. Кара-Мурза, Г. Осипов, ідеологічна модель СРСР, особливо у період, після Великої Вітчизняної війни, не відповідала процесам, що відбувалися у різноманітних сферах суспільства.

Наслідком стало те, що ціннісні орієнтації, які еліта намагалася транслювати, не змогли інтегруватися, як у свідомість молоді, так й суспільства. Важливим, у аспекті даного дослідження є те, що ціннісні орієнтації, активно транслювалися, безпосереднім чином обумовлювалися економічними відносинами, й, перш за все, - відносинами власності, які мали місце у радянському суспільстві.

Підсумовуючи, слід зазначити, що Радянський Союз не зміг ефективно вирішити проблему інтеграції духовних ціннісних орієнтацій, як у свідомість молодого покоління, так й суспільства, внаслідок низки суперечностей, які мали місце між ідеологічною моделлю, та векторами розвитку різних сфер суспільства.

Після здобуття Україною незалежності, почався процес утворення олігархічних груп, які стали рушійною силою у політичній сфері соціуму. Як зазначають вітчизняні філософи, зокрема, В. Глазунов, у державі відносно швидко сформувався режим олігархічного принципату. При цьому феномен влади-власності, властивий СРСР, не зник, а закріпився у вищій мірі, так як тільки влада дозволяла зберегти власність. Одночасно, виявилася й наступна тенденція - досягти вершин влади, можливо, тільки за допомогою значних фінансових ресурсів, які надає власність на засоби виробництва.

Закономірно, що метаморфози, що відбувалися у політичній сфері нашого соціуму, привели до того, що у свідомість молодого покоління, активно почали інтегруватися ліберальні ціннісні орієнтації.

Слід зазначити, що дана тенденція проявилася й на рівні суспільної свідомості у цілому. Як відзначають вітчизняні дослідники, історичний розвиток, дія основних філософських законів, привели до того, що у надбудові українського суспільства, як соціально-економічної формації, почали домінувати ліберальні ціннісні орієнтації. [1, с.274]

Необхідно вказати, що дослідженням лібералізму займалися такі наукові діячі, як Людвіг Ф. Мізес, Ф. Фукуяма, К. Поппер, П. Ріккер, О. Соловйов, В. Кимличка, Е. Фромм, Ф. Хайек, Д. Роулза, Ф. Немо, В. Макаренко, Ф. Кирилюк, Г. Спенсер, В. Глазунов, М. Фрідман та багато інших. У своїх роботах, як противники, так й прихильники, прийшли до єдиної думки: лібералізм нерозривно пов'язаний з капіталізмом. Слід відразу зазначити, що багато вчених, наприклад, Ф. Кирилюк, наполягають: лібералізм - це ідеологія. Як вказував Людвіг Ф. Мізес, сутність цієї парадигми можна висловити одним словом - власність. Всі інші положення лібералізму базуються тільки на цій фундаментальній цінності. [7, с.94]

У даний час ліберальна модель активно застосовується правлячими елітами провідних країн Європи, а також США. Додатково необхідно виділити наступний момент: формування самих еліт здійснюється представниками фінансової та чиновницької олігархії, родових кланів, професійних політиків.

Розглядаючи ліберальну парадигму у аспекті даного дослідження, необхідно відзначити наступне: лібералізм, як система, що визначає ціннісні орієнтації суспільної та індивідуальної свідомості, має своєю головною метою максимальне задоволення матеріальних потреб індивідів. [7, с.97] При цьому дана ідеологія не спрямована на розвиток духовної компоненти моралі, як окремо взятої людини, так й соціуму у цілому. Таким чином, можна стверджувати, що в якості одного з базових, виступає наступний принцип: матеріальне благополуччя людини та суспільства, є первинним, по відношенню до їх духовного розвитку.

Додатково слід зазначити, що, Л. Ф. Мізесом, все ж була висловлена наступна теза: лібералізм може служити передумовою для розвитку духовних потреб особистості. Однак, у достатній мірі, вона обґрунтована не була. Як показують дослідження вчених, наприклад Д. Майерса, застосування ліберальної ідеології на практиці, неминуче призводить до інтегрування у індивідуальну та суспільну свідомість ціннісних орієнтацій, в основі яких лежить головний принцип - максимальне задоволення матеріальних потреб. Важливим є те, що дана закономірність негативно позначається на суспільному бутті. Справа у тому, що внаслідок дії «невидимої руки» ринку, це призводить до прояву негативної тенденції, суть якої полягає у зменшенні або припиненні виробництва духовних цінностей, у зв'язку зі зниженням рівня попиту на них.

Якщо розглядати Україну, то провідну роль у трансляції ціннісних орієнтацій лібералізму відігравали засоби масової комунікації, які, з одного боку, активно піддавалися олігархізації, а, з іншого, - виступали у якості основного інструменту, для здійснення метаморфоз, пов'язаних з процесом олігархізації [1, с.290].

Чим більше, як засоби масової комунікації переходили під контроль олігархії, тим більше їхня діяльність пов'язувалася з інтеграцією до суспільної свідомості орієнтацій, що базувалися на принципі максимального споживання матеріальних цінностей. У свою чергу, активна трансляція великої кількості однакісних орієнтацій призвела до домінування матеріальної компоненти у свідомості багатьох представників різних поколінь, а, особливо, - молоді. Закономірно, що накопичення у достатній кількості матеріальних ціннісних орієнтацій у суспільній свідомості, призвело до метаморфоз у якісних характеристиках суспільства в цілому. Слід зазначити, що процес перетворень ускладнився тим, що соціум, як ціле, не зводиться до простої суми складових його частин. Тому суспільство набуло не якісь окремі незначні якісні особливості, він докорінно змінився, при цьому у нього з'явилася нова інтегративну якість. Безперечно, вона ґрунтувалася на принципі максимального споживання матеріальних цінностей. Цей, якісно новий соціум мав назву суспільство споживання.

В аспекті даного дослідження суттєвим є те, що даний соціум активно впливає на свідомість своїх представників, а, особливо - молоді. Внаслідок цього індивіди трансформуються у «одномірних людей». Зокрема, на цю якісну особливість вказував у своїх дослідженнях Г. Маркузе. «Одномірність» індивіда пов'язана з тим, що він асоціює себе тільки з матеріальними речами, розуміючи себе, як «Я - це моє майно». У традиційному ж соціумі, людина розуміє себе, як «Я - це мої принципи». У зв'язку з цим, у традиційному соціумі предмети побуту є додатком до людини, а у суспільстві споживання відбувається метаморфоза, сутність якої полягає у тому, що індивід стає додатком до оточуючих його речей, при цьому завзято служить їм.

Важливим є те, що соціум споживання, у тому числі й наш, не здатен до прогресивного розвитку. У значній мірі це обумовлено тим, що у суспільній свідомості теорія колективної відповідальності заміщується на теорію особистого успіху. Внаслідок цього, починає стійко проявлятися тенденція, сутність якої полягає у тому, що особисте благо стає вище загального, у зв'язку, з чим знаходить панування індивідуалізм, й, далі, - егоїзм. Тому, закономірним стає те, що молоде покоління, яке існує у суспільстві споживання, керується принципом: все найкраще - мені. [4, с.20] Ба більше, підвищений рівень індивідуалізму, особливо представників молоді, зумовлює асоціальну та аморальну поведінку, що у свою чергу, негативно відбивається на побудові суспільних відносин. У підсумку, дані метаморфози є причинами дезінтеграції соціуму.

Суттєвим також є те, що наявна негативна тенденція дезінтеграції нашого суспільства, не дозволяє вирішувати поставлене перед ним завдання - вихід з перманентної кризи. Недарма ж античні філософи стверджували: тільки при одностайності відбувається велике, інакше це неможливо. [8, с.108]

Таким чином, збереження історичної унікальності українського суспільства, як однієї з форм буття, безпосередньо залежить не тільки від наявності духовної компоненти, як у ціннісних орієнтаціях молодого покоління, так й суспільної свідомості й цілому, але й від її домінування. Безумовно, виникає питання про те, яким чином цю тенденцію можна забезпечити?

Процес «переоцінки цінностей» слід почати з сім'ї, так як саме у ній людина проводить першу частину свого життєвого шляху. Можна погодитися з думкою філософа Л. Вовенарга, який стверджував наступне: «Дитина всім зобов'язана батькам, залежить від них, існує тільки з їх допомогою, вона пов'язана з ним найміцнішою у світі зв'язком». Як показують дослідження, трансформація відносин між батьками та дітьми всередині сім'ї, може забезпечити процес «переоцінки цінностей», іншими словами, відродження й домінування духовної компоненти у ціннісних орієнтаціях свідомості молоді [9, с.47].

В аспекті даного дослідження, важливим є те, що інститут сім'ї може ефективно інтегрувати духовні орієнтації в мораль індивіда, на початковому етапі її формування. Слід зазначити, що інститут сім'ї не просто виконує

виховну функцію, а є одним з головних агентів «виховання, освіти, під чий впливом постійно формуються загальні установки та засвоюються ідеї, що утворюють основу характерів» [9, с. 48]. Додатково слід зазначити дуже важливий момент: виховну функцію сім'ї, не можуть виконати ніякі інститути держави [9, с. 49].

З метою збереження ціннісних орієнтацій, інтегрованих інститутом сім'ї у свідомість молодого покоління, потрібно докласти всіх можливих зусиль, щоб ці установки не тільки закріплювалися, а й могли направлено розвиватися. Іншими словами, необхідно забезпечити моральне виховання та вдосконалення молоді, протягом усього подальшого життя. Справа у тому, що цей процес повинен мати безперервний й, відповідним чином, спрямований характер, зокрема, на це вказував у своїх роботах К. А. Сен-Сімон. Виникає питання: хто повинен забезпечити безперервність даного процесу? Власне, наше суспільство й має створити відповідні умови. На цей важливий момент вказувала у своїх роботах більшість філософів. При цьому вони прямо відзначали чільну роль соціуму, у створенні умов, для систематичного морального виховання та розвитку індивіда. Зокрема, Ф. Бекон вказував, що вдосконалення моралі індивіда відбувається під безпосереднім впливом умов, що створюються соціумом.

Тому нашому соціуму необхідно почати складний процес, який повинен привести до вирішення наступних завдань: по-перше, забезпечити ефективне використання інституту сім'ї, з метою інтегрування духовних орієнтацій у свідомість молодого покоління; по-друге, закріпити домінування духовної компоненти не тільки в ній, а й у суспільній свідомості в цілому. По-третє, забезпечити стимулювання процесу самовдосконалення особистості індивідів. Сутність мінімальної стратегічної мети, яку, у підсумку, слід досягти - гармонізація суспільних відносин, для подальшого прогресивного розвитку власне соціуму. При цьому до цієї мети необхідно прийти шляхом ефективного використання засобів та інструментів, що є у розпорядженні нашої держави. Чому, власне, її? Тому що держава - «єдина особа, відповідальною за дії якої зробила себе шляхом взаємного договору між собою безліч людей, з тим, щоб ця особа могла використовувати силу й засоби так, як вважатиме за необхідне для їхнього миру та загального захисту», а також тому, що вона виступає в якості відповідного просторового та часового закріплення соціуму [10, с.59].

Таким чином нашій державі необхідно докласти максимум зусиль щодо трансформації свідомості суспільства таким чином, щоб у ній превалювали саме духовні орієнтації. Однак, у даному випадку, виникає закономірне питання: яким чином вона зможе змінити вектор відносин до ціннісних норм, якщо, по-перше, саме позиція української правлячої еліти, відносно ціннісних орієнтацій, призводить до того, що певні норми інтегруються у суспільну свідомість, або відкидаються? По-друге, правляча еліта навмисно привела до домінування матеріальної компоненти в моралі нашого соціуму? Безумовно, виникають певні протиріччя: з одного боку, для виживання соціуму необхідно забезпечити прогресивні тенденції у його розвитку, чому у значному ступені буде сприяти домінування духовної

компоненти у індивідуальній та суспільній свідомості. З іншого боку, правлячий клас, трансформував нашу суспільно-економічну формацію у споживчу. При цьому проявилася тенденція нівелювання духовних орієнтацій, як у ціннісній системі свідомості молоді, так й соціуму.

Можна стверджувати, що вирішення цих протиріч й надасть, з точки зору діалектики, імпульс для подальшого розвитку нашого суспільства.

Важливим моментом є наступне: воно має носити не антагоністичний, а гармонічний характер, у іншому випадку, неминучі соціальні конфлікти.

Цілком закономірно, що спочатку необхідно трансформувати свідомість самої еліти. Безперечно, що, власне, науці й слід виступити у якості сили, здатної каталізувати процес зміни свідомості. Діячі науки, які у дійсності прагнуть до збереження та подальшого розвитку нашого суспільства, його історичних культурних цінностей; бажають, щоб держава не зникла з карти світу, ставши жертвою чергового геополітичного розділу, повинні довести правлячій еліті, що «історія дивиться не на людину, а на суспільство», тому головне завдання політичної еліти - зберегти та примножити наші національні культурні досягнення, щоб ними могли скористатися представники не тільки нашої країни, але й усієї цивілізації людства. А її вирішення, залежить, перш за все, від того, чи будуть превалювати духовні орієнтації у ціннісній системі, як молоді, так й соціуму. У свою чергу, виконання даного завдання не дозволить нам злитися зі світовим суспільством споживання, ставши частиною всесвітньої матриці, а гармонійно розвиватися, будуючи суспільні відносини, використовуючи у якості базису духовні норми.

У подальшому, державі, виходячи з того, що ідеологія є ефективним інструментом, який дозволяє здійснити спрямовані трансформації у системі цінностей свідомості, як молодого покоління, так й суспільства, слід використовувати офіційну ідеологію, у парадигмі якої домінуватимуть духовні ціннісні орієнтації, з метою здійснення спрямованих змін у індивідуальній та суспільній свідомості. Умовно назвемо цю ідеологічну модель - «Ідеологією соціальної справедливості». Основні її принципи та функції викладені у роботі «Ідеологічний супровід трансформації ціннісних орієнтацій молоді як детермінанта оптимізації розвитку її моралі: філософський аспект» [11, с.92]. Застосування «Ідеології соціальної справедливості» неминуче спричинить за собою спрямовані трансформації ціннісних орієнтацій свідомості, як молодого покоління, так й суспільства у цілому, що, у підсумку, призведе до прояву прогресивної тенденції у розвитку соціуму, сутність якої полягає у гармонізації відносин у ньому.

Висновок. Необхідно відзначити, що прогресивний розвиток українського соціуму, можливий тільки після його духовного відродження та подолання егоїстичного початку. Можна погодитися з П. Тейяр де Шарденем, який висловив наступну тезу: «помилковим та неприродним є егоцентристській ідеал майбутнього, який, нібито, належить тим, хто, керуючись егоїзмом, доводить до крайнього вираження принцип «кожен за себе» [12, с.191]. Будь-який елемент може розвиватися та рости лише у зв'язку з іншими елементами та через них». Важливим є те, що майбутнє

відкриється «лише під напором всіх разом та у тому напрямку, у якому всі разом можуть з'єднатися та завершити себе у духовному оновленні» [12,с.203].

Література

1. Глазунов В. В. *Олигархические трансформации: монография / Владимир Владимирович Глазунов.* – Запорожье: КПУ, 2011. – 364 с.
2. Щербакова Н.В. *Особенности формирования ценностных ориентаций украинской молодежи в условиях трансформирующегося общества. Философский аспект / Н.В.Щербакова // Теория и практика актуальных исследований: Материалы IV Международной научно-практической конференции. 15 мая 2013 г.: Сборник научных трудов.* – Краснодар, 2013. – 304 с. – С. 37-39.
3. Щербакова Н.В. *Анализ и перспективы развития духовно-культурных ценностей современной украинской молодежи / Н.В.Щербакова // Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді.* – Запоріжжя: ФОП Купріяненко Л.А., 2011. – 551с. – С. 381-388.
4. Майерс Д. *Социальная психология / Дэвид Дж. Майерс.* – 7-е изд.- СПб.: Питер, 2009. – 794с.
5. Анисимов С. Ф. *Духовные ценности: производство и потребление / Сергей Анисимов.* – М.: Мысль, 1988. – 253с.
6. Кара- Мурза С.Г. *СССР-цивилизация будущего. Инновации Сталина / Сергей Кара-Мурза, Геннадий Осипов.* – М.: Яуза : Эксмо, 2010.-320с.
7. Мизес Людвіг Ф. *Лібералізм у класичній традиції // Лібералізм: Антологія / Упор. О.Проценко, В. Лісовий.* – К.: Смолоскип, 2002.
8. Аветисян А.А. *Античные философы /А.А. Аветисян (Свидетельства, фрагменты и тексты): Перевод - К.: Изд-во КГУ им. Шевченко, 1955. – 313с.*
9. Щербакова Н.В. *Оптимизация роли государства в процессах функционирования института семьи как инструмента трансформирования ценностных ориентаций молодежи /Н.В. Щербакова// ГРАНИ: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах.- Дніпропетровськ: Грані, 2015.- Вип. №6 (122).-202с.- С. 47-50*
10. Щербакова Н.В. *Ідеологічний супровід трансформацій ціннісних настанов молоді як детермінанта оптимізації розвитку її моралі: філософський аспект /Н.В. Щербакова//VERSUS: науково-теоретичний часопис.- Мелітополь:МДПУ, 2015.- Вип.№1(5).- 123с. – С. 89-93*
11. Тейяр де Шарден П. *Феномен человека / П.Тейяр де Шарден // Феномен человека.* – М., 1987 – 324с.

Щербакова Н.В.

кандидат філософських наук, старший

викладач кафедри суспільно-гуманітарних наук

Таврійського державного агротехнологічного університету

Кужелева В.В.

магістрант Таврійського державного агротехнологічного університету

м. Мелітополь, Україна

РЕЛІГІЯ - ЦЕ МІРИЛО МОРАЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА АБО ОПІУМ ДЛЯ НАРОДУ

Актуальність. Актуальність обраної теми дослідження полягає в тому, що в минулі часи релігійний і управлінський апарати в державі, часто, були тісно пов'язані. Тобто, одночасно з мирської, світської владою, в країні існувала та діяла і релігійна. Релігійні формування і культу, навіть після того, як перестали утворювати єдине ціле з владними органами, мали беззаперечно велике значення в житті суспільства, диктували свої норми поведінки, в разі розбіжності яких зі світськими, нерідко виникали конфлікти, що перестали в збройне протистояння і часто призводили до значних і трансформаційних змін в соціальному, політичному житті однієї або, навіть, декількох держав.

Також, актуальність обраної теми, поміж іншого, пояснюється й тим, що релігія як така з'явилася для стародавньої людини способом осягнути, пояснити навколишній світ, недоступні його розумінню явища, стала способом пізнання навколишнього світу, зародила основні морально-етичні постулати, як, наприклад, поняття про добро і зло, життя та смерть. Нехай безліч сучасних наукових уявлень про світ і розходиться з релігійними, але деякі явища і в наші часи не мають наукових пояснень, залишаються невивченими й пояснення свої знаходять тільки в релігійних вченнях.

Отже, якщо прийняти до уваги увесь досвіт минулих років, з впевненістю можна сказати, що релігія відігравала важливу роль у житті майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень. Питання ролі релігії, її впливу на суспільство досліджували Томас Лукман, Пітер Бергер, Євген Аринин, Віталій Докаш, Анна Марія Басаурі Зюзіна і т.д.

Матеріали дослідження. Релігія (від лат. Religio - святиня, побожність, предмет культу) - внутрішня переконаність в існуванні надприродної вищої сили - Бога (або богів), який є предметом поклоніння.

Релігія, як і будь-яка сфера життя людини має свої ознаки. До ознак релігії відносять:

- Культ - сформовані релігійні дії, безпосередньо пов'язані з конкретної релігії і мають священне значення.
- Прагнення узгоджувати життя з вимогами вищих сил, вищої істоти, а також, підлаштовувати життєві рішення під божественні парадигми.
- Віра в надприродне - виражається в специфічному ставленні до об'єктів або явищ навколишнього світу.

Велика кількість релігієзнавців схильні вважати, що зародження релігії відбулося дуже давно, але остання мала примітивну форму. До первісних форм релігії можна віднести:

- Магія
- Фетишизм
- Тотемізм
- Анімізм

Ранні форми релігії збереглися до теперішнього часу в племенах, які не були в достатній мірі піддані змінам сучасної цивілізації, але не варто заперечувати, що розвинені сучасні релігії містять в собі елементи цих вірувань [1, ст.14]. Наприклад, історично відомо, що неорелігія Вуду являє собою суміш християнських вірувань і язичницьких релігій африканських племен, представники яких за часів зародження зазначеної релігії зазнали соціальне гноблення. У первісному ж вигляді залишки перших релігій зберегли деякі племена Американських індіанців, ескімосів, в меншій мірі - малих народів Сибіру. Серед нас з Вами також розповсюджена велика кількість прикмет, пов'язаних з релігійними віруваннями наших пращурів. Ці традиції залишились в сучасних прикметах (якщо, чорний кіт перебіг дорогу, розбите дзеркало – до нещастя, обмісти когось віником – ця особа не одружиться або не вийде заміж, і т.п.), в сучасних святкових обрядах (таких як весілля, колядування на Різдво, посівання на Новий Рік за старим календарним стилем, і т.д.). В цілому, тема присутності традицій первинних релігій у сучасному суспільстві досить цікава, актуальна та потребує окремого дослідження.

В історії культури особливе значення мало виникнення трьох світових релігій: буддизму, християнства та ісламу. Ці релігії внесли суттєві зміни в культуру, вступивши в складну взаємодію з різними її елементами й сторонами. [3, ст.45] Як приклад можна розглянути еволюцію найбільш близькою нам релігії - християнства. Так, в середні віки, християнська церква мала незаперечні значення, авторитет в державних, міждержавних справах. Саме нею були ініційовані хрестові походи, створена Священна Інквізиція, що однією лише своєю назвою наводила страх на людей того часу. Без схвалення Папи, нижчих за рангом служителів християнської церкви того часу не приймалося практично жодне важливе в політичному, економічному чи соціальному плані рішення, чим служителі культури, як правило, не гребували скористатися далеко не для загального блага. У наш же час, в житті більшості людей, християнська релігія має титульний характер, віра обмежується поодинокими походами в церкву, можливо - нерегулярними пожертвами. До того ж, у порівнянні з часами Інквізиції, християнська релігія стала куди менш «нав'язливою».

Своє значення в культурі релігія набуває, виконуючи наступні функції:

- По-перше, релігія певним чином сприяла підтримці стабільності в суспільстві, а також розвитку культурної традиції. Найчастіше в умовах політичних криз і роздробленості саме релігія ставала гарантом правопорядку і основою соціальної інтеграції.

- По-друге, релігія дає моральні орієнтири для повсякденної поведінки людей. Формулюючи моральні норми і цінності («не убий», «не вкради» і т.д.), релігія зводить їх на рівень священних заповідей, від дотримання яких залежить порятунок віруючих.

- По-третє, релігія дарує розраду віруючим, організовує їх життя шляхом зняття їх домагань на реальні земні блага, відсуваючи їх на майбутнє, в загробне існування або взагалі заперечуючи їхню соціальну значимість [4]

Наслідком процесів, що протікають в сучасній релігійній свідомості, стає поява великої кількості сект, які вже не претендують на наслідування певним релігійним традиціям і єдино вірні виклади вчень Христа, Будди або Мохамеда, але свідомо відхрещуються від всіх офіційних релігій, встановлюючи нові моральні орієнтири і проголошуючи нові цінності. Однак проблема полягає не в тому, що на зміну не знаходять відгуку в серцях віруючих традиційних цінностей приходять інші, а в тому, що велика кількість таких релігійних формувань мають деструктивний характер, орієнтуючись не на повернення релігійності в секуляризований світ, а на обман людей і використання їх довіри в своїх комерційних інтересах. [2, ст.57]

Висновки.

Як випливає з наведених вище досліджень, роль і значення релігії в суспільстві істотно, докорінно змінювалися з часом. Якщо релігія зародилася як спосіб пізнання світу, пояснення тих чи інших явищ, інструмент для становлення суспільних норм поведінки, то в подальшому її роль переросла в інструмент управління, покарання незгодних, інакодумців. У наш час технічного і наукового прогресу, релігійні аспекти не займають в житті більшості людей центральної, основної позиції. Роль релігії в пізнанні світу замінила наука, роль релігійних норм в регулюванні суспільних відносин перебрали на себе норми права - закону, управлінські функції, раніше притаманні релігійним утворенням, перебрали на себе державні органи влади, частина цих функцій в ході еволюційного розвитку суспільства, в свою чергу, атрофувалась (якщо, благословення на шлюб, нове починання, тощо), каральні функції, властиві релігії також перебрали на себе державні органи. Чим же стала релігія для сучасного суспільства? Найбільш очевидна відповідь на це питання - «опіумом» для одних, засобом заробітку - для інших. Як плачевно і цинічно це не звучало б, але варто звернути увагу на відвідувачів сучасних релігійних організацій - вони умовно поділяються на дві групи: одні шукають в релігії розради, прощення, заспокоєння, інші ж - наживи. Кого з них більше - сказати складно. Не можна говорити про те, що релігія - рудимент, що вона не важлива в житті суспільства або не важлива для сучасної людини в цілому - просто в наш час товарно-ринкових відносин, все частішого ставлення матеріальних цінностей вище моральних, її роль зводиться, переважно, до виконання двох позначених функцій.

Література

1. *Релігієзнавство. Гуревич П.С. 3-е изд., Перераб. і доп. - М.: 2014*

2. *Релігієзнавство в XXI столітті: «релігія» як слово і термін: монографія.* 2014. Аринин Є.І. Володимир, ВлГУ,
3. *Філософія релігійності,* 2010. Є.І. Аринин, Н.М. Маркова.
4. http://humanitar.ru/page/bilet_number1

Щербакова Н.В.

*кандидат філософських наук, старший
викладач кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійського державного агротехнологічного університету*

Люта Є.Г.

*магістрант Таврійського державного агротехнологічного університету
м. Мелітополь, Україна*

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ З ТОЧКИ ЗОРУ ЕТИКИ ТА ЕСТЕТИКИ

Актуальність. Поява і поглиблення напруженості у відносинах між людиною і природою – результат необачного заполітизованого сучасного суспільного розвитку. Теперішній стан оточуючого людину середовища загрожує перш за все подальшому існуванню людства взагалі. Проблеми екології оточуючого людину середовища вимагає вироблення нового типу світогляду, який би ґрунтувався на якісно нових цінностях. Екологічна загроза поставила етику перед багатьма проблемами, які потребують переосмислення місця людини у природі та космосі. Екологічна проблематика дає етиці можливість уточнити зміст багатьох її категорій, поглибити аналіз теми моральної активності людини будь-якої професії, ствердження нових ціннісних, світоглядних орієнтацій та установок у ставленні до природи і самої себе. Природоперетворювальна діяльність людини стала зараз предметом поглибленого дослідження, оскільки гуманність полягає не тільки у ставленні до людини як до мети, але й у дбайливому ставленні до природи як життєвого простору. Успішні вирішення завдань з поліпшення екологічної ситуації можливо тільки за умови розширення екологічної свідомості людства, підйому екологічної культури і знань у цій галузі.

Формування екологічної культури особистості виступає як найважливіша закономірність сучасного етапу розвитку суспільства. Екологічна культура особистості – це сукупність екологічних знань, філософські концепції етичних принципів, а також, певних навичок, почуттів і переконань, що відбивають проблеми взаємодії суспільства і природи, спрямованих на створення і організацію оптимальних умов для подальшого розвитку людини, збереження її здоров'я, на дбайливе ставлення до природи, як найважливішої морально–соціально цінності в житті сучасного суспільства [1, с.143].

Матеріали дослідження. Формування етичної та естетичної екологічної свідомості пов'язане з багатьма факторами.

Екологічна етика пропонує і захищає систематичну і всебічну концепцію моральних взаємовідносин між людьми і природою. Екологічна етика припускає, що людська поведінка стосовно природи може спрямовуватись і спрямовується моральними нормами. Головним напрямком в екологічній етиці є екобіоцентризм, що націлює людей на збереження якомога більшої кількості видів живих істот і ділянок дикої природи в безвідносній користі від цього людині чи навіть їй на шкоду [2, с.124].

Сучасна людина повинна навчитися не тільки поважати права природи, але і стати їх виразником, спікером всього екологічного співтовариства, його моральним голосом. Сьогодні привілейований статус людини виражається не в праві на експлуатацію, а у відповідальності за все живе. І це з кожним роком розуміє усе ширші кола людей.

У 2000 р. за завданням Київського еколого-культурного центру групу вчених Дніпропетровського університету проводила соціологічні дослідження в різних частинах України. Було опитано 1200 чоловік. Дані свідчать, що 61,5% згодні надати рівні з людиною права тварині, 54,3% — рослинам, 49,5% — об'єктам неживої природи [4, с.44-45].

Екологічна етика має головні функції: руйнівну і творчу. Перша спрямована на те, щоб зруйнувати старі, споживацько-утилітарні стереотипи відносин людини з природою, численні антропоцентричні міфи і цінності, відмовитися від марнотратних і негуманних видів природокористування. Творчі функції екологічної етики спрямовані на вироблення нового, екологічного світогляду, що дозволяє успішно співіснувати людині і природі.

Як справедливо вважає С.Д. Дерябо, розвиток свідомості на основі екологічної етики “представляет собой кардинальную смену образа мира, которую можно, пожалуй, сравнить с тем переворотом в сознании, который был произведен Коперником — сменой геоцентрической модели солнечной системы на гелиоцентрическую. Как тогда Земля потеряла статус центра вселенной и его заняло солнце, так и теперь человек должен отказаться от представления о себе, как “центре” природы, мира, а это место должен занять принцип экологической целесообразности, “экологический императив” [3, с.306].

Увага до естетичних цінностей природи після тривалої перерви виникла знову разом із загостреним інтересом до навколишнього середовища через наростання екологічної кризи. А.Берлеант зазначив, що людський досвід завжди історично і культурно обумовлений, отже і оточуюче середовище є втіленням історії і культури. Екологічна естетика виходить з того, що світ людини є частиною природи, а ландшафт - світом людини.

Екологічна естетика розглядає навколишнє середовище як джерело естетичного досвіду людини в цілому і як об'єкт естетичної оцінки, зокрема. Розвиток екологічної естетики і естетичного виховання впливає на екологічне виховання суспільства, отже, і на покращення та вдосконалення

навколишнього середовища, сприяє позитивному вирішенню екологічних проблем, які настільки загострилися останнім часом [5, с.13].

Висновки. Щоб сформувати у особистості здорову етичну та естетичну екологічну культуру, треба насамперед, займатися екологічним вихованням. Екологічне виховання здійснюється в результаті цілеспрямованого навчання. Моральний аспект виховання заключається у толкуванні екологічних законів, активної природоохоронної діяльності. Естетичний цикл виховання базується на: літературі, образотворчому мистецтві, музиці, що розкриває естетичну сутність природи, її неповторну красу, має великий вплив на моральність, стан духу людини, її ставлення до природи і всього живого.

Література

1. Борейко В.Е., 2000. *Эссе о дикой природе*. — К.: Киевский эколого-культурный центр. — 143 с.
2. Борейко В.Е., 2001. *Современная идея дикой природы*. — К.: Киевский эколого-культурный центр. — 124 с.
3. Дерябо С.Ф., 1999. *Экологическая психология: диагностика экологического сознания*. — М.: МПСИ. — 306 с.
4. *Результаты опроса “Дикая природа глазами населения Украины”*, 2003 // *Гуманитарный экологический журнал, спецвыпуск*. - Т. 5. - С. 44-52.
5. Яницкая Т.О., 1992. *Проблема этики во взаимоотношении человека и природы*. — М.: МГУ, рукопись. — 13 с.

Щербакова Н.В.

*кандидат філософських наук, старший
викладач кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійського державного агротехнологічного університету*

Вишняк Л.М.

*магістрант Таврійського державного агротехнологічного університету
м. Мелітополь, Україна*

БЕЗРОБІТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУСПІЛЬСТВА

Актуальність. Дослідження проблем безробіття традиційно здійснюються в межах економічних дисциплін, де аналізуються стан і специфіка ринку праці, проблеми зайнятості. У рамках соціологічних досліджень вивчаються соціальний і віковий склад безробітних, стратегії поведінки, особливості самооцінки. У межах цих наук безробіття розглядається переважно як негативне соціальне явище. У філософському знанні безробіття, навіть матеріально підтримане приватними й державними субсидіями, вважається принижуючим людину, таким, що робить її нещасливою. Уже одне тривале відчуття «що я в житті не потрібен» або що

«світ у мені не має потреби» у здорової людини викликає почуття особистої неспроможності, образи, гіркоти й приниження людської гідності [1].

Безробіття, як свідчать соціологічні і соціально-психологічні дослідження, мають виключно негативні соціальні наслідки для суспільства загалом, окремих його груп і шарів, для сімей, для кожної людини. Серед всіх цих наслідків збільшення смертності від серцевих захворювань, зростання числа самогубств і вбивств, чисельність пацієнтів в психіатричних лікарнях, погіршення відносин в сім'ї, зростання злочинності і т. д.

Дослідженнями зафіксовані основні психологічні якості безробітної людини: невисокий рівень соціальної сміливості, поступливість і обережність в поведінці; недовірливість або скептицизм, не стійкий емоційний стан [2].

Матеріали дослідження. Існує кілька підходів до визначення причин безробіття:

- наприкінці 18 ст. англійський економіст – священик Мальтус пояснював безробіття демографічними причинами, в результаті яких темпи росту народонаселення визначають темпи зростання виробництва;

- 19 в. К. Маркс в якості причини безробіття зазначав зміна в ході НТП співвідношення між вартістю засобів виробництва і вартості робочої сили. В результаті чого відбувається відносне відставання зростання попиту на працю від темпів нагромадження капіталу. Одночасно К. Маркс розглядав в якості причини безробіття циклічність економіки;

- у західній економічній літературі тривалий час панувала теорія про добровільний характер безробіття. Вимушений її характер був обґрунтований у 30-ті роки 20 ст. Дж. Кейнсом. Він виводив безробіття з недостатнього сукупного попиту [3].

У процесі розвитку соціального знання уявлення про сутність і зміст безробіття постійно розширювалися і змінювалися. До теперішнього часу склалося безліч наукових підходів до дослідження безробіття, але серед них доцільно виділити і розглянути основоположний - філософський, в рамках якого безробіття досліджується з точки зору фундаментальних проблем буття суспільства і індивіда.

В контексті філософського підходу до осмислення безробіття здійснюється шляхом звернення до категорій «праця» і «зайнятість». При цьому праця розуміється як соціально обумовлений, доцільний і усвідомлений процес, спрямований на створення матеріальних і духовних цінностей, здатних задовольнити потреби людини, а зайнятість являє собою одну з найважливіших сторін соціального розвитку людини, пов'язаного з задоволенням його потреб у сфері праці та у зв'язку з працею.

Вперше оформлені погляди на безробіття зустрічаються в античній філософії. Платон у своєму вченні про суспільство трактував зайнятість як діяльність, обумовлену походженням людини. Отже, ремісники займалися виробництвом товарів і послуг, воїни забезпечували безпеку держави, а жерці і правителі управляли громадськими справами. Суворе виконання кожним станом своїх функцій і обов'язків було необхідною умовою зайнятості. Безробіття ж Платон ототожнював з «нічогонеробленням» і вважав, що вона, поряд з «многоделанием», тобто поєднанням декількох

видів діяльності, завдавала величезний економічний і соціальний збиток державі [4].

К. Ясперс відносив безробіття до числа «прикордонних ситуацій», коли проявляється екзистенція, тобто істинне існування людини. Опинившись без роботи, людина перевіряє свої внутрішні можливості, і вихід з цієї ситуації може знайти тільки він сам. У цьому полягала важлива ідея Ясперса про самопомоги при настанні безробіття. У своїх роздумах він пішов далі і виявив взаємозв'язок між «масовим поширенням знання» та «деградацією сфери праці». Під «масовим поширенням знання» Ясперс мав на увазі розширення можливостей для отримання освіти, поява вузької спеціалізації і різноманітність типів освітніх установ. Все це в сукупності обумовлювало «деградацію сфери праці», яка виражалася у високому розділенні праці, падіння престижу освіти, невідповідності кількості фахівців структурі робочих місць [5].

На думку іншого представника філософії екзистенціалізму Ж. П. Сартра, безробіття - це кризова ситуація. У питанні відповідальності за свою поведінку в ситуації безробіття Сартр виступав як ригорист. Він наполягав на тому, що сторонніх «винних» ніколи немає, і людині необхідно проявляти самостійність у вирішенні проблеми незайнятості [6].

Представник анархізму М. А. Бакунін вважав, що людина не може бути повністю вільним, залишаючись релігійним. Релігія змушує шукати божественне у всьому: навколишньої дійсності, людей. Релігія звужує світогляд особистості, обмежує її діяльність. Тільки завдяки постійній зайнятості здобувається свобода, так як це є суто людський акт, фізичний і інтелектуальний працю, допомагає впоратися з усіма труднощами і реалізувати переваги і якості людини як особистості [7].

Позиція релігійного філософа С. Н. Булгакова полягала в тому, що духовна сфера для нього була головною і проникала у всі інші сфери життєдіяльності суспільства. Господарська діяльність була наповнена особливим релігійним змістом, і людина, яка не приймає участь у суспільному виробництві, тобто безробітний, відкидався соціумом за порушення канонів.

Висновки. Безробіття, яким би рівнем вона не вимірювалася, це завжди трагедія для тих, хто не має роботи і не може отримати законне джерело існування. Тривала бездіяльність веде до втрати кваліфікації, що остаточно вбиває надію знайти роботу по спеціальності. Втрата джерела існування і жалюгідне існування приводять до занепаду моральних засад. Існує прямий зв'язок між зростанням самогубств, вбивств, психічних захворювань, смертності від серцево-судинних захворювань і високим рівнем безробіття. Держава не повинна покладатися на саморегулюючу роль ринку в питаннях зайнятості, а активно втручатися в цей процес.

Література

1. Бакунин М. А. *Філософія. Соціологія. Політика*. М.: Правда, 1989. 438 с.
2. Булгаков С. Н. *Філософія хозяйства*. М.: Наука, 1990. 412 с.
3. Платон. *Государство: сочинения: в 3 т. / пер. с древнегреч.* А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса. М.: Мысль, 1971. Т. 3. Ч. 2. 620 с.

4. Самарская Е. Ж. *Бодрийяр и его вселенная знаков // Бодрийяр Жан. Общество потребления. Его мифы и структуры. М.: Республика, 2006.*
5. Сартр Ж.-П. *Экзистенциализм - это гуманизм / пер. с фр. М. Грецкого. М.: Изд-во иностр. лит., 1953. 93 с.*
6. Чершина Н. В. *Социальные проблемы безработицы // социо - 1996 р.*
7. Ясперс К. *Смысл и назначение истории. М.: Республика, 1994. 528 с.*

Щербакова Н.В.

*кандидат філософських наук, старший
викладач кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійського державного агротехнологічного університету*

Кльонова А.О.

*магістрант Таврійського державного агротехнологічного університету
м. Мелітополь, Україна*

СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ДИСЦИПЛІНИ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність. Однією з важливих проблем, що стоять перед системою вітчизняної освіти на сучасному етапі її розвитку є проблема підвищення якості підготовки фахівців. Не в останню чергу це стосується підготовки майбутніх менеджерів туризму. Адже в епоху глобалізації роль туризму та його вага в структурі світової економіки суттєво зросла. Так, попри погану економічну ситуацію в країнах Європейської спілки, показники європейського туризму перевищують очікування [1].

Аналіз останніх досліджень. Проблему професійної підготовки туристичних кадрів досліджували: І. В. Зорін, В. О. Квартальнов, Л. В. Кнодель, А. П. Конох, М. І. Скрипник, Л. С. Соловей, Г. О. Сорокіна, В. К. Федорченко, Н. А. Фоменко, Г. С. Цехмістрова.

На думку дослідників, у вітчизняній системі підготовки майбутніх фахівців в галузі туризму існує низка суперечностей, наприклад, між актуальним рівнем підготовки фахівців в сфері туризму та вимогами ринку праці та суспільства до їх кваліфікації [4; 6; 7; 8]; гуманізацією та гуманітаризацією освіти та їх недостатньому врахуванні у професійній підготовці майбутніх фахівців у сфері туризму [6]; вимогами до культурологічної спеціалістів сфери туризму з урахування етнокультурних та інших особливостей різних регіонів та недооцінкою цього напрямку підготовки [6]; поширенням та розвитком іноземного туризму та низьким рівнем мовної підготовки фахівців в сфері туризму [7].

Мета тез. Дізнатися у чому полягає аналіз та узагальнення досвіду викладання суспільно-гуманітарних дисциплін як складової професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму.

Матеріали дослідження. Слушно, що місце та призначення суспільно-гуманітарних дисциплін як складової підготовки майбутніх фахівців в сфері туризму зумовлене змістом професійної діяльності останніх. При цьому слід врахувати, що діяльність менеджера з туризму охоплює виконання широкого спектру професійних завдань, які можуть суттєво відрізнитись в залежності від його рангу та місця роботи.

Як вказує М. М. Михайлова [5], зміст діяльності менеджера з туризму в туристичні агенції відрізняється від праці менеджера тур-операторської фірми.

Завданнями менеджерів численних регіональних турагенцій є продаж готового тур-продукту, залучення та утримання якомога більшої кількості клієнтів. Менеджер туристичної агенції – проміжна ланка між клієнтом та туроператором. Тому до обов'язків менеджера тур агенції належать: прийом дзвінків, консультивання клієнтів, дослідження ринку та підбір тура у відповідності з запитами клієнта, взаємодія з менеджерами туроператорських компаній, оформлення договорів з клієнтами.

Безумовно, що основний внесок у підготовку майбутніх менеджерів з туризму розглянутих завдань належить професійно-орієнтовані дисциплінам. Проте досить важливими є також цілі, що досягаються в процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін. Так в процесі розробки турів та маршрутів, їх пропозиції клієнтами менеджера з туризму мають допомогти знання з історії, культури, політико-економічної ситуації інших країн, особливостей менталітету їх населення отримані під час вивчення дисциплін «Культурологія», «Політологія», «Релігієзнавство». Встановленню контакту, налагодженню оптимальних взаємин з клієнтами, колегами, керівництвом та підлеглими мають допомогти дисципліни «Психологія», «Конфліктологія», «Психологія спілкування», «Психологія управління», «Методика викладання у вищій школі». Ефективному проведенню переговорів, контактам з іноземними партнерами, розробці нових туристичних напрямів сприяють такі дисципліни як «Іноземна мова» та «Ділова іноземна мова». Досить важливими для забезпечення легітимності та законності діяльності менеджера з туризму є дисципліни правового блока, перш за все «Трудове право», «Господарське право», «Адміністративне право», «Цивільне право», «Охорона праці», «Інтелектуальна власність».

Проте, недостатньо лише передбачити вищерозглянуті дисципліни в навчальному плану підготовки менеджера з туризму. Вкрай важливим є змістовне наповнення дисциплін. Видатний радянський фізик академік

А.Ф.Іоффе вважав: «не можна викладати одну й ту ж фізику – фізику «взагалі», металургу та електрику, лікарю та агроному...». Для агронома фізика є перед усім основою агротехніки та світлофізіології, для лікаря це біофізика. Електрик з курсу фізики повинен почерпнуть знання щодо електродів у вакуумі, напівпровідників та ізоляторів [3]. Думка великого фізика є актуальною і для процесу вивчення майбутніми менеджерами з туризму суспільно-гуманітарних дисциплін. Зміст предметів повинен бути зорієнтований системою професійних завдань та функцій, що є відображеними у моделі спеціаліста відповідного профілю [2].

Сутністю квазіпрофесійної діяльності є відтворення в навчальному процесі умов та специфічних особливостей діяльності менеджера туризму. Це досягається передусім за рахунок застосування ділових та рольових ігор.

Діяльність студентів під час стажування, виконання ними в цей період дослідницько-пошукових завдань є реалізацією форм навчально-професійної діяльності. На цьому етапі відбувається злиття контексту з професійною діяльністю.

Організація і проведення ділових та рольових ігор є, таким чином, необхідною складовою навчального процесу. Саме за допомогою останніх моделюється предметний та соціальний контекст професійної діяльності менеджера туризму.

Враховуючи принцип захопливості у змісті ігор відбуваються захоплюючі та цікаві прояви майбутньої професійної діяльності. Такі прояви здійснюють потужний емоційний вплив на студентів та виконують роль додаткових спонукань до участі у грі. Захопливість та новизна значно підсилюють пізнавальний інтерес та активність тих, хто навчається.

Висновки. Слушно, що головне призначення суспільно-гуманітарних наук в процесі підготовки фахівця полягає в тому, щоб впливати на формування якостей його особистості, підвищення загального культурного рівня тощо. Проте, разом з вище окресленими завданнями суспільногуманітарні дисципліни повинні бути інтегровані в загальну систему професійної підготовки, мати тісні міждисциплінарні зв'язки з профільними дисциплінами. На нашу думку, концепція контекстного підходу повністю відповідає даним вимогами, збуджує інтерес до суспільно-гуманітарних дисциплін, розвиває пізнавальну та професійну мотивацію тих, хто навчається.

Література

1. *Белых Е. В 2012 году показатели европейского туризма превзошли ожидания [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourprom.ru/news/20027/>*
2. *Вербицкий А. А. Активное обучение в ВШ: контекстный подход: Метод. Пособие. – М.: Высш. Шк., 1991. – 207с.*
3. *Иоффе А. Ф. О преподавании физики в высшей технической школе // Вестник высшей школы. – 1951. – №10. – с.17-18.*
4. *Кнодель Л. В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в країнах-членах Всесвітньої туристської організації: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Т., 2007. – 40 с. – укр.*
5. *Михайлова М. Н. О подготовке кадров для сферы туризма // Псковский регионологический журнал. 2011. №11. С.104-112.*
6. *Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: Автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Інст педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2004. – 43 с. 7.*
7. *Хмілярчук Н. С. Педагогічні умови організації навчальної практики майбутніх менеджерів туристичної сфери: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2007. – 20 с.*

8. Чорна Л. В. *Особливості практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі в університетах США: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2009. – 20 с.*

Юськів К.В.

*викладач кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського державного аграрного університету
м.Херсон, Україна*

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. В статті розглядається теоретичний аналіз збереження здоров'я молоді в аспекті занять різноманітними формами фізичної культури.

Ключові слова: фізична культура, збереження здоров'я, здоровий спосіб життя.

Постановка проблеми. Здоров'я людини є досить складним феноменом глобального значення, яке розглядається як філософська, соціальна, економічна, біологічна категорії, як індивідуальна та суспільна цінність, явище системного характеру, яке постійно взаємодіє з оточуючим середовищем, що в свою чергу, систематично змінюється. Швидкі перетворення в соціально-економічному розвитку і спосіб життя чинять сильний вплив на особистість і призводять до глибоких змін у її фізичному, психічному і духовному станах. Сучасний рівень розвитку суспільства в значній мірі актуалізує наукові проблеми, пов'язані зі збереженням здоров'я і фізичним розвитком учнівської та студентської молоді (О.Д. Дубогай, В.І. Завацький, 1995; Б.М. Шиян, 1998; Г.Л. Апанасенко, 2000; Л.В. Волков, 2000; М.О. Носко, 2003).

Специфічний характер фізичної культури допомагає не тільки швидко відновити і привести в норму психофізичні параметри організму, але і сформувати в цілому деякі психологічні якості, які забезпечують нормальне здоров'я особистості. Здоров'я – це концепція, яка містить велику кількість аспектів швидше умовних, так як відсутні постійні критерії та показники є універсальними для всіх людей. Отже, через деякі труднощі в реалізації більшості ідей, методів і програм які сприяють вихованню здорової молоді останні потребують перегляду, а формування принципів і традицій в галузі освіти треба переглядати заново [1;4].

Сьогодні в Україні об'єктивно склалися такі несприятливі соціально-економічні та соціально-педагогічні умови як важка екологічна ситуація, інформаційне перенасичення та інтенсифікація навчального процесу, які призвели до погіршення стану здоров'я дітей різного віку, негативного ставлення їх до основних принципів здорового способу життя. Здоров'я молоді особливо важливе, тому що, за оцінкою фахівців, приблизно 75% хвороб дорослих є наслідком умов життя в дитячі та юнацькі роки. Майже 90 %

студентів мають відхилення у стані здоров'я, а більше 50% - незадовільну фізичну підготовку.

Питання, пов'язані зі збереженням здоров'я, далеко вийшли за медичне розуміння; медицина, незважаючи на великий науково-фармакологічний ривок, не може наздогнати постійно прогресуючі нові форми хвороб, а також зберегти і сформувані здорову людину. Крім того, самі медики зізнаються, що вся їхня мета і засновані на цьому зусилля спрямовані тільки на лікування захворювання; мало хто намагається «лікувати свідомість» в індивідуальному або в суспільному розумінні цього слова. Схожа ситуація з вивченням цінностей, дослідженням яких сьогодні займається не тільки їх конкретний філософський напрямок – аксіологія, а й цілий ряд представників різних наукових напрямків – психологи, соціологи, педагоги, культурологи і так далі, які проводять крос-культурні дослідження, а також з'ясовують місце і роль цінностей в житті кожної людини, групи людей різної статі і віку. Питання, пов'язані зі збереженням здоров'я і з вихованням здорових людей, збирають разом всіх, кому небайдуже який буде майбутній цвіт нації для того, щоб спільними зусиллями розподіливши сфери впливу, ефективніше пропагувати здоровий спосіб життя (ЗСЖ). Все частіше вчені починають вивчення здоров'я з аксіологічних позицій, визначаючи спочатку місце і роль здоров'я в ієрархічній піраміді цінностей людини, а потім безпосередньо визначаються з кроками по формуванню здорової людини [2; 7]

Проблеми низького рівня здоров'я, незадовільного фізичного розвитку, які нині стоять перед населенням країни, стосуються також учнів та студентів. Негативні причини, які формують здоров'я студентської молоді - зайва вага, шкідливі звички, нераціональний режим дня, незбалансоване харчування, стреси, негативний вплив навколишнього середовища [11].

На фоні інтенсифікації навчального процесу у навчальних закладах України спостерігається тенденція зниження обсягу рухової активності студентів, що негативно позначається на їхньому фізичному розвитку, фізичній підготовленості, функціональному стані. У зв'язку з цим, особливу соціальну значимість набувають питання збереження і зміцнення здоров'я учнівської та студентської молоді [5; 9; 10].

Актуальність питань, пов'язаних зі збереженням здоров'я, звертає на себе увагу не тільки з важкої ситуації із захворюваннями, а й зі змін, які мають місце в свідомості суспільства щодо цієї вічної цінності. Так, починаючи з другої половини минулого століття, в світі спостерігаються істотні зміни в оцінці ролі здоров'я в житті кожної конкретної людини і суспільства в цілому. В середині минулого століття Всесвітня Організація Охорони здоров'я визначила здоров'я як «стан повного фізичного, психічного, соціального благополуччя, а не тільки, як відсутність захворювання або фізичного дефекту». Цим фактично було покладено початок переходу до розуміння здоров'я і захворювання не тільки з медичної точки зору, а й з загально соціальної точки зору. Показники здоров'я, фізичного і психічного самопочуття стали розглядатися соціальними політиками як кумулятивні індикатори рівня якості життя суспільства в цілому і окремих його шарів [6; 8].

Здоров'я при всіх формах суспільного устрою, особливості віросповідання різних людей і національностей входить в число вищих, безумовних, історично обумовлених цінностей, які визначають поведінку людини; зокрема що стосується самозбереження; це характерно всім живим істотам.

Посилення пріоритету здорового способу життя в студентському молодіжному середовищі стає все більш значущим. Одним з важливих питань цього процесу, який потребує наукового осмислення, є зв'язок між сформованими цінностями і навичками здорового способу життя і готовністю до практичного втілення цих дій що стосується збереження і підтримання здоров'я [7].

Виховання на основі цінностей – це провідний напрям у формуванні особистості людини та його ставлення до власного здоров'я, так як людина як особистість визначається системою його стосунків з оточуючим світом. Особливе місце в цій системі належить ціннісним взаєминам, які мають соціально-історичну, культурну обумовленість і пов'язані з діяльністю людини, що стосується розуміння значення певних явищ дійсності для себе як суб'єкта.

У науковій літературі, яка присвячена питанням збереження здоров'я, проглядається певна актуальність, яка з часом логічніше обґрунтовується, а інтерес з боку дослідників стає більше. Зокрема, такий дослідник в галузі медицини як Попов І.А. вважає, що невирішеними є як індивідуальні, так і суспільні питання в сфері збереження здоров'я, які пов'язані з відповідальністю і з обов'язками самої людини, соціальних секторів та державних структур, що стосуються забезпечення і збереження рівнів індивідуального і суспільного здоров'я. Цей дисбаланс, на думку автора, знижує ефективність профілактики захворювань серед населення. Чи не новим, а завжди важливим залишається питання, пов'язане з формуванням культури здоров'я, підвищенням престижу здоров'я і відповідальності за нього як з боку окремої людини, так і з боку держави. Необхідно почати формувати здоровий спосіб життя з конкретної людини з переорієнтацією системи охорони здоров'я на формування позитивного ставлення до свого здоров'я і до самого себе. А це досить складний і тривалий процес [8].

Останнім часом держава приділяє велику увагу фізичному вихованню нації. З огляду на посилення негативних тенденцій в соціально - економічній сфері, а також те, що фізична культура і спорт потенційно можуть стати найбільш економічно вигідним і ефективним засобом профілактики захворювань населення держави, поліпшення генофонду націй і народностей українського суспільства, організації змістовного дозвілля та відпочинку в Україні, зараз напрацьована значна законодавча та нормативна база що стосується підтримки розвитку фізичної культури і спорту - Закони України «Про фізичну культуру і спорт», «Про об'єднання громадян», «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту» та інші нормативні акти. Нова концепція фізкультурно - оздоровчої роботи повинна орієнтуватися на формування здорового способу життя. Для цього необхідно, щоб зміст і сутність концепції забезпечували: рекреаційно-оздоровчий і профілактичний ефект; демократичну систему управління, активну і диференційовану пропаганду серед студентської

молоді фізичної культури і спорту; взаєморозуміння між викладачами і студентами; контроль за процесом навчання, а не за його наслідками. Тільки за умови правильно поставленої роботи і відпочинку, підвищення рухової активності студентської молоді до рівня, який відповідає гігієнічним нормам, систематичного загартовуванню організму, достатньому щоденного перебування на свіжому повітрі, при якому йде боротьба з негативними звичками (куріння, переїдання), під час навчання в вищих навчальних закладах не тільки не з'являються негативні зміни у стані здоров'я студентів, а й має місце постійне зміцнення здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен здоров'я був предметом дослідження багатьох учених і розглядався у кількох аспектах: філософському, медико-біологічному, соціально-педагогічному. Його вивчали зокрема М. Амосов, Е. Вайнер, В. Войтенко, І. Муравов, Г. Никифоров, Ю. Лісицин.

Принципи побудови процесу формування здоров'я школярів розробляли Т. Круцевич, Б. Шиян, О. Дубогай, Т. Ротерс, С. Кириленко. Медико-біологічним особливостям психолого-педагогічного процесу, спрямованого на зміцнення здоров'я підрастаючого покоління присвячені роботи Г. Апанасенка, В. Волкова.

Мета дослідження – здійснити теоретико-методичний аналіз проблеми покращення стану здоров'я школярів та студентської молоді засобами фізичного виховання. Розглянути ціннісні орієнтації студентів в області рухової активності, а також методи, що сприяють вихованню здорової молоді.

Методи досліджень. Наше дослідження базується на наступних методах: анкетування, ранжування, статистична обробка інформації, а також педагогічні спостереження і обговорення зі студентами.

Результати досліджень. Поняття "здоров'я" дослідники визначають як інтегровану якість повноцінного гармонійного людського буття в усіх його вимірах та аспектах. Категорія здоров'я визначається як стан організму та форма життєдіяльності, що забезпечує достатню тривалість життя, необхідну його якість і соціальну дієздатність, а за визначенням Всесвітньої Організації Збереження Здоров'я (ВОЗЗ), це стан повного фізичного, духовного та соціального благополуччя.

Фізичне здоров'я – це такий стан організму дитини, коли показники основних фізіологічних систем перебувають у межах норми й адекватно змінюються в процесі взаємодії з довкіллям; це гармонійна взаємодія всіх органів та систем, їх динамічна врівноваженість із середовищем.

До основних показників фізичного здоров'я належать: нормальний або високий рівень морфофізіологічного розвитку дитини (нормальне функціонування всіх органів та систем організму, їх ріст і розвиток), що виявляється й підтверджується віковими антропо- та біометричними показниками (зріст, вага, об'єм грудної клітини; робота серця, дихання, опорно-рухового апарату, постава; стан шкіри; гострота зору, слуху, смаку); а також відсутність хвороб або поодинокі захворювання (два-три дні на рік).

Психічне здоров'я – внутрішньосистемна основа соціальної поведінки особистості. У ньому відображається стан мозку, коли його вищі відділи

забезпечують активну інтелектуальну, емоційну та свідомо-вольову взаємодію індивідуума з довкіллям. Основними показниками психічного здоров'я вважають: достатній або високий рівень розвитку психічних процесів (уважність, активність, міцність та обсяг пам'яті); наявність розумових якостей; розвинена мова; доброзичливість, радість.

Духовне здоров'я – усвідомлення особистістю свого "Я" як частки природи і суспільства; прояв морально-вольових рис характеру в справах, спрямованих на творення, віра у вищі духовні цінності (добро, любов), відповідальність перед іншими людьми, безкорисливість. До показників духовного здоров'я належать: радісне світосприймання; чистота думок і спонукань; культура мовлення і поведінки; наявність морально-етичних якостей.

Соціальне здоров'я визначає здатність дитини контактувати з однолітками та дорослими в різних життєвих ситуаціях. Пріоритетом для соціально здорових дітей є не стресовий стиль життя. Основні показники соціального здоров'я: 1) достатнє й врівноважене спілкування з однолітками та молодшими дітьми, з іншими людьми, старшими за віком і з різним соціальним статусом; 2) швидка адаптація до фізичного й суспільного середовища; 3) спрямованість на суспільно корисну справу, культура користування матеріальними благами.

Експерти ВООЗ вважають, що "стан здоров'я населення лише на 10% залежить від зусиль медиків, на 15% він зумовлений екологічними чинниками, на 20% - спадковістю і на 55% - способом життя людини. Тобто здоров'я – фактор цілком керований, ним можна і потрібно керувати, оскільки лише здорова нація – запорука економічного успіху держави" [3].

Для формування гармонійно розвиненої людини повинні бути створені сприятливі умови у відповідності з її анатомо-фізіологічними та психічними особливостями. Важливою умовою нормального розвитку дитини, а також однією з найважливіших форм життєдіяльності організму, яка розвивається та росте є рухова діяльність. Від режиму рухової активності багато в чому залежить розвиток моторики, фізичних якостей, стан здоров'я, працездатність, успішність засвоєння матеріалу з різних предметів, настроїв та довголіття людини [9; 13].

За даними медичних обстежень і спеціальних опитувань: 9 із 10 студентів мають відхилення у стані здоров'я; на 100 студентів припадає до 95 і більше захворювань різної етіології; до 50% студентів перебуває на диспансерному обліку; кожний 5 студент (а на гуманітарних факультетах навіть кожний 2-3) зарахований до підготовчої, спеціальної медичної групи або взагалі звільнений за станом здоров'я від фізичних навантажень.

Наслідком такої картини стає те, що майже 60 % випускників вищих навчальних закладів унаслідок низького рівня здоров'я та фізичної підготовленості не готові працювати з належною самовіддачею, яка необхідна в сучасних умовах виробництва [5].

Рухова активність людини у вигляді різних форм м'язової діяльності (праця, фізичні вправи) відіграє важливу роль в її житті і стала у процесі еволюції біологічною потребою [10].

Еволюція людини проходила таким чином, що інтенсивна м'язова діяльність і постійні фізичні навантаження стали складовою частиною нормальної життєдіяльності. Прогрес порушив еволюційно сформовані механізми функціонування організму – м'язова діяльність і фізичні навантаження поступово були замінені відповідною технікою, а оздоровче значення праці та фізичних вправ для людини повністю збереглися. Виявилось протиріччя між умовами життя і біологічними потребами, які багато в чому визначили розвиток та характер масових неінфекційних захворювань, серед яких серцево-судинні займають провідне місце.

Критичний рівень здоров'я, фізичного розвитку студентської молоді внаслідок зниження рухової активності при зростаючому статичному (до 72% навчального часу) і психоемоційному напруженні процесу навчання, впровадження комп'ютерних технологій у повсякденний побут, несприятливі екологічні умови, зростання антисоціальних проявів серед молоді, висувають перед державними органами, педагогічною громадськістю першочергове завдання – збереження та зміцнення здоров'я учнів і студентів, формування у них навичок здорового способу життя та активного відпочинку.

Відповідно до нашого дослідження різних соціальних груп молоді (старшокласники, студенти, ліцеїсти, гімназисти), значимість здоров'я як основної цінності людини оцінюється високо. Однак важливість цього поняття значно знижується в реальності. Характерним є те, що різні групи молоді розглядають найбільш важливі якості як чисто психологічні (такі як впевненість в собі, соціальність, незалежність, мужність/жіночність, цілеспрямованість). На останньому місці знаходяться якості, які школярі та студенти визначають як фізичні якості (сила, витривалість, здоров'я, спорт, координація). На думку студентів, фізичний розвиток і рухові якості не є важливими в нашому сучасному житті. Більш того, ми прийшли до висновку про те що молодь розглядає поняття здоров'я здебільшого в фізичному аспекті. З точки зору студентів, найбільш значущими критеріями є: здоровий сон, збалансована дієта, рухова активність, фізична сила і витривалість, відсутність захворювань. З одного боку, жоден з аспектів, що характеризує психічне і соціальне здоров'я, не був включений в цей список. З іншого боку, серед критеріїв, необхідних для повсякденного життя, студенти обирають тільки соціально-психологічні чинники; крім того домінують соціальні чинники: високий рівень життя, а також утворення і хороші відносини в родині. Далі йдуть психологічні чинники, які забезпечують молоді базовий рівень психологічного комфорту: віра в себе, соціальність, незалежність.

В процесі реформування фізичного виховання студентів першочерговим завданням є вдосконалення фізичного виховання студентів, які мають порушення в здоров'ї. За останній час через зниження гігієни харчування, екології навколишнього середовища, нервово - психічних перенавантажень з одночасним обмеженням рухової активності має місце зростання хронічних (соматичних) захворювань студентської молоді; є деформації опорно-рухового апарату. Все більшій кількості студентів потрібно обмеження у фізичних навантаженнях; застосування спеціалізованих фізичних вправ; проведення

занять за спеціальною програмою або за певними видами державних програм з включенням лікувально-оздоровчої фізкультури через стан здоров'я.

Здоров'я – це одна з найважливіших людських цінностей; це добро і щастя для кожної людини; необхідна умова самовияву особистості; умова зростання продуктивності праці, економіки держави, благополуччя суспільства. Значить, здоров'я – це суспільне багатство; головний показник фізичної культури суспільства. Для того, щоб людина могла виконувати свою історичну місію на землі, він повинен бути здоровим. Однак сучасній студентській молоді через інформаційний дисбаланс середовища (екологічне забруднення, обмеження рухової активності, психічні перенапруги, характер харчування, алергізація організму) нелегко зберегти здоров'я. Якщо раніше здоров'я визначали в основному медико-біологічними факторами, то сьогодні доведено те, що здоров'я людини – це цілісне системне явище, природа якого обумовлена як природними і соціальними зовнішніми факторами, так і внутрішніми, такими, які визначають психологічне ставлення людини до себе і до тих обставин, в яких вона реалізує свої плани.

Найбільш важливі мотиви для того, щоб бути здоровим, також зв'язуються з соціально- психологічним елементом. Це означає, що здоров'я для студентів є не метою як такою, а лише засобом для підтримки повноцінного життя і для реалізації актуальних соціально-психологічних мотивів. Більшість важливих стрес-факторів також відносяться до соціальних і до духовних елементів.

Говорячи про пріоритетні інтереси в області оздоровлення за допомогою фізичної підготовки, можна сказати наступне. Більшість студентів (понад 75%) вважають що, по - перше, фізична підготовка – це засіб для підтримки себе в формі а, по – друге, це спосіб життя. По-третє, заняття з фізичного виховання для студентів різної статті є досить привабливими своєю можливістю до мотивації і до спілкування один з одним.

Найбільш важливими перешкодами для регулярної рухової активності є наступні (в порядку зниження важливості): наявність вільного часу; змусити себе займатися і подолати свою ліню; відсутність заохочення і одностудентів. Підтримання здоров'я на достатньому рівні пов'язується студентами насамперед, із заняттям спортом, з активним відпочинком, зі здоровою та добре збалансованою їжею, з відмовою від шкідливих звичок, з дотриманням особистої гігієни. З усього вищесказаного, логічно ми можемо зробити два висновки.

По-перше, відмінність між поняттям «здоров'я» і реальне життя очевидно. Цілковито резонно те, що здоров'я не є самоціллю як такою, а є засобом в розвитку особистості і суспільства. На думку студентів, поняття «здоров'я» має справу з факторами, які впливають на індивідуальний фізичний і руховий статус. Однак, основа важливих аспектів включає в себе такі соціально- психологічні чинники, які дають можливість студентам відчувати і вести себе в суспільстві незалежно і впевнено. Ці фактори, які базуються на високому життєвому стандарті і на якісній освіті захищені стабільними сімейними відносинами.

По-друге, були виявлені труднощі в зацікавленості молоді щодо незалежної фізичної активності як найбільш важливого засобу в підтримці

форми і в розвитку особистості. Це протиріччя можна легко пояснити так як, на думку студентів, головні життєзабезпечуючі чинники знаходяться поза полем зору і розуміння ролі індивідуальної фізичної культури.

Численні дослідження показують, що фізкультурно-спортивна діяльність не стала для більшості студентів нагальною потребою, а фізична підготовленість не входить до числа провідних цінностей значної частини молоді. Незважаючи на прийняття цілого ряду програм з оздоровчою спрямованістю, тенденції до активних занять фізичною культурою і спортом в кращу сторону поки що не змінюються. Не дуже помітно, щоб на стадіонах і в парках стало значно більше активних прихильників здорового способу життя. А ось число учнів і студентів з хронічними захворюваннями не знижується. Однією з провідних причин сформованої ситуації є низький рівень культури населення та недооцінка ролі самостійних оздоровчих занять.

Таким чином, оздоровчі програми, перш за все, мають спонукати молодих людей формувати власне здоров'я, формувати навколо себе "здоровий простір", активно залучати фізичні, психічні та духовні можливості самої людини. Іншими словами, мова йде про формування такого елемента культури, який створює потужні та ефективні стимули, які спонукають саму людину, без примусу, систематично піклуватися про своє здоров'я і фізичне вдосконалення.

Висновки. Фізична культура, в єдності з нормами здорового способу життя, забезпечує практичне вирішення питань щодо збереження та зміцнення здоров'я людини. Сприяючи фізичному розвитку, розширення фізичних можливостей, фізична культура впливає практично на всі сторони життєдіяльності людини: розвиває духовно-моральні якості особистості, посилює мотивацію її саморозвитку, здійснює соціальну адаптацію, допомагає адекватно реагувати на стресові фактори навколишнього середовища, формує потребу у здоровому способі життя, забезпечує збереження і зміцнення здоров'я протягом усього життя людини.

У сучасних умовах здоровий спосіб життя – визначальний фактор збереження та зміцнення здоров'я молоді. Становлення системи підтримки здорового способу життя – реальний шлях захисту її здоров'я. Здорова людина має велику цінність для держави, бо здатна більш ефективно працювати, а значить піднімати економіку, збагачувати суспільство, забезпечувати її національну безпеку. Щоб вплинути на поведінку молоді, необхідні зусилля самої людини, сім'ї та суспільства. Єдиним радикальним способом розв'язання проблеми є кардинальна перебудова наших поглядів щодо причин і наслідків не здоров'я, а формування основ здорового способу життя. А досягти цього можна лише шляхом перебудови системи освіти та виховання молоді, набуття знань, що дозволяють їй здійснювати гармонійний розвиток згідно умов сьогодення.

1. Таким чином, використовуючи велику важливість психологічних і соціальних елементів здоров'я для молоді, ми можемо більш ефективно мотивувати її що стосується підтримки здоров'я і ведення здорового способу життя за допомогою адекватної фізичної активності, а також для формування валеологічного типу мислення і поведінки.

2. Звернення уваги на фізичну культуру як на чисто фізичні параметри повинно бути переведено на увагу з точки зору соціально-психологічних

параметрів. У той же самий час фізична підготовка повинна не тільки покращувати рухові показники, а й стати засобом реалізації потреб молоді.

3. Таке розуміння питання оздоровлення молоді за допомогою фізичної активності в поєднанні з іншими компонентами педагогічної практики краще узгоджується з принципами виховання особистості, відповідальної за своє здоров'я.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в удосконаленні форм і методів фізичного виховання, створенні методичної системи фізичних вправ для учнів та студентів різного віку з різним станом здоров'я, підвищенні якості підготовки спеціалістів з фізичного виховання.

Література

1. *Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев – СПб.: Питер, 2001 - 70 с.*
2. *Апанасенко Г. Л. Эволюция биоэнергетики и здоровье человека / Г. Л. Апанасенко – СПб.: МГП «Петрополис», 1992 – 123 с.*
3. *Барно О.М. Формування фахівців нового покоління / О.М. Барно. - Кіровоград., 2006. - С. 88-98.*
4. *Войтенко В. П. Здоровье здоровых / В. П. Войтенко – К.: Здоров'я, 1991 – 248 с.*
5. *Виступ міністра освіти і науки України І. Вакарчука на спільній із Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту колегії з питань реформування фізичної культури, збереження здоров'я учнівської та студентської молоді у навчальних закладах України. - [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України.- Режим доступу: www.mon.gov.ua/newstmp/2008/01_12/doc.doc.*
6. *Гетман В. А., Новицький Ю. В. Методологія та технологія здорового способу життя людини майбутнього // Проблеми гуманізації навчання та виховання в вищому навчальному закладі освіти – Ірпінь: Національна академія ДЕС України, 2006 – С. 375 – 377.*
7. *Грибан Г. П. Життєдіяльність та рухова активність студентів / Г. П. Грибан – Житомир: Видавництво «Рута», 2009 – 594 с.*
8. *Грибан Г. П. Проблеми екології в фізичному вихованні / Г. П. Грибан – Житомир: Видавництво «Рута», 2008 – 182 с.*
9. *Ильин Е.П. От культуры физической - к культуре здоровья / Е.П. Ильин // Теория и практика физической культуры. - 1994. - №7. - С. 21-23.*
10. *Комков А.Г. Физическая активность, здоровье и стиль жизни школьников / А.Г. Комков, Е.Г. Гуринович, М.В. Зинченко, Г.Л. Антипов // Материалы международного конгресса "Физическая культура, спорт и здоровье нации". - СПб, 1996. - 125 с.*
11. *Лотоненко А.В. Приоритетные направления в решении проблем физической культуры студенческой молодежи / А.В. Лотоненко // Теория и практика физической культуры. - 1998. - №6. - С. 21-24.*
12. *Матвеев А.П. Теория и методика физической культуры / А.П. Матвеев. - М.: Физкультура и спорт, 1991. - 543 с.*

13. Носко Н.А. Педагогические основы обучения молодежи и взрослых движениям со сложной биомеханической структурой: монографія / Н.А.Носко. - К.: Науовий світ, 2000. - 336 с.

Юськів К.В.

*викладач кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського державного аграрного університету*

Юськів С.М.

*Херсонська державна морська академія
м.Херсон, Україна*

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВНЗ

За останні роки в Україні склалася жахлива ситуація зі здоров'ям більшості громадян. Погіршилися здоров'я й фізична підготовленість дошкільників, учнівської та студентської молоді. Криза в сучасній системі фізичного виховання суперечить сучасним вимогам і міжнародним стандартам фізичної підготовленості людини та ставить під сумнів формування здорової нації в майбутньому.

В.В.Самбур указує, що в Національній доктрині розвитку фізичної культури й спорту («це система концептуальних ідей і поглядів на роль, організаційну структуру та завдання фізичної культури й спорту в Україні з урахуванням стратегії розвитку держави та світового досвіду») зазначається: «в основу вітчизняної системи фізичного виховання покладається комплекс показників обсягу щотижневої рухової активності, рівень спеціальних знань про особливості рухової активності сучасної людини, її фізичний розвиток, стан функціональних систем організму, фізичної працездатності та рухових здібностей». У кінці цього державного документа зазначено очікувані результати цієї концепції: «Реалізація доктрини надасть змогу забезпечити перехід до нової, гуманістичної моделі розвитку фізичної культури й спорту, у центрі уваги якої – інтереси, потреби та мотиви конкретної людини, що сприятиме соціальній активності громадян» [3, с.42–43].

Рівень фізичної культури молоді визначається, передусім, спеціальною освіченістю в цій галузі, усвідомленою потребою у використанні фізичних вправ та інших видів рухової активності з метою зміцнення здоров'я і усебічного самовдосконалення.

Важливим компонентом гуманізації системи вищої освіти є формування у студентів стійкого інтересу до зміцнення власного здоров'я, право вибору мети, засобів та методів його корекції із врахуванням власних потреб і мотивацій, а не авторитетний диктат викладача або замовлення соціуму.

Однак, низька мотивація до занять фізичною культурою і спортом залишається найактуальнішою проблемою фізичного виховання вищих

навчальних закладів. Це пояснюється тим, що на сьогоднішній день фізичне виховання студентів здебільшого не є виховним процесом, обов'язковою умовою якого є тісна співпраця педагога і вихованця [1,с.50]. На жаль, така взаємодія рідко зустрічається на практиці, переважно викладач і студент поставлені в ситуацію протистояння. Причиною такого стану науковці вбачають у не врахуванні викладачем цінносних орієнтацій, потреб, інтересів, що складають спрямованість особистості студента. Тому, процес фізичного виховання у свідомості студентів стає механічною діяльністю, головною метою якого є здачі нормативів і отримання заліку [4,с.147]. Викладачам, в свою чергу, необхідно організовувати навчальний процес так, щоб фізичне виховання стало психолого-педагогічним процесом, спрямованим на формування у студентів мотиваційно-ціннісного ставлення до занять.

Недостатня кількість годин на тиждень відведених на заняття все частіше позбавляє теоретичної і методичної підготовки студентів у сфері фізичної культури, а процес фізичного виховання переважно скерований лише на підвищення рівня фізичної підготовленості, фізичної працездатності та зміцнення здоров'я. Однак, процес прилучення студентів до цінностей фізичної культури через теорію і практику суттєво активізує культурний потенціал особистості студента, розширює його світогляд, підвищує духовність, сприяє формуванню активної життєвої позиції [2, с.162].

Орієнтація дисципліни на задоволення потреб студентів у фізичному вдосконаленні створює необхідність коректування підходів до організації навчальних занять на перших курсах.

Застарілі методи фізичного виховання також втратили свою популярність і не цікавлять студентів, що також негативно впливає на фізичній культурі студентської молоді. Тому варто внести нові зміни до фізкультурно-оздоровчих програм у ВНЗ щоб збільшити популярність та активне відвідування занять. До них слід віднести:

- різноманітність форм занять, засобів, методик викладання, які б відповідали інтересам студентської молоді. Внесення елемента новини у заняття (заняття з виїздом на природу, з музичним супроводом, нетрадиційні методики);

- поступова індивідуальна діяльність у межах можливостей людини (індивідуальний підхід до кожного, хто займається в оздоровчій групі, рахування віку, стану здоров'я студентів);

- освітня основа. Кожна людина має усвідомлювати користь цих занять, мати теоретичні знання (інформація про новітні тенденції, досягнення і методики оздоровчих тренувань);

- можливість перевіряти рівень підготовленості або проводити спостереження за станом здоров'я (своєрідні тести, контрольні нормативи, а також показові виступи);

– відповідні заохочення і громадська підтримка (зацікавленість більшості студентів, масово-оздоровча робота гуртожитках, організація культурно масових заходів, змагань);

Для підвищення ефективності фізичного виховання студентів у теперішній час і в майбутньому обов'язковими умовами є:

- достатнє висококваліфіковане кадрове забезпечення;
- інформаційне й науково-методичне забезпечення навчального процесу, посилене сучасними інформаційно-комунікативними технологіями;
- достатнє фінансове забезпечення;
- тісний зв'язок із системою підготовки фахівців у цілому, шкільною та позашкільною фізичною культурою, валеологією, фізичною рекреацією, профілактичною медициною, фізіологією й психологією, безпекою життєдіяльності, екологією.

У наш час з'являється все більше різноманітних напрямів у оздоровчій фізичній культурі, нових технологій, головна мета яких - зміцнення здоров'я, забезпечення здорового дозвілля, відтворення трудового потенціалу України.

Варто зазначити, що серед студентської молоді набули поширення заняття з фітнесу, каланетики, аеробіки, аквааеробіки у поєднанні з нетрадиційними методиками східних єдиноборств, йоги та ушу, а також бодібілдинг, бойовий гопак та ін. Це допоможе сучасній людині адаптуватися до сучасних екологічних умов, що є досить актуальним у наш час. Для того щоб засвоїти будь який комплекс, що входить до програми, необхідно чітко запам'ятовувати і відтворювати у пам'яті положення, вміти розрізняти ці положення, відчувати розтягнення м'язів, напруження і відповідне розслаблення м'язів і сухожилків, переходи із положення в положення. Виконання не складних комплексів сприяє розвитку опорно-рухового апарату, особливо гнучкості, і в той же час допомагає оволодіти нескладними видами координації та зняти напругу. Такі форми занять можуть зацікавити молоде покоління та сприяти популярності для відвідування занять фізичного виховання.

Тому, на мою думку, внесення змін та вироблення нових шляхів для удосконалення системи фізичного виховання на сьогоднішній день є досить актуальною темою тому, що залишається недостатність матеріально-технічної і фінансової забезпеченості процесу фізичного виховання, що не дозволяє повною мірою використовувати широкий вибір засобів фізичного виховання. Вирішення цієї проблеми має бути з боку держави і адміністрації ВНЗ. Тільки з належною матеріально-технічною базою можна очікувати позитивного результату від процесу фізкультурної діяльності.

Література

1. Завидська Н. Шляхи оптимізації фізкультурно-спортивної діяльності студентів вищих навчальних закладів / Н. Завидська, І. Ополонець // *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я в сучасному суспільстві: зб. наук. праць/ за ред. А.В.Цьось.* – Луцьк, 2010. - №2. – С. 50 - 54.

2. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання / Т. Ю. Круцевич. – К. : Олімпійська література, 2008. – Т. 2. –160-162 с.

3. Самбур В. В. *Нормативні документи з фізичної культури і спорту в контексті проблем гуманізації суспільства* / В. В. Самбур // *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. – 2005. – № 15. – С.42 – 43.

4. Стасюк Р. М. *Проблеми та шляхи підвищення ефективності фізичного виховання ВНЗ* / Стасюк Р. М., Востоцкая І. Ф., Осипова І.Л. // *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. праць / за ред. С. С. Єрмакова*. – Х., 2009. – №3. – С. 147.

Ящук О. В.

*старший викладач Національного технічного
університету України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»
м.Київ, Україна*

ЗАКОНОМІРНОСТІ ЯК СКЛАДНИКИ ТЕОРЕТИЧНОЇ ОСНОВИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Оптимізація навчального процесу, підвищення якості навчання і викладання у середній школі та вищому навчальному закладі залежать від комплексу чинників, з-поміж яких визначальним є розуміння теоретичних і методологічних основ педагогіки. Для того, щоб навчально-виховний процес був успішним, необхідним є професійне засвоєння викладачем теоретичного, методичного та технологічного блоків у їх органічній єдності та нерозривності [4, с. 192].

Методологію педагогіки становить сукупність філософських і педагогічних ідей, що лежать в основі дослідження педагогічної дійсності [2]. Теоретично-методологічні засади педагогіки є фундаментом у визначенні логіки і змісту навчального процесу.

Ефективність навчально-виховного впливу педагога на слухачів залежить від багатьох факторів, у тому числі і від таких, як зміст навчального матеріалу, його структурна організація, методика викладання [9, с. 91]. Разом з цим, чітке розуміння сутності компонентів дидактичної системи (цілі, закони, закономірності, методи, принципи, форми роботи) і їх місця в плануванні ефективного заняття сприяє систематизації, послідовності, впорядкованості, націленості на позитивний результат навчально-виховної діяльності в практичній реалізації її видів.

Навчання – це активний процес протікання взаємопов'язаних дій його учасників – педагогів та тих, хто навчається. Логіка і передбачуваність результатів навчання регулюється закономірностями. На знаннях педагогом особливостей закономірностей як філософсько-педагогічних і дидактичних положень про відношення до дійсності вибудовується концепція ефективною і продуктивною взаємодії учасників навчального процесу [10, с. 539]. Закономірності – це стійкі зв'язки, що повторюються між типовими

педагогічними фактами, явищами і подіями в умовах даного типу навчання [8, с. 151]. Дослідження суперечностей цих взаємозв'язків та проектування й реалізація умов перебігу педагогічних процесів, структурних елементів видів педагогічної діяльності, критеріїв, вимог, меж, функцій є основним завданням педагогічної теорії і практики [5].

Виявлення і класифікація закономірностей навчання – це науково-дослідницький процес, що здійснюється у відповідних умовах і середовищі вченими, педагогами і в широкому сенсі базується на виявленні причин ефективності/неефективності навчального процесу й особливостей взаємодії його учасників під впливом внутрішніх і зовнішніх (суб'єктивних і об'єктивних) факторів. Наприклад, певна група закономірностей, що обумовлює успішність і результативність навчання, виявляється з урахуванням впливу соціального середовища. Поняття “соціальне середовище включає в себе найближче соціальне оточення, культурні традиції, традиційні види трудової діяльності, рівень розвитку науки і техніки у суспільстві, в якому виховуються і навчаються учні/студенти, особливості навчально-виховного розвитку яких також залежать від зазначених складників соціального середовища [3].

Автори підручників, монографій, наукових праць з педагогіки (В.О.Сластьонін, І. П. Подласий, Н. Є. Щуркова, В. В. Краєвський, А.В.Хуторской, Р. С. Піонова, С. У. Гончаренко, М. М. Фіцула, В. В. Ягупов, М. Й. Варій) висвітлюють значення закономірностей як важливих складників дидактичної системи, результатів наукового осмислення і спостережень в контексті педагогічної дійсності; формування і функціонування принципів навчання, на думку багатьох педагогів, теж базується на вияві закономірностей навчання. Зауважимо, що спостереження, точніше, розроблена схема спостережень – це складний метод, його використання повинно відповідати ряду вимог, з-поміж яких виділимо об'єктивність спостереження (описується сам факт, а не його суб'єктивне витлумачення); систематичність спостережень (оскільки в епізодичних спостереженнях виявляються не характерні моменти поведінки, розвитку, відношення до дійсності, а випадкові, що залежать від миттєвого стану чи нетривалих ситуацій) [3]. У цьому контексті слушною є думка про те, що особливість закономірностей процесу навчання, передусім, полягає в тому, що зв'язки компонентів навчального процесу мають переважно ймовірнісно-статистичний характер; частина закономірностей діє завжди незалежно від умов процесу і дій його учасників; частина знаходить вияв не в кожному окремому випадку, а у статистичному ряду, в множині випадків [3].

Як, правило, спостереження поєднується з експериментом. Так, у своїй монографії А. В. Хуторской, зокрема, описує виявлення закономірностей евристичного навчання, як таке, що відбувалося в дослідженні на основі експериментально організованої практики, після теоретичного осмислення результатів якої отримані висновки слугували для формулювання принципів практичної реалізації відповідної моделі навчання [8, с. 151].

Передумовою виникнення закономірностей як педагогічної (дидактичної) категорії вважається потреба, що виникла ще з давних часів,

передавати сформований досвід виховання з покоління у покоління у вигляді певних правил і настанов [6], [10]. Згодом, у XVII ст. чеський мислитель і педагог Я. А. Коменський зробив спробу обґрунтувати об'єктивні закономірності дитячого виховання; свої філософські роздуми, умовиводи та правила, що лежать в основі гарної поведінки і способів навчання, вчений виклав у відомому трактаті “Велика дидактика”. Певні дидактичні висновки (“виправлення”) на основі спостережень вченого перенесено у зміст закономірностей сучасної педагогіки і дидактики.

У теоретичній частині педагогіки існують певні класифікації закономірностей навчально-виховного процесу; наведемо приклади деяких типових закономірностей на основі праць М. М. Фіцули і А. В. Хуторського [7, с. 125], [8, с. 151-152]. У практичній навчально-виховній діяльності можуть виявлятися такі закономірності: формування світогляду і комплексу якостей і ставлення до процесу навчання під впливом виховного і розвивального характеру навчання; зумовленість навчання суспільними потребами; залежність результатів навчання від умов, у яких відбувається навчальний процес; обумовленість реальних навчальних можливостей рівнем розвитку інтелектуальною, емоційною та вольовою сферами, фізичним станом та працездатністю; зростання освітньою продуктивності тих, хто навчається, якщо вони свідомо беруть участь у визначенні цілей навчання, виборі його технологічних елементів, у створенні особистісного компоненту змісту освіти.

Література

1. Е. А. Волохова. *Дидактика. Конспект лекций для студентов педагогических вузов* / Е. А. Волохова, И. В. Юкина. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. – 288 с.
2. Загузов Н. И. *Словарь-справочник основных терминов и понятий, используемых при подготовке диссертационного исследования* / Н. И. Загузов // *Энциклопедия научной аттестации*. Т1. – М., 2008. – С. 169-182.
3. Кулагина И. Ю. *Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений* / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. – М. : ТЦ “Сфера”, 2001. – 464 с.
4. *Основы психологии и педагогике : навч. посіб. / За ред. А. В. Семенової. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 341 с.*
5. Піддячий М. І. *Освіта і наука України у вимірі громадянських суспільств: соціально-професійна орієнтація* / М. І. Піддячий // *Continuing professional education : theory and practice (series: pedagogical sciences) issue №3-4 (48-49)*, 2016
6. Реан А. А. *Психология и педагогика* / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. – СПб. : Питер, 2000. – 432 с.
7. Фіцула М. М. *Педагогіка вищої школи : навч. пос. / М. М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2014. – 456 с.*
8. Хуторской А. В. *Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения* / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
9. Яблонко В. Я. *Психолого-педагогичні основи формування особистості* / В. Я. Яблонко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 220 с.

10. Яцук О. В. *Закономірності навчання: філософсько-педагогічні аспекти формування* / О. В. Яцук // *Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди.* – Додаток 1 до Вип. 35, Том VII (59) : Тематичний випуск "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору". – К. : Гнозис, 2015. – 546 с. – С. 533-540.

Тарасов О.
*фахівець у галузі радіозв'язку,
радіомовлення та телебачення
м. Київ, Україна*

СВОЙСТВА РАБОЧИХ ГИПОТЕЗ

В [Тарасов, 2015, §2.9] были подробно рассмотрены виды гипотез и показано, что существуют только 2 основных вида гипотез: рабочие и ad hoc. Лакатос, в ссылке к своей работе, предложил классификацию ad hoc гипотез. [Лакатос, 2003, с.473] На мой взгляд, сделано это было не самым удачным образом и в [Тарасов, 2015, с.124] ad hoc гипотезы были классифицированы по отношению к конкретному структурному компоненту парадигмы, вошедшему в несоответствие с новой эмпирией. Похожую классификацию можно предложить и для рабочих гипотез, по отношению к какому конкретному компоненту парадигмы – жесткому ядру (концептуальные), поясу теорий или эмпирии они были сформулированы. Рабочие гипотезы уровня эмпирии – обычный элемент научной работы и исследовать их для выработки методологии не представляет интереса. А вот гипотезы концептуального уровня представляют интерес особый. Прежде всего, возникает вопрос чем такая гипотеза отличается от базовой посылки (БП) [там же, §2.1], которая по своей сути также является концептуальной гипотезой, и постулатов ядра парадигмы [там же, §2.2]? БП формулируется на основе эмпирических фактов, хотя и не ограничена только ими [там же, с.46]. Этих эмпирических фактов при ее выводе более чем достаточно, обнаружены они, как правило, бывают достаточно давно и, более того, при ее выводе необходимо производить отсев фактов [там же]. Рабочая гипотеза формулируется в том случае, когда эмпирических фактов не хватает и для ее вывода привлекается не только мировоззренческие коррелятивы, как и при выводе БП, но и анализ тенденций и аналогий. Т.о. БП принимается конвенционально и продолжительное время не верифицируется, гипотеза же подлежит доказательству. Из БП дедуцируются постулаты ядра парадигмы и их принятие чаще всего является фидуциарным актом, логические следствия из рабочей гипотезы также требуют доказательств. И БП, и рабочая гипотеза концептуального уровня – это фундаментальные идеи и служат основой для образования концептуального (фундаментального) теоретического конструкта. Но БП порождает парадигму, а гипотеза – нет.

В [там же, §2.3] были рассмотрены 2 вида теорий: парадигмальные и пробные. Первые – составляют ту самую «замечательную

последовательность» о которой писал Лакатос и целиком входят в рамки парадигмы. Вторые встречаются гораздо реже и «не вмещаются в рамки парадигмы, в тот самый the inflexible conceptual box о котором вел речь Кун» [там же, с.101]. Это предпарадигмальные теории [там же]. Такие теории уже не являются принадлежностью существующей парадигмы, но еще и не создают новую. Началом такой теории и служит концептуальная рабочая гипотеза.

Лакатос, видимо сам того не осознав, рассматривает и такого рода пробные теории, также называя их научно-исследовательскими программами (ИП). В [там же, п.1.1.5] боровская и ньютоновская, рассмотренные Лакатосом ИП, и парадигма употреблялись как синонимы и на то были основания. Но пример Лакатоса с ИП Праута понятию парадигмы не соответствует. Не соответствует парадигме и пример Куна «из истории физической оптики ... от глубокой древности до конца XVII века» [Кун, 2003, с.36-37]. Эти два примера имеют существенные качественные отличия – ИП развивались по Лакатосу, но парадигмами так и не стали. В течение 100 лет от 1815 г. Когда Уильям Праут выдвинул свое предположение о том, что атомные веса всех чистых химических элементов являются целыми числами, если их выражать в значении веса атома водорода, многие выдающиеся химики, начиная с Крукса развивали эту ИП. Однако, только школой Резерфорда был сделан решающий вклад в ее подтверждение и она вошла в современную теорию строения атомов. Собственно, гипотеза Прута как раз и была концептуальной рабочей гипотезой, которая послужила началом ИП, которая по своей сути была пробной теорией.

Теперь мы можем перейти к рассмотрению свойств концептуальных гипотез. Частные, прикладные идеи могут открывать еще не изведенное и потому не противоречить старым знаниям и теориям. Новые фундаментальные идеи всегда противоречат старым. Процесс рождения концептуальных гипотез не детерминирован рамками предыдущей парадигмы, а зиждется по большей части на той эмпирии, которая входит с ней в противоречие, той эмпирии, которая не согласуется с предыдущей, т.е. на текущий момент – господствующей парадигмой. Именно эта эмпирия вопрошает о необходимости новых решений и принуждает их искать. Ad hoc гипотезы целиком обусловлены этим принуждением и всегда придумывается для объяснения одного конкретного случая. От нее сложно ожидать объяснений иных явлений и предсказания чего-либо нового, еще в природе не обнаруженного. Точно так же ad hoc гипотеза не может приводить к генерации новых идей. « Ad hoc следует считать только ту гипотезу, которую заставляет формулировать эмпирия, входящая в противоречие с теоретическими положениями парадигмы» [Тарасов, 2015, 125]. «У ad hoc гипотез отсутствует логическая связь с предшествующим знанием» [там же]. Рабочие гипотезы <...> выводятся при встречном ad hoc гипотезам движении – от постулатов ядра парадигмы и теоретических положений к эмпирии, которая еще не обнаружена, а только предполагается [там же]. Творцы новых концептуальных гипотез, как и новых парадигм производят обобщение вне парадигмальных рамок the inflexible conceptual box. Наличествующая

эмпирия берется как jigsaw puzzle и просто укладывается один к одному. При укладке такого рода может неожиданно проступить рисунок нового crossword puzzle. На этом этапе должна обнаружиться плодотворность гипотезы. «Рабочая гипотеза вполне эвристична и она стимулирует дальнейший поиск в вполне определенном направлении» [там же].

Формулирование концептуальной гипотезы, как и БП имеет достаточную степень свободы и ученый, формулируя ее, во многом полагается на свое научное чутье и интуицию. Их формулирование, это всегда скачек. Такая гипотеза не дедуцируется из теоретического базиса старой парадигмы. Она формирует разрыв и несовместимость с предыдущей парадигмой и ее базовой посылкой. И этот хиатус – концептуальный разрыв не станет меньше со временем. Однако, будучи сформулированной, она резко ограничивает свободу и пространство для дальнейшего творчества концептов. Она устанавливает жесткие пределы для вывода гипотез уровня эмпирии и теоретических положений. Именно она же принуждает создавать новые термины и новый язык для обслуживания этих новых понятий, новые методики постановки опытов и интерпретации их результатов. Она являет собой начало той цепочки, которая приведет к необходимости постановки новых, ранее даже не помышляемых опытов и новых методик их постановки; новых объяснений их результатов. Все перечисленное – требования к формулированию БП [там же, с.54].

В общем случае формулирование концептуальной гипотезы тождественно формулированию новой парадигмы, поэтому мы вправе потребовать прежде всего полного вывода всех следствий из нее. Это очень важное требование связанное с проверкой ее внутренней непротиворечивости, но не только. В результате мы вправе ожидать появления более простых и естественных объяснений уже известных явлений – это два. Третье – очень желательно получить предсказание новых объектов или явлений, которые в принципе должны быть обнаружимы. Только такая научная гипотеза имеет право на существование. Это ведь не ad hoc придуманные гипотезы либо не проверяемые в принципе, либо дающие предсказания прямо противоречащие обнаруживаемому в наблюдениях. Но есть еще и четвертое требование – выведенные логические следствия не должны входить в противоречие с эмпирическими данными, считающимися на данный момент твердо установленными. В крайнем случае, причины этой невязки должны быть указаны, обозначены погрешности и предложены способы перепроверки эмпирии – решающего эксперимента.

Примером концептуальной рабочей гипотезы может служить формулирование гипотезы существования 6 видов силовых взаимодействий (3пар). В природе наблюдаются три весьма различающихся масштабных уровня – микро, макро и мега. Они выделены естественным образом, а не нашим волюнтаристским решением. Объекты каждого уровня имеют свои качественно особые свойства и протекающие на этих уровнях процессы также качественно отличны. На микро и макро уровнях действует своя пара сил на каждом, которые образуют соответствующие объекты и структуры. Если на 2-х уровнях действует своя пара сил на каждом, то и на мегауровне

также должна существовать своя пара сил, которые образуют соответствующие объекты и структуры. Предлагаемая гипотеза [Тарасов, 2017] позволяет объяснить обнаруженные аномалии движения галактик и звезд в наружных областях дисков спиральных галактик, не привлечением темных материй и энергий, а действием этой пары сил. К примеру, галактики, принадлежащие филаментам, должны оказаться старше войдовских и отличаться от них. Например, быть массивнее, что, собственно и наблюдается. Кроме того, должен существовать градиент их свойств – возраста, металличности, запыленности, распространенности спиралей и эллиптических галактик от оси к периферии филамента. Сверх описанного, если верна предлагаемая гипотеза, то галактики в составе филаментов не только будут иметь градиент свойств от края к оси, но и по окружности волокон будут иметь вращательный момент. С одного края он создаст для наблюдателя дополнительное доплеровское красное смещение, а с противоположного – фиолетовое. Кроме того, возможно предположить, что свет, исходящий от далеких галактик, проходя сквозь филаменты может претерпевать некоторые изменения. Например, можно предположить, что силы мегауровня будут вращать угол поляризации света, проходящего через тело филамента. Обнаружено довольно много взаимодействующих между собой объектов с разными красными смещениями. Взаимодействие свидетельствует о их равной удаленности, а различие величин смещений спектральных линий может быть вызвано прохождением лучей от них через потенциальные поля сил мегауровня разной напряженности. Т.е. через тело филамента непосредственно, или рядом с ним. Эти предсказания можно проверить уже сейчас, на достигнутом техническом уровне инструментов наблюдения.

Литература

1. Кун Томас, 2003, *Структура научных революций*. – М.: АСТ, – с.9-269.
2. Лакатос Имре, 2003, *История науки и ее рациональные реконструкции // Структура научных революций, Т. Кун*. – М.: АСТ. – с. 455-525.
3. Тарасов Алексей, 2015, *Структура научных парадигм. – Том 1. Опыт работы с концептуальным уровнем науки – Херсон: ФЛП Гринь Д.С. – 384с.*
4. Тарасов Алексей, 2017, *О шести видах силовых взаимодействий //Збірник центру науко-вих публікацій “Велес”. –К.: Центр наукових публікацій. – с.102-112.*

Тарасов О.

*фахівець у галузі радіозв'язку,
радіомовлення та телебачення
м. Київ, Україна*

ФИЛОСОФИЯ НАУКИ Ф. ХОЙЛА

Когда такой физик, как, к примеру, Вернер фон Гейзенберг, обращается к философии науки, это всегда интересно, т. к. эксплицируется «научная кухня» – тот способ, тот метод, которым наука действительно делается, а не ее описание или, тем более – предписание. Фред Хойл также обращается к

философии науки и предлагает свою, достаточно оригинальную реконструкцию возникновения проблемной ситуации и принятия решений в науке [Хойл, с.84,85]. В то же самое время сам он часто грешит непоследовательностью в своих научных исследованиях. К примеру, он отвергает доплеровскую трактовку красного смещения в спектрах излучения далеких галактик, но свою парадигму стационарной Вселенной строит с учетом ее расширения. Он, предполагая постоянное разветвление вариантов поиска решения научных проблем, не видит простой альтернативы своей концепции статичности как способа описания стационарной Вселенной – цикличности. Почему же так? На мой взгляд, просто наука почти никогда не делается по Хойлу и вот почему.

Хойл предполагает существование трех возможных теоретических вариантов описания определенного явления: А, Б, В. Начиная исследовать вариант А, вы обнаруживаете первое разветвление на А1 и А2. Потом второе и т.д. Эти возможности быстро умножаются в числе, что не дает возможности полного систематического анализа их всех. Тогда в каждом из вариантов разветвления для исследования выбирается наиболее вероятный. При этом может оказаться, что направление исследований для В выглядит привлекательнее, т.к. лучше удовлетворяет фактам. Но мы могли во время наших вероятностных оценок пропустить правильное направление для А. Значит, мы можем ступить на ложный путь. «Так совершенно ошибочной теории будет отдано предпочтение перед той, которая в конечном счете окажется верной, когда кто-нибудь возьмет на себя труд провести полное обследование правильной теории или же удачно наткнется на верный путь, несмотря на все разветвления.» [там же] Такой, предложенный Хойлом вариант реконструкции процесса научного познания, выглядит гораздо реалистичнее схемы Поппера: $P_1 \rightarrow TS \rightarrow EE \rightarrow P_2$, где P_1 – исходная проблемная ситуация, TS – разнообразие пробных решений, EE – устранение ошибок, P_2 – проблемная ситуация в конце цикла (цикл прогресса науки). [Поппер 2002, с.235, 236] Эта схема выглядит весьма наивной, т.к. не учитывает ни разветвлений, ни возврата к начальному пункту. Мало ее обогащает и предложенное Поппером усложнение, когда имеется несколько конкурирующих теорий TT , спор которых оканчивается критической оценочной дискуссией – CED. [Поппер, 2008, с.28-29] (рис.1)

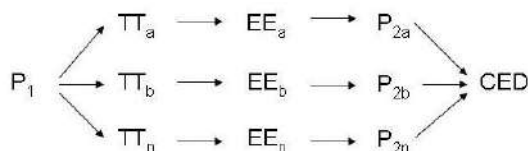

Рис. 1. Усложненная схема метода проб и ошибок Поппера. Обозначения в тексте.

Однако Хойл совершенно не учитывает уровень принятия решений при выборе одной из альтернатив. То, что Хойл именует вариантами А, Б, В – это парадигмы. Никакого возврата от А к Б или В даже в случае обнаружения серьезных проблем с А так просто не производится. Это непримиримые

альтернативы. Рамки парадигмы жесткие – the inflexible box [Kuhn, p.24]. Обратимся к предложенной в [Тарасов, 2016в] трехуровневой реконструкции научного знания. Самое первое решение (выбор) производится на концептуальном уровне. Это базовая посылка – БП [там же]. Сразу после ее принятия никаких разветвлений путей теоретизирования не происходит. Производится наполнение ядра парадигмы постулатами по принципу если → то и что-либо рассчитывать на этом этапе не требуется. Уже здесь мы получаем решение целого ряда проблем без какого-либо разветвления.

Это то, что касается первого решения-разветвления по Хойлу и нескольких последующих, которых, как мы видим не существует вовсе. К примеру, непосредственно после утверждения «в центре мира находится Солнце» никаких вычислений не следует. Коперник формулирует 6 постулатов ядра своей парадигмы. (Правда, один оказывается лишним и впоследствии их количество доводится до 5, что как раз соответствует обычному количеству постулатов ядра парадигмы [Тарасов, 2016 б].) Далее Коперник берет циркуль и линейку и до самого конца «De revolutionibus» мы лицезреем большое количество рисунков без единого разветвления на варианты. Так в концептуальных рамках парадигмы обобщается эмпирия и образуется уровень теории. Только у Кеплера возникают сомнения в том, что при обобщении наблюдательных данных за движением планет что-то не так и они недопустимо отличаются от вычисленных теоретически.

Только на этом этапе может возникнуть ситуация, подобная обрисованной Хойлом. На уровне теорий обнаруживаются проблемы разного рода. Это могут быть невязки выводов теории и эмпирических данных – а); б) отсутствие объяснений некоторых эффектов и явлений и в) затянувшийся временной период обнаружения предсказываемых как логические следствия из постулатов, явлений. Только проблемы рода «а» могут в принципе решаться по Хойлу. Кеплер пробует вписывать орбиты планет не в окружность (сферу), а в правильные многогранники, затем в эллипс, наконец – в неправильный эллипс. Как видим, разветвлений не столь уж и много и все они произведены были на одном уровне, без последующих дроблений. Однако даже разветвление проблем «а» не обязательно пойдет Хойловским путем – приведенный пример был образец редкостной научной добросовестности. Практически всегда для каждого подобного случая невязки придумываются ad hoc, т.е. к этому только случаю и пригодные объяснения. К сожалению, и временной период, и количество таких ad hoc объяснений в науке ничем не ограничены. До Вегенера ad hoc объяснениями была переполнена контракционная гипотеза. На нынешний период ad hoc почти целиком наполнены Большой Взрыв и дарвинизм. Возможен и иной подход – верификация и уточнение эмпирических данных. Но и в пути вариации теоретическими решениями не стоит ожидать очень длинного и “пушистого” их разветвления. Хотя математический аппарат может оказаться весьма сложным и вычисления очень трудоемкими. Проблемы рода «б» и особенно – «в» скорее всего потребуют затрат в поиске эмпирии, часто нового и дорогостоящего инструментария, времени на набор статистических данных и пр., а не теоретизирования.

Мы видим, что реально существует гораздо меньше разветвлений, иногда их либо нет вовсе, либо существует иной путь, итеративный, к примеру. Появляющиеся разветвления чаще всего и не ветвятся далее, и не требуют для своего разрешения долгих и трудоемких расчетов. Наука не делается по Хойлу. Фундаментальная – точно нет. Потому и сам Хойл решив целый ряд серьезных и важных проблем, остался беспомощным в развитии своей концепции. Как я и указывал, для построения парадигмы от ученого требуются иные навыки и качества, нежели необходимые для решения проблем уровня теорий и эмпирии [Тарасов, 2016а]. Вот именно поэтому, даже начиная формулирование новой парадигмы, профессиональные ученые не доводят это дело до успешного конца. Хойл и Коперник тому яркие примеры. Копернику потребовался Кеплер, Хойлу – я, и, по всей видимости, еще кто-то один, кто сможет донести мои идеи до научного сообщества.

Література

1. Поппер Карл Р., 2002; *Объективное знание. Эволюционный подход*. – М.: Эдиториал УРСС. – 384 с.
2. Поппер К.Р., 2008 *Знание и психофизическая проблема: в защиту взаимодействия*. – М.: ЛКИ, – 256 с.
3. Тарасов О., 2016а, *Про Прожектор в терії пізнання Поппера //Збірник тез доповідей і статей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософські обрії сьогодення»* – Херсон: РВВ «Колос». – с.136-139.
4. Тарасов О. , 2016, *Успішність наукових парадигм // Збірник тез доповідей і статей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософські обрії сьогодення»*. – Херсон: РВВ «Колос» – с.139-142.
5. Тарасов Алексей. *Философское осмысление концептуального уровня науки*. в: *Філософія: між природничими та гуманітарними науками. Тези 11-ої наукової конференції «Філософія: нове покоління»*. – К.: НаУКМА, 2016в, – с.81-85.
6. Хойл Ф. *Галактики, ядра и квазары*. – М.: Мир. 1968 – 156 с.
7. Kuhn Thomas S., 1970, *The Structure of Scientific Revolutions. The University of Chicago. Second Edition*. – p.210.